

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA “DIŞ TÜRKLER”: KARŞILAŞTIRMALI
TEORİK BİR ÇALIŞMA

Doktora Tezi

RADİYE FUNDA KARADENİZ

İstanbul,2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

**TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA "DIŞ TÜRKLER": KARŞILAŞTIRMALI
TEORİK BİR ÇALIŞMA**

Doktora Tezi

RADIYE FUNDA KARADENİZ

Danışman: DOÇ.DR. S. GÜLDEN AYMAN

İstanbul,2011

Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Tez Onay Belgesi

SIYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER Anabilim Dalı
ULUSLARARASI İLİŞKİLER Bilim Dalı Doktora öğrencisi RADIYE FUNDA
KARADENİZ'İN TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA "DIŞ TÜRKLER" :KARŞILAŞTIRMALI
TEORİK BİR ÇALIŞMA adlı tez çalışması ,Enstitümüz Yönetim Kurulunun 13.07.2011
tarih ve 2011-14/27 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oybirliğiyle
Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : 09.09.2011

- 1) Tez Danışmanı : DOÇ. DR. GÜLDEN AYMAN
2) Jüri Üyesi : PROF. DR. GENCER ÖZCAN
3) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. AYŞEGÜL SEVER
4) Jüri Üyesi : PROF. DR. CEMİL OKTAY
5) Jüri Üyesi : DOÇ. DR. NURAY BOZBORA


.....
.....
.....
.....
.....
Nuray Bozbora

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ.....	vii
ŞEKİL LİSTESİ.....	ix
KISALTMALAR.....	x

GİRİŞ.....	1
------------	---

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	14
A. Dış/Akraba Azınlık.....	17
B. Akraba Devlet.....	21
II. AKRABA DEVLET POLİTİKALARI.....	25
A. Akraba Devletlerin Politikalarını Etkileyen Faktörler Modeli.....	35
1. Azınlıkların Niteliklerinden Kaynaklanan Faktörler.....	37
2. Akraba Devlet'in İç Dinamiklerinden Kaynaklanan Faktörler.....	39
3. Akraba Devlet ve Dış/Akraba Azınlığın Yaşadığı Ülke ile İkili İlişkilerden Kaynaklanan Faktörler.....	41
4. Uluslararası/Bölgesel Dinamiklerden Kaynaklanan Faktörler.....	41
III. KURAMSAL ÇERÇEVE.....	42
A. Realist Perspektiften "Dış/Akraba Azınlıklar" ve "Akraba Devletlerin Dış Politikaları" İlişkisi.....	45
B. Konstrüktivist Perspektiften "Dış/Akraba Azınlıklar" ve "Akraba Devletlerin Dış Politikaları" İlişkisi.....	51
C. Sonuç: Kimlik ve Çıkarların Birleştiği Bir Alan Olarak Akraba Devlet Politikaları.....	59

İKİNCİ BÖLÜM

AKRABA DEVLET OLARAK TÜRKİYE: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVENİN TÜRKİYE ÖRNEĞİNE UYARLANMASI.....	62
A. "Dış Türkler" : Kavramsal Bir Bakış.....	63
B. Ankara'nın "Dış/Akraba Azınlık" Algısı.....	71
II. KURAMSAL ÇERÇEVENİN TÜRKİYE ÖRNEĞİNE UYARLANMASI.....	72
A. Türkiye'nin "Dış Türkler" Politikasına Etki Eden Faktörler.....	73
1. Azınlıkların Niteliğinden Kaynaklanan Faktörler.....	74
2. Türkiye'nin İç Dinamiklerinden Kaynaklanan Faktörler.....	77
3. Azınlıkların Yaşadıkları Ülke ile Türkiye'nin İlişkilerinden Kaynaklanan Faktörler.....	77
4. Uluslararası/ Bölgesel Dinamiklerden Kaynaklanan Faktörler.....	79
B. Analiz Çerçevesi.....	80

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE “DIŞ TÜRKLER” VE TÜRKİYE

I. TÜRKİYE’NİN “DIŞ TÜRKLER” POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ	87
II. BATI TRAKYA’DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE	89
A. Azınlığın Konumunu Etkileyen Gelişmeler.....	90
B. Türkiye’nin Batı Trakya Türkleri’ne Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları	97
C. Değerlendirme.....	103
III. IRAK’TAKİ TÜRKMENLER VE TÜRKİYE.....	106
A. Türkmenlerin Konumunu Etkileyen Gelişmeler.....	106
B. Türkiye’nin Türkmen Politikasının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları.....	112
C. Değerlendirme.....	117
IV. BULGARİSTAN’DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE	120
A. Bulgaristan’daki Türklerin Konumunu Etkileyen Gelişmeler.....	122
B. Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türkler’e Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları	129
C. Değerlendirme.....	136
V. KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ	138

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE “DIŞ TÜRKLER” VE TÜRKİYE

I. TÜRKİYE’NİN “DIŞ TÜRKLER” POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ VE KURUMSAL YAPIL.....	141
II. BATI TRAKYA’DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE	145
A. Azınlığın Konumunu Etkileyen Gelişmeler.....	146
1. Kıbrıs Etkisi	147
2. “29 Ocak Yürüyüşü”	152
B. Türkiye’nin Batı Trakya Türkleri’ne Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları	155
1. Türkiye’nin Kıbrıs Müdahalesi ve Batı Trakya Türkleri.....	163
2. 1988 Davos Süreci ve Batı Trakya Türkleri	166
3. Dr. Sadık Ahmet ve Türkiye.....	169
C. Değerlendirme.....	172
III. IRAK’TAKİ TÜRKMENLER VE TÜRKİYE.....	175
A. Türkmenlerin Konumunu Etkileyen Gelişmeler.....	176
1. Krallık’tan Cumhuriyet Rejimine Irak’ta Türkmenlerin Konumu	176
2. Baas Partisi İktidarı ve Türkmenler	181
B. Türkiye’nin Türkmenler Politikasının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları.....	184
1. “1959 Kerkük Olayları” ve Türkiye	187
2. Baas Partisi İktidarında Türkiye’nin Türkmen Politikası	192
a. Türkmenlerin İdamı ve Türkiye.....	195
C. Değerlendirme.....	199
IV. BULGARİSTAN’DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE	201
A. Komünist Dönemde Bulgaristan’daki Türklerin Konumunda Meydana Gelen Gelişmeler.....	201
1. Asimilasyon Politikasının Doruk Noktası: İsim Değiştirme Kampanyası ...	206
2. Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin Doğuşu	211
B. Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türklere Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları.....	212

1. Soğuk Savaş'ın Gölgesinde Bulgaristan'daki Türk Azınlık ve Türkiye (1944–1965).....	213
a. 1951 Krizi ve Türkiye.....	214
2. “Çok Veçheli Politika” ve Bulgaristan'daki Türk Azınlık (1965–1984)	220
a. 1968 Göç Antlaşması.....	221
3. “Yeniden Doğuş” Politikası ve Türkiye (1984–1989).....	228
C. Değerlendirme.....	240
IV. KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ.....	241

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE “DIŞ TÜRKLER” VE TÜRKİYE

I. “ADRİYATİK’TEN ÇİN SEDDİ’NE TÜRK DÜNYASI”: SOĞUK SAVAŞ SONRASI “DIŞ TÜRKLER” POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ	247
A. Soğuk Savaş Sonrası “Dış Türkler” Politikasında Yeni Aktörler.....	251
1. Resmi Kurumlar.....	251
a. “Nerede Bir Soydaşımız, Vatandaşımız Varsa Biz Oradayız”: Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı.....	251
b. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)	252
c. Diyanet İşleri Daire Başkanlığı.....	255
d. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı.....	256
2. Yeni Aktörler	257
II. BATI TRAKYA’DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE	260
A. Soğuk Savaş Sonrasında Batı Trakya Türk Azınlığının Konumu	260
1. Azınlığın Uluslararası Boyutta Mücadelesi.....	261
2. “Müslüman Azınlık”tan “Türk Azınlığa” Dönüşüm Süreci.....	262
B. Türkiye’nin Batı Trakya Türkleri’ne Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları	266
C. Değerlendirme.....	272
III. IRAK’TAKİ TÜRKMENLER VE TÜRKİYE.....	276
A. Körfez Savaşı’ndan Sonra Türkiye ve Türkmenler	277
1. Körfez Savaşı’ndan Sonra Türkmenlerin Konumu	277
2. Ankara’nın “Türkmen Kartı”: 1991–2003 Dönemi Türkiye’nin Türkmen Politikası	281
a. Türkmenlere Yönelik Politikanın Temel Nitelikleri ve Politika Araçları. 282	
B. 2003 Irak Savaşı ve Sonrasında Türkmenler ve Türkiye.....	288
1. 2003 Sonrası Irak’ta Türkmenlerin Konumu.....	288
2. 2003 Sonrası Türkiye’nin Türkmen Politikasının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları	295
a. Türkiye’nin Kerkük Konusundaki Yaklaşımı ve Türkmenler	297
b. Türkmenlere İhtiyatlı Yaklaşım: “Yeni Türkmen Politikası”	298
C. Değerlendirme.....	306
IV. BULGARİSTAN’DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE	310
A. Belene Kampı’ndan Meclis’e: Bulgaristan’daki Dönüşüm Süreci ve Türk Azınlık	311
1. Hak ve Özgürlükler Hareketi’nin Yükselişi	312
2. Hak ve Özgürlükler Hareketi’ne Tepkiler ve Türk Azınlığın Güncel Sorunları	319
B. Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türklere Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları.....	326

1. Bulgaristan’da Geçiş Süreci, Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) ve Türkiye	327
2. Bulgaristan’da Milliyetçiliğın Yükselişı, Türk Azınlık ve Türkiye	332
C. Değerlendirme	337
V. KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ	339
SONUÇ	344
EKLER	353
EK 1. 26 Mayıs 2010 Tarihinde TC Dışışleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi’nde Gerçekleştirilen Mülakat Soruları	354
EK 2. 28 Mayıs 2010 Tarihinde TC Dışışleri Bakanlığı Balkan ve Orta Avrupa Dairesi’nde Gerçekleştirilen Mülakat Soruları	356
EK 3. 26 Mayıs 2010 Tarihinde TC Dışışleri Bakanlığı Irak Dairesi’nde Gerçekleştirilen Mülakat Soruları	358
KAYNAKÇA	360

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı	: Radiye Funda Karadeniz
Anabilim Dalı	: Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler
Programı	: Uluslararası İlişkiler
Tez Danışmanı	: Doç. Dr. S.Gülden Ayman
Tez Türü ve Tarihi	: Doktora- Eylül 2011
Anahtar Kelimeler	: Dış Türkler, Türk Dış Politikası, Akraba Devlet, Dış/Akraba Azınlıklar

ÖZET

TÜRK DIŞ POLİTİKASI'NDA “DIŞ TÜRKLER”:KARŞILAŞTIRMALI TEORİK BİR ÇALIŞMA

Bu tez “Türkiye, dış politikada dış Türkleri ne zaman hatırlıyor, ne zaman unutmuyor?” sorularına “akraba devlet” ve “dış/akraba azınlık” kavramlarından yola çıkarak erken Cumhuriyet, Soğuk Savaş ve Soğuk Savaş sonrası olmak üzere üç zaman dilimi içinde karşılaştırmalı bir yöntemle yanıt aramıştır. Bunun için öncelikle kavramsal ve kuramsal bir analiz çerçevesi oluşturarak akraba devlet politikalarına etki eden dört seviyede faktörler belirlemiştir. Bu faktörler etkisinde devletlerin bazen güç ve güvenlik kaygılarını ön planda tutarak “araçsal”; bazen de “duygusal” nedenlerle akraba devlet rolünü üstlendiklerini, bu nedenle kuramsal bir analiz için her iki yaklaşımın da birlikte değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ardından bu çerçeveyi Türkiye örneğine uyarlayarak sınır değişimleri sonucu Ankara'nın komşu ülkelerinde azınlık konumunda kalan Türk kökenli grupları dış Türkler kavramının muğlaklığını gözeterek “dış Türkler” şeklinde tanımlamıştır. Taşındıkları farklı özellikleri nedeniyle karşılaştırma yapılabilecek ve Ankara ile ilişkileri süreklilik içinde incelenebilecek Batı Trakya Türkleri, Bulgaristan'daki Türkler ve Irak Türkmenleri örnekleri üzerinden Türkiye'nin hangi koşullarda ve hangi politika araçlarını kullanarak “dış Türkleri” dış politikasında neden “hatırladığını”; hangi koşullarda, neden “unuttuğunu” incelemiştir.

Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren hem bu gruplarla paylaşılan ortak etnik bağın, hem de çıkarlarının Türkiye'nin akraba devlet rolünü üstlenmesine zemin hazırladığını ancak bu rolü belirli koşullar altında ve dış politika anlayışı çerçevesinde ihtiyatla yüklediğini ortaya koymuştur. Böylece Soğuk Savaş'ın sonuna kadar dış Türklerle hiç ilgilenilmediği şeklindeki genel kaniya alternatif kavramsal ve kuramsal bir model çerçevesinde farklı bir bakış açısı sunmuştur.

GENERAL INFORMATION

Name and Surname	: Radiye Funda Karadeniz
Field	: Political Science and International Relations
Programme	: International Relations
Supervisor	: Doç.Dr. S.Gülden Ayman
Degree Awarded and Date	: PhD- September, 2011
Keywords	: Outside Turks, Turkish Foreign Policy, Kin-State, External/Kin Minorities

ABSTRACT

“OUTSIDE TURKS” IN TURKISH FOREIGN POLICY: A COMPARATIVE THEORETICAL ANALYSIS

This thesis analyzed the conditions when Turkey ‘remembers’ and ‘forgets’ outside Turks in her foreign policy on the basis of “kin-state” and “external/kin-minorities” concepts by a comparative approach in three periods; early Republican era, Cold War era and its aftermath. In order to do this, firstly a conceptual and theoretical framework has been developed and four group of factors affecting kin-state policies has been defined. It is asserted that under these factors states act as a kin-state in sometimes due to instrumental reasons or sometimes due to affective reasons. Therefore it is underlined that there need to take into account both approaches for a theoretical analysis. Secondly Turkey’s case has been evaluated within this framework. Since outside Turks has been a fuzzy concept in the literature, it is preferred to use this term as “outside Turks” to define Turkish minority groups who become minority in Ankara’s neighbours due to border changes. Turkish minorities living in Bulgaria, Western Thrace Turks and Iraqi Turkomans have been chosen as examples since they have different traits appropriate for comparison and their relations with Turkey can be analyzed in continuity. With the help of these cases, the thesis investigates under which conditions, why and with which tools Turkey remembers “outside Turks”; under which conditions and why forget these groups in her foreign policy agenda. It shows that since the establishment of Turkish Republic common ethnic ties with “outside Turks” and her national interests provide incentive to act as a kin-state however, Turkey takes this role cautiously under some conditions and within the framework of her foreign policy understanding. Hence, the thesis brings an alternative explanation to the common view that Turkey is not interested in outside Turks until the end of the Cold War within a different conceptual and theoretical framework.

TEŞEKKÜR

Beni bu konuda çalışmaya yönlendiren, başka bir deyişle bu uzun yolculuğa çıkmamı sağlayan, bu süreçte görüşleri ile yolumu aydınlatan ve ümitsizliğe kapıldığım zamanlarda bana güvenerek yola devam etmemi sağlayan tez danışmanım Doç.Dr. Gülden Ayman'a çok teşekkür ederim. Tez izleme komitelerinde eleştirileri ve görüşleriyle çalışma şevki veren saygıdeğer hocalarım Doç.Dr. Ayşegül Sever ve Prof.Dr. Gencer Özcan ise tez sürecinde karşılaştığım zorlukların aşılmasında ve tezin şekillenmesinde çok önemli katkılarda bulundular, emek verdiler; kendilerine minnettarım. Savunma toplantısında görüşlerini paylaşan değerli hocalarım Doç.Dr. Nuray Bozbora'ya; akademik hayatım boyunca eşsiz bilgi birikimi ile ufkumu genişleten ve hiçbir zaman desteğini esirgemeyen Prof.Dr. Cemil Oktay'a da teşekkürlerimi sunmak istiyorum.

Tezin oluşturulma sürecinde mülakat yaptığım Dışişleri Bakanlığı'nun saygıdeğer diplomatlarına; TİKA'da görevli bürokratlara, emekli büyükelçi ve akademisyenlere değerli vakitlerini ayırarak sorularıma içtenlikle yanıt verdikleri, öneri ve görüşleri ile çalışmamı zenginleştirdikleri için çok teşekkür ederim. Ayrıca yaşadıkları sorunları ve deneyimlerini benimle paylaşma nezaketi gösteren Bulgaristan Türkleri ve Irak Türkmenleri'ne; bu yolculukta bilgi zenginliğimi oluşturmak için sağladıkları katkılar nedeniyle Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, TBMM Kütüphanesi ve İSAM Kütüphanesi çalışanlarına teşekkür borçluyum.

Maltepe Üniversitesi'ndeki değerli hocalarım Prof.Dr. Süleyman Seyfi Öğün, Yrd. Doç.Dr Sabahattin Şen ve çalışma arkadaşlarım Cevat Yıldırım, Utku Özer ve Pınar Çelik'e akademik görüşleri kadar sıkıntılı günlerimde verdikleri manevi destek ve anlayışları için müteşekkirim. Marmara Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü'ndeki hocalarım, başta Gonca, Emre Kan, Emre Erşen, Şükrü, Helin ve Ebru olmak üzere sevgili arkadaşlarım; can dostlarım Pelin, Canan ve kuzenim Derya desteklerini hiçbir zaman eksik etmediler; kendilerine teşekkür ediyorum.

Aileme; sevgili annem Redife, babam Orhan Çamkıran'a, anneannem Dilber ve dedem Raif Ataker'e ve sevgili eşim Üstün'e yaklaşık dört yıl süren bu yolculukta her zaman yanımda olduklarını bilmenin huzurunu yaşattıkları ve onlardan esirgediğim zaman için gösterdikleri anlayışları için minnettarım. Son olarak genç yaşta aramızdan ayrılan sevgili teyzem Radiye Ataker'in beni izlediğine inanarak ona da teşekkür etmek istiyorum.

İstanbul, 2011

RADIYE FUNDA KARADENİZ

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Akraba Devlet Politikaları.....	33
--	----

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Şekil 1 : Akraba Devlet Politikalarına Kuramsal Yaklaşım.....61

KISALTMALAR

AB Avrupa Birliği

ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AET	Avrupa Ekonomik Topluluğu
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AK	Avrupa Konseyi
AKP	Ak Parti
ANAP	Anavatan Partisi
ATAKA	Hücum Partisi
AZEM	Dışişleri Bakanlığı Azınlık ve Emlak Dairesi
BAKEŞ	Batı Trakya Azınlığı Kültür ve Eğitim Şirketi
BDP	Barış ve Demokrasi Partisi
BKP	Bulgaristan Komünist Partisi
BM	Birleşmiş Milletler
BSP	Bulgar Sosyalist Partisi
BTDK	Batı Trakya Türk Azınlığı Danışma Kurulu
BTTDD	Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği
DEB	Demokrasi, Eşitlik ve Barış Partisi
DGB	Demokratik Güçler Birliği
DP	Demokrat Parti
DYP	Doğru Yol Partisi
ECRI	Avrupa Konseyi Irkçılığı ve Ayrımcılığı Önleme Komitesi
GERB	Bulgaristan'ın Avrupai Kalkınması İçin Yurttaşlar Partisi
HÖH	Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi
ITC	Irak Türkmen Cephesi
İKÖ	İslam Konferansı Örgütü
KDP	Kürdistan Demokratik Partisi
KKTC	Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti
KYB	Kürdistan Yurtseverler Birliği Partisi
MC	Milletler Cemiyeti
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MİT	Milli İstihbarat Teşkilatı
NATO	Kuzey Atlantik Savunma Paktı
PASOK	Pan-Hellenik Sosyalist Partisi
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
SHP	Sosyal Demokrat Halkçı Parti

SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİKA	Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TRT	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu

GİRİŞ

Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Rus İmparatorluğu gibi çok uluslu imparatorlukların dağılması sadece dünya tarihini değil, bu imparatorlukların sınırları içinde yaşayan insanların da kaderini değiştirdi. İmparatorluklar yerine kurulan ulus devletlerin sınırları beşeri örtünün izlerini takip edemedi ve yeni kurulan her ulus devlet sınırları dışında aynı din, dil ve etnik kimliği paylaştığı kitleleri bıraktı. 19. ve 20. yy'a damgasını vuran büyük göç hareketlerinin aktörü olamayan bu kitleler ise sınırların değişmesi sonucu "evsahibi" olduklarını düşündükleri topraklarda "azınlık" konumuna geldiler. Böylece imparatorluk bakiyesi bu topluluklar ile yeni kurulan ulus devletlerin ilişkileri uluslararası ilişkiler yazınına da yeni kavramlar, yeni sorular ve kuramsal tartışma konuları getirdi.

"Dış/Akraba azınlık (*kin minority*)" ve "akraba devlet (*kin state*)" de bu çerçevede karşımıza çıkan kavramlardır. Bir devletin başka ülkelerin vatandaşı olan gruplarla etnik bir bağa dayanarak nasıl bir ilişki kurduğu ve bu ilişkinin uluslararası ilişkileri nasıl etkilediğini bu kavramlar yardımıyla değerlendirmek mümkündür. Sınır değişimleri sonucu yaşadıkları devlette azınlık konumuna gelen, bu ülkelerin vatandaşlığını taşıyan ama aynı zamanda kendilerini başka bir devletin ulusunun bir parçası olarak görerek "çifte aidiyet" hissi taşıyan topluluklar "dış/akraba azınlık" kavramı ile ifade edilirler.¹ "Akraba devlet" ise, "*etnik bağ nedeniyle başka bir devletteki ulusal azınlık ile özel bir ilişki içinde olan devlet*" olarak nitelendirilmektedir.²

Akraba devletler ve dış azınlıkları ilişkisi günümüzde artan etnik çatışmalar ve yükselen milliyetçilik hareketleri çerçevesinde daha fazla ilgi konusu haline gelmektedir. Aynı ülkede yaşayan ancak o ülkedeki baskın etnik gruba ait olmayan vatandaşların durumu, sadece uluslararası ilişkileri genel olarak değil, komşular

¹ Hukuki bağı ifade eden yurttaşlık, aidiyet kavramı gibi duygusal bağlılığı ifade eden bir kavram değildir; zira sadece vatandaşı oldukları devlet değil, "*yemel, etnik, ulusal, uluslararası ve ulus üstü siyasal topluluklar insanların özdeşleşebileceği, belli bir dereceye kadar da olsa aktif oldukları, belli bir bağlılık hissi duyabilecekleri hayali cemaatlerin sadece bazılarıdır.*" Nira Yuval-Davis, "Aidiyetler: Yerlilik ile Diaspora Arasında", **21. Yüzyılda Milliyetçilik**, Umut Özkırımlı (drl.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 142.

² Inis Claude, **National Minorities an International Problem**, New York: Greenwood Uni. Press:1969,s.5.

arasındaki ilişkileri de etkilemektedir. Bu gruplar yaşadıkları ülkelerde tehdit olarak algılanabilmekte, ya da yaşadıkları ülkenin üst kimliği ile ilişkileri güçlü olduğu takdirde akraba devletleri ile arasındaki işbirliğini arttırmaktadırlar.³

Dünya tarihi dış azınlıklar ve akraba devletleri arasındaki ilişkinin uluslararası güvenlik ve istikrar açısından taşıdığı önemi kanıtlayan örneklerle doludur. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu'na azınlık haklarını koruma adına gerçekleşen müdahaleler dağılma sürecini hızlandırmış, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın Polonya ve Çekoslovakya'da yaşayan Almanları koruma hakkını savunması⁴ yeni bir savaşa giden yolu açmış, Soğuk Savaş'ın sonunda ise uluslararası toplum Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan etnik çatışmalarda akraba devletlerin önemli bir rol oynadığına yeniden tanıklık etmiştir.⁵

Ayrıca sadece Avrupa siyasetinde değil, dünyanın çeşitli bölgelerinde, Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir sorunu çerçevesinde ortaya çıkan çatışmalarda, ya da Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'daki devletlerle ilişkilerinde⁶ de akraba devlet ve dış/akraba azınlıklar arasındaki ilişkiden kaynaklanan sorunları gözlemlemek mümkündür.⁷ Ancak bir devletin akraba devlet rolü üstlenmesi her zaman güvenlik sorunu yaratmamakta, azınlıklarla ilişkisi eğitim, kültürel ve ekonomik yardımların yapılması ile sınırlı kalabilmektedir. Bu farklı motivasyon unsurları ve politika araçları normatif, milliyetçi ve jeopolitik olarak kategorize edilebilecek politikaları oluşturmaktadır.⁸ Fakat dünyada azınlık sorunlarından kaynaklanan çatışmaların yaygınlığının aksine dış politika çalışmalarında hangi faktörlerin bir devletin “dış azınlıkları” ile ilgilenmesine neden olduğu ve bu farklı akraba devlet politikaları teorik olarak incelenmemiştir.⁹

³ Gülден Ayman, Tülay Ayalp Kılıçdağı ve Aydın Sezer, **Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası**, İstanbul: TUSIAD-Dış Politika Forumu, Mayıs, 2007,s.20.

⁴ Walter Kemp, “ The Responsibility to Protect Minorities: Is the Kin-State a Problem or Solution?”, Walter Kemp, Vesselin Popovski ve Ramesh Thakur (Ed.), **Blood and Borders The Responsibility to Protect and the Problem of the Kin-State** içinde(s.1-7), Tokyo: United Nations University Press, 2011, s. 2.

⁵ Sırbistan'ın Hırvatistan ve Bosna'daki Sırplarla ilişkisi için bakınız: Nina Caspersen, “Between Puppets and Independent Actors: Kin-State Involvement in the Conflicts in Bosnia, Croatia and Nagorno Karabakh”, **Ethnopolitics**, Vol:7, No:4, (November 2008),s. 357-372

⁶ Charles King and Neil J.Melvin, “ Diaspora Politics: Ethnic Linkages, Foreign Policy and Security in Eurasia”, **International Security**, 24, No:3, (Winter 1999/2000),s.108-138.

⁷ Söz konusu çatışmaların kantitatif olarak da bir analizi için bakınız: Lars-Erik Cederman, Luc Girardin ve Kristian Skrede Gleditsch, “Etnonationalist Triads Assessing Influence of Kin Groups on Civil Wars”, **World Politics**, Vol:61,No:3, (July 2009), s.403-437.

⁸ Natalie Sabanadze, “ Minorities and Kin-States”, **Helsinki Monitor**, No:3,(2006),s.244–256.

⁹ Bu noktaya dikkat çeken bazı çalışmalar için bakınız: İlhan Uzgel, “The Role of Muslim Minorities in Interstate Relations in the Balkans”, **The Turkish Yearbook**, Vol. XXI,(1982–1991), s. 99–100; Amitabh Singh, “Hungarian

Uluslararası ilişkiler yazınında, etnik bağ ve dış politika ilişkisi hakkında yapılan çalışmalar genelde etnik çatışma konusu etrafında şekillenmektedir.¹⁰ Bu çalışmaların yanında diaspora siyaseti çerçevesinde de araştırmalar bulunmaktadır.¹¹ Fakat “neden ve ne zaman bir devlet kendi sınırları dışında yaşayan dış azınlıkları ile ilgilenmeye başlar?” ve “bu durumun koşulları nelerdir?” sorularından hareketle bir devletin dış azınlık gruplarını dış politika gündemine nasıl taşıdığını etnik diplomasi alanında¹² değerlendiren çalışmalar oldukça azdır. Oysa bu sorulara yanıt vermek için bir analiz çerçevesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu nedenle bu araştırma öncelikle, bir devletin sınırları dışında yaşayan azınlık gruplarını hatırlamasına ya da unutmamasına neden olabilecek, azınlıkların niteliklerinden kaynaklanan faktörler, iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler, dış azınlığın yaşadığı devletle ikili ilişkilerinden kaynaklanan faktörler ve uluslararası/bölgesel dinamiklerden kaynaklanan faktörlerden oluşan dört seviyede faktör kümesi belirlemiştir. Bu faktörlerin etkisi altında bazı devletlerin azınlıklara güç ve güvenlik elde etmek üzere araçsal bir yaklaşım sergilediğini, bazılarının ise paylaşılan ortak etnik kimlik, tarih ve ideoloji gibi nedenlerle azınlıklara yaklaştığını belirtmiştir. Bu farklı politikaları anlayabilmek için her bir devletin kendisine has tarihsel koşulları çerçevesinde oluşan düşünsel yapılarının yarattığı normları, bunların ortaya çıkardığı kısıtları, güç imkânlarını ve çıkarlarını birlikte değerlendirmek gerektiğini vurgulayarak uluslararası ilişkiler kuramları açısından hem realizm hem de konstrüktivist yaklaşımın gözlüklerinden bakmayı önermiştir. Böylece daha açıklayıcı bir analiz çerçevesi oluşturmayı hedeflemiştir. Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sonrası komşu ülkelerinin sınırları içinde kalan önemli bir oranda Müslüman/Türk azınlık ile

Status Law: A Model for Kin-Minority Protection?”, Osamo Ieda (Eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (303–318) Sapporo: Hokkaido University, Slavic Research Centre, 2006, s.308; Anca Popa, “In the Grey Zone: The Status of Hungarians Living Outside Their Countries: An Assessment of Hungarian Kin-State Policies in the Post-Communist Era”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Central European University, Haziran 2006. (Erişim tarihi: 18.11.2007).

¹⁰ Bu konuda yapılan çalışmalardan bazıları için bkz: Ted Gurr and Barbara Harf, **Ethnic Conflict in World Politics**, Boulder: Co: Westview Press, 1994; Michael Brown, **Ethnic Conflict and International Society**, Princeton: Princeton Uni. Press, 1993; Daniel Patrick Moynihan, **Pandemonium: Ethnicity in International Politics**, Oxford: Oxford Uni. Press, 1993 ve Bernard Schechterman and Martin Slann (eds.), **Ethnic Dimension in International Relations**, The USA: Praeger Publishers, 1993.

¹¹ Charles King and Neil J. Melvin, **Nations Abroad: Diaspora Politics and International Relations in the former Soviet Union**, Boulder, Colorado: Westview Press, 1998; Gabriel Sheffer, **Modern Diasporas in International Relations**, New York: St. Martin's Press, 1986 ve Yossi Shain ve Aharon Barth, “Diasporas and International Relations Theory”, **International Organization**, Vol. 57, No. 3 (Summer 2003), s. 449–479.

¹² Etnik diplomasi ikili ilişkilerde etnik grupların ve sorunlarının etkisi olarak nitelendirilmektedir. Yitzak Shichor, “Ethno-Diplomacy: The Uyghur Hitch in Sino-Turkish Relations”, **Policy Studies**, 53, Honolulu: The East-West Center, 2009, s. 3–4.

Türkiye'nin ilişkileri de bu kuramsal çerçevenin değerlendirebileceği önemli bir örnek teşkil etmektedir.

“Türkiye, dış Türkleri ne zaman hatırlıyor? ne zaman unutuyor?” sorusu dış politikasında etnik faktörün rolü irdelendiğinde ortaya çıkan temel sorulardan biridir. Dış politika çalışmalarında bu soruya verilen yanıtlardan ortaya çıkan genel kanılardan biri Soğuk Savaş'ın sonuna kadar dış Türklerle hiç ilgilenilmediği, başka bir ifadeyle Türkiye'nin onları “unuttuğu” yönündedir.¹³ Cumhuriyetin kuruluşunda sınırlar içinde bir Türklük anlayışı oluşturulmaya çalışıldığı ifade edilmekte ve bu nedenle onların “siyasi işgal hududu” dışında bırakıldığı belirtilmektedir.¹⁴

Fakat bu tespit iki açıdan Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar gelen süreçte Ankara'nın dış politika davranışlarını açıklamakta yetersiz kalır. Birinci neden aynı etnik kökenden gelenleri ifade etmek üzere kullanılan “soydaş” kelimesi, dış politika karar verici mekanizmalar ve uygulayıcıları tarafından Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren sınırlar dışında kalanlara bakışta kullanılan kavramlar arasındadır. Bu kavram örneğin Irak'ta yaşayan Türkmenler için kullanılırken, Türkiye ulusunu oluşturan Kürtlerin Irak'taki uzantısı Kürtler için kullanılmamaktadır. Bunun en açık örneği 1988 yılındaki Halepçe Katliamı sonrası sınırlara yığılan Kürtler ile kısa bir süre sonra Bulgaristan'dan zorunlu göçe tabi tutulan Türklerin Türkiye'ye gelişlerinde uygulanan farklı yaklaşımlarda görülür.¹⁵ Dolayısıyla Cumhuriyet anayasalarına göre “Türk” terimi yurttaşların tümünü kapsayan bir ulusal kimliği tanımlar ancak böyle bir tanıma rağmen devlet kurumlarının birçoğu “Türk” kavramını “Türk etnik grubu ve onun kültürü ile özdeşleştirmektedir”.¹⁶ Bu etnik vurgu da sınırlar dışında aynı kimlik özelliklerinin paylaşıldığı, “kendilerinden hissedilen”; “soydaş” toplulukların var olduğu düşüncesini oluşturmuştur.

Soğuk Savaş'ın sonuna kadar dış Türklerle hiç ilgilenilmediği düşüncesinin dış politika davranışlarını açıklamaktaki yetersiz oluşunun bir diğer nedeni ise sınırlar

¹³ Bu genel kanı hakkında bir örnek için bakınız: Ercan Karakoç, **Atatürk'ün Dış Türkler Politikası**, İstanbul: IQ Kültür, Sanat Yayıncılık,2004,s.15.

¹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1922–1938)**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969,s.450

¹⁵ Ömer Laçiner, “Irak Kürtleri, Bulgaristan Türkleri ve Milliyetçilik”, **Birikim**, Sayı 3, (Temmuz 1989),s.72–73. Kürtlerin aksine Bulgaristan'dan gelen Türklerle “anavatan kucağı” açılmış, çifte vatandaşlığa varan imkânlar sağlanmıştır. Araştırmada Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan'daki Türkler ve Türkiye ile ilişkilerin analiz edildiği bölümde bu konu ayrıntılı olarak değerlendirilmektedir.

¹⁶ Oktay Uygun, “TCK 301: Türklük ve Türk Milleti Kavramları”, “301. Madde Değişikliği ile İfade Özgürlüğü'ne Yaklaşıldı mı?” Konulu Seminer, Heinrich Böll Stiftung Derneği, İstanbul, 6 Haziran 2008, [http:// old.boell-tr.org/images/cust_files/080704160813.pdf](http://old.boell-tr.org/images/cust_files/080704160813.pdf) (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2011).

dışında kalanlara sorumluluğun Soğuk Savaş dönemi ve öncesinde de dış politika gündemine yansımalarıdır. Bu konuda en fazla tartışılan örnek ise Kıbrıs'tır.¹⁷ Ancak belirli kriz konularına odaklı ya da uluslararası sistemde meydana gelen değişimlerin yarattığı fırsatlar vesilesiyle gündeme gelen tartışmalara bakarak Türkiye'nin bu gruplarla ilişkisinin temel parametrelerini ortaya çıkarmak ya da Bulgaristan'daki Türklerin asimilasyon politikaları karşısında o dönemde iyi bir seyir izleyen Türk-Bulgar ilişkilerinin neden bozulduğunu, Irak'taki Türkmenlerin kurduğu partilere neden destek verildiğini ya da Batı Trakya Türkleri'nin müftü seçimlerinin yapıp yapılmamasının Türkiye'yi niye ilgilendirdiğini açıklamak kolay olmamaktadır. Bu bağlamda bazı çalışmalar Ankara'nın dış Türklere olan ilgisinin canlılığından bahsetmekte,¹⁸ bazıları Ankara'nın dış Türklere tepkisel politikalar üreterek onları sadece kriz dönemlerinde hatırladığını belirtmekte ve sözkonusu ilgisinin son derece sınırlı olduğundan söz etmektedirler.¹⁹ Son yıllarda yapılan çalışmalar dış politikaya yansıyan sınırları aşan bir Türklük kavrayışının olduğunu ve bunun da çeşitli devlet kurumlarının analizi üzerinden net bir şekilde görülebileceğini belirtmektedir.²⁰

Dış Türkler ile ilgili uluslararası ilişkiler yazınındaki bazı çalışmalara bakıldığında şöyle bir tablo ortaya çıkmaktadır:

- Dış Türkler ve Türkiye hakkında yapılan çalışmalar ya sadece Orta Asya ve Türkî Cumhuriyetler'deki Türkîler²¹ ya da tek bir Türk azınlık

¹⁷ Ayrıntılı bilgi için başvurulabilecek kaynaklardan bazıları şöyle sıralanabilir: Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları,2006, Faruk Sönmezoğlu, **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, İstanbul: Der Yayınları, 2000, Melek Fırat, **Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu 1960-1971**, Ankara, İmge, 1997; Naomi Black, "The Cyprus Conflict", Astri Suhrke and Lela Garner Noble (Ed.), **Ethnic Conflict in International Relations**, NewYork: Prager Publishing, 1977,s.43-68.

¹⁸ Georgeon'a göre, "Dış Türklere karşı gerçek bir ilgi vardır. Osmanlı İmparatorluğu'nun eski Türk cemaatleri olan Balkan Türklerine, özellikle de Balkan Türklerine, özellikle de Batı Trakya ve Bulgaristan Türklerine, bu arada Kıbrıs Türklerine yönelik canlı bir duyarlılık vardır." François Georgeon, **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)**, Ali Bertay (Çev.), İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2009, s. 7.

¹⁹ Asa Lundgren, **İstenmeyen Komşu Türkiye'nin Kürt Politikası**, Necla Ülkü Kuglin(Çev.), İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.

²⁰ Akin Öge, "Türkiye'de Resmi Milliyetçiliğin Türklük Kavrayışı: Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 2009. Akin Öge, "Dış Türkler' odaklı faaliyet gösteren resmi kuruluşlar", **Toplum ve Bilim**, Sayı 116, (2009),s. 202-203.

²¹ Mustafa Aydın, "Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkîler", **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, Şaban Çalış, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen (drl.), Ankara: Liberte Yayınları, 2001, s.271-291; Mustafa Aydın, "Between Euphoria and Realpolitik: Turkish Foreign Policy Toward Central Asia and the Caucasus", Tareq Ismail and Mustafa Aydın (Eds.), **Turkey's Foreign Policy in the 21st Century, A Changing Role in World Politics**, London: Ashgate Publishing,2003,s.139-161, Philip Robins, **Suits and Uniforms. Turkish Foreign Policy since the Cold War**, Seattle: University of Washington Press, 2003; Gareth Winrow, **Turkey in Post-Soviet Central Asia**, London: Royal Institute of International Affairs, 1995.

grubu ile (Batı Trakya'daki Türkler, Bulgaristan'daki Türkler, Irak Türkmenleri gibi) ilişkileri incelemiştir.²²

- Konuyu dış politika ve milliyetçilik ilişkisi çerçevesinden ele alan çalışmalar bulunmaktadır. Örneğin, Umut Uzer'in çalışmasında Türkiye'nin nasıl ve hangi koşullarda dış Türkler ile ilgilendiği Kıbrıs ve Yukarı Karabağ örnekleri ile incelenmiştir. Bu çalışmasında Uzer, Türkiye'de siyasal yaşamda mevcut olan üç tür milliyetçilik; Kemalist, pan-Türkist ve muhafazakâr milliyetçilik üzerinden dış Türklere bakmış, Türkiye'nin kullandığı dış politika araçlarını müdahale merdiveni şeklinde çeşitli aşamalarda hangi araçları izlediği ile anlatmıştır.²³

- Avrupa'ya işçi göçleri nedeniyle giden ve buldukları ülkelerin vatandaşlıklarını alan ama aynı zamanda Türk vatandaşlıklarını da koruyan göçmen Türkler hakkında yapılan çalışmalar.²⁴

- Sadece Atatürk döneminde dış Türklerin nasıl algılandığına yönelik son yıllarda artan çalışmalar.²⁵

Bu araştırmalarda da görüleceği gibi Türkiye, Cumhuriyet'in kuruluşundan beri dış Türklere yönelik çeşitli politikalar takip etmiştir; ama bu ilginin dış politikaya hangi faktörler etkisinde, hangi koşullarda, nasıl yansıdığını analiz eden çalışmalar bulunmamaktadır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasından sonra

²² Bu konuda son yıllarda yazılan tezlerden örnekler için bakınız: Lerna Yanık, "Brothers Apart? The Role of Ethnic Affiliation in the Making of Turkish Foreign Relations", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, 2002; Dimostenis Yağcıoğlu, "From Deterioration to the Improvement in Western Thrace, Greece: A Political Systems Analysis of a Triadic Ethnic Conflict", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, The Graduate Faculty of the University of George Mason, 2004; İvaylo Gruev, "Beyond Essentialism, Bulgarian Inclusive Nationalism, The Case of the Turkish Minority", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, Graduate Studies and Research of Ottawa University, 2005. Diğer çalışmalardan örnekler için bakınız: Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991; Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampı'ndan Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005; Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, İstanbul: Der Yayınları, 1999; Bilgay Duman, "Irak'ta Türkmen Varlığı", **ORSAM Rapor No:33**, Ankara: ORSAM, Mart 2011; Tarık Oğuzlu "Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq", **Journal of Muslim Minority Affairs**, 24,2, (2004), s.309-325. Ali Gökhan Kayılı, **The Iraqi Turkmen (1921-2005)**, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları, 2008.

²³ Umut Uzer, "Turkish Foreign Policy between Kemalist State Identity and State Interests: The Cyprus and Karabakh Cases", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, the Graduate Faculty of the University of Virginia, 2006.

²⁴ Bu alandaki çalışmalar için bakınız: Ayhan Kaya, **Berlin'deki Küçük İstanbul**, İstanbul: Büke Yayınları, 2000; Eva Ostergaard-Nielsen, **Transnational Politics Kurds and Turks in Germany**, London: Routledge, 2003.

²⁵ Bu tür çalışmalara örnek olarak bakınız: Ercan Karakoç, **Atatürk'ün Dış Türkler Politikası**, İstanbul: IQ Kültür, Sanat Yayıncılık, 2004; Mehmet Saray, **Atatürk ve Türk Dünyası**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1995; Fuat Uçar, **Dış Türkler / Türk Dünyasının Parlayan 5 Yıldız Orta Asya Türklüğünün Tarihsel ve Kültürel Yapısı**, Ankara: Fark Yayınları, 2007.

Türkiye'nin sınır komşularında azınlık konumuna gelen ancak Türkiye'ye de aidiyet hissi taşıyan gruplarla Ankara'nın ilişkisini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmaların eksikliği görülmektedir. Türkiye'nin bu gruplara duyarlılığının kaynağında dış politika çıkarları mı yoksa bu gruplarla paylaşılan etnik bağ mı olduğu sorusuna kuramsal bir çerçevede yanıt arayan çalışmalar da bulunmamaktadır.

İşte bu nedenle bu çalışma, öncelikle “akraba devlet” ve “dış azınlıklar” kavramlarının Türkiye örneğine nasıl uyarlanabileceği sorusu ışığında sınır değişimleri sonucu Ankara'nın komşu ülkelerinde azınlık konumunda kalan Türk kökenli grupları dış Türkler temasının taşıdığı muğlâklığı gözeterek “dış Türkler” şeklinde tanımlamıştır. Ardından da bu kavramsal çerçeveye ile Cumhuriyet'in kuruluşundan itibaren Türkiye'nin hangi faktörlerin etkisinde, hangi koşullarda ve nasıl bu grupları “hatırladığını”, hangi faktörler etkisinde ve hangi koşullarda onları “unuttuğunu”, Batı Trakya Türkleri, Bulgaristan'daki Türkler ve Irak Türkmenleri ile ilişkileri üzerinden üç örnek ile analiz etmiştir. Araştırma Türkiye'nin hem çıkarları gereği hem de aralarındaki etnik bağ etkisiyle “dış Türklere” duyarlı bir yaklaşım sergileyerek akraba devlet rolü üstlendiğini; ancak bu rolü belirli koşullar altında ve dış politika anlayışı sınırları içinde ihtiyatla yüklendiğini ortaya koyacaktır.

Araştırma süreci bir dizi soru eşliğinde gerçekleşmiştir: Bir devlet sınırları dışında yaşayan başka bir devletin vatandaşlığına sahip olan ancak etnik, dilsel veya dinsel bağ nedeniyle ortak bir paylaşım içinde olduğunu düşündüğü azınlık gruplarıyla neden ilgilenir? Hangi kuramsal yaklaşım bize akraba devlet ve dış azınlıkları ilişkisini analiz etmeye yardımcı olabilir? Türkiye'yi akraba devlet, komşularında yaşayan Türk azınlıkları ise “dış azınlık” olarak nitelendirebilir miyiz? Dış Türkler kimleri kapsıyor? Türkiye “dış Türkleri” hangi koşullarda ve nasıl dış politika gündemine taşıyor? Hangi faktörler onları “hatırlamasını” sağlarken, hangi faktörler onları “unutmasına” yol açıyor? Azınlıklar Türkiye'den ne gibi taleplerde bulunuyorlar? Türkiye onların sorunlarının çözümü konusunda nasıl bir yaklaşım benimsiyor? Türkiye “dış Türkleri” bir dış politika aracı olarak mı kullanmaktadır? Eğer kullanıyorsa, nasıl kullanmaktadır? Yoksa “dış Türklere” ilgisi onlar için hissedilen “duygusal yükün” bir ifadesi midir? Akraba devlet olarak hangi politikaları tercih etmektedir? Türkiye'nin komşularında yaşayan Türk kökenli azınlıklara yönelik genel bir politikası var mı? Yoksa izlenen politikalar bu grupların yaşadıkları ülkeler bazında mı belirleniyor? Cumhuriyetin

kuruluşundan beri “dış Türklere” yönelik politikasını analiz ettiğimizde süreklilik gösteren politikalar var mı? Türkiye’nin 1923–2010 yıllarını yani hemen hemen doksan yılını kapsayan bir zaman diliminde “dış Türkler” politikası ne gibi ana çizgiler ortaya koymaktadır?

Bu sorular eşliğinde, araştırma niteliksel araştırma yöntemini kullanarak Ankara’nın Batı Trakya, Bulgaristan ve Irak’da yaşayan Türk kökenli azınlık grupları ile neden, hangi koşullarda ve nasıl ilgilendiğini karşılaştırmalı bir yaklaşım ile değerlendirmiştir. Türkiye’nin dış politikası açısından Soğuk Savaş’ın neredeyse “üst-belirleyen” konumunda²⁶ olması nedeniyle erken Cumhuriyet dönemi, Soğuk Savaş dönemi ve Soğuk Savaş sonrası dönem olmak üzere üç zaman dilimi çerçevesinde izlediği politikalar karşılaştırılmıştır.

Seçilen örnekler de taşıdıkları farklı özellikler nedeniyle karşılaştırma yapabilme imkânı sunmaktadır. Bu bağlamda, Türkiye’nin Batı Trakya’daki Türklere yönelik politikalarını etkileyen Yunanistan ile Türkiye arasında azınlıkları korumaya yönelik anlaşmanın olması ve Türkiye’de Yunanistan’ın “karşılıklılık ilkesi” uygulamasına yönelebileceği Rum azınlığın bulunması, Bulgaristan örneğine kıyasla farklı değişkenleri incelememizi gerekli kılmaktadır. Irak Türkmenleri’ni korumaya yönelik bir antlaşma olmaması, diğer örneklerle nazaran nüfusunun çoğunluğu Müslüman bir ülkede azınlık durumunda kalmaları onları farklı kılan özelliklerdir. Siyasi örgütlenme ve yaşam koşulları açısından da her üç azınlık grubunun birbirinden farklı olması Türkiye’nin değişik koşullar altında olan azınlıklara yönelik nasıl süreklilik izleri taşıyan politikalar oluşturabileceğini gösterebilmek açısından önem taşımaktadır.

Aralarındaki farklılıklara rağmen çalışma kapsamında değerlendirilen azınlık gruplarının sahip olduğu ortak özellikler, stratejik açıdan Türkiye için önemli bölgelerde (Balkanlar ve Ortadoğu) bulunmaları ve ortak bir tarih geçmişinin paylaşılmasının getirdiği önem olarak tanımlanabilir. Bu grupların paylaştığı ortak bir diğer özellik ise Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması sonucu “evlerinde öteki” konumuna gelmeleri ve yaşadıkları kimlik sorunlarında yüzlerini Türkiye’ye dönerek ondan haklarının korunmasına yönelik harekete geçmesi konusunda beklenti içinde olmalarıdır.

²⁶ Bu terimle Sovyetler Birliği tehdidinin dış politikada etkisi vurgulanmaktadır. Françoise Aubin, Jean Coussy ve Semih Vaner, “Sonuç”, **Unutkan Tarih**, Semih Vaner (haz.), Ercan Eyüboğlu (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 1997,s.379.

Araştırmada kullanılan birincil kaynakları, resmi açıklamalar, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi'ndeki Dışişleri Bakanlığı yazışmalarına dair belgeler, parlamento tutanakları, Dışişleri Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)'nda görevli bürokratlar, emekli büyükelçiler, akademisyenler ve araştırma konusu olan “dış Türklerin” Türkiye’de kurduğu derneklerde azınlık mensupları ile yapılan görüşmeler oluşturmaktadır. Dışişleri Bakanlığı Yunanistan, Balkanlar ve Orta Avrupa ve Irak Daire Başkanlıkları’nda gerçekleştirilen mülakat soruları araştırmanın ekler bölümünde yer almaktadır. Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, erken Cumhuriyet döneminde Türkiye’nin dış politikasını aydınlatacak belgeleri paylaşımına sunması ve çalışma kolaylıkları sağlaması bakımından oldukça önemli bir katkı sunmuştur.

İkincil kaynakları ise, kitaplar ve uluslararası dergilerdeki bilimsel makaleler, gazete ve dergi haberleri oluşturmaktadır. Bu kaynaklar içinde öne çıkanlar emekli büyükelçilerin anı kitapları, azınlık derneklerinin yayınladıkları dergiler, arşivlerden günümüze ışık tutan “dış Türklerle” ilgili gazete haberleri ve Batı Trakyalı Türkler’in, Bulgaristan’daki Türkler’in ve Irak Türkmenleri’nin yazdığı araştırma ve anı kitaplarıdır.

Araştırma sürecinde karşılaşılan güçlüklerden en önemlisi birincil kaynakların sınırlılıkları olmuştur.²⁷ Bu engellerin en başında da Dışişleri Bakanlığı’nın arşivlerine ulaşamaması gelmektedir. Arşivlerde tasnif edilmeyen belgeler gün ışığına çıktığında kuşkusuz önerilen görüşler de yeniden değerlendirilme imkânına kavuşacaktır. Bu bağlamda Halil İnalcık’ın “diplomasi tarihimizin aydınlanması için ön şart olan arşivlerde tam açıklık prensibinin bir an önce yerine getirilmesi” temennisine katılmamak mümkün değildir.²⁸

Sınırlılıklarına rağmen bu tez “dış Türkler” ve Türkiye’nin dış politikası arasındaki ilişkiyi etnik diplomasi çerçevesinde akraba devlet ve dış azınlık ilişkisi üzerinden değerlendiren ilk çalışmalardan biridir. Almanya, Sovyetler Birliği, Avusturya’nın dış azınlıklarının yaşadıkları ülkeler ile ikili ilişkilerini akraba devlet

²⁷ Dışişleri Bakanlığı iç yazışmalarından oluştuğu düşünülen ve birkaç eserde atıfta bulunulan “**Dış Türkler(Belgeler)**”, Nihat Dinç (drl.) , Ankara: AZEM Dairesi, 1969” künyeli kaynağa Dışişleri Bakanlığı Kütüphanesi, Milli Kütüphane, TBMM Kütüphanesi başta olmak üzere hiçbir kütüphanede ulaşamamıştır.

²⁸ Halil İnalcık, "Türk Diplomasi Tarihinin Sorunları", **Doğu-Batı Makaleler II**, Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2009,s.212–213.

perspektifinden inceleyen teorik çalışmalar yanında²⁹ Türkiye'nin komşu ülkelerinde yaşayan azınlıkları ile ilişkilerini karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmaların sayısı oldukça azdır. Ayrıca, bu konuda siyasi kaygılardan uzak bilimsel yayınlar, siyasi çevrelerin özellikle de radikal sağın yaklaşımlarının gölgesinde sınırlı kalmıştır. Bu nedenle araştırma “dış Türkler” konusunu “esir Türkler edebiyatı”ndan³⁰ farklı bir şekilde ele alarak hem dış politika çalışmalarına, hem de özellikle son dönemde uluslararası ilişkilerin gündeminde önemli bir yer kazanan etnik diplomasi alanına bir katkı sunmayı hedeflemiştir.

Çalışma beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde öncelikle “dış/akraba azınlık” ve “akraba devlet” kavramları tanımlanarak kavramsal çerçeve belirlenecektir. Ardından uluslararası ilişkiler kuramlarının ışığında Rogers Brubaker'dan ilham alarak akraba devletlerin dış politikalarında azınlıkları ne zaman hatırladığı ya da unuttuğu, ikincil planda bıraktığını analiz etmek üzere bir model geliştirilecektir. Azınlıkların niteliklerinden kaynaklanan faktörler, yaşadıkları ülke ile akraba devletlerinin ikili ilişkilerinden kaynaklanan faktörler, akraba devletlerin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler, uluslararası/bölgesel dinamiklerden kaynaklanan faktörler olmak üzere dört seviyede faktörün bir devletin akraba devlet rolü üstlenip üstlenmemesinde etkili olduğunu gösteren bu model yardımıyla bazı devletlerin araçsal bir yaklaşım ile azınlıkları ile ilgilendiklerini, bazılarının ise ortak etnik kimlik nedeniyle azınlıklarına yönelik milliyetçi, jeopolitik ve normatif olmak üzere üç kategoride politikalar izleyebileceği vurgulanacaktır. Bu farklı politikaları kuramsal bir çerçevede analiz etmek için realizm ve konstrüktivist yaklaşımın birlikte değerlendirilmesini gerektiren bir kuramsal çerçeve belirlenecektir.

İkinci bölümde ise bu kavramsal ve kuramsal çerçeve Türkiye örneğine uyarlanacaktır. Burada öncelikle dış Türkler tanımının muğlâklığı ve siyasi bagajı nedeniyle kimleri kapsadığını ve Dışişleri Bakanlığı tarafından bu kavramın nasıl

²⁹ Charles E.Ziegler, “The Russian Diaspora in Central Asia:Russian Compatriots and Moscow’s Foreign Policy”,**Demokratizatsiya**,14,1,(2006),s.103-126,Charles King and Neil J.Melvin, **Nations Abroad:Diaspora Politics and International Relations in the former Soviet Union**, Boulder,Colorado:Westview Press,1998, Karl Cordell and Stefan Wolff, “Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe, **Nationalities Papers**, 35,2, (2007), s.289-315.; Stefan Wolff, “ German Minorities in East and West: A Comparative Overview and Outlook”, Stefan Wolff (Eds.), **German Minorities in Europe Ethnic Identity and Cultural Belonging**, New York: Berghahn Books,2000, s.219–233; Stefan Wolff, “Bilateral Ethnopolitics after the Cold War: The Hungarian Minority in Slovakia, 1989-1999”, **Perspectives on European Politics and Society**, 2:2, 2003, s.159-195,Stefan Wolff, “Changing Priorities or Changing Opportunities? German External Minority Policy, 1919–1998”, **German Minorities in Europe Ethnic Identity and Cultural Belonging**, Stefan Wolff (Ed.), New York: Berghahn Books, 2000, s.183–205

³⁰ Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991(İkinci Baskı), s. 311.

açıklandığı akademisyenler ve bürokratlarla yapılan görüşmelerden elde edilen bilgiler ışığında belirlenecektir. Bu bağlamda sınır komşularında yaşayan Türk azınlıkların siyasi kaygılarla “dış/akraba azınlık” yerine “soydaş” olarak nitelendirildiği, ancak “soydaş” kavramı da farklı grupları içerdiği için sınır komşularında yaşayan, kendilerini Türk hissedenden azınlık grupları, “dış Türkler” şeklinde nitelendirmek tercih edilecektir. Kavramsal çerçeve belirlendikten sonra Türkiye’nin akraba devlet olarak nasıl hareket ettiğini, hangi koşullarda bu rolü üstlenip, hangi koşullarda üstlenmediğini anlayabilmek için Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren süreklilik içinde ilişki kurduğu ve sahip oldukları farklı nitelikleri ile karşılaştırma yapılabilecek Batı Trakya, Bulgaristan ve Irak’ta yaşayan azınlık grupları seçilecektir. Kuramsal analiz çerçevesi içinde önce Türkiye’nin “dış Türkleri” hatırlamasına ya da unutmamasına etki eden faktörler belirlenecek, ardından bu faktörlerin dış politikasına etkisini sınırlayan dış politika anlayışı değerlendirilecektir.

Üçüncü bölümde erken Cumhuriyet döneminde Türkiye’nin “dış Türkler” politikasının genel görünümüne değinerek öncelikle bu dönemde her bir azınlık grubunun kendisini nasıl tanımladığını, hangi talepler geliştirdiğini ve Türkiye’yi nasıl algıladığı irdelenecektir. Türkiye’nin bu azınlık gruplarının taleplerine nasıl yanıt verdiği, onlara yönelik politikalarının temel niteliklerinin neler olduğu analiz edilecektir. Ardından bu dönemde Ankara’nın onları hangi faktörler etkisinde, ne zaman dış politika gündemine taşıdığı, ne zaman ikincil planda bıraktığı tartışılacaktır.

Dördüncü bölümde ilk olarak Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde erken Cumhuriyet dönemine kıyasla “dış Türkler” politikasının genel görünümünde ne gibi değişimler olduğu ele alınacaktır. Ardından bu dönemde Batı Trakya’daki Türklerin, Bulgaristan’daki Türklerin ve Irak Türkmenleri’nin yaşam koşullarında nasıl dönüşümler olduğu, nasıl sorunlarla karşılaştıkları ve Türkiye’den bu sorunların çözümü konusunda hangi beklentiler içinde olduğu değerlendirilecektir. Türkiye’nin ise hangi faktörler etkisi altında nasıl politikalarla bu taleplere yanıt verdiğini, erken Cumhuriyet dönemine kıyasla politikasında ne gibi değişimler olduğunu ve onları hangi koşullarda dış politika gündemine taşıdığı analiz edilecektir.

Beşinci bölüm ise öncelikle Türkiye’nin Soğuk Savaş sonrası dönemde “dış Türkler” politikasının genel görünümünde ve politika araçlarında ne gibi değişimler olduğu, önceki dönemlere kıyasla hangi kurumsal yapıların oluştuğunu ele alacaktır.

Soğuk Savaş sonrasında azınlık gruplarının hangi sorunlarla karşı karşıya oldukları, yaşadıkları ülkelerdeki konumlarında ne gibi değişiklikler yaşandığı ve Türkiye'yi nasıl algıladıklarını değerlendirerek Türkiye'nin bu dönemde onları dış politika gündemine neden ve nasıl taşıdığını, önceki dönemlere kıyasla akraba devlet rolünü üstlendiğinde izlediği politikalarında ne tür yenilikler olduğunu analiz edecektir.

Sonuç bölümünde ise Cumhuriyetin kuruluşundan beri “dış Türklerin” dış politikaya hangi koşullarda taşındığı, bu politikaya etki eden faktörleri ve Türkiye'nin akraba devlet rolünü hangi araçlarla üstlendiğini gösteren bir resim sunulacaktır.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Akraba devlet ve dış azınlıkları ilişkisi uluslararası ilişkilerin “Truva atı” olarak algılanmıştır.³¹

Devletlerin coğrafi sınırları ve beşeri örtüler hemen hemen dünyanın hiçbir bölgesinde tam olarak örtüşmemektedir. Yeryüzünde yaklaşık 600 dil grubu ve 5000 etnik grup olduğu düşünüldüğünde ortaya çıkan bu çeşitlilik içinde dünya sahnesinde yer alan devletlerin neredeyse hepsi homojen bir yapıya sahip olmaktan uzaktır.³² Claude’un deyişiyle, “dünyada etnik homojenlik devletler için bir kural değil, istisnadır”.³³ Dolayısıyla, tüm devletler bir tür azınlık grubuna sahiptirler ve bu azınlıklardan bazıları sınırları aşan başka bir topluluğun üyesi konumundadırlar. Azınlık konusu devletlerin iç ve dış politikaları ve uluslararası sistem bakımından önem taşımaktadır.³⁴

Azınlıkların sosyal, kültürel ve siyasi hak talepleri yaşadıkları devletlerin iç ve dış siyasetlerini etkilerken, taleplerine karşı geliştirilen çözümler ya da çözümsüzlükler de uluslararası güvenlik ve siyaseti etkileyebilecek sonuçlar yaratabilmektedir.³⁵ Özellikle, azınlıkların aynı etnik, dilsel ya da dinsel özellikleri paylaştıkları grubun çoğunluğunun yaşadığı devletlerin tek taraflı müdahaleleri uluslararası ilişkilerde istikrar ve güvenliğe tehdit yaratabilmektedir. Bu nedenle azınlıkların uluslararası ilişkilerin Truva atı olduğu şeklinde yaygın bir algı bulunmaktadır. Ancak azınlıklar devletler arasında her zaman güvenlik sorunları yaratmaz; aksine ilişkileri güçlendiren birer köprü görevi de görebilir. Bu nedenle “bir devlet hangi koşullarda ve nasıl sınırları dışında yaşayan çeşitli nedenlerden ötürü yakınlık duyduğu azınlık grupları ile

³¹ Konstantinos Tsitselikis, “Reciprocity as a Regulatory Pattern for the Treatment of the Turkish/Muslim Minority of Greece”, Samim Akgönül (Eds.), **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics** içinde (69–102), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.69.

³² Will Kymlicka, **Multicultural Citizenship**, Oxford: Clarendon Press, 1995, s. 1.

³³ Inis Claude, **National Minorities an International Problem**, New York: Greenwood Uni. Press:1969, s. 203.

³⁴ Baskın Oran, **Küreselleşme ve Azınlıklar**, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001, s. 65.

³⁵ Modern ulus-devletlerde azınlıklara yönelik izlenebilecek politikalar (soykırım ve etnik temizlik, yasa zoruyla yalıtma, ayrı ve farklı yaşatma, asimilasyon, eritme potası, entegrasyon, çoğulculuk, çokkültürlülük) hakkında bakınız: Semra Somersan, **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s. 77–95.

ilgilenir?”, “ne zaman ve nasıl uluslararası ilişkilerde “etnik faktör”³⁶ önem taşır?” soruları uluslararası ilişkiler açısından önem kazanmaktadır.

Araştırmada kullanacağımız kavramlar ve kuramsal yaklaşımları inceleyeceğimiz bu bölümde amaç bu sorular ışığında, etnik bağ ve dış politika ilişkisini dış azınlıklar ve akraba devlet kavramları çerçevesinde değerlendirmektir. Bu nedenle çalışmada öncelikle etnik azınlıkların hangi alt kategorilerde değerlendirilebileceği ve “dış/akraba azınlık” ile akraba devlet kavramlarının nasıl tanımlandığı ele alınacaktır. Ardından da akraba devletlerin hangi faktörlerin etkisi altında dış/akraba azınlıkları hatırlayıp unuttuğunu analiz etmek için bir model sunulacaktır. Akraba devletlerin hangi politikalar takip ettiği ve bu politikaların uluslararası ilişkiler kuramları perspektifinden nasıl değerlendirilebileceği ise kuramsal çerçevede bölümünde tartışılacaktır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Azınlık kavramı toplumsal yaşamın her döneminde çoğunluktan farklı özellikler sergileyen toplulukları ifade etse de ilk olarak 16.yy’da Reform hareketi sonucu dinsel hakların korunması ile ilgili olarak ortaya çıkmıştır.³⁷ 17. ve 18.yy’da yapılan antlaşmalarda belirli Hristiyan topluluklara çeşitli dini özgürlükler tanınması şeklinde azınlık hakları verilmiştir.³⁸ Fransız Devrimi ile birlikte Batı Avrupa’da milliyetçiliğin güç kazanmasıyla ulus ve devlet sınırlarının örtüşmesi gerektiği görüşü dünya siyasetine hâkim olmaya başlamıştır. Ulusal azınlıklar sorunu ise türdeş bir ulus yaratma ideali ile buna uygun olmayan “etnik çoğulluk gerçeği” arasındaki mücadeleden doğmuştur.³⁹ Dolayısıyla azınlık kavramı modern devletlerin kendilerini etnik ve dinsel sınırlarla tanımlamaya başladıklarında ortaya çıkmıştır.⁴⁰ Ancak bu kavramın uluslararası ilişkiler açısından önemi, azınlık sorunlarının çözümü konusunda devletlerin çeşitli anlaşmaların kendilerine tanıdığı haklara dayanarak birbirlerinin işlerine yaptıkları müdahalelerin güvenlik ve istikrara etkisidir.

³⁶ Naz Çavuşoğlu, “Cultural Identity: A Minority Question?”, *İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, No:23–24 (Ekim 2000-Mart 2001).

³⁷ Ali Dayıoğlu, *Toplama Kampı’ndan Meclis’e, Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı*, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.15.

³⁸ Jennifer Jackson Preece, “Minority Rights in Europe: From Westphalia to Helsinki”, *Review of International Studies*, Vol:23, (1997), s. 77–78.

³⁹ Suavi Aydın, “Azınlık Kavramına İçeriden Bakmak”, *Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları*, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.), İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006, s.188.

⁴⁰ Ibid, s. 190.

Uluslararası siyaseti etkileyecek düzeyde azınlık koruması, bir büyük devlet girişimleri yoluyla yapılan korumalardır ve Osmanlı İmparatorluğu'nun durumu bu konuda en iyi örnektir.⁴¹ Osmanlı İmparatorluğu ile Avrupa devletlerinin 17.yy sonu ve 18.yy'da yaptıkları anlaşmalarda imparatorluktaki Hristiyan azınlıkların korunması sorunu uluslararası düzeye aktarılmıştır. Örneğin Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması (1774) o güne kadar Katoliklerle sınırlanmış korumayı ilk kez bütün Hristiyanların din işlerini ve kiliselerini koruma biçiminde genişletmiştir. Bu antlaşmadan sonra Rusya, imparatorluğun içişlerine karışmaya başlamış, azınlıkları koruma gerekçesiyle başlatılan bu girişimler ise Doğu Sorunu'nu ortaya çıkarmıştır. Kırım Savaşı sonrası yapılan Paris Antlaşması da o zamana kadar tek bir devletle yapılan antlaşmalarla güvence altına alınan Hristiyan azınlıkların Batılı ülkelerin kolektif koruması altına alınmaya başladığının göstergesi olmuştur.⁴² Ancak, yapılan koruma antlaşmaları azınlıkların haklarının korunmasından ziyade birer dış politika aracı olarak Osmanlı'nın içişlerine müdahale etmek için kullanılmıştır. Sonuçta azınlık hakları konusu birer nüfuz aracı olarak kullanılmış, bu durum da azınlık hakları ve güvenlik ilişkisinin birbirinden ayrı düşünülmemeyeceği düşüncesini desteklemiştir.

Dünya tarihi azınlıkları koruma bahanesiyle ortaya çıkan çatışmalara Avusturya-Macaristan, Osmanlı İmparatorluğu gibi çok uluslu imparatorlukların dağılması sonrası tanıklık etmeye devam etmiştir. Sınır değişimleri nedeniyle bu imparatorlukların bakiyesi konumundaki insan kitleleri imparatorluklar yerine kurulan ulus devletler için köklü sorunlar yaratmıştır.⁴³ Birinci Dünya Savaşı sonunda Milletler Cemiyeti (MC) koruması altına alınan azınlık hakları denetim mekanizmasının eksikliği nedeniyle devletler tarafından siyasi amaçlar için araç haline getirilmiş, bu da uluslararası güvenlik açısından tehditler yaratmıştır. İkinci Dünya Savaşı sonunda azınlık hakları insan hakları kavramı içinde değerlendirilerek Birleşmiş Milletler (BM), Avrupa Konseyi (AK) ve Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) gibi kuruluşlar bünyesinde oluşturulan uluslararası antlaşmalar çerçevesinde koruma pratikleri

⁴¹ Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991,s.50.

⁴² Ibid.,s.51-52.

⁴³ Rogers Brubaker, **Nationalism Reframed**, Great Britain: Cambridge University Press, 1997 ve Karen Barkey ve Mark Von Hagen, **After Empire, Multiethnic Societies and Nation-Building, The Soviet Union and the Russian, Ottoman and Habsburg Empires**, Boulder: Westview Press, 1997.

oluşturulmuştur. Başka bir deyişle azınlıkların devletlerin dış politikalarında birer araç olarak kullanılmalılarının önüne geçilmeye çalışılmıştır.⁴⁴

Kısacası azınlık kavramı tarihsel süreç içinde ise uluslararası ilişkilerde giderek önem kazanan hukuki ve sosyopolitik açıdan farklı anlamlar yüklenen bir kavrama dönüşmüştür. Uluslararası belgelerde bu kavrama ilişkin genel kabul görmüş bir tanıma ulaşılmamış olmakla birlikte, Birleşmiş Milletler (BM) İnsan Hakları Komisyonu'nun Ayrımcılığın Önlenmesi ve Azınlıkların Korunması Alt Komisyonu Raportörü Francesco Capotorti'nin 1979'da önerdiği yaklaşım daha sonra yapılmış tanım denemelerinin temelini oluşturmuştur. Capotorti'ye göre azınlık,

“ bir devletin nüfusunun geri kalanına göre sayısal olarak az olan, egemen konumda bulunmayan-o devletin vatandaşı olan-üyeleri nüfusunun geri kalanından farklı etnik, dinsel ya da dilsel özelliklere sahip olan ve kültürlerini, geleneklerini, dinlerini ya da dillerini korumaya yönelik üstü örtük de olsa bir dayanışma gösteren bir grup” tur.⁴⁵

Dolayısıyla sosyolojik açıdan bir grubun azınlık olarak tanımlanabilmesi için iki koşulun gerçekleşmesi gerekir:

a) Bu grubun çoğunluğun karşısında siyasi, kültürel, sosyal ve medeni kültürel haklar karşısında dezavantajlı bir durumda olmasıdır.

b) Çoğunluk grubu karşısında grup dayanışması ve aidiyet bilinci içinde olmalarıdır.⁴⁶

BM, AGİT, AK gibi uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan tanım denemelerinin temelinde azınlıkların subjektif ve objektif ölçütleri olması konusunda

⁴⁴ Birinci Dünya Savaşı sonrasında Milletler Cemiyeti döneminde azınlık haklarına getirilen kısmi uluslararası koruma boyutu, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Birleşmiş Milletler döneminde özellikle Soğuk Savaş yıllarında oldukça aşınmıştır. Inis Claude, **National Minorities: An International Problem**, NewYork: Greenwood Publishers,1969,s.206-207.

⁴⁵ F.Capotorti, **Study on the Rights of Persons Belonging to Ethnic, Religious and Linguistic Minorities, United Nations**, NewYork,1979,par.568 Aktaran: Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nda Azınlık Hakları**, İstanbul: Su Yayınları:2001(İkinci Baskı),s.36. 1990'lı yıllarda Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu tarafından hazırlanan “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Avrupa Sözleşmesi” önerisi ve “Ulusal Azınlıklara Mensup Kişiler Hakkında AİHS'e Ek Protokol” önerisinde azınlık tanımına yer verilmiştir. Çavuşoğlu, s. 38-39.

⁴⁶ Ayhan Kaya, “Avrupa Birliği Bütünleşme Sürecinde Yurttaşlık, Çokkültürcülük ve Azınlık Tartışmaları: Birarada Yaşamın Siyaseti”, **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (dr.), İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006, s.58.

mutabakat mevcuttur. Ayrıca dini, etnik ve dilsel azınlık gruplarının hepsini “ulusal azınlık” kavramı altında değerlendirme eğilimi bulunmaktadır.⁴⁷

Soğuk Savaş’ın sona ermesinin ardından Orta ve Doğu Avrupa’da görülen etnik çatışmalar ve Rusya’nın “Yakın Çevre” olarak adlandırdığı etki alanı içindeki Rus azınlıklara sahip olan devletler ile ilişkileri⁴⁸ uluslararası ilişkilerdeki oldukça köklü bir geçmişi olan azınlıklar ve dış politika ilişkisine ilgiyi yeniden çekmişlerdir. 2001 yılında Macaristan’ın çıkardığı “Komşu Ülkelerde Yaşayan Macarlar Hakkında Kanun (*Status Law*)”⁴⁹dan sonra, Rusya’nın 2008 Ağustos’unda Güney Osetya’daki Rus vatandaşlarını korumak üzere Gürcistan’a yaptığı askeri müdahale de, azınlıklar, azınlığı koruma rolü üstlenen devletler ve yaşadıkları devletler arasındaki ilişkiler ile ilgili yeniden derin bir tartışmayı alevlendirmiştir.⁵⁰ Bu çerçevede uluslararası ilişkiler yazınında da “dış/akraba azınlıklar” ve “akraba devlet” kavramlarına sıklıkla atıfta bulunulmaktadır.

A. Dış/Akraba Azınlık

*“iki dünya taşıyorum içimde
ama bütün değil hiçbiri
kanyorlar hiç durmadan
sınır çizgisi geçer
dilimin tam da ortasından”⁵¹*

Sömürgecilik, göç ve imparatorlukların dağılması sonucu oluşan sınır değişimleri sonucunda aynı etnik gruba mensup kişilerin bir devlette azınlık oluşturması ve başka bir devlette baskın grup olması, akraba devlet ve dış azınlıklar ilişkisini

⁴⁷ Çağatay’a göre ulusal veya etnik azınlık kavramlarının tanımlanması farklı siyasi ve hukuki sonuçlara sahiptir. Ulusal azınlıklar köklü tarihsel ve kültürel farklılığa sahip ve sınırın yanlış tarafında kalmış bu nedenle de güçlü bir toprak zeminine sahip grupları ifade etmektedir. Çağatay Okutan, “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, Cilt:59, No:2, (Nisan-Haziran 2004), s. 65–66.

⁴⁸ Bu konuda yapılan bir çalışma için bakınız: Sevinç Özcan, **Rus Azınlıklar**, İstanbul: Küre Yayınları, 2005.

⁴⁹ Komşu Ülkelerde Yaşayan Macarlar Hakkında Kanun (2001 évi LXII. Törvény a szomszédos államokban előmagyarokról) Macaristan’ın komşu ülkelerinde yaşayan Macarlara eğitim, kültür, sağlık ve sosyal güvenlik gibi alanlarda çeşitli haklar ve yardımlar sunmayı planlamıştır; ancak Romanya ve Slovakya tarafından Macaristan’ın toprak bütünlüklerine saygı prensibini ihlal ettiği gerekçesiyle tepkiyle karşılanmıştır. Sonuçta, gelen eleştirilere göre kanun revize edilmiştir. Detaylı bilgi için: Christina Chiva, “Ethnic Minority Rights in Central and Eastern Europe: The Case of the Hungarian Status Law”, **Government and Opposition**, Vol.41, No:3, (2006), s.401-421. Osemu Ieda, “Post-Communist Nation Building and Status Law Syndrome in Hungary”, Osamu Ieda (Eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (3–57) Sapporo: Hokkaido University, Slavic Research Centre, 2006.

⁵⁰ Paul A. Goble, “Russian Passportization”, **The New York Times**, September 9, 2008.

⁵¹ Göçmen şair Zafer Şenocak’ın bir şiirinden aktaran Hasine Şen, “Sınırın “Öteki” Tarafı: Göç ve Bulgaristan Türkleri”, Gönül Pultar ve Tahire Erman (Ed.), **Türkiye Kültürleri** içinde (249–269), İstanbul: Tetragon İletişim Hizmetleri, 2005, s. 264.

oluşturan başlıca etkenler olarak karşımıza çıkmaktadırlar.⁵² Anthony Smith'e göre bir etnik topluluk, ortak bir kimlik duygusuna sahip tarihsel kültürü olan bir topluluktur. Bir etnik grup, kolektif bir özel ad, ortak bir soy miti, paylaşılan tarihi anılar, özel bir yurt ile bağ ve nüfusun önemli kesimleri arasında dayanışma duygusu gibi özellikler taşımaktadır.⁵³ Bir grubun etnik grup olarak nitelendirilmesi için "birleştirici unsur olan benzerliğin bilincine varılması ve bu yönde bir bilincin oluştuğuna dair diğerlerinin de kabulü gerekir".⁵⁴ Bu farklılığın mutlaka siyasal bir ifadesi olması gerekmemektedir. Ancak bir etnik grup her koşulda azınlık olarak kabul edilemez. Bu nedenle siyasal ve sosyal dezavantaj, egemen unsurun ayrımcı politikaları etnik grubun ortak dil, din, kültür, tarih gibi unsurlar etrafında biraraya gelmelerinde ve azınlık bilinci taşımalarında etkili olur.⁵⁵

Günümüzde yapılan tahminlere göre dünyada 5000 etnik azınlık grubu yaşamaktadır. Bu etnik gruplar arasından da bir kısmı yaklaşık 80 kemikleşmiş çatışmanın aktörü konumundadır.⁵⁶ Etnik azınlıklar genel olarak üç grup altında toplanmaktadır.⁵⁷ Bu gruplardan ilkini, "yerleşik/yerli (*indigenous*)" gruplar oluşturmaktadır. Bu azınlık grupları yaşadıkları ülkelere göç gibi yollarla gelmemiş, buldukları toprakları anavatanları olarak görmektedirler.⁵⁸ Başka bir ifadeyle, bu

⁵² Amitabh Singh, "Hungarian Status Law: A Model for Kin-Minority Protection?", Osamo Ieda (Eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (303-318), Hokkaido University: 21st Century Slavic Research Program, Slavic Eurasian Studies, No:9, 2006, s.305-308.

⁵³ Anthony Smith, **Milli Kimlik**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2004(Üçüncü Baskı), s.42.

Etnik kimliklerin kökenleri ile ilgili yapılan tartışmalar için bakınız: A.Smith, **National Identity**, Harmondsworth: Penguin, 1991 ve Kanchan Chandra, "What is Ethnic Identity? and Does it Matter?", **Annual Review of Political Science**, 9, (2006), s.397-424. Burada altı çizilmesi gereken, çalışma kapsamında etnik kimliğin hangi tanımının kullanılacağıdır. Chandra'nın tanımına göre etnik kimlikler grup üyeliğinin aynı soydan geldiğini belirleyen özelliklere göre (*descent-based attributes*) ele alan alt kimlik kategorileridir. Ayrıca çalışma kapsamında incelenecek etnik gruplar "olduğu gibi" kabul edilmiş, bu grupların nasıl oluştuğuna ya da oluşturulduğuna dair yapılan tartışmalar da kapsam dışı bırakılmıştır.

⁵⁴ Çağatay Okutan, "Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı", **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**, 59,2, (Nisan-Haziran 2004), s. 65.

⁵⁵ Okutan, s.65.

⁵⁶ David Carment, "The Ethnic Dimension in World Politics: Theory, Policy and Early Warning", **Third World Quarterly**, Vol.15, No:4, (December 1994), s.551.

⁵⁷ Stefan Wolff, "Conceptualizing Conflict Management and Settlement", Stefan Wolff ve Ulrich Schneckler (Eds.), **Managing and Settling Ethnic Conflicts**, London: C.Hurst & Co., 2004, s.1-2.

⁵⁸ Yerleşik Gruplar/Yerli Halk-*Indigenous People* ve Azınlıklar-*Minorities* arasındaki fark önemli bir konu teşkil etmektedir. Kymlicka'nın da belirttiği gibi bu gruplar arasında üç temel fark bulunmaktadır. Birincisi, azınlıklar kurumsal entegrasyon için uğraşırken, yerli halk özerklik için çabalamaktadır. Azınlıklara bireysel haklar tanınırken, yerli halka kolektif haklar tanınmaktadır. Azınlıklar ayrımcılığın önlenmesini isterken, yerli halk kendi yönetimlerini elde etmek isterler. Yerli halk yaşadığı topraklarda otokondur ve kültürel kimliklerini kendilerine has sosyal ve siyasi organizasyonlarda devam ettirmek isterler. "Azınlık" ideal tipi ise etnik, dinsel, dilsel özellikleri bakımından yaşadıkları devlette ayrımcılığa uğrayan gruplardır. Steven Wheatley de azınlıklar, ulusal azınlıklar, yerleşik halklar arasında objektif kriterlere dayanan bir ayrımın yapılmasının zor olduğunu belirterek, bu grupların arasındaki farkı azaltacak şeyin bu grupların farklı siyasi talepleri olduğunu ileri sürmektedir. Azınlıklar ve ulusal azınlıklar kültürel güvenlik taleplerine sahipken, yerleşik halklar kendi kendilerine yönetim istemektedirler. Steven Wheatley, **Democracy, Minorities and International Law**, 124, Cambridge Uni.Press:2005, Aktaran: Will Kymlicka, "The Internationalization of Minority Rights", **ICON:International Journal of Constitutional Law**, Vol.6/1, (2008), s.5.

gruplar yerleşik olarak kabul edilmektedir. Etnik azınlıkların diğer bir kategorisini ise “sınır aşan etnik gruplar” oluşturmaktadır. Bu gruplar göç, eğitim, çalışma gibi çeşitli yollarla yaşadıkları ülkeler ve anavatanları arasında yer değiştiren gruplardır.⁵⁹ Etnik azınlık gruplarından bir diğerini “dış azınlıklar” oluşturmaktadır. Bu gruplar da yaşadıkları ülkelere göçle yerleşmemiş, sınır değişimi nedeniyle azınlık durumunda kalmışlardır.

Dış azınlıklar (*external minorities*), Wolff’un tanımıyla, korumak istediği etnik, dinsel ya da dilsel özellikleri ile genelde komşu olan devletteki çoğunluğu oluşturan ulusa bağlı olan ve başka bir ülkenin vatandaşlığına sahip olan etnik azınlık gruplarıdır.⁶⁰ Bu gruplar “akraba azınlık (*kin minority*)”⁶¹ olarak da nitelendirilmektedir. Başka bir deyişle yukarıdaki alıntıda da görebileceğimiz gibi, kendilerini hem vatandaşlık bağı ile bağlı oldukları devlete, hem de taşıdıkları etnik kimlik özellikleri nedeniyle başka bir ulusa da ait hissedenden kısacası “çifte aidiyet taşıyan” azınlık gruplarıdır. İşte tam da bu nedenle kendilerini “içlerinde iki ayrı dünya taşıyorlarmış” gibi algırlar. Yaşadıkları ülkelerin dışında başka bir devlet ile de bağları olması dış azınlıkların uluslararası siyaseti etkileme gücünü arttırmaktadır. Başka bir deyişle dış azınlıkların içinde buldukları koşullar çifte aidiyet hissi duydukları devletler tarafından yaşadıkları ülkelere müdahale etmek üzere kullanılabilir, ya da dış azınlıklar bu devletlerle birleşme arzusu taşıyabilir. Bu da sadece yaşadıkları ülkelerin ulusal bütünlüklerine değil, uluslararası ya da bölgesel istikrara da tehdit oluşturabilir.

Burada altı çizilmesi gereken, yerleşik gruplar ile dış azınlıklar arasında önemli bir farkın olduğudur. Dış azınlıklar aynı etnik ve kültürel değerleri paylaştıkları grubun genellikle komşu bir ülkenin nüfusunun çoğunluğunu oluşturmasıyla bir “dışsal vatan” a sahipken; yerleşik etnik grupların dışsal vatanları yoktur. Dolayısıyla bir önceki bölümde ele aldığımız bir grubun azınlık olarak tanımlanabilmesi için taşıması gereken objektif ve subjektif özelliklerin yanında dış azınlıklar, “dışsal vatan” ya da “akraba

⁵⁹ Stefan Wolff, “Conceptualizing Conflict Management and Settlement”, Stefan Wolff ve Ulrich Schnecker (Eds.), **Managing and Settling Ethnic Conflicts**, London: C. Hurst & Co., 2004, s.2-3.

⁶⁰ Stefan Wolff, **Disputed Territories The Transnational Dynamics of Ethnic Conflict Settlement**, New York: Berghahn Books, 2003, s. 3.

⁶¹ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), **Report on the Preferential Treatment of National Minorities by Their Kin-State, adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary Meeting**, Venice, 19–20 October 2001, CDL-INF (2001), 1, [http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.asp)

devlete” sahiptirler.⁶² Ayrıca “dış azınlıkların”, “diyaspora” gibi kavramlarla arasında da belirgin farklar mevcuttur.

King ve Melvin’in yaptığı çalışmalarda, diaspora terimi anavatandan ayrı olarak yaşayan her grubu kapsayıcı bir tanım olarak işlev görsün de, onlar da diaspora teriminin sınır değişimi sonucu yaşadıkları ülkelerde azınlık konumunda olan grupları açıklamak için kullanılmasının güçlüğünden bahsederler.⁶³ Bu nedenle öncelikle “diyaspora tanımı nasıl yapılmaktadır?”, “bir etnik grup diaspora olarak tanımlanabilmek için ne gibi özelliklere sahip olmalıdır?” sorularına yanıt aranmalı; daha sonra da bu kavramın sınır değişimi sonucu ortaya çıkan dış azınlık gruplarını tanımlamakta ne derece uygun bir terim olup olmadığını tartışmak gerekmektedir.

“Diyaspora” kavramının nasıl tanımlanması gerektiğine yönelik uluslararası ilişkiler yazınındaki tartışmaları iki grup altında incelemek mümkün görünmektedir. İlkinde, diaspora kavramı içinde “sürülmüşlük, yerinden edilme” türünden zor kullanarak grupların yaşadıkları yerlerden başka topraklara yerleşmesi fikri içkindir. Klasik anlamıyla diaspora kelimesi Kadim Yunan döneminde “etrafa yayılmak”, dışarıdaki topraklara göç etmek ya da yerleşmeyi ifade etmek için kullanılmıştır.⁶⁴ Diaspora tanımı yapılırken anavatandan başka topraklara yerleşme, diğer bir deyişle anavatandan çıkış bu kavramın temelini oluşturmaktadır.⁶⁵ Brubaker’a göre imparatorlukların dağılması sonrası sınır değişimleri nedeniyle sınırın yanlış tarafında kalanlar da diaspora olarak nitelenebilir.⁶⁶ Diğer bir tanımlama ise özellikle 1980’lerdeki tartışmalar sonucu sadece sürülme ile değil, anavatanlarından başka ülkelere çalışma, eğitim vb. nedenlerle gönüllü olarak terk etme anlamını bu kavrama eklemiştir.⁶⁷ Kısacası, ilk tanımlama kapsamında diaspora kavramı genel olarak kutsal İsrail topraklarından uzakta yaşayan Musevileri ifade etse de bunun yanında

⁶² Stefan Wolff, “Security Risks or Security Assets? External Minorities in Central and Eastern Europe”, **Paper Presented at American Political Science Association**, 95th Annual Conference, Atlanta, 1999

⁶³ King ve Melvin çalışmalarında sınır ötesine dağılmış etnik grupları ‘diyaspora’ olarak tanımlamaktadır. Charles King and Neil J. Melvin, “Diaspora Politics: Ethnic Linkages, Foreign Policy and Security in Eurasia”, **International Security**, 24, No:3, (Winter 1999/2000), s.113-114.

⁶⁴ Mitat Çelikkpala, “From Immigrants to Diaspora: Influence of the North Caucasian Diaspora in Turkey”, **Middle Eastern Studies**, Vol.32, No.3, (May 2006), s.423-446.

⁶⁵ Ali İhsan Aydın, “Prof. Riva Kastaryano ile Röportaj”, **Zaman**, 19 Ekim 2007.

⁶⁶ Brubaker bu grupları “*accidental diaspora*” olarak tanımlamaktadır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Rogers Brubaker, “Accidental Diasporas and External Homelands in Central and Eastern Europe: Past and Present”, **Political Science Series 71**, Vienna, Institute for Advanced Studies, October, 2000.

⁶⁷ Michele Reis, “Theorizing Diaspora: Perspectives on “Classical” and “Contemporary” Diaspora”, **International Migration**, Vol.42,2,(2004), s.41-56.

1990'lerden itibaren yurtlarından uzakta yaşayan insanların durumunu tanımlamak için de kullanılmaya başlamıştır.⁶⁸

Sheffer ise diaspora kavramını açıklamak üzere yeni bir tanımlama yapmaktadır.⁶⁹ Ona göre, etnik diasporalar ya gönüllü ya da zorunlu göç ile oluşan sosyo-politik bir oluşumdur. Diasporalar aynı etnik kökenden geldiklerine inanırlar ve bir ya da birçok ülkede azınlık olarak sürekli ikamet ederler. Anavatanları ile sürekli iletişim halinde bulunurlar. Etnik diaspora olarak adlandırılmalarının nedeni de bu grupların “ulusaşan” diğer kimliklerden farklı olarak ele alınması isteğidir. Örneğin, aynı ideolojiye bağlı uluslaşan grupları da ifade etmek için bu kavramın kullanıldığı görülmektedir. Sheffer burada önemli bir noktanın da altını çizmektedir. Ona göre de, farklı ülkelere dağılmış her etnik azınlığı ve grubu diaspora olarak adlandırmak mümkün değildir.⁷⁰ Yaşadıkları ülkeleri kendi anavatanları olarak algılayan ve başka yerlere göç etmeyen etnik azınlıklar bu kavram içinde değerlendirilmemektedir. Diğer bir deyişle, göç özellikleri taşımayan etnik azınlık grupların diaspora kavramı içinde ele alınmasının doğru bir yaklaşım olmadığı savunulmaktadır. Literatürde hâlâ çok tartışılan bir kavram olduğu için çalışma kapsamında kavramın klasik anlamı üzerinden yapılan bir değerlendirmeye yer verilecektir.

Kısacası sınır değişimleri sonucu yaşadıkları devlette azınlık konumuna gelen,⁷¹ bu ülkelerin vatandaşlığını taşıyan ama aynı zamanda kendilerini başka bir devletin ulusunun bir parçası olarak da görerek “çifte aidiyet”⁷² hissi taşıyan topluluklar “dış/akraba azınlık” kavramı ile ifade edilebilirler. Bu azınlık gruplarının çifte aidiyet hissi taşıdıkları diğer devletler akraba devletler olarak tanımlanmaktadır.

B. Akraba Devlet

Akraba devlet Inis Claude'a göre, “*etnik bağ nedeniyle başka bir devletteki ulusal azınlık ile özel bir ilişki içinde olduğunu kabul eden devlet*” demektir.⁷³ Yapılan

⁶⁸ Gabriel Sheffer, **Diaspora Politics**, New York: Cambridge Uni. Press, 2003,s.9.

⁶⁹ Ibid, s. 9–10.

⁷⁰ Ibid, s.13.

⁷¹ Azınlıkların varlığı BM İnsan Hakları Komitesi'nin Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesine ilişkin Genel Yorumu'nda belirtildiği gibi “devletlerin onların varlığını tanımama kararından bağımsız bir olgudur”. General Comment No:23, (50) Aktaran: Naz Çavuşoğlu, “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar”, **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.), İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006, s.247.

⁷² Nira Yuval-Davis, “Aidiyetler: Yerlilik ile Diaspora Arasında”, **21.Yüzyılda Milliyetçilik**, Umut Özkırmırlı (drl.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 142.

⁷³ Inis Claude, **National Minorities an International Problem**, New York: Greenwood Uni. Press:1969,s.5.

diğer tanımlarda da akraba devlet, “*bir etnik azınlığın mensubu olduğu etno-kültürel grubun çoğunluğunun yaşadığı ülke*” olarak ifade edilmektedir.⁷⁴ Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Örgütü’nün (AGİT) Ulusal Azınlıklar Yüksek Komiserliği tarafından yapılan çalışmalarda ise akraba devlet kavramı, “*kendi nüfusunun çoğunluğunun başka bir devletin azınlığının etnik veya kültürel özelliklerini paylaştığı devletler*” için kullanılmaktadır.⁷⁵ Sabanadze ise akraba devleti, bir siyasi kategori olarak değerlendirerek bir etnik azınlığın mensubu olduğu etno-kültürel grubun çoğunluğunun yaşadığı ülke olarak tanımlamaktadır.⁷⁶ Bir azınlığın yaşadığı ve vatandaşlığına sahip olduğu devlete “ev sahibi devlet”, azınlığın soydaşlarının egemen olduğu devlete de “akraba devlet” denilmektedir.⁷⁷ Brubaker “akraba devlet” terimi yerine onunla aynı anlama gelen “dışsal anavatan” kavramını kullanırken, bazı yazarlar da dışsal vatan terimi yerine “ana-devlet”i kullanmaktadır.⁷⁸ Bu nedenle akraba devlet, anavatan, ana devlet gibi kavramların birbirleri yerine ancak, aynı anlamlar atfedilerek kullanıldığı görülmektedir.

Kullandığımız kavramların muğlâk yapıları nedeniyle çalışma boyunca bir bütünlük kazanmak için Avrupa Konseyi (AK) Venedik Komisyonu’nun raporlarında kullandığı terminoloji temel alınacaktır.⁷⁹ Komisyon raporlarında dış azınlıklar “akraba azınlık (*kin minority*)” olarak nitelendirilirken, anavatan (*motherland or home country*) da “akraba devlet (*kin-state*)” olarak ifade edilmektedir.⁸⁰ Dolayısıyla çalışmada yerleştikleri ülkelerde sınır değişikliği sebebiyle başka bir ülkede azınlık konumunda kalan etnik gruplar, Wolff’un da izinden gidilerek “dış/akraba azınlık” olarak nitelendirilirken, bu azınlık gruplarının anavatanları da “akraba devlet” olarak tanımlanacaktır.

Burada altı çizilmesi gereken önemli bir nokta bir devletin kendini akraba devlet olarak nasıl tanımladığıdır; diğer bir deyişle önemli olan bu tanımlama sürecidir.

⁷⁴ Natalie Sabanadze, “Minorities and Kin-States”, *Helsinki Monitor*, No:3, (2006),s.244; Stefan Wolff, **Disputed Territories The Transnational Dynamics of Ethnic Conflict Settlement**, NewYork: Berghahn Books,2003,s.3.

⁷⁵ Organization for Security and Cooperation in Europe (OSCE),**The Bolzano/Bozen Recommendations on National Minorities in Inter-State Relations&Explanatory Note**, The Hague, June 2008,s.3.

⁷⁶ Natalie Sabanadze, “Minorities and Kin-States”, *Helsinki Monitor*, No:3, 2006,s.244.

⁷⁷ Baskın Oran, **Türkiye’de Azınlıklar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008 (4.Baskı) ,s.41.

⁷⁸ Şule Kut, “Eski Yugoslavya’da Savaş ve Barışta Azınlıklar, Ana-Devletler ve Uluslararası Toplumun Rolü”, **Balkanlar’da Kimlik ve Egemenlik**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları:2006,s.104–105.

⁷⁹ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), **Report on the Preferential Treatment of National Minorities by Their Kin-State, adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary Meeting**, Venice, 19–20 October 2001, CDL-INF (2001), 1, [http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.asp)

⁸⁰ Ibid.

Sabanadze'nin de belirttiği gibi bir devleti oluşturan ulusun çoğunluğunun mensubu olduğu etnik grubun o devletin sınırları ötesinde yaşayan dış/akraba azınlıklarını koruma ve kollama rolünü üstlenmesi var olan etnik, dinsel ve dilsel bağların yanında siyasi bir süreci de kapsamaktadır. Benzer şekilde Brubaker'a göre de bir devleti oluşturan ulusun siyasi seçkinleri, genellikle komşu başka bir devletin sınırları içinde yaşayan aynı etno-kültürel özellikleri taşıdıkları grupları kendi uluslarının bir mensubu olarak algıladıkları ve buna göre onların yaşam koşullarının ve çıkarlarının korunması için sorumluluk hissettikleri oranda akraba devlet rolünü üstlenmektedirler.⁸¹ Başka bir ifadeyle, bir devletin akraba devlet olması kültürel ve siyasi seçkinlerin dış/akraba azınlıkları sınır aşan ulusun birer üyesi olarak tanımlamaları ile mümkün olmaktadır. Eğer siyasi seçkinler sınırları dışında yaşayan kendileri ile ortak kültürel ve etnik özellikler taşıyan grupları “kendilerinden” olarak tanımlıyorlarsa, bu paylaşım onları bu grupların yaşam koşulları ve haklarının korunması konusunda kendilerini sorumlu hissetmelerine yol açmaktadır. Dolayısıyla, bir devletin sınırları ötesinde yaşayan akraba azınlıklarını koruma ve kollama rolünü üstlenmesi etnik, dinsel ya da dini referansa dayanarak tanımlanan bağlar yanında siyasi bir süreci de kapsamaktadır. Bir devlet hem içinde bulunduğu durumun bir sonucu hem de kendi arzusu neticesinde “akraba devlet” rolünü üstlenebilir. Bu rol, bazı durumlarda üstlenilebilecek, bazı durumlarda da unutulmaya yüz tutan bir roldür. Devletlerin bu rolü bazı durumlarda üstlenmeleri veya bazı durumlarda unutmalarına neden olan faktörler çok çeşitlidir.

Davis ve Moore'a göre dış/akraba azınlıklar ve akraba devletler arasında bir tür ittifak ilişkisinden söz edilebilir.⁸² Burada kullanılan anlamıyla ittifak ilişkisi, etnik temelde oluşturulan bağ anlamındadır.⁸³ Uluslararası ilişkiler açısından da önemli olan, bu ittifak ilişkisinin nasıl oluştuğudur. Bu bağın, azınlığın yaşadığı devlet ile akraba devleti arasındaki ilişkileri nasıl etkilediği de yine uluslararası ilişkiler disiplinde çözülmesi gereken bir bulmaca olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁸¹ Rogers Brubaker, “ National Minorities, Nationalizing States and External National Homelands in the New Europe”, *Daedalus*, 124,2, (Spring 1995),s.110.

⁸² David R. Davis and Will Moore, “Ethnicity Matters: Transnational Ethnic Alliances and Foreign Policy Behaviour”, *International Studies Quarterly*, 41, (1997), s. 171–184.

⁸³ Ibid.,s.172 ve Will H. Moore, “Ethnic Minorities and Foreign Policy”, *SAIS Review*, Vol.22, No:2 (Summer-Fall 2002),s.79.

Dış azınlık grupları ve akraba devletleri arasındaki ilişkinin uluslararası güvenlik ve istikrara etkisi önemli bir boyuttur.⁸⁴ Bu gruplar, yaşadıkları devlet içinde eğer sınır bölgelerinde yaşıyorlarsa, akraba devletleri ile birleşme yönünde bir politika izleyecekleri algısı çerçevesinde ele alınmışlardır. Yani dış azınlıklara, yaşadıkları devletleri tarafından potansiyel birer güvenlik tehdidi olarak yaklaşmıştır. Dünya tarihi de azınlıkların yaşadıkları devletler ve akraba devletleri arasındaki bu çatışmaları kanıtlayacak örneklerle doludur.

Azınlık kavramının ortaya çıkışıyla birlikte devletlerin kendilerini dinsel ve etnik nedenlerle yakın hissettikleri azınlık gruplarının haklarını korumak adına yaşadıkları devletlere yaptıkları müdahaleler başka siyasi amaçlara hizmet etmek üzere kullanılmıştır. Daha önce de altını çizdiğimiz gibi Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma sürecinde içişlerine yapılan müdahaleler azınlık haklarını koruma adına gerçekleşmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Almanya'nın koruyucu güç (*Schutzmacht*) kavramını yaratarak Polonya ve Çekoslavakya'da yaşayan Almanları koruma hakkını savunması⁸⁵ yeni bir savaşı kaçınılmaz kılacak şekilde dünya siyasetini etkilemiştir. Soğuk Savaş'ın sonunda Yugoslavya'nın dağılması sürecinde yaşanan etnik çatışmalarda da akraba devletler önemli bir rol oynamıştır.⁸⁶

Ayrıca sadece Avrupa siyasetinde değil, dünyanın çeşitli bölgelerinde örneğin Hindistan ve Pakistan arasında Keşmir sorunu çerçevesinde ortaya çıkan çatışmalarda, Çin'in Tayvan ve Tibet ile ilişkilerinde, ya da Rusya'nın Orta Asya ve Kafkasya'da yaşayan devletlerle ilişkilerinde⁸⁷ de akraba devlet ve dış/akraba azınlıklar arasındaki ittifak ilişkisinden kaynaklanan sorunlar bulunmaktadır.⁸⁸

Ancak, azınlıkların yaşadığı devlet ve akraba devletleri arasında ilişkiler işbirliği içinde ise, sözkonusu azınlıklar güvenlik tehdidi ekseninden farklı bir şekilde algılanmaya başlanabilir. Kymlicka, Batı Avrupa'da akraba devletler ve azınlıkları

⁸⁴ Will Kymlicka, "The Internationalization of Minority Rights", **ICON: International Journal of Constitutional Law**, Vol.6/1,(2008), s.25–26.

⁸⁵ Walter Kemp, "The Responsibility to Protect Minorities: Is the Kin-State a Problem or Solution?", Walter Kemp, Vesselin Popovski ve Ramesh Thakur (Ed.), **Blood and Borders The Responsibility to Protect and the Problem of the Kin-State** içinde(s.1-7), Tokyo: United Nations University Press, 2011, s. 2.

⁸⁶ Sırbistan'ın Hırvatistan ve Bosna'daki Sırlarla ilişkisi için bakınız: Nina Caspersen, "Between Puppets and Independent Actors: Kin-State Involvement in the Conflicts in Bosnia, Croatia and Nagorno Karabakh", **Ethnopolitics**, Vol:7, No:4, (November 2008),s. 357–372

⁸⁷ Rusya örneği için bakınız: Charles King and Neil J.Melvin, "Diaspora Politics: Ethnic Linkages, Foreign Policy and Security in Eurasia", **International Security**, 24, No:3, (Winter 1999/2000),s.108–138.

⁸⁸ Söz konusu çatışmaların kantitatif olarak da bir analizi için bakınız: Lars-Erik Cederman, Luc Girardin ve Kristian Skrede Gleditsch, "Etnonationalist Triads Assessing Influence of Kin Groups on Civil Wars", **World Politics**, Vol:61,No:3, (July 2009), s.403–437.

arasındaki ilişki örüntülerinin Avrupa Birliği ve NATO gibi ortak güvenlik kurumlarının varlığı ve tarafların birbirlerine olan güvenlerinin tesis edildiği ortamlarda, güvenlik ve istikrar tehdidi olmaktan uzaklaştığını belirtmektedir.⁸⁹ Örneğin Soğuk Savaş sonrasında Macaristan ve Romanya’da yaşayan Almanlara yönelik Almanya’nın yaptığı ekonomik ve kültürel yardımlar ya da Macaristan ve Romanya arasında 1996 yılında yapılan ikili antlaşma sayesinde sınır güvenliğinin sağlanması sonrası Romanya’daki Macarlara sağlanan haklar akraba devletlerin politikalarının güvenlik sorunları yaratmadığını göstermektedir.⁹⁰ Bu bağlamda günümüzde akraba devletler artık sadece askeri müdahale değil, çok çeşitli araçlarla farklı politikalar izlemeye başlamışlardır. Bu nedenle akraba devletlerin neden ve nasıl dış/akraba azınlıklarını dış politika gündemine taşıdıklarını kuramsal bir çerçeveden analiz etmeden önce hangi politikalar izleyebileceklerine bakılacaktır.

II. AKRABA DEVLET POLİTİKALARI

Daha önce de değinildiği gibi, akraba devletler ve dış/akraba azınlıkları arasındaki ilişkiler uluslararası ilişkiler disiplininde geliştirilmesi gereken bir alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası ilişkilerde azınlık haklarına yönelik artan ilgi, hem etnik çatışmaların doğurduğu istikrarsızlık ortamına son vermek, hem de günümüzde devletlerin sıkça kullandıkları kimlik politikalarının meşru bir zeminde sürdürülmesi amacını taşımaktadır. Azınlık haklarının korunması konusu çerçevesinde de akraba devletlerin rolü karşımıza çıkmaktadır. Günümüzde özellikle komünizm sonrası Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde izlenen politikalarda devletlerin sınırları ötesindeki azınlıklara yönelik olarak sınır aşan yasal düzenlemeler yapma pratikleri geliştirdiği görülmektedir.⁹¹ Özellikle 2001 yılında Macaristan’da referanduma sunulan “Komşu Ülkelerde Yaşayan Macarlar Hakkında Kanun” (*2001évi LXII. Törvény a szomszédos államokban élőmagyarokról*) ile Macaristan’ın sınır komşularında yaşayan Macar kökenli azınlık gruplarına kendi ülkesinde ekonomik, sosyal, siyasi ve kültürel haklar tanınarak onlara yönelik sınır aşan yasal düzenlemeler yapılmıştır. Böyle bir azınlık hakkı koruma pratiği, Romanya ve Slovakya tarafından Macaristan’ın “toprak

⁸⁹ Will Kymlicka, “ The Internationalization of Minority Rights”, **ICON: International Journal of Constitutional Law**, Vol.6/1,(2008), s.26.

⁹⁰ Minority Rights Group International, **The Role of Minorities in International and Transborder Relations in Central and Eastern Europe**, A Skills Exchange Workshop, 30 April–3 May 1998, Warsaw,Poland,s.5–6. <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/469cbfdb0.pdf> (Erişim: 19 Haziran 2011).

⁹¹ Zoltan Kantor (Eds.), **The Hungarian Status Law: New Nation Building and/or Minority Protection**, Sapporo: Hokkaido University Slavic Research Centre,2004.

bütünlüklerine saygı” prensibini ihlal ettiği gerekçesiyle tepkiyle karşılanmış ve ardından Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği’nin Macaristan hükümetine baskısı ile devletler arasında bir çatışma konusu yaratması önlenebilmiştir. Bu kanun, azınlık haklarının korunması çerçevesinde akraba devletlerin müdahalelerinin istikrar ve güvenlik açısından taşıdıkları öneme dikkatleri çekmiştir.

Azınlıkların haklarının korunması konusunda hangi akraba devlet politikalarının güvenliği ve istikrarı tehdit etmediği ve hangilerinin bu anlamda yasal kabul edileceği konusunda tartışmalar devam etmektedir.⁹² Soğuk Savaş sonrası dönemde etnik çatışmaların artmasıyla birlikte gündeme gelen çalışmalarda genellikle, akraba devletlerin dış azınlıklarını destekleyen ve onlarla işbirliği geliştiren politikaları izlediği ifade edilmektedir. Başka bir deyişle, akraba devletler ve dış akraba azınlıkları arasındaki ‘bağ’ın akraba devleti azınlıkların yaşadığı devlet ile ilişkilerinde çatışmaya yol açsa dahi her zaman onları destekleme yönünde etkileyeceği kabul edilmiştir.

Singh’e göre ise, bu çatışmaya yol açacak derecede müdahaleye varan destekleyici politikalar genel bir eğilim olsa da, akraba devletlerin izleyebilecekleri başka politika seçenekleri de bulunmaktadır. Bu çerçevede örneğin, akraba devletlerin dış azınlıklarının haklarını korumak için askeri müdahalede bulunması seçeneği yerine Macaristan’da gördüğümüz gibi akraba devletlerin sınırları dışında etkide bulunabilen kanunların çıkarılması gibi farklı politikaların da kullanıldığı dikkat çekmektedir.⁹³ Bir yandan yasal zeminde akraba devletlerin izledikleri politikaların meşruluğu üzerine tartışmalar devam ederken, öte yandan pratikte akraba devletlerin izledikleri siyasetler de böylece çeşitlenmektedir. Dolayısıyla bu karmaşık yapıda akraba devletlerin hangi politika seçeneklerini kullandıklarını tanımlama ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Kardos akraba devletlerin politika seçeneklerini dört grupta toparlayarak bu konuda bize yol göstermektedir.⁹⁴

Birinci grupta, akraba devletlerin uluslararası kurumlar çerçevesindeki izlediği politikaları bulunmaktadır. İkinci grup, akraba devletlerin azınlıklarının

⁹² Ivan Halasz, “ Models of Kin Minority Protection in Central Asia and Eastern Europe”, Osamo Ieda (eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (255–279) Sapporo: Hokkaido University, Slavic Research Centre,2006.

⁹³ Amitabh Singh, “Hungarian Status Law: A Model for Kin-Minority Protection?”, Osamo Ieda (eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (303–318) Sapporo: Hokkaido University, Slavic Research Centre,2006,s.308.

⁹⁴ Gabor Kardos, “Role for Kin-States”, Osamo Ieda (Eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (127–137) Sapporo: Hokkaido University, Slavic Research Centre,2006,s.130–134.

yaşadığı devlet ile işbirliği içinde izlenen siyasetlerden oluşmaktadır. Üçüncü grup akraba devletlerin azınlıkların yaşadığı ülkelere yönelik diplomatik girişimleri dışında başka politika araçlarını kullanarak izlediği politikaları ve son grup ise akraba devletin kendi anayasal düzeni içinde iç hukukunda dış azınlıklarına haklar sağlayan yasal düzenlemeleri kapsamaktadır.⁹⁵

Kardos'un da akraba devlet politikaları gruplandırmasında görüleceği gibi, genel olarak akraba devletlerin dış azınlıklarına yönelik "vatandaşlık temelli"⁹⁶ ya da "fayda temelli" politikalar izlediği görülmektedir. Vatandaşlık temelli politikalar, azınlıklara akraba devletlerinde sağlanan çifte vatandaşlık gibi uygulamaları içerirken, fayda temelli politikalar ise azınlıklara yaşadıkları ülkedeki konumlarını iyileştirmek adına sağlanan ekonomik, kültürel, seyahat ve sosyal güvenlik destekleri gibi araçları kapsamaktadır.⁹⁷

Sabanadze'ye göre, dış azınlık politikalarının siyasi yönden incelenmesi, devletlerin dış azınlık politikaları için üç tür genel kategori ortaya çıkarmaktadır. Bu kategoriler milliyetçi, jeopolitik ve normatif olarak adlandırılmaktadır.⁹⁸ Burada önemle vurgulanan nokta, her üç kategoride izlenen siyasetin ortak özelliğinin sınırları aşan bir ulus varlığına inanılarak oluşturulmasıdır. Bu ortak nokta siyasa üretimi sırasında farklılaşarak her ülkenin özel koşullarına göre çeşitli politikalara yol açmaktadır.

Milliyetçi türden akraba devlet politikaları, kendi ulus-devlet projelerine dış azınlıklarının desteğini ekleyen devletlerin politikalarını kapsar. Bu tür politikalara örnek olarak Macaristan gösterilmektedir. Özellikle 2001 yılında çıkardığı "Komşu Ülkelerde Yaşayan Macarlar Hakkında Kanun" ile birlikte uluslararası tartışmaların gündemine oturan Macaristan için komşu ülkelerinde yaşayan Macarlar, Macaristan'ın komünizm sonrası uluslaşma projesinin bir parçasını oluşturmaktadırlar.⁹⁹ Yine bu türden politikalar kapsamında ele alınabilecek bir başka dış azınlık stratejisi, azınlıkların yaşadığı toprakları elde etme yönünde bir arzuyu da içerebilir. Akraba devletin halk

⁹⁵ Kardos, s.130.

⁹⁶ Rusya'nın "Yakın Çevre"si olarak adlandırdığı bölge ülkelerinde yaşayan Ruslara tanıdığı çifte vatandaşlık hakkı bu konuda bir örnek teşkil eder. Paul A.Goble, "Russian Passaportization", **The New York Times**, September 9, 2008.

⁹⁷ Singh, s.316.

⁹⁸ Sabanadze, s.248.

⁹⁹ Amitabh Singh, "Hungarian Status Law: A Model for Kin-Minority Protection?", Osamu Ieda (Eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (303–318) Sapporo: Hokkaido University, Slavic Research Centre,2006; **The Hungarian Status Law: New Nation Building and/or Minority Protection**, Zoltan Kantor (Eds.), Sapporo: Hokkaido University Slavic Research Centre,2004.

kitlesinde oluşan duygusal bağ aynı ulusa mensup diğer üyelerin kaderleri ile ilgilenmek ve ulusal sınırları onların yaşadığı yerleri de kapsayacak şekilde birleştirme arzusunun da kapsayabilir. Bu da pan-ulusçuluk ya da yayılmacı siyasetin göstergesi olmaktadır. Ancak, iç ve dış siyaset çıkarlarına göre topraksal bütünleşme hem dış azınlık için hem de akraba devlet için uygun bir siyaset olmayabilir. Böyle durumlarda da, akraba devletlerin dış azınlıklarının etnik kimliklerini koruyup geliştirebilecekleri koşulları yaratmak için politikalar ürettiği görülmektedir.¹⁰⁰

Akraba devlet politikalarının ikinci grubunu ‘jeopolitik’ olarak nitelendirilen politikalar oluşturmaktadır. Burada akraba devlet diğer ülkelerdeki azınlıklarını o devlete karşı bir baskı aracı olarak kullanmakta ve kendi ekonomik ya da siyasi çıkarlarını elde etmeye yönelik politikalar izlemektedir. Bu tür politika izleyen devletlere örnek olarak Rusya verilmektedir. Macaristan kendi ulusunun durumu ile ilgili temel kaygılar güderken, Rusya kendi siyasi duruşu ve bölgesel etki alanı ile ilgili kaygıları temel alarak siyasalar üretmektedir. Bu durumda azınlıkların yaşadıkları devletlere göre farklı politika araçlarını kullanmaktadır. Gürcistan’daki Rus azınlıklarının durumuna yaklaşımı ile Türkmenistan’daki azınlıklara yaklaşımı arasındaki farklar azınlıkların yaşadıkları ülke ile ilişkilerindeki çıkarlarının önceliğini göstermektedir.¹⁰¹

Akraba devlet politikalarının son grubu ise normatif politikalar olarak adlandırılmaktadır. Bu grup içinde izlenen politikalar kapsamında devletlerin dış/akraba azınlıklarının yaşam koşullarını iyileştirmek üzere gerek yaşadıkları ülkeler ile gerekse uluslararası kurumlar ile işbirliği içinde izledikleri siyasalar ele alınmaktadır.¹⁰² Normatif politikalar, BM, AK, AGİT gibi uluslararası kuruluşlar ve AB bünyesinde kabul edilen çeşitli belgelerle azınlık haklarına ilişkin ortak standartların oluşmaya başladığı, bu nedenle de uluslararası azınlık hakları hukuku şeklinde bir oluşuma gidilen uluslararası ortam çerçevesinde değerlendirilmelidir.¹⁰³

Komünizm sonrası geçiş dönemi yaşayan çeşitli Doğu Avrupa ülkelerinde görülen ve Macaristan’da uygulanmak istenen “Status Law” ile birlikte daha fazla gündeme gelen sınırlar ötesine yönelik hukuki düzenlemeler içeren akraba devlet

¹⁰⁰ Stefan Wolff, “Bilateral Ethnopolitics after the Cold War: The Hungarian Minority in Slovakia, 1989–1999”, **Perspectives on European Politics and Society**, Vol:2, No:2, (2001), s.159–195.

¹⁰¹ Sabanadze, s.250.

¹⁰² Ibid.

¹⁰³ Hukuki gelişmeler hakkında bakınız: Naz Çavuşoğlu, “Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.), İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006, s.241-261 ve Dayıoğlu, s.21–31 ve

politikaları, AGİT, AB ve AK gibi uluslararası kurumları da harekete geçirmiştir. Bu kurumlar bünyesinde söz konusu politikaların belirli prensipler ışığında düzenlenmesi ve böylece bölgesel istikrarı zedelemeyen gerçekleşmesini sağlamaya dönük adımlar atılmıştır. Akraba devletlerin akraba azınlıklarının yaşadığı devletlerdeki haklarını nasıl koruması gerektiğine yönelik olarak en son uluslararası belge de Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu tarafından hazırlanmıştır.¹⁰⁴

Avrupa Konseyi Venedik Komisyonu'nun hazırladığı raporda bir akraba devletin sınırları dışındaki dış/akraba azınlıkları ile ilgili olarak izleyeceği politikalar üretirken öncelikli olarak dikkate alması gereken prensipler şu şekilde sıralanmıştır:

- 1- Akraba devletlerin azınlıkların yaşadıkları devletler ve uluslararası toplumun azınlıkların haklarının korunması yönünde öncelikli rolünü tanınması;
- 2- Uluslararası insan hakları mekanizmaları ve uluslararası organların prosedürlerine bağlı kalmak,
- 3- İzlenen politikaların yaşanan sorunlara çözüm getirmesi için uluslararası mekanizmaların genel çerçevesini çizdiği sınırlar içinde ikili ilişkilerin öneminin dikkate alınması;
- 4- Azınlıkların yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik tek taraflı yasama faaliyetlerinde kültürel politikalara önem verip sınır ötesinde etkide bulunacak kanunlar üretmekten kaçınmak.¹⁰⁵

Bu prensipler ışığında akraba devletlerin izledikleri normatif politikalar çerçevesinde bir devletin dış azınlık gruplarıyla ilişkisinde uluslararası hukuk nezdinde kullanabileceği ne tür araçları bulunmaktadır sorusu akla gelmektedir?

Venedik Komisyonu'nun raporuna göre, bir devlet kendisini akraba devlet olarak tanımladığında azınlık gruplarına eğitim ve kültür, sosyal güvenlik ve sağlık, seyahat, çalışma, vizeden muafiyet, mal edinme ve vatandaşlık gibi haklar tanıyabilir.

¹⁰⁴ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), **Report on the Preferential Treatment of National Minorities by Their Kin-State, adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary Meeting**, Venice, 19–20 October 2001, CDL-INF (2001), 1, [http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.asp)

¹⁰⁵ Ibid. Metnin çevirisi yazara ait.

Bu hizmetler ise azınlıkların anayurtları ile işbirliği içinde yürütülmeli ve sunulmalıdır.¹⁰⁶

Bu bağlamda öncelikle azınlığın yaşadığı devlet ile ikili anlaşmalar yapılarak azınlıkların haklarının korunmasına yönelik adımlar atılabilir. Örneğin Arnavutluk, Bulgaristan, Hırvatistan, Macaristan, Moldova, Romanya ve Slovenya gibi ülkelerin pratiklerinde göreceğimiz gibi bazı devletler akraba azınlıklarının yaşadıkları devletler ile ikili antlaşmalar yaparak onların kimliklerini koruma, dil, eğitim, yayın yapma, dernek kurma ve yaşadıkları ülkelerde siyasi yaşama katılma hakları elde etmelerini sağlamışlardır.¹⁰⁷ Yapılan antlaşmalar genellikle ulusal azınlık konumunda olan kişileri kapsamakta ve antlaşma yapan devletin vatandaşlarına sağladığı her haktan ulusal azınlıklarının da faydalanmasını öngörmektedir. Ayrıca antlaşmalarda devletler uluslararası hukuka ve de özellikle BM Sözleşmesi'ne aykırı davranmayacaklarını taahhüt etmişlerdir. Benzer şekilde azınlıklar da ayrılıkçı yöntemlere başvurmayacaklarına ve yaşadıkları devletlerin toprak bütünlüklerini koruyacakları konusunda garanti vermektedirler.¹⁰⁸

Ayrıca akraba devletler azınlıkların yaşadıkları devletlerle yapmış oldukları ikili antlaşmalardan doğan koruma sorumluluklarının dışında, çeşitli uluslararası antlaşmalara da taraf olmaları nedeniyle diplomatik girişimlerde bulunarak azınlıkların yaşadıkları sorunları uluslararası kurumların gündemine taşıyabilirler. Örneğin BM nezdinde uluslararası insan hakları hukuku içinde evrensel nitelikte ve hukuki bağlayıcılığa sahip ilk düzenleme 1966'da kabul edilen Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. maddesi yanında,¹⁰⁹ 1992 yılında kabul edilen hukuki bağlayıcılığı olmasa da azınlık haklarını konu alan ilk uluslararası belge olması nedeniyle önem taşıyan “ Ulusal ya da Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına

¹⁰⁶ European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), **Report on the Preferential Treatment of National Minorities by Their Kin-State, adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary Meeting**, Venice, 19–20 October 2001, CDL-INF (2001), 1, [http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.asp)

¹⁰⁷ Emma Lantschner ve Roberta Medda, “ Protection of National Minorities through Bilateral Agreements in South-Eastern Europe”, **Draft Report Prepared for the 8th Meeting of Government Offices for National Minorities**, European Academy of Bozen/Bolzano, Strasbourg, 21-22 May 2001.

¹⁰⁸ Ibid.

¹⁰⁹ 1976'da yürürlüğe giren Kişisel ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin 27. Maddesine göre “etnik, dinsel ya da dilsel azınlıklara mensup kişiler, kendi gruplarının diğer üyeleriyle birlikte toplu olarak, kendi kültürlerinden yararlanmak, kendi dinlerini açıklamak ve uygulamak ya da kendi dillerini kullanmak hakkından mahrum edilemezler”. Çavuşoğlu, s.23.

İlişkin Bildirge”¹¹⁰ de akraba devletlerin yapacakları müdahalelerin temelini oluşturmak için destek oluşturmaktadır. AK tarafından oluşturulan ulusal azınlıkların korunması konusunda ilk çoktarafli bağlayıcı uluslararası belge olarak kabul edilen 1995 yılında imzaya açılan “Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşme” de taraf devletlere azınlık haklarının gözetilmesi konusunda müdahale etmek üzere hukuki araçlar sağlamaktadır.¹¹¹ Son yıllarda BM’de Koruma Sorumluluğu (*Responsibility to Protect*) kavramı çerçevesinde gerçekleşen tartışmalarda da devletlerin belirli koşullar altında egemenliklerine müdahale edebileceği düşüncesi güçlenmeye başlamıştır.¹¹² Böylece azınlıkların etnik temizliğe varacak krizler yaşadıkları dönemlerde sadece akraba devletlerin değil, uluslararası toplumun da müdahale edebilmesinin yolu oluşmaktadır.

Akraba devletler azınlıkların yaşadığı devlet ile ikili antlaşmalar yoluyla ya da uluslararası antlaşmalardan doğan hakları yanında, kendi iç hukukunda da çeşitli düzenlemeler yaparak koruma politikaları izleyebilir. Bunlar içinde de çifte vatandaşlık hakkı tanıma ya da uluslararası hukuk literatüründe yeni kavramsallaştırılmakta olan “soydaşlık (*ethnizenship*)” hakkı verme gibi politikalar öne çıkmaktadır.

Bauböck tarafından dış yarı-vatandaşlık (*external quasi-citizenship*) olarak da tanımlanan bu kavramdan kastedilen “söz konusu hakkı veren ülkenin ne vatandaşı olan, ne de bu ülkede ikamet eden ancak sadece ortak etnisiteyi paylaşan bireylere” verilen haklardır.¹¹³ Bu türden politikaların amacı azınlıklara özel haklar tanıyarak akraba devletin vatandaşlarının yararlandığı eğitim, sosyal güvence gibi bazı haklardan onların da faydalanmalarını sağlamaktır. Macaristan tarafından 2001 yılında çıkarılan “Komşu Ülkelerde Yaşayan Macarlar Hakkında Kanun”da, Güney Kore’de uygulanan “Denizaşırı Koreliler Kanunu”nda, Slovakya ve Slovenya gibi çeşitli Doğu Avrupa ülkelerinde de görülen uygulamalar sınırlar ötesinde etnik bağa dayalı kurulan ilişkilerin hukuksal zemine taşınmasını gösteren örneklerdir.¹¹⁴

¹¹⁰ Ulusal ya da Etnik, Dinsel, Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Haklarına İlişkin Bildirge (1992), Gökçen Alpkaya (Çev.), **TODAİE İnsan Hakları Yıllığı**, Cilt 14, (1992), s. 172.

¹¹¹ Çavuşoğlu, s.26.

¹¹² UN General Assembly, **2005 World Summit Outcome**, UN Doc.A/RES/60/1, 24 October 2005, <http://www.un.org/summit2005/documents.html> (Erişim: 1 Temmuz 2011).

¹¹³ Rainer Bauböck, “Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting”, **Fordham Law Review**, Vol.75, No.5, (April 2007),s.2396.

¹¹⁴ Chulwoo Lee, “South Korea: The Transformation of Citizenship and State-Nation Nexus”, **Journal of Contemporary Asia**, Vol.40, Issue 2, (Mayıs 2010),s.230–251.

“Soydaşlık (*Ethnizenship*)” politikası yanında akraba devletlerin sıklıkla kullandığı bir başka kavram da sınır ötesindeki akraba azınlıklara çifte vatandaşlık hakkı tanıma politikasıdır. “Çifte vatandaşlık” politikaları Soğuk Savaş sonrası dönemde daha sıklıkla kullanılan bir akraba devlet politikasıdır. Akraba devletlerin dış azınlıklarına çifte vatandaşlık hakkı tanıması hem azınlıkların göç etmiş olanlarının geri dönmelerine olanak sağlaması hem de yaşadıkları ülkelerde çözüm bulamadıkları sorunlara kendi olanakları ile çözüm getirmesinin önünü açması bakımından önemli bir politika aracı haline gelmiştir. Örneğin, 1989 göçünden sonra Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen Türklerin bir kısmına tanınan çifte vatandaşlık hakkı, hem Bulgaristan’daki yaşam koşullarının düzelmesi ile bu gruplardan bir kısmının geri dönmesini kolaylaştırmış hem de sosyal güvenlik, eğitim gibi birtakım haklara Türkiye’de sahip olmaları nedeniyle yaşadıkları sorunlara kısıtlı da olsa çözüm getirebilmeyi amaçlamıştır.¹¹⁵

Bu bölümde anlatılanlar ışığında akraba devletlerin izleyebileceği politikaları şöyle bir tabloda özetleyebiliriz:

Tablo 1

Akraba Devlet Politikaları	
Tek Taraflı Politikalar	Evsahibi Ülke İle İşbirliği İçinde İzlenen Politikalar
Açık Kapı Politikası – Göç Olanaklarının Sağlanması	Azınlıkların Haklarının Korunmasına Yönelik Anlaşma Yapılması
İç Hukuk Yoluyla Yapılan Düzenlemeler –Çifte Vatandaşlık Hakkı Tanınması	
Eğitim ve Kültür Hizmetleri Sunmak	

¹¹⁵ Nurcan Özgür Baklacioğlu, “Dual Citizenship, Extraterritorial Elections and National Policies: Turkish Dual Citizens in the Bulgarian Political Sphere”, Osamu Ieda (ed.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?**, Sapporo: Hokkaido University Slavic Research Center, 2006, s. 319-359.

Mali Destek Sağlamak	Göç Anlaşması Yapılması
Azınlık Kurumlarına Destek Vermek –(Siyasi partiler, dernekler)	
Diplomatik Girişimler- İkili İlişkilerin Gündemine Taşıma, Uluslararası Kuruluşlarda Destekleme, Uluslararası Hukuk Nezdinde Girişimlerde Bulunmak	Eğitim, Din, Kültür Alanlarında İşbirliği Anlaşmalarının Yapılması
Askeri Müdahale	
İlhak	

Kaynak: Tablo (1) yazar tarafından geliştirilmiştir.

Akraba devletlerin bahsettiğimiz politikaları izlemesinde rol oynayan kurumlar da her ülkenin koşullarına göre farklılık göstermektedir. Örneğin, bazı devletler “dış azınlıklardan sorumlu bir bakanlık” vasıtasıyla, bazıları Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olan çeşitli kuruluşlar yoluyla azınlıklara yönelik siyasaları yürütmektedirler. Örneğin, Yunanistan’da 1983’den beri Dışişleri Bakanlığı’na bağlı “Yurtdışındaki Yunanlar Genel Sekreterliği” sınırlar dışında yaşayan “Yunan diasporası” olarak nitelendirilen gruplara yönelik izlenen politikaların planlanması, koordinasyonu ve yürütülmesinden sorumlu olarak faaliyet göstermektedir.¹¹⁶ Benzer şekilde Meksika’da Dışişleri Bakanlığı’na bağlı olarak 1990 yılında uygulanmaya başlayan “Yurtdışındaki Meksikalılar için Program” da Meksika sınırları dışında yaşayan Meksikalıların hem yaşadıkları sorunlara çözüm üretmek hem de akraba devletleri ile iletişimini kolaylaştırmak için önemli bir politika aracı haline gelmiştir.¹¹⁷ Macaristan’da “Yurtdışındaki Macarlar Birimi” Başbakanlığa bağlı olarak 1992 yılında oluşturulmuştur. Bu kurum vasıtasıyla sınırlar ötesinde yaşayan Macarlar ile ilgili politikaların tek bir birimden yürütülmesi hedeflenmiştir.¹¹⁸ Kore Cumhuriyeti’nde de

¹¹⁶Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, **General Secretariat for Greeks Abroad**, 2009, <http://www.ggae.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=1&clang=1> (Erişim:17.05.2010) Kurumun amaçları ve faaliyetleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız:

<http://www.ggae.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=3&clang=1> (Erişim: 17.05.2010)

¹¹⁷ Rodolfo Figueroa-Aramoni, “A Nation beyond Its Borders: The Program for Mexican Communities Abroad”, **Journal of American History**, Vol.86,No.2, 1999, s.537–544.

¹¹⁸ Government Office for Hungarians Abroad, <http://www.hhrf.org/htmh/en/?menuid=02>, (19.05.2010).

“Sınırötesi Koreliler Vakfı” Dış İlişkiler ve Ticaret Bakanlığı’na bağlı olarak sayıları 7 milyonu bulan sınır ötesindeki Koreliler ile kimliklerini koruma ve anavatanları ile bağlarını güçlendirme konusunda etkili olmak için çalışmaktadır. İncelediğimiz örneklerde görüleceği gibi genellikle Dışişleri Bakanlığı bünyesinde faaliyet gösteren birimler ve programlar çerçevesinde akraba devlet politikalarının yürütüldüğü görülmektedir.

İnsan hakları ve azınlık hakları bünyesinde hem ikili antlaşmalar hem de uluslararası antlaşmalarla ev sahibi ülkelerin sorumlulukları altında bulunan ulusal azınlıklarına yönelik yükümlülüklerini yerine getirmemeleri akraba devlete son yıllarda özellikle daha önce de değindiğimiz gibi Koruma Sorumluluğu¹¹⁹ çerçevesinde de müdahale hakkı getirebilmektedir. Ancak bu müdahalenin hangi gerekçelerle gerçekleştirildiği önemlidir, zira akraba devletlerin insan hakları söylemlerini siyasallaştırarak bir dış politika aracı haline getirdiği görülmektedir.¹²⁰ Bu nedenle normatif politikalar izlendiğinde asıl amaç her zaman insani gerekçelere dayanmamakta, politikaların çıkar bağlamında araçsallaştırıldığı da görülmektedir. Son yıllarda akraba devletlerin iç yasal uygulamaları ve düzenlemeleri azınlığın yaşadığı devlet ile uzlaşma olmadan yapılmakta ve böyle politikalar da devletlerin içişlerine karışmak yoluyla egemenliklerine müdahale anlamına gelmektedir.

Uluslararası ilişkilerde görülen bu politikalar dışında, her akraba devlet dış/akraba azınlıkları ile ilgilenmemektedir. Örneğin, Özbekistan sınırları dışında yaşayan Özbekler ile ilgilenmeme politikasını sürdürmektedir.¹²¹ Başka bir örnek, Polonya’dan verilebilir. Polonya, Soğuk Savaş sonrası dönemde kendisini sadece Avrupa’da yaşayan akraba azınlıkları için akraba devlet kimliği ile tanımlarken, Rusya’da yaşayan dış/akraba azınlıkları ile ilgilenmemiş, akraba devlet politikalarını dış politika önceliklerine göre düzenlemiştir. Rusya ise diğer devletlere göre daha aktif bir politika izlemekte ve çifte vatandaşlık uygulaması ile dış azınlıkları ile ilgilenmektedir. Aynı şekilde dış/akraba azınlıklar perspektifinden de bakıldığında bazı azınlık grupları,

¹¹⁹ Nicholas Turner and Nanako Otsuki, “ The Responsibility to Protect Minorities and the Problem of the Kin-State”, **United Nations University Policy Brief**, Number 2, 2010. http://isp.unu.edu/publications/files/pb_No2_2010.pdf (10.04.2010)

¹²⁰ Jean Hersant, “Mobilizations for Western Thrace and Cyprus in Contemporary Turkey: From the Far Right to the Lexicon of Human Rights”, **Texte présenté dans le cadre du 10th Mediterranean Research Meeting, Workshop “Social Movements in the Middle East and North Africa”**, Institut Universitaire Européen, Florence, 25-28 mars 2009, <http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00403858/fr/> (Erişim: 15.10.2010).

¹²¹ Matteo Fumagalli, “Ethnicity and Foreign Policy: Uzbekistan and ‘Uzbeks Abroad’ ”, **Paper Presented at the Annual Conference of the Political Studies Association of Ireland**, University College Cork, 20–22 October, 2006.

yaşadıkları ülkede kendilerini “misafir” görmemekte, anavatanı olarak kabul etmektedirler ve böylece akraba devletlerinin haklarını koruma görevini üstlenmelerini istememektedirler.¹²² Örneğin Orta Asya, Beyaz Rusya ve Ukrayna’da yaşayan Rusların Rusya’yı nasıl algıladıkları konusunda yapılan bir çalışma Orta Asya’daki Rusların Rusya’yı anavatan olarak algıladıkları ancak Beyaz Rusya ve Ukrayna’dakilerin büyük çoğunluğunun ise Rusya’yı akraba devlet olarak görmediğini ortaya koymuştur.¹²³

Kimi devletler dış azınlıklarının yaşam koşulları ile söylem bazında ilgilenmiş, kimisi ilgilenmemiş; kimisi ise aktif olarak ilgilenmiş, söylemi dış politika pratiğine dökebilmiştir. Siyasi elitler sınırları ötesine nostalji ile yüzlerini çevirip diğer devletlerde yaşayan soydaşlarını korumaya yönelik sorumluluk hissetseler bile, bu durum akraba devletlerin dış politikalarında yansıma bulmayabilir. Dolayısıyla, araştırmacıların hangi durumlarda dış/akraba azınlık gruplarının şiir ve hikâyelerin konusu olmaktan çıkıp savunma ve dışişleri bakanlıklarının ilgi odağı haline geldiğini belirlemesi gerekmektedir.¹²⁴ Bu nedenle, devletlerin hangi faktörlerden etkilenerek politikalar ürettiğini anlayabilmek için hem dış azınlığı ile ilişkilerini ve de azınlıkların yaşadığı devlet ile ilişkilerini, hem de kendi iç dinamiklerini anlamak gerekmektedir.

A. Akraba Devletlerin Politikalarını Etkileyen Faktörler Modeli

Akraba devletlerin izlediği politikaların çeşitliliği dikkate alındığında, “bu devletlerin dış politikasını etkileyen faktörler nasıl tanımlanabilir?” sorusu gündeme gelmektedir. Brubaker’ın akraba devletler, azınlıkları ve azınlıkların yaşadığı devletler arasındaki ilişkileri anlamlandırmaya yönelik yaptığı çalışma uluslararası ilişkiler yazınında bu alanda mevcut olan boşluğu doldurmak adına yapılmış önemli bir katkı sayılmaktadır.¹²⁵ Kanımızca Brubaker’ın oluşturduğu model, bize akraba devletlerin dış politikalarını etkileyen faktörleri tanımlamamız için önemli ipuçları sunmaktadır. Bu nedenle öncelikle bu modelden bahsetmek ve çalışmamız kapsamında bu modeli nasıl kullanacağımızı belirtmek yerinde olacaktır.

¹²² Lowell W.Barrington, Erik S.Herron ve Brian D.Silver, “The Motherland is Calling Views of Homeland among Russians in the Near Abroad”, *World Politics*, Vol:55, (January 2003), s. 290-313.

¹²³ *Ibid*, s. 300.

¹²⁴ King ve Melvin, s. 109.

¹²⁵ Rogers Brubaker, *Nationalism Reframed*, Great Britain: Cambridge University Press, 1997.

Brubaker'ın modeli bir sacayağına oturmaktadır. Bunlardan birincisi dış azınlıkların yaşadığı devlettir. Ona göre bu devlet de uluslaşma sürecinde olduğu için ona uluslaştıran devlet denilmektedir. Uluslaştırılan azınlıklar etnik bağlar ile bağlı oldukları devlet ile içinde buldukları devlet arasında dengelenmesi güç bir pozisyonadlardır. Bir yandan hem vatandaşı oldukları devletin uluslaştırma politikalarına diğer yandan da kendilerini koruma ve kollama rollerini üstlenen akraba devletlerinin izlediği politikaların etkisi altında kalmaktadırlar. Bu modelde, aktörlerin konumları statik değildir. Başka bir ifade ile her aktörün konumu ve birbirlerini algılayışları uluslararası konjonktürdeki, iç siyaset dinamiklerindeki ve birbirleri ile ilişkilerindeki değişimlerden bağımsız değildir.¹²⁶ Brubaker'ın geliştirdiği modelin bize sunduğu açılım, bir akraba devletin dış politikasını analiz edebilmek için yalnızca o devletin dış azınlığı ile değil, söz konusu azınlığın yaşadığı devlet ile ilişkileri ve akraba devletin de bu komşu devlet ile ilişkilerinin incelenmesinin gerekliliğidir. Bir diğer deyişle dış azınlıkların akraba devletin dış politikasında oynadığı rolü değerlendirmek için bu birbirlerinden bağımsız düşünülemez iç içe geçmiş yapıdaki birçok etmeni farklı düzeylerde ele alarak incelemek gerekmektedir.

Kısacası, akraba devletlerin dış azınlıklarının haklarını koruyup kollamak için uygulanan politikalar da azınlıkların içinde buldukları durumun özelliklerine ve akraba devletin iç siyasi dinamiklerine bağlı olarak değişmektedir. Burada çalışmamız kapsamında önemli olan akraba devletlerin izledikleri politikaların, azınlıkların konumları, azınlıkların yaşadıkları devletler ile ilişkileri, kendi iç dinamiklerinden bağımsız olarak ele alınamayacağıdır. King ve Melvin'in çalışmalarında belirttikleri gibi, akraba devlet politikaları sadece akraba devletin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörlerden değil aynı zamanda azınlık gruplarının¹²⁷ da taşıdığı bazı özelliklerinden etkilenmektedir.¹²⁸

Her ne kadar Brubaker'ın modeli akraba devlet ve dış azınlıkları ilişkisi için uygun bir çerçeve sunsa da bu modelde ele alınmayan ancak önem taşıyan başka bir analiz seviyesi bulunmaktadır. Sata üçlü ilişkiler modelinin uluslararası sistemin

¹²⁶ Brubaker, s.55-69.

¹²⁷ King ve Melvin, dış azınlık terimi yerine diaspora tanımını kullanmaktadır, ancak onlar bu terimin muğlaklığının altını çizerek, sınır değişimleri sonucunda anavatandan ayrı kalmak zorunda kalan etnik azınlıkların, göç yoluyla sınırlar dışında kalan diğer etnik gruplardan farklı kavramlar ile ele alınması gerektiğini belirtmektedir. Ancak onların çalışmalarındaki temel kaygıları, devletlerin sınırları dışında yaşayan soydaşlarını nasıl değerlendirdiği, başka bir deyişle, bu süreç önemlidir. King ve Melvin, s. 113.

¹²⁸ King ve Melvin,s.132.

etkisini de içine alacak şekilde dörtlü bir modele dönüştürülmesi gerektiğinin altını çizmektedir.¹²⁹ Azınlık gruplarının yaşadıkları devletler ile ilişkileri, akraba devletleri ile ilişkileri ve bu devletlerin kendi aralarındaki ilişkilerini uluslararası konjonktürden kaynaklanan gelişmelerden bağımsız düşünmek mümkün gözükmemektedir.

Hill, *The Changing Politics of Foreign Policy* çalışmasında Soğuk Savaş'ın bitişinin devletlerin dış politika analizleri için önemli bir değişimi temsil ettiğini söylemekte ve devletlerin dış politika analizlerinde dikkate alınması gereken bir faktör olduğunun altını çizmektedir.¹³⁰ Sovyetler Birliği'nin dağılması ve iki kutuplu sistemin sona ermesi ile birlikte devletlerin dış politika tercihlerinin de Soğuk Savaş döneminin katı ideolojik ortamından uzaklaşmasıyla çeşitlenmeye başladığı görülmektedir. Böylece sistemden kaynaklanan sınırlayıcı etkiler azalınca, devletler kendi "kültürel" hedeflerini gerçekleştirmede görece daha rahat bir ortama ulaşmaktadırlar,¹³¹ bu da akraba devlet kimliğine göre hareket edebilme olanaklarını arttırmaktadır. Bu nedenle uluslararası konjonktürün dış politikaya etkisini de akraba devlet politikalarını incelerken hesaba katmamız gerekmektedir. Singer'ın *Uluslararası İlişkilerde Analiz Seviyesi* çalışmasında da belirttiği gibi analiz seviyeleri sadece devlet ve uluslararası seviyede değil, yapılacak araştırmanın kapsamına göre çeşitlendirilebilir.¹³² Dolayısıyla, akraba devletlerin dış politikalarında dış azınlıkların nasıl rol oynadığını analiz edebilmek için Brubaker'ın çalışmasından ilham alınarak ve onun modelinin eksikliklerini de gözetererek, çalışmada genel olarak akraba devletlerin dış azınlıklar konusundaki politikalarını etkileyen faktörler dört analiz seviyesinde incelenecektir. Söz konusu faktörleri şu başlıklar altında gruplandırabiliriz: Azınlıkların niteliklerinden kaynaklanan faktörler, akraba devletin iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler, akraba devlet ve dış azınlığın yaşadığı ülke ile ikili ilişkilerinden kaynaklanan faktörler ve uluslararası/bölgesel dinamiklerden kaynaklanan faktörler.

1. Azınlıkların Niteliklerinden Kaynaklanan Faktörler

¹²⁹ Robert Sata, "The Quadric Model of Ethnic Relations: The Hungarian Minorities in Romania and Slovakia", Changing Europe Summer School II, "Crises and Conflicts in Eastern European States and Societies: Stumbling Blocks or Stepping Stones for Democratisation?", Warsaw, 2 – 8 September 2007

¹³⁰ Christopher Hill, *Changing Politics of Foreign Policy*, London: Palgrave Macmillan, 2003, s.11-13.

¹³¹ Brenda Shaffer, "Introduction: The Limits of Culture", Brenda Shaffer (ed.), *The Limits of Culture, Islam and Foreign Policy* içinde (1-27), Cambridge: The MIT Press, 2006.

¹³² J.David Singer, "The Level of Analysis Problem in International Relations", *World Politics*, Vol.14, No:1, (Oct. 1961), s.90.

Azınlıkların niteliklerinden kaynaklanan faktörleri o azınlığın tarihsel açıdan taşıdığı önem, coğrafi konumu, yaşadığı ülkedeki siyasi konumu şeklinde sıralayabiliriz. Bu özelliklerin akraba devletlerin izlediği politikalarına önemli ölçüde etki ettiği görülmektedir. Örneğin, tarihsel açıdan taşıdığı önemlerinden ötürü, Almanya için Polonya, Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerde yaşayan Almanlar ya da Macaristan için Romanya, Avusturya'da yaşayan Macarlar diğer ülkelerde yaşayan Almanlar ya da Macarlardan daha ön planda ilgi odağı durumundadır. Coğrafi açıdan stratejik bölgelerde olan azınlıklar da akraba devletler için öncelik taşıyan durumlar yaratırlar. Sınır bölgelerinde yaşayan azınlık grupların akraba devletleri ve yaşadıkları ülke arasında önemli bir dış politika ve güvenlik sorunu olduğu da belirtilmektedir.¹³³

Azınlık gruplarının taşıdıkları tarihsel ve coğrafi önem yanında, kendi aralarında oluşturdukları kurumsal yapılar da akraba devletlerin politikalarına yön vermede önemli bir unsurdur. Dış azınlıkların kimliklerini koruma konusunda gösterdiği uyum ve kararlılık, siyasi örgütlenme seviyeleri ve ekonomik kaynakları onların akraba devletin siyasetini etkileme gücünü de arttırmaktadır. Örneğin, eski SSCB coğrafyasındaki Rus, Ukraynalı ve Kazak dış azınlıkların kendi aralarındaki dayanışma duygusunun zayıf olması neticesinde akraba devletlerin onlara yönelik bütüncül politikalar izlemesi zorlaşmaktadır.¹³⁴ Bir dış azınlık grubunun yaşadığı ülkede kimlik bilincini korumak üzere örgütlenmesi, karşılaştığı baskı politikalarını akraba devletlerine iletmek için de fayda sağlamaktadır. Yapılan çalışmalara göre, eğer azınlık grupları yaşadıkları ülkelerde karşılaştıkları baskı politikalarını örgütlü bir şekilde ifade edemiyorlarsa, akraba devletlerinin dikkatini kendilerine yöneltmesini sağlayamamaktadırlar.¹³⁵ Ayrıca, dış azınlık grupların akraba devletlerinde oluşturdukları sivil toplum örgütleri aracılığıyla da akraba devletin ilgisini yaşadıkları sorunlara çektiğini söyleyebiliriz.¹³⁶ Bu nedenle dış azınlıkların gerek yaşadıkları ülkede gerekse de akraba devletlerinde örgütlü olarak hareket etmeleri akraba devletlerin izlediği politikaları etkileyen önemli bir faktördür.

¹³³ İlhan Uzgel, "The Role of The Muslim Minorities in Interstate Relations in the Balkans", **The Turkish YearBook**, Vol.21, (1982-1991), s. 100.

¹³⁴ King and Melvin, s.132.

¹³⁵ Ibid.

¹³⁶ Stefan Wolff, " The Politics of Homeland Irredentism and Reconciliation in the Policies of German Federal Governments and Expellee Organizations toward Ethnic German Minorities in Central and Eastern Europe 1949-99", Krista O'Donnell, Renate Bridenthal, Nancy Reagan (Eds.), **The Heimat Abroad, The Boundaries of Germanness** içinde (287-313), USA: The Uni. of Michigan Press, 2005, s. 291-292.

Azınlığın yaşadığı devletteki diğer etnik gruplar ile ilişkisi de akraba devletinin onlara karşı izlediği politikayı etkileyebilmektedir. Azınlıkların yaşadığı ülkelerdeki baskın etnik grup ile ilişkisi tarihsel olarak sınırlanmışsa, yani Orta Asya'daki Ruslar gibi, akraba devletlerin dış azınlıklarına ulaşma olasılığı da o derece artmaktadır. Örneğin, Orta Asya'daki Ruslar ve eski SSCB'nin batı sınırında yaşayan Ruslar ve Ukraynalılar arasındaki dilsel ve kültürel sınırların iç içe geçmişliği dikkate alındığında her iki grubun durumu akraba devletlerin izlediği politikaları etkilemektedir. Bunun dışında, eğer etnik azınlık grupları yaşadıkları devlet tarafından ayrımcı politikalar ile karşı karşıya ise, akraba devletlerinin dış azınlıklarına yardım etmek için müdahale etme olasılığı da artmaktadır.¹³⁷ Ancak sadece azınlıkların nitelikleri değil, iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler de akraba devletlerin dış azınlıkları hatırlayıp, unutmamasında etkili olabilmektedir.

2. Akraba Devlet'in İç Dinamiklerinden Kaynaklanan Faktörler

Ulus-devletler zorunlu göç ya da sınırların değişimi sebebiyle sınırları dışında kalan farklı grupları dış akraba azınlıkları olarak nitelendirebilir; ancak akraba devletlerin bu nitelendirmeyi anlamlı kılması ve buna göre de dış politika stratejilerini ayarlaması bir takım somut siyasi faktörlere bağlıdır.¹³⁸ Akraba devletlerin dış azınlık siyaseti oluşturmaları neticesinde bu devletlerde milliyetçiliğin yükseldiği görülmektedir. Ayrıca, akraba devletlerde de etnik azınlıkların bulunması o devletin dış azınlıklarına yönelik olarak izlediği siyaseti etkileyen bir faktördür. Örneğin, akraba devletin dış azınlıklarının yaşadığı ülkedeki baskın etnik grup, akraba devlet içinde azınlık konumdaysa, bu durumda “karşılıklılık” ekseninde akraba devlet izlediği politikaların benzer yansımalarını kendi iç azınlık konularında bulabilir. Böylece bu yaklaşıma göre kimlik çatışmaları yaşayan devletlerin “iddialı politikalar” izlemeyeceğini, örneğin kendi ülkesinde etnik kimlik çatışması yaşayan devletlerin başka bir ülkede akraba/dış azınlıklarının ayrılıkçı hareketlerine destek vermeyeceğini, savunan görüşler yanında bu durumun tam aksini iddia eden görüşler de bulunmaktadır.¹³⁹ Her halükarda bir akraba devletin kendi ülkesinde azınlıkların

¹³⁷ King ve Melvin, s. 133.

¹³⁸ Ibid., s.118.

¹³⁹ Bu konuda ayrıntılı bir çalışma için bakınız: Stephan Saideman, “Explaining International Relations of Secessionist Conflicts: Vulnerability and Ethnic Ties”, *International Organization*, 51, No:4, (Fall 1997), s. 721–753.

durumu akraba devlet rolünü üstlenmesinde ya da üstlenmemesinde rol oynayan bir faktördür.

Dış azınlıkları ile güçlü ilişkiler geliştirmiş olan akraba devletlerin politikaları incelendiğinde görülmektedir ki, bu akraba devletlerin iç siyasetinde belirli bir oydaşma ve bunun sonucunda da akraba devletlerin kaynaklarının bu yönde kullanılması mümkün olmaktadır. Genellikle de böyle bir oydaşma akraba devletin karar verme mekanizmaları tarafından sınırlar ötesinde yaşayan soydaşlara karşı hissedilen sorumluluk duygusu nedeniyle değil, iç siyasi çıkarlara göre alınan bir tavrın sonucudur. Kazakistan'ın Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra diğer devletlerin sınırları içinde yaşayan Kazaklara yönelik izlediği politika, bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Bağımsızlığın ilk yıllarında Kazakistan'ın dış azınlıklarının geri dönüşüne yönelik olarak izlediği politikanın aslında kendi içindeki demografik çoğunluğunu kazanmaya yönelik olduğu ileri sürülmektedir.¹⁴⁰

Akraba devletin dış politika yapım sürecindeki öncelikleri ve sınırlamaları da akraba devletler, soydaşları ve onların yaşadığı devletler arasındaki ilişkileri etkileyen önemli bir faktördür. Bir devletin dış azınlık konularına odaklanmaları önemli bir ölçüde siyasi elitlerin genel dış politika gündemlerine ve siyasi karar mekanizmalarının bu kararları verirken sahip oldukları olanaklara bağlıdır. Burada da ekonomik kaynaklar önemli bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Akraba devletlerin dış politikalarını belirleyen önemli özelliklerden biri de bu devletlerin sahip oldukları ekonomik kaynaklardır. Sınırların dışındaki soydaşlara ekonomik, kültürel vb. konularda maddi yardımların akraba devletlere olan maliyetleri nedeniyle, söylemde kendisini gösteren sorumluluk duygusu somut politikalara dönüşmemektedir. Bu konudaki genel mantık, “akraba devletin kendi ekonomik durumu iyi değilken; nasıl olur da diğer devletlerde yaşayan soydaşlarına yönelik olarak ekonomik yardımda bulunabilir?” sorusu üzerinden ilerlemektedir.

Kısacası, bir devletin kendisine akraba devlet kimliği atfederek diğer devletlerde yaşayan dış azınlıkları ile ilgilenmesi, dış politika öncelikleri ve

¹⁴⁰ Natsuko Oka, “The Triadic Nexus in Kazakistan: A Comparative Study of Russians, Uigurs, and Koreans”, Osamu Ieda (Eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** (359-380) Hokkaido University: 21st Century Slavic Research Program, Slavic Eurasian Studies, No:9, 2006; s. 359–360.

prensiplerine, sahip olduğu ekonomik kaynaklara, i siyasetindeki uzlaşmaya bağlı olarak değişmektedir.

3. Akraba Devlet ve Dış/Akraba Azınlığın Yaşadığı Ülke ile İkili İlişkilerden Kaynaklanan Faktörler

Görüldüğü gibi, sadece azınlıklardan kaynaklanan faktörler değil, aynı zamanda akraba devletlerin iç dinamiklerinden de kaynaklanan özellikler devletlerin dış azınlık politikalarını etkilemektedirler. Akraba devletin dış azınlık politikası yukarıda da değinildiği gibi kendi dış politika önceliklerinden etkilenmektedir. Bu bağlamda azınlıkların yaşadığı ülke ile akraba devletin ilişkileri dış azınlıklara yönelik izlenecek politikaları etkileyen önemli bir referans çerçevesi sunmaktadır. Örneğin, ikili ilişkilerin genel özelliklerinin çatışmacı ya da işbirliğine dönük bir yapıda olması, akraba devletlerin politikalarını etkilemektedir, çünkü ikili ilişkilerde azınlık gruplarının varlığı bu yapı içerisinde algılanacaktır. Örneğin, ikili ilişkilerde tarihsel sorunların varlığı devletlerin birbirlerini düşman olarak algılamasına neden olursa, bu devletler arasındaki azınlık problemleri de bu bakış açısından ele alınarak ilişkilerde sorun yaratma potansiyeli olarak görülecektir. Tam tersini düşündüğümüzde de, eğer akraba devlet ve azınlığın yaşadığı devlet arasındaki ilişkiler barışçıl bir zeminde ilerliyorsa, azınlıklar da bir güvenlik riskinden ziyade ikili ilişkileri geliştirmek için birer fırsat olarak görülecektir.

Bu genel yapıya ek olarak, iki devlet arasında azınlık koruma anlaşmasının olup olmaması, karşılıklı azınlık gruplarına sahip olup olmadıkları ikili ilişkilerde azınlık sorunlarının ne şekilde ele alınabileceğini göstermesi açısından önemli kriterleri oluşturmaktadırlar.

4. Uluslararası/Bölgesel Dinamiklerden Kaynaklanan Faktörler

Akraba devletlerin sınırları dışında yaşayan soydaşlarına yönelik hassasiyetlerini dış politika pratiklerine dökmek için diğer dış politika önceliklerinin, azınlıkların yaşadığı ülke ile ikili ilişkilerinin önemi dışında, karar verici

mekanizmaların içinde bulunduğu uluslararası ortam da önem taşımaktadır. Bu nedenle akraba devletlerin dış politikalarında dış azınlıkların rolünü anlayabilmek için hem diğer dış politika önceliklerini bilmek hem de uluslararası sistemdeki gelişmelerden kaynaklanan sınırlayıcı etkilerin farkında olmak gerekmektedir. Örneğin, Doğu-Batı ayrılığı ve askeri konuların hâkim olduğu Soğuk Savaş döneminde Batı Almanya için komşu ülkelerde yaşayan Alman azınlıklar sorunu diğer sorunlara göre öncelik taşımamaktaydı. Ancak, savaşın sınırlayıcı özelliklerini yitirdiği 1989–1990 yıllarında Polonya ve Çek Cumhuriyeti ile ikili ilişkilerinde Almanya'nın Alman azınlıklar sorununu dış politika gündemine aldığı görülmektedir.¹⁴¹ Daha önce de bahsedildiği gibi, devletlerin dış politikalarını uluslararası sistemden kaynaklanan gelişmelerden bağımsız olarak ele almak mümkün değildir. Bu seviyedeki faktörler kapsamında azınlık haklarını korumaya yönelik olarak gelişen uluslararası norm ve pratikler de ele alınabilir.

Bu model ile gruplandığımız faktörler, bir akraba devletin farklı koşullarda yaşayan dış azınlıklara yönelik olarak izlediği politikaları da karşılaştırma imkânı yaratmaktadır. Akraba devletlerin izleyebilecekleri politikalara etki eden faktörlerin çeşitliliği göz önünde tutulduğunda akraba devletlerin neden farklı duruşlar sergilediğini anlayabilmemiz için kuramsal bir çerçeveye ihtiyaç duyulmaktadır. Dolayısıyla, akraba devletlerin izlediği politikalara etki eden faktörleri değerlendirdikten sonra, sonraki bölümde “akraba devletlerin dış politikalarında dış azınlıklar neden hatırlanır ya da unutulur?” sorusuna uluslararası ilişkiler kuramları perspektifinden yanıtlar aranacaktır.

III. KURAMSAL ÇERÇEVE

Bir devletin akraba devlet rolünü üstlenmesini etkileyen birçok faktör ve bunların ortaya çıkardığı çok çeşitli politikalar bulunmaktadır. Ancak, bir devletin kendisini akraba devlet olarak tanımlamasına etki eden bu faktörler, her devletin dış politikasına aynı ölçüde etki etmemektedir. Bu çerçevede örneğin daha önce de değindiğimiz gibi Özbekistan akraba/dış azınlıkları ile ilgilenmemekte ancak Macaristan ve Rusya akraba/dış azınlıkları ile aktif olarak ilgilenmektedir. Bu nedenle benzer faktörlerin etkisinin neden farklı yansımaları olduğunu anlamak için uluslararası ilişkiler kuramlarından yararlanmak gerekmektedir.

¹⁴¹ Stefan Wolff, “The Politics of Homeland...”, s. 287.

Dış politika çalışmalarında ikili ilişkilerde azınlıkların rolü ihmal edilmiş bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Azınlıkların devletlerin dış politikalarını nasıl etkilediği dünyada azınlık sorunlarından kaynaklanan çatışmaların yaygınlığının aksine teorik olarak incelenmemiştir.¹⁴² Bu eleştiriyi göz önünde tutarak, konuyu kuramsal çerçeve içinde ele almak istersek, akraba devletlerin izlediği 'jeopolitik' siyaseti realist çerçeve içinde inceleyebilir, akraba devletlerin normatif ve milliyetçi politikalarını ise kimlik siyaseti etrafında konstrüktivist¹⁴³ yaklaşım ile analiz edebiliriz. Bu nedenle sadece bir teorik perspektif bu faktörlerin akraba devletlerin dış politikalarını açıklamada yetersiz kalmaktadır. Dolayısıyla, tek bir yaklaşımdan ziyade farklı yaklaşımlardan, bu yaklaşımların sorduğu sorulardan faydalanarak kuramsal bir model geliştirilmelidir.

Bir devlet sınırları dışında yaşayan başka bir devletin vatandaşlığına sahip olan ancak etnik, dilsel veya dinsel bağ nedeniyle ortak bir paylaşım içinde olduğunu düşündüğü azınlık gruplarıyla neden ilgilenir? Rajat Ganguly'nin ayrılıkçı hareketler içinde bulunan azınlıklar ile akraba devletleri arasındaki ilişkileri incelediği çalışması bu soruya üç açıdan yaklaşarak yanıt verilebileceğini göstermektedir: Birincisi araçsal, ikincisi ise kimlik ile ilgili olarak duygusal etkenler olarak adlandırılabilir, diğeri ise her ikisinden kaynaklanan faktörlerdir.¹⁴⁴ Benzer şekilde Heraklides de bir akraba devletin duygusal ve araçsal etmenlerin etkisi altında başka bir devletin vatandaşlığına sahip dış/akraba azınlıklarına yönelik politikalar ürettiğini belirtmektedir.¹⁴⁵ Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi Sabanadze de akraba devletlerin milliyetçi, jeopolitik ve normatif olarak nitelendirilebilecek politikalar izlediğini belirtirken, aslında akraba devletlerin sınırları dışındaki dış/akraba azınlıklarına duygusal ya da araçsal nedenlerle yaklaştığını ifade etmektedir. Wolff'a göre de, akraba devletler ya kendi çıkarlarına ulaşmak için ya da onlara karşı hissedilen duygusal yük nedeniyle dış azınlıkları dış politika gündemine

¹⁴²Bu noktaya dikkat çeken bazı çalışmalar için bakınız: İlhan Uzgel, "The Role of Muslim Minorities in Interstate Relations in the Balkans", **The Turkish Yearbook**, Vol. XXI,(1982–1991), s. 99–100; Amitabh Singh, "Hungarian Status Law: A Model for Kin-Minority Protection?", Osamo Ieda (Eds.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (303–318) Sapporo: Hokkaido University, Slavic Research Centre,2006,s.308; Anca Popa,"In the Grey Zone: The Status of Hungarians Living Outside Their Countries: An Assessment of Hungarian Kin-State Policies in the Post-Communist Era", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Central European University, Haziran 2006. (Erişim tarihi: 18.11.2007).

¹⁴³ Konstrüktivist yaklaşımlar yerine yapısalcılık ya da 'yapılanmacı yaklaşım' ifadeleri kullanıldığı görülmektedir. Yapısalcılık teriminin 'structural realism' yerine de kullanılmasının getirdiği karışıklığı önlemek adına çalışma boyunca 'konstrüktivist' terimi kullanılacaktır. Detaylı bilgi için bkz: Stephan M. Walt, "Uluslararası İlişkiler: Bir Dünya Binbir Kuram", Başak Çalı (Çeviren), **Foreign Policy Türkiye Baskısı**, Bahar 1998,s.14–29.

¹⁴⁴ Ganguly'nin çalışması bu konuda analiz çerçevesi oluşturmak için önemli bir yol göstericidir. Rajat Ganguly, "Role of Ethnic Kin States in Secessionist Movements: A Comparative Study of Secessionist Movements in South Asia", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, The Graduate School of Tulane University, 1996, s.6.

¹⁴⁵Alexis Heraclides, "Secessionist Minorities and External Involvement", **International Organization**,44,3, (Yaz 1990), s. 341-378; (s.370-371)

taşırlar.¹⁴⁶ Tüm bu yaklaşımlardan hareket ederek, bir akraba devletin dış azınlıkları ile araçsal, duygusal ve her ikisinden kaynaklanan nedenlerle ilgilendiğini belirtmemiz mümkündür.

Bir devletin akraba devlet rolünü araçsal olarak tanımladığımız nedenlerle yüklenmesindeki asıl amaç, bu gruplar ile ilgiden elde edilecek kazanım ya da ilgilenmeme neticesinde ortaya çıkabilecek siyasi kayıplardır. Heraclides'e göre, araçsal nedenler içinde siyasi, ekonomik ve stratejik çıkarlar, prestij kazanma arzusu ve akraba devletin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan motivasyon unsurları ifade edilebilir.¹⁴⁷ Bu çerçevede bazı azınlıkların "Truva atı" olarak akraba devlet ve azınlıkların yaşadıkları devlet arasındaki ikili ilişkilerinde kullanıldığı görülmektedir. Akraba devletlerin azınlıkları "beşinci kol"¹⁴⁸ olarak görmesi, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek üzere onları kullanarak araçsallaştırdığının bir göstergesidir.

Duygusal nedenler (*affective reasons*) içinde ise, azınlık ile paylaşılan etnik, dinsel ya da ideolojik kimlik, yaşadıkları yerlerin ya da azınlıkların taşıdıkları tarihsel önem ve azınlığın siyasal, sosyo-ekonomik haklarını korumak gibi faktörler sayılabilir.¹⁴⁹ Ganguly'e göre eğer bir devlet sınırları dışında yaşayan "soydaş" ya da dış/akraba azınlık olarak nitelendirdiği gruplara diplomatik ve siyasi destek veriyorsa - söz konusu destekler onların durumlarından endişe ettiklerini gösteren resmi ifadeler, uluslararası örgütlerde destekleme, diplomatik baskı, kamuoyu oluşturma faaliyetleri şeklinde sıralanabilir - dış azınlıklarını sadece araçsal değil aynı zamanda duygusal sebeplerle de desteklediğini göstermektedir.¹⁵⁰ Bu çerçevede dilsel, dinsel ya da etnik özelliklere dayanarak oluşturulan bağ, akraba devletlerin kazanç ya da kayıp fark etmeksizin azınlıklarla ilgili sorunları dış politika gündemine taşımaya neden

¹⁴⁶ Stefan Wolff, "Bilateral Ethnopolitics after the Cold War: The Hungarian Minority in Slovakia, 1989-1999", **Perspectives on European Politics and Society**, Vol: 2, No:2, (2001), s.164-165.

¹⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Heraclides, s. 370; Rajat Ganguly, "Role of Ethnic Kin States in Secessionist Movements: A Comparative Study of Secessionist Movements in South Asia", **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, The Graduate School of Tulane University, 1996, Astri Suhrke and Lela Garner Noble, "Spread or Containment: The Ethnic Factor", Astri Suhrke and Lela Garner Noble (Ed.), **Ethnic Conflict in International Relations** içinde (213-233), USA: Praeger Publishers, 1977.

¹⁴⁸ Bu kavram ilk olarak, 1936-1939 yılları arasında gerçekleşen İspanya İç Savaşı'nda milliyetçi general Emilio Mola tarafından bir radyo programında kullanılmıştır. General'in ordusu Madrid'e yaklaştığında şehir dışındaki dört gücünün, şehir içindeki diğer güçleri tarafından da cumhuriyetçi hükümeti devirmek üzere "beşinci kol olarak" destekleneceği ifade edilmiştir. **Encyclopædia Britannica Online**, "Fifth Column", <http://www.britannica.com/eb/article-9034225> (14.01.2008)

¹⁴⁹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Astri Suhrke and Lela Garner Noble, "Spread or Containment: The Ethnic Factor", Astri Suhrke and Lela Garner Noble (Ed.), **Ethnic Conflict in International Relations** içinde (213-233), USA: Praeger Publishers, 1977, s.226-230, Alexis Heraclides, "Secessionist Minorities and External Involvement", **International Organization**,44,3, (Yaz 1990), s. 341-378, Alexis Heraklides, **Self-Determination of Minorities in International Politics**, Routledge,1991

¹⁵⁰ Ganguly, s.6,12.

olmaktadır. Ancak burada bir devletin söylem düzeyinde dış azınlıkları ile ilgilendiğini ifade etmesi, onlar için diplomatik girişimlerde bulunması bazen araçsal yaklaşımı desteklemek üzere bir duygusallık olarak da dış politikaya yansıyabilir. Dolayısıyla bir devletin duygusal nedenlerle hareket edip etmediğini ölçmek oldukça zordur.¹⁵¹

Bu nedenle uluslararası politikada akraba devletlerin dış azınlıkları ile ilişkilerine bakıldığında her zaman sadece bir kategoride değerlendirilen nedenlere dayalı olarak hareket ettiklerini söyleyemeyiz. Bir önceki bölümde de ifade ettiğimiz gibi akraba devletlerin izledikleri politikalara etki eden çeşitli faktörler bulunmakta, bu da akraba devletlerin bazı gruplara duygusal, bazılarına araçsal nedenlerle yaklaşması sonucunu yaratmaktadır. Böylece akraba devletlerin politikalarını analiz edebilmemiz için hem araçsal, hem de duygusal olarak nitelendirilen kategorileri birlikte değerlendirmek gerekmektedir. Peki, bu durumu nasıl bir kuramsal çerçeveye değerlendirebiliriz? Bu soruya realist ve konstrüktivist yaklaşımları birlikte ele alarak yanıt verebiliriz.

A. Realist Perspektiften “Dış/Akraba Azınlıklar” ve “Akraba Devletlerin Dış Politikaları” İlişkisi

Klasik realizmin kurucularından Morgenthau’ya göre, güç temelinde tanımlanan çıkarlar uluslararası siyaseti anlamak için en önemli anahtardır.¹⁵² Güç temelinde tanımlanan çıkar siyasi elitlerin dış politika davranışlarını anlayabilmemizi sağlar. Siyasetçiler dış politika söylemlerinde ideolojik referanslar kullansalar da söylediklerini pratiğe dökmelerinde onları sınırlayan kendi güç ve kapasiteleridir.¹⁵³ Bu yaklaşıma göre, devletler ulusal çıkarlarını stratejik ve ekonomik imkânları çerçevesinde tanımlar. Devletin gücünün doğası ve çeşitleri zamana, mekâna ve içinde yaşanılan duruma bağlı olarak değişebilir ama çıkarları süreklidir. Bu nedenle, ekonomik, kültürel ve stratejik çevre bir devletin hangi tür güç uygulayacağını belirlemektedir. Morgenthau’ya göre ulusal çıkarlar karar vericilerin davranışlarını belirleyen değişmez bir reçete sunarlar. Bu nedenle çıkarlar duruma göre oluşturulan tercihler değil; varlığının keşfedilmesini bekleyen birer gerçeklik olarak

¹⁵¹ Ganguly de bu noktanın altını çizerek, bir akraba devletin sadece araçsal ya da duygusal nedenlere dayalı olarak hareket etmediğini vurgulamaktadır. Ibid, s.6

¹⁵² Scott Burchill,, “Realism and Neorealism”, Scott Burchill (Eds.), **Theories of International Relations** (70-103) London:Palgrave, 2001,s.79.

¹⁵³ Ibid.

tanımlanmaktadır.¹⁵⁴ Bu güç mücadelesinde devletler statükoyu koruma, emperyalist/yayılmacı ve prestij politikaları izleyebilirler.¹⁵⁵

Morgenthau sistemdeki aktörlerin özellikleri -insan doğasından kaynaklanan özellikler, güç çerçevesinde tanımlanmış çıkarlar ve devlet adamlarının davranışları- ve birbirleriyle etkileşiminden itibaren devletlerin dış politikalarını açıklamak ve anlamak istemektedir. Waltz ise devletlerin içinde buldukları yapının yani sistemin devletler üzerindeki etkisinden itibaren devletlerin dış politikalarını açıklamaktadır.¹⁵⁶ Bu nedenle Morgenthau gibi klasik realistlere göre güç insan doğası temelinde ele alınırken, yani insan doğasının emredici kanunu olarak değerlendirilirken, Waltz'a göre güç, devletlerin içinde buldukları sistemin özelliklerinin emredici kuralından kaynaklanmaktadır.¹⁵⁷ O emredici kural da anarşik sistem yapısı ve bu yapı içinde güç de devletlerin varlıklarını sürdürebilmeleri için gerekli olan bir araçtır.

Özerlersek, klasik realizme göre devletlerin temel dış politika hedefleri güç çerçevesinde tanımlanmış ulusal çıkarlarına ulaşmaktır. Anarşinin hâkim olduğu uluslararası sistemde devletler için en önemli unsur güvenliklerini sağlamaktır. Güç ve güvenlik ekseninde tanımlanan ulusal çıkarlar devletlerin dış politika önceliklerini de bu çerçevede belirlemektedirler. Devletlerin dış politika yapım süreçleri adeta bir kara kutu olarak ele alınmıştır. Bu çerçeve içinde akraba devletlerin dış politikaları nasıl incelenebilir?

Realizm, akraba devletlerin dış/akraba azınlıkları ile araçsal nedenlere dayalı olarak nasıl ilgilendiğini ve bu bağlamda da jeopolitik olarak nitelendirilen akraba devlet politikalarının nasıl oluştuğunu anlayabilmemiz için kuramsal bir açılım sağlamaktadır. Bir devletin azınlıkları, kendi çıkarlarını gerçekleştirmek üzere kullanması ya da onlara yaklaşımındaki amacını kendi güç kazanımlarına göre belirlemesi realizm perspektifinden bakıldığında anlamlıdır.

Çalışmamızın başında da belirttiğimiz gibi inceleme konumuzu oluşturan dış/akraba azınlık gruplarının en temel özellikleri sınırlar arasında bölünmüş bir şekilde yaşamalarıdır. Bu grupların akraba devletleri ile yaşadıkları devletler arasındaki

¹⁵⁴ Donnelly, 2000 s.45. Aktaran Burchill, s. 81.

¹⁵⁵ Hans J.Morgenthau, **Uluslararası Politika, Güç ve Barış Mücadelesi**, Ünsal Oskay ve Baskın Oran (çevirenler),Cilt I, Ankara: Türkiye Siyasi İlimler Derneği Yayınları,1970,s. 47.

¹⁵⁶ Kenneth Waltz, **Theory of International Politics**, New York: McGraw-Hill, 1979.

¹⁵⁷ Burchill,s.90.

ilişkileri de uluslararası ilişkiler yazınında genel olarak güç ve güvenlik ekseninde ele alınmıştır. Kymlicka ve Roe'nin çalışmalarında da görüleceği gibi azınlık hakları da güvenlik konusu sınırları içinde ele alınmış, gerek akraba devletleri gerekse yaşadıkları devletler tarafından azınlık konusunun “güvenlikleştirilmekte”¹⁵⁸ olduğu belirtilmiştir. Başka bir deyişle, dış azınlık grupların genellikle yaşadıkları devlet için bir güvenlik tehdidi olarak algılandığı ve bu çerçevede siyasalar üretildiği belirtilmektedir. Özellikle etnik bir azınlık grubunun yaşadığı devlette karşılaştığı baskılar sonucu akraba devletinden yardım istemesi ve bu durumda da akraba devletlerin müdahale etmesi nedeniyle akraba devlet ve azınlıkların yaşadığı devlet arasında çatışmanın yaşanması kaçınılmaz olmaktadır.¹⁵⁹ Stephan Van Evera'ya göre de devletler arasında savaş olasılığını arttıran unsurlardan biri sınır aşan etnik grubun ve yaşadığı toprakların o grupların akraba devletleri tarafından dış politika hedefi haline getirilmesidir.¹⁶⁰ Aynı şekilde Kalevi Holsti de sınırlar ötesindeki etnik bağ ve ulusal hassasiyete dayalı politikaların devletlerin mütecaviz dış politika izlemelerine neden olacağını belirtmektedir.¹⁶¹ Özellikle, bu türden politikalara akraba devletlerin izledikleri irredantist politikalar örnek gösterilebilir.

Akraba devletlerin izlediği politikaları güç ve güvenlik perspektifinden ele aldığımızda, “irredantizm” kavramının önemi ortaya çıkmaktadır. Bu kavram ilk defa 19.yy'da İtalya'nın Avusturya ve İsviçre idaresi altında olan İtalyanca konuşan bölgeleri ele geçirmesi için giriştiği hareketi tanımlamak için kullanılmıştır.¹⁶² O zamandan beri de kavram etnik, tarihsel, kültürel açılardan komşu bölgelerde yaşayan siyasi grupların tek bir siyasi çatı altında toplanmasına yönelik olarak yapılan hareketlere verilen bir isim olmuştur. Uluslararası siyasette görülen yayılcılık hareketlerini iki başlık altında toplamak mümkündür. Birinci tür yayılcılık siyasetleri bir etnik grubun bir devletin sınırları içinde çoğunluğu oluşturması ve bu devletlerin genellikle komşularında yaşayan dış azınlıklarını kendi sınırları içinde almasına yönelik olarak giriştiği hareketlerdir. İkinci tür yayılcılık siyaseti ise, azınlıkların akraba devletleri ile

¹⁵⁸ Will Kymlicka, “ The Internationalization of Minority Rights”, **ICON:International Journal of Constitutional Law**, Vol.6/1, (2008), s.28-31. Azınlıkların güvenleleştirilmesi konusu ile ilgili detaylı bilgi için bakınız:Paul Roe, “Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization”, **Security Dialogue**, Vol.35,No:3,(2004),s.279-294.

¹⁵⁹ Michael Brown, **Ethnic Conflict and International Security**, Princeton: 1993, s. 5, 19-21.

¹⁶⁰ Stephan Van Evera , “ Hypotheses on Nationalism and the Causes of War” ,Charles Kupchan (Ed.)**Nationalism and Nationalities in New Europe içinde** (136-158),New York: Cornell Uni. Press, 1995, s. 137-138.

¹⁶¹ Kalevi Holsti, **The State, War and the State of War**, Cambridge: Cambridge Uni. Press,1956,s.127.

¹⁶² Naomi Chazan, “Approaches to the Study of Irredentism”, Naomi Chazan (Ed.),**Irredentism and International Politics** (1-8) the USA: Lynee Rienner Publishers, 1991. s. 1.

birleşme isteğini açıkça dile getirmeleri ya da kendi kendilerine yönetim hakkına sahip olmak için giriştiği hareketlerdir.¹⁶³ Kısacası, akraba devlet perspektifinden dış azınlıkların yaşam koşullarının iyileştirilmesine ve buldukları yerlerde kalmalarının hedeflenmesinden ziyade bu kavram, azınlık grupların yaşadığı toprakların da akraba devletin sınırları içine dâhil edilmesi amacını gütmektedir. Bu nedenle akraba devletlerin takip ettikleri yayılcı politikalar azınlıkların yaşadıkları devletin toprak bütünlüğüne tehdit oluşturmaktadır.

Aynı şekilde azınlıkların da akraba devlet ile birleşme yönünde izledikleri siyasetler de yaşadıkları devletler için onların birer güvenlik sorunu olarak algılanmalarına neden olmaktadır. Özellikle imparatorlukların dağılması sonucunda oluşan sınır değişimlerinin imparatorluk döneminde baskın olan etnik grupların birer azınlık durumuna dönüşmesi ve imparatorluk döneminde azınlık durumunda olan grupların da bahsedilen azınlık grupların yaşadığı devlette baskın olması kısacası rol değişimi, azınlıkların akraba devletleri ile birleşeceği yönünde bir tehdit algılaması yaratmaktadır. Bu grupların genellikle sınır bölgelerinde yerleşmeleri de, azınlıkların birer güç unsuru olarak kullanılmasına zemin hazırlamaktadır. Bu nedenle devletler stratejik imkânlarını arttırmak için özellikle sınır bölgelerinde yaşayan azınlıkları kullanabilir. Devletler kendi güvenliklerini sağlamak üzere soydaşlarının yaşadığı ülkede özellikle de sınır bölgelerinde bu grupların varlıklarını sürdürmelerini destekler.¹⁶⁴ Bulgaristan'da Soğuk Savaş döneminde sınır bölgelerinde yaşayan Türklerin, Türkiye ile birleşeceği tehdidinin hâkim olduğu ve bu bakış açısının da Bulgaristan yönetimi tarafından Türklere yönelik asimilasyon politikaları izlemesine neden olduğu görülmektedir.¹⁶⁵ Benzer şekilde, Yunanistan'da Batı Trakya'da yaşayan Türklerin Türkiye ile birleşeceği yönünde endişelerin bazı kesimler tarafından dile getirildiği görülmektedir.¹⁶⁶

Klasik realist kurama göre güç elde etmeye yönelik olarak komşu ülkelerde yaşayan soydaşlar birer dış politika unsuru olarak kullanılıp, yaşadıkları devlet ve akraba devletleri arasında bir dış politika aracı olarak ele alınabilir. Devletler prestij

¹⁶³ Ibid.,s.2-3.

¹⁶⁴ Uzgel,s. 99-100.

¹⁶⁵ Vera Mutafchieva, "The Turk, the Jew and the Gypsy" in *Relations of Compatibility and Incompatibility Between Christians and Muslims in Bulgaria*, Sofia: International Centre for Minority Studies, 1994, s. 33 Aktaran: Ali Eminov, **Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria**, London: Hurst&Company,1997, s. 6.

¹⁶⁶ Paul Hidirolou, **Thrace in the Light of the National Ideal of the Turks, 1985-1991**, 1991,s.103 Aktaran: Jacob Landau, **Pan-Turkism From Irredentism to Cooperation**, Indiana: Indiana Uni Pres, 1995,s.221.

kazanmak üzere dış/akraba azınlıkların içinde bulunduğu koşulları kullanabilir.¹⁶⁷ Bu çerçevede örneğin, azınlık grupları insan hakları ihlalleri ile karşı karşıya kalarak bir kriz dönemi yaşadıklarında, onların sorunlarını uluslararası platformlarda dile getirmek akraba devlete prestij kazandırabilecek şekilde araçsallaştırılabilir. Bir akraba devlet, dış azınlıklarının yaşadığı devletin gücünü zayıflatmaya yönelik olarak dış azınlıklarını kullanabilir veya o devlet üzerinde başka amaçları gerçekleştirmek üzere nüfuz elde etme aracı yapabilir. Ancak burada altı çizilmesi gereken nokta akraba devletlerin kendi güvenlik ve çıkarlarını ön planda tutmaları; akraba azınlıklarını ise yine bir dış politika aracı olarak kullanmalarındır. Kısacası realist yaklaşıma göre, iki devlet arasındaki azınlık sorunları gerek akraba devletin, gerekse azınlıkların yaşadığı ülkelerin güç unsuruna ve güvenlik politikalarına etki ettiği oranda ilişkilerde ön plana çıkartılabilir. Özellikle 1990'lardaki etnik çatışmalarda etnik azınlıkların akraba devletleri tarafından güvenlik ve güç ekseninde algılandığı ve bu çerçevede üretilen siyasetlerde de soydaşların devletler arasında birer insani unsur olmaktan çıkarak araç durumuna dönüştüğü görülmektedir.

Bu perspektiften devletler arasında bir güvensizlik unsuru olarak ele alınan dış azınlıklar konusu uluslararası azınlık koruma anlaşmaları üzerinde devletler tarafından uzlaşma sağlanamamasında da görülmektedir. Uluslararası sistemde azınlıkları koruma bahanesiyle, devletlerin birbirlerinin içişlerine müdahale etmesi ve bunun sonucunda ortaya çıkan anlaşmazlıklar ve çatışmalar, konunun doğasına içkin insan hakları boyutu ve güvenlik ikilemini göstermektedir. Azınlık koruma anlaşmaları ile bu hassas dengeyi sağlamak hedeflenmektedir, ancak konu devlet güvenliği perspektifinden ele alındığı için henüz azınlık tanımı üzerinde bile tam bir uzlaşma sağlanamamıştır.¹⁶⁸

Ancak, dış azınlık ve akraba devlet politikalarını güvenlik perspektifinden ele alan yaklaşımlardaki bir akraba devletin etnik grubunun azınlık olarak ve baskı altında yaşadığı devlete karşı mütecaviz bir tutum izleyeceğine¹⁶⁹ yönelik görüşlerin

¹⁶⁷ Dış politikada 'prestij' unsuru ile ilgili olarak bakınız: Lana Wylie, "Seeking Prestige: A Foreign Policy Goal", **Paper Prepared for Presentation at the 48th Annual International Studies Association Convention**, Chicago: February 28th -March 4th 2007.

¹⁶⁸ Tanım belirsizliği azınlıklar sorununun siyasi yönü göz önünde tutulduğunda devletlere kendi ülkelerinde azınlıkların varlığını reddetme ya da dar yorumlama imkânı tanımaktadır. Naz Çavuşoğlu, "Cultural Identity: A Minority Question?", **İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:23-24 (Ekim 2000-Mart 2001); Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nda Azınlık Hakları**, İstanbul: Su Yayınları:2001(İkinci Baskı),s.27-29.

¹⁶⁹ Will H.Moore and David R.Davis, " Transnational Ethnic Ties and Foreign Policy", David A.Lake and Donald Rothchild(Ed.),**Ethnic Fears and Global Engagement: The International Spread and Management of Ethnic**

aksine, uluslararası siyasette etnik bağ ve buna göre oluşturulan dış politika stratejisi her zaman böyle politikalara yol açmamaktadır.¹⁷⁰ Bir önceki bölümde de ele aldığımız gibi, aslında akraba devletlerin azınlıklara yönelik izlediği politikaları belirleyen ve sınırlayan birçok faktörün -akraba devletlerde çıkar gruplarının çatışması, kaynak kısıtlaması, birbiriyle yarışan farklı dış politika öncelikleri- olduğu bir gerçektir. Realizme göre siyasetçiler dış politika söylemlerinde ideolojik referanslar kullansalar da söylediklerini pratiğe dökmelerinde onları sınırlayan kendi güç ve kapasiteleridir.¹⁷¹ King ve Melvin'e göre de, akraba devletlerin çatışmacı politikalar üreteceği fikri, kimlik siyasetinin retoriği yani söylemdeki iddiaları ile gerçekte var olan dış politika pratiği arasındaki bağı abartmaktadır.¹⁷² Bu nedenle, genel olarak dış azınlık ile akraba devlet arasındaki ilişkinin doğası çatışmacı ilişkilerden ziyade ulusal kimlik ve ulusal çıkar özelliklerinden ya da ikisinin birleşiminden oluşan nitelikler taşımaktadır.¹⁷³ Böylece akraba devletlerin dış politikaları incelenirken, ulusal çıkar ve duygusal hassasiyete dayalı nedenler birlikte göz önünde bulundurulmalıdır ki, bu da bizi sadece realist yaklaşım yerine kimlik faktörünü de dikkate alacağımız farklı teorik yaklaşımları incelememiz gerektiğine götürür. Realist yaklaşım, ulusal çıkar ve ulusal hassasiyete dayalı politikaların birbirleriyle çeliştiği durumlarda devletlerin kendi ulusal çıkarlarına öncelik vereceklerini savunmaktadırlar.¹⁷⁴

Realist yaklaşım akraba devlet politikalarının güç ve güvenlik amaçları çerçevesinde nasıl oluşturulabileceği ve bu perspektifle, dış azınlıklar konusunun iki devlet arasındaki ilişkileri nasıl etkileyebileceği konusunda bize açılımlar sunarken; devletlerin iç siyasetlerinin, kimlik algılamalarının, uluslararası ve sosyal normların dış politikada dış/akraba azınlıklara bakışını nasıl belirlediğini açıklamak noktasında yetersiz kalmaktadır.

Conflict içinde (89-103) , Princeton: Princeton Uni. Press, 1998; David R.Davis and Will H. Moore, “ Ethnicity Matters,” **International Studies Quarterly**, 41, (1997),s.171–184; David R.Davis, Keith Jagers and Will H. Moore, “ Ethnicity, Minorities and International Conflict”, Patrick James and David Carment (ed.), **Wars in the Midst of Peace** içinde (s.148-163), Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 1997.

¹⁷⁰ Bu görüşler için bakınız: Moore,s.83.

¹⁷¹ Scott Burchill, “Realism and Neorealism”, Scott Burchill (Eds.), **Theories of International Relations** (70-103) London:Palgrave, 2001,s.79-80.

¹⁷² King ve Melvin, s.135.

¹⁷³ Stefan Wolff, “Bilateral Ethnopolitics after the Cold War: The Hungarian Minority in Slovakia, 1989–1999”, **Perspectives on European Politics and Society**, Vol:2,No:2, (2001), s.164–165.

¹⁷⁴ Stephan Saideman, “ Conclusion: Thinking Theoretically about Identity and Foreign Policy”, Shirley Telhami ve Michael Barnett (Eds.), **Identity and Foreign Policy in the Middle East** içinde (169–200), New York: Cornell Uni. Press, 2002,s.169-170.

Soğuk Savaş sonrası dönemde devletlerin dış politika davranışlarının sadece güç ve güvenlik gibi unsurlardan etkilenmediği, diğer devletler ile ilişkilerinde ortaya çıkan kimliklerinin de dış politika davranışlarını belirlediğinin fark edilmesiyle uluslararası ilişkilerde yeni açılımlar sağlanmıştır. Devletlerin birbirlerini dost ve düşman olarak nasıl algıladığı, bu algıların nasıl değiştiği ya da değişebilirliğinin ortaya çıkmasıyla birlikte, Soğuk Savaş döneminde dış politika analizlerinde geri plana itilen etnik faktör, kültür, kimlik gibi kavramlar devletlerin dış politikalarını açıklamak için birer değişken olarak ele alınmaya başlamıştır. Bazı yazarların “kültürün uluslararası ilişkiler disiplinine geri dönüşü”¹⁷⁵ olarak tanımladığı bu gelişmeler dış politika analizi yazınında da önemli açılımlar sağlamıştır.¹⁷⁶ Bu çerçevede içinde konstrüktivist yaklaşım, ulusal kimlik, kimliğin oluşturduğu çıkarlar, norm gibi kavramları dış politika analizlerine dâhil ederek bizlere yeni bir bakış açısı sağlamıştır. Bu yeni bakış açısı akraba devlet ve dış azınlıkları arasındaki ilişkileri anlayabilmemiz açısından da önemli katkılar sunmaktadır.

B. Konstrüktivist Perspektiften “Dış/Akraba Azınlıklar” ve “Akraba Devletlerin Dış Politikaları” İlişkisi

Bir devlet sınırları dışında yaşayan başka bir ülkenin vatandaşlığını taşıyan azınlık gruplarıyla sadece araçsal nedenlerle değil, paylaşılan ortak etnik kimlik, tarih ve ideoloji gibi nedenlerle ilgilenebilir. Örneğin azınlığın dini ve etnik özelliklerini korumasına atfedilen değer, akraba devlet açısından sadece yaşadıkları devletle ilişkilerinde güç kazanmak için değil de, paylaşılan ortak kimliğin sürmesi içindir. Önceki bölümde ele aldığımız Sabanadze'nin milliyetçi ve normatif olarak nitelendirdiği akraba devlet politikaları sadece ikili ilişkilerde güç kazanmak üzere azınlıklara yaklaşılmadığını, ortak kimlik algılamalarının da önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla, bir devletin akraba devlet rolünü üstlenmesi sadece çıkar ve güvenlik gibi *reelpolitik* kaygılardan kaynaklanmayabilir. Ya da devletler askeri ve ekonomik açıdan ne kadar güçlü olurlarsa olsunlar, dış/akraba azınlıklarını koruma sorumluluğunu istikrarsızlık yaratmak üzere kullanmayabilirler. Devletlerin azınlıkları neden ve nasıl hatırladığını ve bu bağlamda da neden farklı politikalar izlediğini anlayabilmek için konstrüktivist yaklaşımdan da yararlanmak gerekir.

¹⁷⁵ **The Return of Culture and Identity in IR Theory**, Yosef Lapid and Friedrich Kratochwill (Ed.) Colorado: Lynne Rienner Publishers,1996.

¹⁷⁶ Valerie Hudson, **Culture and Foreign Policy**, Colorado: Lynne Rienner Publ.1997.

Ted Hoph'un da altını çizdiği gibi realizmde olduğu gibi konstrüktivizmde de farklı akımlar yer almaktadır. Bu nedenle, konstrüktivizmi de bir bütün olarak incelemek mümkün değildir.¹⁷⁷ Smit konstrüktivizmi sistem, birim ve holistik/toptancı seviyelerde ele almakta ve bu şekilde bir gruplandırmaya gitmekteyken, Hoph ise geleneksel ve eleştirel konstrüktivizm ayrımını yapmaktadır.¹⁷⁸ Wendt, *Uluslararası Siyasetin Sosyal Kuramı* adlı eserinde konstrüktivizmi, John Ruggie ve Fredrich Kratochwil tarafından temsil edilen modernist konstrüktivizm, Richard Ashley ve Rob Walker tarafından temsil edilen postmodernist akım ve Spike Peterson ve Ann Tickner'in çalışmalarında görülen feminist akım şeklinde üç ana grup altında incelemektedir.¹⁷⁹ Bu üç akım birbirlerinden farklı özellikler taşımasına rağmen hepsini birleştiren temel nokta neorealizm ve neoliberalizmin "sosyal özellikler"den arındırılmış olmalarına karşı geliştirdikleri duruşlarıdır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra uluslararası siyaset için geliştirilen teorilerin çıkış noktalarını güç ve ulusal çıkar oluşturmaktadır. Burada daha önce de bahsedildiği gibi güç, askeri yetenekler ve imkânlar olarak algılanırken çıkar, güç, güvenlik ve refaha yönelik olarak egoist bir istek olarak tanımlanmaktadır. Wendt'e göre devletler sistemde çıkarlarına göre hareket ederler-ki bu durum kendisi tarafından realistler ile ortak noktası olarak açıklanmaktadır-, ancak ona göre bu çıkarların nasıl oluşturulduğunun anlaşılması gerekir.¹⁸⁰ Konstrüktivistler uluslararası siyaseti sosyal bir etkileşim alanı olarak görerek, aktörlerin ve bu aktörlerin içinde hareket ettikleri yapının da birbirlerini karşılıklı olarak oluşturduğunu söylemektedirler.¹⁸¹

Konstrüktivist dış politika yaklaşımı devletlerin davranışlarını yönlendiren unsurların sadece maddi unsurlar olmadığı, en az onlar kadar düşüncelerin, değerlerin, normların da belirleyici olduğunun altını çizer. Ayrıca devletlerin dış politika davranışlarına sadece başka devletler ile iletişim kurduklarında ortaya çıkan değerler, normlar değil, kendi kültürel ve sosyal kurumlarından kaynaklanan normlar da etki etmektedir. Bu bağlamda devletlerin çıkar ve kimlikleri, kültür, düşünce biçimleri ve

¹⁷⁷ Alexander Wendt, *Social Theory of International Politics*, Cambridge: Cambridge Uni. Press, 1999, s.1, Yücel Bozdağlıoğlu, *Turkish Foreign Policy and Turkish Identity A Constructivist Approach*, New York: Routledge, 2003, s.22.

¹⁷⁸ Ted Hoph, "The Promise of Constructivism in International Relations", *International Security*, Vol. 23 Issue 1, (Summer 1998), s.171.

¹⁷⁹ Alexander Wendt, *Social Theory of International Relations*, Cambridge: Cambridge Uni. Press, 1999, s. 3-5.

¹⁸⁰ Wendt, s.113-114.

¹⁸¹ Alexander Wendt, "The Agent-Structure Problem in International Relations Theory", *International Organization*, Vol. 41, No.3, (Summer 1987), s.335-370; Alexander Wendt, "Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics", *International Organization*, Vol.46, No:2, (Spring 1992), s. 406.

kendilerine belirledikleri rol kavramsallaştırmalarından etkilenmektedir.¹⁸² Dolayısıyla çıkarları durağan değildir.¹⁸³ Böylece realizm kuramının kara kutu olarak ele aldığı dış politika yapım süreci, politikaya etki eden farklı değişkenlerin ele alınmasıyla gün ışığına çıkmıştır.

Konstrüktivist yaklaşımı oluşturan akımların bir diğer ortak noktası ise devletlerin çıkarlarının “kimlikleri” tarafından belirlendiği düşüncesidir.¹⁸⁴ Realizme göre devletler sahip oldukları imkânlar ve kaynaklar açısından farklılaşmakta iken,¹⁸⁵ konstrüktivist yaklaşım sadece bu maddi faktörlerin değil, kimliklerin önemine dikkati çekmektedir. Başka bir deyişle aynı maddi özelliklere sahip devletlerin neden farklı dış politika tercihlerinde bulunduğunu anlamak için konstrüktivistler her devletin kendine özgü koşullarında ortaya çıkan bahsettiğimiz normlar, değerler ve kurumsal yapıların etkilerinden oluşan kimliklerine bakmak gerektiğine işaret eder.¹⁸⁶ Örneğin realizmin beklentilerinin aksine İkinci Dünya Savaşı’ndan günümüze Almanya ve Japonya’nın ekonomik ve siyasi güçleri artsa da, İkinci Dünya Savaşı sonrası deneyimleri etkisinde oluşturduğu dış politika normları dış politika hedeflerinde askeri araçları kullanacak şekilde bir değişim yaratmamıştır. Değişen uluslararası koşullara rağmen süreklilik sağlayan normlar ise dış politika analizlerinde “kimlik” faktörünün önemini altını çizmektedir.¹⁸⁷

Dolayısıyla bu yaklaşımın dış politika analizlerine ve uluslararası ilişkiler kuramlarına getirdiği en önemli katkılardan biri bu kimlik kavramıdır.¹⁸⁸ Realizme göre devletlerin kimlikleri verili olarak kabul edilir; başka bir deyişle uluslararası sistemdeki

¹⁸² Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, New York: Cambridge Uni. Press, 2006 (9. Baskı)

¹⁸³ Sujata Chakrabarti Pasic, “Culturing International Relations Theory: A Call for Extension”, Yosef Lapid and Friedrich Kratochwil (Ed.), **The Return of Culture and Identity in IR Theory** içinde (85–105), Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1996, s. 90.

¹⁸⁴ Christian Reus-Smit, “Constructivism”, Scott Burchill (Eds.), **Theories of International Relations**, (209–231) London: Palgrave, 2001, s. 209; 214.

¹⁸⁵ Paul A. Kowert, “Towards a Constructivist Theory of Foreign Policy”, Vendulka Kabulkova (Ed.), **Foreign Policy in a Constructed World** içinde (266–289) New York: M.E. Sharpe, 2001, s. 273.

¹⁸⁶ Ürdün, İran, Suriye, Mısır ve Irak örnekleri üzerinden bu yaklaşımın analizi için bakınız: **Identity and Foreign Policy in the Middle East**, Shirley Telhami ve Michael Barnett (Eds.), New York: Cornell Uni. Press, 2002.

¹⁸⁷ Thomas U. Berger, “Norms, Identity and National Security in Germany and Japan”, Peter Katzenstein (Ed.), **The Culture of National Security: Norms and Identity in World Politics**, New York: Columbia University Press, 1996, s. 317–356.

¹⁸⁸ Konstrüktivist yaklaşımın uluslararası ilişkiler kuramlarına getirdiği açılımlar hakkında bakınız: **The Return of Culture and Identity in IR Theory**, Yosef Lapid and Friedrich Kratochwill (Ed.) Colorado: Lynne Rienner Publishers, 1996; **Identity and Foreign Policy in the Middle East**, Shibley Telhami ve Michael Barnett (Ed.), Ithaca: Cornell University Press, 2002, Emanuel Adler, “Seizing the Middle Ground: Constructivism in World Politics”, **European Journal of International Relations**, Vol.3, No.3, 1997, s. 319–363. Stefano Guzzini, “A Reconstruction of Constructivism in International Relations”, **European Journal of International Relations**, Vol. 6, No. 2, 2000, s. 147–182.

temel hedefleri anarşinin hâkimiyeti altında varlıklarını sürdürmek olan devletlerin dış politikaları, “iç kimlik” algılamalarından ayrı tutulmaktadır.¹⁸⁹

Oysa konstrüktivist akım, uluslararası ilişkiler kuramlarına hâkim devlet merkezli bakış açısının, alanın ulusal boyutunun unutulmasına yol açtığını belirterek, ulusal kimliklerin önemine dikkat çekmektedir.¹⁹⁰ Ulusal kimlikler devletlerin kimlik tanımlamalarında kim olduklarını belirlemek için iç dinamiklerin önemi ortaya çıkarır; diğer devletler ile ilişkilerde ise bu kimlikler onaylanır ya da değişebilir. Ancak “kimlik” kavramını uluslararası ilişkiler kuramları tartışmalarının gündemine taşısa da konstrüktivist yaklaşım içinde bu kavramın nasıl tanımlanması gerektiği ve “devlet kimliği” ve “ulusal kimlik” arasındaki ilişki ve dış politikaya yansımaları açısından farklı yorumlar bulunmaktadır.

Çalış’a göre devlet kimliği, bir devletin kendisini özdeşleştirdiği, nitelendirdiği veya tanımladığı bir dizi düşünceler, ilkeler ve eylemler bütünüdür.¹⁹¹ Dış politika analizleri yaparken, devlet analiz birimi olarak kabul edildiği için “devlet kimliği” kavramı kullanılmalıdır.¹⁹² Devlet kimliği ise ulusal kimlikten farklı bir anlam taşımaktadır. Wendt’in temsil ettiği konstrüktivist yaklaşım da kimliklerin sosyal etkileşim içinde ortaya çıktığını belirtirken, bir devletin diğer devlet ile ilişki kurmadan önce onu devlet yapan özelliklerini tanımladığı ulusal kimliği ile diğer devletler ile etkileşim içinde ortaya çıkan kimliklerini birbirinden ayırmaktadır.¹⁹³ Onun yaklaşımındaki temel ilgi noktası, devletlerin sahip olduğu ulusal kimlik (*corporate identity*) denilen kimliklerin nasıl oluştuğundan ziyade diğer devletler ile ilişkilerinde ortaya çıkan durumlara göre tanımlanmış sosyal kimliklerin nasıl oluştuğudur.¹⁹⁴ Bu yaklaşım aktörleri *homo sociologicus/rol oyuncularını* olarak algılamaktadır.¹⁹⁵ Wendt’in

¹⁸⁹ İç kimlik (internal identity) ve dış kimlik (external identity) kavramları hakkında ayrıntılı bir analiz için bakınız: Paul A.Kowert, “National Identity: Inside and Out”, **Security Studies**, Vol:8, Cilt:2,s. 4-5.

¹⁹⁰ Soğuk Savaş’ın sonunda Orta ve Doğu Avrupa’da yükselen milliyetçilik hareketleri ve etnik çatışmalar beşeri örtüler ve sınırlar arasındaki uyumsuzluğun yarattığı sorunlara yeniden dikkatleri çekmiştir. Yosef Lapid, “Culture’s Ship: Returns and Departures in International Relations Theory”, Yosef Lapid and Fredrich Kratochwil (Ed.),**The Return of Culture and Identity in IR Theory**, Colorado: Lynce Reinner Publishers,1996,s.3–21.

¹⁹¹ Şaban Çalış, “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”, **Liberal Düşünce**, Sayı 13, No:4, (Kış 1999), s. 11.

¹⁹² Ibid.,s.9.

¹⁹³ Bozdağlıoğlu, s. 24.

¹⁹⁴ Alexander Wendt, “Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, Vol.46, No:2, (Spring 1992), s.398.

¹⁹⁵ H.Boekle, V.Rittberger, and W.Wagner, **Norms and Foreign Policy: Constructivist Foreign Policy Theory**, Center for International Relations/Peace and Conflict Studies, Institute for Political Science, University of Tubingen, Tübingen:1999.

analizi devletlerin sistemdeki karşılaşma anından itibaren başlamaktadır.¹⁹⁶ Wendt'e göre ulusal kimlik diğer kimlikler için bir temel teşkil etmektedir, bir anlamda diğer kimliklerin kaynağı olmaktadır.¹⁹⁷ Bu bağlamda da ulusal kimliğin dış politikayı belirleyici rolü yerine, devlet kimliğinin dış politikadaki belirleyiciliği öne çıkmaktadır. Başka bir deyişle, analiz birimini devlet olarak belirleyen Wendt, ulusal kimlik algılamalarının ve bu algılarda yaşanan değişimlerin dış politikaya etkisini göz ardı etmektedir.¹⁹⁸ İşte tam da bu noktada konstrüktivist akım içinde farklı yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır.¹⁹⁹

Bir devletin kendisini nasıl nitelendirdiğine yönelik takip ettiği ilkeler ve buna uygun eylemler ulusal kimliğin oluşturulma sürecinde farklı gruplar arasında ortaya çıkan bir mücadeleye dayalıdır. Dış politika üretimi bu farklı gruplar arasında belirli bir uyum ve uzlaşma gerektirmektedir.²⁰⁰ Devlet kimliğini oluşturan normların belirlenme sürecine hâkimiyet, o toplumda baskın olan gruptadır. Başka bir deyişle, ulusal kimliğin taşıdığı tüm dini, etnik, dilsel farklılıkların dış politikaya doğrudan müdahalesinin söz konusu olmadığı fikrine²⁰¹ katılmak mümkündür ancak, devlet yaratma süreci bu farklılıklar içindeki bir etnik grup tarafından gerçekleştiriliyorsa, dış politika da o grubun taşıdığı özellikleri yansıtabilir.²⁰² Bu durumda katı bir şekilde ulus ve devlet ayrımı yapmanın mümkün olmadığı, ulusal kimliğin devletlerin davranışlarını etkileyebildiğini belirtebiliriz. Ayrıca ulusal kimlik gerek ülkedeki siyasal ve sosyal gelişmelerden gerekse uluslararası sistemden kaynaklanan etkiler ile değişebilir, yenilenebilir.²⁰³ Ulusal kimliğin içinde barındırdığı etnik ve kültürel unsurlar bir devletin diğer devletler ile ilişki içinde olduğu sırada üstlenebileceği diğer roller için birer kaynak teşkil etmektedir.

¹⁹⁶ Bozdağlıoğlu, s. 24.

¹⁹⁷ Alexander Wendt, **Social Theory of International Politics**, Cambridge: Cambridge Uni. Press, 1999, s. 225.

¹⁹⁸ Maja Zehfuss, "Constructivism and identity: a dangerous liaison", Stefano Guzzini and Anna Leander (Ed.), **Constructivism and International Relations** içinde (93–117) London: Routledge, 2006, s.108-109.

¹⁹⁹Wendt'in yaklaşımına getirilen eleştiriler için bakınız: Pasic, s.89 ve Maja Zehfuss, "Constructivisms in International Relations: Wendt, Onuf and Kratochwil", Karin M. Fierke ve Knud Erik Jorgensen (Ed.), **Constructing International Relations: The Next Generation**, New York: M.E. Sharpe, 2001,s.54–76.

²⁰⁰ Bozdağlıoğlu, s.25 ve Maja Zehfuss, "Constructivism and identity: a dangerous liaison", Stefano Guzzini and Anna Leander (Ed.), **Constructivism and International Relations** içinde (93–117) London: Routledge, 2006.

²⁰¹ Şaban Çalış, "Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası", **Liberal Düşünce**, Sayı 13, No:4, (Kış 1999),s.10–11.

²⁰² Montserrat Guibernau, "Antony Smith on Nations and National Identity: A Critical Assessment", **Nations and Nationalism**, Vol:10, No:1/2, (2004), s. 135.

²⁰³ Smith ve Krasner de Wendt'in aksine iç siyasetin devletlerin kimlikleri üzerinde etkili olduğunu belirtmektedir. Stephen Krasner, "Wars, Hotel Fires and Plane Crashes", **Review of International Studies**, Vol:26, (2000),s. 131–136 ve Steve Smith, "Wendt's World", **Review of International Studies**, Vol.26,(2000),s.151–163.

Saideman'a göre kimlikler bir devletin algılamalarını etkilemekte ve böylece dış politikayı belirleyici özellik taşımaktadır.²⁰⁴ Konstrüktivist bakış açısından kimlikler dış politikada bir araç değil, amaçtır. Kimlikler devletlerin kim olduğunu, tehdit algılamalarını ve hangi siyaset seçenekleri olduğunu belirler.²⁰⁵ Barnett, kimliğin devletin çıkarlarını tanımladığı ve bunun da bazı durumlarda daha önceden izlenmesi mümkün olmayan dış politika davranışlarına meşruiyet kazandırdığını söyler.²⁰⁶ İran örneğinde görebileceğimiz gibi, sahip olduğu farklı kimlikler belirli durumlarda İran'ın nasıl bir politika izleyeceğine yön vermektedir. Anti-emperyalist kimliği İran'ın İsrail ile ilişki kurmasını mümkün kılmazken, siyasal İslam kimliği maliyeti yüksek olan Lübnan müdahalesi gibi politikalar izlemesine de neden olmaktadır.²⁰⁷ Bu nedenle devletlerin kimliklerinin dış politika hedeflerini gerçekleştirmek üzere bir araç değil, bir amaç olabileceğini söyleyebiliriz.²⁰⁸ Böylece ulusal çıkar, ulusal kimliğin bir parçası olarak algılanabilir. Bu durumda da dış politikanın temel hedefi ülkenin ve yurttaşlarının temel değerlerinin muhafazasıdır.²⁰⁹ Kimlikler devletlerin neyi, neden yaptığını anlamamız için önemli bir kavram olarak karşımıza çıkarken dış politika da kimlikler üzerinde önemli etkilerde bulunabilir, bazı kimliklerin diğerleri pahasına daha görünür olmasına neden olabilir.²¹⁰ Kısacası kimlikler dış politikayı açıklayıcı etkili bir değişkendir.

Dış politika analizlerinde kimliğin etkisinin değerlendirilebileceği alanlardan biri de akraba devlet politikalarıdır. Bir önceki bölümde ele aldığımız gibi realizme göre bir devletin sınırları dışında yaşayan azınlık grupları ile ilişki kurması ve onlara destek vermesi bu ilişki sonucu elde edeceği dış politika kazanımları ya da kayıpları neticesinde belirlenmektedir. Oysa konstrüktivist yaklaşıma göre sadece güç ve güvenlik kazanımları ya da kayıpları nedeniyle değil, ulusal kimliğin taşıdığı etnik ve dini özelliklerin etkisiyle bir devlet sınırları dışında yaşayan azınlık gruplarını hatırlayarak dış politika gündemine taşıyabilir. Örneğin Macaristan'ın ulusal

²⁰⁴ Stephan Saideman, "Conclusion: Thinking Theoretically about Identity and Foreign Policy", Shirley Telhami ve Michael Barnett (Eds.), **Identity and Foreign Policy in the Middle East** içinde (169–200), New York: Cornell Uni. Press, 2002, s.169.

²⁰⁵ Ibid, s.179–180.

²⁰⁶ Michael Barnett, "Sovereignty and Nationalism in the Arab World", **International Organization**, Vol.49, No:3, (Summer 1995) Aktaran: Saideman, s.179.

²⁰⁷ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Suzanne Maloney, "Identity and Change in Iran's Foreign Policy", Shirley Telhami ve Michael Barnett (Eds.), **Identity and Foreign Policy in the Middle East** içinde (169–200), New York: Cornell Uni. Press, 2002, s.88–117.

²⁰⁸ Saideman, s.182.

²⁰⁹ Bu konuda ayrıntılı bir analiz için bakınız: Zeynep Dağı, **Rusya'nın Dönüşümü**, İstanbul: Boyut Yayıncılık, 2002, s. 53–66.

²¹⁰ Saideman, s.175.

kimliğindeki etnik unsurlar, sınırları dışında yaşayan Macarların akraba devleti olarak onların haklarını korumak üzere dış politika izlemesine dayanak sağlayan kamuoyu zeminini oluşturmaktadır. Ancak Fumagalli'ye göre devlet sınırlarını korumaya ve iç siyasi istikrarı sağlamaya öncelik veren Özbekistan dış Özbekleri dış politika gündemine taşımamaktadır.²¹¹ Böylece bir devletin “akraba devlet rolü” üstlenmesi ulusal kimliğindeki etnik veya kültürel unsurların dış politikaya nasıl yansıtıldığına bağlıdır. Burada ise her devletin kendi koşullarına özgü sahip olduğu sosyal normlarının dış politikayı nasıl şekillendirdiği önem kazanmaktadır.

Sosyal normlar bir devletin kimliğini oluşturan yapıtaşları, ya da aktörlerin davranışlarını düzenleyici bir tür sosyal reçeteler olarak tanımlanabilir.²¹² Konstrüktivist kuram aslında dış politika analizi yapma üzere tasarlanmış değildir. Boekle, Rittberger ve Wagner'in çalışmasıyla birlikte konstrüktivist teori ile dış politika arasındaki bağ, sosyal normların dış politika analizinde ele alınması ile kurulmuştur.²¹³

Sosyal normlar bir devletin dış politika yapım sürecinin içinde bulunduğu düşünsel yapıdan oluşmaktadır. Bu düşünsel yapıyı oluşturan öğeleri de demokratik ülkelerde, kamuoyu yoklamalarından elde edilen bilgilerde, anayasal ve hukuksal düzende, parti ve seçim programlarında ve parlamento tartışmalarında görmek mümkündür. Ayrıca uluslararası normların da dış politika davranışlarına nasıl yansıdığı bu yaklaşım çerçevesinde anlam kazanır.²¹⁴ Konstrüktivist yaklaşımda, normlar çıkarları belirler ve sosyal normların dış politika üzerindeki etkisi sosyalleşme süreçleri sayesinde olur.²¹⁵ Dış politika karar vericilerinin de sosyalleşme süreçleri iki düzlemde gerçekleşir. Birincisi karar verme mekanizmasındaki kişilerin uluslararası normları içselleştirmeleri ile uluslararası düzlemde, ikincisi ise, karar vericilerin kendi ülkelerindeki toplumların paylaştığı normları içselleştirdikleri toplumsal sosyalleşmedir.²¹⁶ Devlet kurumlarının tarihsel deneyimler içinde geliştirdikleri

²¹¹ Matteo Fumagalli, “Ethnicity, state formation and foreign policy: Uzbekistan and ‘Uzbeks Abroad’ ”, **Central Asian Survey**, Vol:26, No:1, (March 2007),s.105–122.

²¹² Paul Kowert and Jeffrey Legro, “Norms, Identity and Their Limits: A Theoretical Reprise”, **The Culture of National Security, Norms and Identity in World Politics**, Peter J.Katzenstein (Ed.), NewYork: Columbia University Press, 1996, s.452-453.

²¹³ H.Boekle, V.Rittberger, and W.Wagner, “Norms and Foreign Policy: Constructivist Foreign Policy Theory”, Center for International Relations/Peace and Conflict Studies, Institute for Political Science, University of Tübingen, Tübingen:1999 Aktaran: Karl Cordell ve Stefan Wolff, **Germany's Foreign Policy towards Poland and the Czech Republic, Ostpolitik Revisited**, London: Routledge,2005,s.9–10.

²¹⁴ Karl Cordell ve Stefan Wolff, “Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe”, **Nationalities Papers**, Vol.35, No:2, (2007) , s.291

²¹⁵ Pasic, “Culturing International Relations..”, s.89.

²¹⁶ Cordell ve Wolff, s.292.

davranış pratikleri karşılaşılan sorunlarda nasıl davranılacağına yol gösteren, hangi yolların o aktör için meşru olduğunu belirleyen süreklilik ilkeleri oluşturur. Kısacası devletlerin dış politika stratejileri, karar verici mekanizmaların içinde buldukları sosyal yapı ile karşılıklı etkileşim halinde olup, devletlerin davranışlarını sınırlandıran iç ve dış normlar bulunmaktadır.

Örneğin komünizm sonrası geçiş dönemi yaşayan Macaristan²¹⁷ ve Arnavutluk²¹⁸ örneklerine baktığımızda dış politikalarına yön veren yapıların zayıf kurumsallaşması dış azınlıkları ile ilişkisini hem kamuoyunun hem de iç politik siyasi çekişmelerin odağı haline getirip istikrarsızlık yaratacak güvenlik sorunları haline getirmektedir. Oysa İkinci Dünya Savaşı sonrası Almanya'nın dış/akraba azınlıkları ile ilişkisi değerlendirildiğinde ise birtakım normların yönlendirdiği, Ostpolitik'ten itibaren de sürekliliğini koruyan bir politika anlayışı görülmektedir.²¹⁹ Normların etkisi ulusal kimliği oluşturan etnik bileşenlerin dış politikayı yönlendirmesini sınırlamaktadır. Bu çerçevede devletlerin tarihsel deneyimleri, ekonomik ve sosyal koşulları etkisinde oluşturdukları normları “akraba devlet” rolünü üstlendiklerinde neden farklı politikalar izlediğini anlamaya ışık tutmaktadır.

Kısacası konstrüktivist bakış açısından bir devletin komşu ülkesinde yaşayan dış azınlıklar, o devletin ikili ilişkilerinde “akraba devlet” rolünü üstlenmesini beraberinde getirecek bir unsur oluşturmaktadır. Bu bağlamda bir devlet, sınırları dışında yaşayan etnik bir azınlık grubu ile ilişkisini paylaşılan ortak kimlik temeline dayanarak kurabilir. Azınlık grupları kimliklerini sürdürme konusunda tehditlerle karşılaştığında müdahale edebilir. Ulusal kimliğindeki etnik veya dini unsurlar dış politikada azınlıkları korumak üzere üstlenebileceği bu rol için zemin hazırlar. Ancak ulusal kimliğin dış politikaya etkisini belirleyen sosyal normlar her ülkenin içinde bulunduğu koşullara göre farklılık göstermekte, bu da her zaman dış/akraba azınlıklarına kazanç ya da kayıp fark etmeksizin ilgi göstermesini sınırlamaktadır. Dolayısıyla sadece azınlıklar ile paylaşılan etnik bağ bir devletin akraba devlet rolünü üstlenmesini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle hem akraba devletlerin

²¹⁷ Myra A. Waterbury, **Between State and Nation, Diaspora Politics and Kin-State Nationalism in Hungary**, London: Palgrave, Macmillan, 2011.

²¹⁸ Maria Koinova, “Kin-state Intervention in Ethnic Conflicts: Albania and Turkey Compared”, **Ethnopolitics**, Vol.7, No.4, (2007), ss.373–390.

²¹⁹ Cordell ve Wolff, s.289–315.

kendi çıkarları, hem de dış azınlık grupları ile kurduğu etnik bağ nedeniyle etkili olan kimlik faktörünün birlikte değerlendirilmesi daha açıklayıcı bir çerçeve oluşturur.

C. Sonuç: Kimlik ve Çıkarların Birleştiği Bir Alan Olarak Akraba Devlet Politikaları

Bir devletin dış/akraba azınlıkları ile neden ilgilendiği ve bu ilgisini dış politikasına nasıl yansıttığı sorularına hem realist, hem de konstrüktivist yaklaşımları birlikte değerlendirerek yanıt vermek uluslararası ilişkiler kuramları açısından daha açıklayıcı bir resim sunmaktadır. Zira bir devletin bazı koşullarda “akraba devlet” rolü üstlenmesi ya da bazı koşullarda bu rolü üstlenmemesi hem kimlik algılamaları, hem de çıkarlarını birlikte değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

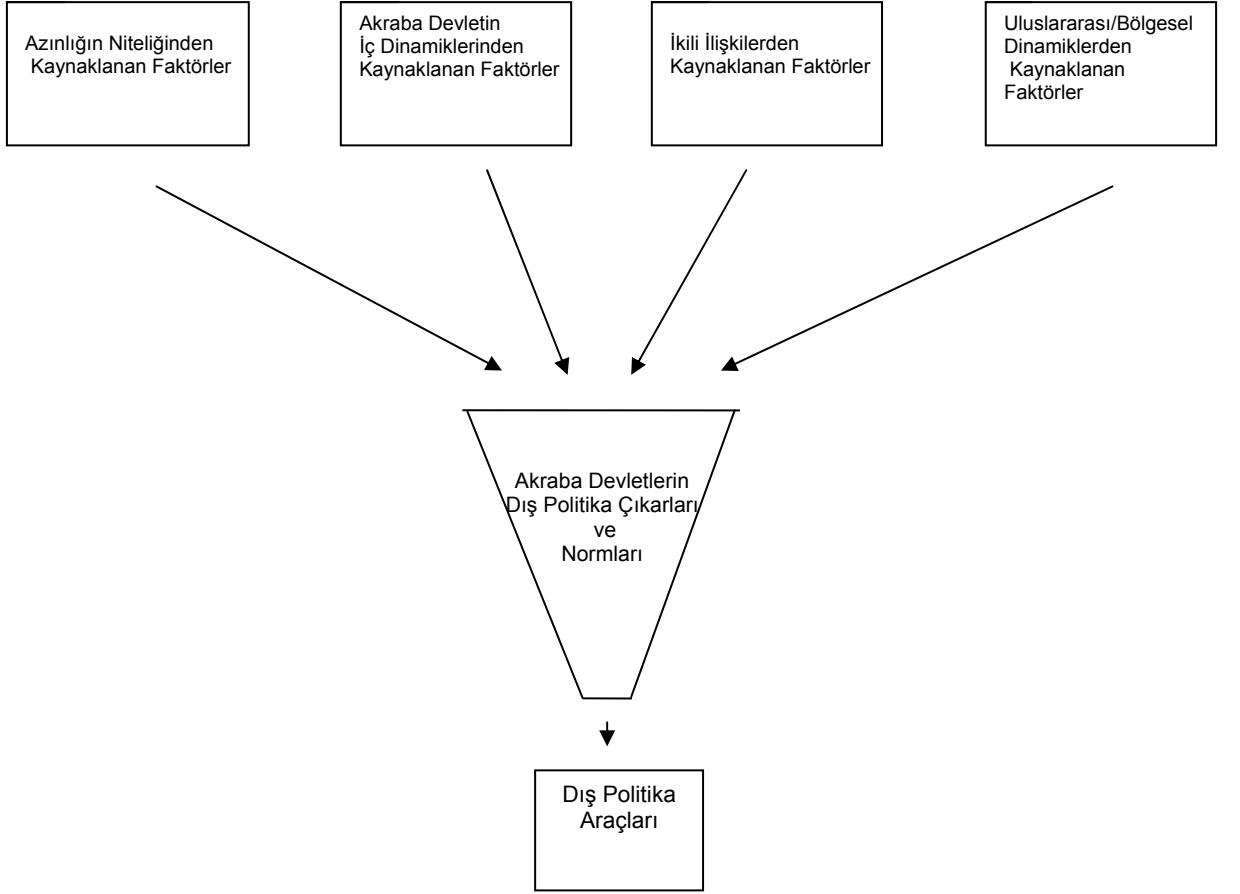
Realist kuram açısından bir devlet dış/akraba azınlıkları koruma rolünü ikili ilişkilerinde güç, güvenlik ya da prestij elde etmek üzere üstlenebilir. Azınlıkları ikili ilişkilerde bir baskı aracı haline getirebilir. Ayrıca sahip olduğu güç kapasitesine göre azınlık ile ilişkisi irredantizme varan mütecaviz politikalara yol açabilir. Oysa konstrüktivist yaklaşım farklı bir perspektiften bakarak devletlerin, paylaşılan ortak etnik bağ nedeniyle, ulusal kimliklerindeki etnik unsurlar etkisinde sınırları dışında yaşayan başka ülkenin vatandaşlarını koruma sorumluluğu hissederek “akraba devlet” rolünü üstlenebileceklerini göstermektedir. Böylece Ganguly’nin duygusal nedenler içinde açıkladığı dış azınlık grupları ile etnik, dilsel ya da dinsel temelde ortak bağ kurulmasını sağlayan, akraba devletin ulusal kimliğinin dış politikaya yansımasıdır. Ancak bu yansımanın şekli ülkeden ülkeye farklılık arz eder. Bu noktada da konstrüktivist yaklaşım sosyal normların akraba devletlerin farklı politikalar izlediğini anlamamıza yardımcı olacağını gösterir. Başka bir deyişle, akraba devlet politikalarına etki eden dört seviyede incelediğimiz faktörlerin neden her devlette aynı etkiyi yaratmadığı bu bakış açısından anlaşılabilir.

Bir devletin dış/akraba azınlıklarını koruma rolü üstlenmesini sınırlayan maddi faktörler ekonomik ve sosyal kaynakları, uluslararası sistemdeki güç pozisyonu ve azınlığın yaşadığı devlet ile ilişkilerinin özelliklerinden kaynaklanırken, bir kısmı da sosyal normlarından oluşur. Örneğin, bir devletin tarihsel deneyimi, yaşadığı coğrafya, komşularının nitelikleri gibi etkiler altında oluşan sosyal normların yanında Venedik Komisyonu’nun raporunda ve diğer uluslararası belgelerdeki, azınlıkların yaşadığı

devletin içişlerine karışmama, toprak bütünlüğüne saygı duyma gibi prensipler bir devletin dış/akraba azınlıklarını korumak adına yapacağı müdahaleleri sınırlayan uluslararası normları oluşturur.

Böylece her devletin kendine has tarihsel deneyimleri çerçevesinde oluşan düşünsel yapılarının yarattığı normları, güç imkânları ve çıkarlarını birlikte değerlendirerek oluşturduğu dış politika anlayışı ya da yaklaşımı hem ulusal kimliğindeki etnik unsurlar etkisiyle “duygusal” nedenlerle, hem de güç ve güvenlik elde etmek üzere “araçsal” nedenlerle azınlık grupları ile ilgilenmesinin sınırlarını çizmektedir.

Sonuç olarak bu bölümde anlattığımız kuramsal yaklaşımın bir özetini şematik olarak şu şekilde ifade edebiliriz:



Şekil 1: Akraba Devlet Politikalarına Kuramsal Yaklaşım

Kaynak: Şekil 1 yazar tarafından geliştirilmiştir.

Türkiye'nin dış Türklerle ilişkisi de böyle bir yaklaşımın değerlendirilmesi için önemli bir örnek sunmaktadır. Bunun nedenleri ise önümüzdeki bölümde anlatılacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

AKRABA DEVLET OLARAK TÜRKİYE: KAVRAMSAL VE KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın birinci bölümünde oluşturulan kavramsal ve kuramsal çerçeve bu bölümde “Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasıyla Balkanlar’da ve Ortadoğu’da azınlık durumda kalan Müslüman/Türkleri dış azınlık olarak nitelendirebilir miyiz? ;Türkiye’yi akraba devlet olarak tanımlayabilir miyiz? ; Dış politika uygulayıcıları hangi soruları sorarak, hangi kavramlara dayanarak Türkiye’nin sınır komşularında yaşayan Türk azınlıklara bakıyorlar? ; Türkiye ne zaman bu grupları hatırlar; ne zaman unuttur? Nasıl bir kuramsal çerçeve bize bu soruyu yanıtlamamız için yardımcı olur? ” soruları eşliğinde Türkiye örneğine uyarlanacaktır.

I. KAVRAMSAL ÇERÇEVENİN TÜRKİYE ÖRNEĞİNE UYARLANMASI

Türkiye Cumhuriyeti’nin tarihi boyunca dış Türkler tartışmaları iç politikada “Türk kimdir?” sorusu ve dış politikadaki gelişmelerin gölgesi altında gerçekleşmiştir. Anayasalarda tanımlanan “Türk vatandaşlığına dayalı Türk”lük dışında, resmi ideolojinin etnik vurgulu Türklük algısının devletin söylem ve pratiklerine²²⁰ yansımalarının yarattığı kavramsal muğlaklık, “sınırların dışında kalanlara” bakışa da yansımıştır.

Dış Türkler kavramı içinde barındırdığı katmanların çeşitliliği ve Cumhuriyet’in kuruluşundan günümüze kadar izlediği semantik yolculuğundaki siyasi nitelendirilmeleri birlikte düşünüldüğünde oldukça muğlak bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolayısıyla bu kavramın nasıl tanımlandığını ve çalışma boyunca bu kavramın hangi Türk grupları ifade etmek için kullanılacağını altını çizmek gerekmektedir.

²²⁰ Yeğen; Türk vatandaşlığının etnik ve siyasi yurttaşlık anlayışı arasında gidip geldiğini belirterek, teori ve pratikte yapılan tanımlamaların farklılığının altını çizmektedir. Yazara göre teori ve pratik ayrımı devletin kimin vatandaş olduğunu açıkladığı birincil metinler olarak nitelendirilen anayasa metinlerinde ve bu metinlerin uygulanmasını düzenleyen ikincil metinlerde (yasalar, nizamnameler vb.) açıkça görülmektedir. Ayrıntılı bilgi için bkz. Mesut Yeğen, “Yurttaşlık ve Türklük”, **Toplum ve Bilim**, 93, (Yaz 2002), s.207.

A. “Dış Türkler” : Kavramsal Bir Bakış

Osmanlı İmparatorluğu’nun çözülüş sürecinde 1878 Osmanlı-Rus Savaşı, Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı nedeniyle sınırların değişimi büyük bir Müslüman/Türk nüfusun Türkiye topraklarına gelmesine neden olmuş ancak bu kitlenin önemli bir bölümü yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları dışında kalmıştır. Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran siyasi kadrolar çok uluslu bir imparatorluktan belli bir toprağa bağlı bir ulus devlet kurma sürecinde yurttaşlığa dayalı ulusçuluğu tercih etmişler, etnik, din ve dil farkı gözetilmeksizin herkes vatandaşlık itibarıyla Türk olarak tanımlanmıştır. Bu algı 1924 Anayasası’nda ulusal kimliği din ve etnik temelden bağımsız tanımlayan Türklük anlayışında görülür.²²¹

Böylece siyasi elitler Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılma sürecinde ortaya çıkan Türk kimliğini Orta Avrupa’dan Doğu Asya’ya uzanan dil ve kültür temelinde bir bütünlük içinde algılayan Türkçülük akımını²²² devletin yeni oluşan sınırları içine çekmiştir. Kemalist ulusçuluk, Birinci Dünya Savaşı’nda yaşanan Pantürkizm tecrübelerinden alınan derslerle toprak temeline dayalı bir ulus devlet inşa etmeyi hedeflemiştir. Fakat her ne kadar sınırlar dışında kalan Müslüman/Türk kitlenin “siyasi iştilal” dahilinde olmadığı belirtilse de²²³ siyasi elitler “içeride” biz kimiz sorusuna etnik bir zemine dayalı olarak yanıt vermeye başlayınca, dışarıda da bu etnik kimliğin paylaşıldığı kitlelerin olduğu düşüncesini taşımıştır.²²⁴

Göçek’e göre Cumhuriyetin ilk yıllarında kültür milliyetçiliği çerçevesinde Türk dilini konuşanlar ve Türk kültürünü paylaşanlar üzerinden Türklük tanımlanırken, Osmanlı Devleti’nden gelen millet sisteminin mirasının etkisiyle din bu kimliğe eklenerek Türk kimliği birleştirici bir öge olmaktan ziyade dışlayıcı bir kimliğe bürünmüştür.²²⁵ 1931–1938 yılları arasında dil ve din farkı gözetilmeden yapılan ulus

²²¹ Bu madde görüşülürken Meclis’te yapılan tartışmalarda “Türk” teriminin Türk olmayan azınlıklar için kullanılması konusunda çekinceler dile getirilmiştir, Türk teriminin milliyeti değil, vatandaşlığı ifade ettiği görüşü kabul edilmiştir. Ayrıntılar için bakınız: Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 319–323.

²²² Akın Öge, “ ‘Dış Türkler’ odaklı faaliyet gösteren resmi kuruluşlar” , **Toplum ve Bilim**, Sayı 116, (2009), s.188–193. Türkçülük Akımı hakkında bakınız: Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976; Yusuf Akçura, **Türkçülüğün Tarihi**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 2008; Pantürkizm Hakkında Bakınız: Jacob Landau, **Pan-Turkism From Irredentism to Cooperation**, London: Hurst&Co. Publishers, 1995. Günay Göksu Özdoğan, “**Turan**”dan “**Bozkurt**”a **Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)**, İsmail Kaplan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.

²²³ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1922–1938)**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969, s.450

²²⁴ Akın Öge, “ ‘Dış Türkler’ odaklı faaliyet gösteren resmi kuruluşlar” , **Toplum ve Bilim**, Sayı 116, (2009), s. 191.

²²⁵ Fatma Müge Göçek, “ Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.), İstanbul: TESEV

tanımlamasındaki etnik zemine kayışı Kemalist göç ve iskân politikalarında gözlemlemek mümkündür.²²⁶ Örneğin 27 Aralık 1934'te yürürlüğe giren İskân Muafiyetleri Nizamnamesi “*Türk ırk ve kültürüne bağlı olanlar ve terk edilen topraklar halkından olup başka bir ecnebi memlekette tevattun etmekle beraber Türk tabiyetini taşıyanların ülkeye göçmen olarak gelebileceğini*” belirtiyordu.²²⁷ Bu dönemde göç politikalarına bakarak Türkiye'nin toprağa bağlı Türklük (1924 Anayasası'nda tanımlanan), din temelinde Türklük (millet sisteminden miras) ve etnik temelde Türklük olmak üzere üç tür Türklük tasavvurunun olduğu belirtilmektedir.²²⁸

Türkiye'nin kendisini nasıl tanımladığı dışarıda kalanlara bakışa da yansımış, Türk Tarih Tezi²²⁹ ve 1928'de Latin Alfabesi'ne geçiş ile birlikte Balkanlar ve Ortadoğu'da yaşayan Türkler de Osmanlı kimliğinden sıyrılarak Türklük bilincine geçiş yapmaya başlamışlardır.²³⁰ Böylece dış Türkler tanımı da etnik bir veçheye bürünmüştür. Ancak Türklüğün etnik motiflerle tanımlanma süreci dış politikadaki bakışı değiştirerek Pan-Türkist bir politikaya dönüşmemiştir.²³¹ Başka bir deyişle zihinlerde sınırlar dışında kendilerinden olarak gördükleri bir kitle kalsa da içerideki Türkler ile arasına çizilen sınırlar korunmuştur. Örneğin Türk Ocakları sınırlar dışındaki faaliyetlerini sınırlandırmış, daha sonra kapatılmıştır.²³² İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dış Türklerle daha yakın ilişkiler kurmak isteyen Pan-türkist akım önemli ölçüde darbe almıştır.²³³

Milliyetçi sağ söylemlerinde ön planda tutulan dış Türkler kavramı ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünizm etkisi altında yaşayanları ifade etmek üzere “esir

Yayınları, Mart 2006, s.64–79. Arus Yumul, “Azınlık mı Vatandaşlık mı?”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.), İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006, s.120.

²²⁶ Soner Çağaptay, “Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma”, Defne Orhun (Çev.), **Toplum ve Bilim**, 93, (Yaz 2002), s. 218–239.

²²⁷ “İskan Muafiyetleri Nizamnamesi”, Nr.2/1777,27 Ekim 1934, Düstur 3. seri, c.16,s.523 Aktaran: Çağaptay,s. 152.

²²⁸ Soner Çağaptay, **Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik; Türk Kimdir?**, Özgür Bircan (çev.), İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009,s.253-255.

²²⁹ Türk Tarih Tezi ile birlikte Türk kimliği dinden bağımsız bir şekilde tanımlanır. Türklüğü Osmanlı ve İslam tarihinden ayrı tanımlamak amaçlanır. Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003. Durgun’a göre Türk Tarih Tezi, “Cumhuriyetin kuşaklarına dünyayı, vatani ve Türklüğü konumlandırmak için bir dizi anahtar vermiştir”. Sezgi Durgun, **Memalik-i Şahane’den Vatan’a**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011,s.155.

²³⁰ Türk yazı devriminin sınırlar dışına yansımaları hakkında bakınız: Bilal Şimşir, **Türk Yazı Devrimi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992, s. 301–365. Nurcan Özgür-Baklacioğlu, “Devletlerin Dış Politikaları Açısından Göç Olgusu: Balkanlar’dan Türkiye’ye Arnavut Göçleri (1920–1990)”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003,s.517.

²³¹ Jacob Landau, **Pan-Turkism From Irredentism to Cooperation**, London: Hurst&Co. Publishers, 1995.

²³² Füsün Üstel, ““ Türk Ocakları” ve “Dış Türkler””, **Unutkan Tarih**, Semih Vaner (haz.), Ercan Eyüboğlu (Çev.), İstanbul: Metis Yayınları, 1997,s.53–66.

²³³ Günay Göksoy Özdoğan, “**Turan’dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)**”, İsmail Kaplan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002; Jacob Landau, **Pan-Turkism From Irredentism to Cooperation**, London: Hurst&Co. Publishers, 1995,s.148–170.

Türklere” dönüşmüştür.²³⁴ Bu milliyetçi bakış açısına göre söz konusu Türk toplulukları “milli kurtuluş bekleyen esaret ve baskı altındaki millet statüsü” içinde olmuştur.²³⁵

Resmi Türklük algısına baktığımızda, anayasalarda etnik ve dinsel aidiyet bildirmeyecek bir anlamda tanımlanmaya devam etmiştir. 61 Anayasası'nın 54.maddesine göre “Türk devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür” derken 1982 anayasasında da aynı tanım korunmuştur.²³⁶ Ancak toprağa bağlı bu Türklük tanımı dışında etnik temelde bir Türklük algısı sürmüş, vatandaşlık kanunu, iskân kanunu gibi hukuk pratiklerine baktığımızda dışarıda aynı “soy ve kültürün” paylaşıldığı bir kitlenin olduğu düşüncesi devam etmiştir.²³⁷ Fakat dış Türkler resmi söylemde Türk tanımı vatandaşlık temelinde kurgulandığı ve Soğuk Savaş ortamı içinde Sovyetler Birliği'nden algılanan tehdit nedeniyle tercih edilmeyen bir söylem olduğu için bu kavram yerine “ırkdaşlar” ya da “soydaşlar” terimi sıklıkla kullanılmıştır.²³⁸

Sınırlar dışında kalan Türk gruplara yeni bir halka da 1960'lardan itibaren işçi göçü çerçevesinde Avrupa ülkelerine göç eden Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip Türkler ile eklenmiştir. Avrupalı Türkler olarak da²³⁹ tanımlanan bu gruplar sınırlar dışındaki Türklük kavramına yeni bir boyut getirmiştir. Toumarkine dış Türkleri, Türkiye Cumhuriyeti sınırları dışında yaşayan Türk asıllı veya Türkçe konuşan toplulukları kapsayan 80'li yılların sonunda yayılan bir kavram olarak açıklayarak Avrupa devletlerinde yaşayan Türk göçmenlerin durumunun tamamen farklı olduğunu belirtir. Onlar dış Türkler kavramının dışında “Avrupa Türkleri” olarak değerlendirilir. Dolayısıyla bu yaklaşımda, dış Türkler kavramı Balkan Avrupa'sında ve komünist Asya'da yerleşik Türk topluluklarını özellikle de eski Sovyetler Birliği topraklarında

²³⁴ Günay Göksu Özdoğan, “Türk Ulusçuluğu ve Türk Cumhuriyetler: Kuramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 62, (Yaz-Güz 1994),s.66.

²³⁵ Muzaffer Özdağ, “Siyasi ve Hukuki Vehçesi ile Dış Türkler Meselesi”, Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ, Toplu Eserler: 4, Çetin Güney (der.), Ankara: Avrasya Bir Vakfı Yayınları, 2003, s.224.

²³⁶ Anayasa Metinleri için bakınız: Suna Kili ve Şeref Gözübüyük, **Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**, İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2006, s.207 ve 82 Anayasası 66. madde için s.315.

²³⁷ Kemal Kirişçi, “ Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices”, **Middle Eastern Studies**, Vol.36, No:3, (July 2000), s.1–22.

²³⁸ Resmi söylemlerin örnekleri için bakınız: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.0.018.01.02/96.73.1, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.00/116.810.8, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01/17.97.3, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01/242.637.8, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/241.631.8, Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/243.645.20.

TBMM Tutanak Dergisi, 84.Birleşim, 27.04.1989; TBMM Tutanak Dergisi, 68.Birleşim, 22.05.1984, Dönem 17, Cilt 3, Yasama Yılı I, TBMM Tutanak Dergisi, 7.Birleşim, 30.09.1986, Dönem 17, Cilt 31, Yasama Yılı 4.

Bu konuda ayrıntılı örnekler için araştırmamızın Soğuk Savaş dönemini değerlendirdiğimiz dördüncü bölümde atıf yapılan resmi belgelere bakılabilir.

²³⁹ “Euro-Türkler” olarak da adlandırılmaktadırlar. Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, **Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?**, İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005.

yaşayanları kapsamaktadır.²⁴⁰ Batı Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkler ile diğer dış Türkler arasındaki en önemli ayrım vatandaşlık temelinde olmaktadır. Batı Avrupa'ya göç vasıtasıyla giden Türkler hem Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlıklarını korumuşlar hem de yaşadıkları ülkenin vatandaşlığını kazanmışlardır.²⁴¹ Göç yoluyla Avrupa'da yaşayan Türkler “diyaspora” olarak da nitelendirilmeye başlanmıştır.²⁴²

1990'lı yıllar ise dış Türkler kavramını resmi söylem düzeyinde kullanmaya yol açan gelişmeleri beraberinde getirmiştir. Öge'ye göre Cumhuriyetin kuruluşundan beri Türklük kavramının siyasi elitler tarafından sadece sınırlar içinde tasavvur edilmediği görüşü Soğuk Savaş sonrası bağımsızlıklarını kazanan Türkî devletlerle ilişkilerinde açıklıkla gözlemlenebilir.²⁴³ Böylece Soğuk Savaş yılları boyunca radikal sağın ilgi alanına giren dış Türkler kavramı, “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Türk Dünyası” söylemleri ile birlikte devletin resmi kurumları tarafından da dile getirilmiştir. “Nerede bir vatandaşımız, soydaşımız varsa biz oradayız” söylemi Devlet Bakanlığı tarafından adeta resmi bir slogan olarak kullanılmaktadır.²⁴⁴ Milliyetçi bakış açısından SSCB'nin dağılmasıyla birlikte Kafkasya ve Orta Asya'da bağımsızlığını kazanan Türkî grupların kurdukları devletlere de Türk Cumhuriyetleri ifadesinin kullanılmasının yarattığı tartışmalar sonucunda “Türk” ve “Türkî” ayrımı ortaya çıkmıştır.²⁴⁵ Sonuç olarak Soğuk Savaş sonrasında dış Türkler kümesine “Türkî” şeklinde ifade edilen akraba topluluklar eklenmiştir.²⁴⁶

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren kavramın tarihsel yolculuğuna baktığımızda taşıdığı muğlâklık ve siyasi bagaj göze çarpmaktadır. Öge'ye göre dış Türkler Türkiye dışında yaşayan ve kimi zaman soydaş olarak adlandırılan başka devletlerin vatandaşlarını niteleyen bir kullanımdır. Bu tanımlama vatandaşlıkla kazanılan Türklükten ayrı bir Türklüğün var olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda “*“Dış Türkler”, Türkiye dışındaki Türk vatandaşlarını ya da bugün vatandaşlık itibariyle Türk olarak adlandırılan bireylerin Türkiye dışındaki akrabalarını değil,*

²⁴⁰ Alexandre Toumarkine, “Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik”, Fransızca'dan Çeviren: Fatma Gökmen Uygur, **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, Stefanos Yerasimos (der.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002 (2. Baskı),s.438.

²⁴¹ Eva Ostergaard-Nielsen, **Transnational Politics Kurds and Turks in Germany**, Routledge: 2003, s.121

²⁴² Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, **Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?**,İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005; Ayhan Kaya, **Berlin'deki Küçük İstanbul**, İstanbul: Buke Yayınları, 2000.

²⁴³ Akın Öge, “ ‘Dış Türkler’ odaklı faaliyet gösteren resmi kuruluşlar” , **Toplum ve Bilim**, Sayı 116, (2009),s. 193.

²⁴⁴ TC Devlet Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, www.devlet.gov.tr

²⁴⁵ Bu kavramlar arasındaki fark için bakınız: Günay Göksu Özdoğan, “ Türk Ulusçuluğu ve Türkî Cumhuriyetler: Kuramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 62, (Yaz-Güz 1994), s.57-77.

²⁴⁶ Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, “Turks Living Abroad”, www.mfa.gov.tr , 26 November 2007.

sınırları aşan varlığıyla yekpare bir topluluk olarak kavranan Türklüğün Türkiye teritoryası dışındaki temsilcilerini nitelemektedir.” ²⁴⁷ Farklı bir yaklaşım da kültür ortaklığı sebebiyle Müslüman olan ancak farklı dil özelliklerine sahip gruplar; Türk Devletleri ve Toplulukları ve “soydaş” olarak nitelendirilen Türk azınlıkları içine alan üç düzeyde dış Türkler algısından bahsetmektedir. ²⁴⁸

Dış Türklerin zaman içinde nasıl tanımlandığının izlerini bu konu ile ilgili siyasa üreten kurumların yaklaşımlarında da görebiliriz. Kavramın kapsamında hangi grupların nasıl tanımlandığı noktasındaki muğlâklık, dış Türklere yönelik siyasa üreten kurumların çok parçalı bir yapıda hareket etmesine neden olmaktadır. İlerleyen bölümlerde detaylı bir şekilde bahsedeceğimiz bu çok parçalı yapıyı Dışişleri Bakanlığı, Genelkurmay Başkanlığı, Milli İstihbarat Teşkilatı ve hükümet tarafından oluşturulan “Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı” gibi birimlerin bünyesinde hareket eden Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) gibi çeşitli kurumlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla her kurumun dış Türkler tanımı içinde bulunan siyasi koşullara göre farklılaşabilmekte ve bu durum kavramın bahsettiğimiz anlam yükünü de o denli arttırmaktadır.

TİKA ve “Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı” gibi kurumların söylemlerine bakıldığında da “soydaş, akraba topluluk, vatandaş” ayrımı yapıldığı görülmektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı metinlerinde “soydaş” ve “dindaş” kavramları ile birlikte kullanılmaktadır. ²⁴⁹ Dışişleri Bakanlığı’nın kullandığı terimlerde de “Yurt Dışında Yaşayan Türk Vatandaşları” ve Türk vatandaşlığına sahip olmayan ancak “Türk ve Akraba toplulukları” kapsamında olan Türkler şeklinde bir ayrım yapıldığı görülmektedir. Dolayısıyla, göç yoluyla anavatanından ayrılan “vatandaş” Türkler ile Türkiye’nin “soydaş” ya da kimi zaman “ırkdaş” olarak nitelendirdiği etnik gruplar arasında belirgin bir ayrım bulunmaktadır.

Özellikle 2000’li yılların sonunda dış Türklere yönelik kurumsal düzenlemelere bir yenisi daha eklenmiş ve bu vesile ile dış Türklerin kimler olduğu tartışması siyasal gündemin üst sıralarında yer almıştır. Bu bağlamda devletin resmi

²⁴⁷ Akın Öge, “ Türkiye’de Resmi Milliyetçiliğin Türklük Kavrayışı: Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), **Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009,s.23–24.

²⁴⁸ Nurcan Özgür-Baklacioğlu, “Devletlerin Dış Politikaları Açısından Göç Olgusu: Balkanlar’dan Türkiye’ye Arnavut Göçleri (1920–1990)”, Cilt 2, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,2003,s.622.

²⁴⁹ TC Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı, <http://www.diyamet.gov.tr/turkish/default.asp>

söylemi çerçevesinde dış Türklere ilişkin yaklaşımını inceleyebileceğimiz “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı” kurulmasına yönelik kanun tasarısında da üç ayaklı bir dış Türkler algısı bulunmaktadır. Bu başkanlığın kurulması için kabul edilen kanunun amacının;

a) Yurt dışında yaşayan vatandaşlarımızla ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek,

b) Soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek şeklinde ifade edilmektedir.²⁵⁰

Dolayısıyla devletin resmi söylemlerine dayanarak dış Türklere yönelik olarak üç düzeyde bir yaklaşımın olduğunu görmekteyiz: a) Yurtdışında yaşayan TC vatandaşları, b) soydaşlar, c) akraba topluluklar. Bu yeni yaklaşımda Türkiye sınırları dışında yaşayan Türkler, dış Türkler terimi yerine “yurtdışı Türkler” ve “ akraba topluluklar” olarak ifade edilmekte; “soydaş” grupların ve “akraba toplulukların” kimlerden oluştuğu resmi tanıtımda belirsizliğini korumaktadır.

Dışişleri tarafından da dış Türkler kavramının içeriğinin tam olarak tanımlanmamasından kaynaklanan bu belirsizlik vurgulanmaktadır.²⁵¹ “Dış politika uygulayıcıları hangi soruları sorarak, hangi kavramlara dayanarak dış Türklere bakıyorlar?” sorusu ekseninde Dışişleri Bakanlığı’nda görevli diplomatlar ile yapılan görüşmelerden edinilen bilgilerle günümüzde dış Türkler kavramına yönelik iki tür yaklaşım olduğundan bahsedebiliriz.

Birinci yaklaşıma göre dış Türkler çalışma, eğitim vb. nedenlerle yurtdışında giden Türk vatandaşlarını kapsamakta, bunun dışında kalan gruplar azınlıklar ve akraba topluluklar olarak ifade edilmektedir.²⁵² Bu bağlamda verilen örneklerden biri “Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın” kuruluş aşamasındaki tartışmalar olmuştur. Bakanlığın kuruluşunda asıl amacın genelde Avrupa ülkelerinde yaşayan Türk vatandaşlarının sorunlarına çözüm üretmek üzere Dışişleri’nin yükünü

²⁵⁰ “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”, Kabul Tarihi: 24.03.2020, No 5978, Resmi Gazete, Sayı: 27544, 6.04.2010.

²⁵¹ TC Dışişleri Bakanlığı’nda “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26-28 Mayıs 2010. Görüşme Soruları için bakınız: Ekler 1, 2, 3.

²⁵² TC Dışişleri Bakanlığı’nda Gerçekleştirilen “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26-28 Mayıs 2010 ve Emekli Büyükelçi Ö.Engin Lütem ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat, Ankara, 27 Mayıs 2010.

azaltmak olduğu ama daha sonra siyasi yaklaşımlarla bu bakanlığın faaliyet alanına Türk vatandaşları dışında “soydaşlar” ve “akraba toplulukların” da dâhil edildiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla dış Türklerden kastedilenin önce yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları olduğu ancak daha sonra diğer grupları da içeren bir anlam yüküne sahip olduğu belirtilmiştir. Ancak, görüşülen yetkililere göre “akraba toplulukların” kimler olduğu noktasında halen belirsizlik mevcuttur. Bu belirsizliğin temel ekseninde de Türkiye’deki kimlik politikaları bağlamında ortaya çıkan “biz kimiz?” sorusuna verilen farklı yanıtlar bulunmaktadır.

Dışışleri yetkilileri, bürokratlar ve akademisyenlerden oluşan diğer bir kesimin görüşüne göre dış Türkler kavramı içinde barındırdığı katmanları ile birlikte kapsayıcı bir kavram olarak ele alınmalı ve bu kavramın alt kategorilerinde hangi grupları kastettiğimiz net bir şekilde tanımlanmalıdır. Dış Türkler kavramının yurtdışında yaşayan Türk vatandaşları, Türk kökenli azınlık gruplar ve akraba toplulukları adlandırmak üzere ortak bir “şemsiye kavram” olarak kullanıldığını ifade etmişlerdir. Bu son gruptaki “akraba topluluklar” için kullanılan akrabalık bağı etnik kökene ya da Türk kültürüne bağılı olmak temeline dayalı olarak kurgulanabilmektedir. Böyle bir sınıflandırma da sınır komşularında yaşayan Türk kökenli azınlık konumundaki grupları dış Türkler kavramı içinde “soydaş” kategorisi altında tanımlamaktadır.²⁵³

Sonuç olarak dış Türkler üç grubu ifade etmektedir:

1. Türkiye sınırları dışında yaşayan Türk vatandaşları: Bu grubun içine Türkiye’den çalışma, eğitim gibi amaçlarla yurtdışına giden göçmen Türkler (Avrupalı Türkler) ve Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ile birlikte yaşadıkları ülkenin vatandaşlığına sahip olan gruplar dâhildir.

2. Türkiye sınırları dışında yaşayan etnik Türkler: “Soydaş” olarak da nitelendirilen genellikle azınlık konumunda olan gruplar.

3. Türkiye sınırları dışında “akraba topluluklar” olarak nitelendirilen Türk kültürüne bağılı gruplar: Türkî olarak da ifade edilen

²⁵³ TC Dışışleri Bakanlığı’nda Gerçekleştirilen “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Dışışleri Bakanlığı, 26 Mayıs 2010.

gruplar ve Müslüman olan ancak farklı dil özelliklerine sahip, Türk kültürüne bağlı kabul edilen gruplar.

Kısacası dış Türkler ile ilgili olarak “vatandaş”, “soydaş” ve “akraba topluluk” şeklinde bir ayırım yapılmaktadır.²⁵⁴ Ancak yaptığımız bu ayırım, Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren inceleyeceğimiz dönemlerin hepsinde bu kadar belirgin olmamıştır.

Dış Türklerin gruplandırılmasındaki bu zorluk sözkonusu grupların başka kavramlar ile tanımlanması neticesinde daha da karmaşık hale gelmiştir. Yurtdışında yaşayan Türklerin hepsini “Türk diasporası”²⁵⁵ olarak değerlendirmek de tartışma yaratmaktadır. Örneğin Van Hear, Bulgaristan’da yaşayan Türkleri de diaspora olarak nitelendirmektedir.²⁵⁶ Benzer şekilde Avrupa ülkelerinde yaşayan Türkler de ‘diaspora’ olarak değerlendirilmektedir.²⁵⁷ Ancak “Türk diasporası” olarak “dış Türklerle” yaklaşan analizlerde kavramsal seçiciliğin uygulanması gerektiği görüşü ağır basmaktadır. Sınırlar ötesindeki Türk kökenli grupların diaspora olarak nitelendirilmelerinin “popülist kaygılar” ile üretilen politikalara yol açmakta olduğunun, ancak bu grupların yaşadığı ülkeler ile ilişkilerinin gerektirdiği hassasiyetlerinin kullanılan terimlere de yansımalarının zorunluluğunun altı çizilmektedir.²⁵⁸

Bu noktada çalışmanın kavramsal çerçevesi içinde sınır değişimi nedeniyle yaşadıkları yerlerde azınlık konumunda kalan ve kendilerini Türk olarak hisseden dış Türkler içinde Bulgaristan, Batı Trakya ve Irak’ta yaşayan Türkleri dış/akraba azınlık olarak değerlendirmek uygun gözükmektedir.²⁵⁹ Ancak burada da içinde bulunduğu koşulların kendine has özellikleri ile bu kavramın Türkiye örneğinde uygulanabilirliği sorunu ortaya çıkmaktadır.

²⁵⁴ TC Devlet Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, www.devlet.gov.tr, 21 Temmuz 2009.

²⁵⁵ “Erdoğan: Türk Diasporası Güç Birliği Yapmalı”, *Ntvmsnbc*, 12 Mart 2007.

²⁵⁶ N.Van Hear, *New Diasporas: The Mass Exodus, Dispersal and Regrouping of Migrant Communities*, London: University College London Press, 1998,s.216 aktaran Esra Bulut, “Friends, Balkans, Statesmen Lend Us Your Ears: The Trans-State and State in Links between Turkey and the Balkans”, *Ethnopolitics*, 5:3, (2006), s.312

²⁵⁷ Ayhan Kaya ve Ferhat Kentel, *Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?*,İstanbul:Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005; Ayhan Kaya, *Berlin’deki Küçük İstanbul*, İstanbul: Bülke Yayınları, 2000.

²⁵⁸ Emekli Büyükelçi Ö.Engin Lütem ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat, Ankara, 27 Mayıs 2010.

²⁵⁹ Batı Trakya’da ve Bulgaristan’da yaşayan Türkler ile Irak’taki Türkmenler ilk defa Baskın Oran tarafından “Türkiye’nin etnik dış azınlıkları” olarak ifade edilmiştir. Baskın Oran, *Küreselleşme ve Azınlıklar*, Ankara: İmaj Yayınevi, 2001,s.139–141. Çalışmanın kavramsal çerçevesi içinde incelediğimiz terimler içinde bu grupları en uygun ifade eden kavram “dış/akraba azınlık”tır.

B. Ankara'nın "Dış/Akraba Azınlık" Algısı

"Dış/akraba azınlık" kavramının Türkiye'nin sınır komşularında yaşayan Türk kökenli azınlık gruplarını tanımlamak için ne derecede uygun bir kavram olup olmadığı tartışmalıdır. Dışişleri Bakanlığı bürokratları Türk kökenli azınlık gruplarının "dış/akraba azınlık" kavramı ile tanımlanmasından ziyade "soydaş" olarak nitelendirilmesinin daha uygun olduğunu ifade etmektedirler.²⁶⁰ Böyle bir tanımlamanın nedeni ise Türk kökenli grupların yaşadıkları coğrafyaların "azınlık" meseleleri yüzünden yaşadığı güvenlik problemlerinin kullanılan kavramlarda "seçici olunması" gerekliliğini yaratmasıdır. Örneğin, Balkanlar gibi çok etnili bir coğrafyada azınlıklara yönelik politikalar üretirken bu hassasiyetleri dikkate almak kaçınılmaz olmaktadır.²⁶¹ Bakanlık bürokratları ile yapılan mülakatlar sonucunda da sınır komşularında yaşayan Türk kökenli grupların "azınlık" olarak ifade edilmelerinde mutabık kalındığı ancak siyasi süreçlerin ve ele aldığımız azınlık grupların yaşadıkları coğrafi bölgelere yönelik izlenen politikalar neticesinde "soydaş" teriminin kullanılmasının tercih edildiği görülmektedir. Çalışmamız kapsamında inceleyeceğimiz üç Türk kökenli azınlık grubu içinde böyle bir tanımlama hassasiyetinin en fazla "Irak Türkmenleri"ne yönelik daha sonraki bölümlerde ayrıntıları ile ele alacağımız stratejiden kaynaklandığı ortaya çıkmaktadır. Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Türkler için ise azınlık kavramı kullanılmakta ve bu durum "Türkiye'nin azınlık kavramını kullanmaktan çekinmemesi" gerektiği şeklinde ifade edilmektedir.²⁶²

"Dış/akraba azınlık" kavramına ihtiyatlı yaklaşım sadece dış politikada söz konusu azınlık gruplarının yaşadığı ülkeler ve bölgelere yönelik takip edilen stratejilerden değil, iç dinamiklerden de kaynaklanmaktadır. Türkiye'de yaşayan azınlık gruplarının da kimler olduğu oldukça tartışılan bir konudur.²⁶³ Bu çerçevede sınırlar ötesinde bazı Türk grupları kullanılan resmi söylem çerçevesinde "dış azınlık" olarak nitelendirmek, Türkiye'de yaşayan bazı grupların da benzer şekilde başka devletler tarafından da aynı tür tanımlanmasına yol açacağından siyasi bakımdan tercih

²⁶⁰ İsimlerinin Belirtilmesini İstemeyen Irak, Bulgaristan ve Yunanistan Daireleri'nde Görevli Diplomatlar ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26-28 Mayıs 2010.

²⁶¹ Ibid.

²⁶² İsimlerinin Belirtilmesini İstemeyen Irak, Bulgaristan ve Yunanistan Daireleri'nde Görevli Diplomatlar ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26-28 Mayıs 2010.

²⁶³ Baskın Oran, **Türkiye'de Azınlıklar Kavramları, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İctihat, Uygulama**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2008 (4. Baskı) ; **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl), İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006; Baskın Oran, "Türkiye'de Herkes Eşittir, Azınlık Yoktur" ile "Azınlık Değiliz, Asli ve Kurucu Unsuruz" Üzerine", **Radikal, Cumhuriyet Eki**, 29 Ekim 2004.

edilmemektedir. Dışişleri'nin seçtiği kavramlardaki hassasiyetlerinin sebeplerini, her grubun yaşadığı devletlerle olan ilişkisi, iç dinamikleri gibi birçok faktörün etkilediği ortadadır. Ayrıca soydaş kavramının sadece Türk kökenli azınlık grupları için kullanılmadığı Soğuk Savaş sonrası dönemde yapılan “Türkî” ve “Türklük” tartışmalarında görülmektedir. Bu nedenle tüm bu hassasiyetleri gözeterek “şemsiye” kavram, tırnak içinde ifade edilen, “dış Türkler” terimi olmaktadır.

Sonuç olarak, bu hassasiyetler göz önüne alındığında çalışmada ele alınacak “dış Türkler” Türkiye'nin komşularındaki Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması sonucu oluşan sınır değişimleri sonucu buldukları ülkede azınlık konumunda olan, Türkiye'den yaşadıkları ülkelerde haklarının korunmasına yönelik girişimlerde bulunma beklentisi içinde olan kendilerini Türk olarak tanımlayan grupları ifade edecektir. Bu bağlamda da Bulgaristan, Yunanistan ve Irak'ta yaşayan Türk kökenli azınlık grupları değerlendirilecektir.

Burada anlatılanlar ışığında çalışma kapsamında değerlendirilen “dış Türkler” tanımlandıktan sonra, sonraki bölüm “ Türkiye ile “dış Türkler” arasındaki etnik bağ akraba devlet olarak hareket etmesine neden olmakta mıdır? Hangi faktörler “dış Türklerin” dış politikada hatırlanıp, unutulmasında etkili olmaktadır? Nasıl bir kuramsal çerçeve daha açıklayıcı güce sahip olabilir ?” sorularına yanıt arayacaktır.

II. KURAMSAL ÇERÇEVENİN TÜRKİYE ÖRNEĞİNE UYARLANMASI

Birinci bölümde vurgulandığı gibi, dış/akraba azınlık gruplar, akraba devlet ve azınlıkların yaşadığı devlet arasındaki ilişki ağı, kimlik ve çıkar unsurlarını birlikte barındırdığından uluslararası ilişkiler kuramları perspektifinden bakıldığında hem realist hem de konstrüktivist yaklaşımlar çerçevesinde ele alınmayı gerektirmektedir. Akraba devlet kimliğini üstlenebilmek ve bu kimliğin gerektirdiği bir dış politika davranışı sergilemek için devletler kendi ulusal kimliklerinde var olan etnik, kültürel öğelere referans vererek hareket ederler. Ancak, bu kültürel öğelere dayalı hareket etmeyi de sınırlayan birtakım faktörler mevcuttur. Bu sınırlayıcı faktörlerin bir kısmı maddi unsurlar olan devletin ekonomik ve sosyal olanakları, uluslararası sistemdeki güç pozisyonundan kaynaklanırken, bir kısmı da devletin sosyal normlarından ileri gelmektedir. Dolayısıyla, akraba devletlerin politikalarına dört seviyede etki eden faktörlerin güçlerini sınırlayan ve her devletin dış azınlıklarına yönelik olarak farklı dış

politika seçeneklerini kullanmasını belirleyen, devletlerin farklı güç pozisyonları kadar farklı dış politika anlayışlarıdır. Bu nedenle, bu sınırlayıcı özelliklerin adeta bir süzgeç görevi gördüğü, diğer bir deyişle, akraba devletlerin azınlıkları ile ilgilenmesine neden olan faktörlerin bu anlayış çerçevesinde değerlendirilerek dış politika davranışlarını belirlemektedir. Burada bu model Türkiye örneğine uyarlanacaktır.

A. Türkiye'nin “Dış Türkler” Politikasına Etki Eden Faktörler

Dışişleri bürokratlarına göre Türkiye'nin “dış Türklerle” ilgilenmesinin nedenleri onlarla paylaşılan ortak kimlik, tarih ve insan haklarının korunması için hissedilen sorumluluk şeklinde sıralanarak “duygusal yük” olarak ifade edilmektedir.²⁶⁴ Ancak söylem düzeyinde Türkiye “dış Türklere” ilgisini insan haklarının korunması gibi normatif amaçlar ve duygusal nedenlere dayalı olarak açıklarken, bazı görüşler ise onlara dış politika hedeflerine ulaşmak üzere araçsal bir duruş sergilediğini iddia etmektedirler. Örneğin, Türkiye'nin Balkan ülkeleriyle ilişkilerini inceleyen Bulut'a göre Türkiye dış politikasında “insani bağları” bölgede izlemek istediği politika için bir meşruiyet aracı olarak kullanmaktadır.²⁶⁵ Hatta bazı görüşlere göre Türkiye “dış Türkleri” beşinci kolu olarak kullanmaktadır.²⁶⁶ Benzer şekilde, Oran da Türkiye tarafından “dış Türklere” yönelik “insan hakları” perspektifinden politikalar üretilmediğini ifade etmektedir.²⁶⁷ Bu yaklaşımların dışında, Türkiye'nin “dış Türklere” yönelik olarak tutarlı bir politika izlemediği eleştirileri de yapılmaktadır.²⁶⁸

Dolayısıyla, önceki bölümde de ele alınan akraba devlet politikaları kategorileri perspektiflerinden bakıldığında, Türkiye'nin politikalarını sadece milliyetçi, jeopolitik ya da normatif olarak tek bir kategori altında değerlendirmek mümkün gözükmemektedir. Diğer bir deyişle, Türkiye'nin akraba devlet rolü üstlenerek azınlıkları hatırlaması ya da bu rolü üstlenmeyerek onları unutmasına neden olan birçok faktör bulunmaktadır. Bu nedenle öncelikle araştırmamız boyunca hangi faktörleri değerlendireceğimizi belirleyip ardından hangi koşullar altında “dış Türklerin” dış

²⁶⁴ İsimlerinin Belirtilmesini İstemeyen Irak, Bulgaristan ve Yunanistan Daireleri'nde Görevli Diplomatlar ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26–28 Mayıs 2010.

²⁶⁵ Esra Bulut, “Friends, Balkans, Statesmen Lend Us Your Ears: The Trans-State and State in Links between Turkey and the Balkans”, *Ethnopolitics*, Vol:5, No:3, (2006), s. 316.

²⁶⁶ Haykaram Nahapetyan, “The Turks of Bulgaria: The 5 th Column of Ankara”, *21 st Century*, No:1, (2007),s.33-49.

²⁶⁷ Oran, Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu...,s.316.

²⁶⁸ Meşkure Yılmaz, *Türklerin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası*, Ankara: Kripto Yayınları, Şubat 2010.

politikada öne çıkarıldığını analiz edebilmek için kuramsal yaklaşımlar ışığında bir çerçeve belirlemek gerekmektedir.

Türkiye'nin hangi koşullarda “dış Türkleri” hatırladığını, hangi faktörler etkisinde “unuttuğunu” etkileyen faktörleri dört şekilde gruplandırabiliriz.

1. Azınlıkların Niteliğinden Kaynaklanan Faktörler

Daha önce de bahsettiğimiz gibi dış azınlık grupların akraba devletlerinin dikkatini çekmeleri için birtakım özelliklere sahip olması gerekmektedir. Azınlık gruplarının yaşadıkları ülkelerdeki nüfusa oranları, akraba devletleri için taşıdıkları tarihsel önem, kendi aralarında etnik kimliklerini koruma konusunda ortak bir örgütlenmeye sahip oluşları, akraba devletlerinde kendilerine yönelik izlenen politikaları etkileyebilecek güçte lobi gruplarının olup olmaması gibi faktörler bu başlık altında toplanmaktadır. Türkiye ile sınır komşularında yaşayan çalışmamız kapsamında ele alacağımız dış azınlık grupları ilişkileri ele alındığında Batı Trakya'daki Türkler, Bulgaristan'daki Türkler ve Irak Türkmenleri'nin taşıdığı birçok özellik bakımından Türkiye'nin izlediği politikaya etkide buldukları görülmektedir.

Öncelikle, tarihsel açıdan bu üç Türk grubu Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılması neticesinde sınır değişimi sonucu yaşadıkları ülkede azınlık konumuna gelmiş, dönemin koşulları neticesinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırları içine alınamamış ancak, Türkiye açısından ortak bir tarihin paylaşıldığı gruplardır. Batı Trakya Türkleri, Irak'ta Musul ve Kerkük çevresinde yaşayan Türkmenler ve Bulgaristan'daki Türkler, Lozan Anlaşması'na konu olmuş, ileride daha detayları ile anlatılacağı üzere, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin sınırlarını ve güvenliğini koruma endişeleri neticesinde yaşadıkları ülkede kalmaları ya Türkiye'nin kendi iradesiyle, ya da o dönemin konjonktüründen kaynaklanan nedenlerle uygun görülmüştür. Fakat bu gruplar gerek coğrafi açıdan yakınlıkları, gerekse stratejik konumda bulunmaları nedeniyle Türkiye için öncelikli ilgi odağı olmuşlardır.

Türkiye ve bu gruplar arasındaki ortak tarih geçmişi ve azınlıkların yaşadığı her üç ülkedeki çoğunluğu oluşturan etnik grubun da Osmanlı İmparatorluğu sonrası azınlık konumundan baskın duruma gelmesi, Türk grupların ana yurtlarında Osmanlı İmparatorluğu'nu simgelemesine ve bu nedenle de Türkiye tarafından potansiyel bir güç olarak kullanılacağı korkusunu da beraberinde getirmiştir. Bir diğer deyişle, bu azınlık

grupları yaşadıkları ülkelerdeki baskın grupların kimlikleri için de birer “korku simgesi”²⁶⁹ durumunda olduklarından daha fazla baskıya uğramaktadırlar. Bu nedenle, sözü edilen bu gruplar da Türkiye’yi, yaşadıkları ülkede kimliklerini korumaları için destek olacak koruyucu bir akraba devlet olarak görmüşlerdir.

Bu üç azınlık grubu yaşadıkları ülkelerdeki nüfusa oranla Türkiye açısından önemli birer azınlık grubunu oluşturmaktadır. Burada genel olarak bahsetmemiz gerekirse, Bulgaristan’da 2001 yılında yapılan son nüfus sayımına göre Türkler nüfusun %9,4’ünü oluşturmaktadır.²⁷⁰ Yunanistan’da nüfus sayımı etnik özelliklere dayalı yapılmadığından burada yaşayan Türklerin demografik durumu hakkında Yunan ve Türk makamları farklı açıklamalarda bulunmaktadır.²⁷¹ Bağımsız uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan çalışmalara göre ise Batı Trakya’daki Türklerin sayısı 120.000 civarındadır.²⁷² Batı Trakya’da Türk azınlığın 120.000 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Yunanistan’da yapılan nüfus sayımlarında 1951’den beri “dil” ve “din” üzerine sorular sorulmaması nedeniyle Yunanistan’da yaşayan Türk azınlıkların sayıları hakkında kesin sonuçlara varmak mümkün değildir.²⁷³ Dolayısıyla, bölgede yaşayan Türklerin sayıları hakkında farklı bilgiler mevcuttur. Türk makamları Türklerin sayılarının 150.000’i bulduğunu belirtirken, Yunan makamlarına göre bu sayı abartılmaktadır.²⁷⁴ Uluslararası kuruluşlar tarafından yapılan tahminlere göre 120.000

²⁶⁹ Dimostenis Yağcıoğlu, “From Deterioration to the Improvement in Western Thrace, Greece: A Political Systems Analysis of a Triadic Ethnic Conflict”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, The Graduate Faculty of the University of George Mason, 2004, s.146. Benzer şekilde, Irak’ta 1986-1990 döneminde büyükelçilik görevi yapan Sönmez Köksal da Irak’ta Osmanlı hâyetini şu şekilde açıklamaktadır: “*Türkiye, Osmanlı İmparatorluğu’nun varisi olarak fazla sıcak algılanan bir ülke değildi. Türkiye’nin devlet olarak Musul, Kerkük ve orada yaşayan Türkmen nüfusla şu veya bu şekilde ilgilenmesi konusunda son derece duyarlılık gösteriyorlardı. Yaptığım gezilerde, bölgede yaşayan Türkmenlere selam vermenin dahi onlar için tehlikeli olabileceği izlenimini edinmişim.*” Bknz: “Gül İnanc’ın Sönmez Köksal ile Mülakatı”, **Türk Diplomasisinde Irak (1978–1997)**, Gül İnanc, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s.55. Bulgaristan’daki Müslüman-Türk azınlığa yönelik benzer tutumlar için bknz: Ali Eminov, **Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria**, London: Hurst&Company, Institute of Muslim Minority Affairs, 1997, s.10–14.

²⁷⁰ Bulgaristan’daki Türk azınlık hakkındaki demografik bilgiler için bknz: Talip Küçükcan, “Re-Claiming Identity: Ethnicity, Religion and Politics among Turkish-Muslims in Bulgaria and Greece”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol.19, No:1, 1999, s.57 ve Krasmir Kanev, “Muslim Minorities and the Democratization Process in Bulgaria”, Mehmet Hacısalihoğlu ve Fuat Aksu (Ed.), **Proceedings of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU**, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 16 Mayıs 2007, s.80.

²⁷¹ Nazif Mandacı ve Birsen Erdoğan, **Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan’daki Azınlıklara Bir Bakış**, Stratejik Araştırmalar ve Etüdler Milli Komitesi (SAEMK), Araştırma Projeleri Dizisi, Ankara: Ankara Üni. Basımevi, 8/2001, s.12

²⁷² Yunanistan’da yaşayan Türk azınlık hakkında demografik bilgiler için bknz: Vemund Aarbakke, “The Muslim Minority of Greek Thrace”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, The University of Bergen, 2000, s.20-40. Helsinki Watch, **Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece**, August 1990; Thalia Dragonas, “Negotiation of Identities: The Muslim Minority in Western Thrace”, **New Perspectives on Turkey**, Vol.30, (2004), s.3.

²⁷³ Zeki Çelikkol, İstanköy’deki Türk Eserleri ve Tarihçe, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s.3 Aktaran: Elçin Macar, “Lozan’dan Günümüze Onikiada Türklerinin Sorunları”, **İ.Ü.Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, No:34, (Mart 2006), s.38.

²⁷⁴ TC Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi, “Batı Trakya Türk Azınlığı”, <http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa>; Vemund Aarbakke, “The Muslim Minority of Greek Thrace”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, The University of Bergen, 2000, s.20-40.

civarında Müslüman/Türk'ün bölgede yaşadığı belirtilmektedir.²⁷⁵ Bazı Yunanlı yazarlar tarafından yapılan tahminlere göre ise Batı Trakya'daki azınlık 115.000 ile 130.000 arasında değişmektedir.²⁷⁶ Müslüman azınlık grubu içinde çoğunluğu Türkler oluşturmaktadır. Atina Akademisi tarafından 1995'te yapılan araştırmada Batı Trakya'daki Müslüman azınlığın %48'ini Türkler,%35'ini Pomaklar ve %17'sini ise Romanların oluşturduğu belirtilmektedir.²⁷⁷ Trubeta, Müslüman azınlık içindeki Türkleri ifade etmek için "azınlık Türk"ü tabirini kullanmaktadır. Bu ifade ile azınlığın Yunanistan'daki konumlarının altı çizilerek diğer Türk vatandaşlarından ayrı oldukları vurgulanmaktadır zira Yunan makamları "Türk" ifadesini kullanmamak için Müslüman ya da Türk orijinli (*Turkogenis*) kavramlarını kullanmaktadır.

Irak'ta ise yapılan en son 1957 sayımlarından sonra Türkmenlerin genel nüfusa oranı konusunda farklı açıklamalar yapılmaktadır.²⁷⁸ Irak'taki Türkmenlere dair demografik bilgiler analiz edildiğinde üç ana yaklaşımdan söz edilebilir. Bunlardan birincisi Irak Türkmenleri'nin savundukları rakamlardır. Bu yaklaşımda günümüzde Irak Türkmenlerinin sayısının 2–2,5 milyon arasında olduğu ifade edilmektedir.²⁷⁹ Dışişleri Bakanlığı tarafından yapılan tahminlere göre, Irak'taki Türkmen nüfus 750.000 civarındadır.²⁸⁰ Diğer kaynaklara göre ise Türkmenler toplam nüfusun %5'ini oluşturmaktadır.²⁸¹

Bu azınlık grupları sayıları, tarihsel önemleri ve coğrafi konumları kadar kendi aralarında ne kadar birlikte hareket edebilirlerse Türkiye'nin izlediği politikaları da etkileme güçleri artmaktadır. Bulgaristan örneğinde görüldüğü gibi azınlıkların yaşadığı ülkede siyasi hayata aktif olarak katılması, azınlık gruplarının kendi içlerinde ideolojik bölünmelerden arınmış olması da Türkiye'nin politikasını etkileyen faktörlerden biridir. Örneğin, Bulgaristan'da dış azınlıkların birlikte hareket etmesi Türkiye açısından da izlenen politikaları kolaylaştırıcı bir rol oynamaktadır. Ancak, Türkmenler ile ilgili olarak azınlığın ortak hareket ettiğini söylemek Türkmenler arasındaki mevcut mezhepsel farklar ve siyasi anlaşmazlıklar göz önünde tutulduğunda

²⁷⁵ Helsinki Watch, **Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece**, August 1990.

²⁷⁶ Dalegre (1997) ve Zengin (1994) Aktaran :Dragonas,s.3.

²⁷⁷ Academy of Athens, Greece, Athens: Research Center of Greek Society, 1995 Aktaran Dragonas, s. 4.

²⁷⁸ Tarık Oğuzlu, "Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq", **Journal of Muslim Minority Affairs**, 24,2, (2004), s.311–313.

²⁷⁹ Ziyat Köprülü, **Irak'ta Türk Varlığı**, Ankara: Örnek Limited Şti, 1996,s.9.

²⁸⁰ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

²⁸¹ U.S. Department of State, **Iraq Country Report CIA Factbook**, 2008.

oldukça güç gözükmetedir. Bu durum ise Türkiye'nin izlediği politikalara da yansımaktadır.

Sonuçta araştırmada bu başlık altında “dış Türklerin” yaşadıkları ülkelerde nasıl bir konumda oldukları, kriz yaşayıp yaşamadıkları, ortak hareket ederek taleplerini dile getirip getiremedikleri gibi kriterlere bakılacaktır.

2. Türkiye'nin İç Dinamiklerinden Kaynaklanan Faktörler

Bu grup içinde Türkiye'nin kendi ülkesindeki azınlıklarla ilişkisi ve özellikle Kürt sorununun “dış Türkler” politikasına etkisi değerlendirilecektir.

Türkiye'nin Kürt sorunu olarak bilinen ayrılıkçı Kürt hareketi karşısındaki izlediği politikalar onun diğer ülkelerde yaşayan Türk azınlıklar ile ilgilenmesini sınırlayan bir etmendir.²⁸² Robins'e göre, Türkiye için Kürt meselesi “varoluşsal” bir sorundur. Başka bir ifadeyle Türkiye, cumhuriyetin kuruluşundan itibaren Kürt ayrılıkçı hareketlerinin toprak bütünlüğüne oluşturduğu tehdit ile karşı karşıya kalmıştır. Kürtlerin sadece Türkiye değil, sınır komşularında da dağılmış bir şekilde yaşamaları Türkiye'nin muhtemel bir bağımsız Kürt devleti kurulmasını önlemek üzere tek taraflı girişimlerini yetersiz kılmaktadır. Türkiye, Kürt meselesindeki yaklaşımını belirlerken sadece kendi iç dinamiklerini değil, Kürt azınlığa sahip komşularında meydana gelen değişimleri de dikkate almak durumundadır.²⁸³ Dolayısıyla Kürt meselesi Türkiye için hem iç hem de dış politikayı etkileyen önemli bir etmendir. Dış politikaya etkisinin hissedildiği alanlardan biri de “dış Türkler” konusundaki izlediği politikadır.

Yunanistan'daki Türk azınlığa yönelik olarak izlenecek siyaseti sınırlayan bir unsur olarak Türkiye'deki Rum azınlığın varlığı gösterilebilir. Dolayısıyla Türkiye'nin iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler içinde “dış Türklerin” yaşadığı devletlerin Türkiye'de bir azınlık grubuyla ilişkisinin olup olmaması değerlendirilmektedir.

3. Azınlıkların Yaşadıkları Ülke ile Türkiye'nin İlişkilerinden Kaynaklanan Faktörler

²⁸² Kürt ayrılıkçı hareketinin Türkiye'nin dış politikasına etkisini inceleyen bir çalışma için bakınız: Erol Kurubaş, “Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”, **Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**, Cilt 1, No 1, (2009), s.39–69. Birgül Demirtaş Coşkun, “Systemic Changes and State Identity: Turkish and German Responses”, **Insight Turkey**, Vol.10, No.1, (2008),s.33.

²⁸³ Philip Robins, “The Overlord State: Turkish Policy and Kurdish Issue”, **International Affairs**, Vol.69,No.4, (Oct.1993), s.670.

Türkiye'nin "dış Türklere" yönelik izlediği siyaseti etkileyen önemli unsurlardan birini de azınlıkların yaşadığı ülkeler ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin yapısı oluşturmaktadır. Daha önce de ifade edildiği gibi, ikili ilişkilerin barışçıl ya da çatışmacı öğeler taşıması azınlıklara bakışı etkilemektedir. Türkiye örneğine baktığımızda komşularıyla ilişkilerinde çatışma dinamiklerini arttıran unsurların başında açık ya da üstü örtük bir şekilde var olan egemenlik sorunları bulunmaktadır.²⁸⁴

Bu bağlamda örneğin, Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerindeki egemenlik sorunları ve aynı zamanda her iki ülkede de karşılıklı azınlık gruplarının mevcudiyeti, Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine yönelik olarak izlediği siyaseti etkilemektedir. Ancak burada altını çizmek istediğimiz nokta, ikili ilişkilerde azınlık sorunlarının varlığının gündemdeki diğer konulardan nasıl etkilendiğidir. Başka bir deyişle, azınlık konularının ilişkilerin gidişatında ne dereceye kadar belirleyici olduğudur. Bu bağlamda Batı Trakya Türklerinin rolü ilişkileri belirlemekten ziyade ilişkilerin gidişatından etkilenme düzlemindedir.

Benzer şekilde, Türkiye'nin Irak Türkmenlerine yönelik politikası da Türkiye'nin Irak ile ikili ilişkilerinden en çok etkilenen bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin, 1980 yılında Irak Türkmenlerinin liderinin asılması sonucu, o dönemde Irak'ta büyükelçilik görevini yürüten diplomat Sencer Asena, Türkiye'nin Irak ile ilişkilerini askıya alma politika tercihidenden iki ülke arasındaki ilişkilerin genel gidişatını etkileyeceği düşünülerek vazgeçildiğini belirtmektedir.²⁸⁵ O halde, Türkiye'nin Irak ile ikili ilişkileri azınlıklarına yönelik olarak izlediği politikaları da sınırlandırmaktadır, diyebiliriz. Ancak, daha ileride de göreceğimiz gibi, Ankara'nın tavrı 1991 Körfez Savaşı'ndan sonra Irak'ta merkezi otoritenin gücünün zayıflamasıyla değişmeye başlamış, Türkmenlere yönelik izlediği siyaseti de bu yeni koşullar çerçevesinde sürdürülen ilişkilerden etkilenmiştir.²⁸⁶

Türkiye'nin Irak ve Yunanistan'da yaşayan "dış Türklere" yaklaşımının, azınlıkların yaşadıkları ülke ile ikili ilişkilerinin genel seyrini belirlemekten ziyade bu ilişkilerin genel seyrinden etkilendiği görülmektedir. Ancak, Bulgaristan'da yaşayan

²⁸⁴ S.Gülden Ayman, Tülay Ayalp Kılıçdağı ve Aydın Sezer, **Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası**, TUSIAD-Dış Politika Forumu, İstanbul: Mayıs, 2007, s. 33.

²⁸⁵ "Gül İnanç'ın Emekli Büyükelçi Sencer Asena ile Mülakatı", **Türk Diplomasisinde Irak (1978-1997)**, Gül İnanç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s.16-17.

²⁸⁶ Bilal Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004, s.193-405.

Müslüman-Türk azınlığın ikili ilişkileri etkileme gücü diğer azınlıklara nazaran daha fazladır.²⁸⁷

Kısacası Türkiye'nin dış azınlıklarının yaşadığı ülkeler ile ikili ilişkileri, bu azınlıklara yönelik olarak üretilen siyasalara önemli ölçüde etki etmektedir. Ayrıca “dış Türklerin” yaşadıkları ülke ile Türkiye arasında azınlık koruma antlaşması yapıp yapılmaması da Türkiye'nin ikili ilişkilerde akraba devlet rolünü üstlenerek müdahale gücünü arttırmaktadır. Bu da “dış Türkleri” dış politika gündemine taşımak için önemli bir kriteri oluşturmaktadır.

Bu siyasetleri etkileyen diğer unsurlar ise uluslararası/bölgesel dinamiklerden kaynaklanan faktörlerdir.

4. Uluslararası/ Bölgesel Dinamiklerden Kaynaklanan Faktörler

Bu kategori kapsamında “Soğuk Savaş'ın Başlangıcı”, “Soğuk Savaş'ın Bitişi”, “AB Perspektifi” gibi dış faktörler ele alınacaktır.

“Soğuk Savaş” bitişi ile olduğu kadar başlangıcı ile de Türkiye'nin dış politikasını etkileyen bir dış faktör olarak karşımıza çıkmaktadır. Uluslararası sistemdeki diğer aktörler gibi Türkiye de “orta ölçekli bir güç”²⁸⁸ olarak Soğuk Savaş'ın ideolojik kamplaşma yaratmasından ve dış politikada güvenlik ve güç unsurlarını ön plana çıkarmasından ötürü etkilenmiş, dış politika önceliklerini ve araçlarını sınırlandırmıştır.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi ise Türkiye'nin dış politikasının manevra alanlarını genişletmiş, ancak yeni tehditler ve meydan okumalar Ankara için yeni güvenlik gündemi oluşturmuştur. Sovyetler Birliği'nin dağılması, Yugoslavya'nın çözülmesi ve Irak'ın *de facto* olarak parçalanmasıyla birlikte Türkiye'nin çevresindeki tehdit algılamaları da artmıştır. Özellikle Irak'ın parçalanma tehlikesi, Türkiye'nin toprak bütünlüğüne karşı direkt bir tehdit unsuru yaratmıştır. Bu dönemde Kürdistan İşçi Partisi (PKK) çerçevesinde Kürt ayrılıkçı hareketleri sorunu Türkiye'nin dış

²⁸⁷ Uzgel, s. 109.

²⁸⁸ Baskın Oran, Türk Dış Politikası Cilt 1..., s. 29.

politikasında güvenlik perspektifini ön plana çıkarmıştır.²⁸⁹ Dolayısıyla Türkiye'nin "dış Türklere" olan ilgisi kendi güvenlik endişeleri çerçevesinde değerlendirilmiştir.

Bu kategoride değerlendireceğimiz bir başka unsur ise Avrupa Birliği'nin Türkiye'nin izlediği politikalara etkisidir. İncelediğimiz azınlık gruplarının yaşadığı ülkelerden Yunanistan ve Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyesi olması ve Türkiye'nin de aday ülke konumunda olması, ilişki yapısına etki eden bir faktör olarak karşımıza çıkar. Bu faktör azınlıkların yaşam koşullarında AB üyeliğinin getirdiği kısıtlar nedeniyle iyileşme sağlayarak Türkiye'nin onların yaşadıkları ülkelerde kalmasına yönelik izlediği politikaları kolaylaştırmaktadır. Ayrıca bu faktör AB üyeliği sürecinde kendi ülkesindeki azınlıklara uyguladığı politikalar için uğradığı eleştirilere karşı "dış Türklerin" içinde buldukları koşulları bir dış politika unsuru olarak kullanmasına neden olmaktadır. Bu çerçevede "Avrupa Birliği"nin etkilerinin de Türkiye'nin AB üyesi ülkelerde yaşayan dış azınlıklarına yönelik akraba devlet kimliğini üstlenmesinde rol oynamaya başladığı görülmektedir.

Burada değerlendirilmesi gereken önemli bir nokta bahsettiğimiz bu uluslar arası/bölgesel faktörlerin "dış Türklerin" yaşadığı ülkeleri de etkilemesidir. Örneğin, komünizm sonrası Bulgaristan'da yaşanan geçiş süreci burada yaşayan Türklerin yaşam koşulları üzerinde önemli bir değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu nedenle ele aldığımız bu dış faktörler incelediğimiz azınlık gruplarının yaşam koşullarında meydana getirdiği değişimler nedeniyle de önem taşımaktadır.

Türkiye'nin "dış Türklere" bakışını etkileyen bu faktörler dikkate alınmadan onları dış politikada ne zaman hatırladığı ya da unuttuğunu, milliyetçi, jeopolitik ve normatif olarak nitelendirilebilecek politikalardan hangisini izlediğini belirlemek mümkün değildir. Ayrıca bu faktörler etkisinde "dış Türklere" duyulan ilginin dış politika davranışına nasıl yansıdığını anlayabilmek için analiz çerçevesi oluşturmak gerekir.

B.Analiz Çerçevesi

Kavramsal çerçeve bölümünde değerlendirildiği gibi Türkiye Cumhuriyeti kuruluşundan itibaren toprağa bağlı bir ulusçuluk modeli izlemiş ve dış politikada da

²⁸⁹ Gencer Özcan, " Turkey's Changing Neighbourhood Policy", **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ**, Cilt 35, (2004),s.2.

siyasi sınırlar dışında kalan dış Türklerle arasına mesafe koymuştur. Bu yaklaşım 10 Mayıs 1931’de Cumhuriyet Halk Fırkası’nın programındaki “*C.H.P. Milliyetçiliği gerek müstakil, gerek başka devletin tebaası halinde yaşayan bütün Türkleri bir kardaşlık hissi ile sevmek, onların refahını dilemekle beraber hariçteki bu Türkleri kendi siyasi işgal hududundan hariç tutar*”²⁹⁰ ifadesinde açıkça görülmektedir.

İmparatorluktan Cumhuriyete geçişte, Türkiye’nin Osmanlılık, Pan-İslamizm ve Pan-Türkizm gibi politikaların etkilerinden “arındırılmış”²⁹¹ bir milli siyaset izleyeceği M.Kemal’in

“...hiçbir hudut tanımayarak, dünyadaki mevcut bütün Türkleri dahi bir devlet halinde birleştirmek, gayri kabil-i istihsal bir hedeftir. Bu asırların ve asırlarca yaşamakta olan insanların çok acı, çok kanlı hadisat ile meydana koyduğu bir hakikattir... Bizim vuzuh ve kabiliyet-i tatbikiye gördüğümüz meslek-i siyasi, milli siyasettir.

...Milli Siyaset dediğim zaman, kastettiğim mana ve medlul şudur: Hudud-u milliyemiz dâhilinde, her şeyden evvel kendi kuvvetimize müsteniden muhafaza-i mevcudiyet ederek millet ve memleketin hakiki saadet ve umranına çalışmak... Alelülak tül-i emeller peşinde milleti işgal ve ızzar etmemek... Medeni cihandan, medeni ve insani muameleye ve mütekebil dostluğa intizar etmektir.”²⁹²

sözleriyle açıklanmıştır.

Ancak Ankara’nın dış politikasında “maceracı politikalardan” ve “boş hayallerden uzak durarak”, Pan-Türkist politikalar izlemeyeceğini vurgulaması dış Türklerle hiç ilgilenmeyeceği anlamına gelmemiştir. İç politikada ulusal kimliğin etnik bir zeminde tanımlanması dış politikada da “soydaş” kavramının kullanılmasına neden olmuş; böylece sınırlar dışında yaşayan Türk kökenli topluluklara duyarlılık yaratmıştır. Bunun en somut örneği de Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren Bulgaristan, Batı Trakya’daki Türkler ve Irak’ta yaşayan Türkmenlerin haklarını korumak üzere yaşadıkları ülkelerle ikili ilişkilerinde akraba devlet rolünü üstlenmesidir. Başka bir deyişle Türkiye’nin ulusal kimliğindeki etnik vurgu dış politikada bu rolü üstlenmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca sadece Türkiye’nin “dış Türklerle” duyarlılığı Dışişleri bürokratlarının ifadesiyle onlarla paylaşılan etnik bağ, ortak tarih gibi nedenlerin oluşturduğu “duygusal yük”ten değil, dış politika çıkarları çerçevesinde ikili

²⁹⁰ Şevket Süreyya Aydemir, **Tek Adam Mustafa Kemal (1922–1938)**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969,s.450

²⁹¹ Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, s. 104.

²⁹² Nutuk, Cilt II, s.387–388 Aktaran: Yıldız, s.105.

ilişkilerinde güç elde etme veya kendi güvenliğini sağlama arzusu gibi araçsal nedenlerden de oluşmaktadır. Melvin ve King'in de altını çizdiği gibi dış azınlıklar ile neden, nasıl ilgilenildiği ve onlara yönelik politika oluşturma süreci ile irredantist politikalar birbirlerinden ayrılmalıdır.²⁹³ Bu ayrım Türkiye'nin izlediği siyaseti analiz etmek için önemlidir.

Bir devletin sınırları dışında yaşayan dış azınlıklarının yaşam koşulları ile ilgilenmesi her durumda bu azınlıkların yaşadığı toprakların da anavatana katılmasını istediğini göstermez. Dolayısıyla, dış azınlıklara yönelik izlenen siyaset ve toprak ilhakını hedefleyen irredantist politikalar bir paranın iki yüzü gibi birbirini tamamlayıcı olarak algılansa da birbirlerine zıt iki politikayı oluştururlar. Dış azınlık siyaseti, azınlıkların geri dönmesine odaklanmak yerine onların akraba devletlerin sınırları dışında yaşamalarının katlanılabilir bir durum olduğu düşüncesinin kabulüne dayanmaktadır. Diğer bir deyişle dış azınlıkların yaşadıkları yerlerde kalmaları gerektiği fikri hâkimdir.²⁹⁴ Fakat bu durum onlara hem araçsal hem de duygusal nedenlerle ilgi gösterilmesi ve de bu çerçevede akraba devlet olarak hareket edilmesine engel değildir. Türkiye'nin de dış Türklere yönelik irredantist politikalar izlemediğini vurgulaması, onları “unuttuğu” anlamına gelmemektedir. Örneğin “dış Türklerin” bazı kriz dönemlerinde diplomatik girişimler yaparak müdahale etmiş; ekonomik, siyasi ve kültürel alanlarda çeşitli araçlarla onlara destek sağlamış; bazen de kendi çıkarları gereği kriz dönemlerinde müdahale etmemiş, kısacası önceki bölümde belirlenen dört seviyedeki faktörler etkisi altında “dış Türkleri” bazen hatırlamış; bazen de unutmuştur. Ancak genel olarak “dış Türklere” yaklaşımının süreklilik gösteren birtakım özelliklerinden bahsetmek mümkündür. Bu unsurların kaynağını ise dış politika normları oluşturmaktadır.

Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren “Statükoculuk”, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” ve “devletlerin içişlerine karışmama” şeklinde ifade edebilecek bazı normlar Türkiye'nin dış politika uygulamalarına süreklilik içinde yol göstermektedir.²⁹⁵

²⁹³ Charles King and Neil J.Melvin, **Nations Abroad: Diaspora Politics and International Relations in the Former Soviet Union**, Boulder: Westview Press,1998,s.136

²⁹⁴ Ibid, s.136.

²⁹⁵ Türk dış politikasında süreklilik unsurlarının detaylı analizi için bakınız: Faruk Sönmezoglu, “ Türk Dış Politikasının Ana Ekseninde Bir Sapma Olduğu Söylenemez”, Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin (ed.), **Mülakatlarla Türk Dış Politikası** içinde (115–137) , Ankara: USAK Yayınları, 2009; Baskın Oran, “Türk Dış Politikası: Temel İlkeler ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt 51, Yayın Sayısı:1–4, (1996),s. 353–370. Baskın Oran, “ Türk Dış Politikasının Temel İlkeleri”, Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler**,

Türkiye'nin dış politikasına yön veren bu genel normlar, tarihsel deneyimleri ışığında, güç yetenekleri nedeniyle sahip olduğu imkanların, limitasyonların gerçekçi bir yaklaşımla değerlendirilmesi sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu normların sürekli uygulanmasıyla oluşan düşünsel yapı, Ankara'nın "dış Türkleri" dış politika gündemine nasıl taşıyacağını; başka bir deyişle, akraba devlet rolünü hangi sınırlar içinde üstlenebileceğini belirler.

"Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesinin anlamı "statükoculuk" ile birlikte değerlendirilerek şu şekilde tanımlanmaktadır: "*hukuki yönden antlaşmalara sadakat ve bunun tabii ve zaruri sonucu olarak da antlaşmalarla meydana gelmiş olan statükoya bağlılık ve nihayet antlaşmalar ve durumların ancak ilgili tarafların karşılıklı istek muvaffakiyetleri ile değiştirilmesi*".²⁹⁶ Burada statükoculuğun pasif bir politika izleneceği anlamına gelmediği vurgulanmalıdır. Aksine değişen koşullara adaptasyon sürecinde mevcut yapının korunması için ve "gerektiğinde aktif olabilen bir dış politika yaklaşımı"dır.²⁹⁷ Başka bir deyişle "statükoculuk aktif dış politikaya engel değildir".²⁹⁸ İsmet İnönü'nün deyişiyle "*yeni Türkiye'nin bağımsız ve ulusal çağdaş bir devlet olarak uluslararası alanda kendisini kabul ettirmesinin ana belgesi*" olarak kabul edilen Lozan Antlaşması'nda²⁹⁹ elde edilen kazanımların korunması ve bunun için de gerektiğinde aktif bir çaba gösterilmesi dış politika önceliklerini oluşturmaktadır. Türkiye'nin sosyal normları olarak nitelendirebileceğimiz bu ana ilkeler değişen dünya koşullarına adaptasyon süreçlerinde dış politikaya yön vermektedir.

Bahsettiğimiz bu temel ilkeler içinde statükoculuk "dış Türkler" politikaları açısından en temel dayanak sağlamaktadır. Statükoculuk, "dış Türkler" politikasını önceliği istikrarı ve güvenliği korumaya, mevcut sınırların yayılcılık yoluyla zorla değiştirilmemesine ve "dış Türklerin" yaşadıkları ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı gösterilmesi gibi birtakım ilkelerle belirleme yönünde yol göstermektedir.

Yorumlar içinde (46–53), Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, Mustafa Aydın, "Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs", **Middle Eastern Studies**, 35,4, (October 1999), s.152–186. Mahmut Bali Aykan, "Türkiye'nin Dış Politika Anlayışı", **Türk Dış Politikası: 1919–2008**, Haydar Çakmak (drl.), Ankara: Barış Platin KitapLtd. Şti,2008,s.31-38.

²⁹⁶ Aptülahat Akşin, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991,s.249.

²⁹⁷ Mustafa Aydın, "Rüzgâra Karşı Durmak: Türk Dış Politikası Kırılmadan Esneyebilir mi?", **Foreign Policy Türkiye Baskısı**, (Eylül-Kasım 2005), s.49

²⁹⁸ S.Gülden Ayman, "Irak İşgali, Komşuluk ve Dış Politika", **Foreign Policy Türkiye Baskısı**, (Eylül-Kasım 2005), s. 59.

²⁹⁹ Seha Meray, **Lozan Barış Konferansı Tutanaklar, Belgeler**, Takım I,Cilt I, Kitap I, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi,1969, s.9–11.

1 Aralık 1921’de yaptığı konuşmada M.Kemal:

“Efendiler, büyük hayaller peşinden koşan insanlardan değiliz. Koşmak yüzünden bütün dünyanın garazını bu milletin üzerine celbettik. Biz Panislamizm yapmadık. Belki yapıyoruz, yapacağız dedik. Düşmanlarımız da yaptırmamak için bir an önce öldürelim dediler. Panturanizm yapmadık. Yaparız, yapıyoruz dedik, yapacağız dedik yine öldürelim dediler. Biz böyle yapmadığımız ya da yapamadığımız kavramlar üzerinde koşarak düşmanlarımızı çoğaltmak yerine haddimizi bilelim. Biz hayat ve istiklal isteyen milletiz. Ve yalnız ve ancak bunun için hayatımızı harcarız.”³⁰⁰

diyerek Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren dış Türklere yönelik topraksal bir yayılmacılığı hedeflemediğini ifade etmiştir. Bu yaklaşım bugün de “dış Türkleri” dış politika gündemine taşıdığı koşullarda kullanacağı politika araçlarını sınırlandırmaktadır.

Devletlerin içişlerine karışmama prensibi ise Türkiye’nin “dış Türklere” yönelik politikasına doğrudan etki eden bir normdur. Daha önceki bölümde de ifade ettiğimiz gibi akraba devleti olan azınlık grupları yaşadıkları ülkelerde potansiyel bir güvenlik tehdidi olarak algılanmaktadır. Bunun en temel sebebi ise evsahibi ülkelerde azınlıkların karşılaşılabileceği sorunlarda akraba devletlerinin müdahale edeceğine yerleşik algıdır. Dolayısıyla akraba devletlerin azınlık grupları ile kurduğu ilişkiler bu çerçevede içinde değerlendirilerek “içişlerine müdahale” olarak görülmektedir. Bu da akraba devletlerin oldukça hassas bir zeminde politika üretmelerine neden olmaktadır. Türkiye de Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren “dış Türklere” yönelik politikalarında bu prensibe hassasiyet göstermiştir.³⁰¹ Başka bir ifadeyle, Türkiye izlediği politikaların bu ilkenin ihlaline yol açarak hem ikili ilişkilerini bozmasını, hem de kendi ülkesindeki azınlık konularında da başka devletlerin benzer eğilimler içinde olarak güvenliğine zarar vermesini engellemek için ihtiyatlı davranmaktadır.

Bu ihtiyatın temelinde Osmanlı’nın dağılma sürecindeki deneyiminden gelen azınlıkların haklarını koruma konusunun içişlerine müdahale zemini yaratacağı ve

³⁰⁰ Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I, (Der. Nimet Arsan), 2.Baskı, Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü:1961,s.201 Aktaran: Baskın Oran, “Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi”, Baskın Oran(drl.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (20–29), Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.47.

³⁰¹ TC Dışişleri Bakanlığı’nda “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26 Mayıs 2010 ve 28 Mayıs 2010. Emekli Büyükelçi Ö.Engin Lütem ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Avrasya İncelemeleri Merkezi, 27 Mayıs 2010.

bunun da devlet bütünlüğüne zarar vereceği algısı bulunmaktadır. Bu tarihsel deneyimin etkisinde “güvenlik ve istikrarı bozmayacak” şekilde sınırlar dışında kalan Türk kökenli azınlık gruplarıyla ilgilenme düşüncesinin oluştuğu belirtilebilir. TBMM’de yapılan bir konuşma bu düşünceyi destekler niteliktedir:

“ *Ekalliyetler meselesine gelince: O hususta da Türkiye’nin noktai nazarı Cemiyet Akvam’da vakit vakit ileri sürülen noktai nazarlara her vakit uymamaktadır... Yalnız şuna işaretle geçeceğim ki birçok devletlerle ekalliyetlerin saadetini, devletlerin iyi münesabatında aradık ve bulduk. İşte komşumuz Yunanistan ve Bulgaristan ile mütekabil ekalliyetlerimizi, onlarla iyi anlaşmakta ve karşılıklı dostlukta aradık ve bulduk. **Fakat ekalliyetler davasının siyasete alet edilmesini daima beğenmedik. Türkiye buna asla alet olmamıştır ve olmayacaktır. Biz bu hususu pek acı tecrübelerle öğrendik ve biliriz. Binaenaleyh bizim için ekalliyet meselesi bir insanlık meselesidir. Bir medeniyet meselesidir. Bunun haricinde bizim Türkiye’nin, Mustafa Kemal Türkiye’sinin harici politikasında kendisine mahsus diyeceğim, bariz alametlerden biri de dâhili ve harici politikasının aynı olmasıdır. Dâhilde de milliyetçi, hariçte de milliyetçi. Binaenaleyh dost olduğumuz memleketlerin milli inkişafını da candan ve gönülden isteriz. Herkes için, kendimiz için düşündüğümüz gibi düşünüyoruz. Adeta geniş bir milliyetçilik mefhumunun Mustafa Kemal Türkiye’si en bariz bir misali ve en muvaffak yeri, onun adeta alemdarıdır. Binaenaleyh hep bu noktainazardan komşularımızla diğer devletlerle olan münasebetlerimizi idame ettirmekteyiz. Yani demek istiyoruz ki iki türlü siyasetimiz yoktur, Türkiye’nin iki türlü sözü yoktur. Dâhilde de aynı, hariçte de aynı. Hep bir ölçü, hep bir mizan. Dâhilde ve hariçteki prensiplere karşı sadakatimiz her yerde açıkça ifade edilmektedir.***”³⁰²

Ancak gelecek bölümlerde görüleceği gibi azınlıklar konusuna “insanlık meselesi” olarak yaklaştığı görüşü resmi söylem düzeyinde sıklıkla tekrarlanacak olsa da bazı dönemlerde sadece insanlık meselesi olarak değil, güç ve güvenlik elde etmek üzere de azınlıkları dış politika gündemine taşıyacaktır.

Ankara ister “dış Türklerin” yaşadığı devletlerle ikili ilişkilerinde güç ve güvenlik kazanma isteği, ister “duygusal yük” olarak ifade edilen bu gruplarla paylaşılan ortak kimlik ve tarihin yarattığı yakınlık nedeniyle akraba devlet rolünü üstlense de kendi çıkarları, imkânları ve yukarıda belirtilen normlardan oluşan dış politika anlayışı çerçevesinde politikalar üretmiştir. Kısacası ulusal kimliğindeki etnik Türklük vurgusu dış politikada Türk kökenli gruplara duyarlı olunmasına yol açmakta; ancak bu duyarlılığın dış politikasına yansımaları sınırlayan da hem güç

³⁰² “ Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras’ın Türkiye-İran Hudut İtilafnamesi ve Ruslarla İmzalanan Protokol Hakkında 18 Haziran 1932 tarihinde TBMM’de Yaptığı Konuşma”, **Türkiye Dış Politikası’nda 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paketi (1923–1934)**, Ankara: TC Dışişleri Bakanlığı, Ocak 1974, s.68–71. Vurgular yazara ait.

imkanları, hem de dış politika normlarıdır. Dolayısıyla çalışmanın birinci bölümünde oluşturulan kuramsal analiz yardımıyla, hem realizm hem de konstrüktivist yaklaşımı birlikte değerlendirerek Türkiye'nin "dış Türkler" politikalarını anlayabilmek mümkün olacaktır.

Bu çerçeve içinde hangi koşullarda "dış Türklerin" hatırlanarak dış politika gündemine taşındığını, hangi koşullarda da ise unutuldukları Soğuk Savaş öncesi, Soğuk Savaş dönemi ve sonrası olmak üzere üç zaman dilimi içinde değerlendirilecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİNDE “DIŞ TÜRKLER” VE TÜRKİYE

Bu bölümde Bulgaristan’daki, Batı Trakya’daki Türkler ve Irak’taki Türkmenlerin nasıl bir konumda tanımlandıkları, ortak bir azınlık bilincine sahip olup olmadıkları, ne tür talepler geliştirdikleri ve Türkiye’yi nasıl algıladıklarına bakacağız. Ardından Türkiye’nin bu dönemde “dış Türkleri” neden ve nasıl hatırladığını, kendisinden beklenen taleplere nasıl yanıt verdiğini, hangi dış politika araçları ile onlara yaklaştığı değerlendirilecektir. Bu çerçevede kuramsal bölümde incelenen akraba devlet politikalarından hangisinin Türkiye’nin davranışlarını açıklamak için uygun olacağı tartışılacaktır.

I. TÜRKİYE’NİN “DIŞ TÜRKLER” POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Cumhuriyetin ilk onyıllık döneminde Türk dış politikasında öncelik Lozan Antlaşması ile elde edilen sınırların güvenliğinin sağlanmasıdır.³⁰³ Zira Lozan Antlaşması’nın imzalanmasından sonra Türkiye bu antlaşma ile halledilemeyen birtakım sorunlar dışında, büyük ölçüde sınırlarını güvence altına almıştır. Türkiye’nin mevcut olan sınırların korunmasına yönelik bu önceliği, ülke içindeki ekonomik ve toplumsal sorunların yanında, Lozan’dan arta kalan sorunların çözümüne yönelik olarak ‘gerçekçi çözümlere’ ulaşabilme amacının da bir tezahürüdür. Osmanlı dış politikasının ana hatlarından birini oluşturan yayılcılık reddedilmiş, mevcut güce ve uluslararası sistemdeki konuma göre belirlenen, güvenliği ön planda tutan bir yaklaşım benimsenmiştir.³⁰⁴

Bu bağlamda “dış Türkler” politikasının en önemli hedefi “dış Türklerin” hem yaşadıkları ülke ile ikili ilişkilerine, hem de kendi ulusal güvenliğine bir tehdit oluşturmamasını sağlamaktır. Dolayısıyla, “dış Türklere” yönelik yaklaşımın en temel

³⁰³ Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği”, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Kemâli Saybaşı ve Gencer Özcan (drl.) İstanbul: Bağlam, 1997, s.209.

³⁰⁴ Ibid.

unsuru onların yaşadıkları toprakları kazanmaya yönelik bir arzunun olmamasıdır.³⁰⁵ Peki, bu bağlamda Cumhuriyetin kuruluş döneminde sınırlar dışında kalanlar neden ve nasıl hatırlanıp unutulmuştur?

Cumhuriyetin kuruluşu sırasında sınırlar dışında kalanlarla ilgilenilmesine neden olan faktörlerin en başında yeni kurulan Cumhuriyetin sınırları dâhilinde homojen bir ulus yaratma arzusu ve bu durumla ilintili olarak değerlendirilebilecek olan Cumhuriyet'in iç ve dış güvenlik kaygıları önde gelmekteydi. Ulusal birlik ve bütünlüğe yönelik algılanan tehditler dış politikanın temel belirleyicileri olmuştur.

İç güvenlik kaygılarının en başında sınırlar dışında yaşayan Müslüman/Türk nüfusa duyulan ihtiyaç gelmektedir. 1920'li yıllarda demografik açıdan yetersiz bir durumda olunması eski Osmanlı coğrafyasından gelen Müslümanların gerek ideolojik gerekse demografik ve ekonomik nedenlerden dolayı Türkiye'ye göç etmeleri için teşvik edilmesine neden olmuştur.³⁰⁶ Ancak bazı grupların özellikle sınır bölgesindekilerin yaşadıkları ülkelerde kalmalarının güvenlik nedeniyle istendiği de ortadadır.³⁰⁷ Ayrıca bu dönemde göze çarpan bir diğer güvenlik meselesi “dış Türklerin” yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti rejimine karşı tehdit yaratmamasını sağlamaktadır. Bu bağlamda incelediğimiz dönemde 150'likler³⁰⁸ gibi Kemalist rejim aleyhine faaliyet gösteren grupların sınır komşularında yaşayan “dış Türkleri” etkilemesini ve yaşadıkları bölgelerde rejim karşıtı faaliyetlerini sürdürmesini engelleme amacı belirgin bir şekilde görülmektedir. Dış güvenlik kaygılarının en başında Lozan'da elde edilen mevcut sınırlar ve dengelerin korunması bulunmaktadır. Bu kaygı özellikle Birinci Dünya Savaşı sonrası oluşan düzenden memnun olmayan devletlerin Türkiye'ye komşu olması bakımından da ayrıca bir önem arz etmiştir. Bu bağlamda da Lozan Antlaşması ile halledilemeyen sorunlar dış politika gündemini en fazla meşgul eden meseleler olmuşlardır. Musul ve Kerkük sorununun çözümü ve Irak

³⁰⁵ Türkiye'nin Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren “dış Türklerin” yaşadıkları ülkelerde kalmalarını sağlamanın en temel hedefi olduğu ifade edilegelmiştir. Ancak bu yaklaşımın hangi kurumlar tarafından nasıl oluşturulduğu konusundaki belirsizliğin altı çizilmektedir. TC Dışişleri Bakanlığı'nda “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26 Mayıs 2010.

³⁰⁶ Soner Çağaptay, “Kemalist dönemde göç ve iskân politikaları: Türk kimliği üzerine bir çalışma”, **Toplum ve Bilim**, 93, (Yaz 2002),s. 225.

³⁰⁷ Soner Çağaptay, **Türkiye'de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik; Türk Kimdir?**, Özgür Bircan (çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009,s.134-135.

³⁰⁸ 150'likler Kurtuluş Savaşı boyunca TBMM ve Mustafa Kemal aleyhine faaliyet gösterenlere Lozan Antlaşması gereğince imza tarihine kadar af öngörülmüşse de bu af listesinden muaf tutulacak 150 kişiyi ifade etmektedir. Lozan Antlaşması'na konulan bu maddeye göre adları sonradan saptanacak olan 150 kişi Türkiye'de iseler sınır dışı edilecekler, dışında iseler Türkiye'ye girmeleri önlenecektir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: İlhami Soysal, **150'likler Kimdiler? Ne Yaptılar? Ne Oldular?**, İstanbul:Gür Yayınları, 1988.

ile sınırın tespitinin yapılması Türkmenleri doğrudan ilgilendiren sonuçlar yaratmıştır. Batı Trakya ve Bulgaristan'da yaşayan Türkler ise bu dönemde içinde buldukları koşullar nedeniyle Türkiye'nin ilgisini çekmişlerdir. Buldukları ülkelerde maruz kaldıkları baskı ve şiddet politikaları sonucu yüzlerini Türkiye'ye dönmüşlerdir.

İlerleyen bölümlerde her bir azınlık grubunun bu dönemde neden ve nasıl ilgiye mazhar olduğu ya da olamadığı irdelenecektir.

II. BATI TRAKYA'DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE

Batı Trakya 1913–1919 yılları arasında Bulgar, 1919–1920 yılları arasında Fransız yönetiminde kalmış, Türklerin yürüttükleri kurtuluş hareketleri kalıcı başarı elde edemeyince³⁰⁹, Mayıs 1920'de Yunanistan hâkimiyetine girmiştir. Söz konusu hâkimiyet 10 Ağustos 1920'de Sevr Antlaşması ve sonrasında 24 Temmuz 1923'te imzalanan Lozan Antlaşması ile kesinleşmiştir.³¹⁰ Evros (Dedeğaç), Rodopi (Gümülcine) ve Ksanti (İskeçe) illerinden oluşan bölge, Türkiye'nin Avrupa'ya açılan kapısında bulunması nedeniyle gerek coğrafi konumu, gerekse barındırdığı Müslüman/Türk nüfus bakımından Cumhuriyetin kuruluşundan beri stratejik önem taşımıştır.

Milli Mücadele döneminde Batı Trakya, Misak-ı Milli sınırları içinde değerlendirilerek burada yaşayan Türk nüfusun yoğunluğu sebebiyle plebisit yapılmasına karar verilmiştir.³¹¹ Ancak, Lozan görüşmeleri sırasında daha sonra ayrıntıları ile değinileceği gibi bölgede yaşayan Türklerin 1923'teki zorunlu göç kapsamı dışında tutulması ve böylece yaşadıkları yerlerde kalmalarının gerekliliği

³⁰⁹ Batı Trakya'daki Türklerin bağımsızlık hareketleri hakkında detaylı bilgi için: Kemal Şevket Batıbey, **Batı Trakya Türk Devleti (1919–1920)**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991.

³¹⁰ Yunanistan, Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte 1830 Londra Protokolü, 1881 İstanbul Sözleşmesi ve 1913 Atina Antlaşması çerçevesinde sınırları içinde kalan Müslümanlara dini, siyasi ve sosyal haklar tanıdığıdır. 1913 Atina Antlaşması Müslüman azınlığın, din ve gelenek, mülkiyet gibi haklarını güvence altına almış, cemaat yönetimlerinin özerkliği, müftü seçimleri ve vakıfların yönetilmesi gibi konularda da Oran'ın deyişle “pozitif haklar” getirmiştir. Ayrıca antlaşmaya eklenen bir protokolle antlaşmanın Yunanistan'ın tüm toprakları için geçerli olduğu kabul edilmiştir. 1920 Yunan Sevr'i ise 1830 Protokolü ve 1881 İstanbul Sözleşmesi'nin geçerliliğini kaldırmıştır. Ayrıca 1920 Yunan Sevr'i ülkede yaşayan herkese yaşama hakkı ve özgürlük tanımakta, din, dil ve soy azınlıklarına kendi dilinde eğitim yapma, vakıf kurma ve son olarak kişisel ve siyasal haklardan ayırım yapılmaksızın yararlanma hakkı tanımaktadır. Oran'a göre Sevr ve 1913 Antlaşması'nda Müslümanlara tanınan haklar bugün de geçerliliğini korumasına rağmen Yunanistan bu durumu reddederek kendisini sadece Lozan sistemi ile bağlı tutmaktadır. Hukuki metinler ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991, s.57-64,72-84,100-112.

³¹¹ Baskın Oran, “Lozan Barış Antlaşması”, Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (215–238), Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.217.

Kemal Arı, **Büyük Mücadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç, (1923–1925)**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009 (Beşinci Basım). Misak-ı Milli'nin 3. Maddesi, “Türkiye sulhüne bırakılan Garbi Trakya vaziyeti hukukiyesinin tespiti de, orada oturanların kemali hürriyetle beyan edecekleri oya göre vaki olmalıdır” demektedir. Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı...**, s.35.

ortaya çıkmıştır. Sonuçta, Yunanistan’da azınlık olarak kalan Türkler, Türkiye’nin kendi isteği ile sınırları dışında bıraktığı tek Türk azınlık grubu olmuştur. Hem Yunanistan, hem Türkiye kendi azınlıklarını tehdit olarak görmüş ve ulusal güvenliği sağlama alma gayesine yönelik diplomatik platformlarda kararlaştırılan ilk büyük çapta nüfus mübadelesini gerçekleştirmişlerdir. Böylece “kalanlar ateşten gömlek giymişler”, her iki ülkede de vatandaş yerine “içerideki öteki” olarak algılanmışlardır.³¹² Bu durum bölgede yaşayan Türklerin gerek etnik kimliklerini koruyabilmeleri, gerekse yaşadıkları diğer sorunlar neticesinde “anavatan” olarak gördükleri Türkiye’den destek ve ilgi beklmelerine yol açmıştır. Türkiye de sınır komşusunda yaşayan bu azınlık grubunun taleplerine karşı kayıtsız kalmamıştır. Sonuçta azınlığın coğrafi konumu ve tarihsel önemi Türkiye’nin Batı Trakya Türklerine karşı ilgisini çekmede önemli rol oynamaktadır. Ancak, söz konusu ilgiye neden olan diğer faktörlerin neler olduğu ve bu ilginin Cumhuriyet dönemi boyunca Türk dış politikasına nasıl ve hangi sınırlar çerçevesi içinde yansıdığını ilerleyen bölümlerde göreceğiz.

Bu bölümde ilk olarak Batı Trakya’da kalan Müslüman/Türk azınlığın Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı’na kadar geçen sürede Yunanistan’da yasal olarak nasıl bir konumda olduğu, hangi sorunlarla karşılaştıkları, taleplerini nasıl dile getirdikleri ve Türkiye’yi nasıl gördükleri ele alınacaktır. Bu talepler karşısında Türkiye’nin erken Cumhuriyet döneminde nasıl politikalar ürettiği, dış politikasında bu topluluğa nasıl yer verdiğini inceleyen bölümden sonra kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

A. Azınlığın Konumunu Etkileyen Gelişmeler

Batı Trakya’da yaşayan Türk kökenli azınlık grubunun nasıl tanımlanacağı konusu ve demografik bilgileri konusunda günümüze uzanan tartışmaların kökeni Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan nüfus mübadelesi antlaşmasına dayanır. Türk ve Yunanlı yetkililerin Lozan Antlaşması imzalanmadan önce yaptıkları görüşmelerde nüfus mübadelesinin en uygun çözüm olacağı noktasında mutabakata

³¹² Ayhan Aktar, “Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi ve Diploması”, **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2006, s. 117.

varılmış³¹³ ancak, antlaşmanın ikinci maddesi yapılacak mübadeleden bazı grupları muaf tutmuştur. Söz konusu madde 2:

“ Birinci Maddede öngörülen mübadele:

a) İstanbul’da oturan Rumları,

b) Batı Trakya’da oturan Müslümanları kapsamayacaktır.

1912 Yasası ile sınırlandırıldığı biçimde İstanbul Belediye sınırları içinde 30 Ekim 1918 gününden önce yerleşmiş (etablis) bulunan tüm Rumlar, İstanbul’da oturan Rumlar sayılacaklardır.

1913 Bükreş Antlaşmasının saptamış olduğu sınır çizgisinin doğusundaki bölgeye yerleşmiş tüm Müslümanlar, Batı Trakya’da oturan Müslümanlar sayılacaklardır.”³¹⁴

diyerek Batı Trakya’da yaşayan Türkleri, İstanbul’da yaşayan Rumlar karşılığında Yunanistan’da azınlık olarak bırakmıştır. Antlaşma “din eksenli” bir yaklaşımla azınlıkları Müslüman ve Rum diyerek nitelendirmiştir. Lozan Antlaşması’nda da Batı Trakya’da yaşayan Türkler için Müslüman tabiri kullanılmıştır.³¹⁵ “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol” olarak nitelendirilen antlaşmada “Türk” ifadesinin kullanılması, Lozan’da da kastedilen anlamın Türk olduğu şeklinde yorumlanmaktadır. Batı Trakya’da yaşayan Müslümanların 1920’de yapılan nüfus sayımında Türk, Bulgar ve Yunan olarak üç etnik gruptan oluştuğunun kabul edilmesi de bu yorumu güçlendirmektedir.³¹⁶ Fakat ilerleyen bölümlerde de göreceğimiz gibi Yunanistan hükümetleri Batı Trakya’da yaşayan Türk kökenli azınlık grubunu bazen “Türk azınlık” olarak tanımlamış, bazense “Pomaklar ve Romanları kapsayan Müslüman azınlık” içindeki bir alt grup olarak nitelendirmiştir. Örneğin, Yunanistan’ın 1925 yılında Milletler Cemiyeti’ne sunduğu “Batı Trakya’daki Türk soyundan gelen azınlığın durumu hakkında rapor”da “Türk” ifadesi yer alırken,³¹⁷ Lozan Antlaşması’nda “Müslüman” azınlıktan bahsedildiği için şu anda resmi olarak tanıdığı tek azınlık grubunu da bu kitle oluşturmaktadır.³¹⁸ Bunun en önemli nedeni azınlığın

³¹³ Daha ayrıntılı bilgi için bakınız: Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç; Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.

³¹⁴ “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, 30 Ocak 1923”, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (I.Cilt 1920–1945)**, İsmail Soysal (Ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 185.

³¹⁵ “ Lozan Barış Andlaşması (Traite de Paix), 24 Temmuz 1923”, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (I.Cilt 1920–1945)**, İsmail Soysal (ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 103–106.

³¹⁶ A.A.Pallis, “The Greek Census of 1928”, **The Geographical Journal**, Vol.73,No:6, (June 1929), s.546.

³¹⁷ 5 Mart 1925’te Sunulan LN/C 130.1925 Sayılı Rapor Hakkında Bakınız: “Batı Trakya’da Türklük ve Türk Varlığı İnkâr Edilemez”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl:1, Sayı:2, (Ocak-Şubat 1988), s.14.

³¹⁸ Christina Borou, “ The Muslim Minority of Western Thrace in Greece: An Internal Positive or an Internal Negative “Other” ?”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol.29, No:1, (March 2009),s.8-9.

Türk olarak tanımlanmasının yarattığı güvenlik sorunlarıdır. Yunanistan'ın içindeki “öteki” olarak bırakılan bu Müslüman-Türk toplumu, Yunan milliyetçiliğinin kurguladığı ulusal kimliğin karşıtını oluşturan “Türk kimliği”ni temsil etmenin yanında,³¹⁹ yanı başında kurulan Türkiye Cumhuriyeti ile geliştirebileceği ilişkiler nedeniyle potansiyel bir “Truva atı” olarak algılanmıştır. Bu algıyı güçlendiren bölgede yaşayan azınlık mensuplarının geçmişte “Batı Trakya Türk Devleti”³²⁰ gibi birtakım bağımsız devlet kurma deneyimlerinin olmasıdır. Böylece Batı Trakya’da yaşayanların birer Yunan yurttaşı olarak toplumun geri kalanı ile bütünleşmesi önünde algısal bir engel oluşmuştur. Bu psikolojik zeminde hareket eden Yunan makamları Türk azınlığın demografik bilgileri hakkında da farklı yorumlarda bulunmaktadır.

1928 yılında yapılan nüfus sayımında bölgede yaşayan Türklerin sayısı dönemin nüfus oranının %1.66’sına denk gelen 103.000 olarak belirlenmiştir.³²¹ 1951 yılında yapılan nüfus sayımında ise Batı Trakya bölgesinin nüfusu 179.895 olarak belirlenmiştir. 1980’lerin başında bölgenin demografik bilgileri hakkında Yunan makamları 60.000 rakamını verirken, bazı uluslararası kuruluşların verdiği rakamlar 120.000 civarında olduklarını göstermiştir.³²²

Burada demografik bilgilerden ziyade azınlık mensuplarının kendilerini nasıl tanımladıkları önem taşımaktadır. Zira bir grubun azınlık olarak tanımlanması sayı bakımından nüfusun geri kalanından az olmayı gerektirse de sadece bu durum bir etnik grubun azınlık olarak tanınması için yeterli değildir. Bunun yanında siyasi birtakım özelliklerin de sergilenmesi gerekir. Bu özellikler içinde de en önemlisi yaşadıkları devlette baskın olan etnik gruptan farklı olmaları ve bunun sonucunda da bazı kültürel ve siyasi haklara sahip olma taleplerini geliştirmeleridir.³²³ Başka bir deyişle “azınlık olma bilincini” taşımaları gerekmektedir. Yaşadıkları toplumdaki onları ayıran özelliklerin farkında olup, bu özelliklerini korumak ve sürdürmek isteğine sahip

³¹⁹ Borou, Yunan milliyetçiliğinin Türk azınlığı “negatif ötekisi” olarak gördüğünü belirtmektedir. Yunanistan’ın azınlığı nasıl algıladığı ile ilgili ayrıntılı bilgi için bakınız: Christina Borou, “The Muslim Minority of Western Thrace in Greece: An Internal Positive or an Internal Negative “Other”?”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol.29, No:1, (March 2009),s.5-26.

³²⁰ Kemal Şevket Batıbey, **Batı Trakya Türk Devleti (1919–1929)**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1970.

³²¹ Pallis, s.546.

³²² Yunanistan’da yaşayan Türk azınlık hakkında demografik bilgiler için bkz: Vemund Aarbakke, “The Muslim Minority of Greek Thrace”, **Yayımlanmamış Doktora Tezi**, The University of Bergen, 2000,s.20-40. “Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece”, **Helsinki Watch Report**, August 1990; Thalia Dragonas, “Negotiation of Identities: The Muslim Minority in Western Thrace”, **New Perspectives on Turkey**, Vol.30,2004,s.3.

İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi’nde Görevli Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

³²³ Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1991,s. 40–42.

olmaları gerekmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Batı Trakya’da yaşayan Türklerin bir azınlık bilincine sahip olduğunu söylememiz mümkündür. Azınlık üyeleri kendilerini “Batı Trakya Türkleri” olarak nitelendirmektedir.³²⁴ Her ne kadar Yunan hükümetleri kendi topraklarında yaşayan bir “Türk” azınlığın varlığını kabul etmek istemese de gerek azınlık üyeleri, gerekse de Türkiye hükümetleri Batı Trakya’da yaşayan azınlığı “Türk” olarak tanımlamaktadır.³²⁵ Kendilerini Türk olarak tanımlamanın dışında, azınlık üyeleri Lozan’da sahip olduğu hakları da korumak konusunda talepler geliştirmişlerdir.

Batı Trakya Türklerinin hakları 1913 Atina Antlaşması’na bağlı 3 Numaralı Protokol, 10 Ağustos 1920’de imzalanan Yunan Sevr’i ve “Lozan sistemi” çerçevesinde garanti altına alınmıştır.³²⁶ “Lozan sistemi” olarak ele alınan hukuki metinler, iki uluslararası antlaşma ve üç tane de ikili antlaşmalardan oluşmaktadır. Uluslararası antlaşmaları, 1923 Lozan Antlaşması’nın 37–45. maddeleri ve 30 Ocak 1923 tarihli Mübadele sözleşmesi oluşturmaktadır. İkili antlaşmalar ise Mübadele Sözleşmesi’nin uygulanmasından doğan sorunların çözümüne yönelik olarak Türkiye ve Yunanistan arasında yapılan 1926, 1930 ve 1933 tarihli antlaşmalardır.³²⁷ Ayrıca Yunanistan taraf olduğu uluslararası metinlerle de ülkesindeki Müslüman azınlığın haklarını koruma sorumluluğunu yüklenmiştir.³²⁸

Mübadele sözleşmesinden sonra imzalanan Lozan Antlaşması 38–44. maddelerinde azınlıklar konusuna değinerek her iki devlete “paralel yükümlülükler”³²⁹ getirmiştir. Öyle ki, Lozan Antlaşması’nda “Azınlıkların Korunması” başlıklı III. bölümünde 45. madde bu paralel yükümlülükleri “*İşbu Kesim hükümleri ile Türkiye’nin*

³²⁴ Azınlık üyelerinin kendilerini nasıl tanımladıkları hakkında bakınız: Cem Şentürk, “Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu Batı Trakya Türk Azınlığının Siyasal Örgütlenme Sürecine İlişkin Bir İnceleme”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.

³²⁵ Bu çalışma kapsamında kullanılan “Müslüman-Türk”, “Batı Trakya’daki Türk Azınlık”, “Batı Trakyalı Türkler” ifadeleri birbirleri yerine ama “Türk kökenli azınlık” anlamı taşıyacak şekilde kullanılmaktadır. Dışişleri Bakanlığı’nda yapılan görüşmelerde de benzer bir yaklaşımın olduğu görülmektedir. İsmi Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi’nde Görevli Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

³²⁶ Yunanistan, 1913 Atina Antlaşması ve 1920 Yunan Sevr’inin geçerliliğini kabul etmemektedir. Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991, s. 107-111.

³²⁷ Ibid.

³²⁸ Yunanistan’ın imza koyduğu azınlık haklarını gözetme sorumluluğu yükleyen antlaşmalar için bakınız: Oran, s. 112.

³²⁹ Baskın Oran, “Religious Differences and Human Rights: Historical and Current Experiences from South East Europe”, *3rd Human Rights Meeting, Human Rights and Diversity: New Challenges for Plural Societies*, San Sebastian, Pays Basque, Spain, 8–9.2.2007 Aktaran: Samim Akgönül, “Towards Minority Policies Beyond Reciprocity? The EU, Greece and Turkey”, Ottan Anastasakis, Kalypso Aude Nicolaidis, Kerem Öktem (ed.), **In the Long Shadow of Europe: Greeks and Turks in the Era of Postnationalism** içinde (191–217), Leiden: Brill Publishers, 2009, s. 207–208.

Müslüman olmayan azınlıkları için tanınan haklar, Yunanistan tarafından da, kendi topraklarında bulunan Müslüman azınlığa tanınmıştır”³³⁰ şeklinde ifade etmiştir. Oysa Lozan Antlaşması'nın bu maddesi “karşılıklılık” ilkesinin uygulanması sonucunu doğuracak şekilde yanlış yorumlanmaktadır.³³¹

Hukuki bir terim olan “ karşılıklılık ilkesi” uluslararası ilişkilerde, iyinin iyiye, kötünün kötüye eşleştiği bir tarzda tarafların birbirlerinin önceki hareketlerine göre belirlediği kabaca eşit değerlerin değişimi olarak ifade edilmektedir.³³² Keohane’e göre eğer tarafların davranışları öncelikle kötünün kötüyle eşleştiği bir ortamda belirlenirse, bu durumun tersine çevrilmesi oldukça güç olmaktadır. Bu çerçeveyi Türk-Yunan ilişkilerinde tarafların azınlık konusundaki yaklaşımlarına uyarladığımızda karşımıza böyle olumsuz bir tablo çıkmaktadır. Dolayısıyla, karşılıklılık ilkesinin ilişkinin ruhuna nüfuz ettiğini söyleyebiliriz. Öyle ki, Lozan Antlaşması ile getirilen azınlıkları koruma yükümlülükleri her iki tarafın bir diğèrinin azınlığa nasıl muamele edeceğine bağımlı olarak algılanmakta, eğer Yunanistan’da azınlık haklarını ihlal edecek bir uygulama yapılırsa, benzer bir yansıması Türkiye tarafında da kendi Rum azınlığı üzerinde görölmektedir. Ancak Lozan Antlaşması'nın 45.maddesinde böyle bir karşılıklılık ilkesi yaratacak ifade yoktur. Maddenin orijinal Fransızca metninde, Türkiye ve Yunanistan arasında bu konuya ilişkin hukuki yükümlölüğün vurgulanması 'Egalement', yani 'eşit olarak, eşitçe' sözcüğüyle belirtilmektedir. Başka bir deyişle, antlaşmanın madde 37–44 arasında yer alan ve Türkiye'deki gayrimüslim azınlıklar için öngörölen hakların, Yunanistan'ın da, kendi ülkesindeki Müslüman azınlık için hukuken tanıma yükümlölüğü altında olduğunun altı çizilmektedir.³³³ Ancak, uygulamada bu madde Yunanistan ve Türkiye’de her iki tarafa karşılıklılık ilkesini uygulama imkânı verecek şekilde insan hakları ihlalleri yaratarak siyasi amaçlara hizmet etmek üzere yorumlanmıştır. Dolayısıyla bu şekilde yapılan bir yorum, Yunanistan ve Türkiye'nin kendi vatandaşları olan azınlıklarını birer yabancı unsur olarak algıladığını göstermektedir. Sözkonusu “karşılıklılık” uygulamasının yarattığı

³³⁰ “ Lozan Barış Andlaşması (Traite de Paix), 24 Temmuz 1923”, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (I.Cilt 1920–1945)**, İsmail Soysal (Ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 103–106.

³³¹ Karşılıklılık İlkesi ve etkilerini sonraki bölümlerde ele alacağız.

³³² R. Keohane, “ Reciprocity in International Relations”, **International Organization**, Vol.40,No:1, (1986), s.8-10
Aktaran: Dimitris Kamouzis, “ Reciprocity or International Intervention? Greek and Turkish Minority Policy 1923-1930”, Samim Akgönül (Ed.), **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics** içinde (49-69), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008,s.49.

³³³ Turgut Tarhanlı, “ Lozan’da Mütakabiliyet Yok”, **Radikal**, 28 Eylül 2006.

sıkıntıları, inceleyeceğimiz zaman dilimleri içinde farklı uygulamaları ile birlikte görmek mümkündür.

Mübadele sözleşmesinin yürürlüğe girmesiyle birlikte Yunanistan, Batı Trakya'da Türkiye sınırına yakın yerlerdeki Türklerin yerleşim yerlerini boşaltmış; Doğu Trakya'dan gelen Rum mültecilerin Batı Trakya'da etabli kabul edilen Türk azınlığın mülklerine el koymalarına izin vermiştir.³³⁴ Bu dönemde Yunanistan'da hâkim olan anlayışı 1929–1931 yılları arasında Azınlık Sorunları Müfettişi olarak görev yapan K.Stylianopoulos'un “Trakya'daki azınlığa tanıdığımız hakların İstanbul'daki Rumlara verilen haklardan daha geniş olmamasına dikkat etmeliyiz” sözleri özetlemektedir.³³⁵ Azınlıklara yönelik bu türden girişimlerin mübadele sonrası sınırlar içinde kalan azınlıklardan “kurtulmaya” ve böylece oluşan yeni sınırlar içinde kalanlarla homojen bir ulus yaratma projesine hizmet etmesi için kullanıldığını söyleyebiliriz.

Bu çerçevede Batı Trakya Türkleri'nin yaşadığı sorunları iki temel başlık altında toplamak mümkündür. Bu başlıklardan ilki, yukarıda da değindiğimiz gibi azınlığın Türk kimliklerinin inkâr edilmesi, başka bir deyişle, etnik kimliklerini sürdürmeleri konusunda yaşadıkları problemlerdir. Diğer temel başlık, Lozan sistemi olarak nitelendirdiğimiz anlaşmalar bütününde sahip olduğu hakların verilmemesidir. Bu başlık altında azınlığın sosyal, siyasal ve kültürel alanda örneğin, din özgürlükleri, eğitim ve siyasi alanda karşılaştıkları sorunlar bulunmaktadır. Bu hakların verilmemesi hem Yunanistan hükümetlerinin azınlığa yaklaşımından, hem de “anavatan” Türkiye'nin onları dikkate almadan uyguladığı karşılıklı politikalarından kaynaklanmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'na giden süreci azınlığın en az sorun yaşadığı dönem olarak nitelendirmemiz mümkündür. Bunda Türkiye ve Yunanistan arasındaki olumlu ilişkilerin etkisi oldukça fazladır. Daha önce de bahsettiğimiz gibi azınlığın Türk kimliğinin de tanındığını gösteren uygulamalar bulunmaktadır. Bu dönemde azınlığın Yunanistan'ın bölgedeki Türk nüfusun demografik yapısında değişiklikler yapmasından

³³⁴ Baskın Oran, “Kalanların Öyküsü, 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddesinin Uygulanmasından Alınacak Dersler”, **Ege'yi Geçerken, 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi**, Renée Hirschon (der.), Ertuğ Altınay ve Müfide Pekin (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2007, s.171.

³³⁵ Konstantinos Tsitselikis, “Reciprocity as a Regulatory Pattern for the Treatment of the Turkish/Muslim Minority of Greece”, Samim Akgönül (Ed.), **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics** içinde (69–103), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s. 77.

kaynaklanan³³⁶ ve din özgürlükleri ve anadilde eğitim gibi belirli alanlarda ortaya çıkan sorunlar ile karşı karşıya kaldığını görmekteyiz.³³⁷ Ayrıca, Yunanistan hükümetlerinin desteği ile 1920'ler boyunca bölgede Türkiye aleyhine faaliyet gösteren yayınlara ve derneklerin kurulmasına izin verilmiş, Türkiye'den kaçan bazı şahsiyetlerin bölgedeki bu karşıt yayınlarına izin verilmiştir. Bu da azınlık arasında gerici-ilerici olmak üzere iki toplumsal kesimin oluşmasına zemin hazırlamıştır.

Burada azınlığın sosyal yapısı ile ilgili olarak birkaç noktanın altını çizmek gerekir. Brubaker'ın da belirttiği gibi azınlıklar statik bir yapıdan ziyade dinamik bir yapı sergilemektedirler. Başka bir ifadeyle, azınlık hem içinde buldukları devletin uyguladığı politikalardan hem de anavatan olarak gördükleri devletlerin uyguladığı politikalardan etkilenmektedir.³³⁸ Bu bağlamda Batı Trakya Türkleri hem Yunanistan'ın uygulamaları hem de Türkiye'nin politikaları etkisinde bir dönüşüm süreci yaşamaya başlamıştır. Osmanlı İmparatorluğu'ndan Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş döneminde toplumsal düzeyde azınlık üyelerinin alışkanlıklarını değiştirmeleri ve siyasal sistemde yaşanan gelişmelere ayak uydurmaları oldukça zor olmuştur. Türkiye'nin azınlık üzerindeki muhtemel etkilerini engellemek üzere Yunan hükümetleri tarafından da desteklenen 150'likler ise, yeni kurulan Türkiye'de gerçekleşen devrimlerin azınlık üyelerini etkilememesi için faaliyetlerde bulunmuşlardır. Azınlık mensupları ise yaşadıkları toprakları vatan olarak kabul etseler de Yunanistan sınırları içinde öteki olarak algılanmaları neticesinde uğradıkları baskılar "anavatan" olarak gördükleri Türkiye'den destek beklemelerine ya da göç etmelerine neden olmuştur.³³⁹ Bu durumu Gümülcine Türk Gençler Birliği Başkanı'nın şu sözlerinden anlayabiliriz:

“Türk-Yunan dostluğunun idamesinde önemli bir köprü rolü oynadığımızı kuvvetle iman etmiş bulunuyoruz. Yunan Krallığı'nın sadık tebaları olarak bu mesut eserin yaşatılmasında gönül ve iman birliği ile çalışmakta olduğumuza itimat buyrulmasını rica ederiz. Vazife ve mesuliyetlerini tamamiyle müdrik bulunan bizler, iki millet arasındaki bağları takviye için

³³⁶ Yunanistan hükümeti Batı Trakya'ya 1923-1924 yılları arasında 189.000 kişi yerleştirmiştir. Oran, “ Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya...”, s.81.

³³⁷ Baskın Oran, “ Kalanların Öyküsü, 1923 Mübadele Sözleşmesi'nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddesinin Uygulanmasından Alınacak Dersler”, **Ege'yi Geçerken, 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi**, Renée Hirschon (drl.), Ertuğ Altınay ve Müfide Pekin (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2007, s.170-171.

³³⁸ Rogers Brubaker, “ National minorities, nationalizing states, and external national homelands in the New Europe”, Rogers Brubaker (Ed.), **Nationalism Reframed** içinde (55-79), Cambridge: Cambridge Uni. Press, 1997, s.60

³³⁹ 1923-1939 yılları arasında 384.000 kişi Yunanistan'dan Türkiye'ye göç etmiştir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kemal Kirişçi, “From Second World War Immigration From Balkan Countries to Turkey”, **New Perspectives on Turkey**, Spring 12, 1995, s.63.

kültür, sosyal ve ekonomi nokta-i nazarından kifayetsiz bulunduğumuza dikkatlerinizi celbetmek isteriz."³⁴⁰

Benzer şekilde azınlığın kendilerini Türk milletinin bir parçası olarak gördükleri ancak Yunan vatandaşlığını da kabul ettikleri " *...bugüne kadar ihmal gören ekalliyetimizin gençlik davasını büyük milletimizin siz cumhurbaşkanına duyurmayı bir borç bildik. Yegâne arzu ve gayemiz iyi ve medeni bir vatandaş olmaktan ibarettir*"³⁴¹ sözlerinden anlaşılmaktadır. Kısacası Batı Trakya'da yaşayan Türkler azınlık olduklarının bilinci içinde kendilerine Lozan sistemi içinde tanınan haklardan faydalanarak "iyi ve medeni" yurttaşlar olma arzusunu taşımışlardır. Peki bu çerçevede "anavatan" Türkiye, azınlığın talepleri karşısında nasıl bir duruş sergilemiş, onlarla neden ve nasıl ilgilenmiştir?

B. Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri'ne Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

Gerek Milli mücadele döneminde, gerekse Lozan Anlaşması'nın imzalanması sürecinde yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti Yunanistan sınırları içinde bırakılan Batı Trakya'da yaşayan Türklerin nasıl bir konumda olacağı ile yakından ilgili olmuş, Cumhuriyet tarihi boyunca da dış politika gündemine taşınmıştır.

Kendi isteği ile dışarıda bıraktığı tek azınlık grubu olan Batı Trakya Türkleri'ne karşı Türkiye'nin izlediği politikanın temel amaçlarından biri, Lozan Antlaşması'nda elde edilen dengenin korunmasıdır. Lozan neticesinde elde edilen sınırların güvencesinin sağlanması, bir başka deyişle, mevcut statükonun korunması aktif bir çaba göstermesini gerektirirken, aynı zamanda komşularının içişlerine karışmama, toprak bütünlüklerine saygı gösterme gibi birtakım ilkeleri de gözetilen bir politika izlemesini gerekli kılmıştır. Bu nedenle Türk kökenli bu azınlık grubu ile ilişkilerini sürdürürken söz konusu dengeyi bozmamaya özen göstermiştir. Bu bağlamda seçtiği dış politika araçlarında önceliği diplomasiye vermiş, tek taraflı uygulamalardan ziyade Yunanistan ile ilişkileri çerçevesinde azınlığın yaşadığı sorunlara çözüm bulmayı hedeflemiştir. Lozan Antlaşması ile Batı Trakya Türkleri için sağlanan güvence Türkiye ile azınlık üyeleri arasında bir hukuki zemin oluşturmuştur. Burada Lozan'da

³⁴⁰ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 030.01/40.238.13,s.13.

³⁴¹ Ibid.,s.14.

Türkiye'nin üstlendiği rolün garantör devlet olmadığını da belirtmek gerekir. Lozan'da Türkiye, Yunanistan'daki Müslüman azınlıkların haklarının korunması için doğrudan taraf statüsü kazanmıştır.³⁴²

Bu düşünce ekseninde karşımıza çıkan bir diğer hedef, Batı Trakya Türkleri'nin yaşadıkları yerlerde kalması ve Türkiye'ye göç etmelerinin önlenmesidir. 1941 yılında Bakanlar Kurulu Kararnamesi'nde izlenen politikadaki bu "ana prensip" açıkça şu şekilde ifade edilmiştir: "*Şimdiye kadar olduğu gibi bundan sonra da garbi Trakya Türk nüfusunun orada kalması*".³⁴³ Bu çerçevede Batı Trakya'dan Türkiye'ye göçlerin önüne geçilmesi için aktif bir çaba sergilenmiştir.

Azınlık ile ilgili politikasında bir diğer amaç ise, azınlık üyeleri arasında "Türk kültürünün ve inkılâplarının yayılmasını" sağlayarak Osmanlı döneminden kopuşu gerçekleştirmektir. Bu amacı "*genç cumhuriyetin inkılâptan beri takip etmekte olduğu hattı hareket ve memleketimizdeki muhtelif değişikliklere müvazi gitmemekte olup batıl itikad ve cahilleri yüzünden yurdumuza ve onun memurlarına karşı az çok yabancı kalarak bugüne kadar konsoloslüğümüze sokulmamış olan Osmanlı imparatorluğu veresesinden hacı ve hoca takımından birçok kimseler göze çarpmakta idi*" diye Hariciye Vekâleti'ne rapor eden Gümülcine Konsolosu daha sonra "*bazı istisnalar hariç bir çok kimsenin daha yurdumuzdaki her harekete adım uydurmaya çalışan münevver azlıklarımıza katılmayı hoş gördüğü, yersiz taasuplardan ayrılmaya başlayanların yeniliklerden kocunmadığı gözle görülecek kadar sezilmekte idi.*" diyerek toplumda gözlediği değişimleri rapor etmiştir.³⁴⁴ Böylece bu dönemde Türkiye'nin azınlıklar ile ilgili temel politikalarından birini yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti'nde toplumsal hayata etkide bulunan değişim sürecinin azınlığın da yaşam koşulları üzerinde benzer bir dönüşüm yaşatmasıdır. Bu bağlamda siyasi elitlerin zihinlerinde sınır ötesinde devam eden bir millet algısının olduğu ve bu nedenle de onu da dönüştürmek için kimlik kaygısına dayalı olarak hareket ettiğini söylememiz mümkündür.

³⁴² Türkiye'nin Yunanistan'daki Türklerin doğal koruyucusu olduğunu öne süren görüşlerin aksine, doğrudan ilgili taraf olduğunu ortaya koyan hukuki tartışma için bakınız: Tekin Akıllıoğlu, "Bulgaristan'ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslararası İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**, Cilt 44, Sayı 3-4, (Yıl 1989), s. 139-153.

³⁴³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.0.018/001.002-96-73-1.

³⁴⁴ Yazım hataları düzeltilmemiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri,030.10/256.715.12,s.2

Bu üç ana amaç etrafında Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri politikasını etkileyen etmenlerin en başında İstanbul'da bırakılan Rum azınlık için izlediği siyasalar ve Yunanistan ile ikili ilişkileri gelmektedir.

Türkiye'nin azınlığın sorunları karşısındaki tutumunu etkileyen en önemli unsur Türk-Yunan ilişkilerinin seyridir. Azınlığa dair meseleler Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze kadar ikili ilişkilerin genel gidişatının gölgesi altında ele alınmıştır. Lozan Antlaşması imzalandıktan sonra Türk-Yunan ilişkilerinin gündemindeki en önemli sorunlar mübadeleye dair meselelerdir. Mübadeleye tabi tutulan kesimlerin mal varlıkları ve iskânları hakkında ortaya çıkan sorunlar bu dönemde ikili ilişkilerin gündeminin ilk sıralarında yer almıştır. Siyasi istikrarsızlık yaşayan bir dönemden sonra Venizelos'un iktidara gelmesiyle birlikte Yunanistan için en önemli hedef Türkiye ile sorunlarını çözmek olmuştur. Bu dönemde Yunanistan'ın güvenliğine algılanan tehdit Türkiye'den kaynaklanacak herhangi bir toprak talebi veya sınırlarda meydana gelecek bir değişimdir. Batı Trakya bölgesi de Türkiye'ye olan coğrafi yakınlığı neticesinde Türkiye tarafından doğabilecek toprak talebinin hedefi olarak algılanmıştır. Yunanistan'ın bu endişelerini dikkate alan Türkiye'nin sınır komşularına yönelik herhangi bir yayılmacı hedefi olmadığını Başbakan İnönü mecliste 17 Haziran 1930 tarihli konuşmasında şu şekilde ifade etmiştir:

“Şimdi Yunanistan'la aramızda mesele ve menfaatlarımızda ayrılık var mıdır? Bu mevzua girmek için evvela biz kendi vaziyetimizi mütela etmeliyiz. Komşumuzun matbuatından, efkârı umumiyesinden endişelerinin nerede olduğunu hissediyoruz. Bizim adalarda Garbi Trakya'ya veya diğer bir memlekette gözümüz olduğu söyleniyor. Biz evvela kendi kendimize sorabiliriz. Bizde böyle bir arzu var mıdır? Şimdi cevap veriyorum. Bizde böyle bir arzu yoktur. Bin defa söylemişizdir ve bin defa daha söyleyeceğiz. Bizde bu arzu yoktur. O halde komşumuzun bizden endişe etmesi için esaslı nokta gayri mevcuttur. Biz Lozan'da bu gibi müddeiyatın nazari olarak serdölunabileceği vaziyetlerde bile böyle mevzulara girmedik.”³⁴⁵

Bu bağlamda Türkiye açısından erken Cumhuriyet döneminde Batı Trakya Türkleri'nin sorunları dış politika önceliği taşımamıştır. Bunun nedenleri ise Türkiye'nin iç siyaset sahnesindeki gelişmelere, yaptığı reformlara ve iç güvenlik sorunlarına odaklanmak üzere mevcut olan düzeni korumaya yönelik ihtiyacı ve Birinci

³⁴⁵ TBMM Meclis Zabıt Ceridesi, c:20,devre 3, içtima:3, s. 265 Aktaran Demiröz, s. 78.

Dünya Savaşı sonrası oluşan sınırlarından tatmin olmayan Bulgaristan'dan algılanan bölgesel güvenliğe yönelik tehditlerdir. Türkiye ve Yunanistan arasındaki sınırların güvence altına alınmasına yönelik bir güven ortamının sağlandığı bir atmosferde 10 Haziran 1930'da Ankara Sözleşmesi imzalanarak mübadele sonrası çıkan siyasi ve ekonomik sorunlar çözümlenmiş, ardından 30 Ekim 1930'da Ankara'da Dostluk Antlaşmaları imzalanmıştır.³⁴⁶ 1930'larda iki ülke arasında gerçekleştirilen bu dostluk ilişkileri Balkan Antantı'nın kurulması ile diğer Balkan ülkelerine de genişletilecektir.³⁴⁷ İkili ilişkilerin böylesine olumlu bir atmosferde geliştiği bir ortamda her iki ülkede de azınlıklar gelecek dönemlere kıyasla rahat bir dönem geçirmişlerdir.

Yukarıda bahsettiğimiz gibi Batı Trakya Türkleri'nin Türkiye'den destek taleplerine bu olumlu atmosferi bozmamaya dikkat ederek yanıt verdiğini görmekteyiz. Örneğin Lozan Antlaşması'nın imzalanmasından sonra Batı Trakya'da ve İstanbul'daki Rumlara yönelik karşılıklılık ilkesinin ilk uygulamaları görülmektedir. Türkiye'de ise Cumhuriyet, Vatan ve Vakit gazetelerinde yayımlanan makalelerde Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığın sorunlarına dikkat çekilmeye başlanmış; Türkiye'nin de Yunanistan'a giden Rumların mal varlıklarına el koyarak "karşılık" göstermesi istenmiştir. Sonuçta, 12 Mart 1926'da TBMM'de bir kanunla bu yönde bir karar alınarak "Rum azınlığın terk edilen taşınmazlarının geçici olarak buralara yerleşen muhacirlere verilmesine karar vermiştir".³⁴⁸ Dolayısıyla, karşılıklılık ilkesinin Türkiye tarafından da Batı Trakya'daki azınlığa uygulanan politikalara karşı bir araç olarak kullanıldığını görülmektedir.

Bu minvalde azınlığa sınırlı da olsa göç olanaklarının sunulması ya da hükümetlerin büyükelçilik ve konsolosluk vasıtasıyla Yunan makamlarına rahatsızlıklarını dile getirmeleri ile diplomasi öncelikli politikalar izlendiği görülmektedir. Örneğin Batı Trakya'dan muhacir kabul edilmemesine yönelik Bakanlar Kurulu'nun 4 Kasım 1923'te aldığı karar, 7 Aralık 1925'te söz konusu kararnameye yapılan bir ekle, '4 Kasım 1923'ten önce Türkiye'ye yerleşmiş olan muhacirlerin ve

³⁴⁶ Türkiye ve Yunanistan arasında üç anlaşma imzalanır: Dostluk, Tarafsızlık, Uzlaşma ve Hakemlik Anlaşması, Deniz Kuvvetlerinin Sınırlandırılmasına İlişkin Protokol ve İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması.

³⁴⁷ Melek Fırat, "Yunanistan ile İlişkiler", Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (325–357) Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001,s.344–353.

³⁴⁸ Dimitris Kamouzis, "Reciprocity or International Intervention? Greek and Turkish Minority Policy 1923-1930", Samim Akgönül (Ed.), **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics** içinde (49-69), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008,s.63.

Batı Trakya’da Türklerin lehine faaliyet göstermiş olan bazı kişilerin ailelerinin birleştirilmesi adına Türkiye’ye gelmelerine izin vermek’ şeklinde değiştirilmiştir.³⁴⁹

1924 yılında Batı Trakya’da yaşanan sıkıntılar azınlığın Türkiye’ye göç etme eğilimlerini arttırdı ve konu TBMM’nin gündemine taşınmış ve Dışişleri Bakanlığı vasıtasıyla Atina’daki Maslahatgüzarlık devreye sokulmuştur. Gerek Atina’daki maslahatgüzarlık, gerekse Gümülcine’deki konsolosluk ise halkın nabzının yoklanarak “zaman ve zemine uygun” olarak gerekli tedbirlerin alındığını belirtmiştir.³⁵⁰ 1934 yılı sonlarına doğru Yunan hükümetinin Türk köylülerin arazilerine el koyması ve nüfus dengelerini değiştirmeye yönelik hareketlerinin neticesinde Batı Trakya’dan Türkiye’ye doğru kitlesel göç başlamıştır. Bunun üzerine Türkiye’nin Atina Büyükelçiliği üçüncü kâtabi M.Recep Bey ve Gümülcine Konsolosu Selim Bey Türkiye’ye göç edilmemesi için “ırkdaşlara nasihatta” bulunmak üzere bölgeye yirmi günlük bir ziyarette bulunmuşlardır. Ziyaret sonunda hazırlanan rapora göre Türkiye’ye göçün önüne geçilmesi için ne gibi tedbirlerin alınması gerektiği sıralanmış ve bölge halkının yaşadığı ekonomik sıkıntılara çözüm getirilmesi gerektiği belirtilmiştir.³⁵¹ Bu bağlamda 1924 yılında kurulan Gümülcine Konsolosluğu ise “soydaş” olarak nitelendirilen Türk azınlık ile ilişkileri yönlendiren önemli bir aktör olmaya başlamıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin izlediği politika hedeflerine ulaşmasını engelleyecek gelişmeler olduğu zaman azınlık sorunları ile ilgilendiğini belirtmemiz mümkündür. Buna bir diğer örnek de bölgedeki 150’liklerin faaliyetleri karşısındaki tutumudur.

1924 yılında TBMM 150 kişinin Türk vatandaşlığından çıkarılmasını ve yurtdışına sürülmeleri kararını aldıktan sonra 150’liklerden büyük bir kısmı Batı Trakya’ya yerleşmiştir. Milli mücadele döneminde ve sonrasında Mustafa Kemal ile çatışma yaşayan yeni rejim muhalifleri bölgede Müslümanların yaşaması neticesinde buraya yerleşmeyi uygun görmüşlerdir.³⁵² Böylece yeni kurulan Cumhuriyet’in önceliklerinden biri, muhalif kesimlerin bölgedeki faaliyetlerini izlemek ve bu faaliyetlerin güvenlik tehdidi oluşturmasını önlemektir. Bu durum 1927 yılında Gümülcine Başkonsolosluğu yapan Firuz Kesim’in, 150’likler ile birlikte bölgede bulunan rejim muhaliflerini “takip etmek ve tutum ve davranışları ile sıkı bir biçimde

³⁴⁹ Hikmet Öksüz, “Batı Trakya’dan Türkiye’ye Göçün Sebepleri”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (der.), Çorum: Karam Yayınları,2006,s.68–69.

³⁵⁰ Öksüz, s. 67-68.

³⁵¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10/116.810.8

³⁵² Evren Dede, “Batı Trakya’da 150’likler- I ”, **Azınlıkça**, Yıl: 5, Sayı:44, (Şubat 2009),s.2-3. <http://www.azinlikca.net/Evren-Dede/bat-trakyada-150likler-i.html> (17 Mayıs 2009)

ilgilenmenin esas görevleri arasında olduğunu” belirtmesinden de anlaşılmaktadır.³⁵³ Özellikle şeyhülislam Mustafa Sabri Efendi’nin faaliyetleri başta olmak üzere bölgedeki 150’liklerin faaliyetleri Ankara hükümeti tarafından dikkatle izlenerek, bu durumdan hissedilen rahatsızlık Yunanistan Başbakanı Venizelos ile yapılan görüşmelerde dile getirilmiştir. Yapılan girişimler sonucu, 30 Ekim 1930’da Türkiye ve Yunanistan arasında imzalanan “ İkamet, Ticaret ve Seyrisefain Sözleşmesi”nde söz konusu 150’liklerin 16 Ocak 1931 tarihine kadar bölgeyi terk etmesi istenmiştir.³⁵⁴ Dolayısıyla Türkiye’nin Batı Trakya’daki azınlık ile ilgili olarak resmi görüş çerçevesi dışında oluşumlara karşı aktif bir politika izleyerek azınlığı kendi rejimi ile uyumlu bir şekilde dönüştürmeye çalıştığı görülmektedir. Yine bu bağlamda, 1930’larda Türkiye, Yunanistan ile ilişkilerin düzelmesinden faydalanarak bölgedeki resmi ideoloji dışında hareket eden derneklerin ve yayınların faaliyetlerine müdahale etmiştir. Türkiye’nin isteği üzerine rejim karşıtı yayınları ile dikkat çeken “Yarın” dergisi faaliyetlerine son verirken³⁵⁵, bu türden muhalif yayınlara karşılık 1930-1931 yılları arasında yayın hayatında kalan İnkılâp gazetesi vasıtasıyla Türkiye’nin resmi ideolojisi çizgisinde bölgede yayınlar yapılması desteklenmiştir.³⁵⁶ Böylece azınlığı kontrol altında tutmak üzere aktif bir çaba gösterilmiştir.

Özetlersek, bu dönemde Batı Trakya Türkleri’nin dış politika gündeminde öncelikli bir konu olmadığını görmekteyiz. Bunun nedenleri arasında yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti’nin Yunanistan ile ilişkilerini geliştirme ihtiyacı olduğu kadar, azınlıkların yaşam koşullarını daha iyi bir konuma getirmesi için sahip olduğu imkânlardaki kısıtlılıktır. Örneğin, azınlığın Türk kimliğini muhafaza etmesi için sağladığı destek çeşitli derneklere ve gazetelere yapılan cüzi mali yardımlarla sınırlı kalmaktadır.³⁵⁷

³⁵³ Kamil Erdeha, **150’likler Yahut Milli Mücadele’nin Muhasebesi**, İstanbul: Tekin Yayınevi, 1998,s.123 Aktaran: Evren Dede, “Batı Trakya’da 150’likler- I”, **Azınlıkça**, Yıl: 5, Sayı:44, (Şubat 2009),s.2-3. <http://www.azinlikca.net/Evren-Dede/bat-trakyada-150likler-i.html> (17 Mayıs 2009).

³⁵⁴ Hikmet Öksüz, “ Batı Trakya Türk Basımında Atatürkçü Bir Gazete: İnkılâp (1930-1931)”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (der.),Çorum: Karam Yayınları,2006,s.200.

³⁵⁵ Hikmet Öksüz, “Yunanistan’daki Türkiye Karşıtı Basın-Yayın Faaliyetleri ve Türk Hükümetlerinin Aldığı Tedbirler (1923-1938)”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (der.),Çorum: Karam Yayınları,2006,s.185-186.

³⁵⁶ Hikmet Öksüz, “ Batı Trakya Türk Basımında Atatürkçü Bir Gazete: İnkılâp (1930-1931)”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (der.),Çorum: Karam Yayınları,2006,s.191-204. Ayrıca, Aarbake Türkiye’nin “Yeni Adım” dergisine yardımında bulunduğunu ancak sonra yaşanan görüş ayrılıkları neticesinde bu dergiye yardımlarını kestiğini belirtir. Vemund Aarbake,“The Muslim Minority of Greek Thrace”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, The University of Bergen, 2000,s.68.

³⁵⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/107.697.5

C. Değerlendirme

Erken Cumhuriyet döneminde azınlığın taleplerini ve Türkiye'nin yaklaşımını değerlendirdikten sonra “Batı Trakya Türkleri'nin “anavatan” olarak gördükleri Türkiye onları ne zaman ‘hatırlamış’ ya da ‘unutmuştur’? ” sorusuna nasıl bir yanıt verebiliriz? Türkiye'nin azınlığı ona Yunanistan ile ilişkilerinde sağlayacağı güç ve kendi güvenliği nedeniyle hatırladığı bu soruya verilebilecek yanıtlardan birini oluşturmaktadır.

Gerçekten de Batı Trakya Türkleri'nin mübadele kapsamı dışında tutulmasına sebebiyet veren düşünce siyasi elitlerin zihinlerinde Osmanlı İmparatorluğu'ndan miras kalan “azınlık sorunlarının” yarattığı güvenlik endişesidir. Lozan Konferansı'na katılan Türk heyeti Türk topraklarında bulunan Yunan/Rum varlığını “siyasi güvenlik için tehdit olarak” görmüştür. Bu durum Demiröz'ün aktardığı gibi Amerikalı bir diplomat gözünden 1930 yılında şu şekilde ifade edilmiştir: “ Onlara göre Yunan azınlığın sadakati denenmiş ve sadakatin bir hayli noksan olduğu görülmüştür... Dahası Türkiye sınırları içinde Yunanlıların yaşamaya devam etmesi, Yunanistan'ın Türkiye'ye müdahale etmesi için hatta Türk toprakları üzerinde hak iddia etmesi için açık kapı bırakacaktı.”³⁵⁸ Dolayısıyla Lozan görüşmelerini yürüten İsmet Paşa, Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan Batı Trakya'da öngörülen halkoylamasının yapılmasının mümkün olmadığı anlaşıldığında buradaki Müslüman halkın da Türkiye'ye getirilmeleri yönünde Ankara ile görüşmeye başlamıştır ancak İstanbul'da Rumların kalacağı kesinleştikten sonra onlara “karşılık” Batı Trakya'da Müslüman halkın kalması kesinleşmiştir.³⁵⁹ Bu nedenle ikili ilişkilerde ileride çıkabilecek sorunlar karşısında bu bölgedeki müslüman nüfus bir “güç unsuru” olarak görülmüştür. Ancak bu güç unsuru “gerektiğinde kullanılabilir” bir potansiyeldir.

Böylece, Türkiye'nin kendi isteği ile İstanbul'daki Rum azınlık karşılığında Batı Trakya Türkleri'ni mübadele kapsamı dışında tutması azınlığa Yunanistan ile ilişkilerinde güç kazanmak üzere araçsal bir yaklaşım sergilediği şeklinde yorumlanmaktadır. Batı Trakya'daki Türklerin Yunanistan ile sınır bölgesinde coğrafi açıdan dağınık olmayan bir şekilde yaşamaları da onların güç unsuru olarak

³⁵⁸ Damla Demiröz, **Savaşın Barışa Giden Yol, Atatürk-Venizelos Dönemi Türk-Yunan İlişkileri**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2007, s.46.

³⁵⁹ Onur Yıldırım, **Diplomasi ve Göç; Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006, s.113-114.

kullanılmalarını kolaylaştıran birer etmendir. Gümölcine Konsolosluğu'nda 1960–1961 yıllarında görev yapmış emekli bir diplomat da bu görüşün siyasi elitler tarafından paylaşıldığını şu şekilde ifade etmektedir: “ *Batı Trakya'da bulunan Türkler, bir nevi İstanbul Rumlarına karşılık orada tutulmakla asıl mülahaza güvenlik mülahazası, size yardımcı olacak bir ön kuvvet olarak tutulmak, askeri bakımdan önemli bir güç addediyordu*”.³⁶⁰

Batı Trakya Türkleri'ne araçsal bir yaklaşımın bir diğer göstergesi ise Mustafa Kemal'in Lozan Antlaşması imzalanmadan önce yaptığı bir açıklamanın uzun yıllar sansürlenmesidir. Mustafa Kemal konuşmasında 'Batı Trakya'nın Türkiye'ye katılması bir kuvvet değil zaafıdır' diyerek “*iki düşman arazisine doğru uzanmış bu toprak parçasını elde tutmak için sarf olunacak kuvvetin elde edilecek istifadeye tekabül etmeyeceğini*” belirtmektedir. Ona göre, anavatanın selameti bakımından, Batı Trakya'dan 'sarf-ı nazar edilmesi' ve Yunanistan'a bırakılması gerekmektedir.³⁶¹ Fakat “dış Türklere” bakışta güvenlik odaklı yaklaşımın belirleyici bir rolü olmasından dolayı Soğuk Savaş'ın bitişine kadar Atatürk'ün Batı Trakya hakkındaki bu görüşü paylaşılmamıştır.³⁶² Dolayısıyla Türkiye'nin temel kaygısı Türk azınlığı, Batı Trakya gibi stratejik bir bölgede olması ve İstanbul'da bulunan Rum azınlık nedeniyle Yunanistan ile ilişkilerde gerektiğinde “masaya getirilebilecek” bir konu olarak elde tutmak istemesidir. Bu nedenle ne zaman İstanbul'daki Rum azınlık gündeme getirilse, Türkiye de Batı Trakya Türkleri'ni hatırlamıştır.

Sadece İstanbul'da yaşayan Rum azınlığın sorunlarının gündeme getirilmesinde değil, Yunanistan ile ilişkilerde de sorunlar yaşandığında ve böylece Türkiye'nin kendi güvenliğine tehdit algısının arttığında da Türkiye'nin politika hedeflerini desteklemek üzere azınlık hatırlanılmaktadır. Örneğin Yunanistan'ın yeni kurulan Türkiye'deki rejim karşıtı faaliyetler yapan 150'liklere izin vererek bölgedeki azınlığı kullanması karşısında aktif bir politika izlenmiş, azınlık derneklerine ve yayın organlarına destek verilmiştir. Fakat Batı Trakya Türkleri'ne bakışta sadece araçsal görüşün etkili olmadığını da iddia edebiliriz zira sınırların dışında bırakılsa da bu Türk kökenli topluluk “soydaş” olarak nitelendirilmiş, onlara hissedilen duyarlılık Türk

³⁶⁰ Faik Melek (E. Büyükelçi) Yorumlar-Tartışmalar, **Milletlerarası Hukuk ve Milletler Özel Hukuk Bülteni, Batı Trakya'da Azınlık Hakları Konusunda Ağırlıklı Sayı**, Yıl 15, Sayı 1–2, (1995),s.113.

³⁶¹ Mustafa Kemal, **Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, İstanbul: Kaynak Yayınları, 1993,s.91 Aktaran: Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği”, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Kemâlî Saybaşı ve Gencer Özcan (dr.) İstanbul: Bağlam, 1997, s.208.

³⁶² Bu noktaya dikkatimi çeken Prof. Dr. Gencer Özcan'a teşekkür ederim.

kültürünü korumaları ve inkılâpları benimsemeleri için çaba harcanmasına neden olmuştur.

Bu çerçevede azınlık arasındaki ilerici olarak nitelendirilen modernleşme yanlısı topluluklar desteklenmiş, gerici olarak addedilenlerin etkinlik kazanması önlenmiştir. Bu nedenle sadece güvenlik elde etmeye yönelik bir yaklaşımdan öte, ortak tarih mirası, kimlik gibi nedenlerden ötürü duygusal olarak nitelendirilen bir bakış açısı da geliştirilmiştir. Ama incelediğimiz dönemde her ne kadar “soydaş” tanımlaması yapıлып, azınlık üyeleri ile Türkiye arasındaki etnik bağın altı çizilse de bu yaklaşımın dış politika pratiklerinde belirleyici bir rol oynamadığını görürüz. Bu da akla araçsal politikaları desteklemek üzere duygusal bir söylem benimsendiğini düşündürmektedir. Hem araçsal, hem de duygusal nedenlerle Batı Trakya Türkleri’ne yaklaşılsa da azınlıklar Yunanistan’da istikrarsızlık yaratmak üzere ya da ayrılıkçı yöntemler benimsemeleri konusunda teşvik edilmemişlerdir. Bu nedenle hem araçsal hem de duygusal yaklaşımın birlikte değerlendirilmesini gerekli kılan ve onların etkilerini dengede tutan dış politika anlayışıdır.

Bu anlayışın kaynağında sahip olduğu güç imkânları kadar, birtakım ilke ve uygulamalar bulunmaktadır. İçişlerine karışmama prensibine saygı gösterilmesi, azınlığı Yunanistan’da istikrarsızlık yaratmak amacıyla kullanmama, sorunların çözümünde diplomasiye öncelik tanınması ve tek taraflı müdahalelerden kaçınması bu ilke ve uygulamalara örnek olarak gösterilebilir. Lozan’da elde ettiği kazanımları korumak isteyen genç bir Cumhuriyet’in “azınlıklar” konusunu istikrarsızlık yaratmak üzere kullanması da beklenemez. Ancak bu statükonun sürdürülmesi aktif bir politika izlenmesini gerekli kılar. “Dış Türkler” ile Soğuk Savaş sonrası döneme kadar hiç ilgilenilmediği görüşünün aksine, Batı Trakya Türkleri örneğinde gördüğümüz gibi, onlar ile ilgili çeşitli nedenlerle siyasalar üretilerek dış politika gündemine taşınmıştır. Bu bağlamda Lozan Antlaşması’nın sağladığı hakları gözetmek üzere müdahalede bulunması için sağladığı hukuki zemin, Türkiye’nin “akraba devlet” rolünü üstlenmesi için önemli bir dayanak oluşturmuştur. İncelediğimiz dönem boyunca 150’liklerin Batı Trakya’daki faaliyetleri de Türkiye’nin kendi görüşlerini destekleyecek bir azınlık grubunu yaratmak üzere onlara ilgi göstermesine neden olmuştur.

Sonuçta Türkiye’nin hukuki bir temeli olduğu ve kendi güvenliğine tehdit algıladığı bir bölgede yaşadıkları takdirde “dış Türk” grupları dış politika gündemine

taşıdığı görülmektedir. Bu bağlamda Türkiye'nin Batı Trakya'daki Türk azınlık ile ilişkisi Sabanadze'nin akraba devlet politikalarını analiz ettiği çalışmasındaki kategorilerden hem jeopolitik, hem de milliyetçi yaklaşımların birlikte değerlendirilmesini gerekli kılan bir örnek teşkil etmektedir.

III. IRAK'TAKİ TÜRKMENLER VE TÜRKİYE

Çalışmamızda incelediğimiz “dış Türk” gruplarından erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin ilgisine mazhar olan bir diğer azınlık grubu da Irak'ta yaşayan Türkmenler olmuştur. Bu dönemde Türkiye'nin Irak politikasındaki temel amacı Lozan Antlaşması ile çözülemeyen sorunları halletmek ve böylece güney sınırlarını güvence altına almaktır. Bu dönemi Musul sorununun çözümü ile birlikte Türkmenler ile ilişkilerin zemininin olduğu bir dönem olarak değerlendirmek mümkündür.

Bu bölümde öncelikle Irak'ta kalan Türkmenlerin Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede yasal olarak nasıl bir konumda olduğu, hangi sorunlarla karşılaştıkları, taleplerini nasıl dile getirdikleri ve Türkiye'yi nasıl gördükleri değerlendirilecektir. Bu talepler karşısında Türkiye'nin erken Cumhuriyet döneminde nasıl politikalar ürettiği, dış politikasında bu topluluğa nasıl yer verdiğini inceleyen bölümden sonra da bir değerlendirme yapılacaktır.

A. Türkmenlerin Konumunu Etkileyen Gelişmeler

Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılmasıyla birlikte Irak, İngiliz hâkimiyetine girmiş böylece Musul, Süleymaniye, Erbil ve Kerkük başta olmak üzere Irak'ın kuzeyinde yaşayan Türk kökenli topluluk açısından yeni bir dönem başlamıştır.³⁶³

Birinci Dünya Savaşı sonrasında Musul, Kerkük ve Süleymaniye gibi sancaklardan oluşan Musul vilayetinin Misak-ı Milli sınırları içinde yer alması ve bu vilayetin petrol bakımından zengin olması nedeniyle İngiltere tarafından da talep edilmesi Lozan Konferansı görüşmelerinde Musul sorunu diye bilinen toprak anlaşmazlığını yaratmıştır.³⁶⁴ Lozan Konferansı'nda bu sorunun çözümü için Milletler Cemiyeti'ne başvurulmasına karar verilmiş, buradan da Musul'un Irak sınırları içinde

³⁶³ Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türkmenler Hakkında Ayrıntılı Bilgiler İçin Bakınız: Sinan Marufoğlu, **Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831–1914)**, İstanbul: Eren Yayınları, 1998.

³⁶⁴ Musul sorunu ve çözümü konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: Quincy Wright “The Mosul Dispute”, **The American Journal of International Law**, 20, No. 3, (July, 1926), s.453–464.

kalmasına yönelik bir karar çıkmıştır.³⁶⁵ 5 Haziran 1926'da yapılan Türk-İrak Sınırı ve İyi Komşuluk Antlaşması ile Türkiye eski Musul vilayetini ve orada yaşayan Türkmenleri Irak'a bırakmayı kabul etmiştir.³⁶⁶ Robins'in de belirttiği gibi, Musul sorununun çözümü Irak lehine olsa ve her ne kadar Ankara'dan bu yönde bir arzu olmasa da, Türkiye'nin bir gün burada yaşayan Türkmenleri korumak adına yayılcı bir politika izleyebileceği endişesi Irak hükümetleri açısından bir güvenlik sorunu yaratmıştır.³⁶⁷ Böylece Musul meselesi, ikili ilişkilerde Irak hükümetlerinin algılamalarına "Musul Sendromu" olarak nitelendirebileceğimiz bir miras bırakmış; Türkmenleri ise Birinci Dünya Savaşı sonunda farklı etnik unsurları barındıran yapay Irak devleti sınırları içinde oluşturulmaya çalışılan ulus inşa sürecinde bırakmıştır.³⁶⁸

Irak'taki Türk kökenli azınlık grubu ile ilgili temel konuların en başında bu grubun kendilerini nasıl tanımladıklarına dair Musul görüşmelerinden bugüne dek süren tartışmalar gelmektedir. Irak'ta yaşayan Türk kökenli azınlığın "Türk" ya da "Türkmen" olarak tanımlanmasına yönelik çeşitli yaklaşımlar mevcuttur.³⁶⁹ Bazı görüşlere göre Irak'taki Türk kökenli nüfusu Türkmen olarak ifade etmek İngiltere'nin Musul sorunu sırasında ortaya attığı bir strateji sonucu onları Türklerden farklı olarak tanımlamaya yönelik bir politikanın eseridir.³⁷⁰ Başka bir görüşe göre "Türk" ve "Türkmen" terimleri arasında bir fark yoktur; farklı terimler ile tanımlanmak onların Türk kökenli oldukları gerçeğini değiştirmemektedir.³⁷¹ Türkiye açısından bakıldığında da buradaki Türkmen grubu ifade etmek için "Irak'ta yaşayan soydaşlar", "Irak Türkleri"³⁷² ve "Türkmenler" terimlerinin kullanıldığını görmekteyiz.³⁷³ Irak'ta yaşayan Türk kökenli azınlığın

³⁶⁵ Nevin Coşar ve Sevtap Demirci, "The Musul Question and the Turkish Republic: Before and After the Frontier Treaty", *Middle Eastern Studies*, 42, 1, (January 2006),s.123-132.; Özden Zeynep Alantar, "Türk Dış Politikası'nda Milletler Cemiyeti Dönemi", *Türk Dış Politikası'nın Analizi*, Faruk Sönmezoglu (dr.), İstanbul:Der Yayınları, 2004,s.99-129.

³⁶⁶ Bilal Şimşir, *Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler*, Ankara: Bilgi Yayınları, 2004, s.70.

³⁶⁷ Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and Kurdish Issue", *International Affairs*, Vol.69,No:4, (1993), s. 671.

³⁶⁸ Arap, Kürt, Türkmen, Asurî, Yahudi, Sünni ve Şii gibi etnik ve dini toplulukları barındıran Musul, Basra ve Bağdat vilayetlerinin İngilizler tarafından birleştirilmesiyle oluşan Irak devletindeki ulus inşa süreci hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ofra Bengio, "Irak'ın Toprak Bütünlüğü Tehdit Altında", *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 4, (İlkbahar 1996), s. 61-80.

³⁶⁹ *Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri*, Mahir Nakip ve Ziyad Köprülü (Haz.), Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları,1987,s.30.

³⁷⁰ Şimşir,s. 54 ve Tarık Tufan, "Irak'ta Türkmen Azınlık ve Kerkük'lü Göçmenler",*Yayılanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, İstanbul, 2001,s.8-9.

³⁷¹ Bu görüşler için bakınız: Tarık Oğuzlu, "Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq", *Journal of Muslim Minority Affairs*, 24,2, (2004), s.310; Irak Türkmenleri ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010 ve Irak Türkleri Sempozyumu Tebliğleri, Mahir Nakip ve Ziyad Köprülü (Haz.), Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları,1987,s.30.

³⁷² Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 490.01.586.23.3.

³⁷³ Dışişleri Bakanlığı'nda yapılan görüşmede Irak'ta yaşayan Türk kökenli azınlık gruplarının hangi terimle ifade edilmesi gerektiği konusunda "Türkmen" teriminin daha uygun olacağı ifade edilmiştir. Böyle bir tanımlama Türkiye'nin izlediği politikadaki hem kimliksel vurgunun azaltılması hem de Türk azınlığın beşinci kol olarak

Osmanlı döneminden önce Irak topraklarına yerleşmiş olan Türkleri de ifade etmesi için “Türkmen” terimi ile nitelendirmenin daha uygun olacağı ifade edilmektedir. Türkiye’nin resmi politikası çerçevesinde kullanılan söylemler ve yazışmalarda “Irak Türkmenleri” deyişinin bu görüş doğrultusunda kullanıldığını görmekteyiz.

Irak Türkmenleri ile ilgili bir diğer önemli konu da demografik bilgileridir. 1926 yılında Türk-Irak sınırının tespiti sırasında yapılan görüşmelerde ifade edilen görüşlere göre Türkmenler, Araplar ve Kürtlerden sonra Irak’ın üçüncü büyük etnik grubunu oluşturmaktadır. Irak devletinin kuruluşundan sonra yapılan nüfus sayımları milliyet esasına dayanmadığı ve bu nedenle de Türkmenlerin nüfusları hakkında kesin bilgiler olmadığı için farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Türkmenlere göre onlar Irak nüfusunun %10’unu oluşturmaktadır. Ancak bu dönemde Türkiye’nin Bağdat Büyükelçiliği’nden Irak ile ilgili iletilen bir bilgi raporunda Irak’ın toplam nüfusunun üç milyon olduğu, bunun %2,25–2.75 arasında bir oranını Türk unsurun oluşturduğu ifade edilmiştir.³⁷⁴

1920 yılındaki ve sonrasında kabul edilen anayasalar ve bazı uluslararası belgelerde Türkmenlere çeşitli haklar sağlanmıştır. 1925 yılında ilan edilen anayasa Arapça, Türkçe ve Kürtçe yayınlanmıştır. Bu anayasanın 16. maddesine göre Türkmenler kendi ana dilleri ile eğitim görme hakkına sahip olmuş, etnik ve siyasi bakımdan ayrımcılığa uğramayacakları kabul edilmiştir. 29 Temmuz 1925 ve 1943 yıllarında bazı değişikliklere uğrayarak 1958 yılına kadar yürürlükte kalan 1925 Anayasası Araplardan, Kürtlerden ve Türkmenlerden azınlık olarak bahsetmemekte, “Iraklılar arasında dilleri, ırkları ve inançları ne olursa olsun kanun karşısında haiz oldukları haklar bakımından fark gözetilemez” demektedir. Ayrıca 16.maddesi “üyelerinin eğitimini sağlamak üzere, bu eğitimin kanunun derpiş edeceği genel programlara uygun olması şartı ile okullar açmak ve idare etmek muhtelif toplulukların hakkıdır” ifadesiyle söz konusu topluluklara kendi okullarını açma yetkisini tanımıştır.³⁷⁵ Saatçi’ye göre de 1925 Anayasası ve cumhuriyetin ilanına kadar yapılan değişikliklerde vatandaşlar arasında etnik ve dini bakımdan ayırım yapan maddeler

görülmemesi gerektiği konusunda izlenen politikaların bir yansıması olduğunu düşündürmektedir. Bu nedenle bu çalışma boyunca “Irak Türkleri” yerine “Irak Türkmenleri” terimi kullanılacaktır. İsmi nin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi’nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

³⁷⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 030.10.259.742.10,s.3-4.

³⁷⁵ Ömer Turan, “ Irak’ın Milletler Cemiyeti’ne Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları”, *Avrasya Dosyası*, Cilt 3, Sayı 1, (İlkbahar 1996) , s.26,27.

bulunmamıştır.³⁷⁶ 1931 yılında “Yerel Diller Kanunu” çıkartılmış, böylece Türkmenlerin çoğunlukta olduğu ilkokullarda öğretimin Türkçe yapılması kararlaştırılmıştır.³⁷⁷

1925 Anayasası dışında Türkmenlerin Irak toplumu içindeki konumunu ve haklarını vurgulayan bir başka önemli belge Irak’ın Milletler Cemiyeti’ne girerken yayınladığı deklarasyondur. 30 Mayıs 1932 tarihinde Irak Başbakanı Nuri Said tarafından yayınlanan bu deklarasyonda Irak yönetimi Türkmenlerin ve diğer azınlıkların haklarını garanti altına almıştır. Irak’taki Türk, Kürt ve diğer azınlık topluluklarının medeni hakları, seçimlerde temsil hakları, ana dilleri ile eğitim yapabilme, vakıf ve benzeri kurumlar kurmak, basın yayın faaliyetlerinde bulunma, mahkemelerde serbestçe kendi dillerini kullanabilme gibi çeşitli haklardan bahsedilmektedir.³⁷⁸

Tüm bu belgeler Türkmenleri Araplar ve Kürtler gibi Irak toplumunu oluşturan temel halklardan biri olarak tanımlaması nedeniyle Türkmenler için önem taşımıştır. “Kurucu unsur” olmak Türkmenler açısından oldukça önemlidir zira bu kavram ile kendilerinin Irak topraklarında “azınlık” olmadıkları aksine Irak toplumunu oluşturan bir halk olarak “ev sahibi” olduklarını ifade etmektedirler.³⁷⁹ Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasının ardından meydana gelen sınır değişimleri neticesinde Irak’ta kalmak onları sayısal açıdan zayıflatıp azınlık konumuna getirse de, yaşadıkları coğrafyada kendilerini “kurucu unsur” terimi ile daha ayrıcalıklı bir toplum olarak hissetmektedirler.

Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması sonrasında kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin sınırları dışında kaldıkları belli olan en son grup Türkmenler olmuştur. Bulgaristan örneği ile kıyaslandığında Hıristiyan çoğunluğa sahip bir ülkede Müslüman azınlık olarak kalmaları onlarda azınlık bilinci yaratırken, Türkmenler açısından Osmanlı millet sisteminin etkisi altında din bakımından kendilerini farklı görmedikleri bir toplumda etnik bakımdan farklı olmak kısa sürede azınlık bilinci yaratmamıştır. Bunda Türkiye’nin de önemli bir etkisi bulunmaktadır. Daha sonra da değineceğimiz gibi Lozan Konferansı’nda din temelinde azınlık tanımı yapan ve Musul sorununun

³⁷⁶ Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003,s,201.

³⁷⁷ Ibid.,s.196.

³⁷⁸ Irak Krallığı’nın Yayınladığı Bu Deklarasyonun Tam Metni için bakınız: Turan, s.30-36.

³⁷⁹ Irak Türkmenleri ile Yapılan Mülakat, Ankara: 25 Mayıs 2010 ve Tarık Oğuzlu, “ Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol.24, No.2, (2004) ,s.309.

görüşmeleri sürecinde Türkmenlerin azınlık olmadığı tezini öne süren Türkiye, Türkmenleri “kurucu unsur” oldukları yönünde bir politika benimsemeye yönlendirmiştir.

Her ne kadar kendilerini “kurucu unsur” olarak görseler ve bazı siyasi belgeler bunu tescillese de; kağıt üzerinde tanımlanan konumları dışında Irak toplumunda nasıl bir yerde olduklarını coğrafi konumları, toplumsal dinamikleri, Irak yönetimlerinin onları nasıl algıladığı ve Türkiye ile ilişkileri gibi faktörler belirlemiştir.

Türkmenlerin Irak toplumundaki konumlarını belirleyen en önemli unsur coğrafi konumlardır. Kerkük ve Musul gibi petrol bakımından zengin bölgelerde yerleşmeleri hem Irak’taki diğer etnik unsurlar, hem de Irak yönetimleri ile ilişkilerinde yaşanan sorunların kaynağında bulunmuştur.³⁸⁰ Ayrıca yerleşim bölgelerinin Türkiye sınırına yakın olması ve az önce değindiğimiz “Musul sendromu”, Irak hükümetlerinin onlara şüpheyle yaklaşmasına neden olmuştur.

1932’de İngiliz hâkimiyetinden ayrıldıktan sonra Irak Kralı Faysal ülkesinde yaşayan etnik, dini ve kültürel farklılıklar taşıyan halklar nedeniyle sınırları içinde Irak kimliğinin oluşmadığını ifade etmiştir. İngilizlerin etkisi altında ülkesindeki bu farklı yapıları koruyacağına dair yasal ve uluslararası güvenceler vermiş olsa da bağımsızlığını kazandıktan sonra çeşitli asimilasyon politikaları benimsemeye başlamıştır. Kurulduğu günden itibaren değişen yönetimlere rağmen Irak toplumunun %30’unu oluşturan Sünni Arapların tüm hükümetleri, orduyu ve daha sonraları Baas partisinin üst kademelerini ellerinde tutarak ülke yönetimini yönlendirmeleri ülkedeki diğer etnik ve dini unsurların devlet yönetiminde temsil olanaklarını ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle bir azınlık olarak çoğunluğu denetim altında tutmaya çalıştıklarından baskıcı yöntemler kullanarak diğer grupları kontrol altında tutmaya çalışmışlardır.³⁸¹ Türkmenlere yönelik ilk baskı politikaları ise Irak’ın bağımsızlığını kazanmasından hemen önce başlamıştır.

1930–1931 ders yılında önce Kerkük dışındaki okullarda Türkçe eğitim yasaklanmış, Kerkük’te kalan okullarda ise 1937 yılında dersler kaldırılmıştır. 1936–

³⁸⁰ Kerkük hakkında Kürt, Arap ve Türkmen bakış açıları hakkında bakınız: Liam Anderson ve Gareth Stansfield, **Crisis in Kirkuk**, USA: University of Pennsylvania University Press, 2009 ve Denise Natalie, “ The Kirkuk Conundrum”, **Ethnopolitics**, 7:4,2008,s.433-443.

³⁸¹ Mesut Özcan, “ Irak: Ortadoğu’nun Etnik ve Kültürel Minyatürü”, **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Fulya Atacan(drl.),İstanbul: Bağlam Yayınları, Nisan 2004, s. 170.

1941 yılları arasında yoğun olarak yaşadıkları bölgelerden Irak'ın diğer kesimlerine zorunlu olarak gönderilmişler, Türkçe yayın yapmaları ve dernek ve vakıf kurmaları yasaklanmıştır.³⁸² Şimşir'e göre Irak yönetiminin bu politikasının en önemli nedeni, 1930'ların sonunda Hatay sorununun Türkiye'ye ilhaki ile çözülmesinin Irak yönetimi üzerinde de Türkmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde benzer bir politika izleneceği yönünde bir tehdit yaratmasıdır.³⁸³ Başka bir deyişle, Hatay'ın Türkiye'ye katılması Irak'ta "Musul Sendromu" olarak nitelendirdiğimiz tehdit algılamalarını canlandırmış, bu da Türkmenlere baskı politikası ile sonuçlanmıştır. Türkmenler ise karşılaştıkları sorunlara çare bulmak üzere yüzlerini Türkiye'ye dönmüşlerdir.

Bu dönemde Türkmenlerin Türkiye'yi nasıl algıladığına baktığımızda ise Türkmen toplumunun geneline hâkim olan bir hayal kırıklığı görürüz. Musul sorunu Milletler Cemiyeti'nde çözüme kavuşana dek Türkiye tarafından "kurtarılmayı" bekleyen Türkmenlerin umutları 1939 yılında Hatay meselesi gündeme geldiğinde yeniden canlanmıştır. Türkmen şairlerinden Nazım Refik Koçak'ın 1933 yılında yazdığı ve "dilden dile dolaştığı" anlatılan bir şiir Türkmen toplumunda yaşanan bu beklentiyi göstermektedir:

*"Yurdum Kerkük avulum Türk Başbuğum Mustafa Kemal
Ben seninle övünürüm albayrağım bin yaşa
Al bayrağım seni yurttan koparanlar savanlar
Yok olsun toprağımızdan bizi yer yer kovanlar
Büyük Gazi kurtar bizi yağların bezinden
Kerkük Türk'tür gel ayırma anasını kızından
Burada gözü yaşlı bağırlı taşlı öksüz var".³⁸⁴*

Ancak bir sonraki bölümde değerlendireceğimiz gibi Türkiye'nin Irak ile ilişkilerini geliştirmeye başlaması ve bu süreçte Türkmenlerin ikincil planda kalmaları beklentilerini boşa çıkarmıştır. Yaşanan bu hayal kırıklığını 1940 yılında CHP Genel Sekreterliği'ne bir rapor halinde sunan Irak Türkmenleri'nden Haşim Nahit Erbil'e göre gelişen Türk-İrak ilişkilerinin Irak'taki Türkmenler üzerinde "siyaset değişikliğine yol açacağı ümit edilmiştir ancak bu ümit tersine çıkmıştır."³⁸⁵ Erbil, Türkmenlerin "zalim bir idare altında dillerini de kaybetmek üzere olduğunu" belirtmiş ve "cenup hududumuzda bir değil iki Bulgaristan teşekkül ediyor" diyerek "anavatan"

³⁸² Fazıl Demirci, **Irak Türklerinin Dünü Bugünü**, Ankara: TTK Basımevi, 1991,s.17.

³⁸³ Şimşir, s.112.

³⁸⁴ Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003,s.210.

³⁸⁵ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 490.01/586.23.3,s.9.

Türkiye'den yardım istemişlerdir.³⁸⁶ Peki, Türkiye bu dönemde Irak Türkmenleri'ne nasıl bir yaklaşım sergilemiştir?

B. Türkiye'nin Türkmen Politikasının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

Irak Türkmenleri, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin gündemine ilk olarak Musul sorunu çerçevesinde taşınmıştır. Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Musul vilayetinin Misak-ı Milli sınırları içinde olması nedeniyle Lozan Konferansı görüşmelerinde Türkiye'nin sınırları içinde kalması için yapılan diplomatik girişimler yetersiz kalmış, sonuçta 1926 yılında Irak ile sınır tespit anlaşması yapılarak Musul, Irak'ta bırakılmıştır.³⁸⁷ Türkiye'nin Musul'a yönelik topraksal bir talebi olsa da, savaş sonrası koşullarda yapılacak reform hareketleri için ulusal güvenliğin sağlanmasına duyulan ihtiyaç ve bu koşullar altında sahip olunan güç olanaklarının İngiltere ile Musul meselesi yüzünden yeniden bir çatışmaya sürüklenmeye yetmeyeceğinden gerçekçi bir yaklaşım benimsenmiştir. Atatürk'ün Musul meselesi ile ilgili sözleri de bu durumu özetlemektedir. Sorunun başlangıç döneminde şöyle bir açıklama yapmıştır:

“ Musul'a gelelim; Musul vilayeti hudud-u dâhiliyemizdedir. Bu hududu-millîye tabirini ben bulmuştum. Mütarekeye esas olacak her halde bir hududumuz olmak lazımdır. Bu hudud ne olabilirdi? Bu meselede süngülerimizin bulunduğu mahali hudud yapmak hatırıma geldi. Wilson prensiplerinden de mülhem olarak İskenderun'dan başlayan ve Musul'u da kendi arazimiz içinde bırakan hududa milli hudud dedim. Filhakika o zamanlar Musul'un cenubunda bir ordumuz vardı. Fakat biraz sonra bir İngiliz Kumandanı gelmiş ve İhsan Paşa'yı aldatarak orada oturmuş. Musul bizim için çok kıymetlidir; birincisi civarında na-mütenahi servet teşkil eden petrol menbaları vardır. İkincisi bunun kadar mühim olan Kürtlük meselesidir. İngilizler orada bir Kürt hükümeti teşkil etmek istiyorlar. Bunu yaptıkları takdirde bu fikir bizim hududumuz dâhilindeki Kürtlere de sirayet edebilir. Bu fikre hail olmak üzere hududu cenubtan geçirmek lazımdır. Bununla beraber Musul'u almamakla muharebeye devam mı edeceğiz? Hatta sizlere soruyorum: her şey oldubitti, Musul için harbe devam makul bir şey midir? ... Demek istiyorum ki Musul'u harben almak gayr-ı mümkün müdür? Musul'u almak gayet sehildir ve o cephedeki kuvvetlerimiz tamamıyla hazır ve harekâta amadedir. Mamefih be şimdi kendi hususi nokta-i nazarımı söylüyorum. Meclisin şu veya bu noktadaki fikrini bittabi henüz bilmiyorum.”³⁸⁸

³⁸⁶ Ibid.

³⁸⁷ “1926 Türkiye ile İngiltere ve Irak Arasında Sınır ve İyi Komşuluk Andlaşması”, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (I.Cilt 1920–1945)**, İsmail Soysal (Ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.317–327.

³⁸⁸ Arı İnan (Hzl.), **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**, Yayıncı Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982, s.45. Vurgular yazara aittir.

Ancak, Lozan'da görüşmeler sonunda Musul'un sınırlar dışında kaldığı sırada Meclis'te yapılan tartışmalarda ise Mustafa Kemal, "*Misak-ı Milli'nin ne olduğunu evvela anlamalı, ondan sonra mütecavizlerin kimler olduğunu ortaya koymalı. Misak-ı Milli bu hat, şu hat diye hiçbir zaman hudut çizmemiştir. O hududu çizen şey milletin menfaati ve Heyet-i Celile'nin iabet-i hazarıdır*" diyerek izlenen bu gerçekçi politikayı ortaya koymuştur.³⁸⁹ Böylece Musul'un sınırlar dışında bırakılması ile bölgedeki Türkmen nüfus da bu sınırın ötesinde kalmıştır.³⁹⁰ Ancak bu sınırlar, Türkiye'nin Türkmenlerin haklarını korumak için harekete geçmesini engellememiştir.

Fakat 5 Haziran 1926'da yapılan Türk-İrak Sınırı ve İyi Komşuluk Antlaşması'nda da Türkmenlerin haklarını korumaya yönelik bir madde konulmaması, Türkiye'nin onlarla "hiç ilgilenmediği" ya da onları "unuttuğu" şeklinde değerlendirilmiştir. Saatçi ve Öke Musul meselesinin Milletler Cemiyeti (MC) yoluyla çözüme kavuşturulmasının Irak Türkmenleri'nin unutulmasına neden olduğunu ve koruma antlaşmasının yapılmamasının durumu daha da kötüleştirdiğini belirtmektedirler.³⁹¹

Şimşir'e göre Irak'taki Türkmenler ile ilgili olarak herhangi bir koruma hükmü koyulmamasının nedeni siyasi bir tercihtir.³⁹² Lozan Antlaşması'nda Türkiye Müslüman azınlık kavramını kullanmadığı için Irak'taki Türkmenler için de aynı tabirin kullanılmamasını istemiştir. Sadece Hıristiyan ülkelerde kalanların azınlık hakları veya göçleri için antlaşmalar yapılmıştır. Bu nedenle Irak'taki Türkmenler "azınlık" değil, "devletin asli ve kurucu unsuru" olarak görülmüştür.³⁹³ Bir diğer görüşe göre bu antlaşma ile Irak'taki Türkmenlere yönelik azınlık hakları elde edilememesinin nedeni Türkiye'nin Musul meselesinin çözülmesi sürecince Irak'ta Kürt-Türk ayrımı yapmaması ve bu sebeple de eğer Türkmenlerin azınlık oldukları kabul edilirse,

³⁸⁹ Ayşe Hür, "Misak-ı Milli'nin Bitmeyen İstismarı", **Radikal**, 02 Kasım 2006.

³⁹⁰ 1926 yılında İngiltere ve Türkiye arasında yapılan antlaşma ile Irak'ta kalan Türkmenlere vatandaşlıklarını seçme hakkı tanınmıştır. Antlaşmanın yapıldığı tarihten itibaren iki ay içinde istedikleri ülkenin vatandaşlığını seçme hakkı elde eden Türkmenler, kendilerine tanınan sürenin yetersiz olması sebebiyle vatandaşlık başvurularını tamamlayamamışlar ve sonuçta Türkmen nüfusun önemli bir bölümü Irak topraklarında kalmıştır. Şimşir, s.70.

³⁹¹ Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2003 s.199 ve Mim Kemal Öke, **Musul-Kürdistan Sorunu 1918-1926**, İstanbul: İz Yayıncılık, 1995,s.319.

³⁹² Şimşir,s.71-74.

³⁹³ Ibid.,s. 73.

İngiltere'nin de Türkiye'deki Kürtler için benzer hak taleplerini gündeme getireceğinden duyulan endişedir.³⁹⁴

Söz konusu endişeler dönemin Meclis tartışmalarında görülmektedir. Örneğin, 25 Aralık 1922'de İngiltere tarafından kullanılan "Müslüman azınlık" terimi karşısında yapılan görüşmelerde Başvekil Hüseyin Rauf Bey,

*"İngilizler'in Türkiye'de sakin Türk ve Kürtleri imha edebilmek için teşebbüslerinin hepsi bu iki necip milletin vahdeti karşısında iflas etmiştir. Her türlü mefsedetleri, din kardeşi, kan kardeşi, emel kardeşi olan insanların karşısında ermiştir. En ziyade yıkmak için istihdaf ettikleri mühim nokta budur...ve bu noktada bizi vurmak istiyorlar...Bugün Kürt için ekalliyet mevzu bahis etmek, Türk için ekalliyet bahsetmek demektir. Şu halde bu tamamen reddolunmuştur."*³⁹⁵

diyerek bu kavramı reddediyordu. Erken cumhuriyet dönemindeki siyasi elitlerin hepsinde görülen bir algı, azınlıkları koruma bahanesiyle Türkiye'nin içişlerine karışılabilceği yönündeki endişelerdir. Osmanlı döneminden miras kalan bir düşünce olarak da nitelendirebileceğimiz bu algı, özellikle Musul sorunu karşısında izlenen politikalarda daha belirgin bir şekilde görülebilir. Başvekilin göre Musul ile ilgili sorun toprak veya petrol meselesi olmayıp Türkiye'yi doğrudan ilgilendiren bir güvenlik sorunudur. İngilizlerin de desteği ile Musul'da kurulması muhtemel bir Kürt devletinin Türkiye'ye karşı bir "ateş ocağı" olacağı ifade edilmiştir.

Kürt devleti kurulmasından duyulan endişe Lozan görüşmeleri sırasında diğer mebuslar tarafından da dile getirilmiştir. Örneğin, Hüseyin Avni Bey "... gayesi orada bir Kürt hükümeti teşkil edip, senin memleketini parçalayıp, neticesinde bir Ermenistan teşkil etmek değil midir?" derken, İzmit mebusu Sırrı Bey de "...orada güya evsaf-ı milliyeyi haiz bir Kürt hükümeti teşkil ettiğini gösterir göstermez yarın komşumuz bulunan İran'ın taht-ı idaresinde bulunan Kürtlerin buraya iltihakları için burada teşvikatda bulunacaklardır. Onu itmam ettikten sonra ve belki ondan evvel bizimle beraber çalışan ve bizimle beraber şimdi bu uğurda evlatlarını feda eden Kürtlerin dahi oraya iltihakına çalışacaklardır." diyerek taşıdıkları endişeleri dile

³⁹⁴ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa ile İlişkiler", Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (258-292), Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 268.

³⁹⁵ Mim Kemal Öke, **Musul Meselesi Kronoloji 1918-1926**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1987,s.106-112. Vurgu yazara ait.

getirmişlerdir.³⁹⁶ Türkiye'nin azınlık meselesine yaklaşımını gösteren bu ifadeler, Irak ile ilişkilerde neden Türkmenlerin azınlık olarak korunması gerektiğini savunmadığını göstermektedir.

Türkmenler için Irak hükümeti ile koruma antlaşması yapılmaması hakkında farklı bir yaklaşıma göre Irak'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olurken Irak'taki Türkmenlerin haklarını koruyacağına dair verdiği güvence yeterli görülmüş; Türkiye de buna güvenerek ek bir koruma hükmü konulmasına yönelik bir politika izlememiştir.³⁹⁷ Sonuçta, Türkiye'nin kendi iç dinamikleri neticesinde izlemek durumunda olduğu bu politika Türkmenlerde Bulgaristan ve Yunanistan'da kalan Türklere kıyasla kendilerinin ikinci plana itildiği izlenimi yaratmıştır.

Bu durumun Türkmenler'de hayal kırıklığı yaratmaması için de onların Irak'ın “kurucu unsuru” oldukları söylemi geliştirilmiştir. Günümüzde de benimsenen bu söylem, Türkmenleri korumaktan ziyade, din temelinde bir azınlık anlayışının ve Türkiye'de yaşayan “azınlıklara” da bu perspektiften bakılmaya devam ettiğini göstermektedir. Bu bağlamda da Türkmenler ile ilişkisinde Türkiye'yi sınırlandıran bir faktör olarak kendi ülkesindeki Kürtlere yönelik izlediği politikalar karşımıza çıkmaktadır.

Türkiye'nin Türkmenlere yaklaşımını belirleyen bir diğer faktör ise, Irak ile ikili ilişkileridir. Cumhuriyetin kuruluş yıllarından itibaren Türkiye sınırları içindeki Kürtlerin konuları gerek iç, gerekse dış siyasi ilişkilerin önemli bir parçasını oluşturmuştur. Kürtlerin sadece Türkiye'de değil, İran, Irak ve Suriye'de de bulunmaları ve ayrılıkçı eğilimler içinde olmaları³⁹⁸ Türkiye ve Irak'ı bu hareketler karşısında işbirliği yapmaya yöneltmiştir. Türkiye ve Irak arasında, Irak'ta oldukça sık bir biçimde değişen yönetimlere rağmen, sürdürülen ilişkilerin temelinde Kürt meselesinde yapılan bu işbirliği yatmaktadır.³⁹⁹ 1925 yılında Şeyh Sait İsyanı ve 1930 Ağrı Ayaklanması

³⁹⁶ Ibid.,s.111.

³⁹⁷ Hasan Köni, “ Uluslararası İnsan Hakları ve Irak Türkleri”, **Irak Türkleri Sempozyumu Bildirileri**, Mahir Nakip ve Ziyad Köprülü (Hızl.), Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 30 Ocak 1987,s.91.

³⁹⁸ Kürtler 1880'lerden beri bağımsız bir Kürt devleti için mücadele etmekte, sınırları içine dağılmış ülkelerin ulusal birlikteliklerini ve toprak bütünlüklerini koruma konusunda “yaşamsal tehdit” yaratmışlardır. Kürt ayrılıkçığı karşısında bölge ülkeleri arasında yapılacak işbirliği de güvenlik açısından öncelikli bir konu olmuştur. Mustafa Alp Dağıstanlı, “Kürt Sorununa Sınırsız Çözüm”, **Foreign Policy (Türkiye Baskısı)**, (Mayıs-Haziran,2006),s.74-82. Hamit Bozarlan, “Kürt Milliyetçiliği ve Kürd Hareketi (1898-2000)”, Tanıl Bora ve Murat Gültekinil(ed.),**Milliyetçilik-Modern Türkiye'de Siyasal Düşünce**, İstanbul: İletişim Yayınları,2003(2.Baskı),s.841-871.

³⁹⁹ Robins, s. 671-673.

Türkiye'nin kendi ülkesindeki ayrılıkçı Kürt hareketlerden duyduğu endişeleri arttırarak onu benzer isyanlar ile baş etmeye çalışan diğer ülkelerle işbirliğine yöneltmiştir.⁴⁰⁰

Bu işbirliğinin somut göstergesi 8 Temmuz 1937'de imzalanan Sadabat Paktı'dır. Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında imzalanan bu pakt, "içişlerine karışmama" ve "toprak bütünlüğüne saygı" gibi iki temel prensibe dayanmıştır.⁴⁰¹ Bu prensiplere yapılan vurgunun önemli bir nedeni Irak, İran ve Türkiye'deki Kürtlerin ayrılıkçı hareketlerinden duyulan endişelerdir.⁴⁰² Bu endişeler antlaşmanın 7. maddesi ile tarafların birbirlerinin içişlerine karışmamak ilkesini tamamlayacak bir hüküm konulmasında da görülür. Buna göre "bağıtlı taraflar kendi sınırları içinde öteki Tarafların kurumlarını yıkmak, düzen ve güvenliğini sarsmak ya da hükümet rejimini bozmak amacıyla silahlı çeteler, gruplar ya da örgütlerin kurulmasını ve onların eyleme geçmelerini engellemeyi yükümlenmektedir."⁴⁰³

Bu çerçevede içinde Türkiye'nin kendi güvenliğine tehdit algıladığı bir ortamda Irak ile geliştirdiği ilişkilere öncelik vererek Türkmen odaklı bir politika izlemediği görülmektedir. Ancak Irak ile yapılan ikili anlaşmalar ve çeşitli kültürel yardımlar sınırlı da olsa Türkmenlere de destek sağlanmıştır. Örneğin, Irak Kralı Faysal'ın Türkiye ziyareti ardından 9 Ocak 1932'de Ankara'da "İkamet Sözleşmesi" imzalanmıştır. Bu sözleşmenin önemi Irak vatandaşlarının Türkiye'de oturmalarına, mal ve mülk edinebilmeleri ve çalışabilmelerine imkân tanınmasıdır. Bu sözleşmeden ise en fazla Irak'ta yaşayan Türkmenler faydalanmıştır.⁴⁰⁴ 1933 yılında yürürlüğe giren bu

⁴⁰⁰ Türkiye'de gerçekleştirilen devrimlere karşı muhalefet 1920'lerden 1930'lara kadar bir dizi isyan dalgası yaratmıştır. 1924–1938 arası 18 isyandan 17'si Doğu Anadolu'daydı ve 16'sına Kürtler katılmıştı. Bunlar arasında en önemlileri 1925 yılındaki Şeyh Sait Ayaklanması ile 1930'daki Ağrı Dağı Ayaklanması olmuştur. Gareth Winrow ve Kemal Kirişçi, **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2002 (4.basım), s. 105,109–112. Türkiye'de dinin rolünü azaltma çabaları Kürt ayrılıkçılığını teşvik ediyordu. "Şeyh Sait'in torunu Abdülmelik Fırat Hilafetin kaldırılması ile birlikte Kürtler için Türkiye Cumhuriyeti'nde kalmanın bir anlamı olmayacak" diyordu. Aktüel'de Söyleşi, 11 Aralık 1991, Aktaran: Gareth Winrow ve Kemal Kirişçi, **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2002 (4.basım), s.107.

⁴⁰¹ Paktın bu maddeleri şu şekildedir: " Madde 1. Yüksek akit taraflar birbirlerinin dâhili işlerine her türlü müdahaleden mutlak surette istinkâf siyaseti takip etmeyi taahhüt ederler.

Madde 2. Yüksek akit taraflar müşterek hududlarının masuniyetine sureti katiyede riayet etmeyi taahhüd ederler." Paktın karşılıklı yardım ya da askeri ittifak anlaşması olmayıp sadece ilgili ülkelerin aralarında dostluk ve güveni pekiştiren bir antlaşma olduğu belirtilmelidir. "1937 Sadabat Paktı", **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (I.Cilt 1920–1945)**, İsmail Soysal(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s.591.

⁴⁰² İsmail Soysal, " 1937 Sadabat Paktı", İsmail Soysal (ed.), **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç**, Ankara: Türk Tarih Kurumu,1999,s.327–342. Mustafa Palabıyık, "Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937):İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme", **Ortadoğu Etüdüleri**, Cilt:2,Sayı:3, (Temmuz 2010),s.149-179. Muhittin Ataman, "The Kurdish Question and Its Impact on Turkey's Foreign Policy: From 1923 to 2000", **Journal of South Asian and Middle Eastern Studies**, Vol.24,No:2,(Winter 2001), s. 39 ve Robins, s. 671.

⁴⁰³ İsmail Soysal, " 1937 Sadabat Paktı", İsmail Soysal (Ed.) **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç** içinde (327–342) , Ankara: Türk Tarih Kurumu,1999,s. 333.

⁴⁰⁴ Şimşir, s.89.

anlaşma ile Türkiye'deki Irak vatandaşları ve Irak'ta yaşayan Türkler iş ve mal edinme haklarına sahip olmuşlardır. Türkmenlerin haklarını korumak üzere müdahale etmesine yasal dayanak sağlayan anlaşma yapılmamış olsa da Irak ile yapılan bu türden anlaşmalar vasıtasıyla Türkmenlere yönelik birtakım adımlar atılabilmektedir.

Kısacası Türkmenler, erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin dış politikasında sınırlı da olsa bir yer bulabilmiştir. Bu durum, Türkmenlerin yaşadıkları sorunlar karşısında Türkiye'den yardım talebinde bulunmalarından kaynaklanmakla birlikte sonraki dönemlerde göreceğimiz gibi Türkiye'nin Irak'a yönelik genel politikası ve Türkiye'deki "Kürt meselesi" de bu gruplarla ilgilenme "ihtiyacını" hissettirmiştir. Türkiye'nin müdahalesini sınırlayan Irak ile ikili ilişkilerindeki öncelikleri ve kendi olanaklarındaki kısıtlamalar, başka bir deyişle ekonomik, kültürel yardımlar yapmasını sağlayacak kaynaklardan yoksun oluşudur.

C.Değerlendirme

Türkiye'nin Türkmenlere yaklaşımı Sabanadze'nin kuramsal bölümde analiz ettiğimiz jeopolitik, milliyetçi ve normatif olarak nitelendirdiği akraba devlet politikalarından hem jeopolitik, hem de milliyetçi kategorinin birlikte ele alınmasını gerektiren bir örnek sunmaktadır.⁴⁰⁵ Türkiye'nin hem araçsal, hem de paylaşılan ortak kimlik, tarih gibi nedenlerle Türkmenlerle ilgilendiğini belirtmek mümkündür. Ancak bu nedenlere dayalı olarak hareket etmesini sınırlandıran çeşitli faktörler akraba devleti rolünü ihtiyatla yüklenmesine neden olmuştur.

Musul sorunu sırasında Türkiye'nin Türkmenlere yaklaşımı, siyasi elitlerin Türkmenleri "kendilerinden" olarak algıladığını göstermektedir. Örneğin 1934 yılında Bağdat Büyükelçiliği'nden Dışişleri'ne bildirilen bir raporda Irak'ta Türk dilinin ve kültürünün yayılması için "harf inkılâbı ve kültürünü tanıtabilecek ve sevdirecek kitapların" Irak'a gönderilmesi istenmiştir.⁴⁰⁶ Böylece Türkiye'de yapılan harf devriminin Irak'ta yaşayan Türkmenlere de ulaşması arzusu, Türkmenlerin "soydaş" olarak tanımlanmaları ve onların kimliklerini korumalarına dönük hassasiyet, siyasi elitlerin Türkmenleri "kendilerinden" olarak gördüğünü göstermektedir. Ancak, bu dönemde incelediğimiz diğer tüm "dış Türk" gruplarında olduğu gibi, bu durum dış politikaya bir duygusallık olarak yansımamıştır.

⁴⁰⁵ Natalie Sabanadze, "Minorities and Kin-States", **Helsinki Monitor**, No:3, (2006).

⁴⁰⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 030.10.259.742.14, s.2-3.

Türkmenlerin coğrafi bakımdan stratejik bir konumda olmaları Türkiye açısından önemli bir güvenlik kaynağı yaratmıştır. Bunu Musul sorununda izlediği politikada da görmek mümkündür. Türkiye'nin Musul politikasında önceliği Türkmenlerin Türkiye topraklarına katılması değil, hem buldukları coğrafyanın güvenliği açısından, hem de kendi Kürt nüfusu açısından taşıdığı önemdir. Bu bağlamda güç ve güvenlik odaklı bir yaklaşım ile Türkmen nüfusun yoğun olarak yaşadığı yerlerin Türkiye'ye bırakılmasını savunmuştur. Bu durum Osmanlı döneminden gelen bir düşüncenin devamı olarak da değerlendirilebilir. Irak'ın hâkimiyetinin Osmanlı İmparatorluğu'na geçmesinden itibaren Musul-Bağdat yolunun güvenliğini sağlamak için bu bölgelerde yaşayan Türkmen nüfus "Sünni mezhepli Anadolu Türkleri ile güçlendirilmiştir".⁴⁰⁷ Böylece Osmanlıların asıl amacı İran-Irak sınırında dağlık bölgelerde yaşayan yarı-yerleşik ve göçebe konumundaki Kürt aşiretlerin ve çöl bölgesinden gelebilecek Arap aşiretlerin olası saldırılarına karşı Türkmenleri bir güç unsuru olarak kullanmaktır. Osmanlılardan gelen bu yaklaşımın koşulların değişmesiyle önemli farklılıklar arz ettiği görülse de genel hatlarıyla Türkmenlere bölgedeki Kürt unsurlara karşı bir güç aracı olarak bakılması yönündeki etkisi süregelmektedir. Bu nedenle sınır bölgelerinde yaşayan diğer "dış Türk" gruplarında da görüldüğü gibi, yaşadıkları yerlerde kalmalarının sağlanması en önemli politika hedefidir. Dolayısıyla Türkmenlere güvenlik odaklı yaklaşım Türkiye'deki ayrılıkçı Kürt hareketinin Irak'taki uzantısı karşısında Türkmenleri bir dengeleyici güç olarak görmesinden kaynaklanmaktadır. Böylece Türkmenler, Türkiye'ye sağlayacağı güvenlik ve güç nedeniyle araçsal bir önem taşımıştır.

Ancak Türkiye'nin hem duygusal, hem de araçsal nedenlere dayalı olarak hareket etmesini sınırlandıran çeşitli faktörler mevcuttur. Bunların en başında da Irak ile ilişkileri ve kendi Kürt sorunu karşısında izlediği tutum gelmektedir.

Kürt sorunu karşısında izlediği tutum, Türkmenlerin Irak'ta azınlık olarak haklarını koruyacak anlaşma yapamamasına ve azınlık yerine "kurucu unsur" olduğuna yönelik bir politika izlemesine neden olmuştur.⁴⁰⁸ Din temelinde azınlık anlayışını benimseyen Türkiye'de yaşayan Kürtlerin de azınlık konumuna getirilmemeleri için,

⁴⁰⁷ Sinan Marufoğlu, **Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831-1914)**, İstanbul: Eren Yayınları, 1998, s.57.

⁴⁰⁸ Dışişleri Bakanlığı ile yapılan görüşmelerde sınır komşularındaki Türk azınlıklardan bahsederken Türkmenler sayılmıştır. Fakat resmi söylem çerçevesinde "kurucu unsur" oldukları vurgulanmaktadır. Dolayısıyla kültürel yakınlık hissettiği bu grupla ilişkisini "kurucu unsur" temelinde kurmaktadır. İsmi Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

Türkmenlerin de çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir ülkede azınlık olmadığı görüşü benimsenmiştir. Akriba devletler, kendi sınırları içinde azınlık sorunları yaşıyorlarsa, bu durum onları diğer devletlerin müdahalesine açık bırakmakta, başka bir ifadeyle, “yumuşak karnını” oluşturmaktadır. Bu bağlamda ayrılıkçı Kürt hareketini Türkiye’nin yumuşak karnını oluşturan bir konu olarak değerlendirmemiz mümkündür. Irak Türkmenleri 1940’ların başında “zalim bir idare altında dillerini” kaybetmek üzere olduklarını Türkiye’ye iletirlerken, Irak’taki diğer azınlıkların yararlandığı haklardan faydalanmak istediklerini belirten talepleri ⁴⁰⁹ karşısında Ankara’nın sessiz kalmasına yol açan, Irak’taki Türkmenlerin azınlık olmadığı tezidir. Bu tezin temelini de Türkiye’nin kendi azınlık sorunlarına olan yaklaşımı oluşturmaktadır.

Türkmen politikasına yansıyan bir diğer sınırlandırıcı faktör de Irak ile ikili ilişkileridir. Musul sorunun halledilmesinden sonra Irak ile geliştirilen ilişkiler hem mevcut statükonun sürdürülmesinden elde edilen güvenliğin korunması, hem de ayrılıkçı Kürt sorunu çerçevesinde yapılan işbirliği dolayısıyla önem taşımıştır. Dolayısıyla Türkiye’nin Türkmenlere yönelik uygulanan baskı politikaları karşısında beklenen tepkiyi göstermemesinin nedenlerinden birini de Irak ile yapılan işbirliği oluşturmaktadır.

Türkiye’nin bu sınırlandırıcı etkenler nedeniyle II. Dünya Savaşı’na giden süreçte Türkmenlerden gelen talepler karşısında “akriba devlet” rolünü üstlenmekte isteksiz davrandığı görülmektedir. Böyle bir davranışın ardında yatan nedenlerin en başında da hukuki bir antlaşmaya dayanmayan koruma ilişkisinin olmaması ve yapılacak her müdahalenin “içişlerine karışma” olarak algılanacağı hassas bir dönemde gerçekleşmesidir. Daha önce de altını çizdiğimiz gibi Musul sorunu, Irak hükümetlerine Türkiye’nin yayılmacı bir politika izleyeceği endişesini miras bırakmıştır. Bu nedenle Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılmasının ardından Türkiye’nin özellikle sınır komşularında yaşayan Türklere yönelik yayılmacı politikalar izleyeceği düşüncesine karşılık, Türkiye’nin de yeni kurulan bir devlet olduğu ve Osmanlı’nın izlediği yayılmacı politikaları benimsemeyeceği özenle belirtilmiştir. Bu durumu şu sözler özetlemektedir: *“Türkiye’nin komşularından hiçbir isteği yoktur ve olmasına da ihtimal yoktur. Biz de Irak gibi, Suriye gibi, Osmanlı İmparatorluğu’nun üzerine kurulmuş yeni*

⁴⁰⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 490.01.586.23.3,s.10.

ve milli bir devletiz.”⁴¹⁰ Bu nedenle, Türkiye'nin önceliği Türkmenlerin Irak'taki konumlarından çok, kendi güvenliğinin sağlanmasıdır.

IV. BULGARİSTAN'DAKİ TÜRKLER⁴¹¹ VE TÜRKİYE

19.yy'ın milliyetçi hareketleri Batı ve Orta Avrupa'yı sarıp Osmanlı İmparatorluğu egemenliğindeki Balkan bölgelerine de yansıyınca önce Yunanistan, ardından Bulgaristan bağımsızlıklarını ilan etmiştir. Böylece Osmanlı sınırları dışında önemli bir Müslüman/Türk nüfus kalmıştır. Kalanlar içinde sayı bakımından en büyük grubu Bulgaristan'da yaşayan Türkler oluşturmuştur. Bu dönemde Bulgaristan'da ne kadar Türk azınlığın bulunduğu konusunda kesin bilgiler olmamakla birlikte bu alanda yapılan önemli çalışmalar çeşitli rakamlar belirtmektedir. Örneğin Popovic'e göre, Müslümanlar 1878'de toplam nüfusun %23'ünü oluştururken, 1910'daki nüfus sayımından elde edilen bilgilere göre ise toplam nüfusun %14'ünü oluşturmaktaydı.⁴¹² 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı, 1912-1913 Balkan Savaşları Bulgaristan'ın, dolayısıyla da Müslüman/Türk azınlığın nüfus oranlarında önemli değişiklikler yaratmıştır.⁴¹³ Şimşir'e göre, 1887 yılında 602.331 olan Türk nüfus, 1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan sonra gerçekleşen göç hareketleri ile azalmıştır.⁴¹⁴ 1886-1890 yıllarında göç edenlerin sayısı yaklaşık 74.753'tür.⁴¹⁵ Bu sayı 1893-1902 yılları arasında da 70.603 kişi artmış; Bulgar Prensiği'nin kurulmasından Balkan Savaşları sonrası döneme kadar geçen sürede Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler sürekli devam etmiştir.⁴¹⁶ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalanan Neuilly Antlaşması ile ülkedeki Müslüman azınlığın 800.000 ile bir milyon arasında olduğu düşünülmektedir.⁴¹⁷ Böylece Müslümanlar içinde Türk azınlık Türkiye Cumhuriyeti kurulduğunda 577.552 civarında kalmıştır.⁴¹⁸

⁴¹⁰ Ayın Tarihi, Sayı 163, Haziran 1967, s.35 içinde Falih Rıfkı Atay, “ Irak-Türkiye Dostluğunun Temelleri”, **Ulus**, 6 Haziran 1947.

⁴¹¹ Gerek azınlık üyeleri ile yapılan görüşmelerde, gerekse de Dışişleri Bakanlığı'ndaki görüşmelerde Bulgaristan'da yaşayan Türk kökenli azınlık grubu “Bulgaristan'daki Türkler” şeklinde ifade edilmiştir. Bu nedenle bu çalışma kapsamında Bulgaristan'daki Türkler, Müslüman/Türk azınlık ile aynı anlamda kullanılacaktır. Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi'nde Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010.

⁴¹² Alexandre Popovic, “Turks of Bulgaria (1878-1985)”, **Central Asian Survey**, Vol.5, No:2, (1986), s.5.

⁴¹³ Victor Bojkov, “Bulgaria's Turks in the 1980s: A Minority Endangered”, **Journal of Genocide Research**, 6, 3, (2004), s.350.

⁴¹⁴ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986,s.18-19.

⁴¹⁵ Ibid., s. 205.

⁴¹⁶ Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler konusunda ayrıntılı bilgi için: Bilal Şimşir, “ Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”,**Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1987, s.47-66.

⁴¹⁷ Popovic,s.9.

⁴¹⁸ Celal Aybar, **Bulgaristan Nüfusu**, Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Neşriyat No:61,Tetkikler Serisi No:32, İstanbul: Devlet Matbaası, 1935,s.23.

Osmanlı'dan bağımsızlığını kazanan devletlere miras kalan millet sisteminin etkisi altında Bulgaristan'da da din temeline dayalı olarak azınlık tanımlaması yapılmış ve Müslüman azınlık çeşitli antlaşmalarla koruma altına alınmıştır.⁴¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu ise bu Müslüman azınlığın koruyucu devleti olarak yapılan antlaşmaların sağladığı hakların denetimini yapma ve gerekirse müdahale etme hakkına sahip olmuştur. Burada altını çizmemiz gereken önemli bir konu, Müslüman azınlık kavramının kapsadığı etnik grupların genişliğidir. Pomaklar, Romanlar ve Türklerden oluşan etnik çizgiler ortak payda Müslümanlık etrafında biraraya getirilmiştir. Birinci Dünya Savaşı öncesinde Balkanlarda yaşanan gelişmeler ve Osmanlı'nın son döneminde Türkçülük akımının etkili olmaya başlaması ile Müslüman azınlık arasındaki Türklerde etnik bilinç yükselmeye başlamış, ancak resmi olarak Türk azınlığının varlığından söz edilmesi 1925 Antlaşması'nda gerçekleşmiştir. Böylece Türkiye kurulduğunda, Osmanlı İmparatorluğu bakiyesi bu Müslüman/Türk azınlıkla ilişkilerini de antlaşmalarla oluşturulan bu hukuki ve tarihsel zemin üzerinde inşa etmiştir.

⁴¹⁹ Osmanlı İmparatorluğu döneminde Bulgaristan'da kalan Müslümanların haklarını koruma altına alan antlaşmalar şöyledir:

Bulgaristan'daki Türklerin haklarını koruyan ilk çok taraflı uluslararası antlaşma Berlin Antlaşması'dır. 13 Temmuz 1878'de imzalanan Berlin Antlaşma'nın 5.maddesi din unsuruna bağlı olarak azınlıkların korunmasına ilişkin hükümler içermektedir. Dini farklı olan kişilerin tüm medeni ve siyasal haklar kullanımında ve kamu görevlerini yerine getirmede hiçbir engelle karşılaşmamaları öngörülmüştür. Berlin Antlaşmasıyla Bulgaristan'da kalan Türklerin ilk defa uluslararası bir antlaşma ile konuları ve hakları belirlenmiştir. Berlin Antlaşması'nın 5.maddesi din unsuruna bağlı olarak azınlıkların korunmasına yönelik olarak bir hüküm içermektedir. "Bu hüküm ile dini farklı olan kişilerin bütün medeni ve siyasal haklarını kullanımında ve kamu görevleri ile öteki görevleri yerine getirmede hiçbir ayrımcılık ile karşılaşmamaları" öngörülmüştür. Antlaşmanın dördüncü maddesi Müslüman ifadesi yerine "Türk" kavramına atıfta bulunarak şöyle demektedir: " *Bulgarların Türk ve Romanya ve Rum ve sair akvam ile mahlut oldukları mahallelerde bu kavimlerin intibahata ve nizamname-i esasisinin tanzimine müteallik şeyde hukuk ve menfaat gözetilecektir*". Kısacası bu antlaşma ile Bulgaristan Türkleri'ne kendi dini örgütlerini kurma ve İstanbul'daki Şeyhülislam ile bağlantılarını devam ettirebilecekleri imkânlar tanınmıştır.

Bu çok taraflı antlaşmaya ek olarak ikili antlaşmalar yoluyla da azınlıklara koruma sağlanmıştır. Bu ikili antlaşmaları ilki 1909 İstanbul Protokolü ve Sözleşmesi'dir. İstanbul Protokolü ile Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazandıktan sonra da Berlin Antlaşması'nda tanınan hakların korunacağı ifade edilmiş, imzalanan sözleşme ile de Bulgaristan'daki müftülükler düzenlenerek azınlıkların hakları ve vakıf malları ile ilgili hükümler getirilmiştir. Protokole göre müftüler vakıf yönetimi yanında azınlığın eğitiminden de sorumlu olmakta, kısacası azınlığın milli temsilcisi olma konularını korumuşlardır. İkili antlaşmalardan bir diğerini 29 Eylül 1913'te Bulgaristan ve Osmanlı İmparatorluğu arasında imzalanan Türk-Bulgar Antlaşması ve müftülüklerle ilgili sözleşme oluşturmaktadır. Bu sözleşmede benzer hükümler getirilerek azınlık hakları korunurken, "Müftülere Müteallik Mukavelename" ile dini haklar ve özgürlükler konusunda Bulgaristan'daki Türkler için ek düzenlemeler getirilmiştir. Müftüler, Şeyhülislam ile Bulgaristan arasında aracılık yapacak, din ve hayır kurumlarını denetleyecekti. Müftüler, Bulgaristan'daki müslüman cemaat arasından seçilecekti. Çok taraflı antlaşmaların bir diğeri Neuilly Barış Antlaşması'dır. Bulgaristan'ın Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra imzalamış olduğu Neuilly Antlaşması'nda da "Azınlıkların Korunması" başlıklı bölümün 54.maddesinde ırk, din ve dil bakımından azınlıklara mensup olan Bulgar vatandaşlarının öteki Bulgar vatandaşları ile aynı muameleyi göreceği belirtilmiştir. Bu antlaşma ile azınlıklara hayır kurumları ile dini ve sosyal kurumlar, okullar kurma ve bunları yönetme ve buralarda kendi anadilleri ile eğitim yapma hakkı tanınmıştır. Ayrıca 57.maddede azınlıklara tanınan hakların denetimi Milletler Cemiyeti'ne bırakılmıştır. Bu antlaşmaya göre Bulgar anayasası kanunları ve kararları ile azınlıkların korunmasına ilişkin antlaşma hükümlerine aykırı olmayacaktır. Bulgaristan'daki Türklerin uluslararası ve ikili antlaşmalarla sahip olduğu haklar konusunda ayrıntılı bilgi için bakınız: İbrahim Kamil, **Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, Ankara: Yükseköğretim Kurumu Matbaası, 1989; Hüseyin Pazarıcı, "Uluslararası Hukuk ve Antlaşmalar Yönünden Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü", **Bulgaristan'da Türkler Sempozyumuna Sunulan Bildiri**, Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 10 Nisan 1985, s. 10, 15–27.

Bu bölümde Bulgaristan'da kalan Müslüman/Türk azınlığın Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan İkinci Dünya Savaşı'na kadar geçen sürede Bulgaristan'da yasal olarak nasıl bir konumda olduğu, hangi sorunlarla karşılaştıkları, taleplerini nasıl dile getirdikleri ve Türkiye'yi nasıl gördükleri değerlendirilecektir. Bu talepler karşısında Türkiye'nin erken Cumhuriyet döneminde nasıl politikalar ürettiği, dış politikasında bu topluluğa nasıl yer verdiğini inceleyen bölümden sonra kısa bir değerlendirme yapılacaktır.

A. Bulgaristan'daki Türklerin Konumunu Etkileyen Gelişmeler

Ulusal bağımsızlık mücadelesini Osmanlı İmparatorluğu'na karşı gerçekleştirdiği için Bulgaristan açısından bağımsızlık, "Osmanlı boyunduruğundan kurtulmak" olarak nitelendirilmiş, sınırları içinde kalan Müslümanlar ise Osmanlı esareti altında yaşadığı dönemi hatırlatan birer imge olarak algılanmıştır.⁴²⁰ Dolayısıyla değişen yönetimlere göre izlenen stratejiler farklılaşsa da Bulgar toplumu, ulus inşa sürecinde Müslüman/Türk azınlıkları dil ve din bakımından sahip oldukları farklı özellikleri nedeniyle kendilerinden olarak görmedikleri için dışlamıştır. "Öteki" olarak görülen Müslümanlara tanınan azınlık hakları da onların farklı özelliklerini korumalarına ve içe kapanmalarına neden olarak toplumla bütünleşmelerini engellemiştir.⁴²¹

Bu bağlamda Bulgaristan'ın kuruluşundan komünist iktidara kadar geçen zaman dilimini uygulanan azınlık politikaları çerçevesinde üç başlık altında incelemek mümkündür. Monarşi hükümetlerinin azınlık sorunlarına kayıtsız kaldıkları dönemi 1878–1919 arasında, Bulgar Çiftçi yönetimi hükümetlerinin azınlıklara hoşgörülü davrandıkları dönemi 1919–1923 yılları arasında ve son olarak otoriter sağ hükümetlerin asimilasyon politikalarını yürüttüğü 1934–1944 yılları arasındaki on yıllık dönemi kapsayacak bir sınıflandırma yapabiliriz.⁴²²

1878 ve 1919 yılları arasında yukarıda da değinildiği gibi Bulgaristan'ın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsızlığını elde ettikten sonra sınırları içinde kalan Müslümanların haklarını korumak için çeşitli uluslararası antlaşmalar yaptığını

⁴²⁰ Ulf Brunnbauer, "The Perception of Muslims in Bulgaria and Greece: Between Self and the Other", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.21, No.1, (2001), s. 39-61.

⁴²¹ Anna Mirkova, "Citizenship Formation in Bulgaria: Protected Minority or National Citizens", *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol.29, No.4,(December 2009),s. 469-482.

⁴²² Lila Petkova, "The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000", *Ethnopolitics*, 1:4, (2002), s.42-59

görmekteyiz. Bu antlaşmalara ek olarak 1947 yılına kadar geçerliliğini koruyan 1879 Tırnova Anayasası da Müslüman/Türk azınlığa siyasi ve medeni haklar yanında kültürel ve dini haklar tanımıştır.⁴²³ Azınlıkların eğitim ve dini haklarını uluslararası antlaşmalar ve anayasa ile garanti altına alan Bulgar hükümetlerinin azınlığın içişlerine müdahale etmek yerine onlarla ilgilenmediği görülmektedir.⁴²⁴ 1878-1920'lere kadar Bulgaristan yönetimlerinin dini elitler ile zımnî bir anlaşma içinde olduğunu ifade eden Höpken'e göre, azınlık üyeleri etnik temelde bir ayrışma yaratacak mobilizasyon içinde olmamaları koşuluyla azınlığın içişlerine müdahale etmemeyi kabul etmişlerdir.⁴²⁵

Balkan Savaşları ile birlikte Müslüman topluluğu en fazla etkileyen siyasi baskı ya da ayrımcılıktan ziyade Bulgaristan'da yaşanan sosyal değişim olmuştur. Modernleşme sürecine giren Bulgaristan'daki değişim en fazla kendisini Müslüman/Türklerin yaşam koşulları üzerinde hissettirmiştir. Osmanlı kültürü ve İslam dininin etkisinden kurtulmaya odaklanan yönetimlerin uyguladığı politikalar Müslüman/Türk azınlığın kendilerini yabancı hissetmelerine yol açmıştır. Bu değişime ayak uyduramayanların bir kısmı göç ederken, bir kısmı da dinsel kimliklerine tutunmuştur. Kalanların hakları, siyasi ve sosyal konumları ise I.Dünya Savaşı'ndan 1920'lerin sonuna kadar korunmuştur. Örneğin, dinsel ve kültürel otonomilerine zarar gelmemiş, kendi basın yayın organları olmuştur. Eğitim konusunda da azınlıkların okullarına devlet desteği verilmiş ancak öğretmenlerin maaşları Müslüman toplum tarafından karşılanmıştır. Bulgar yönetimlerinin eğitim konusunda müdahaleci bir tavır olmaması azınlık üyelerinin Bulgar eğitim sistemine asimile olmamalarını sağlamış, ancak mali destek vermemesi eğitim olanaklarının kısıtlı olmasına yol açmıştır.

Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Bulgaristan'da iktidara gelen Çiftçi Partisi (1919–1923) döneminde Bulgaristan'daki azınlıkların hakları önceki dönemlere kıyasla daha fazla gözetilmiştir. Gerek Çiftçi Partisi'nin gücünü koruyabilmesi için çiftçi olan Müslümanların desteğini kazanması gerektiğinden, gerekse de savaş sonrası düzende Milletler Cemiyeti'nin (MC) güvencesi ve Neuilly Antlaşması ile güvence altına alınan azınlık hakları nedeniyle Müslüman azınlıklar eğitim ve din alanında çeşitli

⁴²³ Bulgaristan'ın ilk anayasası olan Tırnova Anayasası 1881/83'te askıya alınmasına, 1893 ve 1911'de değiştirilmesine rağmen 1947'de ikinci anayasa olan Dimitrov Anayasası kabul edilene kadar yürürlükte kalmıştır. Azınlıkların hakları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: İbrahim Kamil, **Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü**, İstanbul:Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı,1989, s. 83.

⁴²⁴ Wolfgang Höpken, "From Religious Identity to Ethnic Mobilization:The Turks of Bulgaria before, under and since Communism", Hugh Poulton and Suha Taji-Farouki (Ed.), **Muslim Identity and the Balkan State** içinde (54-81), London: Hurst&Company, 1997, s. 56-57.

⁴²⁵ Ibid., s. 60.

haklar elde etmişlerdir. Örneğin, azınlık üyeleri kendi dilleri ile eğitim görebilme ve hükümetten eğitim konusunda destek görme haklarına sahip olmuşlardır.⁴²⁶ 1921 yılında çıkarılan Ulusal Eğitim Kanunu azınlık okullarına devletten mali destek sağlamış, öğretmen okulu ve din adamlarını yetiştirmek üzere Mekteb-i Nuvvab açılmıştır.⁴²⁷ Fakat Çiftçi hükümeti 1923 yılında bir darbeyle devrilmesinden sonra başa geçen hükümetler döneminde azınlıkların yaşam koşullarında olumlu gelişmeler görülmemiştir.

Osmanlı millet sisteminin etkisi altında din temelinde tanımlanan azınlık anlayışı, 1925 yılındaki Türk-Bulgar Antlaşması'nda Türk azınlıktan söz edilmesiyle ilk defa etnik bir boyut kazanmıştır.⁴²⁸ Resmi düzeyde azınlığa atfedilen kimliklerden ziyade azınlığın kendisini nasıl tanımladığını incelersek bu dönemde azınlığın, kendilerini öncelikli olarak Müslüman kimliği ile tanımladıklarını görürüz.⁴²⁹ Türkiye Cumhuriyeti kurulana kadar ulusal liderlik için gereken sosyal ve eğitim koşullarına sahip olamamışlar, ancak bu durum, onların azınlık olma bilincinden yoksun oldukları anlamına gelmemiştir. Örneğin, 1906'da Şumnu'da başlayan ilkokullarda ve rüşdiyelerde okutulacak dersler ve kitaplar konusunda işbirliği yapmak üzere düzenlenen kongreler dizisi 1933 yılındaki Rusçuk'taki kongreye kadar sürmüştür.⁴³⁰ Dolayısıyla azınlık üyeleri arasında sınırlı da olsa taleplerini dile getirecek bir yapılanma ile kendini gösteren bir azınlık olma bilincinin varlığından söz etmek mümkündür. Fakat bu azınlık bilinci etnik bir azınlıktan çok dini bir azınlık bilincidir. Azınlığın kendisini nasıl tanımladığına yönelik önemli bir değişim unsuru ise 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıdır.

Bu gelişme azınlığın kendisini Müslüman yanında Türk kimliği ile de tanımlamasına, dolayısıyla dini bir azınlık grubundan etnik bir azınlık grubuna evrilme sürecini başlatmıştır. Modern Türkiye'nin kurulmasıyla Kemalistlerin Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlık üzerinde nasıl bir etkisi olduğu konusunda yapılan çalışmalar

⁴²⁶ Şimşir, s.55-56

⁴²⁷ Yonca Köksal, "Minority Policies in Bulgaria and Turkey: The Struggle to Define a Nation", **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**, Vol.6, No.4, (December 2006), s.510.

⁴²⁸ İbrahim Kamil, **Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1989, s.37-44 ve Yonca Köksal, "Transnational Networks and Kin States: The Turkish Minority in Bulgaria, 1878-1940", **Nationalities Papers**, Vol.38, No.2, (March 2010), s. 196.

⁴²⁹ "Dinin bir tür tutunum ideolojisi" olarak yorumlandığı bir analiz için bakınız:

Baskın Oran, "Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C,lt 48, Sayı 1-4, (1993), s. 121-147.

⁴³⁰ Kongreler hakkında detaylı bilgiler için bakınız: Osman Keskiöglü, **Bulgaristan'da Türkler**, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Aralık 1985, s. 99-114.

sınırlıdır.⁴³¹ Örneğin Höpken'e göre, kimi çalışmalar Türkiye'de gerçekleşen modernleşme hareketlerinin Bulgaristan'daki azınlığın "Türk azınlık" olarak etnik bilince sahip bir topluluğa evrilmesini sağladığını savunurken, kimi çalışmalar ise Kemalist hareketin etkisinden ziyade İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra komünistlerin güç kazanmasının Türk kimliklerini benimsemelerinde daha etkili olduğunu belirtir.⁴³² 1925 yılında Türkiye'nin azınlığın haklarını koruma sorumluluğunu alarak akraba devlet rolünü üstlenmesi ve yaptığı yardımlar azınlık arasında "Türklük" bilincinin yayılmasında etkili olmuştur. Burada azınlığın Türkiye'yi nasıl gördüğü önemlidir zira Türkiye'nin etkisi altında yeni bir dönüşüm süreci yaşayan azınlık üyeleri arasında değişime direnen ve Türkiye ile mesafeli ilişkileri savunan muhafazakâr olarak nitelendirilebileceğimiz, Türkiye'yi "anavatan olarak gören" ve Kemalist devrimlerin azınlık arasında da yayılmasını arzulayan modernist olarak nitelendirilebilecek iki kesim ortaya çıkmıştır.

Köksal'a göre azınlık içinde yaşanan bölünme de ciddi boyutlarda olmamıştır.⁴³³ Modernist ya da muhafazakâr kampta da olsa azınlığın talepleri birbiriyle örtüşmüştür zira her iki kesim de dini özgürlüklerini ve ana dilde eğitim yapma hakkına sahip olma gibi isteklerini dile getirmişlerdir. Bu bağlamda her iki grup "Türklükten" ne anladıkları konusunda farklılaşmışlardır.⁴³⁴ Keskiöglü ise Kemalistler ve anti-Kemalistler arasındaki mücadelenin daha "şiddetli" olduğunu ve azınlık arasında bir tür "boğuşmalara" yol açacak derecede ayrılıklar yarattığını belirtmektedir.⁴³⁵ Bu çekişmeler 1930'lu yılların başında Başmüftülük ve Turan Derneği arasındaki ilişkilerde kendisini göstermiştir.

Turan Derneği, azınlığın "Türk" kimliğinin kabul edilmesi konusunda yaptığı girişimlerle adını duyurmuştur. 1923–1924 yılları arasında çeşitli şehirlerde kurulan spor kulüplerinin Türk Spor Birliği adı altında 1925 yılında tek bir çatı altında toplanmasından sonra, 1926 yılında Turan adını almış ve Türk gençliği arasında

⁴³¹ Türkiye Cumhuriyeti'nde yaşanan modernleşme hareketinin Bulgaristan'daki Müslüman/Türkler üzerinde nasıl bir etkisi olduğu tartışmalı bir konudur. Ayrıntılı bilgi için: Höpken, s. 61.

⁴³² Ibid.

⁴³³ Yonca Köksal, "Minority Policies in Bulgaria and Turkey: The Struggle to Define a Nation", *Journal of Southeast European and Black Sea Studies*, Vol.6, No.4, (December 2006), s.510.

⁴³⁴ Bu konuda verilebilecek örneklerden en çarpıcı olanı eğitim dili konusunda Türkiye'nin desteğiyle Kemalist reformların uygulanarak yeni alfabenin kullanılması tartışmalarıdır. Muhafazakâr kesime göre eski Türkçe alfabeden uzaklaşmak onların Müslüman kimliklerine zarar verecektir. Oysa modernleşme taraftarı olan kesim ise yeni alfabenin öğretim ve öğrenimde kolaylık sağlaması konusunda getireceği avantajlar nedeniyle kabul edilmesi konusunda istekli davranmıştır. Ibid.,s.511.

⁴³⁵ Osman Keskiöglü, *Bulgaristan'da Türkler*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Aralık 1985,s. 21-24.

dayanışmanın sembolü haline gelmiştir. Kemalist reformları destekleyen üyeleri 1933 yılında kapatılana kadar çeşitli festivaller ve organizasyonlar düzenleyerek örgütlenme ağını güçlendirmiştir. Bu bağlamda sağladıkları en önemli katkı 1929 yılında Sofya’da düzenlenen Türk Kongresi’dir.⁴³⁶ Seçilmiş delegelerin azınlık taleplerini tartışarak hükümete isteklerini ilettikleri bu oluşum, Müslüman azınlık içinde bulunan Roman ve Pomaklardan ayrı bir kimlik taşıdıklarını Türklük vurgusu yaparak ortaya koymaları açısından önemlidir.

Turan Derneği etrafında toplanan azınlık, Türkiye’deki yetkililer ile yaptıkları yazışmalarda kendilerini Türk milletinin bir parçası olarak gördüklerini şu sözlerle ifade etmektedirler: “*Bulgaristan Türkleri asil Türk ırkının ayrılıp kalmış bir parçasıdır*”.⁴³⁷ Bulgaristan Turan Cemiyeti İdare Heyeti Reisi Kâşif Efendi, Varna Konsolosluğu aracılığıyla “anavatanımızın en yüksek müessesesi Başvekâleti Celilesi” olarak gördükleri Türkiye hükümetinden maddi yardım talebinde bulunmuşlardır.⁴³⁸ 1 Kasım 1933’te iletilen rapordaki ifadeler Turan Derneği’nin Türkiye ile bağlarını açıkça ortaya koymaktadır:

“ *Sekiz seneden beri Bulgaristan Türkünün gerek içtimai hayatında ve gerekse bilgi sahasında türk inkılabının yeniliklerini tatbika çalışan teşkilatımız bugün yüzlerle şubeye ve onbinlere baliğ olan azaya maliktir.*” ... “*Turan teşkilatını kuran gençlerin kendilerine karşı olan eski terbiyenin menfi tesirleri altında bırakılmış olan yıkıcı bir kuvvetle mücadele ettiği ifade edilmiştir. Vessitsizlik içinde çarpınan teşkilatımız bütün mevcudiyetimizle bağlı bulunduğumuz ana vatanımızın en yüksek müessesesi olan Başvekaleti celilesinden maddi bir yardım istemeyi muvafik bulmuştur.*”⁴³⁹

Görüldüğü gibi 1930’lara kadar etnik kimliklerini ön planda tutmayan azınlık toplumu Türkiye’nin kurulmasıyla ve daha sonra değineceğimiz politikalarının etkisiyle Türk kimliğini ön plana çıkarmaya başlamıştır. Bunun karşısında Bulgaristan yönetimleri ise Müslüman kimliklerini korumaları için çeşitli yöntemler benimsemiştir. Bulgaristan açısından azınlığın Türk kimliğini öne çıkarması güvenlik bakımından sakıncalıdır. Osmanlı’dan bağımsızlığını elde etmesi sonrasında sınırları içinde Jön Türklerin faaliyetleri, Trakya sınırında bağımsız Türk devleti kurulmasına yönelik

⁴³⁶ Ibid, s. 29.

⁴³⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 030.10.241.631.38,s.2.

⁴³⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 030.10.241.631.38,s.2.

⁴³⁹ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 030.10.241.631.38,s.2.

faaliyetleri yürüten Trakya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti gibi derneklerin kurulması, azınlığın Müslüman kimliği etrafında birarada tutulmasının daha fazla güvenlik sağlayacağını ve böylece Türkiye'nin "Truva atı" olarak hareket etmelerini engelleyeceği düşüncesini yaratmıştır. Bu çerçevede Bulgar hükümetleri 150'liklerin faaliyetlerine izin vermiş, Türkiye'de yapılan harf devriminin azınlık üzerinde etkilerini önlemek üzere çeşitli politikalar takip etmiştir. Burada da öne çıkan kurum Başmüftülük olmuştur.

Başmüftülük, Osmanlı İmparatorluğu ve Bulgaristan arasında imzalanan 1913 Antlaşması'na ek protokole göre müftüler arasında yapılacak bir seçimle belirlenecekti.⁴⁴⁰ Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun azınlıklar üzerindeki etkisini kırmak için pratikte başmüftü seçimlerinin yapılmamasına dönük uygulamalar gerçekleştirilmiştir.⁴⁴¹ Dolayısıyla Başmüftülük azınlığı temsil eden önemli bir işlev taşıdığı için dini önemi yanında siyasi bakımdan da oldukça etkili bir kuruma dönüşmüştür. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla 150'likler olarak bilinen kişilerin Bulgaristan'da devlet desteği ile bu kurum etrafında korunması hem Türkiye'ye karşı, hem de Bulgaristan'da Türkiye ile işbirliği yapabilecek gruplara karşı bir araç olarak kullanıldığını göstermektedir. Bu çerçevede Başmüftülük, Turan Cemiyeti'nin "*gayesinin Deliorman'da bir koloni teşkil ederek bir Türk hükümeti kurmak, sonra Türkiye'ye iltihak etmek*" olduğunu belirtmiştir.⁴⁴²

Faşist yönetimin iktidara gelmesiyle birlikte tüm partilerin ve örgütlerin kapatıldığı dönemde Türkiye'nin etkisi altında olan Turan Derneği de faaliyetlerini sona erdirmiştir. Amacı Bulgaristan'da kendilerini birincil olarak Müslüman kimlikleri ile tanımlayan azınlık üyelerine "Türk azınlık" olma bilincini yerleştirmek olan bu derneğin azınlığı ne kadar dönüştürebildiği tartışılabilir zira okuryazarlık oranının oldukça düşük olduğu, şehirleşme oranının %15 gibi rakamlarda kaldığı bir toplum modernleşme sürecine kolaylıkla adapte olamamıştır. Bunda Bulgaristan hükümetinin izlediği politikalar da etkilidir. 1930'ların sonuna kadar Latin alfabe kullanılması engellenmiş, daha önce de değinildiği gibi anti-Kemalist grupların azınlık arasında yaşamasına müsaade edilmiştir.

⁴⁴⁰ İbrahim Kamil, **Bulgaristan'daki Türklerin Statüsü**, İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1989, s.31-37.

⁴⁴¹ Yonca Köksal, "Minority Policies in Bulgaria and Turkey: The Struggle to Define a Nation", **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**, Vol.6, No.4, (December 2006), s. 509-510.

⁴⁴² Keskiöglü, s. 22.

Türkiye’de yaşanan modernleşme sürecinin Bulgaristan’daki azınlık üzerinde az da olsa bir dönüşüm yarattığını söylesek de asıl etkili olan dönüşüm süreci 1930’lu yıllarda Bulgar toplumunda yükselen milliyetçi bilincin onların yaşam koşulları üzerine yansımalarıdır.⁴⁴³ Bu dönemde Varna Konsolosluğu’ndan Hariciye Vekâleti’ne 7 Mayıs 1933’te gönderilen bir rapor yaşananları şöyle özetlemektedir:

“...Bundan evvelki yazılarımda da fırsat düştükçe arzettiğim gibi son aylarda bulgar milli duygusu çok beslenmektedir. Bulgarların milli duygusunu tahrik etmek mutlaka türk düşmanlığından bahsetmek demektir. Faşistlerin, Yugoslavların, Hitlercilerin bu ülkedeki faaliyetleriyle hep bulgar milli ruhunu besliyor. Kışkırtılan genç bulgarlar mutlak surette hedef olarak pek kolaylıkla masum türk yurttaşlarımızı ve onların mukadesatını görmektedir...”⁴⁴⁴

Özellikle 1934 yılından itibaren Bulgaristan’da faşist yönetimin on yıllık iktidarı boyunca azınlık, tarihinin en sıkıntılı dönemini yaşamıştır. Bu dönemde azınlığın can ve mal güvenliğini tehdit eden uygulamalar yapılmış, eğitim haklarında kısıtlamalar getirilmiştir. Ayrıca müftülükler ve cemaat idare heyetleri gibi din özgürlüğü alanındaki örgütlenmeleri Bulgaristan denetimi altına geçmiş, Türk derneklerine, basın özgürlüğüne yasaklamalar getirilmiş ve Türk aydın kesiminin sürgüne gönderilmesi gibi birtakım baskı politikaları uygulanmıştır.⁴⁴⁵ Böylece Türk azınlığı birarada tutacak aydın bir kesimin oluşması engellendiği gibi uluslararası ve ikili antlaşmalardan doğan hakları da ihlal edilerek asimilasyon politikası uygulanmaya başlamıştır.

Bulgar yönetimi ile haklarını kazanma konusunda mücadele araçlarından yoksun bırakılan azınlık ise Bulgar toplumu ile bütünleşmek yerine “öteki” olarak kültürel ve sosyal hayatta kendi kurumlarını güçlendirmeyi istemişler, bu taleplerin karşılanmasında yetersiz kalındığında ise ya Türkiye’ye göç etmeyi tercih etmiş, ya da Türkiye’nin müdahale etmesini beklemişlerdir.⁴⁴⁶ Söz konusu talepler Türkiye’nin askeri müdahale seçeneğini kullanması yönünde bile olmuştur.⁴⁴⁷ Peki, Türkiye bu

⁴⁴³ Höpken, s. 64.

⁴⁴⁴ Metnin orijinali alıntılanmıştır. Yazım hataları düzeltilmemiştir. Başbakanlık Devlet Arşivleri, 030.10/241.627.26,s.1-2.

⁴⁴⁵ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampı’ndan Meclis’e, Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul: İletişim Yayınları,2005, s. 227.

⁴⁴⁶ Yonca Köksal, “ Minority Policies in Bulgaria and Turkey: The Struggle to Define a Nation ”, **Journal of Southeast European and Black Sea Studies**, Vol.6, No.4, (December 2006),s.513.

⁴⁴⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01/17.97.3,s.3.

isteklere nasıl yanıt vermiş, onları dış politika gündemine nasıl taşımıştır? Bu sorulara aşağıdaki bölümde yanıt aranacaktır.

B. Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türkler'e Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

Türkiye Cumhuriyeti'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndan devraldığı önemli miraslardan biri sınırları ötesinde kalan ve Türkiye'nin topraklarını "anavatan" olarak görüp, kendilerini Türk hissedenden azınlık grupları ile ilişkileridir. Modern Türkiye'nin sınırları dışındaki en büyük Türk azınlık nüfusunu oluşturan Bulgaristan'daki Türkler de bu miras içinde en fazla öne çıkan gruplardan biridir. Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan ikili ve çok taraflı antlaşmalar ve Birinci Dünya Savaşı'nı bitiren uluslararası antlaşmaların garantisi altında olan Müslüman azınlıkla Türkiye'nin ilişkisi bu tarihsel zemin üzerinde başlamıştır. Fakat Türkiye açısından bu dönemde Lozan Antlaşması ile belirlediği sınırlarını korumak öncelik taşıdığı için komşularıyla ilişkilerinde güvenlik ve istikrara öncelik veren bir yaklaşım benimsemesi Bulgaristan'daki Türklerin dış politika gündeminin üst sıralarında olmasını engellemiştir.

Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye için bu azınlığa yönelik politikaların en önemli unsuru antlaşmalar ile garanti altında olan azınlık statülerinin korunmasıdır. Türkiye için bir diğer önemli nokta, sınır bölgesi gibi stratejik bölgelerde yaşayanlar dışında, azınlıkların göç etmelerine engel olunmaması ama aynı zamanda gelecek göçmen hareketlerinin de bir düzen içinde gerçekleşmesini sağlamaktır. Bununla ilintili olarak bir diğer unsur da Türkiye'de yaşanan modernleşme hareketlerinin Müslüman/Türk azınlık arasında da yayılmasını sağlayarak hem kültürel varlıklarını sürdürebilmelerini sağlamak hem de kendisine karşı güvenlik tehdidi yaratmasını önlemektir. Bu üç özel hedefe ulaşmak için kullanılan politika araçları erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin Balkan politikası ve Bulgaristan ile ilişkilerinin genel çerçevesi içinde belirlenmiştir.

Yeni kurulan bir devlet olarak bu dönemde mevcut statükonun korunmasına atfedilen önem, Bulgaristan ile ilişkilerini de bu statükoyu zedelemeyecek şekilde sürdürmesini gerektirmiştir. Bu bağlamda 1925 yılında Bulgaristan ile imzalanan Dostluk Antlaşması Müslüman/Türk azınlığın haklarını korumayı

hedeflerken Bulgaristan ile “iyi komşuluk” ilişkilerinin geliştirilmesi için de önemli bir adım olmuştur. Bulgaristan ile yapılan Dostluk Antlaşması ile Ek Protokol ve İkamet Sözleşmesi’nde azınlıklara Neuilly Antlaşması’nda tanınan hakların verilmesine, Türkiye’deki Bulgarlara da Lozan Antlaşması’nda gayrimüslimlere uygulanacak olan hükümlerin uygulanmasına karar verilmiştir.⁴⁴⁸ Oturma Sözleşmesi’nin 2.maddesi

“ *Bağıtlı taraflar, Bulgaristan Türklerinin ve Türkiye Bulgarlarının isteğe bağlı göçlerine hiçbir engel çıkarılmamasını kabul ederler. Göçmenler yanlarında taşınır mallarını ve hayvanlarını götürmek ve taşınmaz mallarını serbestçe arıtmak hakkına sahip olacaklardır. Taşınmaz mallarını kesin gidişlerinden önce arıtmamış olanlar, göç gününden başlamak üzere, iki yıllık süre içinde bu arıtmayı yapmak zorundadır*” diyerek “Müslüman” terimi yerine azınlığı “Türk” olarak nitelendirmesi açısından da önemlidir.⁴⁴⁹ Böylece 1925 antlaşması ile Türkiye azınlığın haklarının korunmasını garanti altına alırken hem de göç edeceklerin tabi olacakları rejimi de Bulgaristan ile karşılıklı anlaşmaya dayanarak belirlemiştir. Böylece Türkiye’de etnik temelde bir Türklük anlayışı ulusal kimliğe eklemlendikçe yani kendisini bu minvalde tanımlamaya başladıkça bu durum dışarıda kalanlara bakışa da yansımıştır.⁴⁵⁰ Başka bir deyişle kendisini nasıl tanımlıyorsa Bulgaristan’da kalan Müslüman nüfus da bu bakışın bir uzantısı olarak görülmüştür.

Türkiye ve Bulgaristan arasında gelişen ilişkiler içinde azınlığa dair sorunların çözümünde diplomasi en öncelikli dış politika aracı olmuştur. Türkiye’nin müdahale etmesini isteyen azınlık talepleri karşısında “içişlerine karışmama ilkesi” çerçevesinde diplomasiye öncelik veren bir duruş sergilenmiştir. Örneğin, azınlığa baskıların arttığı dönemde Filibe Konsolosluğu’ndan gönderilen bir yazıyı İçişleri Bakanlığı’na ileten Hariciye Vekâleti, Bulgaristan’da uygulanan politikalara ya “kati bir tehdit” ya da “*Bulgaristan’ın Türkiye ile samimi surette dost olmak ihtiyacında*

⁴⁴⁸ Dostluk Antlaşmasına Ekli Protokol ile “ iki hükümet azınlıkların korunmasına ilişkin olarak, Neuilly Antlaşması’nda yazılı hükümlerin tümünden Bulgaristan’da oturan Müslüman azınlıklarını ve Lozan Antlaşmasında yazılı hükümlerin tümünden Türkiye’de oturan Bulgar azınlıklarını yararlandırmayı karşılıklı olarak yükümlenirler” denilmektedir. Antlaşma metni için bakınız: “1925 Türkiye ve Bulgaristan Dostluk Antlaşması ve Oturma Sözleşmesi”, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Antlaşmaları (I.Cilt 1920–1945)**, İsmail Soysal (Ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000, s. 263-271.

⁴⁴⁹ Ibid.,s. 268-269.

⁴⁵⁰ Bu dönemdeki Türkiye’de ulusal kimliğin tanımlanma süreci hakkındaki tartışmalar için bakınız:

Ahmet Yıldız, **Ne Mutlu Türküm Diyebilene**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2001; Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003; Soner Çağaptay, **Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik; Türk Kimdir?**, Özgür Bircan (çev.), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009; Sezgi Durgun, **Memalik-i Şahane’den Vatan’a**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011.

bulunmasına yönelik adımlar” çerçevesinde verilebilecek yanıt seçeneklerinden ikincisinin tercih edilmesinin dış politikasına daha uygun olduğunu belirtmiştir.⁴⁵¹

Diplomatik girişimlerin sonuç vermediği dönemlerde de göç aracını kullanarak azınlığa kapıların açılması uygun görülmüştür. Örneğin, 1933 yılında Bulgaristan’daki Türk mebuslarından Hüseyin Efendi’nin öldürülmesi sonrası Sofya Elçiliği’nden Hariciye Vekâleti’ne gönderilen bir raporda “*artık mebuslarına hayat hakkını temin edemeyen hükümet ataleti ve aczi karşısında buradaki ırkdaşların can emniyeti noktasından fazla bir şey yapmak kabil değilse cenubi Bulgaristan Türklerinin hicretlerinin kabul edilmesinin*” gerektiği belirtilir.⁴⁵² Burada Türkiye’nin politika araçları arasında ya gereken tedbirler alınsın, ya da göç etmelerine imkân verilsin şeklinde iki tercih yapıldığı görülmekte, onları silahlandırıp, kısırtacak bir girişimde bulunmayı tercih etmediği görülmektedir.

Türkiye bu dönemde diplomatik girişimlere öncelik tanıyan, Bulgaristan ile işbirliği içinde sorunlara çözüm arayan ancak tek taraflı olarak da azınlığa Türkçe eğitim ve yayın yapılması gibi konularda mali destek sağlayan politikalar izlemiştir.⁴⁵³ Ankara’nın azınlığın sorunlarını ne zaman dikkate aldığına ve söz konusu yardımları yaptığına baktığımızda ise, kendi rejimine karşı azınlığın bir koz olarak kullanılmaya çalışıldığında azınlıkla daha fazla ilgilendiğini görmekteyiz.

1930’lu yıllara gelindiğinde revizyonist eğilimler içinde olan Bulgaristan’dan algılanan tehdit arttıkça mevcut statükonun sürdürülmesi Türkiye açısından daha fazla öncelik taşıyan bir konu olmuştur. Türkiye’nin endişelerini arttıran Bulgaristan’ın Birinci Dünya Savaşı sonrasında sınırlarından tatmin olmayan bir devlet olmasından ve Türkiye’nin öncülüğünde gerçekleştirilen Balkan Antantı gibi bölgesel güvenlik ve istikrarı arttırmaya yönelik girişimlerde yer almamasıdır.⁴⁵⁴ İki savaş arası dönemde Bulgar dış politikasında “Bulgar ulusuna gelişme hakkı tanımayan Neuilly Antlaşması’nın kurduğu düzeni yıkmak ve Büyük Bulgaristan hayalini gerçekleştirmek”

⁴⁵¹ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/242.637.8, s.2–3.

⁴⁵² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.241.630.25,s.1.

⁴⁵³ Azınlığın eğitim durumu ile ilgili olarak yapılan mali destekler için: Plevne’deki Türk azınlığın okullarına yapılan yardımlar için bkz: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/241.631.8;Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/243.645.20,s.4. Basına verilen destek için bkz. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10/239.617.3.

⁴⁵⁴ Esra Değerli, “Türkiye’nin Bulgaristan’a Yönelik Dış Politikası (1918–1938)”, Mustafa Bıyıklı (Ed.), **Türk Dış Politikası** içinde (51–106), İstanbul: Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti, 2008,s.86–87.

temel hedefler olmuştur.⁴⁵⁵ Örneğin Trakya Komitesi'nin 20 Ağustos 1931'de yayınladıkları gazetede Türkiye sınırları üzerinde beslenen emelleri açığa vurmaktan çekinmeyen yazılar yazılmıştır.⁴⁵⁶ Benzer şekilde Sofya'da uluslararası bir kongrede Bulgaristan'ın komşularından istedikleri topraklar içinde Şarkı Trakya'nın da olması Türk makamlarını harekete geçirerek Trakya Komitesi'nin faaliyetlerinin durdurulması konusunda ciddi şekilde girişimler yapılması gerektiği belirtilmiştir.⁴⁵⁷ Bulgaristan'daki Türkler de bu dönemde güvenlik nedeniyle daha fazla hatırlanmışlardır. Özellikle bu çerçevede değerlendirebileceğimiz en önemli konu 1928–1936 yılları arasında Bulgaristan'da müftülük yapan Hüseyin Hüsnü Efendi'nin Kemalist rejime karşı faaliyetlerin odağı haline gelmesi ve azınlık üzerinde Türkiye karşıtı etkiler oluşturması karşısında izlenen politikadır.⁴⁵⁸

Batı Trakya'da olduğu gibi 150'likler, Bulgaristan'a da giderek burada faaliyetlerini sürdürmüşlerdir. Kemalist rejim karşısında 150'likler Bulgaristan hükümeti tarafından destek görmüş, Türkiye karşıtı yaptıkları yayınlara izin verilmiş, hatta bu kesimden Hüseyin Hüsnü Efendi Bulgar yönetimi tarafından başmüftülük makamına getirilmiştir. Bu durum Türkiye açısından hem sınırlarına yakın bir bölgede rejim karşıtı bir oluşumun yaratacağı tehlike bağlamında hem de Bulgaristan'daki Türklerin “Türk” kimliklerini muhafaza etme konusunda yarattığı tehditler açısından ikili ilişkilerinde önemli bir sorunu oluşturmuştur.

Hüseyin Hüsnü'nün 1928–1936 yılları arasındaki Başmüftü sıfatını taşımasıyla Bulgaristan'daki Başmüftülük Kemalist rejime muhalif odakların siyasi ve mali destek gördüğü bir kurum haline gelmiştir.⁴⁵⁹ 1920'li yılların sonu 1930'lu yılların başında Türkiye'deki iç siyasi gelişmeler dikkate alındığında Türkiye'nin yanı sıra muhafazakâr kesimlerin başını çektiği Kemalist rejime karşı yayınların desteklendiği ve azınlığı da bu yönde etkilemeye çalışan bir oluşum güvenlik açısından önemli tehditler yaratmıştır. Dolayısıyla Türkiye aktif bir politika izleyerek hem müftülük tarafından

⁴⁵⁵ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampı'ndan Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s.84-87.

⁴⁵⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/240.619.10

⁴⁵⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.010/241.628.9

⁴⁵⁸ Ebru Boyar ve Kate Fleet, “A Dangerous Axis: The Bulgarian Müftü, the Turkish Opposition and the Ankara Government 1928–1936”, **Middle Eastern Studies**, 44,5, (2008),s.775–789.

⁴⁵⁹ *Ibid.*, s.776.

desteklenen kişi ve kuruluşlara karşı girişimlerde bulunmuş,⁴⁶⁰ hem de azınlığa da kendi ülkesinde uyguladığı Kemalist reformları götürebilmiştir. Harf devriminin azınlık arasında yayılmasına özel önem atfedilmiştir⁴⁶¹ zira bu sayede azınlığın Müslüman kimlikleri yanında Türk kimliklerini ön plana çıkarmaları hedeflenmiştir.

Azınlığın Müslüman kimliğinin yanında Türk kimliğini ortaya çıkarması için kullanılan politika araçlarından biri de Turan Cemiyeti'ne sağladığı destektir. 24 Mart 1934'te Filibe Konsolosluğu'ndan Hariciye Vekaleti'ne gönderilen bir rapor, Turan Cemiyeti ile ilişkisi, Başmüftülük ve "Müdafai İslam Cemiyeti" gibi irtica hareketinin Türkiye tarafından nasıl algılandığını değerlendirir. Rapora göre:

"Turan Cemiyeti ile Türk Muallimler Birliği ve bu muallimler tarafından idare edilen Türk mektepleri Trakya komitesi ve başmüftülük gibi odakların hedefi haline gelmiştir. Turan Cemiyeti'nin Türkiye tarafından idare edildiği şekilde bir algının hükümet nezdinde de kabul gördüğü ifade edilmiştir. Başmüftünün hedefinin Turan cemiyeti ve Muallimler Birliği'ni yıkmak, eski zihniyetli mürtecilerden ve cahil softalarla Türk ekalliyetinin mukadderatını eline alabilecek bir raddeye getirerek mektepleri Müdafai İslam Cemiyeti idaresine vermek, bu mektepleri cahil yobaz ve softa yetiştiren birer irtica ve cahil müessesi haline ifrağ etmektir. ... Son sığınacakları yerin Türkiye olduğunu bilen bura Türkleri başmüftüye ve emsaline uyacak olurlarsa hicret emelinden feragat etmek lazımgeldiğini müdrük olduklarından ekseriyet bu irtica cereyanına kapılmaktan ictinap etmektedir..." İrtica hareketinin karşısına dikilen üç engel "Turan cemiyeti", "Türk Muallimler Birliği" ve şimdiki Türk mektepleri ortadan kalkınca Türk uyanma hareketine kati ve kahir bir darbe vurulmuş ve irtica canlanmış nazarı ile bakılmalıdır".⁴⁶²

Türkiye'nin desteği ile Bulgaristan Türk Öğretmenler Birliği yeni Türkçe ile eğitime geçilmesi yönünde girişimlerde bulunarak Bulgaristan'daki Türk okullarında okutulmak üzere bir Türk alfabesi hazırlamış ve bu alfabe ile 1928–1929 eğitim yılında okullarda eğitime başlanmıştır.⁴⁶³ Ancak müftülük ve Kemalist rejim karşıtı faaliyetlerde bulunan yayın organlarının girişimiyle Bulgar Milli Eğitim Bakanlığı 1928–1932 yılları arasında Türk okullarında Türk harfleriyle eğitimi yasaklamıştır.⁴⁶⁴

⁴⁶⁰ Örneğin, yüzelliliklerden Arif Oruç'un Yarın Gazetesi Türkiye'nin Bulgaristan hükümetine diplomatik baskıları neticesinde kapatılmış, kendisi de bir süre sonra sınır dışı edilmiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,490.01/585.20.2.

⁴⁶¹ DBA, Dışişlerinden Sofya Elçiliği'ne Yazı. 20.12.1928.No: 55058/260 Aktaran: Şimşir, s.134. Boyar ve Fleet, s.781. ve Değerli, s.87–103.

⁴⁶² Orijinal metinde özel isimlere sıklıkla atıfta bulunulduğundan sadeleştirilerek alıntılanmıştır. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.242.633.7,s.4-6.

⁴⁶³ Şimşir, s.130.

⁴⁶⁴ Ibid.,s.131-132.

Bu durumda Sofya Elçisi Hüsrev Gerede hükümetin talimatıyla Bulgaristan Başbakanı ve Dışişleri Bakanı ile konuyu görüşmüş,⁴⁶⁵ buna ek olarak yeni Türk alfabesinin yayınlanması için Türkiye mali yardımıyla bulunmuştur.⁴⁶⁶ Bulgaristan'da Yenilik isminde yeni Türk harfleri ile çıkan bir gazeteye harf gönderilmek suretiyle yardım talepleri cevaplandırılmıştır. Böylece Türkiye'deki modernleşme sürecinin Bulgaristan'daki Türklere de sirayet etmesi istenmiştir.⁴⁶⁷ 1929 yılında Sofya Büyükelçiliği tarafından yeni Türk harfleri ile eğitim yapılması yönünde girişimlerde bulunulmuştur. Hariciye Vekaleti'nden Başvekalet'e iletilen bir raporda bu konu şu şekilde ifade edilmiştir:

*“ Malumu Samileridir ki Bulgar Maarif Nezareti yeni harflerimizin Bulgaristan'daki ırkdaşlarımız arasında taammümünü tehir için bir karar ittihaz etmişti. Bu karar Bulgaristan Türklerinin bir müddet daha cahil kalmasını istihdaf ediyordu. Bunun önüne geçilmesi için Bulgar hükümeti nezdinde dostane bir surette teşebbüsatta bulunulmasını Sofya Büyükelçiliğimizden istemiştik. Elçimiz Başvekil ve Hariciye nazırı ile ayrı ayrı görüşmüş, her ikisi de noktai nazarımızı kabul ederek kararın refi hususunu nazarı teemüle alacaklarını söylemişler.”*⁴⁶⁸

Türkiye'nin girişimleri olumlu sonuç vererek 1930-1935 yılına kadar Bulgaristan'daki tüm Türk okulları yeni Türk harfleri ile eğitime geçmiş ancak 1935 yılında baş müftülüğün girişimleri ile sekteye uğrayan bu süreç Türkiye'nin Bulgaristan hükümeti üzerinde baş müftünün değiştirilmesi yönündeki baskıları sebebiyle 1938'de yeniden Türkiye'nin isteği doğrultusunda değişmiştir.⁴⁶⁹ Oysa Bishku'ya göre Türkiye 1930'larda Bulgaristan okullarında Latin alfabesine geçiş konusunda yaşanan sıkıntılarda diplomatik kanalları kullanarak sessiz bir tepki göstermekten başka bir tavır izlememiştir. Zira 1930'larda Türkiye'yi endişelendiren en önemli konu yaklaşmakta olan savaşın Balkanlardaki siyasi istikrarı bozmasıdır. Bu nedenle Bulgaristan'da yaşayan Türkler öncelikli bir konu olmamıştır.⁴⁷⁰ Türkiye kamuoyunu yatıştırmak için büyük ölçüde etkisi altında tuttuğu basını kullanmıştır. Her ne kadar Türkiye'nin dış politika önceliğinin Balkanlarda güvenliğin sağlanması olsa da Bulgaristan'daki Türklerin yaşadıkları gelişmelere sessiz kaldığı yönünde bir yorum

⁴⁶⁵ DBA-Sofya Elçiliği'nden Dışişlerine Rapor, 18.12.1928, No: 1024/850 Aktaran: Şimşir, s. 135.

⁴⁶⁶ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/239.617.3.

⁴⁶⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.239.617.3.

⁴⁶⁸ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.239.617.1

⁴⁶⁹ Dayıoğlu, s.241-242.

⁴⁷⁰ Michael B.Bishku, “Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation”, **Mediterranean Quarterly**, Vol.14,No:2, (Spring 2003),s. 82.

yapmak uygun değildir zira Türkiye'nin Dışışleri yazışmalarında da görüleceği üzere Bulgaristan'daki Türkler arasında Latin alfabesine geçiş gibi Türkiye'deki modernleşme hareketlerinin yerleşmesi için hem maddi yardımlar yapılmış, hem de üst düzeyde diplomatik girişimlerde bulunularak etkili bir siyaset izlenmiştir. Bulgaristan Müftülüğü etrafında toplanan 150'liklerin söz konusu modernleşme çabaları karşısında ortaya çıkardıkları engelleri bertaraf etmek de diplomatik girişimleri arttırarak mümkün olmuştur.

Azınlığa yapılan bu yardımlar dışında sınırlı da olsa göç etme olanaklarının sunulması Türkiye'nin azınlığa yönelik politikalarının en önemli aracı olmuştur. 18 Ekim 1925'te imzalanan "Türk-Bulgar İkamet Sözleşmesi", Bulgaristan'daki Türklerin isteğe bağlı olarak gerçekleştirecekleri göçe engel olunmayacağını ve taşınabilen mallarını beraberlerinde getirebileceklerini hükme bağlamıştır.⁴⁷¹ Dolayısıyla azınlığın yaşadığı sorunları çözmeye başarılı olunamayacağını anlaşıldığı dönemlerde "açık kapı" politikası uygulanarak azınlığın Türkiye'ye göç etmesine imkân tanınmıştır. Ancak burada da sınır bölgelerinin güvenliği nedeniyle bazı kısıtlamalar olduğu gözden kaçmamaktadır. Örneğin, sınırdaki bazı köylerde yaşayanların Türkiye'ye göç etmemeleri yönünde konsolosluk birimlerince "telkinlerde" bulunulmuştur.⁴⁷² Ayrıca yukarıda değindiğimiz gibi Türkiye'ye göç etme hakkını 150'liklerle işbirliği yapanlara tanınmayacağı da göç kartını azınlık politikasında bir araç olarak kullandığının bir diğer göstergesidir.⁴⁷³

Kısacası, Türkiye'nin bu dönemde kullandığı politika araçları diplomatik yollarla sorunların çözümünü sağlamak, azınlığa eğitim alanında mali yardımlar yapmak ve Türkiye'ye gelmek isteyenlere göç olanaklarının tanınması şeklinde belirtilebilir. Bulgaristan'daki azınlığın haklarını koruma yönündeki bu girişimler onların "Türk kimliklerini korumalarını" sağlamaya yönelik akraba devlet sorumluluğundan ve dış politika çıkarlarından kaynaklanmaktadır.

⁴⁷¹ Şimşir,s.207.

⁴⁷² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10/243.646. 6,s.9.

⁴⁷³ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/242.633.7,s.4-6.

C. Değerlendirme

Bazı görüşlere göre bu dönemde Türkiye'nin temel kaygısının azınlıkların kimliklerini korumalarını sağlamak için hissedilen “duygusal yük”ten çok, rejim karşıtı faaliyetlerin sona erdirilmesi ve bunun için de azınlığa destek sağlanarak yayın organları vasıtasıyla bir tür karşı propaganda yapmak için onlardan faydalanılmasıdır.⁴⁷⁴ Dolayısıyla Türkiye kendi güvenlik çıkarları doğrultusunda azınlığı araçsallaştırmıştır. Bu görüşte doğruluk payı olmakla birlikte Bulgaristan'daki Türklere yönelik ilgisinin nedenlerini sadece bu bağlamda değerlendirmek uygun gözükmemektedir. Gerçekten de Türkiye'nin izlediği politikada önceliği sınır komşusu olduğu bir ülkede kendi rejimine tehdit yaratan oluşumları bertaraf etmektir ve bu nedenle de azınlığa destek sağlamıştır. Fakat bu desteğin böyle bir tehlikenin ortadan kalkmasına rağmen ilerleyen dönemlerde içinde bulunulan koşulların elverdiği ölçüde devam etmesi, gerektiğinde bu bölgede yaşayan Türklerin Türkiye'ye göç etmesine dönük çabalar gösterilmesi, Türkiye'nin bu grupları “kendisinden” olarak kabul ettiğini göstermektedir.

Türkiye'nin akraba devlet rolünü üstlenmesinin hukuki bir zemini bulunmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşayan Türklerin haklarını koruma rolünü Osmanlı Devleti'nden devraldığı mirasın bir parçası olarak da ifade etmek mümkün görünmektedir. Yapılan ikili ve çok taraflı antlaşmalarla Bulgaristan'daki Türklerin temel hak ve özgürlükleri hem azınlık hakları bağlamında, hem de insan haklarının uluslararası düzeyde korunması bakımından güvence altına alınmıştır. Türkiye'nin azınlıkların yaşadıkları sorunlar karşısında Bulgaristan nezdinde yaptığı girişimlerde bu hukuki dayanak oldukça önem taşımaktadır zira daha önce de ifade edildiği gibi azınlık ve akraba devlet ilişkileri azınlıkların yaşadığı ülkeler tarafından içişlerine müdahale olarak algılanmaktadır. Bu çerçevede de akraba devlet olarak Türkiye'nin atacağı adımların hukuki dayanakları olması, izlediği politikalarda “içişlerine karışmama” prensibini gözetmesini kolaylaştıran bir faktördür.⁴⁷⁵

Her ne kadar Bulgaristan ile ilişkilerinde azınlığın haklarının ihlal edildiğinde müdahale edebileceği hukuki zemini olsa da Bulgaristan ile ilişkilerinde azınlık hakları gündeme sıklıkla getirilmemiştir. Ancak 150'likler örneğinde gördüğümüz gibi azınlık üyeleri arasında kendi güvenliğine tehdit yaratacak oluşumlar

⁴⁷⁴ Boyar ve Fleet, s.782.

⁴⁷⁵ Emekli Büyükelçi Ö.Engin Lütem ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Avrasya İncelemeleri Merkezi, 27 Mayıs 2010.

karşısında müdahale etmekten çekinmemiştir. Böylece Türkiye'nin harekete geçmesi için kendi güvenlik kaygılarının, azınlığa karşı hissettiği duygusal yükten daha fazla belirleyici olduğunu belirtmemiz mümkündür. Öyleyse bu dönemde "Türkiye azınlığı ne zaman hatırlayıp, ne zaman unutmuştur?" sorusuna şu şekilde yanıt verilebilir:

Bulgaristan'daki Türkleri dış politikada;

a) Asimilasyon politikası yoğunlaştığında Türkiye'ye göç etmek istediklerinde hatırlanmıştır.

Bulgaristan'da yaşayan Türklere baskılar yoğunlaştığında tepkilerini dile getirebilecekleri kurumların zayıflığı nedeniyle göç etmekle sorunlarını çözmek istemeleri Türkiye açısından hem getireceği ekonomik külfet, hem de sınır bölgelerinin güvenliği açısından kontrol edilmesi gereken bir durum yaratmıştır. Bu nedenle azınlıkların yaşadığı koşulların kötüleşmesi Bulgaristan'daki Türklerin dış politikada hatırlanmasına neden olmuştur.

b) İkili ilişkilerde Türkiye'nin güvenliğine tehdit yaratacak gelişmeler yaşandığında hatırlanmıştır.

150'liklerin faaliyetleri ve Trakya Komitesi'nin faaliyetlerinin Türkiye'nin güvenliğine tehdit oluşturmaya başladığında, bu tehditleri bertaraf etmek üzere azınlıkların Müslüman yerine Türk kimliklerine vurgu yapılmış, Türkiye'deki harf devrimi gibi inkılâpların onlara da ulaşmasına çaba gösterilmiştir.

Bulgaristan'daki Türkler dış politikada,

a) İkili ilişkilerin geliştirilmesine öncelik verildiğinde ikincil planda kalır.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında mevcut sınırların korunması için iyi komşuluk ilişkilerinin tesis edilmesine duyulan ihtiyaç 1930'lu yıllara kadar azınlığın karşılaştığı sorunları ikili ilişkilerin gündeminin ilk sıralarına yükseltmesini engellemiştir.

Sonuç olarak Türkiye ihtiyatlı bir yaklaşım ile kendi çıkarlarına öncelik vererek Bulgaristan'daki azınlığın haklarını korumaya çalışmıştır. Ancak bunu

yaparken azınlığı Bulgaristan'da Truva atı olarak görmemiştir. Bu durum imkânlarındaki kısıtlamalardan kaynaklandığı gibi içişlerine karışmama, toprak bütünlüğünü korumak ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirmek gibi dış politika prensipleri açısından da uygun bir yöntem olarak benimsenmemiştir.

V.KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'na giden uluslararası ortamda yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin dış politikasında en temel kaygı ulusal güvenliğin sağlanmasıdır. Bu ulusal güvenlik hem toplumsal güvenliğin, hem de sınır güvenliğinin sağlanması anlamındadır. Bir diğer deyişle Lozan Antlaşması ile elde edilen kazanımların korunması en önemli dış politika önceliğini oluşturmuştur. Bu çerçevede de “dış Türklerin” dış politikaya etkisi sınırlıdır. Ancak bu sınırlamaya rağmen Irak Türkmenleri, Batı Trakya'da ve Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlıklar örneklerinde görüldüğü gibi Türkiye, “dış Türkler” ile ihtiyatlı bir şekilde ilgilenmiştir.

İncelediğimiz dönem boyunca Türkiye'nin politikasına etki eden faktörlerin en başında azınlıkların buldukları ülkelerdeki coğrafi konumları gelmektedir. Her üç azınlığın da sınır bölgelerinde yaşaması Türkiye'ye sağlayacağı güvenlik nedeniyle önem taşımış ve bu nedenle mümkün olduğunca göç etmeleri önlenmiştir. Bu bağlamda Batı Trakya Türkleri diğer iki azınlık grubu ile kıyaslandığında göç olanaklarının sunulmaması nedeniyle en fazla baskı altında olan grup olmuştur.

Türkiye'nin politikasına etki eden bir diğer unsur da azınlıkların yaşadıkları ülkelerle olan ikili ilişkileridir. Yunanistan, Bulgaristan ve Irak ile mevcut olan sınırların korunması en önemli dış politika önceliği olmuş, azınlıkların yaşadıkları sorunlar ikili ilişkileri bozmayacak şekilde ele alınmıştır. Bu bağlamda her üç örnekte de gördüğümüz gibi dostluk antlaşmaları yoluyla azınlıklara da çeşitli olanakların sunulmasına özen gösterilmiştir. Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörlerin de “dış Türklere” yönelik politikasına etkisi oldukça fazladır. Bu dönemde ulus-inşa sürecinde olan Türkiye'nin sahip olduğu kısıtlı imkânlar, sınırları dışında yaşayan Türk azınlıklara yeterli olanakların sunulamamasına neden olmuştur. Türkmenler ve Batı Trakya örneklerinde gördüğümüz gibi kendi ülkesinde yaşayan azınlıkların konumları da Türkiye'nin bu “dış Türk” gruplara yaklaşımını etkileyen

önemli birer unsur olmuşlardır. Tüm bu faktörler yanında uluslararası dinamiklerden kaynaklanan gelişmeler de Türkiye'nin "dış Türklere" güvenlik odaklı bir bakış açısı geliştirmesine neden olmuştur. Yaklaşan İkinci Dünya Savaşı tehlikesi altında bölgesel güvenlik ve istikrarı korumak en öncelikli dış politika hedefi haline gelmiş, bu bağlamda da "dış Türkler" için yapılacak diplomatik girişimler ikincil planda kalmıştır.

Kısıtlı imkânlar çerçevesinde Türkiye'de yaşanan devrimlerin bu azınlık gruplarını da etkilemesi için çeşitli yardımlar yapılması ve bu grupların "soydaş" olarak nitelendirilmeleri, siyasi elitlerin sınırlar dışında kalanları "kendilerinden" olarak gördüğünü göstermesine rağmen bu durum izlenen dış politikaya bir duygusallık olarak yansımamıştır. Aksine birazdan değineceğimiz koşullar çerçevesinde "dış Türklerin" hatırlanıp unutulması da onlara araçsal bir perspektiften bakıldığını gösterir.

İncelediğimiz dönemde Türkiye'nin hangi koşullarda azınlıkları "hatırladığını" şu şekilde sıralayabiliriz:

a) *Lozan Antlaşması gibi azınlık hakları konusunda müdahalede bulunabileceği bir hukuki zemin olduğunda "dış Türkleri" daha fazla dış politika gündemine taşır.*

Burada Yunanistan ve Bulgaristan ile azınlık koruma antlaşmalarının olması, Irak Türkmenleri'ne nazaran onların daha fazla dış politika gündemine taşınmasına neden olmuştur.

b) *Azınlıkların kendi güvenliğine tehdit yaratan oluşumlar içinde bulunduğu zaman onları "hatırladığını" görmekteyiz.*

Bulgaristan'daki Türkler ve Batı Trakya Türkleri örneklerinde gördüğümüz gibi 150'likler gibi azınlık grupları arasında Türkiye'nin kendi güvenliğine tehdit oluşturabilecek durumlarda azınlıklarla daha fazla ilgilenmektedir. Bu bağlamda Bulgaristan'daki Türklere harf devriminin sirayet etmesi için yardımlar yapılırken, böyle bir tehdit yaratacak oluşumun olmadığı Türkmenlere aynı konuda verilen destek oldukça sınırlı olmuştur.

Türkiye'nin "dış Türkleri" hangi koşullarda "unuttuğunu" ya da akraba devlet rolü üstlenmediğini ise şöyle belirtebiliriz:

a) *“Dış Türklerin” yaşadığı ülke ile ilişkilerinde olumlu gelişmeler yaşandığında azınlık sorunlarının gündeme getirilmediğini görürüz.*

İncelediğimiz örneklerde de görüleceği gibi erken Cumhuriyet döneminde Yunanistan, Irak ve Bulgaristan ile geliştirilecek ilişkilere atfedilen önem, azınlık sorunlarının ikincil planda değerlendirilmesine neden olmuştur.

b) *İzleyeceği politika kendi ülkesindeki azınlık politikasını olumsuz yönde etkileyecekse “dış Türkleri” gündeme getirmemeyi tercih ettiğini görürüz.*

Türkiye'nin Kürtlere yönelik politikası, Türkmenlerin Irak'ta azınlık olarak haklarını koruyacak anlaşma yapamamasına ve azınlık yerine “kurucu unsur” olduğuna yönelik bir yaklaşım sergilemesine neden olmuştur. Din temelinde azınlık anlayışını benimseyen Türkiye'de yaşayan Kürtlerin de azınlık konumuna getirilmemeleri için, Türkmenlerin de çoğunluğunu Müslümanların oluşturduğu bir ülkede azınlık olmadığı görüşü benimsenmiştir. Batı Trakya örneğinde de göreceğimiz gibi, Türkiye'nin bu azınlık grubu için atacağı adımların yansımaları İstanbul'daki Rum azınlığına yönelik politikasını etkileyeceğinden yapılacak girişimlerde ihtiyatlı davranılmıştır.

Erken Cumhuriyet döneminde “dış Türklerin” hatırlanıp, unutulmasına ya da başka bir deyişle onların haklarını korumak üzere akraba devlet rolünün üstlenilip üstlenilmemesini etkileyen bu koşulların Soğuk Savaş döneminde nasıl bir seyir izlediğini sonraki bölümde değerlendireceğiz.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM **SOĞUK SAVAŞ DÖNEMİNDE “DIŞ TÜRKLER” VE** **TÜRKİYE**

Bu bölümde öncelikle Soğuk Savaş döneminde Bulgaristan’daki, Batı Trakya’daki Türkler ve Irak’taki Türkmenlerin konumlarında ve Türkiye’yi akraba devlet olarak algılamalarında nasıl dönüşümler yaşandığını değerlendireceğiz. Ardından Türkiye’nin “dış Türkleri” neden ve nasıl hatırladığını ya da unuttuğunu, hangi koşullarda onları dış gündemine taşıdığını ya da taşımadığını analiz edeceğiz. Bu çerçevede Ankara’nın kendisinden beklenen taleplere nasıl yanıt verdiğini, hangi dış politika araçları ile onlara yaklaştığını, kuramsal bölümde değerlendirdiğimiz akraba devlet politikalarından hangisinin Türkiye’nin davranışlarını açıklamak için uygun olacağını ve erken Cumhuriyet dönemine göre politikalarında süreklilik ve değişim gösteren unsurların neler olduğunu ortaya koyacağız.

I. TÜRKİYE’NİN “DIŞ TÜRKLER” POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ VE KURUMSAL YAPI

Soğuk Savaş döneminde “dış Türkler” ve Türkiye ilişkisini irdelemeden önce İkinci Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş’a giden sürece değinilerek bu dönemde azınlıkların yaşadıkları ülkelerdeki değişimleri ve bu değişimlerin onların yaşam koşulları üzerindeki etkisini kısaca değerlendirmek gerekir.

Almanya’nın Polonya’yı 1 Eylül 1939’da işgal etmesiyle başlayan İkinci Dünya Savaşı boyunca Türkiye’nin en temel endişesi ulusal egemenliğine ve toprak bütünlüğüne zarar gelmesini önlemek olmuştur.⁴⁷⁶ Türkiye izlediği ihtiyatlı politikalar neticesinde savaşa girmemeyi başararak “aktif tarafsızlık” politikası izlemiş olsa da “dış Türklerin” yaşadığı Yunanistan, Bulgaristan ve Irak ise savaştan doğrudan etkilenmiştir. Bu etkinin izleri “dış Türklerin” yaşam koşulları üzerinde kendisini hissettirmiştir.

⁴⁷⁶ İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye’nin izlediği politikalar için bkz: Selim Deringil, **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Temmuz 1994.

Yunanistan önce İtalya'nın ardından Almanya ve Bulgaristan'ın işgaline uğrayarak komünist ve sosyalistlerin direnişine sahne olmuş ve sonrasında da iç savaşa yol açacak bir siyasi bunalımın eşiğine gelmiştir. Bulgaristan ise Eylül 1944'te Sovyetler Birliği'nin işgaline uğramış, 1947'de Bulgaristan'da Halk Cumhuriyeti ilan edilerek Güney Dobruca dışında savaş öncesi sınırlarına geri dönmesi sağlanmıştır.⁴⁷⁷ Böylece Soğuk Savaş döneminde Sovyetler Birliği'nin uydusu haline gelen Bulgaristan 1949'da Comecon'un, 1955'te ise Varşova Paktı'nın kurucu üyesi olmuştur. Irak'ta ise 1941 yılında Alman yanlısı hükümet yönetime gelmiş ancak İngiltere'nin müdahalesiyle monarşi hükümeti kurulmuş ve bu hükümet de 1943 yılında Mihver devletlere savaş ilan etmiştir.⁴⁷⁸ Görüleceği gibi savaşın “dış Türklerin” yaşadıkları ülkeler üzerinde yarattığı etkiler birbirinden farklıdır ve bu farklılıklar da her bir azınlık grubunun yaşam koşullarına yansımıştır. Bu bağlamda da Türkiye'nin bu yeni dönemde “dış Türklere” bakışı uluslararası ortamda meydana gelen değişimler ve bunların azınlık gruplarına etkilerini de gözetecek biçimde hassas bir zemine taşınmıştır.

İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Sovyetler Birliği'nden toprak bütünlüğüne yönelik algılanan tehdit Türkiye'yi Batı Bloku'na yakınlaştırmış ve sonuçta 1952 yılında NATO'ya üye olarak Soğuk Savaş döneminin iki kutuplu düzeninde ABD tarafında yerini almasıyla sonuçlanmıştır. Türkiye'nin Batı Bloku içinde yer alması “dış Türkler” için iki önemli sonuç doğurmuştur. Bunlardan birincisi iki kutuplu ve katı ideolojik ayrımın olduğu bir sistemde farklı cephede yer alan Bulgaristan ve Baas iktidarı boyunca da Irak'ta yaşayan Türk azınlık farklı bir siyasi sistemin etkisi altına girmiştir. Dolayısıyla Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin uydusu konumunda olan Bulgaristan'da yaşayan Türk azınlığa ilgisinin çerçevesini belirleyen önemli bir etmen bu ideolojik kutuplaşmanın getirdiği dış politika davranışı üzerindeki kısıtlamalardır. İlerleyen bölümlerde göreceğimiz gibi Bulgaristan'da 1984 yılında başlayan etnik kampanyada Türkiye'nin tepkilerini belirleyen en temel faktörün atacağı adımların iki kutuplu sistem içinde yaratacağı etkisidir. Bu dönemde büyükelçilik yapan Ömer Lütem'e göre de “hassas dengeleri” gözetmek, yapılacak her girişimi Soğuk Savaş dinamiklerini hesaba katarak gerçekleştirmek Türkiye'nin en önemli önceliği

⁴⁷⁷ Birgül Demirtaş-Coşkun, **Bulgaristan'la Yeni Dönem, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri**, Ankara: ASAM Yayınları, 2001, s.13–14.

⁴⁷⁸ Bilal Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004, s. 115.

olmuştur.⁴⁷⁹ Kısacası katı ideolojik kutuplaşma Türkiye'nin "dış Türklerin" yaşadıkları sorunlar karşısında müdahale etme durumunu kısıtlamıştır.

Türkiye'nin Soğuk Savaş süresince Batı Bloku içinde yer almasının "dış Türkler" açısından bir diğer önemli sonucu azınlık gruplarının yaşadıkları ülkelerdeki farklı siyasal sistemlerin Türk kimliklerini korumaları üzerindeki etkisidir. Gerek Irak örneğinde göreceğimiz Araplaştırma politikasının, gerekse Bulgaristan örneğinde göreceğimiz komünizmin azınlıklar üzerindeki etkisi "Türk" kimliklerini korumaları konusunda tehditler yaratmıştır. Türkiye açısından ise azınlıklarla ilişkisini sürdürebilmesi için Türk kimliklerini muhafaza etmeleri önem taşımıştır. Yunanistan ile aynı blokta yer almalarına rağmen Kıbrıs ve Ege Denizi'ne ilişkin egemenlik sorunları ve Türkiye'deki Rum azınlığa yönelik politikalar "karşılıklılık" çerçevesinde Batı Trakya'da yaşayan Türk azınlığa baskıların yoğunlaşmasına neden olmuştur.

Özetlemek gerekirse Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde "dış Türklere" yönelik politikalarına etki eden en temel faktörün sistemin getirdiği katı ideolojik kutuplaşma ve bu çerçevede belirlenen azınlıkların yaşadıkları ülkeler ile geliştirdiği ikili ilişkileri olmuştur. Bu dönemde de Ankara erken Cumhuriyet döneminde olduğu gibi önceliği güvenlik ve istikrarın sürdürülmesine veren politikalar takip etmiştir. Zira 1945 yılından başlayarak Türkiye istikrarsız bir Yunanistan, Rus etkisinde bir Bulgaristan, kuzeyde 1925 Dostluk Antlaşması'nı yenilemeyen ve toprak talebinde bulunan bir Rusya ve güneyde Hatay meselesinden dolayı gergin bir ilişkiye sahip Suriye ile komşu durumundaydı. Savaş sonrası dış politikada algılanan en temel tehdit komünizmi tüm dünyaya yaymayı hedefleyen Sovyet Rusya'dan kaynaklanmıştır. Dolayısıyla hem komünizm tehdidi hem de istikrarsız bir bölgesel yapıda dış politikada güvenlik odaklı yaklaşımların ön plana çıkması kaçınılmazdır.

Soğuk Savaş döneminde Kıbrıs meselesi, Kürt meselesi gibi birtakım iç ve dış politika konularının dış politika manevra alanlarını daraltması Ankara'nın "dış Türklere" yönelik izlediği politikalara doğrudan etkide bulunmuştur. 1974 yılında Kıbrıs'a yapılan askeri müdahale⁴⁸⁰ "dış Türklerin" yaşadığı coğrafyalarda benzer bir

⁴⁷⁹ (E)Büyükelçi Ömer Engin Lütem'le "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara: Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM), 27 Mayıs 2010.

⁴⁸⁰ Kıbrıs'ın İngiliz hâkimiyetinden ayrılmasından sonra Yunanistan ile birleşme yönündeki politikaları başarılı olamayınca Kıbrıs Cumhuriyeti ilan edilerek bağımsız bir Kıbrıs devleti kurulmuştur. Türkiye'nin Kıbrıs ile ilgisi Osmanlı döneminden beri hep güvenlik nedeniyle olmuştur. Adanın coğrafi yakınlığı burada kontrolü ele geçirebilecek bir gücün doğrudan tehdit yaratmasına neden olmaktadır. Böylece adada bulunan Türklerin varlığını

politikanın onlara yönelik de izlenebileceği algısını yaratmıştır. Irak, Bulgaristan ve Yunanistan hükümetleri Türkiye'nin kendi ülkelerinde yaşayan Türk azınlıklara yönelik de böyle bir politika izleyebileceği endişesi ile sert tedbirler uygulamaya başlamışlardır.

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin “dış Türkler” konusundaki politikasına etki eden bir diğer etmen de uluslararası konjonktürde azınlık hakları konusundaki gelişmelerdir. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra azınlıkların devletlerin güvenlikleri açısından birer tehdit olduğu düşüncesi hâkim olmuş ve bu da azınlık haklarına getirilen birtakım kısıtlamalar ile sonuçlanmıştır. Azınlık hakları, insan hakları çerçevesinde ele alınarak Birleşmiş Milletler'in sağladığı koruma çerçevesi içinde değerlendirilmiştir. Ancak Soğuk Savaş'ın sonuna doğru azınlık haklarının korunması için birtakım uluslararası denetim mekanizmaları oluşmaya başlaması⁴⁸¹ hem “dış Türklerin” sorunlarına uluslararası kamuoyu nezdinde dikkat çekmek açısından, hem de gerektiğinde müdahale etmek üzere sağladığı hukuksal zemin bakımından önem taşımıştır.

Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde “dış Türkler” politikasının kurumsal açıdan nasıl ele alındığını incelediğimizde Dışişleri Bakanlığı'nda Azınlıklar ve Emlak Dairesi (AZEM)'nin “dış Türkler” ile ilgili izlenen politikalarda bir çeşit koordinatörlük görevi gördüğünü söyleyebiliriz. AZEM Dairesi'nin “dış Türkler” politikasında nasıl bir işlevi olduğu konusunda elimizde sınırlı bilgiler mevcuttur.⁴⁸² Fakat göçmen derneklerinin yayımlarından izini takip edebildiğimiz kadarıyla bu dönemde Türkiye'ye artan göçlerden dolayı kurulan göçmen dernekleri ile devlet arasında bir iletişim

korumaları da bu bakış açısından, Türkiye'ye sağladığı avantajlar açısından önem taşımıştır. Kıbrıs'ta 1950'li yıllarda başlayan enosis hareketlerinde Yunan tarafının hesaba katmadığı bir nokta adadaki Türklerin durumu ve akraba devlet olarak gördükleri Türkiye'nin onlara sağladığı desteğin boyutlarıdır. Türkiye'nin Kıbrıs'ta 1960'ta devlet kurulduktan sonra izlediği politika hem milliyetçi hem de stratejik çıkarların birarada görülebildiği bir örnek teşkil etmektedir. Adadaki Türk varlığının korunması Türkiye açısından güvenlik nedeniyle de arzu edilen bir durumdur. Başka bir ifadeyle Türklerin adadaki varlıklarını sürdürülebilmeleri için sağlanması gereken güvenlik aynı zamanda Türkiye'nin de bölgesel güvenliği için önem arz etmiştir. 1974 müdahalesi bu bağlamda değerlendirilmelidir. Konumuz Kıbrıs'ın Batı Trakya politikasına yansımaları olduğu için burada detaylı bilgi verilmeyecektir ancak Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesi hakkında geniş bir literatür mevcuttur. Ayrıntılı bilgi için başvurulabilecek kaynaklardan bazıları şöyle sıralanabilir: Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları,2006, Faruk Sönmezoğlu, **Türkiye-Yunanistan İlişkileri ve Büyük Güçler, Kıbrıs, Ege ve Diğer Sorunlar**, İstanbul: Der Yayınları, 2000, Melek Fırat, **Türk Dış Politikası ve Kıbrıs Sorunu 1960-1971**, Ankara, İmge, 1997; Naomi Black, “ The Cyprus Conflict”, Astri Suhrke and Lela Garner Noble (Ed.),**Ethnic Conflict in International Relations**,NewYork: Prager Publishing, 1977,s.43-68. Türkiye'nin müdahalesi ile ilgili olarak “soydaş” faktörü yerine güvenlik perspektifini vurgulayan yaklaşım için bakınız: Jacob Landau, **Pan-Turkism From Irredentism to Cooperation**, Bloomington: Indiana University Press, 1995 s.195,

⁴⁸¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku'nda Azınlık Hakları**, İstanbul: Su Yayınları:2001(İkinci Baskı)

⁴⁸² 1969 yılında AZEM Dairesi Başkanı Büyükelçi Nihat Dinç tarafından bakanlık içi yazışmalardan derlendiği tahmin edilen “Dış Türkler” adlı bir kitabın AZEM Dairesi tarafından basıldığı bilinmektedir. Ancak kitabın kopyası ne Dışişleri Bakanlığı kütüphanesinde, ne de başka bir kütüphanede bulunmamaktadır.

köprüsü kurduğu görülmektedir. Köprü görevi yanında, devletin de derneklerin faaliyetlerini kontrol edebilme rolünü de üstlenmiştir.

Mayıs 1954'te yedi dernek tarafından “*dış ülkelerden Türkiye'ye göçmen veya mülteci olarak gelen Türklere hükümetimiz nezdinde teşebbüsatta bulunmak ve iskân edilmelerini sağlamaya çalışmak*” amacıyla Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu kurulmuştur.⁴⁸³ Bakanlar Kurulu'nun 16.1.1960 tarihli kararı ile de “genel menfaatlere yararlı” dernekler arasına alınmıştır. Federasyon yayınladığı bir bildiri de “*Dış Türklerin durumları ile yakından ilgili olduklarını ve ısrarlı çalışmaları sonunda 1960'da Dışişleri Bakanlığı'nda 5. dairenin dış Türkler meselesini ele almasını ve bu meselenin devlete maledilmesini sağladığını*” söylemektedir.⁴⁸⁴ Böylece Azınlıklar ve Emlak Dairesi (AZEM) ile göçmen dernekleri arasında devletin izlediği politika çizgisinde bir işbirliğinin yapıldığını söyleyebiliriz. Dolayısıyla bu dönemde Dışişleri Bakanlığı ve devletin istihbarat kurumları “dış Türkler” ile ilgili siyasalar üretilmesinde belirleyici rol oynamıştır.

Kısacası Soğuk Savaş döneminde dış politikada güvenlik kaygılarının öncelikli olması ve ideolojik kutuplaşma “dış Türklerin” geri planda kalmasına neden olmuştur. Ayrıca gerek ekonomik koşulların, gerekse de iletişim araçlarının yetersiz oluşu “dış Türklere” yönelik dış politika araçlarını da sınırlandırmıştır. Aşağıdaki bölümlerde bu ortamda “dış Türklerin” dış politika gündemine neden, hangi koşullarda ve nasıl taşındığı tartışılacaktır.

II. BATI TRAKYA'DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE

İkinci Dünya Savaşı'ndan Soğuk Savaş'ın sonuna kadar geçen dönem Batı Trakya Türkleri'nin yaşam koşullarını etkileyen önemli gelişmelere sahne olmuştur. Gerek Türk-Yunan ilişkilerinde ortaya çıkan sorunlardan, gerekse de azınlığın sosyal yapısındaki değişimlerden kaynaklanan bu gelişmeler Soğuk Savaş döneminde karşılaşılan problemlerin altyapısını oluşturmuştur. Azınlık, bu dönemde “Türk” kimliklerini açıkça ifade etme ve Lozan Anlaşması'nda elde ettiği hakların ihlal edilmesi olarak iki başlık altında değerlendirebileceğimiz baskılara maruz kalmıştır. Ayrıca, bu dönemi azınlığın Türkiye ve Yunanistan tarafından uygulanan karşılıklılık ilkesinin gölgesinde en zor yıllarını yaşadığı bir dönem olarak da nitelendirmek

⁴⁸³ *Türk Kültürü*, Yıl 3, Sayı 13, 1969.

⁴⁸⁴ “1.Milliyetçiler Büyük Kurultayı ve Federasyonumuz”, *Türk Kültürü*, Sayı 4, (1967),s.55-56.

mümkündür. Bu bölümde öncelikle azınlığın taleplerinin neler olduğunu ve Yunanistan yönetimleri tarafından nasıl bir konumda değerlendirildikleri incelenecektir. Sonrasında Türkiye'nin bu dönemde Batı Trakya Türkleri'ni neden ve nasıl hatırladığı ya da unuttuğu sorularına yanıt aranacaktır.

A. Azınlığın Konumunu Etkileyen Gelişmeler

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın destek verdiği Bulgaristan tarafından 1941–1944 yılları arasında işgale uğrayan Batı Trakya, savaş sonrası Yunanistan'da başlayan iç savaş sırasında komünist EAM (Milli Kurtuluş Cephesi) güçlerinin denetimine girmiştir.⁴⁸⁵ 1947 yılında Truman Doktrini çerçevesinde aldığı yardımlar nedeniyle merkezi yönetimin güçlenmesiyle birlikte iç savaş son bulmuş ve böylece komünizmin Yunanistan'a yayılmasının önüne geçilmiştir. Bu süreçte merkezi hükümet yanında yer alan Batı Trakya Türkleri⁴⁸⁶ komünist güçlerin baskı politikaları nedeniyle anavatan olarak gördükleri Türkiye'ye göç etmeye başlamışlardır.⁴⁸⁷ Aydınlı'ya göre, 1939–1945 yılları arasında 18 kişi göçmen olarak Türkiye'ye kabul edilmiş, 18.500 kişi ise yasadışı yollardan iltica etmiştir.⁴⁸⁸ Her ne kadar Türkiye göçü önlemeye çalışsa da, yaklaşık 10.000 Batı Trakyalı'nın yaşadıkları yerleri terk ettiği bilinmektedir.⁴⁸⁹

Batı Trakya'da yaşamak zorunda kalanların Soğuk Savaş dönemindeki ana sorunlarının başında “Türk” kimliklerinin kabul edilmesi konusunda Yunan hükümetlerinin uyguladıkları çeşitli politikalar gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı ve ardından yaşanan iç savaş sırasında merkezi yönetime bağlılıklarının azınlığın Türkiye'nin beşinci kolu olarak hareket etmediğini göstermesi ve Truman doktrinin ardından Türkiye ve Yunanistan arasında Batı ittifakına katılma sürecinde yaşanan olumlu gelişmeler “Türk” kimliklerini gerek okullarda, gerekse de kurdukları derneklerde serbestçe kullandıkları bir ortam yaratmıştır. Örneğin 1952 yılında Celal Bayar'ın Batı Trakya'yı ziyareti sırasında Yunanistan hükümeti iyi niyet göstergesi

⁴⁸⁵ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Şevket Kemal Batıbey, **Ve Bulgarlar Geldi. Batı Trakya'da Teneke ile Alarm**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1976 ve Hikmet Öksüz, “Yunan İç Savaşı'nda Batı Trakya Türkleri (1946-1949)”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (drl.) Çorum: Karam Yayınları, 2006, s.205-221.

⁴⁸⁶ İç Savaş sırasında Batı Trakya Türkleri'nin konumları hakkında detaylı bilgi için bakınız: Ali Chousein, *Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece, The Case of Western Thrace*, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s. 64-67. Hikmet Öksüz, “Yunan İç Savaşı'nda Batı Trakya Türkleri (1946-1949)”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (drl.) Çorum: Karam Yayınları, 2006, s.205–221.

⁴⁸⁷ Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri, 030.01/65.405.2, s.2.

⁴⁸⁸ Ersel Aydınli, **Batı Trakya Faciasının İç Yüzü**, İstanbul: Akın Yayınları, 1971, s.407.

⁴⁸⁹ Chousein , s.64.

olarak azınlık okullarına Türkiye’den öğretmen atanmasına izin vermiş, 1954 yılına gelindiğinde ise Marshall Papagos hükümeti 3065/1954 Sayılı Papagos Yasası ile Batı Trakya’da azınlığa ait kurumların “Müslüman” yerine “Türk” olarak adlandırılmasını onaylamıştır.⁴⁹⁰ Böylece Atina, Batı Trakya’daki azınlığın Türk kimliğini tanımıştır. Ancak birazdan göreceğimiz gibi Kıbrıs konusundan yaşanan gelişmeler Yunan hükümetlerinin azınlığın Müslüman olarak nitelendirilen üç ayrı etnik gruptan oluştuğu tezini daha güçlü savunmasına neden olmuştur.

1950–1963 arası dönem azınlığın yaşadığı en iyi dönemlerden biri olarak değerlendirilse de sosyo-ekonomik alanda yaşadıkları sorunlar “özüne dokunulmadan olduğu gibi” kalmıştır.⁴⁹¹ Öyle ki azınlık, topraklarının kamulaştırılması, vatandaşlıktan çıkarılma gibi göç etmeye zorlayıcı politikaların etkisi altına girmiştir.⁴⁹² Söz konusu baskılar Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmelerin etkisiyle daha da artmıştır.

1.Kıbrıs Etkisi

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Batı Trakyalı Türklerin kaderini belirleyen önemli gelişmelerin başında Türk-Yunan ilişkilerinde ortaya çıkan Kıbrıs sorunu gösterilebilir. Her ne kadar azınlığa dair sorunlar Kıbrıs meselesinden önce de ikili ilişkilerin gündeminde yer almış olsa da, söz konusu mesele azınlığın yaşam koşullarının iyice zorlaşmasına neden olmuştur.

1960’lara kadar Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan işbirliği atmosferinde Batı Trakya Türkleri bahsettiğimiz gibi birtakım sorunlar yaşasa da, Yunan hükümetleri tarafından sistematik bir baskı politikasına maruz bırakılmamışlardır. Ancak Kıbrıs konusunun uluslararası boyut kazanması ve Londra Konferansı öncesinde Türkiye’de yaşanan 6-7 Eylül Olayları izlenen politikaların daha sert bir zemine taşınmasına neden olmuştur. 6-7 Eylül’ün ardından Papagos Kanunu kaldırılarak, azınlık okullarında “Türk” sıfatının kullanılması yasaklanmıştır.⁴⁹³ Bu dönemdeki uygulamalar ile azınlığın Türk yerine Müslüman olarak ifade edilmesi ve Müslüman azınlık içinde Türk, Pomak

⁴⁹⁰ Van Coufoudakis, “ Greek- Turkish Relations, 1973–1983 The View from Athens”, **International Security**, Vol.9, No.4, (Spring 1985), s.189. ve Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi,1991,s. 120.

⁴⁹¹ Baskın Oran, “ Kalanların Öyküsü, 1923 Mübadele Sözleşmesi’nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddesinin Uygulanmasından Alınacak Dersler”, **Ege’yi Geçerken, 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi**, Renée Hirschon (drl), Ertuğ Altınay ve Müfide Pekin (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2007,s.172.

⁴⁹² Bu dönemdeki uygulamalar için bakınız: Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi,1991,s.236-270.

⁴⁹³ Oran, “Türk-Yunan İlişkilerinde..”,s.121-123.

ve Roman gruplar şeklinde bir ayrımın gözetilmesi ve böylece Türkiye'nin azınlık ile ilişkisinin zayıflatılması hedeflenmiştir. Türkiye'nin 1964 Kararnamesi ile İstanbul'a çalışmaya gelen Yunan vatandaşlarını sınır dışı etmesi, Yunanistan'da 1967–1974 yılları arasında yönetimi elinde bulunduran Cunta rejiminde uygulanan politikalarla Batı Trakya'da yansımaları bulmuştur.

Azınlığın “Türk” kimliğini kullanması önündeki engellerden biri de Lozan'da öngörülen anadilde eğitim yapabilme hakkının ihlalline dair yaşadığı sorunlardır. Kıbrıs'ın Türk-Yunan ilişkilerinin gündemine yerleşmesi, Türkiye'de Rum azınlığın eğitim alanında yaşadığı her güçlüğün Batı Trakya Türkleri'ne de yansıtılmasına neden olmuştur.⁴⁹⁴ Ayrıca Türkiye'den gönderilen öğretmenlerin de kontenjanları azaltılmış, okutulan ders kitaplarında da çeşitli sıkıntılar yaşanmıştır. Türkiye'de öğrenim göyerek Batı Trakya'ya dönen azınlık üyelerinin diplomalarının denkliği DİKATSA⁴⁹⁵ tarafından tanınmamıştır. Eğitim alanında yaşanan tüm bu sorunlar azınlığın Türk kimliklerini sürdürebilmeleri bakımından önemli birer engel teşkil etmiştir.

Lozan Antlaşması'nın ihlal edilmesinden kaynaklanan diğer sorunlar, müftülerin seçilmesi, vakıfların yönetimi, yasak bölge uygulaması, vatandaşlıktan atılma, mal ve mülk edinme konusunda ayrımcılık ve ekonomik alanlardaki uygulamalardır. Azınlık vakıfları 1967 Cuntası'na kadar azınlık cemaatinin kendi seçtiği üyeler tarafından idare edilmiştir. Ancak bu tarihten sonra yöneticiler atanmaya başlamıştır. 1980 yılında ise 1091 nolu kanun ile azınlığın finansal ve idari bağımsızlığı kontrol altına alınmıştır. Bu bağlamda azınlık okulları da kendilerini finanse eden vakıflar yerine Eğitim Bakanlığı'ndan mali destek almaya tabi tutulmuşlardır.⁴⁹⁶ Bu dönemde göze çarpan diğer uygulama da İkinci Dünya Savaşı sırasında uygulanmaya başlanan Yasak Bölge'nin sınırlarının genişletilmesi olmuştur. Yunanistan'ın İkinci Dünya Savaşı sırasında Bulgaristan'dan algıladığı tehdit karşısında ve sonrasında yaşanan iç savaş sırasında komünist gerillaların faaliyet alanı olması nedeniyle bir çeşit

⁴⁹⁴ Azınlığın eğitim sorunlarının tarihsel bir analizi için bakınız: Iris Kalliopi Boussiakou, “ The Educational Rights of the Muslim Minority under Greek Law”, **Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**, Vol.6, Issue 1, (2007),s. 1-25. Tsitselikis,s.83-87.

⁴⁹⁵ Yunanistan'da üniversite diplomalarının denkliklerini tanıyan kurumun adıdır.

⁴⁹⁶ Vakıflarla ilgili hem Türkiye'deki hem de Yunanistan'daki uygulamalar hakkında ayrıntılı bilgi için: Dilek Kurban ve Konstantinos Tsitselikis, **Bir Mütakabiliyet Hikâyesi: Yunanistan ve Türkiye'de Azınlık Vakıfları**, İstanbul:TESEV Yayınları, Temmuz 2010. http://www.tesev.org.tr/UD_OBJIS/PDF/DEMP/vakiflar-tr-grc-tr.pdf (1 Ağustos 2010).

önlem olarak Batı Trakyalı nüfusun yoğun olarak yaşadığı dağlık bölgeyi giriş çıkışların izne tabi olduğu yasak bölge ilan etmesi yöre halkını izole etmiştir.⁴⁹⁷

Yunanistan hükümetlerinin Türkiye'nin 1974 askeri müdahalesinden sonra azınlık mensuplarını önceki dönemlere kıyasla daha fazla ayrımcılığa uğrattığı ve “uzun dönemde asimilasyonu hedefleyen kasıtlı ayrımcılık” politikası izlediği görülür.⁴⁹⁸ 1955 yılında Yunan Vatandaşlık Yasası'na getirilen “*Yunan olmayan etnik kökenden bir kişi geri dönme niyeti olmaksızın Yunanistan'dan ayrılırsa bu kişinin Yunan vatandaşlığını yitirdiğine hükmedilebilir. Bu hüküm yurt dışında doğmuş ve oturmakta olan Yunan olmayan etnik kökenli kişilere de uygulanır. Ana-babasından ikisi birden veya hayatta olanı vatandaşlığını yitirmiş olan reşit olmayan çocuklardan yurt dışında yaşayanlar da vatandaşlığını yitirmiş olarak ilan edilebilir. Vatandaşlık Konseyi'nin aynı yönde alacağı karara dayanarak bu konuda İçişleri Bakanı hüküm verir*” şeklindeki 19. madde nedeniyle sayıları 60.000'i bulan Batı Trakyalı Türk'ün vatandaşlık hakları ellerinden alınmıştır.⁴⁹⁹

Bu nedenle özellikle 1974 sonrası Türkiye'ye göç hareketlerinde artış görülür. Yunanistan ile Türkiye arasında Batı Trakya Türkleri'nin göçleri ile ilgili olarak bir anlaşma olmadığı için de siyasi sığınma şeklinde ya da yasal olmayan yollardan gerçekleşmiştir. Dolayısıyla kaç kişinin ne zaman göç ettiği konusunda sağlıklı rakamlar belirtmek güç olmaktadır.⁵⁰⁰ Ankara İkinci Dünya Savaşı ve ardından Yunanistan'daki iç savaş sonucunda Türkiye'ye göç etmek durumunda kalan Türk azınlığa ikamet izni vermiş, ancak Yunanistan'daki koşullar düzeline 1951 yılında Batı Trakya'dan gelen göç hareketlerine kapılarını kapatmıştır. Bu politikanın bir istisnası aile birleşmelerine izin vermesi ile oluşmuş, bu çerçevede de 1950'lerden 1969'a kadar Batı Trakya'dan 25.889 göçmen gelmiştir.⁵⁰¹ Özellikle 1974'ten sonra Yunanistan hükümetlerinin uyguladığı politikalar sonucu vatandaşlıktan çıkarılan Türkler, Türkiye'den sığınma talep etmişler ve bunların büyük bir bölümü de vatansız statüsünde

⁴⁹⁷ Yasak Bölge Uygulaması için bakınız: Lois Whitman, “Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece”, **Helsinki Watch Report**, August 1990.

⁴⁹⁸ Ibid, s.3 ve Tözün Bahçeli, **Greek-Turkish Relations since 1955**, Boulder: Westview Press, 1990,s.177.

⁴⁹⁹ Whitman, s.,11-13; Oran, s.213-217; Avrupa Konseyi, **İrkçilik ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu 4. Yunanistan İzleme Raporu**, 15 Eylül 2009, <http://www.coe.int/t/dghl/monitoring/ecri/country-by-country/greece/GRC-CbC-IV-2009-031-ENG.pdf>

⁵⁰⁰ Hikmet Öksüz, “Batı Trakya'dan Türkiye'ye Göçün Sebepleri (1923–1950)”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (drl.) Çorum: Karam Yayınları,2006,s.57–83.

⁵⁰¹ Kemal Kirişçi, “From Second World War Immigration From Balkan Countries to Turkey”, **New Perspectives on Turkey**, Spring 12, (1995) , s.73.

kalmıştır.⁵⁰² 1960-1980 döneminde resmi istatistiklere yansımaya 20.000 Türk azınlık, Türkiye'ye yerleşmiştir. 1980'lerden 1990'ların ortalarına kadar 1200 Türk sığınma talebinde bulunmuştur. 1960–1980 yılları arasında vatandaşlıktan çıkarılma veya iltica nedeniyle Türkiye'ye 19.000 kişi gelmiştir.⁵⁰³

1983 yılında Kıbrıs'ta Federe Türk Cumhuriyeti'nin ilan edilmesi ise Batı Trakya Türkleri üzerindeki baskıları arttırmış, 1984 yılında azınlığın derneklerinde Türk ismi taşıyanlar kapatılmış, 1980'lerin ortalarından itibaren Türkiye'yi ziyarete giden azınlık üyelerine “dönüş yok” ibaresi konularak özgürce seyahat hakları ellerinden alınmıştır.⁵⁰⁴ Bu dönemde de Batı Trakya Cemaat İdare Heyetleri ve Müftülük gibi kurumlarda çeşitli sorunlar yaşanmıştır.⁵⁰⁵ Vatandaşlık Yasası'nın 19.maddesine dayanarak vatandaşlıktan çıkarma politikası bu dönemde daha da yoğunlaşmıştır.

Batı Trakya Türkleri sadece siyasi alanda değil, ekonomik açıdan da baskılarla karşılaşmışlardır.⁵⁰⁶ Oran'ın da altını çizdiği gibi 1923 yılında azınlık, Batı Trakya topraklarının %84'ünü elinde tutarken, günümüzde neredeyse %20'sine denk gelen bir paya sahiptirler.⁵⁰⁷ Geçimlerini topraktan kazanan azınlık üyeleri hem devletin çeşitli bahaneler göstererek topraklarına el koymasına, hem de 1965'ten beri uygulanan bir kanunla toprak mülkiyeti elde etmelerinin önlenmesi nedeniyle⁵⁰⁸ bir tür “topraksızlaştırma” politikasına tabi tutulmuşlardır.

Bu süreçte azınlık toplumunda ne gibi değişimler yaşandığına baktığımızda 1950'lerde azınlık toplumundaki ilerici-gerici olarak nitelendirilen ayrımın 1970'lerde Türkiye'den gelen müdahaleler karşısında sergilenen duruşlara göre belirlendiği görülür. Azınlığın yaşadıkları sorunlara tepkisi 1970'lerin sonuna dek anavatan olarak gördükleri Türkiye'den Yunanistan nezdinde yapacağı girişimler için destek beklemek

⁵⁰² Türkiye'de yaşayan vatansız konumundaki Batı Trakya Türkleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Nevin Sungur, “Vatansızlar”, **National Geographic Türkiye**, (Mayıs 2005).

⁵⁰³ Nazif Baydar, “Balkanlardan Göç”, **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II**, Sayı:16, (1997), s. 1769.

⁵⁰⁴ Hakan Baş, **Unutulan Batı Trakya Türkleri**, İzmir: Umay Yayınları, Kasım 2005, s.100–101.

⁵⁰⁵ Yunanistan'da müftülük kurumunu düzenleyen 2345/1920 yasasına göre müftüler kendi görev bölgelerindeki Müslümanlar tarafından seçilmesini öngörmekte ancak Mezhepler Bakanı adaylığını uygun görmediği kişiyi listeden silme yetkisine sahip olmaktadır. Gümülcine müftüsü Hüseyin Mustafa Efendi'nin 1984'te ölmesi üzerine Yunan hükümetinin atadığı yeni müftüyü kabul etmeyen azınlık bu yasaya göre seçimlerin yapılmasını talep etmiştir. Ancak Yunanistan bunu kabul etmeyince 1990'lı yıllarda Batı Trakya'da atanmış ve seçilmiş iki müftü şeklinde beliren iki başlı bir müftülük düzenine giden süreç başlamıştır. Ayrıntılı bilgi için bkz: Oran, s. 156–172.

⁵⁰⁶ Aydın Ömeroğlu, **Batı Trakya Türkleri'nin Bölge Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği**, İstanbul: Diyalog Yayınları, 1998.

⁵⁰⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Oran, “Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya”, s. 240-249; Oran, “Kalanların Öyküsü...”, s.177 ve Bahçeli, s.178-179.

⁵⁰⁸ Konstantinos Tsitselikis, “Reciprocity as a Regulatory Pattern for the Treatment of the Turkish/Muslim Minority of Greece”, Samim Akgönül (Ed.), **Reciprocity, Greek and Turkish Minorities, Law, Religion and Politics** içinde (69–103), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.87-90.

şeklinde gerçekleşmiştir. Türkiye'nin anavatan olarak görülmesinin dışında başka yollardan tepkilerini dile getirememelerinin en önemli nedenleri arasında azınlığın siyasi yaşama onların sorunlarını çözebilecek temsilcileri gönderememeleri gösterilebilir. Azınlığın siyasi yaşama katılmaları Yunanistan'daki mevcut partilerden aday gösterilmek şeklinde gerçekleşmiştir.⁵⁰⁹ Türkiye'nin Kıbrıs müdahalesine kadar Yunanistan azınlık temsilcilerinden, genelde muhafazakâr olanları, milletvekili seçilmeleri için uygun bulmuştur. Aarbake'ye göre o döneme kadar Türkiye ve Yunanistan arasında azınlık temsilcilerinin siyasete katılmaları konusunda bir dengeğin gözetilmesi öngörülmüştür. Fakat 1974 müdahalesi söz konusu bu anlaşmayı ortadan kaldırmıştır.⁵¹⁰ 1977 ve 1981 yıllarında gerçekleşen seçimlerde Yunanistan azınlık üzerindeki kontrolünü arttırarak, kimin seçileceği konusunda belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Kendi politikalarını eleştirmeyecek siyasi figürlerin aday olmalarını teşvik etmiştir. 1982 yılında İnhanlı Olayları⁵¹¹ olarak da bilinen azınlığın topraklarının istimlâk edilmesi nedeniyle ilk defa toplu gösteriler yapması azınlık üyeleri arasındaki farklı yaklaşımları gün yüzüne çıkarmış, hem de seçimlerde farklı bir strateji izleyerek Yunan parlamentosuna bağımsız aday gönderme sürecinin önünü açmıştır.⁵¹² 1985 yılında Batı Trakya'da Türklerin karşı karşıya kaldığı sorunları duyurmak üzere imza kampanyası başlatan Dr.Sadık Ahmet 18 Haziran 1989'da yapılan seçimlerde Yunanistan parlamentosuna bağımsız ilk azınlık milletvekili olarak seçilecektir.⁵¹³

Özellikle 1980'lerin ortalarından itibaren Dr.Sadık Ahmet'in azınlığın siyaset sahnesine çıkmasıyla ilgili süreçte ve sonrasında azınlık içinde Türkiye'ye bakışta farklı yaklaşımlar sergilenmeye başlanmıştır. Sadık Ahmet'in Türkiye ile bağlarını sorgulayan bir grup azınlık mensubu, Türkiye ve Yunanistan'ın kendi kimlikleri üzerindeki etkisinden kurtulmaktaki çareyi Avrupa kimliğini benimsemekte bulmuştur.⁵¹⁴ Özellikle Yunanistan'ın 1981'de AT üyesi olmasının getirdiği avantajları kendi sorunlarını dile getirmek için kullanabilecek yüksek tahsil görmüş azınlık

⁵⁰⁹ Vemund Aarbakke, "The Concept of Reciprocity and Its Significance for the Political Organization of the Muslim Minority in Greece", Samim Akgönül (ed.), **Reciprocity Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics** içinde (119-143), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları,2008, s.119-141.

⁵¹⁰ Ibid.,s.125.

⁵¹¹ Olaylar hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Oran, s. 249-260.

⁵¹² Aarbakke, s. 128.

⁵¹³ Dr.Sadık Ahmet'in siyasi serüveni ile ilgili olarak ayrıntılı bilgi için bakınız: Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi (DEB) Resmi Sitesi, 2011 <http://debpartisi.org/index.php?s=sadikahmet> (Erişim: 23 Haziran 2011).

⁵¹⁴ Thalia Dragonas, "Negotiation of Identities: The Muslim Minority in Western Thrace", **New Perspectives on Turkey**, Vol.30,(2004),s. 19.

bireylerinin yetişmesi “Yunanistan vatandaşı” ile birlikte “AB Vatandaşı” kimliklerini sahiplenme bilinci için uygun bir ortam yaratmıştır. Bu dönemden sonra bazı azınlık grupları, Yunanistan vatandaşı kimliğini kullanarak uluslararası platformlarda hakkını aramaya başlamıştır. Başka bir ifadeyle yaşadıkları sorunları insan hakları bağlamında değerlendirerek, AT üyesi Yunanistan’da uğradıkları baskıları dile getirmek istemişler; sorunlarını Türk-Yunan ilişkilerinin kuşatması dışında değerlendirme yolunu seçmişlerdir. Azınlığın yapısında meydana gelen bu değişimin kaynağında uluslararası konjonktürde insan haklarının gelişimi açısından meydana gelen gelişmeler yanında azınlık mensuplarının özellikle Türkiye’ye eğitim için gelenlerin geri dönmesiyle eğitim seviyesi yüksek bir kesimin oluşması ve 1980’lerin ortalarından itibaren Avrupa’ya giden Batı Trakyalı göçmenlerin de Avrupa kurumları nezdinde yaptığı girişimler bulunmaktadır.⁵¹⁵

Sadık Ahmet, Türkiye ile yakın ilişkileri ve sansasyonel açıklamaları nedeniyle eleştirilse de,⁵¹⁶ Batı Trakya Türkleri’ne uygulanan insan hakları ihlallerini uluslararası camiaya duyurması açısından katkıları olan bir siyasi figür olmuştur. Ancak benimsediği dil, azınlığın Türkiye’nin beşinci kolu olarak hareket ettiği eleştirilerini yaratmıştır.⁵¹⁷ Bu da uzun vadede azınlığa yarardan çok zarar getirmeye başlamıştır. Azınlığın sorunlarını protesto etmek amacıyla 1987 yılında Selanik’te yapılan “Demokrasi ve İnsan Hakları” konulu bir konferansta bildiri dağıtmak isteyince şiddetli baskılar görmüş ve kendisine “halkı huzursuz etmek ve yalan haber yaymak”tan dava açılmıştır.⁵¹⁸ Ancak bu dava süreci azınlık üyelerinin seslerini uluslararası kamuoyuna duyurmaya başlamalarında önemli bir dönemeçi simgelemiştir.

2. “29 Ocak Yürüyüşü”

29 Ocak 1988 Cuma günü Batı Trakya Türk azınlığı tarihinin dönüm noktalarından birini teşkil etmiştir zira bu tarihte azınlık mensuplarının deyişyle “azınlık gayri insani müdahalelere gür bir sesle yeter demeyi başarmıştır.”⁵¹⁹ Kasım

⁵¹⁵ Jeanne Hersant Menares, “Is the Turkish Minority in Greece a Turkish one? A European Identity Mobilization Sponsored by the Turkish State”, **Paper Presented at “Bringing Civil society In: The European Union and the Rise of Representative Democracy” Conference**, European University Institute – Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Florence, 13-15 March 2009.

⁵¹⁶ Sadık Ahmet’in Türkiye’de derin devlet ile bağlantısı olduğu hakkında görüşler için bakınız: Aarbake, s.133-134.

⁵¹⁷ Bu dile bir örnek: “ Batı Trakya Türkleri’nin ve Anavatan Türkiye’nin gösterdiği hassasiyet ırkçı Yunan idarecilerini ürkütüştür.” “Batı Trakya’nın Sesi Dr. Sadık Ahmet’le Selanik’te Görüştü”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl:1, Sayı 2, (Ocak-Şubat 1988), s.19.

⁵¹⁸ Oran, s. 198.

⁵¹⁹ “29 Ocak’ta Batı Trakya Türk’ü Bir Tarih Yazdı”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl 1,Sayı3,(Mart-Nisan 1988), s.9.

1984'te dönemin Gümülcine Valisi Papadimas, Batı Trakya'daki Türk derneklerindeki tabelalardaki Türk kelimesinin çıkarılması için mahkemeye başvurmuş, 1985'te de yeni bir dava açarak derneklerin zararlı faaliyet gösterdiğini ileri sürerek kapatılmalarını istemiştir. Sonuçta 5 Ocak 1988'de Gümülcine Türk Gençler Birliği ve Batı Trakya Türk Öğretmenler Birliği'ne açılan davalar sonucunda isimlerinde taşıdıkları "Türk" kelimesi nedeniyle kapatılmıştır.⁵²⁰ Yunan Yargıtayı tarafından da onaylanan azınlık derneklerindeki Türk isimlerinin kullanılmasının yasaklanması kararını protesto etmek için Yunan makamları izin vermedikleri halde yürüyüş düzenlenmiş, çocuklarını üç gün süresince okullara göndermeyerek yaşadıkları sorunlar karşısında tepkilerini dile getirmişlerdir.⁵²¹ Bu yürüyüşün gerek dünya kamuoyunu, gerekse de Türkiye'nin azınlığın içinde bulunduğu koşullara dikkatini yöneltmesine neden olan bir katalizör görevi de gördüğünü belirtmemiz mümkündür. Bu yürüyüşün taşıdığı bir başka önem de Batı Trakya Türkleri ve Türkiye arasındaki ilişkilerde yarattığı etkileridir.

29 Ocak 1988'den sonra Davos görüşmeleri ile başlayan Türk-Yunan diyalogu çerçevesinde azınlık sorunlarının gündeme alınmaması azınlık açısından hayal kırıklığı yaratmıştır. Görüşme öncesi her iki ülke başbakanına çektikleri telgrafta Batı Trakya Türk-Müslüman azınlığı milletvekilleri "Batı Trakya Türk-Müslüman azınlığın birikmiş problemlerine eğileceğinizi ummak istiyoruz" diyerek görüşmelerdeki beklentilerini dile getirmişlerdir.⁵²² ancak Türk-Yunan ilişkilerinde işbirliğini artırıcı olumlu bir hava getiren "Davos ruhu", Batı Trakya'da aynı etkiyi uyandırmamıştır. Azınlık için hayal kırıklığı yaratan noktalardan biri 1964 Kararnamesi'nin yürürlükten kaldırılmasının Yunanistan tarafından da Batı Trakya Türkleri'nin hakları açısından bir karşılığının görülmeden gerçekleştirilmesidir.⁵²³ Azınlık temsilcilerinden bir grubu Davos ve Brüksel zirvelerinden sonra Yunanistan hükümetinin Türk azınlığa uyguladığı baskıların arttığını, azınlığın tapulu arazilerinin ellerinden alındığı iddia edilmiştir.⁵²⁴ Dolayısıyla söz konusu zirvelerde iki ülkenin ilişkilerinin gündemine alınmayan azınlık sorunları, 29 Ocak olayları sonrasında baskıların artmasıyla Batı Trakya Türkleri'nin gündelik yaşamlarını etkilemeye devam etmiştir.

⁵²⁰ **Batı Trakya'nın Sesi**, Ocak-Şubat 1988,s. 12.

⁵²¹ Ibid.

⁵²² Whitman, s.20.

⁵²³ " TC Başbakanı Turgut Özal Batı Trakya'da da Bekleniyor", **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl 1, Sayı 4, (Mayıs-Haziran 1988), s.4.

⁵²⁴ Ibid.,s.9.

Yunanistan'ın azınlık üzerinde bu baskıları neticesinde Batı Trakya'daki Türkler içinden ilk defa bağımsız aday olarak Dr. Sadık Ahmet seçimlere katılmış ve 18 Haziran 1989'da Yunan meclisine seçilmiştir. Kasım 1989'da yenilenen seçimler için Sadık Ahmet ve İbrahim Şerif seçim propagandaları sırasında "Türk soylu" olduklarını belirtmeleri nedeniyle hapis cezasına çarptırılmışlardır.⁵²⁵ İkinci kez bağımsız aday olarak seçilmelerinden sonra, Yunan makamları 1990 yılında %3'lük seçim barajı getirmiş, böylece azınlığın bağımsız liste oluşturarak milletvekili seçmelerini engellemiştir.⁵²⁶

29 Ocak yürüyüşünün anılması için düzenlenen etkinliklerin 29 Ocak 1990'da mini-pogroma dönüşmesi⁵²⁷ ise Avrupa Konseyi, Helsinki İnsan Hakları Derneği ve AGİT gibi kuruluşların dikkatini Yunanistan'da yaşanan insan hakları ihallerine çekmesine neden olmuştur.⁵²⁸ Yürüyüşün ikinci yıldönümünde azınlık kuruluşları Gümülcine'de mevlit okutmak istemişler, yerel makamlardan bu konuda izin talep etmişlerdir. Bu süreçte Yunan radyolarında bir hastanede azınlık mensubu bir kişinin Solakidis isimli bir vatandaşı öldürdüğü haberi yayılır. Bu haber üzerine milliyetçi kesimler Gümülcine'de Türklerin işyerlerini yağmalar, mevlit için camide bekleyen azınlık mensuplarına saldırır.⁵²⁹ Bu olaylar sadece Türkiye'nin değil, uluslararası kuruluşların da tepkisini çekince Yunanistan'ın 1990'lı yıllarda azınlığa dönük politikalarında, yavaş da olsa, dönüşüm sürecini başlatmıştır.

Sonuç olarak, Batı Trakya Türk toplumunun Soğuk Savaş döneminde Batı ittifakı içinde yer alan ve Avrupa Topluluğu üyesi bir ülkede uğradığı baskılar Bulgaristan ve Irak örneklerinde görülen katliam benzeri etnik krizlere dönüşmesine de asimilasyon amacıyla gerçekleşmiştir. 1980'li yılların sonundan itibaren azınlığın toplumsal sorunları uluslararası kamuoyunun dikkatini çekmeye başlamıştır. Bu süreçte Türkiye'nin etkisi olduğu kadar, değişen uluslararası konjonktürün azınlık haklarına daha duyarlı bir ortam yaratması ve Yunanistan'ın AT üyeliğinin payı da bulunmaktadır. Böylece Türk-Yunan ilişkilerinin çerçevesinin dışında

⁵²⁵ Dia Anagnostou, "Breaking the Cycle of Nationalism: The EU, Regional Policy and the Minority of Western Thrace, Greece", *South European Society and Politics*, Vol:6, No:1, 2001, s.99-124.

⁵²⁶ Faruk Sönmezoglu, *II.Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası*, İstanbul:Der Yayınları, 2006, s.346.

⁵²⁷ Oran, s.283.

⁵²⁸ Raporlar için bakınız: Lois Whitman, "Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece", *Helsinki Watch Report*, August 1990 ; "Turkish Minority in Western Thrace", Briefing of the Commission on Security and Cooperation in Europe, 104th Congress, 2nd Session, Washington, April 26, 1996.

⁵²⁹ **29 Ocak Toplumsal Dayanışma ve Direniş Günü**, Batı Trakya Türkleri Resmi Sitesi, <http://www.batitrakya.org/component/content/article/6-bati-trakyadan-haberler/452-29-ocak-toplumsal-dayanisma-ve-direnis-gunu.html> (Erişim:23 Haziran 2011).

değerlendirilmeye başlanan sorunlar, azınlık üyeleri arasında da Türkiye'ye yakın geleneksel liderlik karşısında farklı yaklaşımları savunan grupların da ortaya çıkmasına neden olmuştur.⁵³⁰ Bu durum Türkiye'nin azınlığın akraba devleti olarak hareket etmesi önünde de çeşitli meydan okumalar yaratmıştır. Bu bağlamda Soğuk Savaş boyunca Türkiye ne zaman ve nasıl Batı Trakya Türkleri'ni "hatırlamış" veya "unutmuştur"? Bu soruların yanıtlarını aşağıdaki bölümde göreceğiz.

B. Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri'ne Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı Trakya politikasının temel hedeflerini koruduğu ancak bu hedefler için kullandığı politika araçlarını çeşitlendirdiği görülmektedir. Bu dönemde de en temel hedef Lozan dengesinin korunmasıdır. Türkiye'nin Yunanistan politikasının temel niteliklerinden biri olan bu denge, iki ülke arasındaki ortak sınırı, Ege Denizi'ndeki adaların aidiyetlerini ve Rum ve Türk azınlıkların mübadelesi ve İstanbul'da bırakılan Fener Rum Patrikhanesi'nin durumu gibi konuları kapsamaktadır.⁵³¹ Soğuk Savaş döneminde komünizm tehdidi altında güvenlik konularının dış politika gündeminde ağırlık kazanması ve bu dönemde Yunanistan ile ikili ilişkilerde ortaya çıkan egemenlik sorunları Batı Trakya Türkleri'nin dış politika öncelikleri arasında değerlendirilememesine neden olmuştur. Bu nedenle de azınlığa ait sorunların çözümünde güvenlik ve istikrarı bozmayacak şekilde dış politika araçları benimsenmiş, diplomasi ön planda tutulmuştur.

Lozan'da elde edilen dengenin korunması için Batı Trakya Türkleri'nin yaşadıkları yerlerde kalmasının sağlanması, sürekliliğini koruyan bir diğer ilke olmuştur. Soğuk Savaş öncesi dönemde de belirttiğimiz gibi, azınlığın "yaşadıkları yerlerde Türk kimliklerini koruyarak" kalmaları Türkiye açısından Yunanistan ile ilişkilerinde ve İstanbul'da yaşayan Rum azınlık karşısında sağladığı güç nedeniyle önem teşkil etmiştir. Özellikle Kıbrıs sorununun Türk-Yunan ilişkilerinin gündemine yerleşmesiyle birlikte, Batı Trakya'da yaşayan Türk kökenli azınlığın "Müslüman" yerine "Türk" olarak ifade edilmesi konusundaki daha fazla destek verildiği görülür. Yine bu bağlamda değerlendirebileceğimiz bir diğer hedefin de azınlık üzerindeki

⁵³⁰ Vemund Aarbakke, "The Concept of Reciprocity and Its Significance for the Political Organization of the Muslim Minority in Greece", Samim Akgönül (ed.), **Reciprocity Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics** içinde (119-143), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008, s.119-141.

⁵³¹ Nazmi Akıman, "Türk-Yunan İlişkilerinin Değerlendirilmesi (1974-1997)", **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç Sempozyumuna Sunulan Bildiriler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 15-17 Ekim, 1987, s.579-586.

kontrolünü arttırmak istemesidir. Erken Cumhuriyet döneminde de gördüğümüz gibi kendi politikalarını destekleyecek bir azınlık toplumu oluşturmak istemekte, Soğuk Savaş döneminde ise bu amaca ulaşmak için daha farklı politika araçları kullanmaktadır.

Bu hedefler çerçevesinde Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri politikasına en fazla etki eden unsurlar, Türkiye'nin İstanbul'da yaşayan Rum azınlığa yönelik izlediği politikalar ve Yunanistan ile ilişkilerinde yaşanan gelişmelerdir. Türkiye kendi azınlık politikasının Batı Trakya Türkleri'nin yaşam koşulları üzerinde doğrudan etkide bulunması nedeniyle kendi kendini sınırlayan bir sürece girmiştir. Bu etmenler kimi zaman Türkiye'nin izlediği politikayı sınırlandırırken, kimi zaman da azınlık sorunlarını gündeme getirmek için birer teşvik edici etmene dönüşmüştür.

Soğuk Savaş döneminin başlangıcında Türkiye'nin en temel güvenlik endişesi Sovyetler Birliği'nden algılanan çevrelenme tehdididir. Balkanlar'da Sovyet etkisinin artması, komünist partilerin iktidara gelmeleri, İran'ın kuzeyinden Arnavutluk'a kadar yayılan coğrafyada da bu etkinin hissedilmesi algılanan tehdidi pekiştirmiştir. Yunanistan dışında hemen hemen tüm Balkan devletlerinin Türkiye'nin karşı bloğunda yer alması ilişkileri Soğuk Savaş'ın katı ideolojik kutuplaşma zeminine taşımıştır.⁵³² İç savaş sonrası Batı ittifakı içinde yer alan Yunanistan ile geliştirilecek olumlu ilişkilerin Balkanlar'daki istikrar açısından taşıdığı önem Türkiye'nin en önemli dış politika önceliği haline gelmiştir. Bu çerçevede "Dostluk ve İşbirliği Antlaşması" adı altında Yugoslavya, Yunanistan ve Türkiye arasında 28 Şubat 1953 tarihinde bir pakt imzalanmıştır. Böylece "*bu üç ülke güvenliklerini ilgilendiren konularda, ekonomik, teknik ve kültürel alanlarda işbirliği içinde olmayı, aralarındaki sorunları barışçı bir şekilde çözmeyi ve birbirlerine karşı hasmane sayılabilecek ilişki ve davranışlardan uzak durmayı kabul etmiştir.*"⁵³³ İki ülkenin NATO içindeki dayanışmalarını Balkanlar'a taşıması ile gelişen dostluk atmosferi Yunan Kralı Paulos'un ve Türkiye Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın karşılıklı ziyaretleri ile pekiştirilmiştir. Ortak güvenlik tehdidi algılamasının yoğun olduğu bu dönemde Yunanistan ile geliştirilen ikili ilişkileri zarara uğratmayacak şekilde azınlık sorunları sınırlı da olsa gündeme getirilmiştir.

⁵³² F.Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları,2006, s.89-90.

⁵³³ Ibid, s.91.

Bu bağlamda 1950’li yılların ortalarına kadar Yunanistan ile gelişen işbirliği atmosferinde bölgeye yapılan üst düzey ziyaretler bu politikanın göstergeleri olmuştur. Başbakan Adnan Menderes’in Haziran 1952’deki Atina ziyaretlerinin ardından Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın Batı Trakya’yı ziyareti de Gümülcine’de bir Türk lisesinin açılmasına vesile olmuştur. Daha sonraki yıllarda azınlığın “Müslüman” olarak nitelendirilerek Türk kimliklerinin yadsınmasına giden süreçte, Yunanistan hükümetleri azınlığın bu dönemde “Türk” olarak tanımlanmasına itiraz etmemişlerdir. Benzer şekilde Türkiye’nin Batı Trakya Türkleri’nin eğitim sorunları açısından attığı önemli adımlardan biri olarak gösterilen 1951 yılında imzalanan Kültür Protokolü’nde iki ülke arasında akademisyen ve öğrenci değişimlerinin gerçekleşmesi ve enstitüler kurularak kitap ve dergi gibi yayınların arttırılması öngörülmüştür. Ancak bu kültür anlaşması azınlığın eğitim sorunlarına özel olarak atıfta bulunmamakta, ülkeler açısından bağlayıcı bir nitelik taşımamakla beraber sadece kültür alanında iki ülke arasındaki işbirliğini hedeflemiştir.⁵³⁴ İki ülke arasındaki ilişkileri çatışmacı bir zeminden ziyade olumlu bir zeminde tutmanın azınlık için geliştirilebilecek temel bir politika olduğu düşünülmüş, yapılan girişimlerin diplomasiyi ön planda tutarak gerçekleştirilmesine dikkat edilmiştir. Örneğin, 1952 yılında Celal Bayar’ın ziyareti sırasında Gümülcine Türk Gençler Birliği’nin talepleri arasında bulunan Türk Medeni Kanunu’nun kendilerine de uygulanması düşüncesi karşısında "*herhangi bir devletin ülkesinde bir başka devletin kanununun tatbikini istemek o devletin hükümlerine haklarına uygun düşmez*" denilerek ikili ilişkileri gözetken bir yaklaşım sergilendiği görülmektedir.⁵³⁵ 1920’li yıllardan 1950’li yılların ortalarına kadar Batı Trakya Türkleri’nin göç etmelerini engelleyen Ankara, Menderes hükümeti döneminde yaklaşık 20.000 Batı Trakya’lı Türk azınlığa kapıları açmıştır.⁵³⁶ Türkiye’nin bu yıllara değin izlediği “azınlığın göç etmesini engellemek” olarak özetlenebilecek politikadan bir çeşit sapma olarak nitelendirilmesi mümkündür.⁵³⁷ Böyle bir politika izlenmesine neden olan Türk-Yunan ilişkilerindeki işbirliği ortamıdır. Fakat Türk-Yunan ilişkilerinde Kıbrıs sorununun gündeme gelmesiyle yaşanan gelişmeler Batı Trakya Türkleri’ne yeniden kapıların kapanmasına neden olmuştur. Kısacası Türk-Yunan ilişkilerinin gidişatı olumlu bir seyir izlediğinde azınlıklar ile ilgili sorunlar gündeme taşınmamıştır.

⁵³⁴ Chosein,s.68 ve Iris Kalliopi Boussiakou, “ The Educational Rights of the Muslim Minority under Greek Law”, **Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**, Vol.6, Issue 1, (2007), s.6-7.

⁵³⁵ Başbakanlık Devlet Arşivleri, 030.01/40.238.13,s.5.

⁵³⁶ Ersel Aydın, **Batı Trakya Faciasının İç Yüzü**, İstanbul: Akın Yayınları, 1971,s. 407.

⁵³⁷ Bu dönemdeki gelişmeler için bakınız: Meltem Yeltener, “ Adnan Menderes”, **Türk Dış Politikası’nda Liderler**, Ali Faik Demir (Haz.), İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007,s.116–121.

Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmeler Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri'ne güç ve güvenlik perspektifinden bakmasını pekiştirirken, azınlığı bu çerçevede araçsallaştırmayı engelleyen kendi izlediği politikalar olmuştur. Kıbrıs sorununda Yunanistan'ın izlediği *enosis* politikası, 1954 yılında konunun Birleşmiş Milletler gündemine taşınmasıyla birlikte uluslararası bir boyut kazanmıştır. Bu tarihten itibaren gerek İstanbul'da yaşayan Rum azınlık, gerekse de Yunanistan'daki Türk azınlık daha şiddetli baskı politikalarına maruz kalmıştır. 1954 yılından 1990'lara kadar geçen zaman zarfını karşılıklılık ilkesinin azınlık politikalarına en fazla etki ettiği dönem olarak nitelendirmek mümkündür. 6-7 Eylül Olayları olarak bilinen İstanbul'da yaşayan Rumlara yönelik saldırılar⁵³⁸ karşılığını Batı Trakya'da bulmaya başlamıştır. Bu olaylarda Atatürk'ün Selanik'teki evine bomba koyan kişinin Batı Trakyalı bir gencin olması ve sonrasında bu kişinin Türkiye'de yüksek makamlara getirilerek korunması,⁵³⁹ Türkiye'nin azınlığı gerektiğinde beşinci kol olarak kullanabileceği düşüncesini yaratmıştır. Yunan makamlarındaki bu düşünce Batı Trakyalı Türklere daha fazla baskı uygulanmasına neden olmakla kalmayıp, Türkiye'nin onlara yönelik attığı her adımın kuşkuyla karşılandığı bir zemin yaratmıştır. Böylece Türkiye kendi azınlığına uyguladığı politikalar nedeniyle Batı Trakya Türkleri'nin yaşam koşullarını olumsuz yönde etkilemeye başlamıştır. Bu nedenle de onları bir güç unsuru olarak kullanma koşullarını da kendi kendine zayıflatmıştır.

1950'li yılların sonunda Kıbrıs konusunda Londra/Zürich anlaşmalarının imzalanmasıyla çözüme ulaşıldığının zannedildiği bir dönemde Türkiye ve Yunanistan arasında karşılıklı ziyaretler gerçekleştirilmiş ve gelişen bu olumlu havada iki ülke arasında özellikle karşılıklı azınlıkların durumu ile ilgili olarak yaşanan sorunları çözmek için "Yunanistan'ın teklifi üzerine" bir heyet oluşturmuşlardır.⁵⁴⁰ Mayıs-Ağustos 1959 tarihleri arasında gerçekleşen görüşmelerde azınlıklar konusunda her iki tarafın da attığı adımlar oldukça önemlidir fakat varılan bu mutabakat sadece kağıt üzerinde kalmış, değişen siyasi koşullar prensipte alınan kararları uygulama fırsatını yaratamamıştır. "İkili Rapor" olarak tanımlanan bu belge o dönemin siyasi elitlerinin

⁵³⁸ Bu olaylar hakkında farklı görüşler için bakınız: Dilek Güven, **6-7 Eylül Olayları**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005, s.177. Güven, 6-7 Eylül Olaylarını sadece Kıbrıs sorunu çerçevesinde değil, Kemalist elit tarafından başarılı bir ulus devlet kurmak için gerçekleştirilen etnik-dini homojenleştirme olarak açıklarken 1950'li yılların ekonomik koşullarının göz önünde bulundurulması gerektiğinin altını çizer.

⁵³⁹ Güven, s.71-72.

⁵⁴⁰ Zeki Kunalalp, **İkili Rapor/Rapport Des Deux, Türkiye ve Yunanistan Arasında Muallakta Bulunan Meseleler Hakkında Hal Sureti Teklif Etmekle Mükellef Türk-Yunan İkili Komitesi Çalışmaları (Mayıs-Ağustos 1959)**, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1997, s.9.

Batı Trakya’da yaşanan sorunlarını nasıl algıladığını göstermekle kalmayıp, Batı Trakya Türkleri’nin Türkiye’nin Yunanistan ile ilişkilerinin önemli bir parçası olarak algılandığını göstermektedir. Ancak bu raporun gerçekleştirilememesinden de anlaşılacağı gibi Türkiye’nin önceliği Batı Trakyalı Türkler’den ziyade Yunanistan ile ilişkilerinin gündemindeki diğer güvenlik sorunları olmuştur.

Büyükelçi Zeki Kuneralp tarafından temsil edilen Türk heyeti, hazırlık sürecinde yaptığı görüşmelerde Demokrat Parti hükümetinin Batı Trakya Türklerinin “durumunun kötü görmediğini”, iktisadi açıdan da bölgedeki Türklerin koşullarının zayıf olmadığını düşündüğünü belirtmektedir. Ancak Yunan heyeti ile görüşmelerde bu konu ile ilgili olarak birtakım somut taleplerde bulunulması gerektiği ifade edilir. Bu talimat şu maddeleri içermiştir:

“1. Batı Trakya’da ve Oniki Adalar’daki cemaatimizin ihtiyacı için daha çok mektep açılması, bunların ve mevcut olanların sınıf adedi bakımından tamamlanması, kız lisesi ve imam hatip okulu, talebe yurdunun açılması.

2. Eski harflere karşı gereken tedbirlerin alınması, mesela eski harfleri kullanan mektep ve gazetelerin sübvansede edilmemesi.

3. Türklerin evkaf malları ve diğer malları kendilerine iade edilmesi.

4. Türklerin cemiyet ve kulüp açmalarına müsaade edilmesi

5. Türklerin serbestçe seyahat edebilmelerine müsaade edilmeli. Türkiye’ye giden Türklerin malları müsadere edilmemeli ve böylece bunların memlekete avdetlerini mümkün kılmak lazım. (Türkiye’deki Rumlar seyahat serbestisinden istifade etmektedirler)

6. Batı Trakya ve Oniki Ada’daki ekalliyetimiz için müslüman tabiri yerine Türk tabirinin kullanılması

7. Pomakların Türk mahiyetini tanımak ve onlara ona göre muamele etmek.”⁵⁴¹

Bu maddelerde de görüleceği üzere Türkiye azınlığın “Türk” kimliğini ön plana çıkarmak istemekte, onların eğitim sorunlarına özellikle önem atfetmektedir. Bu da “Türk kimliklerini korumaları” ile ilgili taşıdıkları endişeyi göstermektedir. Burada dikkat çeken bir diğer husus da “Pomakların Türk mahiyetini tanımak” olarak ifade edilen maddenin Türkiye’nin Batı Trakya’da yaşayan Müslümanların hepsini Türk

⁵⁴¹ Zeki Kuneralp, **İkili Rapor/Rapport Des Deux, Türkiye ve Yunanistan Arasında Muallakta Bulunan Meseleler Hakkında Hal Sureti Teklif Etmekle Mükellef Türk-Yunan İkili Komitesi Çalışmaları (Mayıs-Ağustos 1959)**, İstanbul: İsis Yayıncılık, 1997, s.12.

olarak algılamaya başladığını göstermektedir.⁵⁴² Ayrıca Türk makamların eski harfler yerine yeni harflerle eğitim yapılmasındaki ısrarını da azınlık ile arasındaki bağı korumak, onları kendi kontrolü altında tutmak isteği olarak yorumlayabiliriz. Böylece Yunanistan ile görüşmelerinde azınlık sorunlarını gündeme getirmesi de azınlığı “hatırladığını” göstermektedir. Ama hatırlamayı sağlayan koşullar Kıbrıs’ta yaşanan gelişmelerdir. Bir diğer deyişle, azınlıklar değinilen konulardaki taleplerini 1950’ler öncesinde de dile getirmelerine rağmen diplomatik gündeme taşınmazken, Yunanistan ile ilişkiler Kıbrıs konusu nedeniyle bozulmaya başladığında değerlendirilmesi azınlık taleplerinden ziyade Türkiye’nin dış politika önceliklerinin belirleyici olduğunu göstermektedir.

Büyükelçi Kunalp Batı Trakya’da da çeşitli temaslarda bulunduktan sonra Atina’ya giderek Yunan heyeti ile görüşür. 10 Ağustos 1956’da neticelenen görüşmeler sonunda varılan uzlaşma metninin birinci bölümü Batı Trakya Türkleri’ne ayrılmıştır. Birinci bölümün ikinci maddesinde “Türk asıllı ekalliyetin isimlendirilmesi şekli üzerinde tevakkuf olunarak, bahis konusu ekalliyeti ifade etmek üzere “Türk” tabirinin Yunan idaresinde gittikçe artan bir kullanışa mazhar olduğunu müşahede ettik ve istikbalde bu temayülün üstün gelmekte devam edeceği ümidini izhar eyledik” denilmiştir.⁵⁴³ Böylece azınlığın Türk olarak ifade edilmesinin Yunan makamlarınca da kabul edildiğini görmekteyiz.

Eğitim sorunları ile ilgili olarak İskeçe’de bir Türk lisesinin kurulmasının faydalı olacağı karara bağlanmış, azınlık okullarının ihtiyaçları için Türkiye’den gönderilen öğretmenlerin 35’ten 50’ye yükseltilmesinin tavsiye edilmesi ve “Türk azınlığın umumi kültürel inkişafı için harflerin ikamesinin sağlanacağı kabul edilmiştir.”⁵⁴⁴ Görüşmelerde azınlığın modern din adamı yetiştirebilmesi için Gümülcine’de bulunan medresenin modern ihtiyaçlara cevap verecek bir medrese haline gelmesi için yenilenme çalışmalarının başlatılması gerektiği de Yunan makamlarına tavsiye edilmek üzere kararlaştırılmıştır. Bunlara ek olarak azınlığın gayrimenkul sorunlarına da değinilerek görüşme öncesi hükümetten alınan talimat neredeyse eksiksiz olarak Yunanlı makamlarca da kabul edilerek her iki ülkenin bakanlarına sunulmasına

⁵⁴² Thalia Dragonas, “ Negotiation of Identities: The Muslim Minority in Western Thrace”, **New Perspectives on Turkey**, Vol.30,2004,s.3.

⁵⁴³ Kunalp, s.48-51.

⁵⁴⁴ Ibid, s.49.

karar verilmiştir.⁵⁴⁵ Böylece iki ülke de azınlıkların konumlarını iyileştirmeye dönük bazı adımlar atmaya üzere işbirliği zemini oluşturmuşlardır. Fakat bu raporda prensipte kabul edilen ilkeler, her iki ülkede yaşanan siyasi çalkantılar sonucu Kunalp'in deyişiyle "rafa konulmuştur."⁵⁴⁶ Her ne kadar rafa kalksa da bu rapor, Yunanistan ve Türkiye arasında Kıbrıs sorununun alevlenmesi ve ardından mütekabiliyet unsurunun azınlıklar konusunda temel belirleyici olmasına giden süreçte azınlık sorunlarının çözümlenmesi için tarafların yapıcı bakış açılarına sahip olduklarını göstermektedir. Ancak 1960'lı yıllar ve sonrasında Kıbrıs'ta meydana gelen gelişmeler, Batı Trakya Türkleri'ne yönelik politikaları sınırlandıran bir ortam yaratmıştır.

Daha önce de değindiğimiz gibi Türkiye'nin Batı Trakya politikasını sınırlandıran etmenlerin en başında kendi Rum azınlığına uyguladığı politikalar gelmektedir. 6-7 Eylül Olayları sonucunda İstanbul'da yaşayan Rumların büyük bir bölümü göç etmek zorunda kalmıştır. Bu da gittikçe azalan bir sayıda Rum nüfusun İstanbul'da kalması ve böylece karşılıklılık esasına dayalı politika belirlediğinde en fazla etkilenecek grubun Batı Trakya Türkleri olması sonucunu yaratmıştır. Türkiye'nin sadece Batı Trakyalı Türklere yönelik bir karşılıklılık politikası uygulaması değil, Kıbrıs konusunda meydana gelen gelişmeler karşısında da İstanbul Rumlarını Yunanistan karşısında bir koz olarak kullanması Batı Trakya Türkleri aleyhine işleyen bir sürecin de önünü açmıştır. Örneğin, 1963'te Kıbrıs'taki Türklere uygulanan baskılara karşılık olarak 1964 yılında çıkarılan kararnamede sayıları 10.000 ile 11.000 arasında değişen Türkiye'de yaşayan Yunan vatandaşlarının ikamet ve çalışma tezkerelerinin yenilenmemesi Batı Trakya Türkleri'ne yansıması yeni baskı politikaları şeklinde olmuştur.⁵⁴⁷ Yunanistan İstanbul'da azalan Rum nüfus nedeniyle Batı Trakya'da baskı politikasını arttırarak onları göçe zorlamaya başlamıştır. Aslında bu durum Lozan dengesinin korunması hedefini kendi kendine güçleştirdiğinin bir göstergesidir.

Türkiye'nin Batı Trakya politikasını etkileyen bir başka unsur da Yunanistan ile ikili ilişkileridir. 1968 yılında Türkiye ve Yunanistan arasında Karma Kültür Protokolü imzalanarak azınlık haklarının geliştirilmesi için çeşitli önerileri

⁵⁴⁵ Kunalp, s.50-51.

⁵⁴⁶ Kunalp, s.8.

⁵⁴⁷ Tözün Bahçeli, **Greek-Turkish Relations since 1955**, Boulder: Westview Press, 1990, s.172-176.

hayata geçirmeyi kabul etmişlerdir.⁵⁴⁸ İşte bu nedenle, Kasım 1972’de Atina’daki görevine başlayan Türkiye Büyükelçisi Kamuran Gürün, görevi devraldığında “Türk-Yunan ilişkileri iyi denilebilecek bir havadaydı” der ve ekler, “problem olarak göze çarpan iki konu, üzeri küllenmiş görünen azınlıklar ile her iki tarafın da bir hal suretine bağlamaya çalıştıkları Kıbrıs idi”.⁵⁴⁹ Ancak bu olumlu hava Kıbrıs konusunda yaşanan gelişmelerin etkisiyle değişir ve hatta kötüleşir. İki ülke arasında egemenlik sorunlarının temelini teşkil eden kıta sahanlığı, hava sahası, adaların silahsızlandırılması gibi yeni sorunlar meydana çıkarken, Kıbrıs konusu bir daha gündemin ilk sıralarından düşmeyecek şekilde ikili ilişkileri adeta ipoteği altına alır. Böyle bir atmosferde de Batı Trakya Türkleri, ilişkilerin gidişatından kaynaklanan gelişmelerden doğrudan etkilenerek, her iki ülke için birer dış politika aracına dönüşür.

Bu durumun somut bir göstergesi siyasi elitlerin Batı Trakya’da yaşayan Türklerin bir mübadeleye tabi tutulması gerektiği görüşünden Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasıyla vazgeçilmesidir. Türkiye’nin Atina Büyükelçisi Gürün anılarında dönemin başbakanı Ferit Melen’in “iki memleketteki azınlığın daima problem çıkardığı, hem Yunanistan hem de Türkiye’nin bu sorunlardan memnun olmadığı, bu sorunların hal çaresinin ahali mübadelesi yapılarak bulunabileceğini düşündüğünü” belirtir.⁵⁵⁰ Dönemin Genelkurmay Başkanlığı’na göre ise azınlıklar askeri yönden önemlerini tamamen kaybetmişlerdir.⁵⁵¹ Ancak Kıbrıs sorunu ilişkilerin gündeminde belirleyici bir rol oynamaya başlayınca bu fikir rafa kaldırılmıştır zira burada yaşayan Türklerin stratejik önem taşıdığı düşünülerek buldukları yerlerde kalmaları yönündeki politika daha aktif bir şekilde takip edilmiştir. Örneğin, 1971 yılında “Yunanistan ve Kıbrıs menşeli soydaşlarımızın ikamet müsaadeleri, ikamet temdit talepleri ve vatandaşlık işlemleri hakkında” kararname ile “*Türkiye’ye muteber pasaport veya iltica yolu ile gelecek olan Yunanistan ve Kıbrıs uyruklu soydaşlarımızdan, yurdumuzda devamlı ikamet etmek veya çalışmak isteyenlerle vatandaşlığımızın kabullerini talep edenlerin müracaatları Dışişleri ve İçişleri Bakanlıkları tarafından ortaklaşa kararlaştırılacaktır*” ve “*bu kararnamenin yürürlüğe girdiği tarihe kadar iltica yoluyla Türkiye’ye gelen veya pasaportla geldikleri halde pasaportları halen geçersiz bulunan Yunanistan ve*

⁵⁴⁸ Sönmezoğlu, s. 352. ve Lois Whitman, “Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece” , **Helsinki Watch Report**, August 1990,s.6. Protokol Metni için bakınız: “Türk-Yunan Azınlıklarının Eğitim Sorunları”, **Türk Dünyası**, Yıl 3, Sayı 12, (1969),s.27.

⁵⁴⁹ Kamuran Gürün, **Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları**, İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994,s. 163–164.

⁵⁵⁰ Gürün, s.168.

⁵⁵¹ Ibid. s.169.

Kıbrıs uyruklu soydaşlarımız menşe memleketlerine iade olunmazlar” denilmektedir.⁵⁵² Yunanistan yönetiminin vatandaşlık yasasının 19. maddesine göre vatandaşlıktan çıkardığı Türkler için de “menşe memleketlerinin tabiyetlerini kaybetmiş bulunanların Türk vatandaşlığına alınmalarının” yolu açılmıştır.⁵⁵³ Fakat Kıbrıs sorununda yaşanan gelişmeler, 1972 yılında bu kararnamenin kaldırılmasına neden olmuş⁵⁵⁴ ve böylece Batı Trakya’dan gelen ilticanın da önü kesilmeye çalışılmıştır. Böylece 1974 yılında Türkiye’nin Kıbrıs’a yaptığı askeri müdahale, Batı Trakya politikasında da yeni bir süreci başlatmıştır.

1. Türkiye’nin Kıbrıs Müdahalesi ve Batı Trakya Türkleri

Türkiye’nin 1959 Garanti Antlaşmaları’na dayanarak Kıbrıs’taki “soydaşlarını” korumak için adaya yaptığı askeri müdahalenin Batı Trakya politikası üzerindeki etkisi oldukça fazladır. Öncelikle söz konusu müdahale günün birinde Türkiye’nin Batı Trakya’ya da müdahale edeceği korkusunu yaratmış⁵⁵⁵, bu da zaten “öteki” olarak algılanan Müslüman-Türk azınlığın daha da yabancılaştırılmasına neden olmuştur. Yunanistan 1974 yılından sonra Türkiye’nin yayılmacı bir politika izlediğini düşünerek,⁵⁵⁶ muhtemel bir çatışmada Ankara’nın Batı Trakya Türkleri’ni “Truva atı” olarak kullanmayı planladığından şüphe etmiştir. Böylece bu tarihten itibaren Türkiye’nin onlara yönelik attığı her adım, “yayılmacı akraba devlet” perspektifinden değerlendirilmiştir. Türkiye’deki siyasilerin de bazı açıklamaları bu algıyı pekiştirmiştir. Örneğin, Yunanistan’ın *enosis* politikası karşısında Türkiye’nin de Oniki Ada ve Batı Trakya’yı öne sürmesini isteyen milletvekilleri “bizi eski defterleri karıştırmaya mecbur ederlerse bugün yaşadıkları topraklar da onlara dar gelir” gibi çeşitli söylemler benimsemişlerdir.⁵⁵⁷ Askeri kanattan örneğin, İkinci Ordu Komutanı Aktulga’ya göre de “Yunanlılar ile Türkler Yunanistan megalo ideallerinden vazgeçmedikçe dost olamazlar. O halde 12 Ada ve Batı Trakya meselesi

⁵⁵² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01/02.268.46.9,s.2.

⁵⁵³ Ibid.

⁵⁵⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01.02.276.4.17

⁵⁵⁵ F.Stephen Larabee and Ian O. Lesser, **Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty**, US:Rand Corporation,2003,s. 95-96.

⁵⁵⁶ **Milliyet**, “Papandreu: Türkiye’nin Yayılma Politikasını Carter Açıkça Destekliyor”, 13 Şubat 1978,s.9.

⁵⁵⁷ **Milliyet**, “Osma; Enosis’e Karşı Oniki Ada ve Batı Trakya’yı Öne Sürmeliyiz”, 29 Ağustos 1974,s.6.

kurcalanmalıdır”⁵⁵⁸ Yine bu dönemden itibaren Türkiye’nin Gümülcine Konsoloslugu “propaganda yaptığı” şeklinde eleştirilere daha şiddetli maruz kalacaktır.⁵⁵⁹

Kıbrıs müdahalesinin Batı Trakya politikasına ikinci etkisi ise Türkiye ve azınlık arasındaki ilişkilerde görülmektedir. Yunanistan’ın bahsettiğimiz algıları nedeniyle azınlığa baskı uygulaması Batı Trakya’dan Türkiye’ye ve Avrupa ülkelerine göç hareketleri başlatmış, bu da Türkiye’nin azınlığın yaşadığı yerlerde kalması politikasını takip etmesini zorlaştırmıştır. Ayrıca Yunanistan ile ilişkilerinin gündemine Kıbrıs dışında Ege’ye ilişkin egemenlik sorunlarının eklenmesi⁵⁶⁰ de azınlığın yaşadığı sorunlar için yapacağı girişimleri sınırlandırmıştır.

Kısacası Kıbrıs konusu ve bununla birlikte gündeme taşınan diğer sorunlar azınlık sorunları karşısında çözüm arayışlarını dış politika önceliklerinden uzaklaştırmıştır. Ancak Türkiye’nin azınlığı yeniden hatırlamasına neden olan bu dönemde azınlığın sesini uluslararası ortamda duyurmaya başlaması ve sorunlarına çözüm bulmada Türkiye’den destek beklemeden kendi kendilerine harekete geçmeleridir. Bu nedenle Türkiye’nin azınlığı kendi politikası çerçevesinde kontrolü altında tutmak üzere bazı stratejiler izlediği görülmüştür.

Bu politikalardan ilki, Almanya’da kurulan derneklerin yönetimini bir federasyon çatısı altında toplayarak yapacakları girişimleri tek elden yürütmektir. Türkiye’nin de bu bağlamda izlediği temel politika, kendi ülkesinde yaşanan insan hakları ihlallerinin gündeme getirilmesinden kaçınmak için bir başka ülke vasıtasıyla Batı Trakya Türkleri’nin sorunlarını Avrupa İnsan Hakları Komisyonu’na taşımaktır. Bu çerçevede Almanya’da kurulan dernekler önceleri azınlığın yaşadığı sorunları protesto etmek üzere harekete geçerken, sonra bu hareket bir lobi faaliyeti haline gelmiştir.⁵⁶¹ 1980’li yıllardan itibaren Türk hükümetleri, Avrupa’ya giden Türk işçileri ulusal çıkarların savunulması için destek verecek potansiyel bir kitle olarak görmeye başlamışlardır. Bu düşünce Kıbrıs müdahalesi sonrası belirginlik kazanmıştır. Bu

⁵⁵⁸ **Milliyet**, “Aktulga:Oniki Ada ve Batı Trakya Meselesi Kurcalanmalıdır”, 26 Ocak 1975,s.6.

⁵⁵⁹ **Milliyet**, “Akropolis:Gümülcine Konsoloslugu Batı Trakya’da Huzursuzluk Yaratıyor”, 6 Ekim 1977,s.9.

⁵⁶⁰ Ege’ye ilişkin sorunlar için bakınız: Hüseyin Pazarcı, “Ege Denizi’ndeki Türk-Yunan Sorunlarının Hukuki Yönü”, **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**, Semih Vaner (drl), İstanbul: Metis Yayınları, 1989,s. 106–126.

⁵⁶¹ Hersant Menares’e göre 1982–1997 yılları arasında Batı Trakya Türkleri Dernekleri Almanya’da 6 sokak gösterisi düzenlemişlerdir. Jean Hersant, “Mobilizations for Western Thrace and Cyprus in Contemporary Turkey: From the Far Right to the Lexicon of Human Rights”, **Texte présenté dans le cadre du 10th Mediterranean Research Meeting, Workshop “Social Movements in the Middle East and North Africa”**, Institut Universitaire Européen, Florence, 25-28 mars 2009, s.19. <http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00403858/fr/> (Erişim: 15.10.2010)

bağlamda Batı Trakya'dan da Avrupa'ya giden Türk göçmenlerinin kurdukları dernekler, Türkiye'nin tezlerini savunabilecek birer dış politika araçlarına dönüştürülmüştür.⁵⁶² 1980'den itibaren Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği, Almanya'daki derneklerin oluşturduğu federasyonu da kontrolü altına almaya başlamıştır. Türkiye ise azınlığın kurduğu sivil toplum derneklerini sadece "izlediğini" belirterek, doğrudan müdahale ettiği iddialarını kabul etmemektedir.⁵⁶³

Azınlığı kontrol altında tutmak için izlediği ikinci politika ise azınlık mensupları arasında ortaya çıkan saflaşmalarda Türkiye'nin görüşlerini destekleyen kesimlerin hâkim olmasına çalışmaktır. Bunun için "kara liste" uygulamasından başlayarak Yunanistan parlamentosuna bağımsız aday göndermeye yönlendirme gibi bir dizi strateji benimsenmiştir.⁵⁶⁴ Aarbake'ye göre Türkiye azınlık temsilcileri içinde kontrol edebileceği bir geleneksel eliti korumak için yardımda bulunmakta ve Gümülcine'deki konsolosluk tarafından aktif olarak da bu politika yürütülmektedir.⁵⁶⁵ Bu çerçevede Batı Trakya Azınlığı Yüksek Kurulu'nun kurulması örnek gösterilmektedir.

Batı Trakya Azınlığı Yüksek Kurulu 1982 yılında İnhanlı Olayları⁵⁶⁶ olarak da bilinen azınlığın arazilerine el konulması süreci ile başlayan bir siyasi hareket neticesinde müftüler, dönemin milletvekilleri, dernek ve birlik başkanlarının bir araya gelmesiyle fiilen ortaya çıkmıştır. 1990'lı yıllarda toplumun tüm kesimlerini kapsamı için katılım genişletilmiştir. Batı Trakya Türk Azınlığı Yürütme Komitesi Yüksek Kurul'un aldığı kararları uygulamakla görevlendirilmiştir. 1997'de ise Yürütme Komitesi adını Batı Trakya Türk Azınlığı Danışma Kurulu olarak değiştirmiştir.⁵⁶⁷ Azınlığın örgütlenmesi açısından önemli bir hareket olan bu kurulun kurulmasında

⁵⁶² Jeanne Hersant Menares, "Is the Turkish Minority in Greece a Turkish one? A European Identity Mobilization Sponsored by the Turkish State", **Paper Presented at "Bringing Civil Society In: The European Union and the Rise of Representative Democracy" Conference**, European University Institute – Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Florence, 13-15 March 2009.

⁵⁶³ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi'nde Görevli Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

⁵⁶⁴ Dimostenis Yağcıoğlu, "From Deterioration to the Improvement in Western Thrace, Greece: A Political Systems Analysis of a Triadic Ethnic Conflict", **Yayınlanmamış Doktora Tezi**, The Graduate Faculty of the University of George Mason, 2004,s.241.

⁵⁶⁵ Vemund Aarbakke, "The Concept of Reciprocity and Its Significance for the Political Organization of the Muslim Minority in Greece", Samim Akgönül (Ed.), **Reciprocity Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics** içinde (119–143), İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları,2008, s.123-124, 129.

⁵⁶⁶ Oran, s.249.

⁵⁶⁷ Azınlık Yüksek Kurulu hakkında detaylı bilgi için bakınız: Oran, s.180–182.

Türkiye'nin yardımları olduğu ve bu nedenle de Türkiye'nin izlediği politika çizgisine yakın politikalar üretildiği iddia edilmektedir.⁵⁶⁸

Türkiye'nin azınlığı kontrol etmek istemesi azınlık sorunlarının ikili ilişkilerine zarar vermesini önleme arzusundan da kaynaklanmıştır. Davos süreci de bu durumu kanıtlar niteliktedir.

2.1988 Davos Süreci ve Batı Trakya Türkleri

Türkiye'nin resmi söylem temelinde azınlığın sorunları karşısında nasıl bir yaklaşım benimsediğini 1986 yılında dönemin Devlet Bakanı Mesut Yılmaz'ın Yunanistan'daki "soydaşlarımız" olarak ifade ettiği Batı Trakyalı Türklerin tabii olduğu hukuki rejimi açıkladıktan sonra yaptığı şu konuşmasında görebiliriz:

*“ Hükümetimiz, bu çerçevede dâhilinde, Batı Trakyalı soydaşlarımızın durumlarıyla yakından ilgilenmekte, karşılaştıkları sorunlara ve güçlüklerle, şartlar ve imkânlar elverdiği ölçüde, her türlü dikkat ve çabayı göstermektedir... ..Hükümetimiz, soydaşlarımızın karşılaştıkları sorunların çözümü ve güçlüklerin aşılması için kendine düşen her şeyi yapmaya hazırdır ve yapmaktadır. ...(Lozan dengesi) Bu dengeyi korumakla kesinlikle kararlı olan ve bir karış Yunan toprağında gözü bulunmayan Türkiye, Yunanistan'ın bu haksız isteğinden vazgeçmesi halinde, aramızdaki sorunların kolaylıkla çözümlenebileceğine inanmaktadır... Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti, Batı Trakya'da yaşayan soydaşlarının uluslararası anlaşmalar ve sözleşmelerle teminat altına alınmış olan haklarına gerekli saygının gösterilmesini azami titizlikle izlemekte olup, bu konuda üzerine düşen her şeyi yapmaya ve her türlü maddi ve manevi fedakârlığa katlanmaya azimli ve kararlıdır”.*⁵⁶⁹

Yine bir meclis konuşmasında “Batı Trakya'da yaşayan Türkleri ve onların haklarını korumak, bu devletin de bu milletin de şeref borcudur” denilerek azınlık sorunlarının önemsendiği vurgulanmıştır. Benzer şekilde 1988 yılında derneklerin isimlerinde “Türk” sıfatını kullanmaları yasaklanması meclis gündemine alınmış, muhalefet “Batı Trakya'da Türk azınlığı kabul etmeyen bir Yunanistan ile meselemiz var demektir” diyerek hükümetten sert bir tutum takınmasını istemiştir.⁵⁷⁰ Yine dönemin Devlet Bakanı Mesut Yılmaz, Batı Trakya azınlığının içinde bulunduğu koşullar ile ilgili olarak Türkiye'nin tavrının nasıl olacağı yönündeki bir soruya şu şekilde yanıt vermiştir:

⁵⁶⁸ “24.1.1988 Azınlık Yüksek Kurulu Toplantı Tutanakları”, **Azınlıkça**, Sayı 26, (Ocak 2007),s.10–15.

⁵⁶⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Birleşim 7, 30.09.1986,s.289–290.

⁵⁷⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Birleşim 7, 12.01.1988,s.385.

“Bu konuda dikkate alınması gereken bir husus da Batı Trakya Türk Toplumunun karşı karşıya bulunduğu güçlüklerin, halen Türk – Yunan ilişkilerinin içinde bulunduğu durumdan soyutlanamayacağı gerçeğidir. Bugün, Türkiye ile Yunanistan arasında çözüm bekleyen bir dizi sorun mevcuttur; Ege kıta sahanlığının sınırlandırılması, Ege hava sahası, FIR hattı, uluslararası anlaşmalarla gayri askerî statü altına konulmuş olan Ege adalarının bu statüsüne riayet edilmemesi ve aynı askerî ittifak içerisinde yer alan iki ülkenin Ege'deki komuta ve kontrol alanlarının tespiti gibi. Tüm bu sorunların altında aynı neden yatmaktadır. Bu da Yunanistan'ın, Lozan Anlaşmasıyla iki ülkenin hak ve menfaatleri arasında tesis edilmiş olan hassas dengeyi kendi lehine bozmak istemesidir. Bu dengeyi korumakla kesinlikle kararlı olan ve bir karış Yunan toprağında gözü bulunmayan Türkiye, Yunanistan'ın bu haksız isteğinden vazgeçmesi halinde, aramızdaki sorunların kolaylıkla çözümlenebileceğine inanmaktadır.”⁵⁷¹

Türkiye'nin azınlığın sorunlarını önemseyemediğini ifade eden bu söylemlerinin aksine dış politika pratiklerini değerlendirdiğimizde azınlığa öncelik veren bir yaklaşım sergilemediğini görürüz.

1987 yılında Yunanistan ve Türkiye arasında Ege Denizi'ne ilişkin yaşanan kriz sonucu savaşın eşiğine gelen iki ülke 30-31 Ocak 1988 tarihinde Davos'ta biraraya gelerek mevcut sorunlarına çözüm bulmak amacıyla diyalog başlatmışlardır. Yapılan görüşmeler sonunda ikili ilişkilerdeki işbirliği ve çatışma alanlarını belirlemek üzere iki komite kurulmasına karar verilmiş, ancak sonuç bildirisinde azınlıklar ile ilgili bir maddeye yer verilmemiştir.⁵⁷² Davos'ta Türkiye Başbakanı Özal ve Yunanistan mevkidaşı Papandreau tarafından gerçekleştirilen görüşmelerin ardından Dışişleri bakanları Brüksel'de biraraya gelmişlerdir. Brüksel görüşmelerinde de Batı Trakya Türkleri'ne ait azınlık sorunlar gündeme getirilmemiştir.⁵⁷³ Böylece 1980'li yılların sonunda Kıbrıs ve Ege'de yaşanan egemenlik sorunları neticesinde gerginleşen ikili ilişkiler ivme kazanırken, Batı Trakya Türkleri öncelikler arasına alınmamıştır. Bu da Yunanistan ile ilişkilerde olumlu gelişmelerin yaşandığı dönemlerde azınlığın “unutulduğunu” göstermektedir.

⁵⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17,7.Birleşim, Cilt 31, Yasama Yılı 4, 30.09.1986,s.265.

⁵⁷² “Davos'ta 31.1.1988 Tarihindeki Türk-Yunan Ortak Bildirisi”, **Batı Trakya'nın Sesi**,Yıl:1,Sayı:3,(Mart-Nisan 1988),s.20.

⁵⁷³ Görüşmeler sonunda yapılan resmi açıklamalarda Batı Trakya'daki Müslüman-Türk azınlığın sorunlarına yer verilmediği görüşünün aksine Bahçeli, Davos görüşmelerinde iki liderin azınlık meselelerine değinerek, en azından bu konuda özel olarak bir görüşme yaptıklarına dair haberlerin altını çizmektedir. *Middle East Times*, March 20-26,1988 Aktaran: Bahçeli, s.184-185. Ancak görüşmelerin sonuç bildirgelerinde azınlığa dair herhangi bir madde konulmamıştır.

29 Ocak Yürüyüşü'nün ardından gerçekleşen Davos görüşmelerinde Türkiye'nin azınlığa ilgisiz kalması ve Başbakan Turgut Özal'ın yaşanan olayları "provokasyon olarak nitelendirmesi"⁵⁷⁴ hem Türkiye'deki kamuoyunun, hem de azınlık üyelerinin eleştirilerine neden olmuştur. Bu dönemde Türkiye'deki muhalefet partileri için Batı Trakya Türkleri meselesi hükümeti eleştirmek için önemli bir fırsat sunmaktaydı. 1964 Kararnamesi'nin kaldırılması ve İstanbul'daki Fener Rum Patrikhanesi'nin binasının restorasyonuna izin verilmesi gibi Türkiye tarafından atılan adımların Batı Trakya'da karşılık bulamaması, aksine derneklere uygulanan baskıların artması muhalefet partilerinin söz konusu eleştirileri için uygun bir zemin hazırlamıştır. Azınlığa uygulanan ayrımcı politikaları dış politika gündemine taşımamasının nedenlerinden biri olarak AT'ye tam üyelik başvurusunda 'Yunanistan vetosunu aşmak üzere' ikili ilişkileri olumlu bir atmosferde yürütmeye duyulan ihtiyaç gösterilebilir.⁵⁷⁵ Yunanistan'ın 1981 yılında AT'ye üye olması Türk-Yunan ilişkilerindeki sorunların AT gündemine taşınması anlamına gelmekteydi. Bu nedenle Türkiye'nin bu durumu dengelemek üzere AT'ye başvurması ve Yunanistan'ın karar mekanizmalarındaki veto hakkını kullanmasını önlemesi gerekmektedir. Böylece Türkiye'nin dış politikasında Yunanistan'ın desteğine duyduğu ihtiyaç nedeniyle Batı Trakya Türkleri öncelikli bir konu haline gelememiştir.

AT Komisyonu Aralık 1989'da tam üyelik başvurusunun askıya alınmasını önermiş, bu kararın gerekçelerinden biri olarak da insan hakları ve azınlıklara hakları gibi alanlardaki eksikliklerini göstermiştir.⁵⁷⁶ 1980 Darbesi ardından yaşanan insan hakları ihlalleri ve Kürt sorunu çerçevesinde uyguladığı politikaları Türkiye'yi Avrupa Konseyi ve AT gibi uluslararası platformlarda "sürekli bir savunma" durumuna itmiştir.⁵⁷⁷ Bu çerçevede AT üyesi Yunanistan'daki insan hakları ihlallerine dikkatleri çekmek üzere Batı Trakya Türkleri'ni yeniden "hatırladığını" görmekteyiz. Bu politika çerçevesinde Dr. Sadık Ahmet'e verilen destek değerlendirilebilir.

⁵⁷⁴ Oran, "Türk-Yunan İlişkileri", s.302-303, Melek Fırat, "Yunanistan'la İlişkiler", Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (102-123), Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.117.

⁵⁷⁵ Sönmezoğlu, s.439.

⁵⁷⁶ Çağrı Erhan ve Tuğrul Arat, "AT'yle İlişkiler", Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (83-102), Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 100.

⁵⁷⁷ Gökçen Alpkaya, "İnsan Hakları Konusu", Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (188-201) Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.200.

3. Dr. Sadık Ahmet ve Türkiye

Türkiye'nin AT üyesi Yunanistan'da gerçekleşen insan hakları ihlallerine dikkat çekmek istediği bir ortamda Dr. Sadık Ahmet'in Batı Trakya'daki faaliyetleri ona önemli bir avantaj sağlamıştır. Hatta bazı görüşler Sadık Ahmet'in siyaset sahnesinde yükselmesinde Türkiye ile özel ilişkilerinin payının büyük olduğunu iddia etmektedir.⁵⁷⁸ Gerek Sadık Ahmet ve seçilmiş müftü Mehmet Emin Aga'ya açılan çeşitli davalar süreci,⁵⁷⁹ gerekse de sonrasında yaşanan gelişmelerde Türkiye'nin tavrı akraba devlet rolü üstlendiğini gözler önüne sermektedir. Ayrıca Sadık Ahmet'in desteklenmesi azınlığın Türk-Yunan ilişkilerinde bir güç unsuru olarak nasıl kullanıldığını da göstermesi açısından önemlidir.

Baskın Oran, Sadık Ahmet'in uluslararası siyasi konjonktürün azınlık haklarına duyarlı bir ortamın oluşmaya başladığı ve Yunanistan'ın müftü seçimi gibi Lozan ihlallerinin yanında "Batı Trakya'da Türk yoktur"⁵⁸⁰ diyen baskı politikalarının arttığı bir dönemde siyaset sahnesine çıkmasının önemli olduğunu altını çizer.⁵⁸¹ 1984'te Federal Almanya'daki Batı Trakya dernekleri azınlığa uygulanan baskıları dile getirmek üzere imza kampanyası fikrini ortaya çıkarmış ve Batı Trakya'da bu fikrin uygulayıcısı Sadık Ahmet olmuştur. Ancak Yunan makamları Ahmet'i "yalan haber yaymak ve sahte evrak düzenlemekten" hapse mahkûm etmiştir. Bu dava sonrası bağımsız milletvekili adaylığı sürecinde "Türk" kimliğini kullanmakta ısrarlı olması, seçim propagandalarında "Türk soylu azınlıktan" bahsetmesi de yeni davalara yol açmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin gerek resmi açıklamalar ve tek taraflı uygulamalar, gerekse de çeşitli uluslararası girişimler yoluyla azınlık sorunlarını gündeme getirdiğini görmekteyiz.

Davos ardından azınlık temsilcileri ile Başbakan Özal'ın görüşmesinde "...Batı Trakya'daki soydaşlarımızın durumu ile yakından ilgileniyoruz. Ama biraz sabretmek gerek" diyen Türkiye, 1991 yılında bu sorunu Başbakan Demirel'in söylemiyle Türk-Yunan ilişkilerinin en büyük sorunu olarak gördüğünü ifade etmiştir.

⁵⁷⁸ Bazı azınlık mensuplarına göre Batı Trakya'da 1986–1996 yılları Türkiye'deki derin devletin Batı Trakya'daki uzantılarının ortaya çıktığı yıllardır. İbrahim Onsunoglu, "TBMM Başkanı Köksal Toptan Batı Trakya Ergenekon'unu Savunuyor", **Azınlıkça**, Yıl 5, Sayı 44, (Şubat 2009), s. 6.

⁵⁷⁹ "Dr.Sadık Ahmet, Selanik'te Yargılandı", **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl 1, Sayı 5, (Temmuz-Ağustos 1988),s. 4–10.

⁵⁸⁰ 19 Kasım 1987 tarihinde Yunan hükümet sözcüsü Rumbatis "Batı Trakya'da Türk azınlık olmadığını" açıklamıştır. "Batı Trakya'da Türklük ve Türk Kimliği İnkâr Edilemez", **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl 1, Sayı 2,(Ocak-Şubat 1988), s. 14.

⁵⁸¹ Oran, s.195.

Demirel, “*Kıta sahanlığı ve hava sahası konularında problemlerimiz vardır. Ancak en büyük mesele Batı Trakya meselesidir. İnsan hakları çağında, Yunan vatandaşı olan Türk asıllı Müslümanlar iyi muamele görmeliler. İnsan haklarına uygun muamele görmeliler. Bu insanlara ne olursa olsun Türkiye’ye etki eder. Yunan yönetimi için bu insanlara doğru bir şekilde muamele yapmanın zor olduğuna inanmıyorum. Özel bir şey istemiyoruz ve Yunanistan’ın iç meselelerine karışmaya da niyetimiz yok.*”⁵⁸² Burada altını çizmemiz gereken bir nokta, Türkiye’nin Yunanistan’ın içişlerine müdahale etmeme prensibine gösterdiği hassasiyettir.

Lozan Anlaşması getirdiği hukuki zeminin Türkiye’nin azınlık sorunlarına müdahale etmede önemli bir dayanak sağlamasına rağmen Türkiye’nin azınlıklarının yaşadığı diğer devletlerle ilişkilerinde gözettiği temel ilkelerden biri de içişlerine karışmamaktır. Uluslararası platformlarda insan haklarının gelişmesi için atılan adımlar, devletlerin insan hakları ihlalleri karşısında daha müdahale edilebilir bir ortam yaratmıştır. Türkiye’nin bu konuda uğradığı eleştiriler de bunun bir göstergesi olmuştur. Bu nedenle Yunanistan’daki insan hakları ihlalleri karşısında ihtiyatı gözetilen bir müdahalede bulunmuştur. Ancak, Sadık Ahmet’in “Güven listesi” oluşturarak 1989 seçimlerinde aday olması⁵⁸³ ve seçilmesi sürecinde Türkiye’nin azınlığa doğrudan müdahalede bulunarak baskı uyguladığı iddia edilmektedir.⁵⁸⁴ Örneğin, Sadık Ahmet’in karşısında azınlık üyelerinin başka aday çıkarmaması için yoğun girişimlerde bulunulduğu belirtilmektedir.⁵⁸⁵ Bağımsız milletvekilleri hükümet içinde yer almadıkları için Türk-Yunan ilişkileri açısından doğrudan bir baskı aracı olmaktan ziyade uluslararası platformlarda Yunanistan’ı eleştirmek üzere kullanılacak bir araç olmaları açısından önem taşımıştır.

Türkiye sadece azınlık üyeleri üzerinde kontrol kurarak değil, uluslararası platformlarda da çeşitli girişimlerde bulunarak Yunanistan’ın uyguladığı ayrımcı politikalara dikkat çekmek istemiştir. Örneğin, Sadık Ahmet’in 1988 yılındaki yargılanma sürecinde iktidar ve muhalefetten 128 milletvekili Yunanistan Başbakanı Papandreu’ya mektup göndererek “insan haklarını hatırlatmışlar” ve Avrupa

⁵⁸² “ Başbakan Süleyman Demirel: Türkiye ile Yunanistan arasındaki en büyük mesele Batı Trakya’dır”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl 5, Sayı 37, (Aralık 1991), s.5

⁵⁸³ “Gümülcine’de Bağımsız Liste Kuruldu”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl 2, Sayı 9, (Mart-Nisan 1989),s.4-5.

⁵⁸⁴ Aarbake, s. 132-133.

⁵⁸⁵ Ibid. ve İbrahim Onsunoglu, “TBMM Başkanı Köksal Toptan Batı Trakya Ergenekon’unu Savunuyor”, **Azınlıkça**, Sayı 44, Şubat 2009,s.6

Parlamentosu'nda bu konuya dikkatleri çekmek üzere konuşmalar yapmışlardır.⁵⁸⁶ Ocak 1990'da yaşanan olaylar Avrupa kamuoyunu olduğu kadar başta Amerika'daki İnsan Hakları Kuruluşu Helsinki İzleme Komitesi'nin de ilgisini bu konuya yönlendirmesine neden olmuştur. Sembolik açıdan ağırlığı olan bu örgütün konuyu ele alması, Avrupa Ekonomik Topluluğu ve Avrupa Konseyi'nin de Batı Trakya'da yaşananları gündemine getirmesini sağlamıştır. Helsinki İzleme Komitesi'nin konuyla ilgilenmesi sürecinde de Türkiye'nin rol oynadığı ifade edilmektedir. Bazı görüşler aynı yıllarda Türkiye'deki Kürt sorunu için bir rapor hazırlamak üzere olan derneğe, önce Batı Trakya ile ilgili rapor hazırlanması şartıyla Türk yetkililerin kendileriyle işbirliği yapabileceği önerisinin sunulduğunu belirtmektedir.⁵⁸⁷ Bu da Ankara'nın kendi azınlık sorunları gündeme geldiğinde Batı Trakya Türkleri'ni hatırladığını göstermektedir.

Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarını gündemine taşıdığı bir diğer uluslararası platform da İslam Konferansı Örgütü'dür. 31 Temmuz-4 Ağustos 1990 yılında Dışişleri Bakanları Toplantısı sonucu yayınlanan bildiride Batı Trakya Türkleri'nin bütün haklarına, özellikle vatandaşlık ve dini haklarına saygı gösterilmesi çağrısında bulunulmuştur. Bu bildirin bir başka özelliği de Batı Trakya Müslüman-Türk Azınlığı ifadesinin ilk kez uluslararası bir metinde yer almasıdır.⁵⁸⁸

29 Ocak 1990 tarihinde "Yunan mini 6-7 Eylül'ü" olarak nitelendirilen olaylar ise azınlık konusunun ikili ilişkilerin gündeminin öncelikleri arasında yer almasına neden olmuştur. 29 Ocak yürüyüşünü anmak üzere yapılacak olan etkinliklerin Yunanlı bazı grupların azınlık üyelerinden birinin Yunan vatandaşına saldırdığı haberini yayması üzerine engellenmesi ile ortaya çıkmıştır. Yunanlı fanatik grupların Türk azınlığa ait işyerleri tahrip edilmesine seyirci kalınmıştır. Olayları 25-26 Ocak'ta Sadık Ahmet ve müftü İbrahim Şerif'in seçim propagandaları sırasında seçmenleri yanıltıp kamu düzenini bozdukları gerekçesiyle 18 ay hapse çarptırılmaları ile sonuçlanan dava sonrası yaşanan gelişmelerin bir devamı niteliği taşıdığı şeklinde yorumlamak da mümkündür.⁵⁸⁹ Türkiye bu defa tepki göstermekte gecikmemiş, konu Meclis ve MGK

⁵⁸⁶ "20 Aralık'ta Bütün Batı Trakyalı'nın Kalbi Selanik'te Attı", **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl 2, Sayı 7-8, (Ocak-Şubat 1988-1989),s.14-15.

⁵⁸⁷ Bu görüş hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Jeanne Hersant Menares, "Is the Turkish Minority in Greece a Turkish one? A European Identity Mobilization Sponsored by the Turkish State", **Paper Presented at "Bringing Civil society In: The European Union and the Rise of Representative Democracy" Conference**, European University Institute – Robert Schuman Centre for Advanced Studies, Florence, 13-15 March 2009.

⁵⁸⁸ "Batı Trakya Türkleri İslam Konferansı'nda", **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl:3, Sayı:18, (Mayıs-Haziran-Temmuz 1990),s.8.

⁵⁸⁹ Oran, s. 191-194.

gündeminde değerlendirilmiş, Avrupa Konseyi Parlamenterler Meclisi'nde girişimler yapılmıştır.⁵⁹⁰ Ayrıca Yunanistan hükümeti nezdinde de “soydaşlar şahsında bütün Türk azınlığa karşı yapılmış olan haksızlığın onarılması ve çıkabilecek olayların önlenmesi bakımından” girişimlerde bulunulmuştur. Ankara'nın tepkisini göstermekte gecikmemesine dayanak sağlayan “Lozan Antlaşması nedeniyle Yunanistan'ın Türkiye'ye karşı yüklenmiş bulunduğu vecibeleridir”.⁵⁹¹ Bu anlaşmalardan güç alarak “olayların sorumlusunu Yunan hükümeti” olarak kabul ettiğini belirten Ankara, gereken tedbirlerin geri alınmadığı takdirde “doğabilecek vahim sonuçlara Yunan hükümetinin katlanması gerekeceğini” belirtmiştir.⁵⁹² Olayların ardından Türkiye'nin Gümülcine Başkonsolosu Kemal Gür'ün valiye sunduğu içinde “soydaş” yazılı belgeyi geri çekmesi istenmiş, bu gerçekleşmeyince de *persona non grata* ilan edilmiştir.⁵⁹³ Böylece “Türk” kimliklerini koruyarak azınlığın “layık oldukları insanca yaşam hakkının sağlanması” için Türkiye'nin diplomatik yollardan sert bir şekilde tepkisini dile getirdiği görülmektedir.⁵⁹⁴ Böylece 1990'lı yıllar başlarken, Türkiye ve Yunanistan arasındaki azınlık sorunlarının ikili ilişkilerin gündeminin öncelikli konularından biri haline geldiğini görüyoruz.

Sonuç olarak Türkiye'nin Soğuk Savaş dönemi boyunca azınlığın karşılaştığı sorunlarla Yunanistan ile ilişkilerinin gidişatına ve kendi güvenlik algılamalarına göre ilgilendiğini belirtmemiz mümkündür. Bu çerçevede azınlıkların taleplerinin Türkiye'nin dış politika öncelikleri arasında olmadığını görmekteyiz ancak, incelediğimiz dönem boyunca Türkiye'nin azınlığa sağladığı en büyük faydanın “Türk” kimliklerinin uluslararası toplum nezdinde de kabul görmesine giden süreci yaratmasıdır.

C. Değerlendirme

Akraba devlet politikalarından jeopolitik ve milliyetçi kategorilerinin her ikisi Türkiye'nin Soğuk Savaş döneminde bu azınlık grubunu neden, ne zaman ve nasıl hatırladığını ya da unuttuğunu anlamamıza ışık tutar.

⁵⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt:40, Yasama Yılı:3, 70.Birleşim, 30.1.1990,s.128–137.

⁵⁹¹ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt:40, Yasama Yılı:3, 70.Birleşim, 30.1.1990,s.133.

⁵⁹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt:40, Yasama Yılı:3, 70.Birleşim, 30.1.1990,s.128–137.

⁵⁹³ Reha Muhtar ve Nur Batur, “Ankara'dan Misilleme”, *Milliyet*, 4 Şubat 1990,s.15.

⁵⁹⁴ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem: 18, Cilt:40, Yasama Yılı:3, 70.Birleşim, 30.1.1990,s.136.

Türkiye'nin Batı Trakya politikası ile ilgili genel kanı onları Batı Trakya'da bıraktıktan sonra "unuttuğu" yönündedir. Ancak bu görüş bazı zamanlarda onlara dair meselelerin dış politika gündemine taşınmaması nedeniyle doğruluk payı taşımasına rağmen, Türkiye'nin azınlığa bakışının bütünü temsil etmemektedir. Bunun en önemli göstergesi Batı Trakya Türkleri'nin en fazla incelediğimiz dönemde Türk-Yunan ilişkilerinin gündeminde olmasıdır. Bu çerçevede de Türkiye'nin akraba devlet olarak azınlığın hakları için en yoğun olarak bu dönemde diplomatik girişimlerde bulunduğunu ve eğitim alanında çeşitli imkânlarının sunulması⁵⁹⁵ gibi araçlarla tek taraflı politikalar izlediğini belirtmemiz mümkündür.

Ankara'nın özellikle Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte azınlık sorunları içinde en fazla önemseydiği konu Türk kimliklerinin tanınmaması olmuştur. İkili raporda gördüğümüz gibi azınlığın "Türk" olarak nitelendirilmesi üzerindeki vurgu 1974 Kıbrıs müdahalesinden sonra daha artmış, 1990'lı yıllara gelindiğinde ise Sadık Ahmet davaları ile bu konudaki destek oldukça yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla Yunanistan'ın iddia ettiğinin aksine Müslüman yerine "Türk" olarak, etnik kimlikleri ile ifade edilmesi konusunda sürekli bir destek verildiği söylenebilir. Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz'ın "*Batı Trakya Türkleri en az bizim kadar Türk'türler. Onların Türkiye Türklerinden tek farkı şu anda Yunanistan toprakları içinde yaşamakta olmalarıdır... Biz Türkiye olarak bu soydaşlarımızın haklarını korumak için her düzeyde mücadele edeceğiz*"⁵⁹⁶ açıklaması da siyasi elitlerin onları kendilerinden olarak gördüğünün bir örneğini sunmaktadır. Lozan Antlaşması çerçevesinde koruma altına alındıkları için, Türkiye'nin Batı Trakya Türklerini dış politika gündemine taşımasının meşru bir zemini de bulunmaktadır. Fakat bu hukuki zemin, dış politikada azınlık ile Türkiye arasındaki etnik bağı, duygusal bir bakış açısı geliştirmek üzere kullanılmamıştır. Hatta resmi söylemlerde dile getirilen "soydaşlık bağının" dış politikada araçsal bir şekilde kullanıldığı görülmektedir.

Batı Trakya Türkleri'nin Türk-Yunan ilişkilerinde bir koz olarak kullanılması en fazla Soğuk Savaş döneminde görülmüştür. Özellikle Kıbrıs sorununun ortaya çıkmasıyla birlikte, azınlığa bu araçsal yaklaşımın daha belirginleştiği görülmektedir.

⁵⁹⁵ 1951 ve 1968 yıllarında imzalanan eğitim protokollerine göre Türkiye her yıl Batı Trakya'ya öğretmen göndermekte, eğitim malzemesi temini ve ilk ve orta öğretim kurumlarında yatılı olarak Türkiye'de tahsil imkânı sağlamaktadır. Örneğin, 1956 ve 1958 yıllarında 23 Yunan tebalı öğrenciye burs verilmiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Devlet Arşivleri,030.01/123.790.1. ve *TBMM Tutanak Dergisi*, Birleşim:7, Oturum:1, 30 Eylül 1986, s. 288-289.

⁵⁹⁶ "Yılmaz: Batı Trakya Türkleri en az bizim kadar Türk'tür", **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl:2, Sayı 9, (Mart-Nisan 1989), s.41.

1974 Kıbrıs müdahalesi sonrasında Türkiye'nin Batı Trakya'ya bir müdahalesi olabileceği şeklinde belirsizlik yaratılması da bu çerçeveden değerlendirilebilir. Ancak burada bir ikilem ile karşı karşıya kalırız. Türkiye bir yandan azınlığı ikili ilişkilerde bir güç unsuru olarak kullanmak isterken, diğer yandan da kendi Rum azınlığına uyguladığı politikalar nedeniyle Lozan dengesini bozmuş ve bunun sonuçlarının da Batı Trakya Türkleri'ne yansımalarına engel olamamıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin kendi güvenliğini doğrudan ilgilendiren Kıbrıs ve Ege'deki egemenlik sorunlarında elde edeceği kazanımlar, Davos sürecinde olduğu gibi, azınlığı “unutmasına” yol açabilmektedir. Benzer şekilde akraba devlet rolünü üstlenmesine, başka bir deyişle, azınlığı “hatırlamasına” da yine ikili ilişkilerde güç kazanmaya duyduğu ihtiyaç neden olmaktadır.

Özellikle Sadık Ahmet'e açılan davalarda izlediği politikalarda da görüldüğü gibi, 1980'lerin sonunda yaşanan gelişmeler Batı Trakya Türkleri meselesinin insan hakları ihlalleri çerçevesinden değerlendirilmesine neden olmuştur. Ancak Türkiye'nin asıl hedefi insan hakları ihlali olarak gördüğü azınlığa ait sorunların çözüme kavuşturulmasından ziyade kendi ülkesinde ihlaller olduğuna yönelik artan baskılar karşısında AT üyesi Yunanistan'da da ihlaller yaşandığına dikkatleri çekmektir. Batı Trakya'daki sorunlara yaklaşımda insan haklarını korumaktan ziyade araçsal bir yaklaşım olduğu milletvekillerinin Yunanistan makamları ve Avrupa Parlamentosu'nda yaptıkları girişimlerde kullandıkları dilden de anlaşılmaktadır. Örneğin, ANAP Milletvekili Mustafa Taşar muhalefet partileri ile birlikte Yunanistan Başbakanı'na mektup göndermelerinin “Yunanistan'ın içişlerine karışma anlamına gelmediğini” açıklarken, “Yunan milletvekilleri insan hakları adına mahkemeleri izlemek için Türkiye'ye geliyorsa, biz de Batı Trakyalı Türklere insan haklarının tanınmasını istiyoruz” şeklinde konuşması⁵⁹⁷ söz konusu araçsal yaklaşımı ifade etmektedir. Azınlığa Yunanistan ile ilişkilerde güç kazandıracak bir unsur olarak yaklaşım onların Türkiye'ye göç etmelerini engellemesinden, hatta Türkiye'ye gelen vatansız statüde olan Batı Trakyalılara vatandaşlık verilmesinde çekingen davranılmasından da anlaşılmaktadır.⁵⁹⁸

⁵⁹⁷ “20 Aralık'ta Bütün Batı Trakyalı'nın Kalbi Selanik'te Attı”, **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl 2, Sayı 7-8, (Ocak-Şubat 1988-1989),s.14-15.

⁵⁹⁸ 2000 yılı itibarıyla 2874 haymatlos konumunda Batı Trakyalı Türk'ün Türkiye'de ikamet ettiği ifade edilmektedir. *TBMM Tutanak Dergisi*, Birleşim:25, Oturum:3, 23 Kasım 2011,s.191.

Kısacası Türkiye'nin jeopolitik bir yaklaşım izleyerek kendi çıkarları çerçevesinde azınlığı hatırladığını ya da unuttuğunu söyleyebiliriz. Ancak Türkiye'nin azınlığa araçsal yaklaşımı, Hıdıroglou⁵⁹⁹ tarafından yayımlı politikalar izlediği şeklinde yorumlanmaktadır. Yunanistan ile ilişkilerinin gündemindeki diğer sorunlarda güç elde etmek üzere de Batı Trakya Türkleri ile ilgilenirse de, Ankara'nın Lozan dengesini korumaya özen gösterdiği dikkatlerden kaçmamalıdır. Azınlığın yaşadığı yerlerde haklarını koruyan birer vatandaş olmalarının hedeflemesi müteceviz politikalar izlemediğini göstermektedir.

Bu bağlamda Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri ile ilgilenmesinde hem araçsal hem de duygusal yaklaşımı dengeleyen dış politika anlayışıdır. Bu politika Lozan Antlaşması ile kurulan hak ve çıkar dengesini korumak için istikrar ve güvenliğe öncelik tanıyarak azınlık meselesini Yunanistan'ın toprak bütünlüğünü bozmak amacıyla bir tehdit unsuru olarak kullanmamasını sağlamıştır. Akraba devlet olarak gösterilecek tepkilerde diplomasiyi öncelikli dış politika aracı olarak görerek, "içişlerine karışmama" prensibine özen göstermiştir. Bu bağlamda azınlık için yaptığı girişimleri uluslararası hukuktan kaynaklanan haklarına dayandırmıştır. Araçsal ya da duygusal olarak nitelendirilen nedenler akraba devlet rolünü üstlenmesi için cesaret veriyorsa, "dış politika anlayışı" izlediği politikalarda ona ihtiyat kazandırmaktadır.

III. IRAK'TAKİ TÜRKMENLER VE TÜRKİYE

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye ve Türkmenler arasındaki ilişkiyi inceleyeceğimiz bu bölümü iki zaman dilimi çerçevesinde ele almak mümkündür: Krallık rejiminden Cumhuriyet'e geçiş dönemi ve Baas partisi iktidarının damgasını vurduğu 1968–1990 yıllarını kapsayan Cumhuriyet dönemi.

Bu dönemler boyunca Türkmenlerin bazen kültürel haklar elde ettiği, bazen de baskı politikalarına maruz kaldığı görülmektedir. Ancak aşağıdaki bölümlerde vurgulayacağımız üzere çalkantılı siyasi atmosferde yaşayan Türkmenler, Türkiye'nin

⁵⁹⁹ Paul Hıdıroglou, *Thrace in the Light of the National Ideal of the Turks, 1985–1991*, Athens: Heredotos, 1991. Hıdıroglou'nun Yunanistan Dışişleri Bakanlığı'nda diplomat olarak görev yapması da söz konusu algının ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir. Ayrıntılı Bilgi İçin: Frederick De Jong, "Greek Policies Concerning The Muslims in Western Thrace As Reflected In Paul Hıdıroglou's Western Thrace In The Light of The National Ideal Of The Turks", *Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni, Batı Trakya'da Azınlık Hakları Konusunda Ağırlıklı Sayı*, 15, 1-2,(1995) ,s.43-49.

Irak politikasında bu dönemde de öne çıkamamışlardır. Ayrılıkçı Kürt hareketleri karşısındaki işbirliğinin korunması için Irak’la değişen yönetimlere rağmen istikrarlı bir ilişki sürdürmek ve 1970’li yıllarda ivme kazanan ekonomik alandaki işbirliğini korumak Türkiye’nin önceliği olmuştur. Bu nedenle Türkmenlere dair meselelerin iki ülke arasındaki ilişkilerin gündemine getirilmesi sınırlanmıştır.⁶⁰⁰

Önce ele aldığımız dönemlerde Türkmenlerin Irak’ta nasıl bir konumda olduğunu, kendilerini nasıl tanımladıklarını ve ne gibi talepler geliştirdiklerine bakacağız. Ardından da Türkiye’nin bu talepler karşısında nasıl bir yaklaşım sergilediğini, Türkmenleri ne zaman dış politika gündemine taşıdığını analiz edeceğiz.

A. Türkmenlerin Konumunu Etkileyen Gelişmeler

II. Dünya Savaşı sırasında kısa süreli bir Alman yanlısı hükümet kurulmasının ardından yönetimin yeniden İngiliz yanlısı hükümete geçmesiyle mihver devletlere savaş açan Irak’taki siyasi durum 1958 darbesine kadar geçen süre içinde oldukça istikrarsız bir seyir izlemiştir. 1920 ile 1958 yılları arasında senede neredeyse iki defa hükümet ve kabine değişikliği yaşanmıştır.⁶⁰¹ 14 Temmuz 1958 yılında General Kasım darbesi ile Cumhuriyet rejimi kurulmuştur ancak parlamentonun halkın taleplerini dikkate alacak şekilde çalıştığını belirtmek güçtür. 1958’den 1968’te Baas partisinin iktidara gelişine kadar ise adeta “darbeler dönemi” yaşanmıştır.⁶⁰² 1958–1963 arası General Kasım dönemi, 1963–1968 arası yıllar Nasır yanlısı Arap milliyetçilerinin etkili olduğu dönem olarak değerlendirilebilir.

1. Krallık’tan Cumhuriyet Rejimine Irak’ta Türkmenlerin Konumu

1958 yılında General Kasım’ın gerçekleştirdiği darbe krallık rejiminde bastırılan ve talepleri dikkate alınmayan tüm etnik ve dini gruplar açısından yeni bir umut yaratmıştır. Daha önce de değindiğimiz gibi krallık rejiminde devlet yönetiminde söz sahibi olamayan, Türkçe eğitim yapma ve dernekler kurma gibi çeşitli anayasal haklarından yoksun bırakılan Türkmenlerin konumu darbe öncesinde daha da kötüleşmiştir.

⁶⁰⁰ Gökhan Çetinsaya, **SETA Irak Raporu**, Ankara: SETA Yayınları, Nisan 2006,s.39–40.

⁶⁰¹ Şevket Koçsoy, **Irak Türkleri**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991,s.74.

⁶⁰² Kasım Darbesi’nin Irak’ta darbeler dönemini açtığı söylenebilir. Monarşi sonrası ilk onyılda Irak Arap milliyetçileri, Irak Komünist Partisi ve Kürdistan Demokratik Partisi arasında güç mücadeleleri yaşanmıştır. Mustafa Sıtkı Bilgin, “Türk-Irak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534-2002)”, Ümit Özdağ, Sedat Laçiner ve Serhat Erkmen (ed.) **Irak Krizi (2002-2003)** içinde (213-235) Ankara:ASAM Yayınları, 2003,s.223.

Bu süreçte Türkmenlerin karşılaştığı en önemli sorun etnik kimliklerini sürdürmeleri konusundaki baskılardır. Türkmenler arasında “Gavurbağı Katliamı” olarak bilinen 3–16 Temmuz 1946 tarihleri arasında Kerkük’te Irak Petrol Şirketi aleyhine düzenlenen işçi grevlerinin bastırılması sırasında birçok Türkmen hayatını kaybetmiştir.⁶⁰³ Türkmenlerin kimliklerini korumalarına kültürel alanda da engeller konulmuştur. 1954 yılında yapılan bir haber dizisine göre Irak’ta Türkçe eğitim dili olan okullar ve bir kütüphane kapatılmış, Türkçe gazete çıkarılmasına izin verilmemeye başlanmıştır.⁶⁰⁴ İddialar üzerine Irak Konsolosluğu’nun “Irak’ta Türk ekalliyetler yoktur” diyerek “iddiaların asılsız olduğunu ve Irak’ta herkesin eşit olduğunu” belirtmesi de Türkmenler tarafından tepkiyle karşılanmıştır.⁶⁰⁵

Türkmenlerin yaşadığı bir diğer önemli sorun da Kerkük’ün “Kürtleştirme” politikasına tabi tutulmasıdır. 1955 yılında Kerkük valisi Türkmen asıllı belediye başkanı değiştirilmiş, Türk memur ve öğretmenler Türk bölgelerinden uzaklaştırılmış yerlerine Kürtler getirilmiştir.⁶⁰⁶

Bu baskılar karşısında Türkmenler ise çeşitli yollardan tepkilerini göstermişlerdir. Örneğin, Nisan 1958’de Türkiye’deki Kerküklü öğrenciler, Türk hükümetine sundukları muhtıradan Araplaştırma politikasından ve Türkmenlerin ekonomik, sosyal ve kültürel alanda uğradığı baskıları dile getirmişlerdir. Türkiye’den yaşadıkları sorunlar karşısında bazı somut istekleri de olmuştur.⁶⁰⁷ Örneğin Kerkük’te Türk Konsolosluğu’nun açılması, Türk okullarının açılmasına yardım edilmesi, yeni Türk harfleriyle gazete çıkaracak basımevlerinin kurulması, öğrencilere Türkiye’de eğitim görmeleri için burs ve yardımların sağlanması söz konusu taleplerin bazılarını oluşturmaktadır.⁶⁰⁸ Bu bağlamda Türkmenlerin Türkiye’yi sahip oldukları hakları koruyacak ve sorunlarına çözüm getirecek “anavatan” olarak gördüklerini belirtebiliriz. Fakat daha sonra inceleyeceğimiz nedenlerden dolayı bu dönemde Türkiye-Irak

⁶⁰³ Saatçi, s.213. Habib Hürmüzlü, “Kerkük Petrolleri ve Türkmenler”, **Global Strateji**, Yıl:3,Sayı:9,(İlkbahar 2007),s.149.

⁶⁰⁴ **Hürriyet**, “Kıbrıs ve Batı Trakya’dakiler Gibi Irak Türkleri de Hazin Vaziyette”, 31 Mayıs 1954.

⁶⁰⁵ **Hürriyet**, “Irak Konsolosluğu’na Göre Irak’ta Türk Yok”, 5 Haziran 1954.

⁶⁰⁶ Fahri Fındıkoğlu, “Irak Türklüğüne Dair”, **Türk-Irak Dostluğu’nun Işığında Irak Türkleri**, Asya Yayınevi (hazırlayan), İstanbul: Şehir Matbaası, 1956,s.29–31.

⁶⁰⁷ **Cumhuriyet**, “Irak’ta Yaşayan Türkler Okul İstiyorlar”, 27 Nisan 1953; **Hürriyet**, “ Irak’lı Türklerin Cumhurreisine Müracaatları”, 1 Temmuz 1954; **Cumhuriyet**, “ Irak’taki Türklerin Talepleri”, 17 Ağustos 1957.

⁶⁰⁸ DBA: Irak Türklerinden Türkiye Cumhuriyeti Hükümetine Muhtıra, Nisan 1958 (belge no:6) Aktaran Bilal Şimşir, **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004,s.121-122.

ilişkilerinin gündeminde yer alamayan ve beklentileri karşılanmayan Türkmenler⁶⁰⁹ açısından 1958 yılında Cumhuriyetin ilan edilmesi yeni bir umut kaynağı olmuştur.

Darbeden sonra 1925 yılından beri bazı değişikliklere uğrayarak yürürlükte olan anayasa 26 Temmuz 1958'de geçici bir anayasa ile değişmiştir. Bu Geçici Anayasa Irak'ı Arap milletinin bir parçası olarak kabul ederken, Arap ve Kürtlerin haklarını garanti altına alarak yeni rejimin iktidarını sağlamlaştırmaya çalışmıştır.⁶¹⁰ Etnik kimliklerin ifade edilebileceği 1957 yılındaki nüfus sayımında 6.3 milyon Irak nüfusu içinde 567.000 civarında oldukları⁶¹¹ ve böylece Irak'taki üçüncü büyük etnik grup kabul edilen Türkmenler açısından anayasada Irak'ın Arap ve Kürtlerden oluştuğunun ifade edilmesi hayal kırıklığı yaratmıştır. Fakat anayasanın 9. maddesi tüm vatandaşların kanun önünde, resmi görev ve sorumluluklarda eşit olduğunu ortaya koyduktan sonra ırk, dil ve inanç bakımından ayırım yapılamayacağını belirtmesi onları bir ölçüde rahatlatmıştır.⁶¹² Demirci'ye göre anayasa ilan edildikten sonra General Kasım "Irak'ın üç etnik gruptan meydana geldiği ve Türkmenlerin de bunlardan biri olduğunu" ifade etmiştir.⁶¹³ Türkmenlerin günde yarım saat Türkçe radyo yayını yapma ve dergi çıkarma gibi çeşitli haklara sahip oldukları belirtilmiştir.⁶¹⁴

Fakat sadece Türkmenlere değil, Kürtlere ve diğer azınlıklara da tanınan hakların yönetim üzerinde birer baskı unsuruna dönüşmesinden endişe edildiğinden Kasım döneminde yeniden baskı politikaları uygulanmaya başlamıştır. Örneğin Türk aydınlar Kerkük'ten sürülmüş, şehirde Türkçe konuşmak yasaklanmıştır.⁶¹⁵ 1959 yılında cumhuriyet rejiminin yıldönümü kutlamaları sırasında yaşananları ise Türkmenlerin ilerleyen yıllarda maruz kalacakları baskı politikalarının habercisi olarak da değerlendirmek mümkündür.

⁶⁰⁹ Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı Enver Yakuboğlu bu dönem yaşanan hayal kırıklıklarını "Nuri Said yönetiminin politikaları karşısında ne hazin tecellidir ki Türk hariciyesinin kılı dahi kıpırdamıyordu" diye anlatır. Enver Yakuboğlu, **Irak Türkleri**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1976, s. 21.

⁶¹⁰ Turan, s.28.

⁶¹¹ Bu sayı tartışmalı olsa da Irak'ta yapılan etnik kimliği tanımlamaya izin veren son sayım olması açısından önemlidir. İbrahim Sirkeci, **Turkmen in Iraq and International Migration of Turkmen**, A Report for Global Strategy Institute, Ankara: Ocak, 2005, s.4 ve Fazıl Demirci, **Irak Türklerinin Dünü Bugünü**, Ankara: TTK Basımevi, 1991, s. 5.

⁶¹² Ibid., s.18-19.

⁶¹³ Ibid.

⁶¹⁴ Mesut Özcan, " Irak: Ortadoğu'nun Etnik ve Kültürel Minyatürü", **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**, Fulya Atacan (drl.), İstanbul: Bağlam Yayınları, Nisan 2004, s. 178.

⁶¹⁵ Türkmenlerin bu dönemdeki sorunları hakkında bakınız: Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, İstanbul: Ötügen Yayınları, 2003, s.216-236. Bilal Şimşir, **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004.

1958 Anayasası'nda Kürtlere tanınan ayrıcalıklar, Irak'ın kuzeyinde otonomi elde etme yönünde isteklerini gerçekleştirmelerine uygun bir ortam yaratmış, İran'da kısa bir süre Sovyetler Birliği'nin yardımıyla kurulan Mahabad Kürt Devleti'nin dağılmasıyla SSCB'ye giden Kürtlerin lideri Barzani'nin Irak'a geri dönmesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda da Kürtler, otonomi elde etmeleri önündeki engellerden biri ve Türkiye'nin beşinci kolu olarak gördükleri Türkmenlerle Kerkük üzerinde hâkimiyet için mücadele etmeye başlamışlardır. Barzani'nin Irak'a dönmesinden sonra Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Kerkük ve Musul'da bazı Kürtler, Türkmenlere baskılarını arttırmışlar ve iki toplum arasındaki gerginlikler 14-16 Temmuz 1959'da Kerkük'te çatışmaya dönüşmüştür. Türkmen toplumu üzerinde adeta travma etkisi yaratan bu olaylar sonucu birçok Türkmen öldürülmüştür.⁶¹⁶ Türkmenlerin “Kerkük katliamı” olarak ifade ettiği saldırılarda birçok dükkân yağmalanmış ve önde gelen fikir adamları öldürülmüştür.⁶¹⁷ Kerkük'teki olaylar neticesinde Türkmenlerin bir kısmı Türkiye ve Suriye'ye iltica etmiş,⁶¹⁸ bir kısmı da Bağdat'a kaçmak durumunda kalmıştır.⁶¹⁹

Bu olaylar Türkmen toplumunun etnik kimliklerini koruma konusunda örgütlü mücadelelerini başlatmada etkili olmuştur. Bu bağlamda 1959 yılında Türkiye'de Irak Türkleri Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği⁶²⁰ ve 1960'da Bağdat'ta Kardeşlik Ocağı kurulmuştur.⁶²¹ Her ne kadar derneklerin faaliyetleri sosyal ve kültürel alanda sınırlı kalsa da siyasi açıdan da Türkmenleri biraraya getirmenin ilk adımları olarak değerlendirilebilir.

Fakat Irak'taki Kürtler ile kıyaslandığında Türkmenlerin bu örgütlenme süreçleri hem geç kalmış hem de etkisiz olmuştur. Türkmenler baskı politikaları ile karşılaştıklarında ya yaşadıkları yerleri terk etmişler, ya da korku nedeniyle Arap kimliğine asimile olmuşlardır. Kürtlerin Türkmenlere kıyasla sayı bakımından fazla olmaları, 1930'lardan itibaren Kürt siyasetinde aktif bir kişi olan Molla Mustafa Barzani liderliğinde etkin bir biçimde taleplerini iletme konusunda silahlı mücadelelerini

⁶¹⁶ Mahir Nakip, **Kerkük'ün Kimliği**, Ankara: Bilgi Yayınları, 2007, s.129-143.

⁶¹⁷ **Son Posta**, “Kerkük'teki Katliamın Tüylar Ürperten Tafsilatı”, 25 Temmuz 1959.

⁶¹⁸ **Son Posta**, “Kerkük Bölgesinde Kanlı Hadiseler Devam Ediyor”, 22 Temmuz 1959.

⁶¹⁹ **Son Posta**, “Kerkük'ten Türklerin Ayrılmamaları İstendi”, 23 Temmuz 1959.

⁶²⁰ Türkiye'ye göç etmek zorunda kalan 300 bin Iraklı Türkleri biraraya getirmeyi hedefleyen derneğin kurucu başkanı Enver Yakuboğlu'na göre “bu Türkler ile anavatan dışında kalan Türkler arasında münasebetler kurmak, yardımlaşmayı temin etmek, Irak Türklüğünü tüm dünyaya tanıtmak, Türkiye'ye gelen Iraklı Türklerle yol göstermek ve yardım etmek gayesini” taşıdıklarını ifade etmiştir. **Cumhuriyet**, “Memleketimizdeki Irak Türkleri Bir Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti Kuruyorlar”, 17 Mart 1959.

⁶²¹ Bilgay Duman, **Irak'ta Türkmen Varlığı**, ORSAM Rapor No:33, Mart 2011, s. 18.

sürdüremeleri aralarındaki önemli farklardır.⁶²² Ayrıca Türkmenlerin daha çok şehirlerde yaşamaları ve Irak'ın toprak bütünlüğünü savunmaları,⁶²³ Kürtlerin ise kırsal kesimde yaşadıkları ve Irak kurulduğundan beri özerklik talepleri olması iki grubu birbirinden ayıran özellikler olmuştur.⁶²⁴ Türkmenlerin Irak'ın toprak bütünlüğünü desteklemeleri hem coğrafi bakımdan Kürtlere nazaran dağınık halde yaşamaları, hem de Türkiye'nin Irak politikası çerçevesinde ayrılıkçılık taleplerine destek vermeyeceğini bilmelerinden de kaynaklanmıştır.⁶²⁵ Krallık rejiminin sona ermesinden sonra Kürtlerin Irak'ın kuzeyinde arzu ettikleri otonom bölgeye ulaşma konusunda Sovyetler Birliği'nden destek almak istemeleri ve Türkmenlerin ise Türkiye'nin etkisinde komünizme karşı bir duruş sergilemeleri sorun yaratan konulardan biri haline gelmiştir.⁶²⁶ Böylece Irak yönetimlerinin Kürtlere tanıdığı özgürlük alanları genişledikçe her iki grup arasında Kerkük'ün Kürtlerin denetimine girip girmemesi konusundaki anlaşmazlıklar da yoğunlaşmaya başlamıştır.

1961–1966 yılları arasında gerçekleşen Kürtler ve Irak hükümetleri arasında yaşanan çatışmalar sonucu Bağdat, Haziran 1966'da anayasada Kürt varlığının tanınması, yerinden yönetimin sağlanması, Kürtçenin eğitim dili olarak kullanılması gibi maddeleri içeren 12 maddelik bir deklarasyon ilan etmiştir.⁶²⁷ Ancak ordunun muhalefeti nedeniyle uygulanamamıştır.⁶²⁸ Iraklı Kürtler ile Bağdat rejimi arasındaki mücadele, Arif Kardeşler dönemi⁶²⁹ olarak da bilinen 1963-1968 yılları arasındaki iktidarın 17 Temmuz 1968'de gerçekleşen Baas darbesiyle sona ermesini hızlandırmıştır. Böylece hem Irak'ın siyasi yaşamı, hem de Türkmenler açısından yeni bir dönem başlamıştır.

⁶²² Irak'taki Kürt milliyetçi hareketi için bakınız: Baskın Oran, “Kürt Milliyetçiliği: Doğuşu ve Gelişmesi”, Seyfettin Gürsel ve Diğerleri (Ed.), **Türkiye'nin Kürt Sorunu** içinde (33–46), İstanbul: TÜSES Yayınları, 1996 ve Koray Düzgören, “Kuzey Irak Kürt Yönetimi”, Seyfettin Gürsel ve Diğerleri (Ed.), **Türkiye'nin Kürt Sorunu** içinde (87–126) İstanbul: TÜSES Yayınları, 1996.

⁶²³ İzzettin Kerküklü'ye göre “Türkmenlerin bütün istedikleri Irak'ta horlanmadan, itilip kakılmadan insanca yaşamak, milli varlıklarını ve kültürlerini korumaktır”.

İzzettin Kerkük, “ ABD'nin Türkmen Politikası”, **Kardaşlık**, Sayı:25,(Ocak-Mart 2005).

⁶²⁴ Özcan, s. 178.

⁶²⁵ 1959'daki Kerkük Olaylarında Türkiye'nin müdahale etmede isteksizliği bu düşüncede etkili olmuştur. Tarık Oğuzlu “ Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, 24,2, (2004),s.314.

⁶²⁶ Özcan, s.178.

⁶²⁷ 12 Maddelik bu antlaşmada Kürtlere yerel meclis kurma, kürt bölgelerinde Kürtlerin resmi görevlileri olarak atanması gibi haklar sunulacağı belirtilmiştir. Düzgören,s.92-93.

⁶²⁸ Özcan, s. 175.

⁶²⁹ General Kasım yönetimini (1958–1963), Abdüsselam Arif (1963–1966) ve Abdurrahman Arif (1966–1968) yönetimleri izler. Bu nedenle 1963–1968 yılları Arif Kardeşler Dönemi olarak da değerlendirilir.

2. Baas Partisi İktidarı ve Türkmenler

Baas Partisi iktidarının ilk yıllarında halkın desteğini sağlamak üzere azınlıklara kültürel haklar tanıyacağını belirtmiştir. Bu bağlamda da Irak Devrim Yüksek Konseyi'nin 24 Ocak 1970 yılında kabul ettiği "Türkmen vatandaşların kültürel hakları" beyannamesi Türkmenler açısından oldukça önem taşıyan bir belge olmuştur. Bu belgeye göre Türkmenlere kendi dilleri ile eğitim ve yayın yapma hakkı tanınmıştır.⁶³⁰ Ayrıca Türkmenlere dillerini geliştirmek üzere dernekler kurma, televizyonlarda Türkmençe yayın gibi haklar tanınmıştır.⁶³¹ Ancak bu haklar sadece kağıt üzerinde kalmış, 16 Temmuz 1970'de kabul edilen yeni Irak anayasasında Irak halkının Kürtlerden ve Araplardan oluştuğu belirtilerek Türkmenlerden söz edilmemiştir. Anayasanın 7. maddesi ise Irak'ın resmi dilinin Arapça olduğunu ancak bunun yanında Kürtçenin de "Kürt bölgesinde" resmi dil sayıldığını belirtmiştir.⁶³² Anayasada kabul edilen Kürt bölgesi Erbil, Süleymaniye ve Duhok vilayetlerini kapsamış, Kürtler ise Kerkük'ü de talep etmişlerdir.⁶³³ Kerkük'ün statüsünün 26 Ekim 1970'de yapılacak plebisit ile belirlenmesine karar verilmiş ancak Türkmenler kendilerini ya Arap ya da Kürt olarak tanımlamaya zorlanmıştır. Sonuçta Bağdat yönetimi Kürtlerin Kerkük'e yerleşmesine engel olamadığı için plebisiti ertelemek durumunda kalmıştır.⁶³⁴

1958'den itibaren Irak'taki iktidarların seyrine bakıldığında önce kendi yönetimlerini meşru kılmak için Kürtlerle antlaşma yapmaya ve azınlıklara çeşitli haklar tanımaya ardından gücünü konsolide edince bu hakları gerçekleştirmede isteksiz oldukları görülür.⁶³⁵ Bu bağlamda Baas Partisi de bir istisna oluşturmamaktadır. Anayasal haklar tanınmasına rağmen Türkmenlerin eğitim dilleri Arapça olmuş, temel yayın organlarından Kardeşlik dergisinin Türkçe basılan bölümü yasaklanmıştır.⁶³⁶ 1972'de Türkmen dili yasaklanmış, 1973 yılında anayasada Türkmen unsurlara yapılan

⁶³⁰ Zubaida Umar, "The Forgotten Minority: The Turkomans of Iraq", **Inquiry**, (February 1987), s.53-54 ve Ali Gökhan Kayılı, **The Iraqi Turkmen (1921-2005)**, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları, 2008, s. 50.

⁶³¹ Ibid.

⁶³² Ömer Turan, "Irak Anayasalarında Azınlık Hakları", **Avrasya Dosyası**, Cilt 3, Sayı1, (İlkbahar, 1996),s.28-29.

⁶³³ Habib Hürmüzlü, "Kerkük Petrolleri ve Türkmenler", **Global Strateji, Irak Türkmenleri Özel Sayısı**, Yıl:3, Sayı:9, İlkbahar 2007,s.150.

⁶³⁴ Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, s. 233.

⁶³⁵ Ayşegül Sever, "Irak Kürt Siyasetindeki Gelişmelerin Türkiye-İrak İlişkilerine Yansımaları 1958-1975", **Prof.Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan**, Ankara: Türk Tarih Kurumu (VII. Dizi, Sayı 229), 2008, s. 674.

⁶³⁶ Kardeşlik Dergisi "Tanıtma Bakanlığının bize 28505 nolu, 2.10.1971 tarihli yazısı ile tebliğ edilmiş karar gereğince bu sayıdan itibaren Türkçe yazılar yeni harflerle basılmayacaktır. Sayın okur ve yazarlarımız bildirirken, yazılarını eski harflerle yazıp göndermelerini saygılarımızla rica ederiz." Şeklinde bir duyuru ile bu haberi iletmıştır. Kardeşlik Dergisi, Sayı 5, Yıl:11, 1971 Eylül Aktaran: Nefi Demirci, **Dünden Bugüne Kerkük**, İstanbul: Ey Matbaacılık, 1990.

vurgular çıkartılmıştır.⁶³⁷ Türkmenlere ait 137 okul sayısı bu dönemde 68'e düşmüştür. Salman Kerküklü bu dönemi Türkmenlerin yoğun olarak Araplaştırma (*ta'rib*) politikasına tabi tutulduğu bir dönem olarak tanımlamaktadır.⁶³⁸ Baas Partisi'nin Irak petrollerini devletleştirmesiyle güçlenen Araplaştırma politikaları sonucu Kerkük'ün adı "el-Tamim" olarak değiştirilmiş, Türkmenlere ait bölgelere yerleşmek üzere Araplara teşvik verilmiş, Türkmenlerin birbirleriyle taşınmaz mal alıp satmaları yasaklanmıştır.⁶³⁹ Türkiye'nin 1974 yılındaki Kıbrıs müdahalesi ise bu süreçte Irak siyasi elitlerinin zihinlerindeki "Musul sendromunu" canlandırarak baskıların daha da artmasına neden olmuştur.⁶⁴⁰

1977 yılına gelindiğinde Türkmenlerin kurduğu tüm kültürel dernekler yasaklanmış, Türkmen Kardeşlik Ocağı gibi örgütlerin yönetimi Baas partisinin yetkililerinin eline geçmiştir.⁶⁴¹ Bu dönemde Araplaştırma politikaları o kadar yoğundur ki, bir Türkmen kendisini toplum içinde "Türkmen olarak" nitelendirememektedir. Kamu kuruluşlarında çalışma imkânları kısıtlanmaktadır. 1980'li yıllara gelindiğinde ise Türkmen dilinin halk arasında bile kullanılması yasak hale gelmiştir.⁶⁴²

Bu baskılar karşısında Türkmenler sınırlı da olsa tepkilerini ortaya koymuşlardır. Örneğin, Irak hükümetine 5 Ekim 1970'te muhtıra sunarak isteklerini bildirmişlerdir.⁶⁴³ Kardeşlik Ocağı Başkanlığı önderliğinde Irak Tanıtma Bakanlığı'na Türkçe yayın yasağı konusunda itiraz dilekçesi sunulmuş; Ağustos 1972'de Kardeşlik Ocağı Başkanı Devrim Komuta Konseyi İlişkiler Bürosu Genel Müdürü ile görüşerek taleplerini yinelemişlerdir.⁶⁴⁴ Kerkük'te yaşanan haksızlıkları duyurmak adına boykot

⁶³⁷ Salman Kerküklü, **A Report into Kurdish Abuse in Turkmeneli**, Ireland,2009, s.14.

⁶³⁸ Ibid,s.20.

⁶³⁹ 418 Sayılı 8.4.1984 tarihli bir belgeyle alınan gayrimenkuller üzerinde tasarruf hakları Kerkük Valiliği'ne devredilirken, 1391 sayılı 20.10.1981 tarihli göç kararı da Kerkük'te Türkmen nüfusun azaltılmasına yönelik tedbirlerdir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Ziyad Köprülü, **İnsan Hakları Açısından Irak Türkleri**, Ankara: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği,1992,s.20.

⁶⁴⁰ 1975 yılından itibaren Baas rejimin Türkmenler üzerinde özel bir sistem uygulamaya başlaması hakkında bakınız: Irak Türkmenleri'nden Hasan Demirci'nin Konuşması, 12.Türkmen Aydınları Toplantısı'nın Tam Metni, Ankara: ORSAM, 2011,s.6.

⁶⁴¹ Saatçi, s. 260-261.

⁶⁴² Kerküklü, s. 14.

⁶⁴³ "Türkmen adının anayasaya girmesi; Türkmenlerden bir temsilci seçilip hükümet işlerine katılması, ihtilal konseyi tarafından Türkmenlere verilen kültürel hakların uygulanması, Kerkük Türklerinin idari vazife ve memuriyetlerine tayin olunmaları, sayım için talimatnamelerin Türkmeneye çevrilmesi ve sayım heyetinde Türkmen temsilcinin de olması" Türkmenlerin hükümete ilettikleri talepler arasındadır. Muhtıra Metninin Tamamı için Bakınız: Nefi Demirci, s. 144-145.

⁶⁴⁴ Nefi Demirci, s. 145-150.

düzenlemişlerdir. Ancak seslerini duyurmak bir yana, Saddam Hüseyin döneminde asimilasyon politikaları daha da yoğunlaşmıştır.

Saddam Hüseyin 1979'da Irak'ta yönetimi devraldığında Arapların lideri ve körfezin en güçlü devleti olma politikasını uygulamaya koymuştur. Bu dönemde Ortadoğu'daki ve özellikle İran'daki gelişmeler de böyle bir politika izlemesine imkân tanımıştır. İran'da devrim dolayısıyla yaşanan istikrarsızlık onun Körfezin denetimini tam olarak sağlayamamasına ve Irak'taki Şiileri Bağdat rejimine karşı desteklemesine neden olmuştur. Böyle bir ortamda da Saddam Hüseyin, önce kendi iktidarını sağlamlaştırmak adına Kürt, Şii ve Türkmen azınlıkların muhalif örgütlerine karşı askeri önlemler almıştır.⁶⁴⁵ Bu bağlamda Türkmenlerin etnik temelde bir ortak bilinç içinde hareket etmeye başlaması Kardeşlik Ocağı Başkanı Abdullah Abdurrahman, Necdet Koçak ve Adil Şerif gibi azınlığın önde gelen şahsiyetlerinin 16 Ocak 1980'de idam edilmeleri ile önemli ölçüde darbe almıştır.⁶⁴⁶

1980–1988 yılları arasındaki İran-İrak Savaşı'nda ise özellikle Şii Türkmenler, İran ile işbirliği yapmakla suçlanmıştır. Savaş boyunca Türkmenlerin büyük bir kısmı cepheye gönderilmiş, bir kısmı da Türkiye ve İran'a casusluk yaptıkları gerekçesiyle idama mahkûm edilmişlerdir. Ayrıca Türkmenlerin Kerkük ve Musul civarında yaşadığı köy ve mahalleler boşaltılmış, arazilerine el koyularak buralara Araplar yerleştirmek üzere evler inşa edilmiştir.⁶⁴⁷ 1987 yılında ise yapılan nüfus sayımında etnik kimliklerini ifade etmeleri yasaklanarak, kendilerini Arap ya da Kürt olarak görmesi zorunlu kılınmıştır.⁶⁴⁸ 7 Temmuz 1990'da kabul edilen yeni anayasada da Irak'ın Arap ve Kürtlerden oluştuğu ilan edilerek Türkmenler yine yok sayılmışlardır.⁶⁴⁹

Körfez Savaşı'na giden süreçte Türkmenler eğitimli lider kadrosunu idamlar ve işkenceler ile kaybetmiş, bu korku atmosferi de zorla asimile olmalarına neden olmuştur. Irak Danıştay Eski Başkanı Dr. İsmet Abdülmecid Kerküklü bir

⁶⁴⁵ Çağrı Erhan ve Ömer Kürkcüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (124-158), Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s. 129–130.

⁶⁴⁶ Saatçi, s. 262-263.

⁶⁴⁷ Şimşir, s.197–198.

⁶⁴⁸ Kendilerini en son 1957 yılında yapılan sayımlarda Türkmen olarak ifade edebilmişlerdir. Tarık Oğuzlu, "Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq", **Journal of Muslim Minority Affairs**, 24,2, (2004),s.313.

⁶⁴⁹ Kayılı, s.59-60. 30 Temmuz 1990'da yürürlüğe giren anayasanın 6.maddesi şu şekildedir: " Irak halkı Arap ve Kürtlerden oluşur. Anayasa Kürtlerin milli haklarını ikrar eder ve vatan, devlet, toplum birliği çerçevesi dâhilinde tüm Iraklıların meşru haklarını garanti altına alır". Ziyad Köprülü, **İnsan Hakları Açısından Irak Türkleri**, Ankara: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği,1992,s.10.

Türkmen olmasına rağmen Adalet Bakanlığı'nda çalıştığı dönemde Saddam rejiminden duyulan korku nedeniyle Türkmen kimliğini açıkça ifade edemediğini, Bağdat'ta eğitim düzeyi yüksek Türkmenlerin işlerini kaybetme korkusu nedeniyle Arap kimliğini tercih ettiklerini belirtmektedir.⁶⁵⁰ Türkiye ise baskı politikalarından kaçabilenlerin “sığınabileceği bir anavatan kucacı” olarak görülmüştür.⁶⁵¹ Peki, Türkiye bu dönemde Türkmenlerin yaşadıklarına nasıl tepki göstermiş, onları ne zaman hatırlayıp, ne zaman unutmuştur?

B. Türkiye'nin Türkmenler Politikasının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin Türkmenler politikası hem Irak ile ilişkilerinin gidişatından, hem de kendi Kürt sorunu çerçevesinde izlediği politikalardan etkilenmiştir. Ayrıca Soğuk Savaş döneminin de etkilerini hesaba kattığımızda, Türkmenler ile ilgili sorunlar dış politika gündeminde öncelikli bir konumda olmamıştır fakat bu durum, Türkmenler ile hiç ilgilenilmediği ya da onların unutulduğu anlamına gelmemektedir. Irak ile geliştirilen ilişkiler, Türkmenlerin kimliklerini sürdürme konusunda yaşadıkları kriz dönemlerinde müdahale edilmesini engellemiştir ama gösterilen tepkinin boyutlarını sınırlamış, onlara yönelik kullanılan politika araçlarını ikili ilişkileri bozmayacak şekilde belirlemeye yönlendirmiştir. Bu durumu Türkiye'nin hem kriz dönemlerinde, hem de krizler dışındaki dönemlerde Türkmenlere yönelik davranışlarını analiz ettiğimizde görmemiz mümkündür. Soğuk Savaş öncesi dönemde de belirttiğimiz gibi, bu dönemde de Türkmenlere temel bakış açısı “yaşadıkları yerlerde Türk kimliklerini koruyarak” kalmalarının sağlanmasıdır. Bu bağlamda resmi söylemlerde “soydaşlık” vurgusu yapılmakta, fakat bu vurguya dayalı politika izlemeyi sınırlandıran birçok faktör bulunmaktadır. Bunlar içinde en önemlisi de Irak ile ikili ilişkilerin gidişatına verilen önemdir.

II. Dünya Savaşı'nın ardından Soğuk Savaş dönemine geçişte Türkiye'nin temel kaygısı algılanan komünizm tehdidi karşısında Irak ile işbirliğini sürdürerek sınır güvenliğini sağlamaktır. II. Dünya Savaşı sırasında Irak ile Türkiye arasında birbirlerinin toprak bütünlüklerine saygı gösterme ve içişlerine karışmamaya özen

⁶⁵⁰ “Irak Danıştay Eski Başkanı Dr.İsmet Abdülmecid ile Mülakat” , **ORSAM Söyleşileri 2, Irak Türkmenleri 1**, Rapor No:40, Mayıs 2011, s. 117–118.

⁶⁵¹ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Türkiye'de Öğrenim Gören IrakTürkmeni Bir Öğrenci ile Görüşme Notu, Ankara,28 Mayıs 2010.

gösterme gibi ilkelere riayet eden ancak durgun seyreden ilişkiler savaş sonrası bölgede yayılmasından endişe edilen komünizm tehdidi etrafında yeniden hareketlenmiştir. Türkiye ve Irak savaş sonrası Sovyetlerin Orta Doğu'da yayılmasını durdurmak konusunda paylaştıkları fikir birlikteliklerini savaş sonrası dönemde İngiltere'nin Orta Doğu'da İngiliz etkisinin devamının gerekliliği konusunda da sürdürmüşlerdir.⁶⁵² Bu çerçevede 1946 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması'ndan⁶⁵³ sonra Ortadoğu'daki gelişmeler iki ülke arasındaki ilişkilerde ivme yaratarak 1955 yılında Bağdat Paktı'nın imzalanmasına giden süreci başlatmıştır.

Bu dönemde Türkiye'nin önceliği Orta Doğu'da muhtemel bir komünizm yayılmacılığı karşısında İngiliz ve Amerikan destekli savunma planlarını gerçekleştirmektir;⁶⁵⁴ bu bağlamda da Irak, Orta Doğu'da en fazla Batı ile işbirliği yapmaya hazır bir ülke olduğu için onunla geliştirilecek ilişkileri zedeleyecek her türlü girişimden imtina edilmiştir. Sadabat Paktı gibi Bağdat Paktı'nda da iki ülke arasında birbirlerinin içişlerine karışmama ilkesi çerçevesinde işbirliğinin gözetildiğini belirtmek mümkündür.⁶⁵⁵

Türkiye'nin Türkmenlere yönelik izlediği politikaya etki eden bir diğer nokta, kendi Kürt sorunu çerçevesinde izlediği politikalar ve bu konuda Irak ile yaptığı işbirliğidir. Türkiye'nin Sovyetler Birliği'nin Kürtleri kendi aleyhine kullanma girişimlerine yönelik algıladığı tehditleri pekiştiren hem İran'ı, hem de Türkiye'yi "Büyük Kürdistan" kurarak istikrarı bozmakla tehdit eden Sovyetler'in 1945 yılında İran sınırları içinde bir Kürt devleti kurmaya çalışmasıdır. Söz konusu tehdit, Türkiye ve Irak'ı ayrılıkçı Kürt hareketler karşısında ortak hareket etmeye yöneltmiş, hatta "iki ülkeyi birleştiren ve işbirliğine zorlayan" bir durum yaratmıştır.⁶⁵⁶ Nitekim 1955 yılında imzalanan Bağdat Paktı'nda da "içişlerine karışmama" prensibine yapılan vurgu algılanan bu ortak tehdit karşısında işbirliğini sürdürme isteğini göstermektedir.

⁶⁵² Ayşegül Sever, **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945–1958**, İstanbul: Boyut Yayınları, 1997, s.211.

⁶⁵³ 1946 Dostluk Antlaşması ile ilgili detaylı bilgi için bakınız: Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, "Batı Avrupa ile İlişkiler", Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (258–292), Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.268–269.

⁶⁵⁴ Sever, s. 212.

⁶⁵⁵ Melek Fırat ve Ömer Kürkçüoğlu, " Ortadoğu ile İlişkiler", Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (615–635), Cilt 1, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s.623, Robins, s.671.

⁶⁵⁶ Ömer Kürkçüoğlu, "Türkiye-İrak İlişkilerinde Son Gelişmeler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:27, Sayı:4, (1972), s. 250.

Irak ile ilişkilerinde ortak tehdit algılamasının olduğu bir dönemde Türkiye'nin dış politikasında Türkmenler ikinci planda kalmıştır. Bağdat Paktı'nda da Türkmenler ile ilgili bir hüküm konulmaması⁶⁵⁷, sorunları karşısında harekete geçmesindeki çekingenliğini "Irak'ın içişlerine müdahale etmekten kaçındığı" şeklinde açıklaması⁶⁵⁸ dış politikada önceliğin Türkmenler olmadığını göstermektedir. Ayrıca, Irak ile geliştirilecek işbirliğinin Türkmenlerin de yaşam koşullarına olumlu yansıtacağı düşünülmüş, bu da sorunlara doğrudan müdahale etmesini engellemiştir.⁶⁵⁹ Örneğin Gavurbağı olaylarında Türkiye'nin sessiz kalmasının nedenleri arasında o dönemdeki iletişim koşullarının yetersizliği ve de Irak'ta basına uygulanan baskı neticesinde yeterli bilgi akışının sağlanamaması gösterilse de,⁶⁶⁰ temel neden Irak ile geliştirilen ilişkilerin zarar görmemesidir.

Fakat gündemde öncelikli olmasa da ilişkilerde işbirliğinin yaşandığı dönemlerde Türkmenler için bazı adımlar da atıldığı görülür. Bunlardan biri de 29 Mart 1946 yılında yapılan "Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması" ve buna ek olarak "Suçluların Geri Verilmesi, Adli Yardımlaşma Sözleşmeleri ile Eğitim, Kültür ve İşbirliği Protokolleri" kapsamındaki "Eğitim, Kültür ve İşbirliği Protokolü"dür.⁶⁶¹ Bu protokole göre Irak ve Türk okullarının verdiği diplomalar karşılıklı olarak tanınmış, öğrenci ve öğretmen değişimine imkân tanınması gibi Irak ve Türkiye arasında eğitim ve kültür alanında işbirliğinin sağlanması için fırsatlar oluşturulmuştur.⁶⁶² Bu protokol çerçevesinde Türk üniversitelerine birçok Iraklı Türkmen öğrenci gelmiştir.⁶⁶³

Dostluk ve İyi Komşuluk Antlaşması'na bağlı olarak kurulan "Türk-İrak Eğitim İşbirliği Komisyonu" 1950 yılında yaptığı ilk toplantıda kapsamlı bir eğitim işbirliği için 24 maddelik kararlardan oluşan bir mutabakat metni oluşturmuştur.⁶⁶⁴ Alınan kararlar içinde "her iki memleket diğer tarafın fakültelerince verilmiş olan lisans diplomalarını karşılıklı olarak kabul etmeyi, her iki tarafın öğrenim müesseselerinde karşı tarafın ana dilini kolaylıkla öğrenmeyi sağlayacak, bu dillerin öğrenilmesini teşvik

⁶⁵⁷ Suphi Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı**, İstanbul: TTT, 1996, s.208–209.

⁶⁵⁸ Dışişleri Bakanlığı'na iletilen bir rapor Türkmenlerin taleplerine bu şekilde yanıt verildiğini göstermektedir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 490.01/586.23.3.s.10.

⁶⁵⁹ Ömer Kürkçüoğlu, "Türkiye-İrak İlişkilerinde Son Gelişmeler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:27, Sayı:4, (1972),s.251.

⁶⁶⁰ Türk basınında olaylara sadece Akşam ve Cumhuriyet gazeteleri yer vermiştir. Ayrıntılı bilgi için bkz: Selçuk Yılmaz, "Irak Türkmenlerine Yapılan Katliamlar ve Bunun Türk Kamuoyuna Yansımaları (1924-1959)", **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2005,s.49-50.

⁶⁶¹ Bilal Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004,s.116-121.

⁶⁶² Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.18.01.02.125.22.1.

⁶⁶³ Şimşir, s.121.

⁶⁶⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.18.0.02.125.22.1

edici tedbirler almayı kabul ederler”⁶⁶⁵ maddeleri Türkmenler açısından önem taşımıştır. Bu sayede Irak’taki üniversitelerden aldıkları diplomalarla Türkiye’ye gelip çalışma olanağı bulabilmişlerdir. Türkiye’nin Irak Türkmenlerine eğitim olanakları sunması azınlığın kültürel kimliklerini koruma konusundaki sorunlarına ikili ilişkiler çerçevesinde çözüm aradığını göstermektedir. Türkmenlerin haklarını korumak üzere bir anlaşma yapılmamış olması, Türkiye ile aralarındaki hukuki bağı zayıflatmıştır ancak Irak ile yapılan ikili anlaşmaların gündemine alınan Türkmenlere yönelik bazı haklar tanınmış, Irak hükümetleri nezdindeki diplomatik girişimler Türkmenlere yönelik politikasında önemli bir araç haline gelmiştir. Irak hükümetlerinin Türkiye’nin azınlıkla ilişkisini “Musul Sendromu” ekseninde algılamasından endişe duyan Ankara Türkmenler için yaptığı diplomatik girişimlerde “içişlerine karışmama” ilkesinin gözetilmesine özen göstermiştir.

Irak’ta 1958 yılında gerçekleşen darbeyi “Sovyet yayılmacılığının yeni bir girişimi” olarak nitelendiren Türkiye, önceleri gösterdiği tepkiyi sonra değiştirmiş, General Kasım tarafından kurulan yeni hükümet ile ilişkiler 31 Temmuz 1958’de yeni rejimin tanınmasıyla başlamıştır.⁶⁶⁶ Ayrıca göreceğimiz gibi 1958 darbesinden sonra komünizmin Irak’a da yayılacağı tehdidi Türkiye’nin Türkmenlere de bu bakış açısından siyasalar üretmesine neden olmuştur. Başka bir deyişle, Türkiye ikili ilişkilerinde kendi güvenliğine tehdit algılamaya başladığında Irak Türkmenlerini “hatırlamıştır”. Bunun en somut örneğini 1959 yılında Türkmenler ve Kürtler arasında Kerkük’teki çatışmalar karşısında izlenen politikalar göstermektedir.

1. “1959 Kerkük Olayları” ve Türkiye

Kerkük’te yaşanan çatışmalar öncesi ve sonrasında “anavatan” olarak gördükleri Türkiye’den müdahale etmesini isteyen Türkmenlerin⁶⁶⁷ beklentilerine cevaben, Türkiye’nin Bağdat Büyükelçisi Ankara’ya çağrılarak Dışişleri Bakanı ve Başbakan Menderes’i bilgilendirmiş, hükümetin taleplerini General Kasım’a iletmiştir. Benzer şekilde Irak’ın Ankara Büyükelçisi de Bakanlığa çağrılarak “Irak’taki soydaşlar” için can ve mal güvencesi istenmiştir.⁶⁶⁸ Türkiye’nin girişimlerinin ardından Irak Sıkıyönetim Kumandanlığı hükümetin Kerkük olayları ile ilgili soruşturma heyeti

⁶⁶⁵ Ibid.,s.3,4

⁶⁶⁶ Faruk Sönmezoğlu, **II. Dünya Savaşı’ndan Günümüze Türk Dış Politikası**, İstanbul: Der Yayınları,2006,s. 113.

⁶⁶⁷ Enver Yakuboğlu, **Irak Türkleri**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları,1976,s.32–34.

⁶⁶⁸ Şimşir, s.133–134.

gönderileceğini ifade etmiş, General Kasım'ın "Suçlular mutlaka cezalandırılacaktır. Türkmenler, Araplar, herkes, bütün cemaat mensupları kardeşirler" diye konuşması da Türkiye'nin girişimlerinin sonuç verdiğini göstermiştir.⁶⁶⁹ General Kasım'ın 8 Şubat 1963 günü bir darbe ile devrilmesi ile yeni bir döneme giren Irak'ta 23 Haziran 1963'te Kerkük olaylarının suçluları idam edilmiştir.⁶⁷⁰

Türkiye'nin bu kriz karşısında izlediği politika, Türkmenler açısından yeterli bulunmamıştır. Türkmenlere göre onlara yapılan "katliamın" sebeplerinden biri de Türkiye'nin onların haklarını koruma yönünde tepki göstermemesi ve Irak yönetiminin bu durumdan güç almasıdır. Yakuboğlu'na göre Irak'a gelen ve yaşanan olaylarla ilgili fotoğraf ve bilgi toplayan Türk gazetecilerin elde ettikleri bilgileri Türkiye'ye götürmeleri Bağdat'taki Türk büyükelçiliği tarafından engellenmiştir. Ayrıca o dönemde Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği Başkanı da olan Yakuboğlu, İstanbul'da Milli Türk Talebe Birliği ile beraber düzenledikleri basın toplantısının da İstanbul Valiliği tarafından engellendiğini dile getirmiştir.⁶⁷¹ Onlara göre "anavatan Türkiye dostluk uğruna hiçbir tepki göstermemiş", Türkmenleri "savunmasız ve sahipsiz" bırakarak "unutmuştur".⁶⁷² "Bizi öldüren düşman kurşunu değil ve fakat Türkiye'nin sükûtudur" gibi ifadeler bu olay karşısında yaşadıkları hayal kırıklığını anlatan Türkmenlerin yazdığı hemen hemen tüm eserlerde bulunmaktadır.⁶⁷³

Türkiye'nin Türkmenleri "unuttuğu" şeklinde yorumlara neden olan sınırlı tepkisinin ardında yatan en önemli sebeplerden biri Soğuk Savaş ortamının yarattığı güvenlik öncelikli dış politika yürütme yönündeki baskıdır. Sovyetler Birliği'nin Irak'taki Türkmenleri kullanarak Türkiye ve Irak arasındaki ilişkilere müdahale etmesi de Türkiye'nin olaylar karşısında göstereceği tepkisini sınırlamıştır.

Moskova Radyosu'nda yapılan bir habere göre Kerkük olayları Turan adlı bir kuruluşa mensup Türkmenler tarafından başlatılmış ve "Turancıların hedefinin Musul ve Kerkük'ü Irak'tan ayırıp, Türkiye'ye ilhakı" olduğu iddia edilmiştir.⁶⁷⁴ Kerkük'te yaşananlar Soğuk Savaş çerçevesi içinde NATO üyesi Türkiye'nin Türkmenleri kışkırtması olarak algılanmıştır. 25 Temmuz 1959'da da Türkiye Dışişleri

⁶⁶⁹ " Kerkük katliamı ile ilgili basın toplantısında Kasım komünistleri şiddetle takbih etti", *Son Posta*, 30 Temmuz 1959.

⁶⁷⁰ Saatçi, s.237

⁶⁷¹ Enver Yakuboğlu, *Irak Türkleri*, İstanbul: Boğaziçi Yayınları,1976,s.36.

⁶⁷² *Ibid*, s.32-34.

⁶⁷³ *Ibid*, s.36

⁶⁷⁴ Nakip, s.145.

konuya ilişkin kamuoyu açıklamasında Kerkük'te yaşanan olaylardan duyduğu rahatsızlığı belirtmiş ve hükümetin yaptığı resmi girişimler konusunda halkı bilgilendirmiştir.⁶⁷⁵

Dışişleri'nin yaptığı açıklamalardan anlaşılan Türkiye, komünizmin Irak'a da yayılmasından endişe etmiş ve bu bağlamda Kerkük'te yaşanan olayların komünistler tarafından gerçekleştirildiğini düşünmüştür.⁶⁷⁶ Dışişleri'nin yaptığı açıklamada “*hükümetimiz aynı zamanda beynelminel komünizmin her yere nifak, mukatele ve düşmanlık sokmak isteyen bu yeni hareketiyle karşı karşıya olduğundan emindir*” denilmiştir. “Bu müessif hadise karşısında gereken ciddi teşebbüsleri yapmış olan hükümetimiz BM Anayasası'na aykırı olan bu hareketin Irak hükümetince de ifade edildiği gibi önlenip tekerrürüne mani olunabileceğini ümit etmektedir”⁶⁷⁷ şeklindeki açıklaması da Soğuk Savaş kuşatması altında Türkiye'nin Türkmenlerin yaşadığı bu krizde ihtiyatlı bir yaklaşım sergilediğini göstermektedir.

Türkiye'nin bu krizdeki tutumuna baktığımızda tek taraflı olarak müdahale etmek yerine Irak ile işbirliği içinde diplomasiyi ön planda tuttuğunu görürüz. Dolayısıyla Türkiye'nin Kerkük'teki Türkmenlere yönelik kimliklerini koruma noktasında verdiği desteğin kaynağında onları kendisinden tanımlayarak ve “Irak vatandaşı soydaş”⁶⁷⁸ olarak nitelendirmesi fikri bulunmaktadır. Ancak bu dış politika davranışına sadece kimliğe dayalı olarak hareket etmesine neden olan bir duygusallık olarak yansımamaktadır. Örneğin toplumda bu çatışmalar sırasında oluşan rahatsızlık yapılan kamuoyu açıklamaları ve basın yayın organlarında uygulanan sansür ile bertaraf edilmiştir.⁶⁷⁹ Türkiye'nin bu ihtiyatlı politikasına neden olan Soğuk Savaş ortamında sahip olduğu dış politika araçları kadar, Irak ile istikrarlı bir ilişki sürdürmesinden elde edeceği güvenlik ihtiyacıdır. Irak ile ilişkilerin geliştirilmesi sadece yayılmasından endişe edilen komünizm karşısında işbirliği yapılmasına duyulan ihtiyaç için değil, ayrılıkçı Kürt hareketi karşısında izlenen ortak stratejileri devam ettirmek için de önem taşımıştır. Zira Ankara'da 1958 Irak Anayasası'nın Kürtlere tanıdığı kültürel ve siyasal olanakların Türkiye'de yaşayan Kürtler tarafından da talep edilmesine yönelik endişeler oluşmaya başlamıştır.

⁶⁷⁵ **Son Posta**, “Kerkük Katliamına Dair Hariciye'nin Açıklaması”, 26 Temmuz 1959.

⁶⁷⁶ **Son Posta**, “Kerkük Katliamına Dair Hariciye'nin Açıklaması”, 26 Temmuz 1959; **Son Posta**, “Kerkük'te komünistler Türkleri asıyor”, 20 Temmuz 1959 ve Şimşir, s.132-133.

⁶⁷⁷ **Son Posta**, “Kerkük Katliamına Dair Hariciye'nin Açıklaması”, 26 Temmuz 1959.

⁶⁷⁸ Ibid.

⁶⁷⁹ Enver Yakuboğlu, **Irak Türkleri**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları,1976,s.35-36.

Özellikle 1958 yılından itibaren Kürtlerin elde ettiği otonomiye varan, dilsel ve kültürel ve siyasal haklar Türkiye'deki Kürtler tarafından dikkatle izlenmiştir.⁶⁸⁰ Darbe sonrası Irak'a dönen Barzani'nin Türkiye ve İran'da yaşayan Kürtlere de benzer hakların verilmesi gerektiği yönündeki demeçleri bu endişeleri arttırmıştır.⁶⁸¹ General Kasım'ın Kürtlere tanıdığı ayrıcalıklar Irak'ta Kürt milliyetçiliğini teşvik etmesi Türkiye'de bazı ulusal güvenlik kurumlarını bu artan milliyetçiliğin Türkiye'ye yayılması olasılığına karşı çeşitli tedbirler almaya yöneltmiştir. 1960 askeri darbe sonrası 55 Kürt aşiret lideri Batı bölgesine sürülmüştür.⁶⁸² 1961 Anayasası'nın getirdiği özgürlükçü ortamda hem parlamentoda hem de parlamento dışı örgütler bünyesinde Türkiye'deki Kürt milliyetçi hareketi yükselişe geçmiştir.⁶⁸³ Bu bağlamda Türkiye kendi ülkesindeki ayrılıkçı Kürt sorununa yönelik politikaları çerçevesinde Türkmenleri Irak politikasında ön plana çıkarmaya başlamış; başka bir deyişle onları "hatırlamıştır".

1961 yılında Dışişleri Bakanlığı Dış Türklerden Sorumlu Beşinci Dairesi'nin (AZEM) Dışişleri Bakanlığı'na sunduğu bir raporda "*Irak'ta Arapça'nın yanında Kürtçe öğretime başlanacağı belirtilerek, Türk azınlığın Türkçe öğrenim hakkından mahrum olduğu için Kürt azınlığa tanınan hakların Türk azınlığa tanınması konusunda girişimlerde bulunulması gerektiğinin*" altı çizilmiştir.⁶⁸⁴ 1958 darbesinden sonra Sovyetler Birliği'nden Irak'a dönen Mustafa Barzani'nin başlattığı 1961'deki ayaklanma Kerkük'teki Türkmenlerin üzerinde baskıları arttırması üzerine Dışişleri Bakanlığı'na sunulan bir başka notta 'Irak'ta Türkleri eritmek için büyük çaba harcanıyor' denilerek 'Kerküklü Türklerin Türkiye'yi ziyaretleri kısıtlandığı' ifade edilmiştir.⁶⁸⁵ 1963 yılında Irak'ta meydana gelen darbe ile oluşan hükümet değişikliği Türkiye'nin Türkmenlerin uğradığı baskıları resmi kanallardan yeniden dile getirme fırsatı sunmuştur. 11 Şubat 1963'te Bağdat Büyükelçiliği'ne Bakanlıktan iletilen notta:

⁶⁸⁰ Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and the Kurdish Issue", **International Affairs**, Vol.69, No:4, (1993), p.670.

⁶⁸¹ Ayşegül Sever, "Irak Kürt Siyasetindeki Gelişmelerin Türkiye-Irak İlişkilerine Yansımaları 1958-1975", **Prof.Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan**, Ankara: Türk Tarih Kurumu (VII. Dizi, Sayı 229), 2008, s.659.

⁶⁸² Kirişçi ve Winrow, s. 113.

⁶⁸³ Türkiye İşçi Partisi (TİP) Kürtlerin varlığını açıkça kabul eden ilk siyasal parti olmuştur. Gareth Winrow ve Kemal Kirişçi, **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2002 (4.basım),s.113-117 ve Bahar Şahin, "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.), İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006,s.133-138.

⁶⁸⁴ Şimşir,s.138.

⁶⁸⁵ Şimşir,s.139.

“ Irak’ın Türk soyundan vatandaşları Irak Cumhuriyeti’ne karşı en samimi sadakat duyguları ile bağlı buldukları halde, her nedense, sakıt rejim tarafından mesela Kürtlere nazaran aşağı düzeyde bir muameleye tabi tutulmuş, hatta çeşitli şekillerde ezilmelerine göz yumulmuştur. Yeni rejimin Türkiye ve Irak bakımından ayırıcı değil birleştirici ve müspet bir unsur teşkil etmesi gereken Türk soyundan vatandaşlarına karşı şimdiye kadarki farklı muameleye son vermesini, kendilerine şefkatle muamele etmesini temenni ediyoruz”

denilerek bu esaslar dâhilinde Türkiye’nin isteklerinin Irak Dışişleri’ne bildirilmesi istenmiştir.⁶⁸⁶

Bu bağlamda 1960’lı yılların başında Türkiye’nin Türkmenler ile ilgili en önemli kaygısı Irak hükümetinin Kürtlere tanıdığı siyasal ve kültürel hakları Türkmenlere de tanınmasıdır. Irak’taki Kürtlere bir özerklik tanınacaksa Türkmenlere de aynı hakların tanınması gerektiği Dışişleri Bakanlığı tarafından Irak hükümeti nezdinde yapılan girişimlerde sıklıkla vurgulanmıştır.⁶⁸⁷ Böyle bir politikada Türkiye’nin amacı hem Türkmenlerin Kürtler karşısında asimile olmalarını önleyerek yaşadıkları coğrafyaların Türkmen kimliğinin muhafazasını sağlamak, hem de kendi güvenlik kaygıları açısından Türkiye’de yaşayan Kürtler için de Irak’ta tanınan hakların örnek teşkil etmemesini sağlamaktır. Böylece Irak’ta Kürtlerin Türkmenlere nazaran daha fazla hak elde etmeye başlaması, Türkiye’yi Türkmenlerin sorunlarını çözmeye yönelik adımlar atmaya sevk etmiştir.

Türkiye’nin izlediği politikaların Türkmenlerin yaşadığı sorunlara çözüm getirmesi sadece diplomatik girişimleri değil, tek taraflı birtakım politikaların da izlenmesini gerektirmiştir. Örneğin Türkiye’ye göç eden Türkmenlere verilen destek bu bağlamda önemli bir politika aracı olmuştur. 1959 yılında Irak’tan Türkiye’ye gelen Türkmenler, “Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Cemiyeti”ni kurmuşlardır.⁶⁸⁸ Böylece 1990’lı yıllara kadar Türkiye’ye yaşadıkları baskılar sonucunda göç etmek durumunda kalan Irak Türkmenleri ile ilgilenen tek sivil toplum örgütü olarak gerektiğinde Türkmenlere dair meselelerde Ankara’da girişim yapabilecek bir baskı grubu oluşturmuştur.⁶⁸⁹ Ankara’da kurulan Irak Türkleri Cemiyeti Dışişleri’ni ziyaretlerinde bu dönemdeki Türkmen isteklerini bildirmiş ve Kerkük’te bir Türk lisesinin açılmasını istediklerini dile getirmişlerdir. Benzer şekilde Bağdat

⁶⁸⁶ Şimşir, s.141.

⁶⁸⁷ Ibid, s. 144-153.

⁶⁸⁸ **Cumhuriyet**, “Türkiye’de 300 bin Iraklı Türk Var”, 17 Mart 1959.

⁶⁸⁹ Bilgay Duman, “Türkiye’ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye’deki Türkmen Varlığı”, **ORSAM Rapor No:10**, Ankara: ORSAM, Haziran 2010, s. 17.

Büyükelçiliği'nden Dışişleri'ne gönderilen bir bilgi notunda da Türkmenlere Araplar ve Kürtler tarafından uygulanan baskı politikaları karşısında “fili yardımda” bulunması gerektiği vurgulanmıştır.⁶⁹⁰ Bu istekler karşısında Türkiye 1965 yılında aktif hale gelen Bağdat Kültür Ataşeliği'nin daha aktif hale gelmesi için destek vermiş, Türkçe kursları için Türkiye'den öğretmen gönderilmesi ve Türkmenlerin Kardeşlik Dergisi'nin abonelik yoluyla desteklenmesini sağlamıştır. Ayrıca Türkmenlere Türkçe alfabe ve ders kitapları dağıtılmış, Kardeşlik Dergisi'ne Latin harfleri gönderilmiştir.⁶⁹¹

1968 yılında Irak ve Türkiye Karma Kültür Komisyonu çalışmalarına başlayarak Irak ve Türkiye'de kültür merkezleri açılması, dil kurslarının düzenlenmesi ve öğrenci burslarının verilmesi gibi birçok konuda işbirliği yapmaya karar vermiştir.⁶⁹² Bu dönemde Irak ile ilişkilerdeki olumlu atmosferin Türkmenlerin de konumlarına yansıtacağı düşünülmüştür. Ancak 1968 yılındaki Baas darbesi hem Irak'la ilişkiler, hem de Türkmenler ile ilişkilerde yeni bir dönemi başlatmıştır.

2. Baas Partisi İktidarında Türkiye'nin Türkmen Politikası

1978 yılında Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) kurulması ve ardından 1984'te ilk saldırılarını gerçekleştirmesine kadar Mango'ya göre Türkiye'nin Kürt milliyetçiliğinden algıladığı tehdidin dış politikaya yansımalarının sınırlı olmasında Irak rejimi ile geliştirilen olumlu ilişkiler önemli bir rol oynamıştır.⁶⁹³ Bu bağlamda sözkonusu işbirliğini sürdürebilmek ve Irak'taki Kürt hareketin Türkiye'ye yansımalarını engellemek, bazen Türkmenleri hatırlamayı bazense unutmayı gerektirmiştir.

Her ne kadar PKK eylemleri 1980'lerde yoğunlaşmaya başlasa da ayrılıkçı Kürt hareketi 1970'li yıllar boyunca Türkiye'nin gündemini meşgul eden ve Türkmenlere yaklaşımını da etkileyen bir konu olmuştur. Özellikle Iraklı Kürtler ile Bağdat rejimi arasında 1966 yılında onlara çeşitli haklar tanıyan 12 maddelik bir deklarasyon imzalanması, Baas Partisi'nin 11 Mart 1970'te Kürtlere özerklik tanımaya

⁶⁹⁰ Şimşir, s.156.

⁶⁹¹ Ibid., s.161-162.

⁶⁹² Şimşir, s.161-162.

⁶⁹³ Andrew Mango, “ Reflections on the Atatürk Origins of Turkish Foreign Policy and Domestic Linkages”, Alan Makovsky and Sabri Sayarı (Ed.), **Turkey's New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy** içinde (9-19), USA:The Washington Institute for Near East Studies, 2000,s.13.

karar vermesi ardından anayasada Irak halkının Araplar ve Kürtlerden oluştuğunu belirtmesi⁶⁹⁴ gibi gelişmelerin Türkiye’de yaşayan Kürtler üzerindeki yansımalarından endişe edilmiştir.

1965 yılında kendisini Irak’taki Kürdistan Demokratik Partisi ile özdeşleştiren gizli bir örgüt olarak Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi’nin kurulması, 1960’ların sonuna doğru ilk Kürt kitlesel mitinglerinin düzenlenmesi, başlangıçta hükümeti Kürt dilini tanımaya ve Kürtlere kültürel haklar vermeye ikna etmek olarak tanımlanan hedefleri zamanla ayrılıkçı bir retoriğe bürünen Devrimci Doğu Kültür Ocakları’nın kurulması⁶⁹⁵ Türkiye’deki “Kürtlerin kendilerini sol hareket içinde etnik olarak ayırmaya başlamalarının”⁶⁹⁶ göstergesi olmuştur. Bu nedenle Türkiye, Irak’taki Kürtlerin sahip olduğu otonomiye varan hakların, kendi sınırları içinde yaşayan Kürtler tarafından da talep edilebileceği kaygısı taşımıştır.

Musul ve Kerkük gibi petrol bakımından zengin ve Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı yerlerde Kürtlerin özerklik elde etmesine giden süreç sadece Türkmenlerin güvenliği değil, kendi güvenliği açısından da yaşamsal bir tehdit oluşturmuştur. Bu bağlamda Barzani önderliğindeki Kürtler ve Baas Partisi arasındaki anlaşmanın kendi sınırları içindeki Kürtler üzerindeki etkisini önlemek için etnik vurgusu artan Kürt örgütlenmelerine daha sert bir tavır takınmış, 1971 askeri müdahalesi de bu politikalara zemin hazırlamıştır.⁶⁹⁷ Bu tek taraflı önlemler yanında Kürtler karşısında Türkmenleri bir güç unsuru ya da dengeleyici olarak görmeye başlamıştır.

Bu politika Kürtlere tanınan haklar çerçevesinde otonomi verilen bölgenin sınırlarının nasıl tespit edileceği konusundaki tutumunda belirgin bir şekilde görülmektedir. Öyle ki Türkiye, Irak’ta öngörülen plebisit için yapılacak nüfus sayımında Türkmenlerin, Araplar yanında yer almasının sağlanması için “ağırlığını koymasını” isteyen Irak hükümetinin teklifini kabul ederek, “Kerkük ve Musul’da bulunan bazı kuruluşlar” vasıtasıyla bu politikayı uygulamaya geçirmiştir.⁶⁹⁸ Yapılacak

⁶⁹⁴ Düzgören, s.92-94.

⁶⁹⁵ Winrow ve Kirişçi, s.116.

⁶⁹⁶ Ayşegül Sever, “Irak Kürt Siyasetindeki Gelişmelerin Türkiye-İrak İlişkilerine Yansımaları 1958–1975”, **Prof.Dr. Fahir Armaoğlu’na Armağan**, Ankara: Türk Tarih Kurumu (VII. Dizi, Sayı 229) , 2008, s.668.

⁶⁹⁷ Devrimci Doğu Kültür Ocakları 27 Nisan 1971’de, Ekim 1971’de de Türkiye İşçi Partisi (TİP) Kürtlere ilişkin söylemleri nedeniyle kapatılmıştır. 27 Nisan 1971’de 11 ilde sıkıyönetim ilan edilmiş, Türkiye Kürdistan Demokratik Partisi üyelerine davalar açılmıştır. Sever, s. 669.

⁶⁹⁸ Ümit Gürtuna, “Türkler, Araplar Yanında Yer Alacak”, **Cumhuriyet**, 7 Eylül 1970.

plebisitin ertelenmesi ve 1974 yılında Kürtler ve Irak kuvvetleri arasında meydana gelen çatışmalar, Irak tarafından Kürtlere verilen desteği ortadan kaldırmıştır.⁶⁹⁹ Bu da bir ölçüde Türkiye'nin kaygılarını gidermiştir. Dolayısıyla, Türkmenlerin bu dönemde Türk kimliklerini sürdürebilmeleri için onları korumak üzere yapılan bir müdahaleden ziyade, Irak'ta kurulması muhtemel bir Kürt devletinden duyulan kaygılar Türkmen politikasında öncelik kazanmıştır. Bu bağlamda Türkiye'nin kendi Kürt sorunu çerçevesinde izlediği politikalar nedeniyle Türkmenleri "hatırladığını" ya da "unuttuğunu" belirtmemiz mümkündür.

Bu dönemde Türkiye'nin Türkmen politikasına etki eden bir başka etmen de Irak ile geliştirilen ikili ilişkilerdir. Bu işbirliğini sürdürmek adına Ankara onların 1970'li yılların başında Irak hükümetine sundukları kültürel ve sosyal hak taleplerine duyarsız kalmıştır.⁷⁰⁰ 1960'lı yılların sonuna doğru Irak ile ilişkiler özellikle enerji alanında yapılan işbirliği ile çeşitlenmeye başlamıştır. 1972 yılında Irak petrollerinin millileştirilmesi⁷⁰¹ iki ülke arasındaki ekonomik işbirliği zeminini oluşturan önemli bir gelişme olarak değerlendirilebilir zira Irak kamulaştırılan petrolü Türkiye vasıtasıyla uluslararası pazarlara ulaştırmak istemiştir.⁷⁰² Bu çerçevede 1973-1977 yılları arasında tamamlanan Kerkük-Yumurtalık Petrol Boru Hattı, enerji alanındaki işbirliğinin önemli bir göstergesi olmuştur.⁷⁰³ Özellikle 1973 Petrol Krizi'nden sonra enerji güvenliğinin öneminin ortaya çıkmasıyla Türkiye, enerji ihtiyacının önemli bir bölümünü karşılayan Irak ile ilişkilerinde istikrarı sürdürmeye öncelik vermiştir.

Kısacası gerek Kürt sorunu açısından, gerekse ekonomik güvenliği açısından Türkiye'nin Irak ile ilişkilerinde elde ettiği kazanımlar neticesinde Türkmenlerin sorunları Türkiye'nin dış politikasında yansıma bulmamıştır. Ancak bu durum, Türkiye'nin Türkmenlerin kriz yaşadıkları dönemlerde sınırlı da olsa tepki

⁶⁹⁹ 11 Mart 1970 tarihinde imzalanan barış antlaşmasıyla "Kürtlerin özgür ve eşit olduğu iki uluslu Irak devletinin anahtar görevlerine Kürtlerin atanması ilkesi" açıklanmış, Kürtler Kerkük'ün statüsünün belirlenmesi ve petrol gelirlerinden pay elde etme gibi konularda ısrarlı tutumlarını sürdürünce, Baas yönetimi 1974 yılında otonom kanunu çıkarmıştır. Ancak KDP bu çağrışı kabul etmeyince, Bağdat tek taraflı olarak otonom ilan etmiştir. Koray Düzgören, "Kuzey Irak Kürt Yönetimi", Seyfettin Gürsel ve Diğerleri (Ed.), **Türkiye'nin Kürt Sorunu** içinde (87-126), İstanbul: TÜSES Yayınları, 1996, s.93-94.

⁷⁰⁰ Önceki bölümde ele aldığımız bu talepleri yeniden hatırlatacak olursak, "Türkmen adının anayasaya girmesi; Türkmenlerden bir temsilci seçilip hükümet işlerine katılması, ihtilal konseyi tarafından Türkmenlere verilen kültürel hakların uygulanması, Kerkük Türklerinin idari vazife ve memuriyetlerine tayin olunmaları, sayım için talimatnamelerin Türkmenceye çevrilmesi ve sayım heyetinde Türkmen temsilcinin de olması" Türkmenlerin hükümete ilettikleri talepler arasındadır. Muhtra Metninin Tamamı için Bakınız: Nefi Demirci, s. 144-145.

⁷⁰¹ **Milliyet**, "Irak Petrolleri Millileştirildi", 2 Haziran 1972, s.11.

⁷⁰² Ömer Kürkçüoğlu, "Türk-İrak İlişkilerinde Son Gelişmeler", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Cilt:27, Sayı:4,(1972), s.251.

⁷⁰³ **Milliyet**, "Petrol Boru Hattı İçin 2.Tören Yumurtalık'ta Yapıldı", 05 Mayıs 1977, s.7.

göstermesine engel değildir. Bu durumu Saddam Hüseyin'in 1979 yılında iktidara gelmesiyle birlikte yaşanan gelişmelerde görmek mümkündür.

a. Türkmenlerin İdamı ve Türkiye

Önceki bölümde değindiğimiz gibi 16 Ocak 1980'de beş Türkmen lideri idam edilmiş, böylece kendilerine uygulanan baskılar karşısında onları örgütleyecek, ya da taleplerini dile getirebilecek kişilerden yoksun bırakılmışlar; bu da kimliklerini açıkça ifade etme konusundaki korkularını güçlendirerek asimile olmalarına ya da göç etmelerine neden olmuştur.

Gerek Türk kamuoyu, gerekse Iraklı göçmenlerin Türkiye'de kurduğu dernekler vasıtasıyla yaşadıkları sorunları dile getiren Türkmenler, Saddam'ın uyguladığı politikalar karşısında Türkiye'nin Irak'a sert bir tutum takınmasını istemişlerdir.⁷⁰⁴ Türkmen liderlerinin idam edildiği haberi Türkiye'ye ulaştığında dönemin Enerji Bakanı'nın Irak'a gezisi iptal edilmiş, Irak'ın Ankara Büyükelçisi Dışişleri'ne çağrılmıştır.⁷⁰⁵ Büyükelçi'ye "*durumun Irak'ın içişlerine karışmak şeklinde mütalaa edilmemesi, Ortadoğu'nun bugünkü sıcak durumu dikkate alınarak iki ülke ilişkilerinin dikkatli sürdürülmesi yolunda telkinde bulunulmuştur*".⁷⁰⁶

Türkmen liderlerin idam edilmeleri sürecine tanıklık eden dönemin Irak Büyükelçisi Sencer Asena, Türkmenlerin yaşadığı bu kriz döneminde Türkiye'nin izlediği politikayı şöyle açıklamaktadır:

“ Olay üzerine Irak Dışişleri Bakanı nezdinde bulunduğum protesto girişimine tatmin edici bir açıklama yapılmadı. İdamı takip eden günlerde Ankara'ya çağrıldım. Ankara'nın havası bir hayli buruktu. İdama tepki olarak Bağdat Büyükelçisi'nin geri çekilmesi yönünde kuvvetli bir cereyan vardı. Dışişleri Bakanı Hayrettin Erkmen ile yaptığım görüşmeden de Bakan'ın bu temayülde olduğunu gördüm. Bakan'dan konu hakkında bir karar alınmadan önce durumun Bakanlık yetkililerince incelenerek bir görüş taslağı hazırlanmasını talep ettim. Bakan'a özetle şu görüşleri savundum: İdama kuvvetli tepki vermemiz pek doğal. Ancak bu tepkiyi ilişkilerimizin bir koşulu durumuna getirmemiz ve askıya almamız uzun vadeli çıkarlarımıza ters düşer. Tepkimizin ne olacağını saptarken, Saddam'ın kişiliğini ve olayları ele alış tarzını da gözetmemiz gerekir. Saddam pire için yorgan yakacak bir kafa yapısına sahip. Girişimlerimizi soydaşlarımızın iki ülke ilişkilerinde bir iyileşme sağlayacak ve işbirliğini güçlendirecek bir unsur olduğu tezine

⁷⁰⁴ Tercüman, "Irak Türkleri Derneği'nin Açıklaması", 8 Ocak 1980.

⁷⁰⁵ Tercüman, "Türkiye-Irak İlişkileri Gerginleşiyor", 7 Ocak 1980.

⁷⁰⁶ Ibid.

dayandırmamız daha doğru olur. Böylece soydaşlarımız üzerindeki baskıyı hafifletmemiz mümkün olabilir. Sert ve bir iyileşme yolu göstermeyecek tepkilerimiz durumu daha da kötüye götürmekten başka bir sonuç sağlamaz. **Konuyu iki ülke ilişkileri ve çıkarları açısından incelediğimiz takdirde yukarıdaki görüşler daha da anlam kazanmaktadır.** Ticari ve ekonomik ilişkilerimiz büyük bir ivme kazanma yolundadır. **Ayrıca siyasal çıkarlarımız ve bölgede denge ve istikrarın sürdürülmesi bakımından Saddam Hüseyin'in üstlendiği rol azımsanamayacak bir öneme sahiptir.** Karışık ve çatışan çok sayıda unsura rağmen Saddam ülkesi içinde tam bir hâkimiyet kurmuştur. Bu hâkimiyetin zayıflatılmasının doğuracağı olumsuz gelişmeleri küçümsememiz gerekir. Böyle bir zaafiyetin Türkiye'ye ciddi etkilerini önlemek zor olur. **Uyguladığı metotları beğenelim veya beğenmeyelim, Saddam'ın Irak içinde sağladığı istikrar Türkiye'nin huzuruna ve güvenliğine katkıda bulunmaktadır.**

Bakanlık içinde yapılan inceleme toplantısında bu görüşlerim benimsendi.”⁷⁰⁷

Türkiye'nin Türkmenlerin yaşadığı bu kriz durumundaki politikasında “dış Türklere” yönelik politikalarının genel çizgilerini görmek mümkündür. Girişimlerin diplomatik kanallar yoluyla yapılması, verilecek tepkinin hem ikili ilişkilere hem de bölgesel güvenlik ve istikrara zarar vermemesine özen gösterilmesi bu genel yaklaşımı göstermektedir. Ayrıca Büyükelçi Asena'nın Saddam Hüseyin'in ülkesinde tam bir hâkimiyet kurmasının önemini altını çizmesinden de anlaşılacağı gibi, Irak'ın toprak bütünlüğünü muhafaza etmesi Türkiye'nin kendi Kürt sorunu için önem taşımaktadır. Bu bağlamda Türkmenlerin idam edilmesi konusunda sert bir tepki göstererek Irak ile ikili ilişkileri bozmak istememiştir. Böylece bir kez daha Türkmenlerin dış politikada öncelikli bir konu olmadığı ortaya çıkmıştır. 1980 askeri darbesi dolayısıyla yaşanan iç gelişmeler ve 1980 yılında İran-İrak savaşının başlaması Türkiye'nin dış politika önceliklerinde Türkmenlere neredeyse hiç yer vermemesine neden olmuştur.

Bu dönemde Türkiye'nin Kürt sorunu Türkmenleri dış politika gündemine taşıyıp taşınamamasında önemli bir rol oynamaya devam etmiştir. Irak'ın güney sınırında İran ile çatıştığı bir ortamda kuzey Irak'taki güç boşluğundan faydalanan KYB ve KDP yeni bir ayaklanma başlatmışlardır.⁷⁰⁸ Türk hükümetleri Kuzey Irak'taki Kürt

⁷⁰⁷ “Gül İnanç'ın Sencer Asena ile Mülakatı”, **Türk Diplomasisinde Irak (1978-1997)**, Gül İnanç, İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları, 2008, s.15-17.

⁷⁰⁸ 1979'da Irak'taki Kürt hareketi açısından önemli gelişmeler yaşanmıştır. Mart'ta KDP liderliğine babası yerine Mesut Barzani geçmiş, İran'daki karargâhı Irak'ın kuzeyine Revanduz'a taşımıştır. 1964'te KDP'den ayrılan Celal Talabani tarafından kurulan Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) Süleymaniye civarında Suriye desteği ile etkili olmaya başlamıştır. Çağrı Erhan ve Ömer Kürkçüoğlu, “Ortadoğu'yla İlişkiler”, Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (124–158) Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, s.130.

ayaklanmalarını bölgenin istikrarına ciddi bir tehdit olarak görmüşlerdir. Zira bu dönemde PKK nedeniyle Türkiye'nin Kürt sorunu hem iç siyasi gündemin, hem de dış politikanın önemli bir parçası haline gelmeye başlamıştır.

PKK'nın kökeni lideri Abdullah Öcalan'ın 1977'de Diyarbakır'da örgütlediği bir toplantıya kadar götürülmektedir. 1978'de kurulan PKK'nın programı haline gelecek olan bu toplantıda kabul edilen "Kürdistan Devriminin Yolu" başlıklı belgede, "Kürt köylüsünün ve proletaryasının gerçek bağımsızlığa ulaşabilmeleri için bağımsız Marksist-Leninist bir Kürdistan kurmak için radikal bir devrim" gerektiğinden bahsedilmiştir.⁷⁰⁹ 1980 yılında Türkiye'deki askeri darbe sonrası sıkıyönetim ilan edilmiş ve 1984'te büyük çapta ilk eylemlerini gerçekleştirene kadar PKK'nın lider kadrosu Suriye ve Lübnan'a kaçmıştır.⁷¹⁰ 12 Eylül rejiminde gerek anayasa gerekse de çıkarılan kanunlarla etnik vurgu yapan Kürt milliyetçi hareketleri bastırılmaya çalışılmıştır. 1987'de de Güneydoğu'da olağanüstü hal ilan edilmiştir. Ayrıca Türkiye Irak'ın İran'la savaşı sırasında ekonomik bakımdan kendisine bağımlı hale gelmesinin sağladığı güçle kuzey Irak'ta da bazı adımlar atabilmiştir.

Bu dönemde PKK'nın kuzey Irak'ta güç boşluğundan faydalanarak bölgedeki Kürtlerle kurduğu ilişkiler Türkiye'yi Irak'la işbirliği yapmaya yönlendirmiştir.⁷¹¹ Şubat 1983 yılında "Sınır Güvenliği ve İşbirliği Antlaşması", 1984 yılında ise "Güvenlik Protokolü" imzalanarak Türkiye'nin kuzey Irak'taki PKK ile mücadelesinde sınır ötesi operasyonlar düzenlemesine imkân tanınmıştır.⁷¹² Bu anlaşmalara dayanarak Türk askeri güçleri 1983, 1986 ve 1987'de Irak'ın kuzeyine PKK'ya yönelik operasyonlar düzenlemişlerdir.⁷¹³ Böylece Türkiye'nin ayrılıkçı Kürt sorunu karşısında izlediği politikalara destek sağlayan Irak'la işbirliği, ilişkilerin olumlu gidişatını bozacak konuların gündeme taşınmasını engellemiştir. Bu çerçevede de Türkmenler meselesi ilişkilerin gündeminde öncelikli olarak değerlendirilmemiştir.

Türkiye'nin Türkmenleri dış politika gündemine taşınmasını sınırlayan bir diğer etmen de Irak ile ilişkilerin gidişatında yaşanan gelişmelerdir. Irak, İran ile 1988

⁷⁰⁹ Winrow ve Kirişçi, s. 117.

⁷¹⁰ Ibid,s.130.

⁷¹¹ Kemal Kirişçi, "Türkiye ve Kuzey Irak'taki Kürt Güvenlik Bölgesi", *Avrasya Dosyası, Kuzey Irak Özel Sayısı*, Cilt:3, Sayı:1, (İlkbahar 1996),s.14.

⁷¹² Çağrı Erhan ve Ömer Kürkcüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran (Ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar* içinde (124-158) Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, s. 133-134.

⁷¹³ William Hale, *Turkey, the US and Iraq*, London Middle East Institute, 2007,s.35.

yılına kadar süren savaşta ekonomik olarak Türkiye'ye bağımlı hale gelmiş, daha önce ifade ettiğimiz gibi Kerkük-Yumurtalık Boru Hattı ile Türkiye üzerinden petrol ihraç etmiştir. Savaş sırasında tarafsızlık politikası uygulayan Türkiye ile Bağdat arasındaki ekonomik ilişkiler daha da gelişmiştir. Öyle ki 1980 yılındaki ticaret hacmi 220 milyon dolardan, 1985 yılına gelindiğinde 2.040 milyon dolara yükselmiştir.⁷¹⁴

Ancak, Türkiye ve Irak arasında İran-İrak Savaşı süresince meydana gelen yakınlaşma devam ederken, daha önce değindiğimiz gibi Türkmenlere karşı Saddam rejiminin baskıları devam etmiştir. 1986 yılında mecliste Türkmenler ile ilgili yapılan bir görüşme Ankara'nın bu sorunlara bakışını yansıtmaya açısından önemlidir. Kerkük'te idam edilen Türkmenler ve Türkçe konuşmanın yasaklanması, Türkçe il, ilçe ve köy isimlerinin Arapça ile değiştirilmesi konusunda hükümetin ne gibi adımlar attığını soran bir önerge üzerine mecliste konuşma yapan dönemin Devlet Bakanı Abdullah Tenekeci “*Irak'ın Kerkük bölgesinde yaşayan soydaşlarımıza baskı ve zulüm yapıldığına yönelik iddiaların doğruluk derecesinin belirlenebilmesi amacıyla gerekli araştırmaların yapıldığını, bunun sonucunda söz konusu haberleri teyit eden bilgi ve bulguya rastlanmadığını*” ifade etmiştir.⁷¹⁵ “*Irak hükümeti bu ülkede yaşayan soydaşlarımızın varlığını kabul etmekte, elimizdeki bilgilere göre bunların kültür ve geleneklerini muhafaza etmelerine mani olmamakta, ancak bu kişileri Irak halkının unsurları olarak görmektedir*” diyerek Türkmenlerin sıkıntı çekmediklerini belirtmiştir. Oysa Türkmenlerin bu yıllarda Saddam rejiminin Araplaştırma politikalarına maruz kaldığı daha sonraki yıllarda Türk yetkilileri tarafından kabul edilecektir.⁷¹⁶ Böylece Irak ile gerek Kürt sorunu çerçevesinde gerekse de ekonomik açıdan işbirliğinin sürdürüldüğü bu dönemde Türkiye'nin Türkmenleri “unuttuğu” bir kez daha görülmüştür.

Türkmenlere baskılar 1988 yılında Türkiye ve Irak ilişkilerinin Kürt mülteciler sorunu neticesinde yaşadığı gerginlikten dolayı daha da artmıştır. 1988 yılında İran ile savaş bitince Irak yönetimi savaş süresince ayaklanan Kürtlere yönelik sert askeri tedbirler almış; bu politikalardan kaçan Kürtler Türkiye sınırına

⁷¹⁴ Ibid.,s.33.

⁷¹⁵ “Hatay Milletvekili Murat Sökmenoğlu'nun Kerkük'te Yaşayan Türk Soydaşlarına Baskı ve Zulüm Yapıldığı İddiasına İlişkin Dışişleri Bakanı'ndan Sözlü Sorusu ve Devlet Bakanı Abdullah Tenekecinin Cevabı”, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 17, Cilt 31, Yasama Yılı 4, 2. Birleşim, 2.9.1986,s. 116–117.

⁷¹⁶ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nde Görevli Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

yığılmışlardır.⁷¹⁷ Türkiye'nin sınırlarını Kürt mültecilere açması Irak yönetimi ile ilişkilerini de zedelemeye başlamıştır.⁷¹⁸ Türkiye'nin politikasına karşılık Saddam rejimi 25 Türkmeni idam etmiş ve Kerkük'lü Türkmenleri güney bölgelere sürmüştür.⁷¹⁹ Böylece Türkmenler sadece Irak'ın içindeki Kürt ve Arap unsurlar karşısında var olma mücadelesinden dolayı değil, Türkiye ile Irak arasındaki sorunlar nedeniyle de baskı görmeye başlamışlardır.

Soğuk Savaş yıllarının sonuna yaklaşıldığında gerek Türkmenlerin içinde buldukları koşulların değişmesinden, gerekse de bölgesel gelişmelerden kaynaklanan faktörler Türkiye'nin Türkmenleri hatırlamasını sağlayan yeni unsurlar olarak karşımıza çıkacaktır.

C. Değerlendirme

Bu bölümde değerlendirdiğimiz zaman dilimi içinde Türkmenler ile Türkiye arasındaki etnik bağın, Ankara'nın onlara sınırlı da olsa duyarlı bir yaklaşım sergilemesine neden olduğunu gördük. Resmi söylemlerde Irak'taki Türkmenlerin "soydaşlar" olarak nitelendirilmesi, 1959 ve 1980 krizlerinde olduğu gibi Irak nezdinde diplomatik girişimler yaparak onlara hissedilen sorumluluğun dile getirilmesi, kriz dışı dönemlerde de imkânları dâhilinde çeşitli kültürel yardımlar ile Türk kimliklerini sürdürebilmeleri konusunda destek sağlaması Ankara'nın akraba devlet rolünü üstlendiğini göstermektedir. Ancak Türkiye'nin sadece Türkmenlerin etnik kimliklerini koruyarak varlıklarını sürdürebilmeleri için destek sağladığını söyleyemeyiz zira 1960'lı yılların ortalarından itibaren Irak'taki Kürtlere tanınan otonomi gibi hakların kendi ülkesindeki Kürtlere de yansımından endişe etmeye başladığında Türkmenleri Kürtlerin gücünü dengelemek üzere "hatırladığını" görmekteyiz. Başka bir deyişle Türkmenlerin Kerkük ve Musul gibi önemli bölgelerde yaşamaları ve bu bölgelerde varlıklarının sürmesi Kürt milliyetçi hareketi karşısında Türkiye'nin gücünü arttırdığı için de Türkmenlere kayıtsız kalınmamıştır. Kısacası Türkiye'nin Türkmenleri hem paylaşılan etnik bağ nedeniyle, hem de ayrılıkçı Kürt sorununun Irak uzantısı karşısında sağlayacakları destek açısından yani hem araçsal hem de duygusal sebeplerle hatırladığını belirtmemiz mümkündür.

⁷¹⁷ 1988 Eylül'ünde 63.000 Iraklı Kürt Türkiye sınırına yığılmıştır. Çağrı Erhan ve Ömer Kürkçüoğlu, "Ortadoğu'yla İlişkiler", Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar** içinde (124-158) Cilt II, İstanbul: İletişim Yayınları, 2003,s. 139

⁷¹⁸ Bu süreç hakkında detaylı bilgi için bakınız: Kirişçi,s.7-21.

⁷¹⁹ Erhan ve Kürkçüoğlu,s.139.

Ancak, resmi söylem düzeyinde destek verilip diplomasi gündemine taşınırsalar bile pratikte yaşadıkları sorunlara çözüm getirecek politikalar izlenmemiştir. Türkmenlerin kriz dönemlerinde yapılan müdahaleler onların asimilasyon politikasına maruz kalmalarına da engel olamamış, 1958'den itibaren kabul edilen anayasaların hiçbirinde Türkmenlerden Irak'ın "kurucu unsuru" olarak bahsedilmemiştir. Bunda Türkiye'nin sunabileceği olanaklarının sınırlı olması kadar, Irak ile ikili ilişkilerindeki diğer öncelikleri etkili olmuştur.

Türkiye'nin Türkmenlerin gerek kriz dönemlerinde, gerekse baskı politikalarına maruz kaldıkları diğer dönemlerde müdahale etmesini sınırlayan en önemli faktör Kürt ayrılıkçı hareketlerinin kendi güvenliği için yarattığı tehdide ve bu bağlamda Irak ile yaptığı işbirliğine öncelik vermesidir. Türkiye'nin kendi güvenliğine algıladığı tehdit, onu Türkmenlerin Araplarla birlikte Kürtlere karşı oy kullanmaya yönlendirmesine bile neden olmuştur. Başka bir deyişle, Türkmenlere yönelik politika Türk kimliğinin korunması ve sürdürülmesi yönünde her türlü tehdidi göze alacak bir etnik kimlik perspektifinden değil, ikili ilişkilerin genel seyri ve güvenlik önceliği dikkate alınarak oluşturulmuş gerçekçi bir yaklaşım ile belirlenmiştir. Hem Irak ile işbirliğinin sürdürülmesi için hem de kendi sınırları içinde etnik temele dayalı bir sorunun varlığı, Irak ile ilişkilerde "içişlerine karışmama" ve "toprak bütünlüğünün korunması" gibi ilkeleri gözeterek tek taraflı müdahaleler yerine diplomasi gibi araçları kullanmasına neden olmuştur.

Kısacası Soğuk Savaş döneminde Irak ile ilişkilerde Türkmenler odaklı bir politika izlendiğini belirtmek mümkün görünmemektedir. Ankara'nın Irak ile ilişkilerin işbirliği içinde seyrettiği dönemde Türkmenleri "unuttuğunu", kendi güvenliğine tehdit algıladığı, ayrılıkçı Kürt hareketinin Irak'taki uzantısının güçlenmeye başladığı dönemde Türkmenleri "hatırladığını" belirtmek mümkündür.

Böylece bu dönemde kuramsal bölümde değerlendirdiğimiz akraba devlet politikalarından jeopolitik kategorisi Türkiye'nin dış politika davranışlarını açıklamak için uygun görünmektedir. Kendi dış politika öncelikleri ve çıkarlarına göre Türkmenleri hatırlayıp, unutamamaktadır. 1990 yılında Irak'ın Kuveyt'i işgali ile başlayan süreç ise, sadece Ankara'nın bölgesel politikasını ve Irak ile ilişkilerini değil, Türkmenler ile olan ilişkilerini de etkileyerek yeni bir dönemi başlatmıştır.

IV. BULGARİSTAN'DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE

Komünizm dönemi boyunca Türk azınlığa yönelik izlenen politikalar değerlendirildiğinde Bulgar yönetimlerinin asimilasyon politikası izlediğini görmekteyiz. Önceleri komünist rejimin konsolidasyonu açısından Türkler “ulusal azınlık” olarak tanımlanıp, bazı haklara sahip olsalar da rejimin asıl hedefinin Türklerin akraba devletleri Türkiye ile bağlarını kopararak onları “kaynaşmış Bulgar ulusunun” bir parçası haline getirmek olduğu görülür. Bu çerçevede de Türk azınlık içinde entelijansiya oluşmaması için uygulanan baskı politikalarına direnen ya da direnmesi muhtemel kişilerin göç yoluyla Türkiye’ye gönderilmesi en uygun yöntem olarak benimsenmiştir. Böylece 1951, 1968 ve 1989 yıllarında üç büyük kitlesel göç hareketi yaşanmıştır. Söz konusu göçler ise hem Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerinde, hem de Türkiye’nin azınlıkla ilişkisinde önemli dönüm noktaları olmuştur. Bu bölümde önce Bulgaristan’daki Türklerin komünist dönemde konumlarında meydana gelen değişimler ve bu çerçevede Türkiye’yi nasıl algıladıkları incelenecektir. Sonrasında Türkiye’nin azınlığı nasıl gördüğü ve ne zaman Bulgaristan’daki Türkleri dış politika gündemine taşıdığı değerlendirilecektir.

A. Komünist Dönemde Bulgaristan’daki Türklerin Konumunda Meydana Gelen Gelişmeler

Bu bölümde temel hedef, Bulgaristan’daki Türklerin karşı karşıya kaldıkları sorunların neler olduğunun derin bir analizinden öte,⁷²⁰ yasal olarak Bulgar yönetimlerince nasıl algılandıkları, hangi politikalara maruz kaldıklarını kısaca ortaya koyarak azınlığın kendisini nasıl tanımladığı ve bu süreçte Türkiye’yi nasıl algıladığını değerlendirmektir.

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra 1942 yılında kurulan Vatan Cephesi komitesinin silahlandırılmış gruplarının koordineli eylemleri sonucunda 9 Eylül 1944’te devrim gerçekleşerek sadece siyasal rejim değişmekle kalmaz, yeni bir toplumsal düzenin temelleri atılır.⁷²¹ 1944’ten sonra tüm azınlıklara bir tür “kültürel otonomi”

⁷²⁰ Bu konuda detaylı analizler için bakınız: Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampı’ndan Meclis’e, Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul: İletişim Yayınları,2005;Wolfgang Höpken, “From Religious Identity to Ethnic Mobilization: The Turks of Bulgaria before, under and since Communism”, Hugh Poulton and Suha Taji-Farouki (Eds.),**Muslim Identity and the Balkan State** içinde (54-81), London: Hurst&Company, 1997; Victor Bojkov,” Bulgaria’s Turks in the 1980s: A Minority Endangered”, **Journal of Genocide Research**, 6, 3,(2004), s.343-369.

⁷²¹ Nikolay Todorov, **Bulgaristan Tarihi**, Veysel Ataman (çev.), İstanbul: Öncü Kitabevi, Eylül 1979,s. 119.

sağlanır.⁷²² 1947 yılında Paris Barış Antlaşması'nın imzalanmasıyla Bulgaristan Halk Cumhuriyeti uluslararası durumunu güvence altına alır, yeni anayasasını kabul eder.⁷²³ 1948'den sonra sayısız siyasi partiden bir tek Bulgaristan'da Halk Demokrasi devriminin itici gücü olan Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) kalır ve komünist ağırlıklı hükümet kurulur. Böylece 1989'a dek sürecek komünizm dönemi başlar. Bu dönemde Bulgaristan hükümetlerinin Türk azınlığa yönelik politikalarını belirleyen iki temel unsur bulunmaktadır. Birincisi komünist ideoloji çerçevesinde etnik ve dini kimliklerinden arındırılmış kaynaşmış sosyalist toplum oluşturma hedefidir. İkinci unsur ise karşı ideolojik kampta yer alan Türkiye'nin azınlık üzerinde etkisini önlemektir. Bu bağlamda komünist rejimin sürekliliğini sağlamak üzere azınlık arasında asimilasyona direnci yüksek olanların göç ettirilerek gönderilmesi ve kalanların uzun bir zaman dilimi içinde asimilasyonu en uygun strateji olarak benimsenmiştir.

1944-1989 yılları arasındaki dönemi iki anayasa çerçevesinde incelemek mümkündür.⁷²⁴ Bu dönemde kabul edilen anayasalarda Türk azınlığın nasıl bir statüde olduklarını görebiliriz. 1947-1971 yılları arası Dimitrov Anayasası dönemi olarak da tanımlanabilir. Dimitrov Anayasası, Bulgaristan'daki azınlıkların haklarını koruyan ve Türkleri de ulusal azınlık olarak tanımlayan önemli bir yasal metindir. Bu anayasanın 71, 78 ve 79. maddelerine göre azınlıklara bazı haklar tanınmıştır. Örneğin, 79. maddede Bulgaristan'daki Türklerin ulusal azınlık olarak anadilde eğitim görme ve kültürlerini koruma haklarının olduğu ifade edilmiştir.⁷²⁵ Bu anayasa, yeni kurulmakta

⁷²² Bulgar Komünist Partisi 25 Temmuz 1945'te "Azınlıklara Yönelik Plan" kabul ederek Türk azınlık ile ilgili hükümetin hedeflerini ortaya koymuştur. Buna göre,

1. Türk okullarının millileştirilmesi,
2. Türk okullarında okutulmak üzere yeni Türkçe kitapların basılması,
3. Türk azınlık için basın-yayın haklarının genişletilmesi, (Bu yayın haklarından faydalanarak IŞIK adlı Türkçe bir gazete yayın hayatına girmiştir.)
4. Türkçe radyo yayınlarının yapılması,
5. Merkezi Komite ile Türk azınlıkların eğitim ve kültür kurumları arasındaki ilişkilerdeki aksaklıkların giderilmesinin sağlanması hükümetin Türk azınlıklarla ilgili önceliği olacaktır.

Bu bağlamda eğitim alanında yönetim sadece ulusal azınlıkların varlığını kabul etmekle kalmıyor, onların anadillerinde de eğitim yapabileceklerini kabul etmiştir.

Fatme Myuhtar, "The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878", **Bulgarian Helsinki Committee Report**, Sofia: November 2003, s.45-46
http://www.bghelsinki.org/upload/resources/2003_Muslims_en.doc (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2010)

⁷²³ 1947 Paris Barış Antlaşması'nın ikinci maddesi'ne göre, " Bulgaristan, ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın kendi hakimiyeti altında bulunan bütün insanların temel insan haklarından, bu arada ifade, düşünce, basın ve yayın, din, kanaat ve toplantı hürriyetinden faydalanmasını sağlayacak bütün tedbirleri alacaktır." İbrahim Kamil, **Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**, Ankara: Yükseköğretim Kurumu Matbaası, 1989,s.15-17.

⁷²⁴ Lila Petkova, "The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000", **Ethnopolitics**, 1:4, (2002), s.42-59

⁷²⁵ *Official Gazette*, No:284, 6 Aralık 1947 Aktaran: Fatme Myuhtar, "The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878", **Bulgarian Helsinki Committee Report**, Sofia, November 2003, s.36
http://www.bghelsinki.org/upload/resources/2003_Muslims_en.doc (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2010)

olan rejimin faşist dönemde baskıya uğrayan Türklerin desteğini kazanarak kendi gücünü konsolide etme çabasının bir yansıması olarak da değerlendirilmektedir.⁷²⁶

1944'den sonra başa geçen komünist iktidarı döneminde önce Stalin'in uyguladığı etnik kimliklere ve azınlık haklarına saygı gösterme hedefinde olan Sovyet tarzı model benimsenmiştir. Partinin ideolojik ve sosyal hedeflerine ulaşmak üzere azınlık içinde elit bir kesim yaratmak hedeflenmiştir. Okuryazarlık oranını arttırmak için okullar açılmış, üniversitelere Türk öğrencilerin sınavsız kabul edilmesi sağlanmıştır.⁷²⁷ Dini eğitim veren okullar yerine laik eğitim sistemini benimsemiş ve eğitim dili Türkçe olan okullara devam zorunlu kılınmış; 1950'li yıllarda Türkçe tiyatroların ve üniversitelerde Türk Dili bölümlerinin açılmasıyla azınlığın Türk kimliği güçlendirilmiştir.⁷²⁸ Türk azınlığın din ile bağlantısını zayıflatacak politikalar izlenmiştir. Örneğin vakıf mallarına el konulması, din hocalarının sayılarının azaltılması, dini eğitimlerini almak üzere yetiştirilecek hocaların Sovyetler Birliği'ne gönderilmesi, 1952'de Kuran öğretiminin yasaklanması söz konusu politikalar bazılarının.⁷²⁹ Türkleri rejime karşı soğutmak istemediklerinden bu türden politikalar sessizce uygulanmıştır. Rejim için modernleşme yönünde uygulanan politikalar uzun vadede etnik farklılıkların içinde eritildiği bir sosyalist toplum yaratacaktır. Kısacası, komünistlerin iktidara gelmesiyle birlikte Bulgaristan'daki Türkler tutunum ideolojisi olarak din temelinde bir kimlik tanımlamasından daha seküler ve etnik kimliklerini öne alan bir tanımlamaya doğru yönelmiştir.⁷³⁰

Rejimin görünüşte Türk azınlık için uyguladığı politikalar olumlu bir seyir izlese de Georgi Dimitrov'un BKP Merkez Komitesi'nde yaptığı bir konuşma azınlığın nasıl algılandığını şu şekilde ortaya koyar:

“ Ulusal azınlıklara tüm haklar verilmelidir ancak Türklere karşı dikkatli olmalıyız. Türkler, Bulgarlar gibi eşit haklara sahip olmalı ancak onların birlik içinde hareket ederek kurumlar oluşturmaları engellenmelidir. Aksi takdirde Türkiye'nin gizli servisi için uygun koşullar yaratılmış olur. Türklere açıkça denilmelidir ki Bulgaristan'da Bulgarlarla yaşamak isteyenler eşit yükümlülüklerle sahiptir. Bunu beğenmeyen

⁷²⁶ Todorov, s. 124.

⁷²⁷ Höpken, s. 64 ve Myuhtar, s.47.

⁷²⁸ Myuhtar, s.46.

⁷²⁹ Höpken, s. 65.

⁷³⁰ Dia Anagnostou, “ Nationalist Legacies and European Trajectories:Post-communist Liberalization and Turkish Minority Politics in Bulgaria”, **Southeast European and Blacksea Studies**, Vol.4, No:1, (2005),s.94.

*Türkiye'ye gitmeye özgürdür. Biz Bulgarlar olarak Türk milliyetçiliğini kabul etmiyoruz.*⁷³¹

Soğuk Savaş'ta farklı kamplarda yer aldığı Türkiye'den algıladığı tehdit nedeniyle azınlık üzerinde bir yandan da baskı uygulanmaya başlanmıştır. Örneğin, 4 Ocak 1948 tarihinde BKP Merkez Komitesi'nde alınan bir kararla Türk azınlık "ülkenin kurtarılması gereken bir güvensizlik unsuru olarak ilan edilmiştir".⁷³² Fakat Höpken'in de dikkati çektiği gibi azınlığa yönelik baskı politikaları onların asimile olmalarını hedeflerken, tam tersi bir sonuç yaratmıştır. Hatta Pomak ve Tatarlar gibi Müslüman gruplar da kendilerini Türk olarak nitelendirerek onlara sağlanan haklardan faydalanmaya çalışmıştır. Bu nedenle Bulgar hükümetleri 1956'dan itibaren asimilasyon politikalarını yoğunlaştırmıştır. Bu noktada, 1956'daki BKP Plenumu Bulgaristan'ın azınlık politikaları için dönüm noktası olmuştur.

1956 yılından itibaren hissedilen değişimin temel sebepleri olarak Stalin etkisinin azalması ve komünist parti liderliğinin gücünü milliyetçi politikalar üzerinden meşrulaştırması sayılabilir. Bu tarihten sonra sert yöntemlerle Bulgar toplumundaki bir ölçüde otonomiye sahip olan tüm kurumların bastırılması hedeflenmiştir. Bu çerçevede Bulgaristan'ın tek uluslu devlet olduğu vurgulanarak Türklerin Bulgar halkının ayrılmaz parçası oldukları düşüncesi yönetici elitin fikir dünyasına hâkim olmuştur.⁷³³ Böylece komünizm rejiminin ilk yıllarında uygulanan çift dilli azınlık entelijansiyası yaratarak geleneksel Müslüman kimliğine güçlü seküler sosyalist boyut ekleme amacı yerini onları Bulgar toplumuna ortak amaçlar etrafında bütünleştirmeye bırakmıştır. Bu tarihten itibaren okullarda Bulgarca'nın tek dil olmasına karar verilmiştir. Türklerin asıl hedeflerinin bağımsızlık ve Türkiye ile birleşmek olduğu iddiası öne sürülerek beyin yıkama süreci başlatılmıştır.⁷³⁴ Kısacası 1950'li yılların ortalarından itibaren Türkleri Bulgar ulusu içine kaynaştırma süreci içererek dışlamaya dönüşmüş, başka bir deyişle, Bulgar sosyalist toplumuna Türk etnik kimliklerini terk ederek dâhil etme amacı taşımıştır. Türklerin anavatanının Bulgaristan olduğu kabul edilerek Türkiye'ye göçler yasaklanmıştır.

⁷³¹ BCP Archives, holding 1Б, inventory 6, archive unit 32, pp.1-5 Aktaran: Myuhtar, s.44

⁷³² Dayıoğlu, s. 281.

⁷³³ Richard Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, Nuray Ekici (çev.) İstanbul: Jeopolitika Yayınları,2007, s. 175-176.

⁷³⁴ Bojkov, s.351-353.

Azınlığın yaşam koşullarını olumsuz yönde etkileyen gelişmeler sadece siyasi alanda uygulanan politikalardan değil, ekonomi alanında da izlenen politikalardan da kaynaklanmıştır. Merkezi planlama sistemi azınlığın kırsal kesimde ve çevrede kalmasına neden olmuş; azınlık üyeleri ekonomik bakımdan 1944 yılından itibaren tarımın hızla makineleşmesi sonucunda işlerini, 1947 yılında tarım alanlarının kollektifleştirilmesi sonrasında ise topraklarını kaybetmeye başlamıştır.⁷³⁵

Bu dönemde azınlık üyeleri kendilerini nasıl tanımlamışlardır ve Türkiye'den ne gibi beklentiler içinde olmuşlardır? Azınlık üyeleri kendilerini Türk olarak tanımlarken, Müslüman kimliklerini de korumak arzusu taşıdıklarını çeşitli vesilelerle hükümetlere bildirmiştir. Komünist dönemin ilk yıllarında Türk azınlık eğitim, vakıfların idaresi ve dini hakları olmak üzere üç temel alanda ihtiyaçlarını Sofya'da toplanan bir kongrede hükümete dile getirmiştir.⁷³⁶ Ancak talepleri karşılanmadığında da direniş göstermemişlerdir çünkü hem dini hem de sosyal örgütlenme açısından karşılaştıkları sınırlamalar direniş örgütleyecek bir yapıdan yoksun bırakmıştır. Örneğin bu dönemde Türk azınlık açısından en önemli kurumlardan biri olan müftülük, tamamiyle komünist parti denetimine geçmiş, cemaat idare heyetleri de benzer bir dönüşüm yaşayarak Türk azınlığın haklarını dile getirmelerini sağlayabilecek bir yapılanmadan uzaklaşmıştır. Temel geçim kaynaklarından yoksun kalmaları yanında izlenen politikalar karşısında örgütlenme güçleri de olmayan Türk azınlık için bu süreçten çıkış yolu Türkiye'ye göç etmek ile mümkün görünmüştür. Bu noktada da Türkiye'den talepleri sınırlarını onlara açarak göç etmelerine izin vermesi yönünde olmuştur.

Bu durum aslında Bulgar hükümetlerinin de arzuladığı bir sonuç yaratmıştır. Kaynaşmış Bulgar milletinin bir parçası olmak istemeyenlerin zorunlu göçe tabi tutulması kalanların daha kolay asimile edilmelerini sağlayacaktır. Fakat burada dikkat çekilmesi gereken bir konu da parti ve devlet yönetimindeki bazı kesimlerin Türklerin göç etmeleri konusunda uzlaşmamalarıdır. Özellikle plancılar ve ekonomik

⁷³⁵ Dayıoğlu, s.283.

⁷³⁶ Azınlığın din konusundaki en önemli talepleri müftülük konusunda gerçekleşmiştir. 1919 Neuilliy Antlaşması'nın 54. ve 55. maddeleri ile haklarının düzenlediği bu kurum, krallık döneminde atanan müftüler ve başmüftülerin faist yönetimlerle işbirliği sergilemesi nedeniyle memnuniyetsizlik yaratmıştır. 1944'te Vatan Cephesi iktidara geldiğinde Türk azınlık müftülerin seçimle işbaşına gelmelerini ve faist yönetimlerle işbirliği yapanların görevden alınması gibi taleplerini dile getirmişlerdir. Sonuçta yeni yönetim 1951 yılında Diyanet İşleri Tüzüğü'nü ilan etti. Bu tüzüğe göre müftülük kurumunun görev ve yetkileri tanımlanmıştır. 1945 yılında faist rejimle işbirliği yapan başmüftü Abdullah Sıtkı Efendi görevden alınır ancak başmüftülerin azınlık tarafından özgürce seçilmeleri mümkün olmamıştır. Müftülük kurumunun bu tüzük ile nasıl düzenlendiği hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Myuhtar, s.39-44.

bürokrasi Bulgaristan'daki bütün üretiminin Türk işgücü tarafından yapıldığı için göç etmelerini istemezken, Dışişleri Bakanlığı'nın yarı resmi açıklamalarında Türk kökenli Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye göçü sorununa Türkiye ile antlaşma yapılarak sürekli bir çözüm getirmek istemiştir.⁷³⁷

II.Dünya Savaşı'ndan önceki yıllarda Türkiye'ye ortalama 1100-1200 kadar göçmen gelirken, 1944 yılından itibaren azala azala ortalama 500'e kadar düşmüş, göçmen miktarı 1949 yılında birden bire 24.331'e çıkmıştır.⁷³⁸ Bu dönemde ilk büyük göç 1951 yılında Bulgar hükümetinin Türkiye ile gerginleşen ilişkileri nedeniyle 250.000 kişiyi zorunlu göçe tabi tutmasıyla başlamıştır. 1950–1951 yılları arasında toplam 154.393 kişi göç etmiştir.⁷³⁹ Bulgaristan ekonomik gerekçelerle 1951 yılından sonra azınlığın Türkiye'ye göç etmesine engel olmuştur. Ancak yaşanan baskı politikaları nedeniyle Türkiye'ye göç etmek isteyenlerin sayısı her geçen gün artmıştır. Örneğin, Mart 1964 tarihine kadar Bulgaristan Türkleri'nden yaklaşık 400.000 kişi Türkiye'ye göç etmek istediğini bildiren dilekçeler sunmuştur.⁷⁴⁰ Bu talepler eğer Bulgar yönetimi izin verirse gerçekleşecek göç hareketinin sadece 1951 göçü sırasında ailelerin bölünmesini önleyecek yakın akraba göçü ile sınırlı kalmayacağını göstermiştir. Sonuçta Türkiye ve Bulgaristan arasında daha sonra ayrıntıları ile değineceğimiz Göç Antlaşması 22 Mart 1968'de imzalanmıştır. 1969 Kasım'ından 1978 sonbaharına dek her yıl 5000 civarında Türk olmak üzere toplam 70.000 Türk azınlık, Türkiye'ye göç etmiştir.⁷⁴¹ Böylece Soğuk Savaş'ın ilk döneminde yaşanan ikinci büyük göç dalgası da gerçekleşmiş; kalanlar için 1970'li yıllardan itibaren zor bir süreç başlamıştır.

1. Asimilasyon Politikasının Doruk Noktası: İsim Değiştirme Kampanyası

24 Nisan 1971'de X. Parti Meclisi toplantısında kabul edilen BKP Parti programı

“Kapitalizmden sosyalizme geçiş sürecinin başarıyla tamamlanması ve sosyalist üretim ilişkilerinin tam ve kesin zaferi sonucunda tüm toplumsal yaşama sisteminde gerçekleşen niceliksel ve niteliksel dönüşümler sonunda Bulgaristan Halk Cumhuriyeti yeni bir gelişme aşamasına girmiştir, bu geliştirilmiş bir sosyalist toplumun

⁷³⁷ Torsten F.Baest, “ Bulgaristan”, **Dünün ve Bugünün Defteri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası**, Ragıp Zarakolu (der.), İstanbul:Alan Yayıncılık, 1990,s.399

⁷³⁸ Bilal Şimşir, “ Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler I, 1950 Yılı Türk-Bulgar Nota Düellosu”, **Türk Kültürü**, Sayı: 272, Yıl: 24,(Aralık 1985),s. 503.

⁷³⁹ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986,s.227.

⁷⁴⁰ Ibid., s. 318.

⁷⁴¹ Baest, s.400.

oluşturulma aşamasıdır. ...Gelişmiş sosyalist toplumun oluşturulması BKP'nin doğrudan ve başlıca tarihsel görevidir. Olgun sosyalist toplumun biçimlendirilmesi ve daha da geliştirilmesi ülkemizin sosyo-ekonomik ve kültürel gelişmesinde yeni doruklar getirecektir ve nihayet partinin en son hedefinin komünizmin gerçekleştirilmesine geçebilmek için gerekli önkoşulları sağlayacaktır”⁷⁴²

diyerek “ birleşik Bulgar sosyalist milleti” teriminin daha çok vurgulanacağı bir dönemi başlatmıştır. 1971 yılında kabul edilen Jivkov Anayasası olarak da bilinen yeni anayasa da resmi terminolojiden “ulusal azınlık” kavramını çıkarmış, böylece azınlıklar üzerindeki baskılar artmıştır.⁷⁴³

Anayasa’da kolektif ulusal azınlıklar tanımı kaldırılarak yerine “ Bulgar kökenli olmayan vatandaşlar” kavramı kullanılmıştır.⁷⁴⁴ Devletin nazarında Türkler, 1947’den başlayarak kaynaşmış bir Bulgar sosyalist milleti olarak adlandırılan kolektife aidiyetleri çerçevesinde değer bulmuştur. *Priobstavane* deyimini Türk azınlığın Bulgar sosyalist ulusunun ayrılmaz bir parçası olduğunu ifade etmek için kullanılmaya başlanmıştır.⁷⁴⁵ Bu sayede azınlığın Türkiye ile bağlarını koparmak hedeflenmiştir. BKP 1974 Şubat plenumunda kabul edilen yeni ulusal program gereğince resmi kurumlar, Türk azınlığın göç ettirilmesinin sorunlara çözüm teşkil etmediğine kanaat getirerek 1976 Nisan’dan itibaren sadece göç talepleri önceden kabul edilen Türklerin göç edebileceklerini uygun görmüşlerdir.

Jivkov yönetimi bir yandan Türkleri göçe zorlarken diğer yandan da Türklerin sosyal ve ekonomik haklarını düzenleyen bazı politikalar izlemeye başlamıştır. Örneğin 1979 yılında Türklerin yoğun olarak yaşadığı Kırcaali, Silistre ve Razgrad’da ekonomik ve sosyal alanda çeşitli projeler başlatır. Yeni okullar açılır. Aslında tezat gibi görünen bu politikalar Bulgaristan yönetiminin asimilasyon hedefinde ne kadar kararlı olduğunu göstermiştir. Göç hareketi ile asimilasyona direnebilecek kesimleri göndermeyi hedeflemiş, kalanları ise Bulgaristan’a bağlı kılmak için çeşitli stratejiler denemiştir. Bu politikalar da 1980’li yıllarda izlenecek daha sert baskı politikalarına zemin hazırlamıştır. Ocak 1974’te Türk asıllı Bulgar vatandaşların Bulgarca öğrenmesi 3 yıl sürecek bir program ile zorunlu hale getirilmiştir. Kısacası

⁷⁴² Todorov, s.129.

⁷⁴³ Lila Petkova, “The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947–2000”, *Ethnopolitics*, Vol.1, No:4, (2002), s.42.

⁷⁴⁴ Milena Mahon, “The Turkish Minority Under Communist Bulgaria- Politics of Ethnicity and Power”, *Journal of Balkan and Near Eastern Studies*, Vol.1, No:2, 1999, s. 155.

⁷⁴⁵ Höpken, s.67.

1970’li yılların ortalarından itibaren Bulgaristan, Türkleri “azınlık” olarak tanımlamayı bu kavramın Türklere sağladığı siyasi ve sosyal haklardan onları yoksun bırakmıştır.⁷⁴⁶

Bulgaristan’ın Türk azınlığa yönelik politikalarını daha sert bir zemine taşımasına neden olan gelişmelerin en başında Türkiye’nin 1974 Kıbrıs müdahalesi gelmektedir. Gerekli önlemler alınmadığı takdirde Türklerin yaşadığı bölgelerde Kıbrıs benzeri politikaların izlenebileceği endişesini yoğun olarak taşıdığı görülür.⁷⁴⁷ 1983’te KKTC kurulunca bu endişeler daha da güçlenir.⁷⁴⁸ Ayrıca bu endişeyi şiddetini arttıracak asimilasyon politikası için halk desteğini kazanmak üzere kullanmıştır.⁷⁴⁹ 1974’ten sonra Türkçe kullanmak yasaklanır. Sofya Üniversitesi’ndeki Türk Filolojisi bölümü kapatılır. Crampton ve diğer yazarların da dikkat çektiği Kıbrıs analojisinin doğruluğunu yıllar sonra açılan Komünist Parti arşivlerindeki belgeler de kanıtlar niteliktedir. 6 Haziran 1989’da Devlet Başkanı Todor Jivkov başkanlığında yapılan toplantıda “çok gizli” damgalı resmi tutanağa göre Jivkov şöyle bir açıklama yapmıştır:

*“Ülkenin mevcut durumu ile ilgili bu toplantının yapılmasını uygun buluyorum. Yine Yeniden Doğu sürecine değineceğiz. Bundan sonra nelerin yapılacağını tespit etmek için bugüne kadar yapılanları bir gözden geçirelim. İsyan eylemlerini durdurduk. Artık ortada isyan yok. Bu insanlara pasaport başvurularını kolaylaştırmalıyız. Meseleyi dramatik hale getirmeyelim. Maksimum sayıda insanı göç ettirmek için elimizden geleni yapmak durumundayız. Ancak en az 200 bin kişiyi göçe zorlamalıyız. Veriler gösteriyor ki eğer bunu yapmazsak birkaç yıl sonra er veya geç bir Kıbrıs’a dönüşebiliriz”.*⁷⁵⁰

Komünist parti yöneticilerinin Türklerin Türkiye ile birleşeceği yönünde güvenlik tehdidi algılamalarına neden olan bir başka gelişme de Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerdeki nüfus artış oranlarıdır. Bulgaristan’ın asimilasyon politikalarını yoğunlaştırmasının nedenleri içinde gösterilen bu konuda birçok yazar aynı görüşü paylaşmaktadır.⁷⁵¹ Bulgar toplumu yaşlanırken, Türk topluluğun %3 nüfus artışı içinde olması bağımsızlık talep edecekleri düşüncesini güçlendirmiştir. Buna bir de azınlığın

⁷⁴⁶ Myuhtar,s.67-71.

⁷⁴⁷ Petkova, s.46-47;Bojkov,s.355.

⁷⁴⁸ Bojkov,s.356.

⁷⁴⁹ Bojkov,s. 355.

⁷⁵⁰ **İsim Değiştirme Kampanyasının Gerçekleri**, Sofya: Hak ve Özgürlükler Hareketi Yayınları, Mayıs 2003
Aktaran: **Hürriyet**, “Jivkov Döneminin Vahşet Belgeleri”, 23 Mayıs 2003, <http://hurarsiv.hurriyet.com.tr/goster/ShowNew.aspx?id=148582>

⁷⁵¹ Kemal Karpat, “ The Turks of Bulgaria: The Struggle for National-Religious Survival of A Muslim Minority”, **Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays**, Leiden: Brill, 2003; Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986;Ali Eminov, **Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria**, London: Hurst&Company, Institute of Muslim Minority Affairs,1997, s.82; Richard Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, Nuray Ekici (çev.) İstanbul: Jeopolitika Yayınları,2007, s. 191.

bazı kesimlerinden 1971 Anayasası'nın özerkliğe giden bazı haklar tanıdığı ifade edilmesi eklenince yönetici elitin Türklerin Osmanlı döneminde “zorla Müslümanlaştırılmış Slavlar” oldukları tezini üretmesine varan bir süreci aralamıştır.⁷⁵²

Bulgar otoriteler aydın kesimden Türklerin etnik Bulgarlar olduklarını kanıtlayan deliller bulmasını istemişlerdir. Prof.Dr.Petar Petrov'un 1972'de yayınladığı “Şiddetin İzleri Peşinde” adlı kitabı Pomakların yanında Türklerin de Bulgar kökenli olabileceği iddialarını ortaya atmak için kullanılmıştır.⁷⁵³ Bu türden tarihsel tezlerin üretildiği bir komisyon, 1977 yılında Politbüro üyesi olan Komünist Parti lideri Jivkov'un kızı Liudmilla Jivkov'un başkanlığında yürütülmüştür. Komisyon içindeki milliyetçi kesime nazaran kültürel farklılara önem atfeden Luidmilla Jivkov'un ani ölümü kültürel canlanma olarak nitelendirilen politikalarda dar görüşlü milliyetçi çevrelerin etkisini arttırmasına yol açarak Türk azınlığın Bulgar asıllı olduğu yönündeki teorinin parti politikası olarak benimsenmesine neden olmuştur.⁷⁵⁴ Bu tezin bir yansıması olan isim değiştirme kampanyası halk düzeyinde desteklenen bir süreç olmaktan ziyade parti elitleri tarafından yönetilen bir politika olmuştur.

Bulgaristan'ı endişelendiren bir başka gelişme ise 1970'li yılların sonunda Türkiye'de ve dünyada İslam köktendinciliğinin güçlenmesi ve bunun azınlık arasında taraftar bulmasının önlenmesidir. Azınlık arasında İslam dinin etkisini kırmak üzere İslami pratiklerin (camiye gitme, sünnet, namaz, cenaze namazı, kurban kesme, hac gibi) uygulanması yasaklanmıştır.⁷⁵⁵ Bir diğer neden olarak da ülkede karşılaşılan ekonomik sıkıntıları örtbas etmek üzere, halkın dikkatini değiştirmek olduğunu belirtilir.

Kıbrıs konusunda yaşanan endişelerin ve Bulgar sosyalist toplumunun yaratıldığına beslenen inanç 1984 Aralık ayından itibaren Türklere yeni kimliklerini vermek üzere “Yeniden Doğuş” (*Vizroditelen Protses*)⁷⁵⁶ olarak adlandırdıkları isim değiştirme sürecini başlatmıştır. Crampton'a göre İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra

⁷⁵² Vesselin Dimitrov, “ In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984–1985”, *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*,2, (2000),s.8.

⁷⁵³ Ömer Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt 1, 1983–1985*, Ankara: ASAM Yayınları, 2000,s. 461.

⁷⁵⁴ Dimitrov, s. 8.

⁷⁵⁵ Ali Eminov,*Turks and Other Muslim Minorities of Bulgaria*, London:Hurst&Company,1997,s. 95–96; Fatme Myuhtar, “ The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878”, Sofia: Bulgarian Helsinki Committee, November 2003,s.67-78 http://www.bghelsinki.org/upload/resources/2003_Muslims_en.doc (Erişim Tarihi: 10.04.2010)

⁷⁵⁶ Lütem,s. 460.

Bulgaristan'ın düzenlediği en büyük askeri operasyonu⁷⁵⁷ ile Türklerin yoğun olarak yaşadığı köylere baskınlar düzenlenmiş, isim değiştirmeyi kabul etmeyenler Belene Adası'ndaki kamplara gönderilmiş ya da öldürülmüştür.⁷⁵⁸ İsim değiştirme kampanyasının görünürdeki nedeni bazı görüşlere göre tüm Bulgar vatandaşlarının kimliklerinin değiştirileceği beş yıllık sürenin 1984'te sona ermesidir.⁷⁵⁹ 1 Aralık 1985'te yapılacak nüfus sayımında Türk azınlığın sayısının fazla çıkmasından duyulan endişenin BKP'nin bu yönde bir politika izlemesine neden olduğu belirtilmiştir. Bu görünürdeki nedenin ardındaki en önemli sebep "kaynaşmış Bulgar sosyalist milleti"⁷⁶⁰ anlayışına ulaşıldığına beslenen inançtır.

Günlük dilde Türkçe konuşmak, Müslümanlığın gerektirdiği dini pratiklerin gerçekleştirilmesi yasaklanmıştır. Türkiye'ye göç etme şansları kalmayan azınlığın Türkiye'den gelen gazete ve dergilere, televizyon yayınlarına erişimi engellenmiştir.⁷⁶¹ Ayrıca BKP yetkilileri "İkinci bir Kıbrıs yaratmak istemiyoruz" diyerek %99'u Türk olan Rodop bölgesini kendileri için ikinci bir Kıbrıs sorunu yaratacağından endişelendiklerinden aile başına 900 leva parayı gizlice yatıranların turist vizesiyle Türkiye'ye gitmelerine ve böylece bu sınır bölgesinin de boşaltılmasına çalışmıştır.⁷⁶² Asimilasyon politikasının doruk noktasını oluşturan bu gelişmeler azınlığın direniş örgütleri kurmasına zemin hazırlamıştır.

⁷⁵⁷ Crampton, s. 190.

⁷⁵⁸ Belene Kampı'nda uygulanan politikalar hakkında detaylı bilgiler için: Mehmet Türker, **Belene Adası Zulmün Ateş Çemberinden Anılar**, İstanbul: Çağrı Yayınları, 2005.

⁷⁵⁹ Torsten F.Baest, "Bulgaristan", **Dünün ve Bugünün Defteri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası**, Ragıp Zarakolu (der.), İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990,s.411

⁷⁶⁰ "Kısmi grup çıkarları ve milliyet türü bir sosyal oluşuma bağlı olmaksızın bütünleşmiş sovyetik halklar topluluğu fikri 60'lı yıllardan beri özellikle 79'dan beri savunulmaktadır. Bulgaristan'ın yönetimi ülkesini hızla modernleşme yolundaki büyük bir ekonomik organizma olarak kavramaktadır. Bu organizmanın sürekli artan toplumsal talepleri hesaba katıldığında üçte ikisini Türklerin oluşturduğu eğitim ve bilinç açısından geri ancak giderek aktifleşen bir milyon Bulgar müslümanının meydana getirdiği işgücü yedeği, ancak potansiyel sorun alanlarının bertaraf edilmesiyle rahatça bu büyük organizmaya entegre edilebilir." Baest, s.412-413.

⁷⁶¹ Bu dönemde uygulanan baskı yöntemleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Fatme Myuhtar, "The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878", Sofia: Bulgarian Helsinki Committee, November 2003,http://www.bghelsinki.org/upload/resources/2003_Muslims_en.doc (Erişim Tarihi: 10.04.2010)

Milena Mahon, "The Turkish Minority Under Communist Bulgaria- Politics of Ethnicity and Power", **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol.1,No:2, (1999), s. 149-162; Viktor D.Bojkov, "Bulgaria's Turks in the 1990s: a minority endangered", **Journal of Genocide Research**, Vol.6, No:3, 2004, s.359.

Vesselin Dimitrov, "In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria's Turkish Minority, 1984-1985", **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**, Vol:2, (2000);Ali Eminov, **Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria**, London: Hurst&Company, Institute of Muslim Minority Affairs,1997, s.82

Talip Küçükcan, "Re-Claiming Identity: Ethnicity, Religion and Politics among Turkish-Muslims in Bulgaria and Greece", **Journal of Minority Affairs**, Vol.19,No.1,(1999),s.49-68;Ömer Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt 1, 1983-1985**, Ankara: ASAM Yayınları, 2000, s.439

⁷⁶² Ahmet Cebeci, "Bulgaristan'dan Gelen Son Haberler", **Türk Dünyası**, Sayı:12, Yıl:3, (1969),s. 14-15.

2. Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Doğuşu

1985 yılında Jivkov yönetiminin uyguladığı “yeniden doğuş” olarak adlandırılan asimilasyon politikasına karşı Türk azınlık tarafından gösterilen tepkilerin en önemlisi çeşitli direniş örgütlerinin kurulmasıdır. Bunlar arasında Türk Savunma ve Demokrasi Örgütü, İnsan Hakları için Türk Birliği, İnsan Haklarını Koruma örgütü yanında Sofya’da faaliyet yürüten Glasnost ve Prestroika’ya Destek Örgütü, Bulgaristan Bağımsız İnsan Hakları Derneği, İnsan Haklarının Savunulması Demokratik Birliği, 1989 Viyana Destek Derneği gibi hem totaliter rejime karşı hem de azınlık hakları konusunda yaşanan ihlaller karşısında seslerini çıkaran muhalif oluşumlar da bulunmaktadır.

Daha sonra Hak ve Özgürlükler Hareketi olarak adlandırılacak olan 28 gizli örgütten en önemlisi de Türklerin yoğun olarak yaşadığı Dobruca ve Varna’da 8 Aralık 1985’te kurulan Bulgaristan Türkleri’nin Milli Kurtuluş Hareketi (BTMKH)’dir. Bu yasadışı yapılanmanın en önemli aşaması 1985 Eylül’ünde Dobriç’te Ahmet Doğan, Zahit Vahit, Necmettin Hak ve Mümin Mustafa gibi Türk azınlık elitinin biraraya gelerek program tasarısı oluşturmalarıdır.⁷⁶³ Aralık 1985’te Bulgaristan’da Türk Ulusal Kurtuluş Hareketi ilan edilmiştir. Temmuz 1985’te azınlığın ilk bildirisini olan “Bulgaristan Türkleri Deklarasyonu” azınlıkların yoğun olarak yaşadığı bölgelere dağıtılmıştır. Ocak 1986 ortalarında ise Ahmet Doğan bu programın nihai metnini hazırlamış; Dobruca, Rumeli ve Deliorman merkezlerinin il ve ilçelerinde yerel yönetimler oluşturulmuştur.

Örgüt, amacının “komünizmden kurtulmak olduğunu” belirterek, her türlü eylemlerinde devletin egemenliğini hiçbir zaman hedeflemediğini belirtirken programında “silahsız mücadele” kavramını kullanmıştır.⁷⁶⁴ Program çoğaltılarak 8 Haziran 1986 seçimlerini boykot çağrısı yapılmıştır. 1986 Haziran ayından itibaren örgüt liderlerinin tutuklanması ile güçsüzleşen örgüt, Türk toplumunu mobilize etme konusunda yeterince başarılı olamamıştır.⁷⁶⁵ Fakat, 1989 yılında yeniden ivme kazanarak İnsan Hakları Demokratik Birliği adını alarak Türklerin yoğun olarak yaşadığı köylere yayılan açlık grevlerini başlatmışlardır.

⁷⁶³ İbrahim Tatarlı, “Hak ve Özgürlükler Hareketi, Yurtta ve Balkanlar’da Demokrasi, İşbirliği ve Güvenliğin Etkin Faktörüdür”, HÖH 5. Milli Konferansı’na Sunulan Bildiri, Sofya: 15-16 Şubat 2003,s.10

⁷⁶⁴ Ibid.

⁷⁶⁵ Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, İstanbul: Der Yayınları, 1999,s.82.

Mart 1989'da kitlesel gösterilerin yoğunlaşması ve rejime yönelik artan uluslararası ve ulusal baskılar sonucunda Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov iktidarını Kasım 1989'da Dışişleri Bakanı Petar Mladenov'a devretmek zorunda kalmıştır. Bu gelişmelerin ardından Aralık 1989'da çıkarılan af ile birlikte BTMKH'nin de yönetici kadrosu serbest kalmıştır. 4 Ocak 1990'da BTMKH dernek olarak Varna'da “ Bulgaristan'da Türklerin ve Müslümanların Hak ve Özgürlükler Hareketi” adıyla yasal bir şekilde örgütlenmiştir. Hareketin lideri Ahmet Doğan'a göre “ *hareket Bulgaristan Türk ve Müslümanları'nın hareketi idi. 60'larda, 72-73'lerde Batı Rodoplar'da ve 84-85 yıllarında bütün Bulgaristan'da yaygınlaşan zorla isimlerin değiştirilmesi kampanyası böyle bir örgüt için zemin oluşturmuştur.*”⁷⁶⁶ 26-27 Mart 1990 tarihlerinde kuruluş konferansı gerçekleştirilerek, hareket düzeyinde bir örgütlenmeden parti düzeyinde bir örgütlenmeye geçişi sağlamıştır.⁷⁶⁷

Sonuç olarak isim değiştirme süreci ve sonrasında yaşanan gelişmeler örneğin gündelik yaşamda yasaklanan dini pratikler ve gelenekler, Türklerin hem etnik hem de dini kimliklerine daha çok sarılmalarına neden olarak azınlık bilinci içinde ortak hareket etmelerinin itici gücü olmuştur. 1989 Haziran-Ağustos aylarında Türkiye'nin kapılarını açmasıyla yaşanan büyük göç hareketi sonunda geride kalanlar için bu direniş ve ortak bilinç hem azınlığın tarihi açısından, hem de Türkiye ile ilişkileri bakımından yeni bir dönemi yaratmıştır.

B. Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklere Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Bulgaristan ve Türkiye'nin farklı ideolojik kutuplar etrafında dış politika davranışlarını belirlemeleri Türk azınlık ve Türkiye ilişkisini de Soğuk Savaş'ın kuşatması altına almıştır. Genel olarak erken Cumhuriyet döneminde izlenen politikanın azınlığın Türk kimliklerini korumaları, güvenlik tehdidi yaratacak oluşumlar içinde olmamaları ve mümkün olduğu kadar göç etmelerinin engellenmesi; ancak göç etmek isteyenlerin de ekonomik açıdan külfet yaratmamaları için düzen içinde Türkiye'ye gelmelerinin sağlanması şeklinde sıralayabileceğimiz

⁷⁶⁶ Ibid., s. 77.

⁷⁶⁷ 26 Nisan 1990'da da Sofya Halk Mahkemesi HÖH'ün yasal ve müstakil parti statüsünü kabul etmiştir. Tatarlı, s.13

unsurlarını koruduğunu görürüz. Ancak bu dönemde ikili ilişkilerde yaşanan gelişmeler ve Bulgaristan hükümetlerinin asimilasyon politikalarını şiddetlendirmeleri bu politika unsurlarını korumayı güçleştirmiştir. Bu dönemde de diplomasi ve sınırlı da olsa, göç olanaklarının sunulması politika araçları olmuştur.

Bulgaristan'daki Türk azınlığın Türkiye'nin dış politika gündemine ne zaman ve nasıl alındığını inceleyeceğimiz bu bölümde üçlü bir dönemlendirme yapmak uygun görünmektedir. Bu dönemlerden ilki Bulgaristan ile ilişkilerinde Soğuk Savaş yıllarının etkisinin güçlü bir şekilde hissedildiği 1944-1965 arasındaki yılları kapsamaktadır. İkincisi Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin yumuşama döneminin etkisi altında olumlu seyir izlediği 1965-1984 yıllarını kapsamakta, en son dönem ise asimilasyon politikasının isim değiştirme kampanyasıyla doruğa ulaştığı 1984-1989 yıllarıdır. İlk dönemde Türkiye'nin politikasına en fazla etkileyen Soğuk Savaş nedeniyle Bulgaristan'dan algılanan tehdit iken, ikinci dönemde Bulgaristan'daki Türklere yaklaşımı belirleyen etmenin Türkiye-Bulgaristan ilişkileri olduğunu görmekteyiz. Üçüncü bölümde ise en belirleyici unsur azınlığın içinde bulunduğu koşullar ve Türkiye'deki kamuoyu baskısıdır. Her üç dönemde de azınlığa bakışta farklı unsurlar etkili olsa da kullanılan araçlarda diplomasiye öncelik verilmiştir.

1. Soğuk Savaş'ın Gölgesinde Bulgaristan'daki Türk Azınlık ve Türkiye (1944–1965)

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra dünyanın iki ideolojik kutup arasında bölünmesi ve askeri güvenliğin belirleyici bir unsur olmaya başlaması Türkiye açısından geleneksel düşmanın sadece askeri bir güç olarak değil, rakip siyasal sistem kimliği ile de Batı sınırına ulaşması anlamına gelmiştir.⁷⁶⁸ Bu dönemde Türkiye sadece Kore Savaşı gibi dünya sorunlarını değil, kendisine özgü özellikleri olan bölgesel sorunlara da küresel bir perspektifle “Soğuk Savaş” gözlüğünden bakmıştır. Bu gözlükten bakıldığında da Türkiye'nin komşuları ile ilişkileri de Soğuk Savaş'ın yarattığı ideolojik kutuplaşmanın belirleyiciliği ile değerlendirilmiştir. Bu bağlamda SSCB'nin etkisi altındaki Bulgaristan ile ilişkileri de Soğuk Savaş ortamının yarattığı bu ideolojik kampaşma açısından değerlendirilmiştir. Sınır komşusundan algılanan “komünizm tehlikesi” 1948'de iki Türk uçağının Bulgaristan üzerinde düşürülmesi ile

⁷⁶⁸ Gencer Özcan, “ Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği”, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Kemâli Saybaşı ve Gencer Özcan (drl.) İstanbul: Bağlam, 1997,s.221.

birlikte ilişkileri gerginleştirmiştir. Türkiye, Bulgaristan'ın Ankara ataşesinin çekilmesini istemiştir.⁷⁶⁹ Türkiye'nin NATO'ya üye olmak için Kore'ye asker göndermesinin karşılığında SSCB'den gelen yanıt Bulgaristan üzerinden gelmiş; 1950 yılında Bulgaristan'ın Türkiye'ye 250.000 Bulgar vatandağını kabul etmesi için sınırı açması konusunda verdiği nota ikili ilişkileri yeni bir kriz dönemine sürüklemiştir.⁷⁷⁰

a. 1951 Krizi ve Türkiye

Bulgaristan yönetiminin 10 Ağustos 1950 tarihinde Türkiye'ye 10 Kasım 1950 tarihine kadar 250.000 kişilik bir Türk kitlesinin göçmen olarak alınmasını istediğini belirten bir nota vermesi sadece Türk azınlığın Bulgaristan'daki konumu ile ilgili değil, Türkiye ve Bulgaristan ilişkileri açısından da önemli gelişmeler yaratmıştır. Öncelikle Bulgar yönetimlerinin Türk azınlığı neden göç etmeye zorladığı ile ilgili yapılan tartışmalara değinecek olursak, karşımıza çıkan ilk argüman 1951 yılında Bulgaristan'ın karşı bloğunda yer alan Türkiye'nin Kore Savaşı'na asker göndermesi nedeniyle onu ekonomik açıdan güç durumda bırakmayı hedeflediği düşüncesidir. Bu düşünce Bulgaristan'ın Türkiye'ye verdiği nota tarihi ile Türkiye'nin Kore'ye asker göndereceği tarihin aynı olması nedeniyle daha da anlam kazanmıştır.⁷⁷¹ Türkiye'deki Batı yanlısı Menderes hükümetinin NATO'ya üye olmak için izlediği politikalar da Sovyetler Birliği'nde rahatsızlık yaratıyordu ve bu zorunlu göç ile Türkiye'nin yaşayacağı ekonomik sıkıntıların onu bu isteğinden vazgeçireceği ümit ediliyordu. Bir diğer neden SSCB'nin Türk azınlığı siyasal bir silah olarak kullanmasının Kominform'dan çıkarılan Yugoslavya'ya karşı da ileride azınlıkların bir silah olarak kullanılabileceği algısını yaratmak için kullanılmıştır. Bulgaristan'ın bu kararının ardındaki bir başka neden ise uygulanan ekonomi politikaları neticesinde topraklarını ve işlerini kaybeden Türk azınlığın sınıfsız ve türdeş bir toplum yaratma önünde önemli bir engel oluşturacağı düşüncesidir.⁷⁷² Bazı farklı görüşlere göre Bulgaristan'ın Türkleri göçe zorlamasının ardındaki nedenlerin içinde en önemlisi komünist ideolojiyi göçmenler vasıtasıyla Türkiye'ye ihraç etmektir.⁷⁷³ Bu yaklaşımlar ile birlikte Türkiye'yi cezalandırmak için azınlıkların göç ettirildiğini savunan görüşler birlikte

⁷⁶⁹ Birgül Demirtaş-Coşkun, **Bulgaristan'la Yeni Dönem, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri**, Ankara: ASAM Yayınları, 2001;s.14–15.

⁷⁷⁰ Bilal Şimşir, “Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler I, 1950 Yılı Türk-Bulgar Nota Düellosu”, **Türk Kültürü**, Sayı: 272, Yıl: 24,(Aralık 1985), s.500.

⁷⁷¹ Oral Sander, “Türk-Bulgar İlişkileri”, **Türkiye'nin Dış Politikası**, Melek Fırat (drl.), Ankara: İmge Yayınları, 3.Baskı,s.190.

⁷⁷² Dayıoğlu, s. 283.

⁷⁷³ Petkova, s.45.

değerlendirildiğinde bile Petkova'ya göre Bulgaristan yönetiminin neden göçü daha sonra durdurduğunu açıklamaya yeterli görünmemektedir. Ona göre asıl hedef hükümetin SSCB'den bağımsız tek başına karar vererek kendi uyguladığı politikalar karşısında halkta oluşan memnuniyetsizliği dış tehdit olarak görülen Türkiye'ye dikkatleri çekerek örtmek istemesidir.⁷⁷⁴ Fakat sebebi ne olursa olsun komünist iktidar döneminde Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerinde yaşanan bu kriz, Ankara'nın Bulgaristan'daki Türkleri dış politika gündemine almasına neden olmuştur.

İkinci Dünya Savaşı boyunca ve sonrasında Bulgaristan'dan Türkiye'ye göçler oldukça azalmıştır. Örneğin, 1940–1949 yılları arasında yılda ortalama 2.400 kadar göçmen Türkiye'ye gelmiştir. Bunun en önemli nedenlerinden biri Bulgaristan'dan yurtdışına çıkışın yasaklanmış olmasıydı. Bulgaristan hükümeti göç pasaportu vermemiş, ancak savaş sırasında Alman ve Rus işgaline uğrayınca Türkiye'ye sığınan çok sayıda Türk azınlık olmuştur. 1947 yılında alınan bir karar ile Türk hükümeti Balkanlardan toplu olarak göç almayı kabul etmemiş, ancak Balkanlardan serbest göçmen vizesi ile gelenler ve mültecilerin Türk vatandaşlığına kabul edilmesi uygun görülmüştür.⁷⁷⁵ 1947 yılında 1763, 1948 yılında 1514 ve 1949 yılında 1670 kişi serbest göçmen olarak Bulgaristan'dan Türkiye'ye gelmiştir. Türkiye göç etmek isteyen Türk azınlığın devlete yük olmayacakları ve geçimlerinin Türkiye'deki yakınlarınca sağlanacağı yolunda tahahütname istemiştir. O dönemde Türkiye'nin görüşünü Dışişleri Bakanı şöyle açıklamaktadır: “*Irktaşlarımızın mühim bir kısmının muhtelif senelere dağıtılmak suretiyle peyderpey getirilmeleri Bakanlığımca mümkün görülmektedir.*” Dolayısıyla bu dönemde Türkiye'nin temel hedefi 1925 Antlaşması'na riayet edilerek, Türkiye'ye mali külfet yaratmayacak bir düzen içinde azınlığın Türkiye'ye göç etmesini sağlamaktır. Ancak Bulgaristan'ın gönderdiği 10 Ağustos 1950 tarihli nota Türkiye'nin hedeflerini altüst eden bir krize yol açmıştır.

Nota, “Bulgar Hükümeti, Türkiye'ye göç etmek isteyen 250.000 Türk asıllı Bulgar vatandaşın pasaport verme işini yakında bitirecektir. Türkiye bu 250.000 kişiyi üç ay içinde (10 Kasım 1950 tarihine kadar) göçmen olarak kabul etmelidir. Ondan sonra da Türkiye'ye göç etmek isteyenlere engel çıkarmamalıdır” mesajını

⁷⁷⁴ Ibid,s.45.

⁷⁷⁵ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986,s. 216.

göndermiştir.⁷⁷⁶ Böylece Türkiye'nin hedefi olan azınlıkların Bulgaristan ile yapılacak bir anlaşma ile uzun bir zaman dilimi içinde göçmen olarak kabul edilmesi düşüncesi de ortadan kalkmıştır. Türkiye'nin Bulgaristan'dan gelecek göçler konusunda sınırlamaya gidilmesini istemesinin nedenlerinden en önemlisi ekonomik açıdan ülkeye getireceği düşünülen mali yüküdür. Gerçekten de 1923 yılından beri göç alan bir ülke konumunda olmasına rağmen uluslararası yardım kuruluşları mali açıdan Türkiye'ye destek olmamışlar, söz konusu göç hareketleri gelişmekte olan ekonomisi açısından ağır yüke dönüşmüştür.⁷⁷⁷ Her ne kadar ekonomik açıdan zor bir durumda olursa da, "Muhaceret cereyanının bir tehcir halini alması üzerinedir ki Türkiye o komşu memleketi gerek ahdi vecibeleri gerek insani vazifeleri üzerinde dikkatli olmaya davet etmek lüzumu hissetmiştir"⁷⁷⁸ diyerek Bulgaristan'daki Türklerin yaşadıkları sıkıntıya kayıtsız kalmamıştır.

Bulgaristan'ın temel isteğinin 1925 Antlaşması'na göre Türkiye'ye göç etmek isteyen herkesin kayıtsız şartsız kabul edilmesi iken, Türkiye ihtiyatlı bir tavır sergilemiş, göç edecek kişileri sınırlamak istemiştir. Bu ihtiyatlı yaklaşımı Ankara'nın Bulgaristan notasına 28 Ağustos 1950 günü yazdığı şu yanıtta görebiliriz:

“ Bulgaristan'daki Türk azınlığın ana haklarına riayet bakımından olsun, iktisat ve hars bakımlarından olsun, yaşama şartları hiçbir zaman bugünkü kadar düşük ve endişe verici bir durum manzarası göstermemiştir... “ Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti ..dünya siyasetinde kendisinin büyük, küçük diğer demokrasilerle beraber temsilinden şeref duyduğu prensipler ve kanaatler için ölüm tehlikesi taşıyan cereyanların kendi sınırlarından içeri sızmasına müsaade etmemek hakkına elbette sahiptir. Bugün bizzat kendisinin bağlı olduğu ideolojiye uymayan her türlü temayüle ve fikri tezahürlerine karşı bunları memleket emniyetine zararlı saydığı için en küçük bir müsamaha bile göstermemekte olduğu fiiliyatla sabit bulunan komşu memlekette, diğer milletlerin de varlıklarına teveccüh edecek büyük tehlikeler karşısında asgari bir ihtiyat nişanesi göstermelerini tabii addetmesi beklenir.”⁷⁷⁹

“Emniyetini ve ekonomik menfaatlerini layıkı veçhile koruyan nispeti aşmadıkça, Türkiye, kendi topraklarına gelip yerleşmek isteyen Türk muhacirlerine hiçbir zaman güçlük çıkarmamıştır. Bundan böyle de onun hareket tarzı aynı kalacaktır” diyen Türkiye için önemli olan, *“Muhacirlerin menkul mallarını ve*

⁷⁷⁶ Bilal Şimşir, “ Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler I, 1950 Yılı Türk-Bulgar Nota Düellosu”, **Türk Kültürü**, Sayı: 272, Yıl: 24, (Aralık 1985), s. 500-514.

⁷⁷⁷ Cevat Geray, **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961)**, Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ocak 1962, s. 72-73.

⁷⁷⁸ Şimşir, “ Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler I, 1950 Yılı Türk-Bulgar Nota Düellosu” , s.508

⁷⁷⁹ Ibid.,s. 503.

*hayvanlarını tam bir serbesti dairesinde beraber götürmek ve gayrimenkullerini tasfiye etmek hakkına malik olmaları, ilgililerin tasfiye bedellerini ne suretle memleket dışına çıkaracakları hakkında iki hükümet arasında bir antlaşma yapılmasıdır”.*⁷⁸⁰

Bulgaristan’dan isteklerine olumlu yanıt gelmeyince sınırlarına yığılan Türkleri mağdur durumda bırakmamak için kapıları açma kararı alır, ancak 7 Ekim 1950-2 Aralık 1950 ve 8 Kasım 1951 ile 20 Şubat 1953 tarihleri arasında sınırı kapatmak zorunda kalır.⁷⁸¹ 1950-1951 yılları arasında toplam 154.393 Türk azınlık Türkiye’ye göçmen olarak gelmiştir.⁷⁸² Nisan 1951’de Türk hükümetinin aldığı karara göre 1 Ocak 1950’den itibaren Bulgaristan’dan Türkiye’ye gelen ve gelecek olan bütün göçmenler “iskanlı göçmen” kategorisine alınmıştır.⁷⁸³ Bulgar hükümeti, 30 Kasım 1951’de göçü yasaklamasından itibaren 1968 yılında göç antlaşması yapıncaya kadar göç hareketleri durmuştur.⁷⁸⁴

Bu göç krizinin Türkiye açısından en önemli etkisi Türk ekonomisine getirdiği yükütdür. Türkiye’ye gelen göçmenlerin yerleştirilmesi için dış yardımlardan ve halk tarafından yapılan ayni ve nakdi yardımlardan yararlanılmıştır. Söz konusu dış yardım ise sadece 1950-1951 yıllarında yapılan göç için alınabilmiştir. Bulgaristan’dan gelen göçmenlerin yerleştirilmeleri için Türkiye Marshall yardımından bütçe harcamalarının % 20’sine yaklaşan 30 milyon Türk liralık bir yardım alabilmiştir. Bulgaristanlı göçmenlerin yerleştirildiği 1951-1960 yıllarındaki giderlerin %28’inin bu kaynaktan karşılandığı ifade edilmektedir.⁷⁸⁵ Bu krizin bir diğer etkisi Türkiye’nin Bulgaristan’dan algıladığı tehdidi arttırmasıdır. Sovyet destekli Bulgar saldırısından endişe eden Ankara’nın NATO’ya üye olması için önemli bir motivasyon unsuru oluşturmuştur.⁷⁸⁶ Böylece Soğuk Savaş’ın ideolojik kamplaşmasında Türk azınlık Bulgaristan tarafından Türkiye’ye karşı bir koz olarak kullanılmıştır. Bulgaristan’a yönelik taşıdığı “düşman” algısı Türkiye’nin burada yaşayan Türklerin sorunlarını daha

⁷⁸⁰ Ibid, s. 500-514

⁷⁸¹ Bilal Şimşir, “ Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, **Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Ankara:Türk Tarih Kurumu, 1987, s.60-63.

⁷⁸² Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986,s.227.

⁷⁸³ 2510 Sayılı ve 1934 tarihli İskân Yasası’na göre Türkiye’ye gelen muhacir ve mültecilerin “serbest” ve “iskânlı” olmak üzere iki şekilde göç etmeleri mümkündür. “İskânlı” ve “serbest” göçmen ayrımı muhacirlerin yerleşme koşulları ve devletten gördükleri destekle ilgili bir ayrımdır. “Serbest” göçmenler iş ve yerleşme konusunda devlet yardımı almazken, “iskânlı” göçmenler söz konusu alanlarda devlet desteği görmekte, ihtiyaçlarını akraba desteği ya da bireysel çabaları ile karşılayan göçmen grubudur. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Sema Erder, “ Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler: Türkiye “Göç Alan” Ülke mi?”, **Mübeccel Kiray için Yazılar, Armağan Dizisi**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 2000,s.235–259.

⁷⁸⁴ Şimşir,s.228.

⁷⁸⁵ Geray, s. 72–73.

⁷⁸⁶ Oral Sander, **Türkiye’nin Dış Politikası**, Ankara: İmge Yayınevi,2002,s. 190–191.

fazla hatırlamasına neden olmuş; ancak sahip olduğu kaynaklar ve güvenlik önceliği azınlığa göç etme imkanı sunmak ve Bulgaristan ile ikili ilişkileri çerçevesinde çözüm aramak gibi politika araçlarını kullanmasını gerektirmiştir.

Bu yaklaşımı doğrulayan bir gelişme 28 Eylül 1961’de Türkiye’nin Türk azınlığın haklarını korumak üzere Bulgaristan’a verdiği notadır. Türk hükümetinin sınırı 29 Şubat 1953 tarihinden itibaren açmasına rağmen Bulgaristan’ın 30 Kasım 1951’den başlayarak göçü durdurması Türkiye’nin de bu konuda girişimlerini sonuçsuz bırakmıştır. Bulgaristan’ın 1925 Antlaşması’na uymasını yani isteyenlerin serbestçe göç etmelerinin garanti edilmesini, mallarını yanlarında serbestçe götürebilmelerini ve Bulgaristan’ın Türkleri “azınlık olarak” kabul etmesini istediğini belirtmiştir.⁷⁸⁷

Bulgaristan hükümetinin cevapsız bıraktığı bu nota hakkında tartışmalar sürerken 7 Temmuz 1962’de TBMM’ye sunulan İkinci Koalisyon Hükümeti programında Türkiye’nin konuya verdiği önem şu şekilde ifade ediliyordu:

“ Türkiye Cumhuriyeti diğer bütün komşu memleketlerle barış ve dostluk münasebetleri yürütmeyi arzu etmektedir. Bulgar hükümetince aynı yolda izhar edilmiş arzuya uygun olarak 1961 Eylül ayında, bu memleket ile karşılıklı münasebetlerimizi geliştirmeye faydalı olacağını düşündüğümüz bazı telkin ve tekliflerde bulunmuştuk. Bu tekliflere bir karşılık alınmamıştır.”⁷⁸⁸ Bulgaristan’dan nota ile ilgili bir yanıt alamayan Türk yetkilileri girişimlerini arttırarak Feridun Cemal Erkin’in Dışişleri Bakanı olmasıyla daha önce verilen notayı yenilemiştir.⁷⁸⁹ Buna da yanıt alamayan Türkiye, spor ve kültür ilişkilerini askıya almıştır. Gerçek komşuluğun şartının azınlıkların milletlerarası antlaşmalarla garanti altına alınmış olan hakların korunması olduğu belirtilmiştir. Dışişleri Bakanı Erkin, “Bulgar hükümetinden oradaki Türklerin hakları ile ilgili olarak verdiğimiz notaya cevap bekliyoruz, Türk-Bulgar ilişkilerinin gelişmesi bu cevaba bağlıdır” derken Bulgar Komünist Partisi Genel Sekreteri Bulgaristan Türkleri’nin haklarının korunduğunu iddia ederek komünist düzeni son derece benimsemiş olduklarını ileri sürmüştür.⁷⁹⁰

⁷⁸⁷ Fatme Myuhtar, “ The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878”, Sofia: Bulgarian Helsinki Committee, November 2003, s.61 http://www.bghelsinki.org/upload/resources/2003_Muslims_en.doc (Erişim Tarihi: 10.04.2010)

⁷⁸⁸ Bilal Şimşir, “ Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”,**Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s. 63-64.

⁷⁸⁹ **Milliyet**, “Komşuluğun İlk Şartı”, 09 Eylül 1962, s. 1.

⁷⁹⁰ Ibid.

30 Aralık 1963'te TBMM'ye sunulan Üçüncü Koalisyon Hükümeti programında bu konuya değinilmiş, “Türk-Bulgar ilişkilerinin düzelebilmesi için aradaki pürüzlü konuların görüşülerek hallinde Bulgar Hükümetinin kendisine düşeni yapması gerektiği” vurgulanmıştır.⁷⁹¹ Benzer şekilde Türkiye Dışişleri Bakanı Feridun Cemal Erkin 8 Ocak 1964'te TBMM Karma Bütçe Komisyonu görüşmelerinde şu konuşmayı yaparak Türkiye'nin konuya verdiği önemin altını çizmiştir:

“ Bulgaristan Hükümeti, daha önce müteaddit defalar Yüksek Meclisin ve umumi efkârımızın bilgisine sunduğum üzere Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın gerek bu memleketle aramızda akdedilmiş anlaşmalar, gerek Devletler Hukuku prensipleri çerçevesinde kendilerine tanınmış hakların ihlalini önlemek maksadıyla yapmış olduğumuz teşebbüslere elan bir cevap vermiş değildir. Ayrıca bu pek meşru haklarından ve hürriyetlerinden faydalanmaya teşebbüs eden soydaşlarımızın hırpalanmalarını ve muhtelif yollarla baskı altında tutulmalarını önleyecek tedbirleri almamakta berdevamdır.”⁷⁹²

Türkiye'nin azınlığın göç etmesi önünde çıkarılan engellerin ortadan kaldırılması için giriştiği çabalar bu dönemde akraba devlet rolünü üstlenmekten çekinmediğini göstermektedir. Azınlığın sorunlarının çözümü için Sofya'yı harekete geçirmek üzere kültürel ve sportif ilişkileri kesmesi bu konuyu ilişkilerin odağına yerleştirdiğini göstermektedir. Fakat bu durum 1960'ların ortalarından itibaren değişmeye başlamış, Türk azınlığın sorunları Bulgaristan ile ilişkilerinde Türkiye'nin öncelikli kaygısı olmamıştır.

1960'lı yıllara gelindiğinde gerek Soğuk Savaş'ın yumuşama dönemine girmesi, gerekse de ABD ile ilişkilerinde Johnson mektubu sebebiyle yaşanan hayal kırıklıkları Batı ittifakına kendi güvenliği açısından ne kadar yaslanabileceğini sorgulamasına neden olması Türkiye'nin geleneksel politikası olan komşuları ile ilişkilerinde barış ve işbirliğinin sağlanmasına öncelik veren politikasına geri dönmesine neden olmuştur. Bu politikanın en önemli yansıması genel olarak SSCB karşısında takınılan katı ideolojik tutumların gevşemesi, Balkan ülkeleriyle ikili ilişkilerin geliştirilmesi ve özelde de Bulgaristan ile ilişkilerde işbirliğinin artmasıdır.

⁷⁹¹ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986, s. 319

⁷⁹² Ibid, s.319 ve Bilal Şimşir, “ Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, **Bulgaristan'da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s. 62-63.

2. “Çok Veçheli Politika” ve Bulgaristan’daki Türk Azınlık (1965–1984)

Bu dönemde Türkiye’nin dış politika anlayışının nasıl olduğunu anlamak için Dışişleri Stratejik Planlama Dairesi’nden Büyükelçi Hamit Batu’nun kaleme aldığı makaleler önemli bir ışık tutmaktadır.⁷⁹³ Batu, Soğuk Savaş’ın ilk yıllarında Ankara’nın kuruluş felsefesine aykırı bir şekilde aktifliğini ve dinamikliğini yitirerek sadece güvenlik perspektifinde şekillenen bir politika izlediğini ve Soğuk Savaş koşullarının adeta tüm devletlere “deli gömleği” gibi giydirdiği bu güvenlik kaygısının hareket kabiliyetini sınırlandıran bir unsur olduğunu vurgulamaktadır.⁷⁹⁴ 1960’ların ortalarından itibaren bloklararası yumuşama ve Kıbrıs sorunu nedeniyle ABD ile ilişkilerinde yaşadığı sorunlar ve uluslararası desteğe duyduğu ihtiyaç Soğuk Savaş’ın bu sınırlayıcı etkisini hafifletmiş, ulusal çıkarların gerektirdiği esneklik ve pragmatizm yeni dış politika stratejilerine yön veren birer unsura dönüşmüştür. Dış faktör olarak değerlendirilebileceğimiz bu gelişmeler dışında, Dışişleri bürokratları başta olmak üzere devlet adamlarının 1950’lerde Başbakan Adnan Menderes döneminde takip edilen politikalarından çıkardığı bazı dersler de izlenen politikaların gözden geçirilmesine neden olmuştur.⁷⁹⁵

Batu, Türkiye’nin Soğuk Savaş döneminde izlediği politikanın kuruluşundan itibaren izlediği politikalara ters düşmemekte, ancak değişen koşullara adapte olduğunu belirtmektedir.⁷⁹⁶ Türkiye, dış politika hedeflerini yeni sınırları içinde güç yeteneklerine ve Avrupa ve Ortadoğu güç dengesinin yarattığı güçlükler ve sorunları dikkate alarak belirlediği prensiplere göre oluşturmuştur.⁷⁹⁷ Bu prensiplerin oluşturduğu “dış politika felsefesi”nden hiçbir zaman kopuş olmadığını savunan Batu’ya göre, Türkiye’nin yumuşama döneminde Doğu Avrupa ve Ortadoğu ülkeleriyle ilişkilerini geliştirmesi, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini güçlendirmesi ve aynı zamanda da Batı dünyası ile ilişkilerini sürdürmesi tam da bu felsefe çerçevesinde birarada yürütülmüştür.

Kıbrıs sorununun etkisinde uluslararası alanda daha fazla desteğe ihtiyaç duyduğu bu ortamda Batı ittifakı içinde olmanın getirdiği sorumlulukları ile kendi

⁷⁹³ Hamit Batu, “Türkiye’nin Dış Siyaseti”, **Dışişleri Belleteni**, Sayı 6, (Mart 1965),s.21–26. ve Hamit Batu, “ New Developments in Turkish Foreign Policy”, **Foreign Policy**, Vol.5, No:4, (1976), s.5-17.

⁷⁹⁴ Batu, “ New Developments in Turkish Foreign Policy..”,s.6.

⁷⁹⁵ Hamit Batu, “Türkiye’nin Dış Siyaseti”, **Dışişleri Belleteni**, Sayı 6, (Mart 1965),s.21–26.

⁷⁹⁶ Batu, “ New Developments in Turkish Foreign Policy..”,s.8.

⁷⁹⁷ *Ibid*, s.6.

ulusal çıkarlarının gereklerini bağdaştırmak için “Türk ostpolitigi”⁷⁹⁸ denilen Varşova Paktı üyesi ülkelere açılım gerçekleştirmiştir. Bishku’nun da Türkiye’nin “Ostpolitik” i olarak nitelendirdiği bu politikası 1970’lerin sonuna kadar sürmüştür.⁷⁹⁹ Bu dönemde Balkanlarda yapılan girişimler Atatürk döneminde izlenen politikalardan farklılık göstermektedir ama temel hedef, komşu bölgelerde güvenlik alanı oluşturmaktır.⁸⁰⁰ Değişen bölgesel koşullar ve güç dengeleri bu hedefe ulaşmak için bu defa farklı araçların kullanılmasını gerektirmiş, bu sebeple Balkan Paktı ya da birliği kurulması yerine ikili ilişkileri güçlendirme yolu benimsenmiştir.⁸⁰¹ 1960’lı yılların “çok boyutlu” politikası da bu eğilimin ortaya çıkardığı kavramsal bir sonuçtur.⁸⁰²

Bu dönemde Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türk azınlık için politikasını etkileyen temel unsur Soğuk Savaş’ın yumuşama dönemine girmesi ve Türkiye’nin özel koşullarının Bulgaristan ile ilişkilerini geliştirmesine attığı önemdir. İkili ilişkilerde yaşanan işbirliği ortamının Bulgaristan ile sınırlı da olsa bir göç antlaşmasına olanak tanınması Türk azınlık açısından önemli olsa da, bu işbirliğini zedelememek için özellikle 70’li yıllarda şiddetini arttıran asimilasyon politikaları karşısında tepki göstermediğini belirtmek mümkündür. Dolayısıyla Bulgaristan ile ilişkiler olumlu bir seyir izlediği zaman azınlığa dair sorunların dış politika gündeminde ikincil bir konumda kaldığını söyleyebiliriz.

a. 1968 Göç Antlaşması

1968 yılında Türkiye ve Bulgaristan arasında imzalanan Göç Antlaşması’na kadar, Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin gündeminde 1951 göçü sırasında parçalanmış ailelerin birleştirilmesi ve isteyenlerin serbestçe göç etmelerine olanak tanınması gibi azınlık talepleri bulunmuştur.

1949-1951 yılları arasında yaklaşık 156 bin Türk azınlığın Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç etmesinin ardından Bulgaristan hükümeti Kasım 1951’de göçü yasaklayan bir karar almıştır. Bu tarihten itibaren yakın akrabaları Türkiye’ye göç etmiş azınlıklar arasında parçalanmış aileler oluşmaya başlamıştır. Ayrıca Bulgaristan

⁷⁹⁸ Gencer Özcan, “Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği”, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**, Kemâli Saybaşı ve Gencer Özcan (drl.) İstanbul: Bağlam, 1997,s.221.

⁷⁹⁹ Michael B. Bishku, “Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation”, **Mediterranean Quarterly**, Vol.14,No:2, (Spring 2003), s. 77–94.

⁸⁰⁰ Hamit Batu, “New Developments in Turkish Foreign Policy”, **Foreign Policy**, Vol.5, No:4, (1976), s.6-9.

⁸⁰¹ Fahir Armaoğlu, “Recent Developments in Turkish Foreign Policy”, **Dış Politika** 1, No: 1, (1971), s. 89.

⁸⁰² Özcan, s.221 ve Hamit Batu, “New Developments in Turkish Foreign Policy”, **Foreign Policy**, Vol.5, No:4, (1976),s.9.

yönetiminin aldığı ani karar nedeniyle malını mülkünü satarak Türkiye'ye göç etme hazırlığı içinde olan ve 51 göçü ile vize almasına rağmen Türkiye'ye gelemeyen 70 bin civarında bir kitle Bulgaristan'da kalmıştır. Bu kitlenin dışında Bulgaristan'da uygulanan baskı politikaları nedeniyle başka kesimlerin de Türkiye'ye göç etmek istediği görülmektedir. Örneğin, Bulgaristan'daki Türkiye konsolosluklarına Mart 1964 tarihine kadar Bulgaristan Türkleri'nden yaklaşık 400.000 kişi Türkiye'ye göç etmek istediğini bildiren dilekçeler sunmuştur.⁸⁰³ Bu talepler eğer Bulgar yönetimi izin verirse gerçekleşecek göç hareketinin sadece 1951 göçü sırasında ailelerin bölünmesini önleyecek yakın akraba göçü ile sınırlı kalmayacağını göstermiştir. Bu nedenle Bulgaristan ile ilişkiler karşılıklı üst düzey ziyaretlerin başlamasıyla yumuşadığında gündeme alınan konulardan biri göç etmek isteyen azınlığın bir antlaşma çerçevesinde Türkiye'ye getirilmesidir.

1964'ten itibaren Bulgaristan'daki Jivkov yönetiminin "milliyetçi ve dinsel fanatiklerden kurtulmak üzere" göç antlaşması yapmaya hazır olduğunu açıklamasıyla isteyen Türklerin göç etmelerinin de önü açılmıştır. Böyle bir politik zeminde 16-21 Ağustos 1966 tarihlerinde Bulgaristan Dışişleri Bakanı Ivan Başef'in Türkiye ziyaretinde azınlık hakları ve göç sorunu görüşülmüş, yayınlanan ortak bildiri de "*yakın akrabaları Türkiye'ye daha önce göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşlarının Türkiye'ye ihtiyari göçleri meselesinin makul bir şekilde, en kısa zamanda halledilmesi gerektiği hususunda mutabık kaldıklarını*" belirtmişlerdir. Görüşmede ayrıca Avrupa demiryolunun Yunan toprakları yerine daha kısa bir hat olan Bulgaristan'dan geçmesi, sınır anlaşması olmaması sebebiyle Rezve deresi konusunda ortak suların belirli bir rejim içinde kullanılması için protokol yapılması gibi konular ele alınmıştır.⁸⁰⁴ Böylece Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin pürüzlü konularından biri olarak görülen göç konusunda çözüm yolunda önemli bir adım atılmıştır. Dışişleri Bakanları'nın görüşmesinden sonra Aralık 1966-Ocak 1967 tarihleri arasında göçün nasıl ve ne zaman yapılacağı konusunda uzmanların değerlendirmeleri neticesinde bir uzlaşmaya varılamamıştır. İki ülke arasında sorun yaratan konuların başında göçmenlerin taşınmaz malları ve yanlarında getirebilecekleri eşyalar konusundaki görüş farklılıklarıdır. Bu arada Türkiye'deki Göçmenlere Yardım Derneği de yapılacak antlaşmada gözetilmesi gereken unsurları içeren bir muhtırayı hükümete sunmuşlardır. 24 Şubat 1968'deki

⁸⁰³ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986,s. 318.

⁸⁰⁴ " Türk-Bulgar Görüşmeleri Dün Başladı", **Milliyet**, 17.08.1966,s.7;1.

Türkiye Dışişleri tarafından yayınlanan bildiride, Bulgaristan ile uzlaşmaya varılan antlaşma şu şekilde duyurulmuştur:

“ ..anlaşma hükümleri gereğince 1952 yılına kadar Türkiye’ye göç etmiş olan Türk asıllı Bulgar vatandaşları ile ailevi ve akrabalık bağları aşağıda gösterilen Türk asıllı Bulgar vatandaşları Türkiye’ye göç edebileceklerdir... Göçmenler ev ve zat eşyalarıyla, ihracı yasak olmayan meslek ve sanat araç gereçlerini, herhangi bir ihraç vergisine tabi tutulmaksızın getirebileceklerdir. Göçmenler, göç etmeden önce gayri menkulleriyle hayvanlarını serbestçe tasfiye edebileceklerdir. Gayrimenkul tasfiyesinin gerçekleşmesine, yetkili Bulgar makamları yardım edecektir. .”⁸⁰⁵

Göç antlaşmasının parafe edilmesinden bir yıl sonra 20-26 Mart 1968’te Bulgar Başbakanı Jivkov’un Türkiye ziyareti sırasında önceden hazırlanan “Yakın Akriba Göçü” ya da “ Kısmi Göç Antlaşması” olarak da bilinen bu antlaşma imzalanmıştır.⁸⁰⁶ 19 Ağustos 1969’da yürürlüğe giren bu antlaşma ile 1979 yılına gelindiğinde 130.000 kadar göçmen Türkiye’ye gelmiştir. 1968 Antlaşması ile Türkiye’ye göç edenlerin sayısı ile ilgili Crampton ve Şimşir 130.000 rakamını verirken, Bulgar kaynakları her yıl yaklaşık 5000 kişinin göç ettiğini düşünerek söz konusu rakamın 70.000 olduğundan bahseder.⁸⁰⁷

Göç antlaşması Bulgaristan Türklerinin büyük bir kısmını tatmin etmemiştir, zira yapılan antlaşma hem sahip oldukları hakların korunması bakımından hem de göç edecek kişiler için getirdiği sınırlamalar açısından kapsamlı bir göç antlaşması değildir. Öncelikle göçmen kategorileri bakımından çok kısıtlı olmuştur. Örneğin, Türkiye’deki göçmenler Bulgaristan’daki evli kardeşlerini Türkiye’ye getirtemeyeceklerdir. Söz konusu antlaşmanın kapsamının dar tutulmasının nedenlerinden en önemlisi Bulgaristan’ın özellikle tarım sektöründe çalışan Türklerin göçü nedeniyle işgücü kaybından ve bunun ekonomilerine zarar vermesinden endişe etmeleridir.⁸⁰⁸

Türkiye açısından ise göçün sınırlı tutulması konusunda ısrar edecek kadar bir mali külfet ortaya çıkarması beklenmemiştir zira gelecek göçmenler serbest göçmen kategorisinde kabul edilmişlerdir. Antlaşmanın göçmenler açısından yarar

⁸⁰⁵ Türk basınında anlaşma ancak yürürlüğe girdikten sonra yayımlanmıştır. “Bulgaristan-Türkiye Antlaşması Tasdik Edildi”, **Yeni Işık**, Sayı 100, 21 Ağustos 1969.

⁸⁰⁶ 1968 Göç Antlaşması’nın tam metni için bakınız: **Türk Kültürü**, Nisan 1968, Sayı 66, s.342–347.

⁸⁰⁷ Torsten F.Baest, “Bulgaristan”, **Dünün ve Bugünün Defteri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası**, Ragıp Zarakolu (drl.), İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990,s.397.

⁸⁰⁸ Bilal Şimşir, “Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”, **Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, s.62–66.

sağlayamadığı bir diğer konu da emeklilik ve sosyal sigorta haklarından mahrum kalarak Türkiye'ye gelmelerinin kabul edilmesidir. Antlaşmanın sınırlı olmasına bir de Bulgaristan'da Türkiye aleyhinde sürdürülen “Türkiye sizi istemiyor” şeklindeki propagandalar eklendiğinde Türk azınlığın büyük bir çoğunluğu hayal kırıklığı yaşamıştır.⁸⁰⁹ Bu bağlamda Türkiye'nin asıl amacının Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde işbirliği alanları yaratmak üzere sorun yaratan konuların ortadan kaldırılması olduğu ve bu nedenle de Bulgaristan'daki Türklerin istekleri konusunda ısrarlı bir tutum sergilemediği ifade edilmektedir.

Bu konu ile ilgili olarak 1989 göçü sırasında mecliste yapılan görüşmelerde dönemin başbakanı Turgut Özal'ın yaptığı açıklamalar dikkat çekicidir. Başbakan Özal'ın iddiasına göre iki ülke Dışişleri Bakanları Çağlayangil ve Başev'in yaptıkları görüşmelerde Ankara, “her iki hükümetin gayesi ve bu temaslardan beklentisi Bulgaristan Türkleri meselesini halletmekten ziyade Türkiye-Bulgaristan ilişkilerini yola sokmak” şeklindeki bir mesajı karşı tarafa iletmiştir.⁸¹⁰ Dolayısıyla Türkiye'nin bu dönemde önceliğinin Türk azınlıkların konumundan ziyade Türk-Bulgar ilişkilerinde işbirliğinin artırılması olduğu belirtilmiştir. Nitekim Türkiye-Bulgaristan ilişkileri açısından imzalanan göç antlaşması oldukça olumlu bir atmosfer yaratmıştır.

Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel “*memleketlerimiz arasında bağlayıcı, birleştirici bir unsur olduğuna inandığımız Bulgaristan'daki soydaşlarımızın bir kısmının parçalanmış aileleri birleştirmek gibi insani bir gaye ile Türkiye'ye göçüne imkan verecek olan bir antlaşma*” olarak değerlendirirken, Bulgaristan Başbakanı Jivkov ise ziyaretini “*iki ülke arasındaki dostluk ve yeni işbirliğine daha büyük hız vermek arzusunun bir ifadesi*” olarak nitelemiş, Bulgaristan'ın Dışişleri Bakanı ise antlaşmayı “*müspet yöndeki gelişmelerin güzel bir belirtisi olarak*” yorumlamıştır.⁸¹¹ Yapılan antlaşma her ne kadar azınlığı tatmin etmese de Türkiye'nin olanakları çerçevesinde Bulgaristan ile ilişkilerinde işbirliğini artırma isteğini de düşünerek azınlığın sorunlarına sınırlı da olsa bir çözüm bulmak için diplomatik girişimler yaparak göç aracını kullandığını görmekteyiz.

⁸⁰⁹ Bilal Şimşir, **Bulgaristan Türkleri**, Ankara: Bilgi Yayınları, 1986,s.325–338 ve Salih Uygur, “Büyük Göç Başlıyor. Tuna Boylarından Anadolu'ya Yazı Dizisi”, **Yeni Gazete**, İstanbul, 11–28 Mart 1969.

⁸¹⁰ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 18, Yasama Yılı 3, Cilt 32, 10.Birleşim, 29.9.1989

⁸¹¹ Şimşir, s. 384.

1968-1979 yılları arasında Türk azınlığın göç hareketleri Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerinin gündeminde yer alsa da karşılıklı ziyaretlerin artması ve 1968 Antlaşması'yla göç sorununun kısmen çözümü azınlık dışındaki konuların da görüşülmesine uygun bir ortam hazırlamıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde Türkiye'nin dünyada yaşanan gelişmeleri nasıl algıladığını öğrenmek üzere yine Batu'nun sözlerine kulak vermeliyiz.⁸¹² Batu'ya göre bu dönemde Türkiye'nin dış politikasının temel aktivite alanını ya da hareket alanını kendi bölgesi oluşturmuştur. Temel hedefi tüm komşularıyla işbirliği ve yumuşama ya da düzelme oluşmasına çalışmaktır. Arap ülkeleri, İran, Pakistan, Sovyetler Birliği ve Balkan ülkeleri ilişkilerinde düzelme yaşanmasını arzuladığı komşularındandır. Batu'ya göre Türkiye bu dönemde bölgesel politikalarının kavramını, anlayışını değiştirmek durumunda kalır. Bunun en önemli nedeni de yeni siyasi ve ekonomik gerçeklerin yeni bir bakış açısıyla değerlendirilmesine duyulan ihtiyaçtır.⁸¹³ Hızla gelişen baskılar ve imkanlar ekonomik işbirliğine duyulan ihtiyacı arttırmış, ekonomik bağımlılık daha güçlenmiştir. Petrol krizleri gibi ekonomik bağımlılığın daha da güçlenmesine yol açan global gelişmeler Ortadoğu ve Avrupa'yı birbirine bağlayan yeni ekonomik bağlantılar ortaya çıkmasını sağlamıştır. Türkiye bu bölgeler arasında geçişte önemli bir konumda olduğu için artan işbirliğinden etkilenmemesi mümkün değildir.⁸¹⁴ Dolayısıyla détente dönemini gerçekçi bir bakış açısından değerlendirerek bloklar arasında yumuşamanın genişleyen bir işbirliği ortamı sunmasından faydalanan bir pragmatizm stratejisi izlemiştir. Farklı sosyal yapıda olan devletler ile arasındaki ekonomik ve teknik işbirliği imkanlarını arttırmayı hedeflemiştir. 3 Temmuz 1973'de Helsinki'de açılan ve 18 Eylül 1973'ten 31 Temmuz 1975'te Helsinki Nihai Senedi'nin, imzalanması ile sona eren Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği Konferansı bu işbirliği sürecine ivme kazandıran bir ortam yaratmıştır.⁸¹⁵

⁸¹² Hamit Batu, "New Developments in Turkish Foreign Policy", *Foreign Policy*, Vol.5, No:4, (1976), s.5-17.

⁸¹³ *Ibid.*, s.8-9.

⁸¹⁴ "Başbakan Süleyman Demirel'in 1976 Yılı Bütçesi Dolayısıyla Millet Meclisi'nde Yaptığı Konuşmanın Dış Politika Kısmı 17 Şubat 1976", *Dış Siyaset Belgeleri (31 Mart 1975-1 Mart 1976)*, Ankara: Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 1976, s. 194-196.

⁸¹⁵ Bulgaristan ve Türkiye'nin de aralarında bulunduğu imzacı devletler "*Avrupa'da güvenliğin bölünmezliği ile birlikte, Avrupa'nın tümünde işbirliğinin geliştirilmesindeki ortak çıkarı kabul ederek, katılan devletlerin karşılıklı ilişkilerine yol gösterecek ilkeler bildirisini*" kabul etmiştir. Bildiri egemen eşitlik, egemenliğin özündeki haklara saygı, tehdide veya kuvvet kullanmaya başvurmadan kaçınma, sınırların dokunulmazlığı, devletlerin ülke bütünlüğü, anlaşmazlıkların barışçı yollarla çözümü, içişlerine karışmama, düşünce, din, vicdan ve inanç özgürlüklerini de kapsamak üzere insan hakları ve temel özgürlüklere saygı, halkların haklarının eşitliği ve kaderlerini kendilerinin saptamaları hakkı, devletler arasında işbirliği ve devletler hukuku uyarınca alınmış yükümlülüklerin iyi niyetle yerine getirilmesi şeklinde sıralanan on ilkedir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: "Avrupa'da Güvenlik ve İşbirliği

Türkiye'nin Bulgaristan ile ilişkileri özelinde bu dönemde nasıl bir dönüşüm yaşandığına bakacak olursak işbirliği alanlarının elektrik enerjisi mübadelesi, teknik yardım anlaşması, karayolu ve demiryolu nakliyatını geliştirmek üzere daha çok ekonomik alanda yapılan anlaşmalar bütününden oluştuğunu görürüz.

1971 yılında Sofya Büyükelçiliği'ne atanan Nihat Dinç 1970'li yıllarda Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin karşılıklı iki çıkar temeline dayandığını belirtir. Bunlardan ilki Bulgaristan'ın ticaret hacminin büyük bir bölümünü oluşturan Ortadoğu'ya ulaşması için tır kamyonlarının Türkiye'den geçmesidir. Diğeri ise 1960'larda Avrupa'ya giden Türk işçilerinin tatil dönemlerinde Türkiye'ye gelmek için tercih ettikleri karayolunun Bulgaristan'dan geçmesidir. Bu çıkarlar ekseninde iki ülke arasında oluşan karşılıklı bağımlılık ülkeler arasında geliştirilen işbirliğinin korunmasını zaruri kılmıştır.⁸¹⁶

Ayrıca iki ülke arasında işbirliğini korumayı gerektirecek olan bir diğer konu da elektrik alım-satımının yapılmasıdır. Dinç, Türkiye Başbakanı Demirel'in o dönem ekonomik sıkıntılar içinde olan Türkiye'nin Bulgaristan ile geliştirilecek ekonomik ilişkilere duyduğu ihtiyaç nedeniyle ilişkilerde elde edilen bu ivmenin korunması gerektiğini düşündüğünü belirtir.⁸¹⁷ Bu bağlamda 1972 yılında Türkiye Dışişleri Bakanı Ümit Haluk Bayülken'in daveti üzerine Bulgaristan Dışişleri Bakanı Mladenov Türkiye'ye resmi bir ziyarette bulunur. “*İki Dışişleri Bakanı, son yıllarda Türk-Bulgar ilişkilerinin samimi bir komşuluk havası içinde ve bağımsızlığa, egemenliğe, toprak bütünlüğüne ve içişlerine karışmamaya, hak eşitliğine saygı ilkelerine ve karşılıklı saygıya dayanan bir şekilde gelişmesini memnurlukla müşahade etmişlerdir*” diyerek ilişkilere ivme kazandırmışlardır.⁸¹⁸ 20 Temmuz 1975'te elektrik alımı anlaşması yapılmış ardından 4 Eylül 1975'te Bulgaristan Dışişleri Bakanı Mladenov'un Türkiye ziyareti⁸¹⁹ ve Aralık 1975'te Türkiye Başbakanı Süleyman Demirel ve Dışişleri Bakanı İhsan Sabri Çağlayangil'in Bulgaristan ziyaretleri sırasında yeni işbirliği prensiplerine dayalı bir “Türk-Bulgar İyi Komşuluk İlişkileri

Konferansı Son Senet”, **Dış Siyaset Belgeleri (3), (31 Mart 1975–1 Mart 1976), Teknik Antlaşmalar**, Ankara: Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 1976,s.26-45.

⁸¹⁶ Nihat Dinç, **Gönüllü Diplomat**, İstanbul: İthaki Yayınları, 1998,s. 90–94.

⁸¹⁷ Ibid.

⁸¹⁸ “Türk-Bulgar Ortak Bildirisi”, **Türk Kültürü**, Sayı:27,Yıl: 7, (Kasım 19729, s. 36-37.

⁸¹⁹ **Dış Siyaset Belgeleri (31 Mart 1975–1 Mart 1976) II**, Ankara: Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 1976.s.24–25.

Deklarasyonu” imzalanmıştır.⁸²⁰ İki tarafın da üzerinde uzlaşmaya vardığı prensipler şu şekilde ifade edilmiştir: “*Türk-Bulgar ilişkileri gözden geçirilirken, bunların karşılıklı saygı ve anlayış, her iki ülkenin bağımsızlığına, hükümranlığına ve toprak bütünlüğüne saygı ve içişlerine karışmama zihniyeti içerisinde gelişmekte olduğu müşahade edilmiştir.*”⁸²¹

Bu ziyaretler sonucunda ticaret, nakliyat, ulaştırma, tarım, ortak sular, enerji ve sanayi gibi alanlarda ortaya çıkan işbirliği sayesinde 1972-1976 yılları arasında ticaret hacminde %400 oranında bir artış olmuştur.⁸²²

Türkiye ve Bulgaristan arasındaki ilişkiler böylesine olumlu bir seyir izlerken daha önce de ifade ettiğimiz gibi Bulgaristan’da yaşayan Türklere uygulanan asimilasyon politikası da şiddetlenmiştir.⁸²³ Bunun en önemli nedenlerinden Türkiye’nin Kıbrıs müdahalesi ve BKP’nin “kaynaşmış sosyalist millet” yaratma hedefine ulaştığı düşüncesidir. Türk azınlığın Türkiye ile bağlarını kopararak hem sınırları içinde ikinci bir Kıbrıs tehdidini önlemek istemiş, Türklerin zorla Müslümanlaştırılmış Bulgarlar olduğu tezini öne sürerek de Türkiye’de yaşayan Türkler ile aralarında bir bağ olmadığını ispat etmeye çalışmıştır. Bu çerçevede Bulgar yönetimleri azınlığın 1978 yılından itibaren Türkiye’ye göç etmelerini yasaklamıştır. Ancak azınlığın göç taleplerinin devam etmesi nedeniyle ilişkilerin gündemine yeniden alınması gerekmiştir. Bu dönemde Türkiye’nin azınlığın söz konusu talepleri ve yaşam koşullarında meydana gelen gelişmeler karşısında diplomatik girişimler yapmak yerine önceliği Türkiye ve Bulgaristan ilişkilerinin geliştirilmesine verdiği görülmektedir. Türk azınlığa baskıların arttığı bir dönemde Türkiye Cumhurbaşkanı Kenan Evren’in Bulgaristan’a yaptığı ziyaret bu bağlamda oldukça önem taşımıştır. 24–27 Şubat 1982 yılında Kenan Evren’in Bulgaristan ziyareti sırasında yayımlanan ortak bildiriye göç konusuna şu şekilde değinilmiştir: “*İki taraf kitlesel göç hareketlerine ilişkin olarak daha önce akdedilmiş antlaşmaların sona erdiğini müşahade etmişler ve Bulgaristan’da ve Türkiye’de bulunan ayrılmış ailelerin birleştirilmesi için kişisel talepleri, insani*

⁸²⁰ Mehmet Saray, **Türkiye ve Yakın Komşuları**, Ankara: Divan Yayınları, Atatürk Araştırmaları Merkezi, 2006,s.12-13.

⁸²¹ **Dış Siyaset Belgeleri (31 Mart 1975-1 Mart 1976) II**, Ankara: Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 1976.s.26.

⁸²² Michael B.Bishku, “Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation”, *Mediterranean Quarterly*, Vol.14,No:2,(Spring 2003),s. 88.

⁸²³ Bu dönemde uygulanan politikalar hakkında ayrıntılı bilgiler için bakınız: “Bulgaria: Imprisonment of Ethnic Turks”, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(Ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s.121–167.

mülâhazalarla ve kendi mevzuatları çerçevesinde, olumlu olarak çözümlenmek konusunda mutabık kalmışlardır".⁸²⁴ Lütem'e göre, Bulgar tarafı bu mutabakatı Türkiye'nin yeni bir göç anlaşması yapılmamasını kabul ettiği şeklinde yorumlamıştır.⁸²⁵

Sonuç olarak 1968–1984 döneminde iki devlet arasında devlet başkanları, başbakanlar ve dışişleri bakanları düzeyinde 22 ziyaret yanında 13 antlaşma imzalanmasıyla görülebilen⁸²⁶ 1970'li yıllardaki işbirliği azınlığa dair konuların ikili ilişkilerin gündeminde öncelikli konumunu yitirmesine neden olmuştur. Ancak Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk azınlığı hatırlamasını sağlayacak gelişmeler 1984 yılında isimlerinin zorla değiştirilmesi süreci ile doruğa ulaşan asimilasyon politikası ile başlamıştır. Böylece siyasal ve ideolojik farklılıklara rağmen olumlu bir seyir izleyen Türkiye-Bulgaristan ilişkileri 1984 yılında isim değiştirme kampanyası ile patlak veren olaylar sonucunda yeni bir kriz dönemine girmiştir.

3. “Yeniden Doğuş” Politikası ve Türkiye (1984–1989)

Türkiye'nin Bulgaristan ile ilişkilerindeki işbirliğine atfettiği önemin dışında bu dönemde kendi iç dinamiklerinde yaşanan gelişmeler nedeniyle de Türk azınlığa uygulanan baskılara fazla bir tepki göstermeyeceğini düşünen Sofya, 1984 yılından itibaren asimilasyon politikasını şiddetlendirmiştir. Türkiye'nin Kürt sorunu gibi kendi azınlık sorunu ile uğraşması, 1980 darbesi sonrası siyasal iklimin Bulgaristan'da yaşananları dikkate almasının uygun olmaması, Pomakların isim değiştirme sürecine daha önce sessiz kalmasının kendi politikaları bakımından zaten uzun dönemden beri Bulgar hükümetinin hedeflediği bir sona ulaşmak için uygun bir ortam oluşturduğunu düşünmesine neden olmuştur. Fakat Bulgar yönetimlerinin beklentileri haklı çıkmamış, Türkiye azınlığın sorunlarına kayıtsız kalmamış, Türkiye-Bulgaristan ilişkileri tarihinin en karanlık dönemine girmiştir. Peki bu defa Türkiye neden Bulgaristan'daki Türkleri hatırlayarak dış politika gündemine taşımıştır? Türkiye'de yaşayan göçmenlerin konuyu gündemde tutmaları ile oluşan kamuoyu baskısı ve Soğuk Savaş ortamında gerginleşen blok politikaları içinde ABD'nin Bulgaristan'daki insan hakları ihlaline giren uygulamaları sosyalizm karşıtı propagandayı güçlendirmek üzere kullanmak istemesi nedeniyle Türkiye'ye destek vermesi ve bu dönemde Türkiye'de yaşanan insan hakları

⁸²⁴ Ömer Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt II, 1986–1987**, Ankara: ASAM Yayınları, 2006, s. 104–105.

⁸²⁵ Ibid.

⁸²⁶ Ömer Lütem, “The Past and Present State of the Turkish-Bulgarian Relations”, **Dış Politika**, No:1-4, (1999), s.69.

ihlalarının uluslararası platformlarda dile getirilmesi gibi dış faktörlerin etkisi azınlık konusunun yeniden ilişkilerin gündeminde üst sıralara çıkmasını sağladığını söyleyebiliriz.

Bulgar hükümeti tarafından yapılan resmi açıklamalarda isim değiştirme politikasının gönüllü olarak gerçekleştiğinin ifade edilmesi⁸²⁷ ve basına uygulanan sansür nedeniyle sınırlı bilgiye sahip olunması ilk anda Türkiye'nin tepki göstermesini geciktirmiştir. Bulgaristan'ın Ankara Büyükelçisi'nin Dışişleri Bakanlığı'nda yaptığı görüşmelerde Türkiye, Bulgaristan'ın içişlerine karışma niyetinde olmadığını ancak, uluslararası medyaya yansıyan haberlerin Bulgar hükümetinin resmi açıklamalarının tam tersi bir görüntü sergilemesi nedeniyle Türk azınlık hakkında kaygılarını dile getirmiştir.⁸²⁸ Dönemin Dışişleri Bakanı Halefoğlu'na göre, Bulgaristan'dan gelen haberler karşısında önceleri "sessiz diplomasi" yürütülmüştür.⁸²⁹

Bu kriz döneminde Sofya'da Türkiye Büyükelçisi olarak görev yapan Lütem'e göre, devlet isim değiştirme kampanyası ile ilgili olarak sadece büyükelçiliğin raporlarından yararlanmış, başka bir deyişle diğer kurumlar bu konu hakkında oldukça sınırlı bir bilgiye sahip olabilmıştır.⁸³⁰ Bu nedenle Ankara açısından yaşanan olaylar şaşkınlık yaratmıştır. Büyükelçi Lütem, Bakanlar Kurulu'nda "Bulgarların durup dururken neden bu harekete tevessül ettiklerinin zihinlerde soru yarattığını" gördüğü için "bu hareketin durup dururken değil, çok önceden başladığını, fakat olayların sayısının az olduğu için dikkat çekmediğini" ifade ettiğini belirtir.⁸³¹ Ankara'nın ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemesinin ardında asimilasyon politikasına dair bu bilgi eksikliği ve Bulgaristan ile ilişkilerdeki işbirliğini korumak ihtiyacı yanında Soğuk Savaş'ın yarattığı ideolojik kutuplaşmada atacağı adımların blok politikasından bağımsız olamayacağı düşüncesi bulunmaktadır.

Türkiye'nin tepkilerini sınırlandıran en önemli etmenlerden biri Bulgaristan ile geliştirdiği ekonomik ilişkileridir. Özellikle Bulgaristan'ın Kapıkule ve Dereköy sınır kapılarından Türkiye'ye her yıl Avrupa ülkelerinde yaşayan üç milyon

⁸²⁷ "Turkish Minority in Bulgaria-Foreign Press Coverage (19-27 February 1985)", **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents : 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(Ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990., s. 50.

⁸²⁸ "Statement of Mr. Mesut Yılmaz, Turkish Minister of State and Acting Minister of Foreign Affairs, Ankara, 22 February 1985 ", **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents : 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(Ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 64.

⁸²⁹ "Bulgaristan'daki Türk Azınlığı Davası Milletlerarası Forumlarda Savunuluyor", **Türk Kültürü, Atatürk Sayısı**, Sayı: 271, Yıl: 24, (Kasım 1985),s. 445-453.

⁸³⁰ Ömer Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt 1, 1983-1985**, Ankara: ASAM Yayınları, 2000,s. 224-226.

⁸³¹ Ibid.,s.233.

Türk vatandaşı transit geçiş yaptığı için verilecek tepkinin bu geçişleri engellemesinden endişe edilmiştir. 21 Şubat 1985'te Başbakan Özal, “ *Bugün biz Bulgaristan'daki soydaşlarımızla gönümüzün arzu ettiği gibi ilgilenemiyoruz. İstedığımız tedbirleri alamıyoruz. Bulgaristan ile iki ayrı bloktayız. Biri sosyalist, diğeri Batı bloku. Dünyanın şartları böyle. Bizim dışımızda etkenler var.*” şeklinde bir açıklama yaparak Soğuk Savaş'ın sınırlayıcı etkisinin altını çizmiştir.⁸³² Lütem'e göre Türkiye, Sovyetler Birliği'nin Bulgarları destekleyeceğini düşünmüş ve bu da onun hareket kabiliyetini sınırlandırmıştır.⁸³³

1985'ten 1989'a kadar sürecektir kriz döneminde Türkiye'nin temel hedefleri Bulgar yönetiminin ikili ve uluslararası antlaşmalarla üstlendiği yükümlülüklerinin bir gereği olarak ülkesindeki Türk azınlığın varlığını kabul etmesi ve Bulgaristan ile karşılıklı müzakere yoluyla yapılacak bir antlaşma çerçevesinde Türk azınlığın göç etmesine imkân sağlanması şeklinde iki eksende belirlenmiştir. Bu hedefleri Dışişleri Halefoğlu şöyle dile getirmektedir: “ *Türkiye bu konuya başından beri soğukkanlı ve ölçülü bir tutumla eğilmiş, iki ülke arasındaki komşuluk ilişkilerini dikkate almış ve kamuoyunu heyecana sevk edici bir tutum izlemekten kaçınmıştır. ..Türkiye, göç antlaşması da dahil olmak üzere bütün meseleleri müzakere yoluyla çözümlenmeye hazırdır. Bulgaristan'da yaşayan soydaşlarımızın yasalar ve milletlerarası anlaşmalarla tanınan haklarının korunması için Hükümetimiz hiçbir yardımı esirgemeyecektir.*”⁸³⁴ Başbakan Özal, “bizim milli politikamız, açıkça Bulgaristan Türklerinden ne kadar gelmek isteyen varsa Türkiye'ye almaktır. Bir tek şartımız var: Bulgaristan bizimle göç antlaşması imzalasın”⁸³⁵ diyerek daha önceki dönemlerden farklı bir politika stratejisi belirlemiştir. Soğuk Savaş dönemi boyunca Türk azınlığın göç etmesini mümkün olduğunca önlemek ya da gelmek isteyenlerin bir göç antlaşması çerçevesinde haklarını koruyarak mali külfet yaratmadan Türkiye'ye getirilmelerini sağlayacak olan politika bu defa yerini söylem düzeyinde “ tüm Türk azınlık Türkiye'ye gelebilir” şeklinde bir yaklaşıma bırakmıştır.

Ankara bu hedeflerini uluslararası ve ikili antlaşmalara dayanarak belirlemiştir. 1925 yılında yapılan Dostluk Antlaşması çerçevesinde Bulgaristan'ın Türk

⁸³² **Milliyet**, “ Özal: Bulgarlar Yarını Düşünsün”, 22 Şubat 1985.

⁸³³ Emekli Büyükelçi Ö.Engin Lütem ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: Avrasya İncelemeleri Merkezi, 27 Mayıs 2010.

⁸³⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, B:67, 28.2.1985, O:1, s.276.

⁸³⁵ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 18, Yasama Yılı 3, Cilt 32, 10.Birleşim, 29.9.1989,s. 96–97.

azınlığın varlığını kabul ederek onlara çeşitli haklar sağlamayı ve isteyenlerin göç etmelerine engel çıkarmamayı kabul etmesi en temel hukuki dayanağı sağlamıştır. Ayrıca 1947 Paris Antlaşması da Bulgaristan'a ülkesinde yaşayan azınlıkları koruma sorumluluğu yüklemiş, 1975 yılında imzaladığı Helsinki Sözleşmesi'nin 7.maddesine göre azınlıklara kanun önünde eşitlik tanımak başta olmak üzere temel insan haklarını etkili kılacak bir yasal düzenlemenin yapılması öngörülmüştür.⁸³⁶ Bu bağlamda Türkiye yaptığı tüm açıklamalarda bu antlaşmalara vurgu yaparak Bulgaristan'ı uluslararası hukuka uymaya davet etmiştir.⁸³⁷

Bulgaristan'dan gelen haberlerin doğrulanması ve Bulgar yetkililerinin yapılan görüşmelerde “*Sözde Bulgar Türkleri denen kişilerin Türk milleti ve Türk devleti ile ilgisi yoktur. Onlar Bulgar vatandaşıdır. Bulgar vatandaşları ile uğraşmak Bulgaristan'ın içişlerine karışmaktır. İsim değiştirme süreci ise gönüllü olarak yapılmaktadır*”⁸³⁸ şeklinde bir söylemi benimsemesi Türkiye'nin daha sert bir tutum takınmasına neden olmuştur.⁸³⁹

Bakanlar Kurulu'nda yapılan görüşmelerde konunun iç ve dış basında canlı tutulmasına gayret edilmesi, TRT'nin yapmakta olduğu yayınları arttırması, yabancı basının olayları yerinde incelemeye teşvik edilmesi, diğer ülkelerle yapılan temaslarda ve uluslararası kuruluşlarda “soydaş konusunun” açılması, yapılan baskı ve eziyetlerin İslam ülkelerine duyurulması, yeni bir göç anlaşması yapılması, Bulgaristan'a bağımlılık yaratan ekonomik ilişkilerin tasfiye edilmesi gibi tedbirlerin alınabileceği kararlaştırılmıştır. Bu bağlamda Ankara tek taraflı müdahaleden ziyade Bulgaristan ile anlaşma çerçevesinde azınlık sorunlarını çözmeye öncelik vermiştir. Bu bağlamda 1989 yılına kadar ikili ilişkilerinde gerek ekonomik, gerekse de siyasi yönden baskı uygulamış, sorunu uluslararası platformlara götürerek uluslararası alanda da mevcut baskı politikasını devam ettirmiştir. Böylece akraba devlet olarak duygusal bir tepki yerine ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemiştir.

Türkiye öncelikli olarak Bulgaristan ile ikili ilişkilerinde diplomatik yollardan sorunu çözmek istemiştir. Bu bağlamda Şubat-Ağustos 1985 arası dönemde

⁸³⁶ Tekin Akıllıoğlu, “Bulgaristan'ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslararası İnsan Hakları Bağlamında İncelenmesi”, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, Cilt 44, Sayı 3, (1989), s. 145.

⁸³⁷ “Turkey Urges Bulgaria To Fullfill Her International Obligations”, Extract from Newspot of 11 April 1985, *The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I*, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 128–129.

⁸³⁸ Lütem, s. 234–235.

⁸³⁹ Ibid, s.233.

karşılıklı nota trafiği yaşanmıştır. 20 Şubat 1985'te Bulgaristan'a verilen notada "iki ülke arasında mevcut sorunların geniş kapsamlı göç anlaşması konusu da dahil olmak üzere, dışişleri bakanları düzeyinde ele alınıp görüşülmesi teklif edilmiştir".⁸⁴⁰ 22 Şubat 1985'te Devlet Bakanı Mesut Yılmaz " *Bulgaristan'daki soydaşlarımıza yapılan bu baskılar ve özellikle Türk isimlerinin Bulgar isimleri ile değiştirilmesi hükümetimiz ve milletimizce hiçbir zaman tecviz edilmeyecek bir uygulamadır. Bulgaristan'daki soydaşlarımızın maruz kaldıkları hareketlere ilgi duymamak ve icabeden tedbirleri almamak, gerek bizim hükümetimiz gerek bundan sonraki Türk hükümetleri için mümkün değildir*" diyerek Ankara'nın bu konudaki kararlılığını dile getirmiştir.⁸⁴¹ Dışişleri Bakanlığı sözcüsü Yalım Eralp Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşayan Türkleri "Türk azınlık" ve "soydaşı" olarak gördüğünü ve bu nedenle de Bulgaristan tarafından içişlerine müdahale edildiğine dair yapılan şikâyetlerin de bu bakımından temelsiz olduğunu belirterek akraba devlet rolünün açıkça üstlenildiğini göstermiştir.⁸⁴² Bulgaristan yönetimi ise Dışişleri Bakanı Mledenov aracılığıyla Türkiye'nin izlediği politikayı sürdürdüğü takdirde onun kendi azınlık sorunlarını nasıl hallettiğini, Kürtlere, Ermenilere ve Araplara nasıl davrandığından bahsedebileceklerini belirtmiş; Türkiye'yi içişlerine karışmakla suçlamıştır.⁸⁴³

Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik koşulların Bulgaristan'dan gelecek yeni bir göç hareketini hazmedemeyeceği düşünüldüğünde Bulgaristan'a yaptığı her çağrıda neden kapsamlı göç önerisi getirdiği tartışma konusudur. Nitekim Başbakan Özal'ın Şubat 1985'te göçmen derneklerinden bir grup ile yaptığı görüşmede kendisine Türkiye'nin kapılarını açtığında 500–700 bin civarında azınlığın geleceğinin söylenmesi üzerine "nasıl altından kalkacağız o vakit?" diye tepki gösterdiği görülmüştür.⁸⁴⁴ Burada Lütem'e göre Türkiye'yi böyle bir öneriyi yapmaya sevk eden temel düşünce, 1968 Göç Antlaşması müzakereleri sırasında Demirel ve Ecevit hükümetlerinin Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov'un Türklerin tamamının göç etmesi teklifinin kabul edilmemesi nedeniyle Bulgaristan'da var olan "zamanında biz verdik, siz almadınız. O zaman burada kalanlara istediğimizi yaparız" şeklinde algıyı

⁸⁴⁰ Ömer Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt 1, 1983–1985*, Ankara: ASAM Yayınları, 2000, s.240.

⁸⁴¹ Ibid, s.241.

⁸⁴² Turkey Considers the Turks in Bulgaria a "Turkish Minority" and Her Kinsmen", Extract form Newspot (Ankara) of 14 March 1985, *The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I*, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 104

⁸⁴³ Lütem, s. 320.

⁸⁴⁴ Cumhuriyet, 13 Şubat 1985 Aktaran: Lütem, "Türk-Bulgar İlişkileri", s. 217.

değiştirmektedir.⁸⁴⁵ “Geniş kapsamlı göç”, Ankara’nın bu dönemde sıkla dile getirdiği bir araca dönüşmüştür. Örneğin, Başbakan Turgut Özal 27 Şubat 1985’te yaptığı bir konuşmada,

“Bulgaristan’ın göndereceği soydaşlarımıza kucağımız açıktır. ..Buradaki soydaşlarımızı eskiden olduğu gibi daha büyük bir kitle halinde Türkiye’ye kabul edebilir miyiz? Karşımıza şu laf söylenmiştir: Efendim, şu kadar insanı, 300-500 bin almaya kalktığımız zaman, zaten memlekette işsizlik var. Bunu nasıl yerleştireceksiniz? Ekonomimiz altüst olur mu, olmaz mı? Hemen şunu söyledim: Bizim memleketimiz güçlüdür. Bizim memleketimizin insanları bu gibi konular karşısında imkânları ne ise her türlü yardımı yaparlar. Biz bundan korkmayız. İsterlerse 300 bin değil, daha fazla insan göndersinler. Buyursunlar, kucağımızı açarız.”

diyerek daha önceki tutumundan farklı bir duruş sergilemiştir.⁸⁴⁶ Ekonomik açıdan Bulgaristan’dan gelecek göç dalgasını göğüsleyecek gücü olmasa da Özal hükümetini böyle bir söylem benimsemeye yönlendiren nedenlerin başında kamuoyu tarafından gösterilen tepkiler bulunmaktadır.⁸⁴⁷

1985 yılından itibaren gerek Türk basınında, gerekse de dış basında konuya olan ilgi artmıştır.⁸⁴⁸ Aynı zamanda Meclis’teki muhalefet partileri de isim değiştirme politikalarına hükümetin tepki göstermesi gerektiğini güçlü bir sesle dile getirmiştir.⁸⁴⁹ Türkiye’de yaşayan göçmenlerin kurduğu derneklerin örneğin Balkan Türkleri Dayanışma Derneği’nin, yürüttüğü imza kampanyası, çeşitli protesto yürüyüşleri,⁸⁵⁰ uluslararası basın⁸⁵¹ ve bağımsız insan hakları kuruluşlarının⁸⁵² da Bulgaristan’da

⁸⁴⁵ Lütem, s.217-218.

⁸⁴⁶ **Milliyet**, “Özal:Soydaşlarımıza Kucağımız Açıktır”, 28 Şubat 1985,s.12.

⁸⁴⁷ “Turkish Presence and Culture in Bulgaria Exhibition”, Extract from Newspot of 28.03.1986, No:86/13”, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1986 Volume II**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990,s.118-120, “ Reactions Continue to Opression of Ethnic Turks in Bulgaria”, Extract from Newspot of 11 April 1986, No:86/15, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1986 Volume II**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990,s.186-189.

⁸⁴⁸ Türkiye’deki yayın organlarının tepkileri için bakınız: *Türk Kültürü, Bulgaristan Türkleri Özel Sayısı*, Sayı 263, Yıl: 23, Mart 1985,s. 153–237. Ayrıca **Türk Basınında Bulgaristan Türkleri, Zorla Ad Değiştirme Sorunu**, Ocak-Nisan 1985, Bilal N.Şimşir (der.), Ankara: Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü, 1985.

⁸⁴⁹ *TBMM Tutanak Dergisi*, Birleşim 67, Oturum 1, 28.2.1985

⁸⁵⁰ “Reaction to Opression of Turkish Minority in Bulgaria”, Extract from Newspot of 21 March April 1985, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990,s.110-111; “ Thousands of People Rally in Istanbul To Condemn Opression of Turkish Minority in Bulgaria”, Extract from Newspot of 28 March 1985, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990,s. 114-118.

⁸⁵¹ “The World Press on The Bulgarian Opression Against the Turkish Minority in Bulgaria”, Appendix I, **The Turks of Bulgaria in international fora documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990,s.257-269.

⁸⁵² **The Turks of Bulgaria in international fora documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, s.120-167.

yaşananlarla ilgilenmeye başlaması kamuoyunun dikkatini bu konuya yoğunlaştırmasına neden olmuştur.

Başbakan Özal'ın açıklamaları, yapılan gösteriler, açlık grevleri gibi 1986 yılında kamuoyu nezdinde yürütülen politikalar Türkiye'nin Sovyetler Birliği ile ilişkilerini de etkilemiştir. Örneğin Başbakan Özal'ın Moskova ziyareti sırasında Gorbaçev tarafından kabul edilmemesi izlenen bu tutumun Sovyetler Birliği'nde yarattığı bir rahatsızlığın tezahürü olarak yorumlanmıştır.⁸⁵³ Sovyetler Birliği'nin ise tavrı Türkiye ve Bulgaristan'ın ikili görüşmeler yoluyla bu sorunu halletmesiydi. 1986 yılı Kasım ayında Viyana'da başlayan gizli görüşmeler bu isteğin etkisiyle gerçekleştirilmiştir.⁸⁵⁴ Dışişleri Bakanı Halefoğlu'nun sözleri Türkiye'nin 1984'te başlayan isim değiştirme kampanyası sonrası gösterdiği ilk tepkilerin yerini kararlı tutumlara bıraktığını göstermektedir. Türk tarafı "*Osmanlı İmparatorluğu'nun tasfiyesi ile birlikte sınırlar dışında kalan Türk azınlıkların bir sorun olmasını değil, ilgili ülkelerle Türkiye'yi yaklaştıracak bir unsur teşkil etmelerini, yaşadıkları ülkelerin iyi vatandaşları olmalarını, ancak kendi dillerini, dinlerini muhafaza etmeleri ve milletlerarası antlaşmalarda öngörülen tüm haklardan yararlanmalarını istediğini*" dile getirirken,⁸⁵⁵ Bulgaristan'daki algı da "Türk başbakanının açıkça Bulgaristan'ı tehdit ettiğini, Türk ordusu Sofya'ya çağrılarının yapıldığını, Türkiye'nin askeri bütçesinin üç misli artmasının Türkiye'nin milli savunma ihtiyaçlarının çok üzerinde olduğu için başka bir amaç için kullanılacağı" yönünde olmuştur.⁸⁵⁶

Bu gizli görüşmelerin ardından Sofya büyükelçiliği kanalıyla yürütülen ilişkilerde sadece azınlık sorunları değil, örneğin Rezve Deresi,⁸⁵⁷ Karadeniz kıta sahanlığı ve karasuları sorunlarının müzakeresi, Karma Ekonomik Komisyon ve diğer alanlardaki işbirliği komisyonlarının geliştirilmesi, transit taşımacılık konuları ile ilgili görüşmeler hakkında da değerlendirmeler yapılmıştır. Özetlersek, 1986 Aralık ayından 1987 Nisan ayına kadar geçen sürede taraflar arasında gerçekleştirilen görüşmeler olumlu sonuç vermemiştir. Bulgaristan ile ilişkilerin normalleşmesinin yani iyi

⁸⁵³ Ömer Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt II, 1986-1987**, Ankara: ASAM Yayınları, 2006,s.95

⁸⁵⁴ Görüşmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt II, 1986-1987**, s.95-105.

⁸⁵⁵ Ibid, s. 88-89.

⁸⁵⁶ Ibid, s.89

⁸⁵⁷ İki ülke arasındaki sınırın bir parçasını oluşturan ve Karadeniz'e dökülen Rezve (Mutlu) Deresi 1940'lı yıllarda Bulgaristan'ın kendi sınır tarafına yaptığı tahkimat sonucunda Türkiye aleyhine değişmeye başlayınca Türkiye'nin de kendi sınırında benzer bir yapılanma içinde olması sonucu dere yatağının daralması ve su baskınlarına yol açmasıyla ortaya çıkan bir sorundur. İki tarafın da karşılıklı olarak yapmış olduğu tahkimatta ortaya çıkan sorunlara çözüm bulmak amacıyla teknik düzeyde Aralık 1986'da başlayan görüşmelerden bir sonuç elde edilememiştir. Ömer Lütem, **Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt I, 1983-1985**, Ankara: ASAM Yayınları, 2000,s.144-145.

komşuluk ilişkilerinin ve işbirliğinin yeniden tesis edilmesinin ön koşulu olarak burada yaşayan Türk azınlığın haklarının iade edilmesi ve isteyenlerin göç etmelerine mani olunmaması Türkiye açısından önem taşımıştır.⁸⁵⁸

Bulgaristan ile gerçekleşen gizli görüşmelerden ve 23 Şubat 1988'de Bulgaristan ile Belgrad'da imzalanan protokolle başlayan diyalog ve sonrasında yapılan üst düzey temaslar sonunda de taleplerine olumlu bir yanıt alınmadığında önce ilişkilerini asgariye indirmiş, kültürel ve sportif temaslar kesilmiş, elektrik alımı durdurulmuştur. İkili ilişkilerin boyutları dışında Bulgaristan'daki Türklerin yaşadığı sıkıntılar başta BM⁸⁵⁹ olmak üzere İslam Konferansı Örgütü (İKÖ), AGİT,⁸⁶⁰ Avrupa Konseyi⁸⁶¹, Dünya Ekonomik Forumu⁸⁶² ve NATO⁸⁶³ gibi uluslararası platformlarda dile getirilmiştir. Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz “*Bulgaristan’ı uluslararası forumlarda güç duruma düşürmek gibi bir niyetimiz yoktur. Bizim amacımız, azınlık sorununa, mevcut ikili antlaşmalar ve uluslararası belgeler çerçevesinde diyalog yoluyla çözüm bulabilmektir. Biz diğer komşularımızla olduğu gibi Bulgaristan’la da dostluk ve iyi ilişkiler idame ettirmeyi samimiyetle arzu etmekteyiz*” şeklinde Türkiye’nin temel politikasını ifade etmiştir.⁸⁶⁴ İlk kez 6 Mart 1985’te İKÖ gündemine alınan Bulgaristan’daki Türklerin durumu ile ilgili olarak Türkiye hükümetinin Bulgaristan’a

⁸⁵⁸ Ibid., s.119-120.

⁸⁵⁹ “ Speech Delivered By The Turkish Permanent Representative to the UN Mr. İlter Turkmen At The Meeting of The Islamic Group in The UN on The Plight of The Turkish Moslem Minority in Bulgaria Newyork, April 8, 1985 ”, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s. s.123-124. Büyükelçi İlter Türkmen yaptığı konuşmada “ Bulgaristan’daki Türklerle insani nedenlerle ilgilendiklerini, başka bir ülkenin içişlerine karışmak gibi bir niyetleri olmadığını belirtmiştir. “ Press Release Issued By The Turkish Permanent Mission to The United Nations, Newyork, 24 October 1985”, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, s.243-246.

⁸⁶⁰ “ Statement By The Turkish Delegation Concerning The Turkish Minority in Bulgaria, Conference on Security and Cooperation in Europe Meeting of Experts on Human Rights Ottawa, 7 May-17 June 1985, May 21, 1985”, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s.152-163; “ The Statement of Mr. Vahit Halefoğlu, The Turkish Minister of Foreign Affairs, In Helsinki At The 10th Anniversary of CSCE , Helsinki, 1 August 1985”, **The Turks of Bulgaria in international fora documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 220-222. Dışişleri Bakanı Halefoğlu yaptığı konuşmada Bulgaristan’da yaşayan Türklerin zorla isim değiştirme sürecine maruz bırakıldıklarını, Bulgaristan’ın ahde vefa ilkesine aykırı olarak Türk azınlığı Bulgarlaştırmaya çalıştığını belirtmiştir.

⁸⁶¹ “ Motion for The Resolution on The Situation of The Turkish Minority in Bulgaria Presented By Mr.Kamuran İnan and 12 Other Parliamentarians To the Parliamentary Assembly of the Council of Europe, Doc. 5376” 20 March 1985, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 108-109.

⁸⁶² “ Speech Delivered By The Turkish Minister of Foreign Affairs Mr. Vahit Halefoğlu At The Round Table Meeting of The World Economic Forum Held At Istanbul”, 21 March 1985, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1990, s.109–110.

⁸⁶³ “ North Atlantic Assembly Resolution Adopted By The Political Committee On The Repression of The Turkish Minority in Bulgaria Presented By Mr.İsmail Şengün (Turkey) And The Turkish Delegation, 14 October 1985”, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, s. 239-240. Türkiye NATO üyelerinin Bulgaristan’da yaşanan insan hakları ihlalleri konusunda kayıtsız kalmamalarını ve Bulgaristan ile ilişkilerinde bu konuya önem verdiklerini göstermelerini istemiştir.

⁸⁶⁴ *TBMM Tutanak Dergisi*, ,B:84, O:1, 27.4.1989,s.9.

yaptığı görüşme çağrısı yaptığı dile getirilerek “İslam ümmetinin Bulgaristan’daki Müslüman Türklerin dini ve kültürel haklarının sistematik bir şekilde yok edilmesi karşısında kayıtsız kalamayacağı” dile getirilmiştir.⁸⁶⁵ Türkiye’nin girişimleri neticesinde Bulgaristan’ın uluslararası saygınlığı zedelenmiştir. İKÖ, Bulgaristan’ı kınama kararı almıştır. Ayrıca önceleri gizlice yürütülen asimilasyon politikası dünya kamuoyunun dikkatini çekmiş, basın ve bağımsız uluslararası kurumların Türklerin yaşadığı yerleri ziyaret etmesine kısmen olsa da izin verilmiştir.⁸⁶⁶ Bu dönemde Sovyetler Birliği’nde Glasnost ve Prestroika politikaları ile yaşanan değişim sürecinin de etkisiyle Bulgaristan’ın uyguladığı politikaların kendi içişleri olduğu belirtilmiş⁸⁶⁷ ve beklentilerin aksine Bulgaristan’a destek verilmemiştir.

Uluslararası baskıların yoğunlaşması ve Sovyetler Birliği’nin desteğinden yoksun kalması nedeniyle zor durumda kalan Jivkov yönetimi Mayıs 1989’da bir karar alarak isteyen Türklerin “Büyük Gezinti” adıyla Türkiye’ye turist vizesiyle gitmesinin önünü açmıştır. Kararın gerekçesi çıkarılan yeni pasaport kanunu çerçevesinde pasaportların yenilenmesidir. Fakat asıl amacın Türkiye’nin ısrarla göç olanaklarının sunulması konusunda yaptığı açıklamalar karşısında antlaşma yapmaksızın zorla sınır dışı etme yöntemini kullanarak Türk azınlıktan kurtulmak ve böylece Türkiye’yi de zor durumda bırakmaktır. Sofya’nın bu kararı Türkiye’yi “dış Türkler” politikasında önemli bir sınavla başbaşa bırakmıştır.

Jivkov yönetiminin bu kararı sonrasında Türkiye’nin de vize koşulu olmaksızın Bulgaristan’dan gelen Türklere kapılarını açması 20 Ağustos 1989’a kadar 321.000 kişinin⁸⁶⁸ yurtlarını terk etmesiyle ortaya çıkan II. Dünya Savaşı’ndan sonra Avrupa’daki en büyük göç hareketlerinden birini yaratmıştır. Bulgaristan’dan zorunlu göçün başladığı 2 Haziran 1989’dan Mayıs 1990’a kadar vizeli ve vizesiz olarak

⁸⁶⁵ “Statement Given By Mr.Sharifuddin Pirzada, Secretary General of The Organization of the Islamic Conference, On the Plight of Muslim Minority of Turkish Origin in Bulgaria”, 6 March 1985, **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1986 Volume II**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, s.96.

⁸⁶⁶ **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents: 1985 Volume I**, Bilal N. Şimşir(ed.), Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990, s.120-167.

⁸⁶⁷ Lilia Petkova, “The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947-2000”, **Ethnopolitics**, Vol.1, No:4, 2002, s.48.

⁸⁶⁸ Ömer Lütem, iki ay içinde 321.000 kişinin göç ettiğinden bahsederken, Vasileva’ya göre bu rakam 369.839’dur. Darina Vasileva, “ Bulgarian Turkish Emigration and Return”, **International Migration Review**, Vol.26, No.2, (Summer 1992), s. 347.

Ömer E. Lütem, “1984-89 Dönemi Türkiye’nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü”, **20.Yılında 89 Göçü Sempozyumu**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, 7-8 Aralık 2009.

Türkiye'ye giriş yapan göçmen sayısı 345.960'tır.⁸⁶⁹ Bu yasal düzenleme dışında Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Teşvik Yasası'nda değişiklik yapılarak Türkiye'ye kabul edilmiş ve gelmiş kişilere de bu fondan yardım yapılmıştır. Büyük boyutlu göç karşısında iş ve işlemlerin koordinasyonu için bir devlet bakanlığı görevlendirilmiş, göçmenlerin geçici iskân yerlerinden sürekli ikamet edecekleri mekânlara gönderilmeleri, sağlık ve eğitim sorunlarının çözülmesi gibi ihtiyaçlarının karşılanması tek elden yürütülmüştür.⁸⁷⁰ Bu süreçte Kızılay ve Sağlık Bakanlığı da Devlet Bakanlığı'nın çalışmalarında koordineli kurumlar olarak işbirliği içinde olmuştur. Türk azınlığa kapılarını açan Türkiye, 20 Ağustos 1989'da vize uygulaması başlatmıştır. 17 Haziran 1989'da Başbakan Turgut Özal'ın, Kapıkule'de “*sizlere kucağımızı açtık. Yapılan zulümler, Allah'ın izniyle sona ermiştir. Bundan sonra da, orada kalanların hepsini geri alacağız. Türkiye'den ödleri patlıyor. Onun için, korkak insanların yapacağı, zulümdür*” açıklaması ardından da 20 Ağustos'ta sınır kapısını kapatması iç politikada ve dış politikada önemli eleştiriler yaratmıştır.

Bulgaristan'daki Türklerin haklarını koruyacak herhangi bir antlaşma olmadan Türkiye'ye getirilmeleri ve sonrasında da vize uygulamasıyla bir kısmının geri dönmesine ve bir bölümünün de gelememesine neden olunması muhalefet partilerinin “işin başında dünya kamuoyunu da yanımıza alarak kapsamlı bir göç antlaşması yapma imkanının mevcut olmasına rağmen, bu imkanın kullanılmadığı, Bulgaristan'da Müslüman Türk azınlığa uygulanan asimilasyonun ve nihayet bu zorunlu tehcir hareketinin dünya kamuoyuna yeterince anlatılmadığı, ifade edilemediği” gerekçesiyle hükümet hakkında Doğru Yol Partisi (DYP) tarafından gensoru verilmesine neden olmuştur. Ayrıca Sosyal Demokrat Halkçı Parti (SHP) tarafından yapılan eleştirilerden biri de başbakan Özal'ın “Cumhurbaşkanlığı seçimleri öncesinde halkın desteğini sağlamak için soydaşlar üzerinden kumar oynadığı”dır.⁸⁷¹ Bu eleştiriler karşısında Özal hükümetinin açıklamaları Ankara'nın bu kriz döneminde hangi motivasyon unsurlarına dayalı olarak hareket ettiğini göstermesi açısından önemlidir.

Gensoru önergesi üzerine Meclis'te yaptığı konuşmada “*Bulgaristan Türklerinin, diğer dış Türklere göre daha özel bir durumu vardır, çünkü Osmanlı İmparatorluğu'nda Konya nasıl bir vilayetse, Bulgaristan da öyle bir vilayetti, Tuna bir*

⁸⁶⁹ Ercüment Konukman, **Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan**, Kutlay Doğan (Hzl.), Ankara: 1990, s. 77.

⁸⁷⁰ Konukman, s. 72-73.

⁸⁷¹ *TBMM Tutanak Dergisi*, B:10, 29.9.1989, s. 76-77.

vilayetti, Şarki Rumeli bir vilayetti. Onun için, bu meseleyi her zaman milli bir mesele olarak gördük” diyen Başbakan Özal’a göre, 1984-1985 yılları arasında Bulgaristan’ın asimilasyonun son safhasına geçmesinin nedenlerinden en önemlisi Türkiye’nin Türklerin göç etmelerini istemediğini bilmesidir; ancak bu defa Türkiye, göç etmek isteyenlere kapımız açıktır diyerek Bulgaristan’daki bu algıyı değiştirmiştir.⁸⁷² Türkiye’nin sınırı kapatmadığını, vize rejimiyle gelmek isteyenleri almaya devam ettiğini ancak bir göç antlaşması yapıldığı takdirde orada ne kadar gelmek isteyen varsa hem Türkleri hem Pomakları almaya hazır olduklarını belirtmiştir.⁸⁷³ Özal hükümeti vizesiz geçiş rejimini vizeli geçişe çevirerek gelen göç hareketinin hızını kesmeyi hedeflemiş ve böylece Bulgaristan’da “taşı yerinden oynatarak” onu bir göç antlaşması yapmaya zorlamak istemiştir. Lakin Türkiye’nin “taşları yerinden oynatan” politikası iki ay gibi kısa bir sürede 321.000 kişinin Türkiye’ye gelmesi ile sonuçlanmıştır ve bu durumun yarattığı mali yük karşısında yeterli gücü hissedemediğinde Türkiye vize uygulamasına başlamak zorunda kalmıştır. Lütem’e göre bu kararın alınması sırasında Dışişleri Bakanlığı ile başbakan arasında birtakım anlaşmazlıklar ortaya çıkmıştır.⁸⁷⁴ Sonuçta gerçekleşecek göç hareketlerini hafifletmek için sınırın kapatılması yerine vize rejiminin uygulanmasına karar verilmiştir. Lütem’e göre anavatanın kapılarının açık olduğunu bilmek Bulgaristan’da yaşayan Türkler ile Türkiye arasındaki ilişkiler bakımından oldukça önem taşıdığı için böyle bir karar verilmiştir. Başbakanın danışmanlığını yapan Kaya Toperi’ye göre Sofya Büyükelçisi’nin göç edebilecek kitle hakkında yanlış bilgi vermesi hükümetin iki ay gibi kısa bir sürede beklemediği bir göç hadisesi ile karşılaşmasına neden olmuştur.⁸⁷⁵

Türkiye’nin sınırı kapatması günlük vize başvurularını azaltsa da Mayıs 1990’a kadar göçler devam etmiştir. Gelen göçmenlerden 40 küsur binine iş bulunmuş, her aileye 100-300 bin lira arasında kira bedeli verilmiştir.⁸⁷⁶ Fakat bu yardımlar yeterli olmamış, göç edenlerin %43’ü gibi önemli bir bölümü Bulgaristan’a geri dönmek zorunda kalmıştır.⁸⁷⁷

⁸⁷² TBMM Tutanak Dergisi, B:10, 29.9.1989,s. 96-97.

⁸⁷³ TBMM Tutanak Dergisi, B:10, 29.9.1989,s. 99.

⁸⁷⁴ Ömer E. Lütem, “1984-89 Dönemi Türkiye’nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü”, **20.Yılında 89 Göçü Sempozyumu’na Sunulan Bildiri**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, 7-8 Aralık 2009.

⁸⁷⁵ Nevra Yaraç Laçınok, “Turgut Özal”, **Türk Dış Politikası’nda Liderler**, Ali Faik Demir (Hızl.), İstanbul: Bağlam Yayınları,2007, s.612.

⁸⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, B:10, 29.9.1989,s. 99.

⁸⁷⁷ Vasileva, s. 348-349.

Bu göçmenlerin daha önceki göç dalgalarından farklı bir süreçle Türkiye'ye gelmeleri nedeniyle 2510 Sayılı İskan Yasası'nın 3. ve 5. maddeleri kapsamına girmemiştir.⁸⁷⁸ Yapılan yeni bir hukuki düzenlemeyle bu madde kapsamında değerlendirilmişlerdir.⁸⁷⁹ 1989 yılının sonunda 245.000 mülteci Türk vatandaşlığına alınmıştır.⁸⁸⁰ Özgür'e göre 1989 göçü ile Türkiye'ye gelenler "mülteci" statüsündeyken "göçmen" olarak nitelendirilmiş ve bu nedenle zorunlu göçe tabi tutulanların Bulgaristan hükümetinden uluslararası hukuk nezdinde bazı haklar talep etmelerinin önü kesilmiştir.⁸⁸¹ Türkiye'ye gelenlerin mülteci ya da siyasi göçmen olup olmadıkları tartışma konusudur. Vasileva'ya göre de gelenler siyasi nedenlerle Bulgaristan'ı terk ettikleri için siyasi göçmen konumunda değerlendirilmelidirler ancak bu tanımlama Bulgaristan'da siyasi koşulların düzelmemesine rağmen 154.937 kişinin geri dönmesi nedeniyle uygun bir kavram olma özelliğini yitirmektedir. Dolayısıyla sadece siyasi baskı nedeniyle değil, başta ekonomik olmak üzere çeşitli nedenlerle de Bulgaristan'daki Türklerin geri döndüğünü belirtmek mümkündür.⁸⁸² Bu çerçevede her ne kadar Türkiye tarafından göçmenlere yardım yapılırsa da bunun yeterli olmadığı görülmektedir.

Sonuç olarak, 1984-1989 yılları arasında Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklerin sorunlarına kayıtsız kalmadığını, önceleri sessiz olarak yürütülen politikanın Bulgaristan'ın göç antlaşması yapmak üzere uzlaşmaya varmaması nedeniyle daha aktif bir politikaya dönüştüğünü belirtebiliriz. Ekonomik koşulları yeterli olmasa da gerek iç politik kaygıların etkisinde, gerekse de kamuoyunun baskısı altında "anavatan kucağını"⁸⁸³ soydaşlarına açması akraba devlet rolünü açıkça üstlendiğini göstermektedir. Bu durum birkaç yıl sonra aynı şekilde sınırlarına Kuzey Irak'tan

⁸⁷⁸ Konukman, s. 100.

⁸⁷⁹ *Bulgaristan'dan göçe zorlanarak 1.1.1984 tarihinden sonra Türkiye'ye gelip yerleşmek isteyen Türk soylu kişiler 14.6.1934 tarihli ve 2510 sayılı yasa hükümlerine göre Türk kültürüne bağlı serbest veya iskanlı göçmen sayılır ve bunlar hakkında söz konusu yasada hüküm bulunmaması halinde 17.3.1983 tarihli ve 2641 sayılı yasa hükümleri kıyasen uygulanır.* Konukman, s.100.

⁸⁸⁰ Nurcan Özgür Baklacioğlu, "Dual Citizenship, Extraterritorial Elections and National Policies: Turkish Dual Citizens in the Bulgarian-Turkish Political Sphere", Osamu Ieda (Ed.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (319-358), SRC Hokkaido University: 21st Century COE Program Slavic Eurasian Studies, 2006, s.321.

⁸⁸¹ Nurcan Özgür, "1989 Yılı Zorunlu Göçün Bilançosu", Zorunlu Göç'ün 20.Yıl Anma Töreni'nde Konuşma Metni, Kırklareli, 7 Haziran 2009. <http://www.balkanlar.net/forum/index.php?topic=20589.0>

⁸⁸² Vasileva, s.347.

⁸⁸³ Ercüment Konukman, **Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan**, Kutlay Doğan (Hzl.), Ankara: 1990 Konukman'ın bu kitabında sıklıkla "anavatan kucağı" metaforu kullanılmaktadır.

yığılan Kürtlere yaklaşımı ile kıyaslandığında dış politika davranışına etki eden “soydaş” faktörünü daha belirgin bir şekilde ortaya çıkarmıştır.⁸⁸⁴

C. Değerlendirme

Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin katı blok politikalarının ikili ilişkilerinde etkisinin en fazla hissedildiği ülke sınır komşusu Bulgaristan olmuştur. Bulgaristan'da Sovyetler Birliği'ne yakın bir yönetimin iktidara gelmesi ve Türkiye'nin NATO'ya üyeliği iki ülke arasındaki ilişkilerde Soğuk Savaş dönemi boyunca çeşitli krizler yaşanmasında önemli bir rol oynamıştır. Bu bağlamda da Bulgaristan'daki Türk azınlığa ilişkin meseleler güvenlikleştirilen konular haline gelmiş, bu durum 1950-1951 ve 1989 yıllarında daha belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin bu dönemde Bulgaristan'daki Türkleri hem araçsal nedenlerden hem de kimlik faktörünün etkisiyle hatırladığı ya da unuttuğunu belirtmemiz mümkündür. 1950'li yıllarda Soğuk Savaş'ın etkisi altında komünizm tehdidinin gölgesinde azınlığın sorunları daha fazla ön plana çıkarılırken, 1960'lı yılların ortalarından itibaren Bulgaristan ile ekonomik işbirliği nedeniyle azınlığın eğitim gibi çeşitli alanlarda uğradığı baskılar karşısında tepki gösterilmemiştir. 1984 yılında isim değiştirme politikası ile doruğa ulaşan asimilasyon politikası kamuoyunda tepki görmeye başladığında ise azınlık konusu ikili ilişkilerin gündeminde ilk sıraya ulaşmıştır.

Türkiye'nin yaşanan krizlerdeki tutumunu analiz ettiğimizde Bulgaristan'la ilişkilerinin olumlu bir seyir izlediğinde azınlık konusunun sorun yaratmasını istemediği için konuya öncelik vermediğini görmekteyiz. Ancak, Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında komünizm tehdidinin yoğun olarak hissedildiğinde ya da 1980'lerde görüleceği gibi asimilasyon politikaları yoğunlaştığında azınlık konusu dış politika önceliği kazanmaktadır. Örneğin, 1984-1989 yılları arasında asimilasyon politikasının dünya kamuoyu tarafından da tepki gördüğü bir dönemde farklı ideolojik sistemlere rağmen ekonomik işbirliğini de bozacak şekilde azınlık konusunu dış politika önceliği haline getirmiştir. Bu bağlamda Bulgaristan'daki Türklerin yaşadığı sorunlara kayıtsız kalınmaması onların Türk kimliklerini koruma arzusundan kaynaklandığı kadar kamuoyu baskısı, sessiz kalındığı takdirde prestij kaybetme gibi nedenlere de

⁸⁸⁴ Ömer Laçiner, “Irak Kürtleri, Bulgaristan Türkleri ve Milliyetçilik”, **Birikim**, Sayı:3, (Temmuz 1989),s. 72-73.

dayanmaktadır. Türkiye'nin ilgisinin kaynağı ne olursa olsun tek taraflı müdahaleler yerine, ikili ilişkiler çerçevesinde diplomasi ön planda tutulmuş; duygusal politika yerine ihtiyatlı yaklaşım izlenmiştir. Bu bağlamda krizler sırasında gösterilen tepkiler duygusal bir refleksin sonucu değil, Türkiye'nin çıkarları ve uluslararası normlar gözetilerek verilen kararların sonucudur.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklere yaklaşımına azınlığın niteliğinden kaynaklanan faktörler, Bulgaristan ile ikili ilişkilerinden kaynaklanan faktörler, Türkiye'nin kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler ve Soğuk Savaş etmeni gibi dış faktörler etkili olmuştur. Bu faktörlerin etkisi altında kimi zaman unutulan, kimi zaman da öne çıkarılan Türk azınlık ile ilgili politikalarda süreklilik gösteren bazı unsurlar dikkati çekmektedir. Bunlar azınlık sorunlarına yaklaşımının Bulgaristan'ın içişlerine karışmama ilkesi çerçevesinde belirlenmesi, toprak bütünlüğünün korunması ve tek taraflı müdahaleler yerine ikili antlaşmalar yoluyla sorunlarına çözüm aranmasıdır. Türkiye ve Bulgaristan arasında 1925 yılında imzalanan antlaşma, 1968 yılında yapılan göç antlaşması gibi hukuki metinler de 1980'li yıllarda Bulgaristan'ın "Türk azınlık yoktur" politikası karşısında Türk azınlığın varlığının kanıtı olarak gösterilmesi açısından Türkiye'nin müdahale etmesine, başka bir deyişle akraba devlet rolünü üstlenmesine uygun bir zemin hazırlamıştır. Lakin 1951, 1968 ve 1989 göçleri sırasında izlediği politikalardan da anlaşılacağı gibi bu rolü üstlenmesinin sınırlarını çizen içinde bulunduğu koşullarda dış politika öncelikleri, sahip olduğu ekonomik güç imkânları ve dış politika araçlarıdır.

IV. KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

Soğuk Savaş dönemi "dış Türk" gruplarının karşılaştıkları baskı politikaları açısından en zor yılları olarak nitelendirilebilir. Zira bu zaman dilimi içinde "dış Türkler" yaşadıkları ülkelerde farklı şekillerde uygulanan asimilasyon politikaları ile mücadele etmişlerdir. Bulgaristan'daki Türkler komünizm ideolojisinin etkisi altında asimilasyon ve zorunlu göç politikalarına maruz kalırken, Türkiye ile ilişkilerde bir dış politika unsuru olarak kullanılmışlardır. Batı Trakya'daki Türkler ise Türkiye'nin kendi azınlıklarına yönelik izlediği politikaların Yunanistan'da karşılık bulmasından ve Kıbrıs, Ege gibi Türk-Yunan ilişkilerinde kronik sorun alanlarının ortaya çıkması neticesinde asimilasyon ya da yok sayılma politikaları ile baş etmek durumunda kalmışlardır. Irak Türkmenleri ise değişen hükümetler tarafından kimi zaman kağıt

üzerinde bazı haklar elde etmişler, ancak bunlar hiçbir zaman tam olarak uygulanamamıştır. Türkmenlerin özellikle de Saddam rejimi döneminde liderlerinin idamına varacak bir asimilasyon politikasının aktörü olmaları diğer üç grup ile kıyaslandığında en ağır koşullarda kimliklerini koruma mücadelesi verdiklerini göstermektedir. Uğradıkları baskılar karşısında kendi imkânları ile direnmeye çalışsalar da bu dönemde de Türkiye’yi akraba devlet olarak görmeye devam etmişlerdir.

Türkiye ise “dış Türklerin” yaşadıkları sorunlara duyarlı kalmamıştır. Örneğin resmi söylemde “soydaş” ifadesi kullanılarak “dış Türklere” destek verilme üzere diplomatik girişimler yapılmış, eğitim olanaklarının sunulması gibi kültürel yardımlar sürdürülmüş, “dış Türklerin” Türklük bilinçlerini korumaları ve bu bağlamda yaşadıkları ülkelerde haklarını talep etmeleri için oluşturdukları derneklere ve partilere destek vermiştir.

Bu duyarlılığın en fazla gözlemlenebildiği grup ise Bulgaristan’da yaşayan Türkler olmuştur. Özellikle 1984–1989 yılları arasında asimilasyon politikasına maruz kalan Türk azınlığın yaşadığı sorunları uluslararası kamuoyu gündemine taşınması, Bulgaristan ile diplomatik ilişkilerini azınlığın konumundaki gelişmelere bağlı olarak belirlemesi “dış Türklerle” Soğuk Savaş sonuna kadar hiç ilgilenilmediği görüşünü oldukça zayıflatmaktadır

Fakat siyasi elitlerin söylemlerinde ve bazı dış politika eylemlerinde görülen bu duyarlılık dış politikaya belirli koşullar altında Türkiye’nin kendi çıkar ve güvenlik önceliği dikkate alınarak yansımıştır. Ayrıca bu dönemde iç politikada yaşanan gelişmeler de imkân ve gücünü sınırlandıran önemli faktörler oluşturmuştur.

Soğuk Savaş dönemi boyunca Türkiye’nin iç politikasında yaşanan gelişmelere baktığımızda 1961 darbesi, 1971 askeri müdahalesi ve sonrasındaki koalisyon hükümetleri ve 1982 darbesi gibi iç istikrarsızlıklarla baş ettiği bir dönemde Kürt sorununun da PKK etkisiyle kronik bir güvenlik sorununa dönüştüğü görülür.⁸⁸⁵ Bu genel çerçeve içinde dış politika gündemine “dış Türklerin” taşınması daha da sınırlanmıştır. Radikal sağ söylemin “esir Türkler” söylemi çerçevesinde geliştirdikleri müdahale talepleri, azınlık gruplarının yaşadıkları sorunlar karşısında Türkiye’den

⁸⁸⁵ Bu dönemdeki iç politik gelişmeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Erik Jan Zürher, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Yasemin Saner Gönen (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005. Feroz Ahmed, **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**, Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Hil Yayınları, 1992.

müdahale beklentilerinin artması dış politika karar vericileri tarafından ihtiyatlı bir yaklaşımla değerlendirilmiştir. Örneğin Türk Göçmen ve Balkan Mültecileri Dernekleri Federasyonu'nun komünizm rejimi altında yaşayan “dış Türkler” için esir Türkler haftası kutlama talepleri hiçbir zaman karşılık görmemiştir.⁸⁸⁶ Benzer şekilde içinde buldukları koşulların yaşadıkları ülkelerin asimilasyon politikaları nedeniyle ağırlaşması karşısında “dış Türklerden” askeri müdahaleye varacak yardım talepleri de dikkate alınmamıştır.

Türkiye'nin “dış Türkleri” hangi koşullarda hatırladığına baktığımızda karşımıza şöyle bir tablo çıkar:

a) Azınlıklar kriz yaşadıklarında hatırlanır.

Bu dönemde Ankara Irak Türkmenleri'nin 1959 ve 1980 yıllarında yaşadıkları krizlerde sınırlı müdahalede bulunmuş, Bulgaristan'da 1984–1989 yılları arasında yaşanan “Yeniden Doğuş” sürecinde uluslararası kamuoyunu harekete geçirecek şekilde yoğun diplomatik girişimler yapmış ve Batı Trakya'daki Türklerinin 29 Ocak 1990'da yaşadıkları “mini 6–7 Eylül” olaylarında müdahale etmiştir. Dolayısıyla azınlıklar kriz yaşadıkları dönemlerde sınırlı da olsa Türkiye'nin ilgisini çekebilmişlerdir.

Fakat “dış Türklerin” maruz kaldığı asimilasyon politikalarının yarattığı her krize müdahale edilmemiştir. Bu bölümde değerlendirdiğimiz zaman dilimi içinde Bulgaristan'daki Türklerin 1984–1989 yılları arasında uğradığı baskılar sürerken, aynı dönemde Saddam rejimi altında yaşayan Irak Türkmenleri de benzer baskı politikalarından şikâyet etmekte ve Türkiye'den yardım talebinde bulunmuşlardır. Ancak Türkiye'nin bu taleplere Bulgaristan örneğindeki gibi tepki vermemesi kendi dış politika önceliklerine göre hareket ettiğini göstermektedir.

b) Türkiye kendi güvenliğine tehdit algıladığında azınlıkları hatırlar.

Türkiye'deki Kürt sorunu çerçevesinde Irak'taki Kürtler karşısında Türkmenleri bir güç unsuru olarak hatırladığını, Batı Trakya'daki Türklerin,

⁸⁸⁶ 17 Temmuz 1959'da Eisenhower Başkanlığı'nda ABD Senatosu her yıl Temmuz ayının 3. haftasını Esir Milletler Haftası olarak kutlamayı kabul etmiştir. Komünizm “esareti” altında yaşayanların “unutulmadıkları” ve bir gün “özgürlüklerine” kavuşacakları düşüncesiyle kutlanan bu hafta milliyetçi kesimlerin taleplerine karşın Türkiye'de kabul edilmemiştir. Bu talepler için bakınız: Saadetin Topuzoğlu, “Dış Türklerin İnsanca Yaşama Hakkı”, **Türk Dünyası**, Yıl 11, Sayı 42, 1976,s.3.

Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'nin kendi ülkesindeki azınlıklara karşı insan hakları ihlalleri yönünde eleştiriler arttığında hatırlandığını belirtmek mümkündür. 12 Eylül 1980 askeri darbesinden sonra insan hakları ihlalleri ile uluslararası kurumların dikkatini çeken Türkiye'nin 1984 yılında Bulgaristan'da başlayan asimilasyon sürecinde takip ettiği politikalar oldukça eleştirilere uğramıştır. Eylül 1983'te Kürtçe'nin yasaklanması, 1987 yılında "Kürt sorununun" varlığından bahseden yazarlar ve gazetecilere davalar açılması Ankara'nın Bulgaristan'daki insan hakları ihlallerine karşı çıkmasında bu sorunun da etkisi olduğunu düşündürmektedir. Aynı şekilde 1980'li yıllarda Türkiye'de gerçekleşen insan hakları ihlalleri karşısında Avrupa ülkelerinden gelen eleştiriler Avrupa Birliği üyesi Yunanistan'da yaşayan Türk azınlığın durumuna dikkatleri yöneltmesine neden olmuştur.

Türkiye sadece kendi azınlıklarını ilgilendiren sorunlar gündeme geldiğinde değil, azınlık grupları arasında da kendi görüşlerine muhalif oluşumlar karşısında da müdahalede bulunmuştur. Örneğin Bulgaristan'daki Türkler arasında komünizm ideolojisinin yayılmasından endişe ettikleri için Türkiye'deki dernekler vasıtasıyla karşı propaganda faaliyetleri yapılmış, Yunanistan'da Dr.Sadık Ahmet'in seçilmesi için azınlığa baskılar yapmıştır.

c) Hukuki zemini güçlü olduğunda Türkiye'nin "dış Türkleri" korumak adına daha fazla müdahalede bulunur.

Bu bağlamda Yunanistan ile ilişkilerinde Batı Trakya Türkleri'ni gündeme getirmesini sağlayan Lozan Antlaşması, Bulgaristan ile yapılan 1925, 1968 göç antlaşmaları Bulgaristan'daki Türklerin dış politika gündemine taşınabilmesi için hukuki zemini güçlendirmiş, Türkiye'nin yaptığı müdahalelerini içişlerine karışmama prensibine uygun olarak gerçekleştirmesini sağlayan bir dayanak olmuştur. Irak'taki Türkmenleri koruma konusunda Irak ile bir antlaşma olmaması diğer gruplara nazaran Türkiye'nin müdahale etme gücünü azaltmıştır.

Bu dönemde de Türkiye'nin "dış Türklerin" yaşadıkları ülkeler ile ilişkileri işbirliği içinde ilerliyorsa azınlıkları unuttuğunu ya da onların sorunlarını gündeme taşımadığını belirtmek mümkündür. Irak ile ayrılıkçı Kürt hareketleri karşısındaki işbirliği nedeniyle sürdürülen ilişkiler, Yunanistan ile Ege ve Kıbrıs gibi egemenlik sorunlarının mevcudiyeti nedeniyle gündemde "azınlıklara kıyasla daha önemli"

konuların olması, Bulgaristan ile 1960'lı yılların sonundan itibaren ekonomik alanda geliştirilen işbirliği azınlık konularını gündeme taşımamasına neden olmuştur.

Sonuç olarak Soğuk Savaş döneminde erken Cumhuriyet dönemine kıyasla ne gibi süreklilik ve değişim unsurlarını ortaya koyabiliriz?

Bu dönemde de Türkiye'nin temel hedefi azınlıkların göç etmelerini önleyerek yaşadıkları yerlerde kalmalarının sağlanmasıdır. Ancak "dış Türklerin" yaşadıkları ülkelerde kalmalarına yönelik takip ettiği genel politika çizgisini sürdürmek güçleşmiştir zira azınlık grupları asimilasyon politikaları karşısında göç etme eğilimlerini arttırmışlardır. Bu durumda sınırlı da olsa göç imkânları tanınmıştır. Ayrıca eğitim olanaklarının sunulması, kültürel yardımların yapılması gibi çeşitli politikalar takip edilmiştir.

Fakat burada altını çizmemiz gereken "dış Türkler" algısına etki eden önemli bir nokta, Türkiye'nin "dış Türkleri" kendisinden olarak görmesinin önünde çeşitli engellerin oluşmasıdır. Bulgaristan Türkleri örneğinde ele aldığımız gibi komünizm etkisi altında Türk ve Müslüman kimliklerini korumaları konusunda Türkiye'nin göç olanakları sunması dışında başka araçlar kullanması mümkün olamamıştır. Benzer şekilde Yunanistan ile ikili ilişkileri ve Rum azınlığa uyguladığı politikalar Batı Trakya Türkleri üzerinde doğrudan yansımaları bulmuş, karşı karşıya kaldıkları baskı politikalarında tepki göstermesini sınırlamıştır. Bu çerçevede kullandığı politika araçları eğitim bursları verilmesi ile sınırlı kalmıştır. Irak Türkmenleri'ne baktığımızda ise benzer bir durumla karşılaşırız. Irak rejimlerinin baskı politikaları altında kimliklerini koruyamayan Türkmenlerin Türkiye ile bağları zayıflamıştır. Soğuk Savaş döneminin "dış Türklerle" Türkiye arasındaki siyasal sınırlara algısal sınırlar da eklediğini söylemek mümkündür.

Bu dönemde her ne kadar söylem düzeyinde siyasiler "dış Türkleri" soydaş olarak nitelendirmeye devam etmiş ve uygun koşullar olduğunda diplomatik girişimler yapmış olsalar da yaşam koşullarında olumlu değişim yaratacak düzeyde, kaynak aktarılan ve uzun vadeli stratejileri belirlenen bir politika izlediğini belirtmek mümkün değildir. Bu da akraba devlet olarak politikalarını değerlendirdiğimizde Sabanadze'nin kuramsal bölümde değerlendirdiğimiz akraba devlet politikaları tipolojisinden normatif

yaklaşımlar yerine milliyetçi unsurları barındıran ancak daha çok jeopolitik olarak nitelendirilebileceğimiz politikaları benimsediğini göstermektedir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

SOĞUK SAVAŞ SONRASI DÖNEMDE “DIŞ TÜRKLER” VE TÜRKİYE

Bu bölümde Soğuk Savaş sonrasında Bulgaristan’daki, Batı Trakya’daki Türkler ve Irak’taki Türkmenlerin konumlarında ve Türkiye’yi akraba devlet olarak algılamalarında bir dönüşüm yaşanıp yaşanmadığı değerlendirilecektir. Ardından Türkiye’nin bu dönemde “dış Türkleri” neden ve nasıl hatırladığı, kendisinden beklenen taleplere nasıl yanıt verdiği, hangi dış politika araçları ile onlara yaklaştığı ve bu çerçevede “dış Türklerle” ilişkisinde süreklilik ve değişim gösteren politikaları analiz edilecektir.

I.“ADRIYATİK’TEN ÇİN SEDDİ’NE TÜRK DÜNYASI”: SOĞUK SAVAŞ SONRASI “DIŞ TÜRKLER” POLİTİKASININ GENEL GÖRÜNÜMÜ

Demir perdenin kalkmasıyla oluşmaya başlayan “yeni dünya düzeni”, sunduğu fırsatlar kadar beraberinde belirsizliğin yarattığı yeni tehdit algılamalarını getirmiştir. Soğuk savaşın bloklar arası mücadele ve nükleer tehdidinin yerini bölgesel çatışmalar ve iç mücadeleler almış, Sovyetler Birliği’nin Doğu Avrupa, Balkanlar ve Kafkasya üzerinde etkisinin azalmasıyla birlikte bastırılmış milliyetçilik duyguları ve bu temele dayalı ayrılıkçılık talepleri açığa çıkmıştır. Dış politikasında belirleyici bir rol oynayan “Soğuk Savaş” etkisinden kurtulan Türkiye de bu yeni düzende dış politika manevra alanlarını genişletmek üzere imkânlara kavuşurken aynı zamanda da bu belirsizliklerle boğuşmak durumunda kalmıştır.

Türkiye, NATO’nun MC 161 belgesinde “istikrarsız ve riskli” olarak nitelendirilen 16 bölgeden 13’üne komşu hale gelmiştir.⁸⁸⁷ Balkanlar’da Yugoslavya’nın dağılması sürecinde görülen etnik çatışmalar, Kafkasya’da “donmuş krizlerin” yeniden canlanması ve Ortadoğu’da körfez savaşı sonrası yaşanan sorunların yarattığı istikrarsızlık Türkiye’nin güvenliğini doğrudan etkileyen sonuçlar yaratmıştır. Böyle bir ortamda güvenliğin sağlanması en temel dış politika hedeflerinden biri olmuştur. Bu çerçevede Ankara, bölgesel istikrarın korunması ve mevcut çatışmaların

⁸⁸⁷ Nurşin Ateşoğlu Güney, “The New Conditions of Security in the Post-Cold War Period: Turkey, NATO and EU”, EU-Turkish Relations Dossier, **Observatory of European Foreign Policy**, EUTR 2, 2003.

çözümlemesi için ikili ve çok taraflı işbirliğine yönelik girişimleri yoluyla güvenlik kaygılarını azaltmaya çalışmıştır.⁸⁸⁸ Dış politikada güvenlik odaklı bir yaklaşım benimsenmesine neden olan bu tehdit algılamaları yanında yeni dönemde önemli fırsatlar da karşısına çıkmıştır.

Soğuk Savaş sonrası Türkiye'nin dış politikasında açılım imkânlarını sağlayan en önemli gelişme Orta Asya ve Kafkasya'da Türkî Cumhuriyetlerin bağımsızlıklarını elde etmesidir.⁸⁸⁹ 1990'lı yılların başında Avrupa Birliği'ne üyelik sürecinde yaşanan sorunlar ve NATO ittifakı içinde stratejik önemini yitirdiğini düşündüğü bir ortamda⁸⁹⁰ tarihsel ve kültürel bağlar ile yakınlık duyduğu bu devletlerle ilişkileri içine düştüğü yalnızlıktan kurtulmak için önemli bir çıkış yolu olarak görülmüştür. Dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın

*“Bugün tarihin öyle bir noktasına gelmişizdir ki Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, Balkanlar'dan ta Orta Asya'ya kadar Müslüman ve yahut Türk toplulukları ile meskûn geniş bir saha önümüzde açılmıştır... Bu imkân 400 seneden beri milletimizin eline geçen en büyük fırsattır. Bir nevi hacet kapıları açılmıştır milletimizin önüne... Gerçekten de herhangi bir millet veya memleketin birkaç asırda bir elde edebileceği türden devasa bir fırsat ve nimettir”*⁸⁹¹

şeklindeki açıklaması siyasi elitlerin zihin dünyalarında nasıl bir algı olduğunu göstermesi bakımından önemlidir. Bu dönemde siyasetçiler söylemlerinde sıklıkla

⁸⁸⁸ Şule Kut, “Türkiye'nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları”, **Türkiye'nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, En Uzun On Yıl**, Gencer Özcan ve Şule Kut (drl.), İstanbul: Boyut Yayınları, Kasım 1998, s.55-56; Kemal Kirişçi, “New Patterns of Turkish Foreign Policy Behaviour”, Çiğdem Balım (Ed.), **Turkey: Political, Social and Economic Challenges in the 1990s** içinde (1-21), Leiden: Brill, 1995.

⁸⁸⁹ Eski Sovyet cumhuriyetleri Türkmenistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan “siyasal-ideolojik, dilbilimsel ve iletişimi kolaylaştırmak adına “Türk cumhuriyetleri”, “yeni Türk cumhuriyetleri”, “Türk kökenli cumhuriyetler” ya da “Türkî cumhuriyetler” olarak” nitelendirilmektedir. Bu tartışmalar hakkında detaylı bilgiler için bakınız: Şule Kut, “Yeni Türk Cumhuriyetleri'nin Dış Politikaları”, Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Nihal İncioğlu, Gün Kut, Şule Kut, Nesrin Sungur (drl.), **Bağımsızlığın İlk Yılları**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, s. 243-280; Mustafa Aydın, “Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkler”, **Türkiye'nin Dış Politika Gündemi**, Şaban Çalış, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen (drl.), Ankara: Liberte Yayınları, 2001, s.271-291; Günay Göksu Özdoğan, “Türk Ulusçuluğu ve Türkî Cumhuriyetler: Kuramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 62, (Yaz-Güz 1993), s.57-77.

⁸⁹⁰ Türkiye, Soğuk Savaş döneminde Sovyet tehdidine karşı NATO içinde bir kanat ülkesi iken Sovyet tehdidinin ortadan kalkmasıyla Basra Körfezi'nde yaşanan iç istikrarsızlık unsurlarını karşılayan NATO'nun ön cephe ülkesi haline gelmiştir. Bu dönemde Batı ittifakı içinde NATO'nun Türkiye'nin savunmasında ne derece güvenilir olduğu yapılan açıklamalarda Türkiye'nin bölge ülkeleri ile problem yaşadığı takdirde NATO'nun yardım edemeyeceğini belirtmesi ile sorgulanmaya başlamıştır.

Mahmut Bali Aykan, “Türkiye'nin Kuveyt Krizi sonrasındaki Basra Körfezi Güvenliği Politikası”, **Türkiye ve Ortadoğu, Tarih, Kimlik ve Güvenlik**, Meliha Benli Altunışık (drl.), İstanbul: Boyut Yayınları, 1999, s.42 ve FBIS, WES May 8 1990 Aktaran: Mahmut Bali Aykan, **Türkiye'nin Kuveyt Krizi (1990-1991) Politikası: 1998 Yılından Geriye Dönük Bir Yeniden Değerlendirme**, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1998, s.87.

⁸⁹¹ “Özal: Türkiye'nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 19, (Yaz 1992), s. 13.

‘Adriyatik’ten Çin Seddi’ne uzanan Türk Dünyası’ kavramına⁸⁹² atıfta bulunarak bağımsızlığını elde eden bu yeni devletlerle ve uluslararası toplum arasında siyasi ve ekonomik sistemle bütünleşmeleri için köprü rolünü üstlenmekle güçlü bir bölgesel aktör olmayı hedeflemiştir.⁸⁹³

Soğuk Savaş’ın dış politika üzerindeki sınırlayıcı etkisinin azalması “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne Türk Dünyası” olarak nitelendirilen bir coğrafyada hareket serbestisi yaratmıştır. Öge’nin de belirttiği gibi 1990’lı yılların başında siyasetin gündeminde en fazla karşımıza çıkan kavramlardan biri dış Türkler olmuştur.⁸⁹⁴

1990’lı yıllarda mecliste yapılan tartışmalar dönemin siyasilerinin dış Türkler konusuna nasıl yaklaştıklarına ışık tutması bakımından önemlidir.⁸⁹⁵ Tüm siyasi partilerin Türki Cumhuriyetler’le tarihi, dini, kültürel ve etnik bağların güçlendirilmesi; elde edilen tarihi fırsatın iyi değerlendirilmesi gibi konularda uzlaşmaya vardıkları görülür.⁸⁹⁶ Ayrıca meclis tartışmalarındaki bir diğer konu başlığı Milliyetçi Hareket Partisi (MHP)’nin başını çektiği “Dış Türkler Bakanlığı” kurulmasıdır. İleride değineceğimiz gibi Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) gibi kurumsal yapıların oluşturulması sırasında da siyasilerin duyduğu heyecanı görmek mümkündür. Bu tartışmalar içinde tez kapsamında değerlendirdiğimiz azınlıkların önemi ise şu şekilde ifade edilmiştir:

“...Bugün Orta Asya’dan Balkan yarımadasına kadar uzanan bölgeye bakarken bazı hususları doğru tespit etmek ve gerçekçi bir analize tabi tutmak zorundayız. Bahsettiğim bu bölgede büyük ölçüde Türk toplulukları yaşıyor ve bu yönüyle bu bölgeye aynı zamanda “Türk Dünyası” dediğimiz kültürel kuşağı da bünyesinde barındırıyor. Ancak bu bölgede Türk olmayan ve fakat asırlarca Osmanlı tebaası olarak yaşamış büyük çoğunluğu Müslüman olan topluluk ve memleketler de mevcut... Yani Adriyatik’ten Orta Asya’ya kadar uzanan bu bölgede adeta saç örgüsü gibi birbiri içine girmiş ve müşterek yanları ağır basmakla birlikte değişik konumda yer alan birkaç kuşaktan söz edebiliriz. Bunları büyük kısımları iç içe geçerek kesişme alanları oluşturan halkalar gibi ele almak lazım. Bu halkalardan birisi ve Türkiye için en önemlisi Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışından kısa bir zaman önceki sınırları içinde

⁸⁹² “Adriyatik’ten Çin Seddi’ne” temasını ilk kullanan Henry Kissinger olmuştur. Gün Kut, “Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Ortam”, Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Nihal İncioğlu, Gün Kut, Şule Kut, Nesrin Sungur (drl.), **Bağımsızlığın İlk Yılları**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994,s.13.

⁸⁹³ Kut, s. 55-56.

⁸⁹⁴ Akın Öge, “Türkiye’de Resmi Milliyetçiliğin Türklük Kavrayışı: Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.

⁸⁹⁵ Cüneyt Yenigün, **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**, Ankara: Nobel Yayınları, 2004,s.500–501.

⁸⁹⁶ *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem 19,Cilt 1, Yasama Yılı 1, 16.Birleşim,17–18 Aralık 1991.

yaşayan ve büyük kısmını Türklerin, kendilerini Türk sayan Müslümanların oluşturduğu halkadır.”⁸⁹⁷

Söylem düzeyinde dış Türklere gösterilen bu ilgi Irak, Bulgaristan ve Yunanistan’da yaşayan Türk azınlıklara yaklaşımına nasıl bir yenilik getirmiştir?

Bu soruya verilebilecek yanıtlardan ilki Türkiye’nin “dış Türklere” politikasına etki eden faktörlerin çeşitlenmesidir. Bunlar içinde dış faktörler olarak nitelendirebileceğimiz Soğuk Savaş’ın bitişi ya da Irak özelinde değerlendirebileceğimiz Körfez Savaşı, Irak Savaşı gibi bölgesel gelişmelerdir. Bulgaristan örneğinde göreceğimiz Soğuk Savaş sonrası azınlığın yaşam koşullarındaki değişim süreci, Ortadoğu’daki bölgesel gelişmeler çerçevesinde Irak’ta Türkmenlerin konumunda meydana gelen değişimler Türkiye’nin de onlara bakışını etkilemiştir. Ayrıca bu faktörler Türkiye’nin azınlık gruplarının yaşadıkları ülkelerle ilişkilerine de etki etmiştir. Bunlar dışında Türkiye’nin iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler de Türkiye’nin bu azınlık gruplarına yaklaşımını değerlendirirken hesaba katılmalıdır. Bu çerçevede Kürt sorunu bu dönemde de “dış Türklere” yaklaşımı etkileyen bir sınırlandırıcı faktör olmaya devam etmiştir.

Türkiye’nin bu dönemde “dış Türklere” politikasında görülebilecek bir diğer yenilik unsuru ise aşağıda detaylarına değineceğimiz gibi Dışişleri Bakanlığı yanında çeşitli devlet kuruluşları ve sivil toplum derneklerinin de birer aktör olarak politikaları etkilemeye başlamasıdır. 1994 yılında “Dış Türklere Sorumlu Devlet Bakanlığı”⁸⁹⁸ oluşturulmuştur.

“Dış Türklere” politikasında görülen bir diğer yenilik ise dış politika araçlarının çeşitlenmesidir. “Dış Türklere Sorumlu Devlet Bakanlığı”na bağlı TİKA, Diyanet İşleri Daire Başkanlığı, Yurtdışı Türkler Başkanlığı gibi kurumsal yapılar çerçevesinde yürütülen kültürel ve ekonomik işbirliği aktiviteleri yanında, çifte vatandaşlık verme, Türkiye’de çalışma imkânları sağlama gibi çeşitli politikalar da izlenmektedir. Türkiye’nin en fazla kullandığı dış politika aracı kurumsal düzeyde geliştirdiği dış yardımları olmuştur.⁸⁹⁹ TİKA bünyesinde düzenlenen faaliyetlerin yanı

⁸⁹⁷ “Özal: Türkiye’nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 19, (Yaz 1992).

⁸⁹⁸ Dış Türklere ile ilgili siyasalar üreten resmi kuruluşlar hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: Akın Öge, “Dış Türklere odaklı faaliyet gösteren resmi kuruluşlar”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 116, (2009), s. 187–215.

⁸⁹⁹ Türkiye tarafından verilen dış yardımlar incelendiğinde insani yardımlar, kültürel yardımlar, ekonomik yardımlar ve teknik yardımlar olmak üzere sınıflandırmak mümkündür. Bu dönemde gerçekleşen dış yardımlar şu başlıklar altında değerlendirilmektedir: İnsani yardımlar (temel gıda maddelerinin karşılanması), kültürel yardımlar (tarihi binaların onarılması), radyo ve TV yayınlarına ilişkin faaliyetler, diyanet işleri başkanlığı tarafından yapılan yardımlar (Türk Cumhuriyetleri, Balkan ve Kafkas ülkeleri ile Türk ve Müslüman toplulukları arasında din

sıra Türk Dünyası Belediyeler Birliği, televizyon kanalları⁹⁰⁰ ve gazeteler ile “dış Türklere” ulaşılmaya çalışılmaktadır. Benzer şekilde, AB üyelik süreci içinde çeşitli işbirliği projeleri kapsamında yerel düzeyde “dış Türkler” ile ilişkilerin güçlendirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Şimdi bu kurumsal yapılara kısaca göz atarak Irak, Bulgaristan ve Batı Trakya’daki Türk azınlıklara nasıl bir bakış sergilendiğine bakılacaktır.

A. Soğuk Savaş Sonrası “Dış Türkler” Politikasında Yeni Aktörler

1. Resmi Kurumlar

a. “Nerede Bir Soydaşımız, Vatandaşımız Varsa Biz Oradayız”⁹⁰¹: Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı

Son yıllarda resmi söylemde vatandaşlık dışında kapsayıcı bir Türklük algısını gösteren sloganlardan biri “Dış Türkler’den Sorumlu Devlet Bakanlığı’nın” resmi internet sitesinde kullanılan “nerede bir soydaşımız, vatandaşımız varsa biz oradayız” cümlesidir. Sovyetler Birliği’nin çözüldüğü yıllarda dış Türkler için bir bakanlık oluşturulması fikirleri arzulansa da⁹⁰² “Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı” ilk kez 50. hükümet döneminde “*Türk Cumhuriyetleri ve toplulukları ile kardeş topluluklarla ilişkiler, bunlarla ilgili araştırma, planlama ve koordinasyonun sağlanması*” için kurulmuş, 1994’ten beri kesintisiz olarak her hükümette oluşturulmuştur.⁹⁰³ Diyanet İşleri Başkanlığı, TİKA ve Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulu ve 2010 yılında faaliyetlerine başlayan “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı” gibi kurumlar bu bakanlığa bağlı olarak faaliyetlerini yürütmektedirler.

hizmetleri konusunda istişarelerde bulunmak üzere 1995-2002 yılları arasında 5 defa Avrasya İslam Şurası toplanmıştır.) Ekonomik Yardımlar, (1995 yılında 307 bin ABD doları yardım yapılır.) Nükrettin Parlak, **Orta Asya-Kafkasya-Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları (1992–2003)**, Ankara: TİKA Yayınları, No 91, 2007,s.5, 87-89.

⁹⁰⁰ Televizyon kanalları içinde devletin resmi görüşünü yansıtan TRT’nin “dış Türklere” yönelik yayınları önemli bir yer tutmaktadır. Örneğin 2006 Yılı Yayın Planı’nda “ Yurtdışı’nda Yaşayan Vatandaşlara Yönelik Programlar” ve “Soydaşlara Yönelik Programlar” başlıkları altında sınırlar dışında yaşayan Türklere yönelik yapılacak yayınların hedefleri ve ilkeleri belirtilmiştir. Bu hedef ve ilkeler içinde “ Türk azınlıklara yönelik programlarda göçü özendirici ve teşvik edici olunmayacak, konuların birlik ve beraberlik içinde ve azınlık bilinci içinde hareket edilerek çözülebileceği mesajları verilecek” ve “Programlarda, soydaşlarımızla aramızda tarih, kültür, dil ve din bağlarımızın bulunduğu, aynı zamanda bağımsız birer devlet oldukları ve ayrı ayrı kendilerine özel şartlara sahip buldukları göz önünde bulundurulacak, iç işlerine karışmadan dış işlerinde birlikte hareket etmeleri teşvik edilecektir.” maddeleri dikkat çekmektedir. TRT Yayın Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığı, **2006 Genel Yayın Planı**, www.trt.net.tr (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2007),s.46-48.

⁹⁰¹ TC Devlet Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, www.devlet.gov.tr, (Erişim:21 Temmuz 2009).

⁹⁰² Cüneyt Yenigün, **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**, Ankara: Nobel Yayınları, 2004,s.500–501.

⁹⁰³ Bu konuda ayrıntılı analiz için bakınız: Akın Öge, “ Türkiye’de Resmi Milliyetçiliğin Türklük Kavrayışı: Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009. Akın Öge, “ ‘Dış Türkler’ odaklı faaliyet gösteren resmi kuruluşlar” , **Toplum ve Bilim**, Sayı 116, 2009,s. 202–203.

Bakanlık görevini yürüten milletvekillerinin günümüze kadar söylemlerini analiz eden Öge'ye göre hangi partiden gelirse gelsin tüm siyasi elitlerin zihinlerinde sınırları aşan bir ulusa aidiyet düşüncesi bulunmaktadır.⁹⁰⁴ Bu doğrultuda Irak, Bulgaristan ve Yunanistan'da yaşayan Türk azınlıkların siyasi elitler tarafından "kendilerinden olarak" görülmesi resmiyet kazanmıştır. Şimdi bu bakanlığa bağlı kurumların faaliyet alanları içinde Türk azınlıkların nasıl yer aldığını; söylemde kendilerine gösterilen önemin politika pratiklerine nasıl yansıdığını değerlendireceğiz.

b. Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA)

1992 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ortaya çıkan bağımsız Türkî devletlere çeşitli devlet kurumları ve özel kuruluşlar tarafından yapılan yardımları "*belli bir eşgüdüm içinde yürütmek*" için 24.01.1992 tarih ve 480 sayılı KHK ile Dışişleri Bakanlığı'na bağlı olarak Ekonomik, Kültürel ve Teknik İşbirliği Başkanlığı kurulmuştur. 02.05.2001 tarih 4668 sayılı kanunla Başbakanlığa bağlı Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA) olarak adı değiştirilmiştir.⁹⁰⁵ "*Türk dış politikasının bir aracı olduğunun bilincinde olarak*"⁹⁰⁶ TİKA, zaman içinde çalışma alanını oluşturan coğrafyanın değiştiğini belirterek sadece Türkî devletlerin yaşadığı coğrafyayı değil, etkinlik alanını "*başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere, gelişme yolundaki tüm ülkeler*" olarak belirler.⁹⁰⁷ TİKA'nın kuruluş amacı şu şekilde ifade edilmiştir: "*başta Türk dilinin konuşulduğu ülkeler, akraba topluluklar ve Türkiye'ye komşu ülkeler olmak üzere kalkınma yolundaki ülke ve topluluklara, ekonomik, ticari, teknik, sosyal, kültürel ve eğitim alanlarındaki işbirliğini, bu ülkelerin kalkınmalarına katkıda bulunacak projeler vasıtasıyla geliştirmek*".⁹⁰⁸ TİKA teşkilatı koordinasyon kurulu, ana hizmet birimleri, danışma ve yardımcı birimlerden oluşmaktadır. Yurtdışındaki koordinasyon ofisleri de bu yapılanma içinde yer almaktadır.

TİKA'nın asıl etkili olduğu coğrafya Soğuk Savaş'ın ilk yıllarında Kafkasya ve Ortaasya'da bağımsızlığını elde eden Türkî cumhuriyetler olmuştur. 1992–1996 döneminde yapılan yardımların %86,5'i de söz konusu Türkî Cumhuriyetler'e

⁹⁰⁴ Öge, "Dış Türkler' odaklı faaliyet ..", s. 203-206.

⁹⁰⁵ Nükrettin Parlak, **Orta Asya-Kafkasya-Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları (1992–2003)**, Ankara: TİKA Yayınları, No 91, 2007, s.134.

⁹⁰⁶ TİKA Başkanı Büyükelçi Necati Utkan'ın Önsöz Yazısı, **Avrasya Dosyası TİKA Özel Sayısı**, Haziran 1997.

⁹⁰⁷ TC Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Resmi Web Sitesi, <http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=23>. (Erişim:21 Temmuz 2009)

⁹⁰⁸ **Avrasya Bülteni**, Sayı 42, Ocak-Şubat 2006.

gerçekleştirilmiştir.⁹⁰⁹ Balkan ülkelerine yapılan yardımların payı ise 2000’li yıllarda artmıştır. Fakat bu bölge içinde TİKA’nın gerçekleştirdiği faaliyetler içinde Bulgaristan ve Batı Trakya’ya yapılan yardımlar oldukça sınırlı kalmaktadır. Bunun nedenlerinden biri teknik yardım kuruluşu olan TİKA’nın bir ülkede ofis kurabilmesi için teknik yardım anlaşması imzalaması gerekmesi ve bu antlaşmanın da Bulgaristan ve Yunanistan gibi Türk azınlığın yaşadığı ülkeler tarafından azınlık ile Türkiye arasındaki bağı güçlendireceği endişesiyle yapılmasının uygun görülmemesidir.⁹¹⁰ Bir diğer neden ise TİKA’nın gelişmekte olan ülkelerin kalkınmalarına yardım sağlaması hedeflemesi ve Yunanistan ve Bulgaristan’ın ise “donör ülke” statüsünde olmasıdır.⁹¹¹ Bu nedenle TİKA da Türkiye’deki belediyeler vasıtasıyla Bulgaristan’da Türklerin yoğun olarak yaşadığı şehirlere cami onarımı gibi çeşitli yardımlar sağlayarak projelerini sürdürmektedir.⁹¹²

TİKA’nın Ortadoğu bölgesine yardımlarını incelediğimizde de Irak’ta yurtdışı koordinasyon ofisinin bulunmadığını görmekteyiz. Bu konuda TİKA yetkilileri ile yapılan görüşmelerde ofisin açılmamasının nedeni olarak güvenlik sorunu gösterilmektedir.⁹¹³ 2003 Irak Savaşı’ndan sonra devam eden çatışma ortamında kurulacak ofiste çalışacak yetkililerinin diplomatik statüde olmamaları sebebiyle can güvenliklerini sağlayamayacaklarını düşünmektedirler. Fakat ofis kurulmaması TİKA’nın bölgeye yardım göndermesine engel teşkil etmemektedir. Kızılay, Sağlık Bakanlığı ve Milli Eğitim Bakanlığı gibi çeşitli devlet kuruluşlarının yardımlarını koordine ederek insani yardımlar, eğitim imkânları sunmakta ve hastane ve okul inşaatlarına katkı sağlamaktadır.⁹¹⁴ Ayrıca son yıllarda ofis açılmasına yönelik olarak da çalışmalarını yoğunlaştırmıştır.⁹¹⁵

⁹⁰⁹ Parlak, s.73.

⁹¹⁰ TİKA’da Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Bürokrat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28.05.2010.

⁹¹¹ Kerem Öktem, “New Islamic Actors After the Wahabbi Intermezzo: Turkey’s Return to the Muslim Balkans”, **European Studies Centre Research Paper**, University of Oxford, December 2010, s. 29. <http://www.balkanmuslims.com/pdf/Oktem-Balkan-Muslims.pdf>

⁹¹²“Devlet Bakanı Faruk Çelik’ten Bulgaristan’a Ziyaret”, **TİKA Haberler**, 29.07.2010, http://www.tika.gov.tr/tr/Icerik_Detay.ASP?Icerik=1440

⁹¹³ TİKA’da Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Bürokrat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010.

⁹¹⁴“Musul Üniversitesi’ne Destek”, **TİKA Haberler**, 04.10.2007, http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik_Detay.asp?Icerik=849 ; “Telafer’e İnsani Yardım”, **TİKA Haberler**, http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=67 ; “Irak Telafer Hastanesi Doktorları Eğitim Programı”, **TİKA Haberler**, http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik_Detay.ASP?Icerik=108

⁹¹⁵ “Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi’den TİKA’ya Ziyaret”, **TİKA Haberler**, 24 Eylül 2010, http://www.tika.gov.tr/tr/Icerik_Detay.asp?Icerik=1454

Dışişleri'ne bağlı bir kurum olarak 1999 yılına kadar faaliyetlerini Dışişleri ile koordineli bir şekilde yürütmek durumunda olan TİKA, 2001 yılında DSP-MHP-ANAP koalisyon hükümeti döneminde Başbakanlığa bağlandıktan sonra kısmen daha bağımsız politikalar üretmeye başlamıştır. TİKA'nın Ak Parti (AKP) iktidarı döneminde ise etki alanını Türkî Devletlerin yaşadığı coğrafya dışına tüm Müslüman ülkelere taşımaktadır. Bu dönemde kurum, Türkiye'ye komşu coğrafyalarda istikrar ve barışın tesis edilmesi için gerekli koşulları sağlamaya yardım eden bir kalkınma ajansı olarak dış politika aracı şeklinde ön plana çıkarılmaktadır. Çeşitli coğrafyalara yapılan kalkınma yardımları Türkiye'nin Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi Geçici Üyeliği'ni 2014 yılında tekrar almak üzere lobi desteği de sağlayacağı düşünülmektedir.⁹¹⁶ Ayrıca özellikle Balkanlar'da 1990'lardan 2000'li yılların başına kadar Selefilik ve Vahabizm mezheplerini temsil eden derneklerin aktivitelerini yoğunlaştırmasının 11 Eylül sonrası dönemde güvenlik tehdidi oluşturduğunun düşünülmesiyle Türkiye'nin Balkanlar'daki Müslümanlara, söz konusu etkiyi kırmak üzere, TİKA ve Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla daha fazla destek verdiği görülmektedir.⁹¹⁷

2005 yılında yayımlanan bir genelgeyle bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları ile kamu kaynağı kullanan diğer kuruluşların, kendilerine çeşitli kaynaklardan gönderilmiş yardım talepleri ile ilgili teknik koordinasyonu gerçekleştirmek üzere TİKA ile işbirliği yapmaları zorunlu hale getirilmiştir.⁹¹⁸ Ayrıca 2010 yılında kurulan “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı”nın da TİKA'nın görev yükünü azaltarak bir çeşit koordinasyon kurumu olarak hareket etmesini kolaylaştıracağı ifade edilmektedir. Böylece TİKA'nın Türkiye'nin “dış Türklere” yönelik ürettiği siyasaları gerçekleştirmek üzere önemli bir dış politika aracı olduğunu belirtebiliriz. Burada altını çizmemiz gereken bir konu Dışişleri Bakanlığı bürokratlarının TİKA'nın faaliyetlerinin dış politikaya zarar vermemesi için kontrol altında olması gerektiğini düşünmeleridir. Örneğin TİKA'nın yurtdışı koordinasyon ofislerinde görev yapan bürokratların buldukları ülkelerdeki Büyükelçiliklerin haberi olmadan bazı girişimlerde bulunmasının diplomatik ilişkilerde zaman zaman sorunlar

⁹¹⁶ “TİKA'ya Zor Görev”, **Dünya Bülteni**, 22.11.2010

⁹¹⁷ Kerem Öktem, “New Islamic Actors After the Wahabbi Intermezzo: Turkey's Return to the Muslim Balkans”, **European Studies Centre Research Paper**, University of Oxford, December 2010, s.28-43. <http://www.balkanmuslims.com/pdf/Oktem-Balkan-Muslims.pdf>

⁹¹⁸ TİKA Faaliyetleri, **Avrasya Bülteni**, Mayıs 2005, Sayı:34, s. 6.

yarattığı ifade edilmektedir.⁹¹⁹ Bu nedenle Bulgaristan ve Yunanistan gibi Türkiye'nin azınlıklarla ilişkisinin her zaman şüpheye algılandığı ülkelerde TİKA'nın faaliyetlerinin sınırlı olması da bu çerçeveden bakıldığında anlamlıdır.

Soğuk Savaş sonrası TİKA yanında Diyanet İşleri Daire Başkanlığı'nın da “dış Türkler” politikasında etkili bir kurum olduğunu görmekteyiz.

c. Diyanet İşleri Daire Başkanlığı

“Dış Türkler” ile politikalar üreten kurumlardan biri de Diyanet İşleri Başkanlığı'dır. Diyanet İşleri Başkanlığı 1960'lı yılların sonundan itibaren özellikle Avrupa'ya işçi göçü ile giden vatandaşlara din hizmetleri sunmak üzere yurtdışı aktivitelerine başlamıştır.⁹²⁰ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yurt dışında hizmetler sunmaya başlamasının nedenlerinden biri de çeşitli İslami cemaatler ve tarikatların etkinliğini kırmaktır.⁹²¹ Dini ataşeleri 1978 yılından itibaren yurtdışı görevlere atamış, 1983 yılında ise kurum bünyesinde Dış İlişkiler Bölümü kurulmuştur. Almanya başta olmak üzere, Avusturya, Belçika, Bulgaristan, Danimarka, Fransa gibi çeşitli Avrupa ülkeleri ve ABD, Rusya Federasyonu gibi Türklerin yoğun olarak yaşadığı ülkelerde hizmet vermektedir. Diyanet İşleri Başkanlığı yetki ve sorumlulukları “*Yurt içinde ve yurt dışındaki vatandaş ve soydaşlarımızın din hizmetleri ile ilgili işlerini yürütmek, dini eğitimlerini sağlamak üzere Kur'an kursları açmak*” şeklinde ifade etmektedir.⁹²² Diyanet İşleri Başkanlığı yurtdışı teşkilatı, vatandaş ve “soydaşların” yaşadığı ülkelerde Büyükelçilikler nezdinde din hizmetleri müşavirlikleri, başkonsolosluklar nezdinde de din hizmetleri ataşelikleri olarak teşkilatlanmıştır.⁹²³

Diyanet İşleri Başkanlığı Batı Trakya ve Bulgaristan'da azınlığın Müslüman kimliklerini korumaları konusunda önemli yardımlar yapmaktadır. Din hizmetleri, eğitim hizmetleri, araç-gereç malzeme yardımları, insani yardımlar, yatırım hizmetleri, yayın hizmetleri ve finansal destek gibi yardımları çeşitli başlıklar altında

⁹¹⁹ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı'nda Görevli Bir Diplomat ile Görüşme, Ankara: 29 Mayıs 2010.

⁹²⁰ Şenol Korkut, “The Diyanet of Turkey and Its Activities in Eurasia after the Cold War”, **Acta Slavica Japonica**, Tomus 28, (2009), s.124. Diyanet İşleri Başkanlığı'nın hizmetleri hakkında ayrıntılı bilgiler için Ali Dere, “The PRA of Turkey: The Emergence, Evolution and Perception of Its Religious Services Outside of Turkey”, **The Muslim World**, 98, 2-3, (2008), s. 292-293.

⁹²¹ Korkut, s.124.

⁹²² Diyanet İşleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Daire Başkanlığı, “Diyanet İşleri Başkanlığı Faaliyet Raporu”, Ankara:2008, s.5. http://www.diyanet.gov.tr/turkish/tanitim/rapor_ms2007.pdf, (Erişim Tarihi: 26.10.2009).

⁹²³ TC Başbakanlık Diyanet İşleri Başkanlığı, Resmi Web Sitesi, <http://www.diyanet.gov.tr/turkish/dy/Diyanet-Isleri-Baskanligi-Duyuru-8221.aspx>

toplamak mümkündür.⁹²⁴ 1995'ten itibaren Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından düzenlenen Avrasya İslam Şurası din adamlarını biraraya getirerek aralarındaki işbirliğini arttırmayı hedeflemektedir.⁹²⁵ Şuralarda ele alınan konular arasında din eğitimi, kültürler ve dinler arasında diyalog, Müslümanların azınlık hakları, İslami eğitim konusunda ilahiyat fakülteleri arasında ortak eğitim programı yürütülmesi gibi başlıklar bulunmaktadır.⁹²⁶ Müslüman toplulukların yaşadığı sıkıntıları uluslararası platformda dile getirme imkânı yaratan bu toplantılarda örneğin 3. Avrasya İslam Şurası ve 7. Avrasya İslam Şurası'nda, Batı Trakya'nın seçilmiş müftüleri Müslüman toplumun yaşadığı sıkıntıları dile getirmiştir.⁹²⁷ Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Batı Trakya ve Bulgaristan'daki "dış Türklere" en fazla yardım yapan kuruluşlardan biri olduğunu belirtebiliriz. Seçilmiş müftülere mali yardımlar yapılmakta, din görevlisi gönderilmekte, Türkiye'ye yetiştirilmek üzere öğrenciler getirilmekte, azınlık gruplarının dini önderlerine finansal destek sağlanmaktadır.⁹²⁸

d. Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı

Yurtdışında yaşayan vatandaşların sorunlarını tek bir resmi kurum çerçevesinde ve aynı zamanda da TİKA'nın "soydaş ve akraba topluluklar" olarak nitelendirdiği gruplarla ilişkilerini daha koordineli bir şekilde yürütmek üzere 2009 yılından itibaren yeni bir kurum oluşturmak üzere çalışmalar başlatılmıştır.⁹²⁹ Bu çerçevede 2010 yılında Başbakanlığa bağlı "Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı" kurulmuştur. Söz konusu kurumun kuruluş kanununda amacı şu şekilde ifade edilmiştir: "*a) Yurtdışında yaşayan vatandaşlarımızla ilgili çalışmalar yapmak ve sorunlarına çözüm üretmek, b) Soydaş ve akraba topluluklar ile sosyal, kültürel ve ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi amacıyla bu topluluklara yönelik faaliyetler yürütmek, c) Avrupa Birliği çerçevesinde yürütülen projeler hariç olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarınca ülkemizde eğitim görmesi uygun görülenlerle, uluslararası*

⁹²⁴ " Bursa Milletvekili Kemal Demirel'in Balkanlardaki Soydaşlarımıza Yönelik Politikalara İlişkin Başbakanın Sorusu ve Devlet Bakanı Mehmet Aydın'ın Cevabı", *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:22, Cilt:109, Yasama Yılı:4, 53.Birleşim, 24 Ocak 2006, s. 174-176.

⁹²⁵ Korkut, s. 125.

⁹²⁶ Şenol Korkut, " The Diyanet of Turkey and Its Activities in Eurasia after the Cold War", *Acta Slavica Japonica*, Tomus 28, (2009), s. 127.

⁹²⁷ Ibid.

⁹²⁸ Bulgaristan ve Batı Trakya Yardımları için ayrıntılı bilgi : " Bursa Milletvekili Kemal Demirel'in Balkanlardaki Soydaşlarımıza Yönelik Politikalara İlişkin Başbakanın Sorusu ve Devlet Bakanı Mehmet Aydın'ın Cevabı", *TBMM Tutanak Dergisi*, Dönem:22, Cilt:109, Yasama Yılı:4, 53.Birleşim, 24 Ocak 2006, s. 163-195.

⁹²⁹ Erdal Şen ve Dursun Çelik, "Dış Türkler Başkanlığı' kuruluyor ülkeler için özel masa oluşturulacak" , *Zamanonline*, 21 Ekim 2009, <http://www.zaman.com.tr/haber.do?haberno=905871&title=dis-turkler-baskanligi-kuruluyor-ulkeler-icin-ozel-masa-olusturulacak> (Erişim : 21 Ekim 2009).

*anlaşmalar çerçevesinde ülkemize gelen öğrencilerin, ülkemizdeki eğitim süreçlerinin başarılı bir şekilde sonuçlandırılması için her türlü esası belirleyerek, ilgili kurumlar arasındaki koordinasyonu sağlamak.*⁹³⁰ Başkanlık, Yurtdışı Vatandaşlar Danışma Kurulu, Kültürel ve Sosyal İlişkiler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulu ve Yabancı Öğrenci Değerlendirme Kurulu olmak üzere üç ana kurulun faaliyetlerini koordine etmektedir. “Soydaşlar ve akraba topluluklar” ile ilgili olarak faaliyetleri yürüten Kültürel ve Sosyal İlişkiler Eşgüdüm Değerlendirme Kurulu’nun görevleri “soydaş ve akraba topluluklarla, sosyal, kültürel, iktisadi ve diğer alanlarda ilişkilerin korunup geliştirilmesi ile ilgili esasları hazırlamak, görev alanında ilgili kurum ve kuruluşların yapacağı çalışmaların ortak stratejisini belirlemek” şeklinde sıralanmıştır.⁹³¹

Başkanlığın önemli görev alanlarından biri de Yabancı Öğrenci Değerlendirme Kurulu vasıtasıyla Türkiye’ye gelen yabancı öğrenci akışını diğer devlet kurumları ile birlikte oluşturulan bir strateji dâhilinde koordine etmektir.⁹³²

TİKA yetkilileri ve Dışişleri Bakanlığı ile yapılan görüşmelerde yurtdışında yaşayan vatandaşlara hizmet götürmenin kuruluşun öncelikli hedefleri arasında olduğu belirtilmiştir.⁹³³ Bu bağlamda böyle bir kurumun oluşturulmasının sınır komşularındaki Türk azınlıklara bakışta ortaya çıkan bir değişimi ifade ettiğini söylemek en azından bu aşamada mümkün görünmemektedir.

2. Yeni Aktörler

Dışişleri Bakanlığı dışında Başbakanlık’a bağlı olarak faaliyetler gerçekleştiren bu kurumlar yanında özellikle 2000’li yıllarda güçlenen önemli aktörler ise göçmen dernekleri ve dini cemaatlere ait sivil toplum kuruluşlarıdır.⁹³⁴ Öktem’e

⁹³⁰ “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”, **Resmi Gazete**, Kanun No: 5978, 6 Nisan 2010, Sayı 27544, Kabul Tarihi 24 Mart 2010.

⁹³¹ TC Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı, 2010 Faaliyet Raporu, s. 15, <http://www.ytb.gov.tr/Files/Document/faaliyet-raporu-2010.pdf> (Erişim : 05 Mayıs 2011)

⁹³² Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 1992 yılından itibaren yürütülen Büyük Öğrenci Değişim Projesi kapsamında 2010 yılına dek 30.931 öğrenci; hükümetler ve bakanlıklar tarafından verilen burslar kapsamında 1960–2010 yılları arasında 5.238 ve Türkiye Diyanet Vakfı tarafından sağlanan burslar ile 1992–2010 yılları arasında 2.922 öğrenci Türkiye’ye gelmiştir. TC Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı, 2010 Faaliyet Raporu, s. 31, <http://www.ytb.gov.tr/Files/Document/faaliyet-raporu-2010.pdf> (Erişim: 05 Mayıs 2011)

⁹³³ TİKA’da Görevli İsmi Açıklanmasını İstemeyen Bir Bürokrat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010; İsimlerinin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Diplomatları ile Görüşme, Ankara, 28-29 Mayıs 2010.

⁹³⁴ Göçmen derneklerinin faaliyetleri ile ilgili olarak bakınız: Nurcan Özgür-Baklacioğlu, “Türkiye’nin Balkan Politikasında Rumeli ve Balkan Göçmen Dernekleri: Beklentiler, Roller ve Sorunlar”, **Sivil Toplum ve Dış Politika**, Semra C. Mazlum ve Erhan Doğan (drl.), İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006, s. 77–119; Ayşe Parla ve Didem Danış, “Irak ve Bulgaristan Türkleri: Göçmen, Dernek ve Devlet”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 14, (2009),s.131–158. Alexandre Toumarkine, “Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik”, Stefanos Yerasimos (Ed.),

göre son yıllarda Balkanlar'da Diyanet Vakfı etkinliğini arttırmakta, çeşitli sivil toplum kuruluşları ve cemaat dernekleri ile işbirliği içinde politikalar yürütmektedir. Bu bağlamda Balkanlar'da aktiviteleri ile öne çıkan iki cemaat grubu Nurcu Gülen cemaati ve Nakşibendî cemaatidir. Cemaatlerin kurduğu okullar ve vakıflar aracılığıyla Balkanlar'da yaşayan Türk kökenli ve akraba toplulukların Müslüman kimliklerini korumalarına yardımcı olmak ve özellikle 1990'larda etkili olan Selefilik ve Vahabizm gibi mezheplerin bölgedeki gücünü kırmak hedeflenmiştir. Gülen cemaati Bulgaristan ve Batı Trakya'da diğer Balkan ülkelerine göre etkili değildir.⁹³⁵ Bunda Bulgaristan'da seküler yapıda olan Hak ve Özgürlükler Hareketi partisinin etkisinin olduğu belirtilmektedir.⁹³⁶ Ancak cemaatin Zaman gazetesinin Bulgaristan şubesinin yayınları gibi kültürel faaliyetleri bulunmaktadır.⁹³⁷ Batı Trakya'da da cemaatin faaliyetlerinin daha da sınırlı bir çerçevede yürüdüğünü ifade etmek mümkündür.⁹³⁸ Irak'ta ise özellikle 2003 Savaşı'ndan sonra yeniden yapılanma sürecinde Türkmenlerin yaşadığı yerlerde cemaatlerin okul kurma gibi faaliyetlerini yoğunlaştırdığı görülmektedir.⁹³⁹

Soğuk Savaş sonrası “dış Türkler” politikasında etkili olmaya başlayan aktörlerden biri de incelediğimiz Türk kökenli azınlık gruplarından Türkiye'ye göç edenlerin kurduğu derneklerdir.

Balkanlar'dan gelen göçlerin etkisiyle sayıları gittikçe artan Rumeli ve Balkan kökenli dernekler bugün 40 civarındadır.⁹⁴⁰ Bu dernekler içinde Bulgaristan örneğinde Balkan Türkleri Dayanışma Derneği, Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği ve Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği öne çıkmaktadırlar.⁹⁴¹ Bulgaristan ve Batı Trakya örneklerinde dernekler Soğuk Savaş döneminde komünizm

Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik, Fatma Gökmen Uygur (Çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002 (2. Baskı),s.425–450.

Bu kuruluşlar içinde en aktif olarak faaliyetler yürüten Gülen cemaatidir. Dini kuruluşların Balkanlar'daki etkisi hakkında bakınız: Kerem Öktem, “ New Islamic Actors After the Wahabbi Intermezzo: Turkey's Return to the Muslim Balkans”, **European Studies Centre Research Paper**, University of Oxford, December 2010, s.2-58. <http://www.balkanmuslims.com/pdf/Oktem-Balkan-Muslims.pdf>

⁹³⁵ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Cemaat Üyesi ile Görüşme, İstanbul, 05 Şubat 2011.

⁹³⁶ Öktem, s. 43.

⁹³⁷ “Bulgaristan Zaman, faaliyetlerine 1992 yılı sonlarına doğru başlamıştır. Haftalık olarak yayımlanan gazete 12 sayfa Türkçe, 12 sayfa Bulgarca olarak basılmaktadır. Ülke genelinde sekiz temsilciliği bulunmaktadır.” Ayrıntılı bilgi için : <http://zaman.bg/>

⁹³⁸ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Cemaat Üyesi ile Görüşme, İstanbul, 05 Şubat 2011.

⁹³⁹ “Hocaefendi Kuzey Irak'ta”, **Akşam**,23 Ekim 2008. Habere göre Gülen cemaati Erbil'de İngilizce, Türkçe ve Kürtçe eğitim veren Işık Üniversitesi ile birlikte bölgede bulunan okullarının sayısını 11'e çıkarmıştır. Üniversite ile ilgili bilgiler için bakınız: Ishik University in Erbil, <http://www.ishikuniversity.net/About/AboutIshik/History/tabid/607/Default.aspx> (15 Nisan 2011).

⁹⁴⁰ Özgür,s. 107.

⁹⁴¹ Dernekler Hakkında Ayrıntılı Bilgi için Bakınız:

Balkan Türkleri Dayanışma ve Kültür Derneği <http://www.balkanturkleri.org.tr/> ; Batı Trakya Türkleri Dayanışma Derneği, <http://www.btdd.org.tr/>; Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, <http://www.irakturkleri.org/>

karşıtı mücadelede devlet desteği görmüşlerdir. Türkiye'ye gelecek olan ve hâlihazırda gelmiş bulunan göçmenlerin arasında komünist ideolojinin yayılmasını önlemek üzere başkanları devlet ideolojisine yakın isimlerden seçilmiştir.⁹⁴² Soğuk Savaş sonrasında ise dernekler milli dava mücadelesindeki misyonlarını bir kenara bırakarak göçmenlerin günlük yaşamda karşılaştıkları sorunlara çözüm bulmak ve Türkiye'deki yasal statülerini düzenlemek üzere birer “düzenleyici kurum”a dönüşmeye başlamışlardır.⁹⁴³ Geride kalanların yaşadıkları ülkelerin siyasi yaşamlarına aktif olarak katılması, kültür ve eğitim düzeylerinin yükseltilerek “kimliklerinin yeniden üretilmesi” derneklerin temel misyonları haline gelmiştir.⁹⁴⁴ Bu bağlamda temel işlevleri arasında azınlıkların kültürel varlıklarının korunması ve sorunları ile ilgilenmek olduğu ve bunları yaparken de devletin resmi “dış Türkler” politikasına destek verdiğini belirtmemiz mümkündür.⁹⁴⁵

Devletin kontrol mekanizmalarının güçlü olduğu olması ve Türk kökenli azınlık gruplarının karşılaştıkları sorunlarda kişisel çekişmeler nedeniyle ortak hareket edememesi derneklerin güçlü birer aktör olmaları önündeki engeller arasındadır. Dolayısıyla bu dernekler dış politika karar alıcıların politikalarını etkileyip, birer baskı unsuru olarak onları yönlendirmekten ziyade Türkiye'deki karar alma süreci müsaade ettiği oranda dış politikayı etkilemektedirler.⁹⁴⁶ Bu durumda dernekler Türkiye'ye baskı oluşturma yerine azınlıkların yaşadıkları devletlere baskı yaratması için araçsallaştırılmaktadırlar.⁹⁴⁷ İlerleyen bölümlerde Ankara'nın her üç grup ile ilişkilerinde bu yorumu doğrulayacak gelişmeler olduğunu göreceğiz.

Soğuk Savaş sonrası “dış Türklere” yaklaşımdaki yenilik unsurlarının ve kurumsal dönüşüm sürecinin dış politikaya nasıl bir etkisi olduğunu aşağıdaki bölümlerde inceleyeceğiz.

⁹⁴² Özgür, s. 86 ve Daniş ve Parla, s.137.

⁹⁴³ Daniş ve Parla, s. 147.

⁹⁴⁴ Özgür, s.87

⁹⁴⁵ Ibid , s. 106.

⁹⁴⁶ Özgür, s. 112.

⁹⁴⁷ Özgür, s. 95.

II. BATI TRAKYA'DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE

Türk-Yunan ilişkilerinde Ege Denizi'ne ilişkin⁹⁴⁸ ve Kıbrıs konusu ile ilgili yaşanan egemenlik sorunlarının gölgesinde azınlıklar meselesi Soğuk Savaş sonrasında da ilişkilerin gündeminde yer almış, ancak öncelikli bir konu olmamıştır.⁹⁴⁹ Türkiye'nin politikasına Soğuk Savaş sonrasında da etki eden en önemli faktörler Yunanistan ile ilişkilerinin genel durumu ve İstanbul'daki Rum azınlığın konumudur. Ancak bu dönemde Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyelik süreci, politikaya etkide bulunan yeni bir faktör olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde öncelikle Soğuk Savaş sonrasında azınlığın sorunlarında ne gibi dönüşümler yaşandığı, incelediğimiz diğer dönemlere kıyasla Türkiye'yi nasıl algıladığı; ardından Türkiye'nin azınlığı “hatırlamasına” ya da “unutmasına” neden olan faktörlerde bir değişim olup olmadığı ve bunların dış politikaya nasıl yansıdığı değerlendirilecektir.

A. Soğuk Savaş Sonrasında Batı Trakya Türk Azınlığının Konumu

Soğuk Savaş sonrası AK, BM ve AGİT gibi kuruluşlar nezdinde azınlık haklarını koruma konusunda ortaya çıkan gelişmeler⁹⁵⁰, Batı Trakya Türkleri'nin yaşadıkları sorunlara daha duyarlı bir uluslararası ortam oluşmasını sağlamıştır. Ayrıca, Türk azınlığın 1980'li yılların sonunda tarihinde ilk kez toplu gösteriler ile Avrupa Topluluğu üyesi bir ülkede etnik kimliklerini ifade etmede karşılaştığı baskıları dile getirmeleri de uluslararası camianın dikkatini çekmede etkili olmuştur.⁹⁵¹ Böylece 1991 yılında Yunan Başbakanı Mitsotakis “*geçmişte Yunan hükümetlerinin Batı Trakya'da hatalar yapmıştır, ancak bunun nedeni İstanbul'da, Gökçeada'da ve Bozcaada'da soydaşlarımıza yapılanlarla Kıbrıs'ın işgalidir. Bu olaylar Batı Trakya Müslümanları üzerinde olumsuz etki yapmış olabilir.*”⁹⁵² diyerek *İsonomia* (kanun önünde eşitlik) ve

⁹⁴⁸ Ege Denizi'ne ilişkin sorunlar deniz ve kıta sahanlıklarının belirlenmesi, karasularının genişliği, karasuları ötesindeki hava sahasının kontrolü ve Yunanistan'ın Ege'deki adaları silahlandırması gibi başlıklar altında toplanmaktadır. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Mustafa Aydın, “Türk-Yunan İlişkilerinde Şüpheli İyimeslik”, **Türk-Yunan İlişkilerinde Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar** içinde (212–238) Birgül Demirtaş Coşkun (der.), Ankara: ASAM Yayınları, 2002, s.221. S. Gülten Ayman, “Türkiye'nin Ege Politikasında Müzakere ve Caydırıcılık”, **En Uzun On Yıl**, Gencer Özcan and Şule Kut (der.), İstanbul: Boyut, 1998, ss. 285–325.

⁹⁴⁹ Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991; İlhan Uzgel, “The Role of Muslim Minorities in Interstate Relations in the Balkans”, **The Turkish Yearbook**, Vol.21,(1982–1991),s.95-133.

⁹⁵⁰ Gelişmeler ile ilgili ayrıntılı bilgi için: Naz Çavuşoğlu, **Uluslararası İnsan Hakları Hukukunda Azınlık Hakları**, İstanbul, Su Yayınları, 2001.

⁹⁵¹ Oran, s.188–194.

⁹⁵² Reha Muhtar ve Hülya Emin Tanpınar, “Mitsotakis'ten Göz Boyama”, **Milliyet**, 15 Mayıs 1991, s.14.

Isopolitia (sivil haklarda eşitlik) başlıklı azınlık politikalarını uygulamaya başlamıştır.⁹⁵³ Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönem, Batı Trakya Türkleri'nin hem sorunlarını dile getirme, hem de onlara çözüm bulma konusunda olumlu bir atmosferi de beraberinde getirmiştir.

1. Azınlığın Uluslararası Boyutta Mücadelesi

1990 yılında Gümülcine'de yaşanan olaylar⁹⁵⁴ sonrası Lois Whitman'ın kaleme aldığı Helsinki İzleme Komitesi'nin raporu AT/AB ve Avrupa Konseyi gibi kurumların dikkatini Yunanistan'da yaşanan azınlık hakları ihlallerine çekmiştir. Rapor, sorunların uluslararası boyut kazanmasına getirdiği faydanın yanında, "Müslüman azınlık" ifadesi yerine "Türk kökenli azınlık" terimini kullanması nedeniyle azınlığın Türk kimliğini tanıyan ilk uluslararası belge olma özelliğini taşımaktadır.⁹⁵⁵ Bu raporun dışında 1996 yılında azınlık temsilcileri Amerikan Dışişleri Bakanlığı ile görüşerek azınlık sorunları hakkında brifing vermişlerdir.⁹⁵⁶ Söz konusu uluslararası baskı içinde Avrupa Birliği'nin etkisinin altı çizilmektedir.

Yunanistan'ın AB üyeliğinin Batı Trakya'ya bakışını nasıl etkilediğine dair iki yaklaşım mevcuttur. Birincisi Avrupa Birliği üyeliğinin azınlığın sosyo-ekonomik koşulları üzerinde olumlu bir etki yaratarak, Avrupalılık kimliğini oluşturmaya yönelik bir katalizör görevi gördüğünü ve bu nedenle de Yunanistan toplumuyla bütünleşmelerini kolaylaştırdığını savunurken,⁹⁵⁷ ikinci görüş ise Avrupa Birliği etkeninin Yunanistan'ın azınlık politikası ve böylece de Batı Trakya Türkleri'ne bakışında kayda değer bir değişim yaratmadığını savunmaktadır.⁹⁵⁸ Avrupa Birliği'nin Yunanistan'ın azınlık politikası üzerinde olumlu bir etki yarattığına örnek olarak eğitim

⁹⁵³ Ali Chousein, *Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece, The Case of Western Thrace*, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**, Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005, s.174.

⁹⁵⁴ Bu olaylara ilişkin ayrıntılar Soğuk Savaş döneminde Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarını ele alan dördüncü bölümde bulunmaktadır.

⁹⁵⁵ Lois Whitman, "Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece", **Helsinki Watch Report**, August 1990.

⁹⁵⁶ "Turkish Minority in Western Thrace", **Briefing of the Commission on Security and Cooperation in Europe**, 104th Congress, 2nd Session, Washington, April 26, 1996.

⁹⁵⁷ Thalia Dragonas, "Negotiation of Identities: The Muslim Minority in Western Thrace", **New Perspectives on Turkey**, Vol.30,(2004),s.1-25; Fulya Memişoğlu, "The European Union's Minority Rights Policy and Its Impact on the Development of Minority Rights Protection in Greece", 3rd Hellenic Observatory PhD Symposium on Contemporary Greece: Structures, Context and Challenges, Hellenic Observatory, European Institute, LSE, June 14-15, 2007; Samim Akgönül, "Towards Minority Policies Beyond Reciprocity? The EU, Greece and Turkey", Ottan Anastasakis, Kalypso Aude Nicolaidis, Kerem Öktem (Ed.), **In the Long Shadow of Europe: Greeks and Turks in the Era of Postnationalism** içinde (191-217), Leiden: Brill Publishers, 2009, s.197-198.

⁹⁵⁸ Konstantinos Tsitselikis, "How Far Have EU Policies Affected Minority Issues in Greece and Turkey?", **EU Border Conference**, Istanbul, November 2004. <http://www.euborderconf.bham.ac.uk/case/GreeceTurkey/Gr-Tsitselikis.pdf>

alanında yapılan reformlar gösterilmektedir.⁹⁵⁹ Bu reformlar çerçevesinde azınlıkların ilkokullarında okutulan ders kitaplarında değişim yapılması için çalışmalar başlatılmıştır. Benzer şekilde azınlık mensuplarının üniversitelerde öğrenimlerine devam edebilmeleri için 0.05 oranında bir kontenjan belirlenmiştir.⁹⁶⁰ Ancak eğitim konusunda azınlığın öğretmen sıkıntısı ve ders kitaplarının yetersiz olması gibi konularda sorun yaşamaya devam ettiği görülmektedir.⁹⁶¹ Türkçe dilinde eğitim yapan iki ortaokul ve lise de azınlığın taleplerini karşılamada yetersiz kalmaktadır.

Avrupa Birliği fonlarının desteğiyle Batı Trakya’da 1990 öncesine oranla daha fazla yatırım yapılmaya başlanmıştır.⁹⁶² Ayrıca çoğunluğunu Batı Trakyalı Türklerin oluşturduğu Yunan vatandaşlığından çıkarılanlar, vatandaşlıklarını sınırlı sayıda da olsa elde etmeye başlamışlardır.⁹⁶³ Batı Trakya’nın dağlık kuzey bölgesinde 1953’ten beri uygulanan yasak bölge uygulaması da 2000 yılında bu açılım politikaları sonucunda kaldırılmıştır.⁹⁶⁴

2. “Müslüman Azınlık”tan “Türk Azınlığa” Dönüşüm Süreci

Yunanistan’da Mitsotakis hükümeti döneminde Türkiye ile diyalog ve Balkanlarda barış ve istikrar arayışı dış politika gündeminin öncelikleri arasında olmuş ancak, Kıbrıs, Ege sorunları ve Batı Trakya’da izlenen politikalarda öze ilişkin bir

⁹⁵⁹ 1996 yılında 2413 Sayılı “Yurtdışındaki Yunanlılar için Eğitim ve Kültürlerarası Eğitim” kanunu çıkarılarak azınlığın topluma entegrasyonunu dini, dilsel ve etnik kimliklerine saygı göstererek sağlamak için Eğitim Bakanlığı’nda özel bir sekreteryaya oluşturulmuştur. “Müslüman Çocukların Eğitiminde Reform” bu kanun çerçevesinde kurulan genel sekreterliğin hizmetinde Avrupa Birliği fonları ile desteklenmiştir. Dragonas, s. 18.

⁹⁶⁰ Ibid.,s. 18.

⁹⁶¹ Sadık Ahmet, “Batı Trakya’da Yaşayan Türk Toplumunun Şikâyetleri ve İstekleri”, **Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni, Batı Trakya’da Azınlık Hakları Konusunda Ağırlıklı Sayı**, Cilt:15,Sayı:1-2, (1995),s. 2–3. Azınlığın eğitim alanındaki yasal hakları ve sorunları için bakınız: Iris Kalliopi Boussiakou, “The Educational Rights of the Muslim Minority under Greek Law”, **Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**, Vol.6, Issue 1, (2007),s. 1-25.

⁹⁶² Fulya Memişoğlu, “The European Union’s Minority Rights Policy and Its Impact on the Development of Minority Rights Protection in Greece”, **Paper Prepared for 3rd Hellenic Observatory PhD Symposium on Contemporary Greece: Structures, Context and Challenges**, London, Hellenic Observatory, European Institute, LSE, 14-15 Haziran 2007,s.20.

http://www2.lse.ac.uk/europeanInstitute/research/hellenicObservatory/pdf/3rd_Symposium/PAPERS/MEMISOGLO_U_FULYA.pdf

⁹⁶³ 1998 yılında Yunanistan Vatandaşlık Yasası’nın 19. Maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Bu yasa ve uygulamaları için bakınız: Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991 ve Veysi Akın, “Yunanistan’ın Türk Azınlığı Vatansızlaştırma Siyaseti: Batı Trakya Türklerinin Vatansızlık Sorunu”, **Genelkurmay Askeri Tarih ve Stratejik Etüt Başkanlığı, Stratejik Araştırmalar Dergisi**, Yıl 2,Sayı 4, (Aralık 2004) ,s.137–161.

⁹⁶⁴ Faruk Sönmezoğlu, **Türkiye-Yunanistan İlişkileri**, İstanbul: Der Yayınları, 2000,s.347; S.Gülden Ayman, Tülay Ayalp Kılıçdağı ve Aydın Sezer, **Avrupa Birliği’ne Katılım Sürecinde Türkiye’nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası**, İstanbul: TÜSİAD Yayınları,2007, s.51.

değişiklik yaşanmamıştır.⁹⁶⁵ Böylece 1990'lar ve 2000'lerin ilk on yılı boyunca Türk-Yunan ilişkilerinde bu sorunlar ağırlığını korumuştur. Uluslararası baskılar neticesinde yukarıda bahsettiğimiz bazı açılım politikaları izlense de azınlık açısından en önemli gelişme, 1999 yılında Dışişleri Bakanı Yorgo Papandreu'nun açıklamaları olmuştur. Bakan'ın "*Türk azınlık tanımlaması bir ülke tarafından karışıklık yaratmak ve sınırların değişimine yeltenmek amacıyla kullanılıyorsa, o zaman büyük bir sorun yaratıyor. Eğer sınırlarımızdan şüphe edilmiyorsa, Türk denmesi beni ilgilendirmez*" şeklindeki sözleri azınlığın Türk kimliğinin resmi düzeyde de tanınacağı algısını yaratmıştır.⁹⁶⁶ Fakat kısa bir süre sonra Dışişleri Bakanı Papandreu, açıklamalarının yanlış anlaşıldığını ileri sürerek, 120.000 nüfuslu Batı Trakya azınlığının sadece yüzde 0.3'ünün Türk olduğunu kastettiğini vurgulamış ve "azınlığın bir parçasının Türk kökenli olduğunu kabullenerek, hepsine Türk denmesini ve Kıbrıs'ta olduğu gibi çeşitli mazeretler kullanarak sınırları değiştirme teşebbüsünü bertaraf ettiklerini" belirtmiştir.⁹⁶⁷ Böylece Yunanistan'ın özellikle Kıbrıs'ta 1950'lerin sonundan itibaren daha sıkı bir şekilde takip ettiği Batı Trakya'da yaşayan azınlık grubunun Müslüman olarak nitelendirilmesi politikasından bir sapma olmadığı görülmüştür. 2007 yılında Dışişleri Bakanı Dora Bakoyannis, bölgeye yaptığı ziyaret sırasında eğitim ve ekonomi alanlarında azınlığa destek sağlanacağını belirtmiş ancak azınlığı "Türk" olarak nitelendirmemeye devam etmiştir.⁹⁶⁸

Yunanistan'daki azınlık sorunlarının uluslararası boyut kazanmasının ardından gerek Batı Trakya'da yaşayan azınlık mensuplarının, gerekse de Almanya'daki Batı Trakya Türkleri derneklerinin Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği kurumları çerçevesinde açmış oldukları davalar sonucunda azınlığın "Türk" kimliğini kullanması konusunda uğradıkları baskıların insan hakları ihlalleri çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiği görüşü hâkimiyet kazanmıştır. Örneğin 1927 yılında kurulan ancak 1986'da İskeçe Valiliği'nin kapattığı İskeçe Türk Birliği, 2005'te Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne başvurmuştur. Dava sonucunda Yunan makamlarının Türk azınlığa ait dernekleri kapatma kararı bozulmuş, Atina'nın temyiz başvurusu da reddedilmiştir.⁹⁶⁹

⁹⁶⁵ Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Yunan ilişkileri hakkında bakınız: Melek Fırat, "Soğuk Savaş Sonrası Türk-Yunan İlişkilerinde Değişim", **Beş Deniz Havzasında Türkiye**, Mustafa Aydın ve Çağrı Erhan (drl.), Ankara: Siyasal Kitabevi Yayınları, 2006, s.257-280.

⁹⁶⁶ Taki Berberakis, "Atina Tabuları Yıkıyor", **Milliyet**, 28 Temmuz 1999, s.22.

⁹⁶⁷ Taki Berberakis, "Papandreu Yanlış Anlaşılmış", **Milliyet**, 2 Ağustos 1999, s. 22.

⁹⁶⁸ **Turkish Daily News**, "Ankara Wants More From Athens On Minority Rights", February 13, 2007.

⁹⁶⁹ "Yunanistan AİHM'in Kararını Uygulamıyor", **TRT Haber**, 20 Mayıs 2009, <http://www.trt.net.tr/Haber/HaberDetay.aspx?HaberKodu=761c8267-7f49-45ae-b54f-a942dbb35db0> (15 Nisan 2010).

Benzer şekilde Avrupa Konseyi İrkçılığı ve Ayrımcılığı Önleme Komitesi (ECRI)'nin de Yunanistan hakkındaki raporlarında azınlığın "Türk" kimliğinin inkar edilmesinin insan hakları ihlali olduğunun altı çizilmektedir.⁹⁷⁰ Mahkeme kararlarını uygulamada isteksiz davranan Yunanistan'da yasal olarak "Türk (*Tourkos* ve *Tourkikos*)" kelimesinin kullanılması hala yasaktır.⁹⁷¹

Batı Trakya'daki Türklerin karşı karşıya olduğu sorunlar sadece Türk kimliklerinin tanınmamasıyla da sınırlı değildir. Soğuk Savaş döneminden beri süregelen müftülerin seçimi⁹⁷², vakıfların ve dini kurumların kontrolü, eğitim⁹⁷³ ve ifade özgürlüklerine getirilen sınırlamalar, kamu hizmetlerindeki ayrımcılık gibi temel problemler devam etmektedir.⁹⁷⁴

Ekonomik alanda ise 2013 yılında tütün ekimi için AB'den alınan fonların kesilmesinin geçim kaynağını bu üründen sağlayan azınlık açısından önemli sorunlar yaratması beklenmektedir.⁹⁷⁵ Yunan Vatandaşlık Yasası'nın 19.maddesine göre vatandaşlıktan çıkarılan bir grup Türk azınlığın hâlâ "vatansız" statüde olduğu görülmektedir.⁹⁷⁶ Ayrıca siyasi yaşama bağımsız milletvekili çıkararak ya da kurdukları

⁹⁷⁰ Avrupa Konseyi, **İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu 4. Yunanistan İzleme Raporu**, 15 Eylül 2009, www.coe.int/ecri

⁹⁷¹ Akgönül, s.208.

⁹⁷² Yunanistan'ın müftülük kurumunu düzenleyen 2345/1920 yasasına göre Müslüman azınlık bölge müftülerini ve baş müftüyü seçme hakkına sahiptir. Ancak bu yasa 24 Aralık 1990'da yürürlükten kaldırılmış, Batı Trakya'da müftülük kurumunun bağlı olacağı esasları düzenleyen 1920/1991 sayılı kanun hükmünde kararname çıkarılmıştır. Bu yeni kanuna göre Batı Trakya'nın üç ilinde müftü seçimleri yapılmamasına yerine 10 yıl için müftülerin devlet tarafından atanmasına karar verilmiştir. Hüseyinoğlu'na göre azınlığa uygulanan baskıları protesto etmek üzere gerçekleşen 29 Ocak 1988 yürüyüşüne seçilmiş müftülerin liderlik etmesi böyle bir kararın alınmasında önemli bir rol oynamıştır. Azınlığın ise yürürlüğe giren bu kararname karşısında kendi seçimlerini yaparak müftülerini seçmesi Batı Trakya'da biri seçilmiş, diğeri atanmış "iki müftü sorununun" ortaya çıkmasına neden olmuştur. Ali Hüseyinoğlu, "Islam in Western Thrace-Greece after 1923 The Role of Internal and External Actors", **European Studies Centre Research Paper**, University of Oxford, December 2010, s.7-8. Detaylar için bakınız: Fuat Aksu, **Türk-Yunan İlişkileri**, Ankara, SAEMK, 2001, s.39; Baskın Oran, **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1991, s.159; Nazif Mandacı ve Birsen Erdoğan, **Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**, Ankara, Ankara Üni. Basımevi, 8/2001. Bu konuda Yunanistan'ın görüşü hakkında detaylı bilgi için bakınız: Christina Borou, "The Muslim Minority of Western Thrace in Greece: An Internal Positive or an Internal Negative "Other"?", **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol.29, No:1, (March 2009), s. 11.

⁹⁷³ Azınlığın eğitim alanında karşılaştıkları temel sorunları içinde en önemlileri Türkçe ders kitaplarının temini, Türkçe dersleri verecek öğretmenlerin yetiştirilmesidir. Ayrıntılı bilgi için bakınız: Kalliopi Boussiakou, s. 1-25.

⁹⁷⁴ Sadık Ahmet, "Batı Trakya'da Yaşayan Türk Toplumunun Şikayetleri ve İstekleri", **Milletlerarası Hukuk ve Milletler Özel Hukuk Bülteni, Batı Trakya'da Azınlık Hakları Konusunda Ağırlıklı**, Sayı 1-2, Yıl 15, (1995) .

Avrupa Konseyi, **İrkçılık ve Hoşgörüsüzlüğe Karşı Avrupa Komisyonu 4. Yunanistan İzleme Raporu**, 15 Eylül 2009, www.coe.int/ecri Turgay Cin, "The Current Problems of the Turks of Western Thrace in Greece As a Member of the European Union", **Ege Akademik Bakış**, 9, 4, (2009), s. 1527-1544.

⁹⁷⁵ İsminin Açıklanması İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

⁹⁷⁶ "Turkey Says Greece's Steps to Restore Citizenship to Ethnic Turks Inadequate", **BBC Monitoring International Reports**, January 11, 2007; Işık Sadık Ahmet, "Bir İnsan Hakları Dramı: Batı Trakya", **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II**, (16 Mart 1997), s.1793-1799. Yunan vatandaşlık yasasının 19.maddesine göre 1955-1998 yılları arasında 60.000 kişinin vatandaşlığını kaybettiği, 600-1000 civarında Türk azınlığın Yunanistan'da hayatlos olarak yaşadığı belirtilmektedir. *TBMM Tutanak Dergisi*, Birleşim 66, 22 Şubat 2002, s. 76.

partiler yoluyla katılmaları 1993'ten beri uygulanan %3'lük seçim barajı nedeniyle sınırlanmaktadır.⁹⁷⁷

Kısacası, Soğuk Savaş sonrası Yunanistan'ın azınlık sorunları ile ilgilenmeye başladığını ancak Batı Trakya'da yaşayan azınlığı hala "içindeki öteki" olarak görmeye devam etmektedir. Bu bağlamda da azınlığın akraba devleti Türkiye ile ilişkileri de sorgulanmakta ve Türk-Yunan ilişkilerinde yaşanan her olumsuz gelişme azınlıklar üzerinde yansımaları bulmaktadır. Bu bağlamda Türkiye'nin kendi ülkesindeki Rum azınlığa yönelik politikalarının da azınlık üzerinde olumsuz yansımalarının sürdüğünü de belirtmek gerekir.

Yunanistan ve Türkiye'nin ikili ilişkilerinin gündemindeki hem egemenlik sorunlarının ağırlığı, hem de "karşılıklılık ilkesinin" uygulanması neticesinde yaşam koşulları güçleşen Batı Trakya'daki Türk azınlığın bir kesimi, Türkiye tarafından resmi söylemlerde kendilerinin ikili ilişkilerde "köprü" metaforu ile tanımlanmasından memnun olmadıklarını dile getirmektedirler. Onlara göre Türkiye'nin bu söylemi, kendilerini Türk-Yunan ilişkilerinde araçsallaştırmaktadır. Oysa onların talebi Türk-Yunan ilişkilerinde bir araç oldukları için Türkiye'nin ilgisini çekmek yerine, kendi varlıklarının ve yaşadıkları insan hakları sorunlarının başlı başına bir ilgi nedeni olması gerektiği yönündedir.⁹⁷⁸

Ekonomik, siyasi ve sosyal sorunlarına çözüm üretemeyen ve yaşam koşulları güçleşen azınlıklar da çareyi Avrupa ülkelerine ya da Atina'ya göç etmekte bulmaktadırlar.⁹⁷⁹ Günümüzde Batı Trakyalı Türkler arasında Avrupa ülkelerinde eğitim gören genç kesimlerin Türkiye'ye daha mesafeli bir tutum takınarak Türk ve Yunan kimliklerinin üzerlerindeki kuşatıcı etkisi yerine "Avrupalılık" kimliğini daha fazla benimsediği ve bu bağlamda sorunlarının çözümü için kendi ayakları üzerinde durmaya çalıştıkları söylenebilir.⁹⁸⁰

⁹⁷⁷ Dr.Sadık Ahmet'in 1991'de kurduğu Dostluk, Eşitlik ve Barış Partisi (DEB) Batı Trakya Türk Azınlığının tek azınlık partisi olma özelliği taşımış, ancak Meclise baraj nedeniyle milletvekili gönderememiştir. Bu süreç hakkında bakınız: Dia Anagnostou, "Breaking the Cycle of Nationalism:The EU, Regional Policy and the Minority of Western Thrace, Greece", *South European Society and Politics*, Vol:6, No:1, 2001,s.102-104.

⁹⁷⁸ Sinan Kavaz, " Trakya'nın İki Tarafı Arasında Köprü Olarak Azınlıklar", *Meriç'in İki Yakası* (AB Desteği ile Lozan Mübadilleri Vakfı ve Azınlık Grupları Araştırma Merkezi (KEMO) İşbirliği ile Hazırlanan Proje) Müfide Pekin ve Konstantinos Tsitselikis (drl.), İstanbul, Ekin Ajans Matbaacılık, Kasım 2008,s.84-85.

⁹⁷⁹ Dimitris Antoniu, "Western Thracian Muslims in Athens", *Balkanologie*, December 2005,Vol.9,No:1-2, <http://balkanologie.revues.org/index579.html?file=1> (11 Ekim 2010)

⁹⁸⁰ Örneğin Azınlıkça Dergisi bu yaklaşımı yansıtmaktadır. Anagnostou'ya göre 1980'ler ve 1990'lardan farklı olarak azınlık üyeleri arasında geleneksel akım ve bu akım karşısında duruş geliştiren eleştirel bir akımın oluştuğunu

Bu çerçevede Türkiye'nin izleyeceği politikalar azınlık ile arasındaki bağın nasıl bir seyir izleyeceğini de belirleyecektir.

B. Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri'ne Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

Soğuk Savaş sonrası dönemde de Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri politikasının temel ilkelerinden bir sapma olmamıştır. Bu çerçevede en temel hedef Türk-Yunan ilişkileri bütünü içinde Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarını, Lozan Antlaşması ile tesis edilen bir dengenin parçası olarak değerlendirmesidir. Bir diğer hedef ise azınlığın "Türk" kimliğini koruyarak Yunanistan'ın sosyal, ekonomik ve siyasal yaşamıyla bütünleşmelerinin sağlanması ve böylece yaşadıkları yerlerde kalmasının sağlanmasıdır. Bu çerçeve içinde Yunanistan ile ilişkilerinin genel gidişatını etkilemeyecek şekilde güvenlik ve istikrara öncelik veren bir yaklaşım içinde azınlığın problemlerine çözüm aranmaktadır.

Türkiye azınlıkların "Türk" kimliklerini koruyarak Yunanistan'da eşit vatandaşlar olarak siyasal sisteme dâhil olmaları yönündeki politikasını resmi söylemlerde azınlık ile arasındaki ilişkiyi "soydaşlık bağı" üzerinden ön plana çıkararak sürdürmektedir.⁹⁸¹ Ankara'nın bakış açısından Batı Trakya'daki azınlığın ana sorunu "etnik kimliklerinin inkârı" ve bununla ilintili olarak değerlendirilebilecek eğitim sorunlarıdır zira bu sorunlar "azınlığın varlığını yok sayan uygulamaların bir göstergesidir".⁹⁸² Yunan hükümetlerinin iddia ettiklerinin aksine, Türkiye azınlık içinde ayırım gözetmeksizin hepsini "Türk" olarak tanımlamaktadır. Bu çerçevede de Batı Trakya'ya yapılan üst düzey ziyaretlerde ya da Dışişleri Bakanlığı açıklamalarında azınlığa Türk kimliklerini "özgürce kullanmaları" yönünde destek verilmektedir.⁹⁸³ Ancak gerek açıklamalarda, gerekse ziyaretlerde azınlığa verilen bu destek yanında,

belirtmektedir. Geleneksel akım bağımsız millervekilleri etrafında ve Türkiye'nin etkisi altında etnik kimliklerini koruma konusunda talepler geliştiren görüşleri kapsamaktadır. Bu görüş karşısında özellikle 2000'li yıllarda güçlenmeye başlayan eleştirel akım ise azınlığın Türk kimliklerini koruma konusunda taleplerin geliştirilmesini desteklemekte, ancak geleneksel akımın uyguladığı stratejileri, yöntemleri ve üslubu yanlış bulurken, Türkiye ile bağları da sorgulamaktadır. Eleştirel kesimin görüşleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Anagnostou, s. 117-118.

⁹⁸¹ TC Dışişleri Bakanlığı Resmi Web Sitesi, "Batı Trakya Türk Azınlığı", <http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa> (Erişim: 21 Ekim 2009). Hasan Hacı, "Erdoğan'ın "Soydaş" Jesti Yunanlıları Rahatsız Etti", **Zaman Online**, 27 Ocak 2008; "Babacan'dan Batı Trakya'ya Ziyaret", **CNNTurk**, 06 Aralık 2007, <http://www.cnnurk.com/2007/dunya/12/06/babacandan.bati.trakyaya.ziyaret/409551.0/index.html> (Erişim: 12 Aralık 2009)

⁹⁸² İsminin Açıklanması İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

⁹⁸³ Zeynep Gürçan, "Bizi Unutmayın", **Star Gazetesi**, 9 Mayıs 2004; TC Başbakanlık Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, "Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Bilman: Azınlıklarımızın İki Ülke Arasında Dostluk Köprüsü Olduğu Herkesin Malumudur", 07 Aralık 2007, <http://www.abgs.gov.tr/index.php?p=41094&l=1> (Erişim: 05 Ocak 2009).

onların aynı zamanda Yunanistan vatandaşı olarak yaşadıkları ülke ile bütünleşmeleri gerektiği de vurgulanmaktadır. Örneğin, Başbakan Erdoğan 2004 yılındaki Batı Trakya ziyaretinde azınlığa “soydaşlar” diye hitap ederken aynı zamanda “güçlü Yunanistan için çalışın” mesajını da vermiştir.⁹⁸⁴

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarına ilgisinin devam ettiği, Yunanistan vatandaşlığından çıkarılan ve Türkiye'de vatansız konumda yaşayan Türk azınlığa sınırlı sayıda da olsa vatandaşlık hakkı tanınmasından⁹⁸⁵ ve müftü seçimleri konusunda gerek Yunanistan ile ikili ilişkilerde, gerekse uluslararası kuruluşlar nezdinde yaptığı girişimlerde azınlık mensuplarının Yunanistan'ın taraf olduğu antlaşmalarda belirtilen usullere uygun olarak seçimlerini yapmaları gerektiği yönündeki desteğinden anlaşılmaktadır.⁹⁸⁶ Bu girişimler Lozan sisteminin azınlığa getirdiği hakları koruma; başka bir deyişle statükoyu sürdürme politikasını göstermektedir. Bu çerçevede “Yunanistan ile diyalog arayışı içinde”⁹⁸⁷, “gerginlik politikası yerine karşılıklı anlayış, iyi niyet” ile sorunların çözümüne taraftar olunduğu ve azınlıkların her iki ülkede “köprü görevi” görmesi gerektiği vurgusu yapılmaktadır.⁹⁸⁸ Kısacası, Türkiye'nin izlediği politikanın genel çizgisi “*Bizim amacımız, ne Yunanistan'ın iç işlerine karışmaktır, ne de, statüsü, uluslararası anlaşmalarla garanti altına alınmış Batı Trakya Türk Azınlığı konusunda bir insan hakları sorunu yaratmaktır. Biz, Batı Trakya Türk azınlığının, iki ülke arasında bir barış ve dostluk köprüsü oluşturmasını istiyoruz*”⁹⁸⁹ ifadesinde görülmektedir.

Türkiye'nin ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemesinin en önemli nedenlerinden biri ikili ilişkilerin gidişatını belirleyen egemenlik sorunlarındaki gelişmelere verilen önemdir. Başka bir deyişle, Batı Trakya Türkleri'ne yönelik politika ile ilgili

⁹⁸⁴ Hilal Köylü ve Yorgo Kırbaki, “Go Home Devri Bitti”, **Radikal**, 09 Mayıs 2004. Bu konuda izlenen politikada bir süreklilikten söz etmek mümkündür. Batı Trakya Türkleri'ne dair konuların dış politika gündeminin üst sıralarına yükselmeye başladığı 1990'lı yılların başında dönemin Başbakanı Özal'ın da “*Bu insanların Türkçe konuşmalarına, Müslüman olmalarına rağmen Yunan vatandaşı olduklarını biliyorum. Üstelik iyi Yunan vatandaşı olmaları gerekir*” şeklinde benzer bir demeci vardır. “Başbakan Özal: Yunanistan Müftü Tayin Edemez”, **Batı Trakya'nın Sesi**, Yıl:2, Sayı:9, (Mart-Nisan 1989),s.10.

⁹⁸⁵ Akın, s.137-161; “Erdoğan: Batı Trakya'ya vize insanlık suçudur”, **Balkan Sentezi**, Sayı:42, Yıl:4, (Eylül 2006),s.4.

⁹⁸⁶ “Batı Trakya Türkleri: Heybeliada Açılın Seçilmiş Müftüler Tanınsın”, **Cihan Haber Ajansı**, 12 Haziran 2009; TC Dışişleri Bakanlığı, “İskeçe Müftüsü Mehmet Emin Aga ile İlgili Açıklama”, **Dışişleri Güncesi**, 2 Aralık 1999. Türkiye'nin bu konuda izlediği politikanın bir analizi için bakınız: Elçin Macar, “Müftünün Yetkileri Tartışması”, **Azınlıkça**, Sayı 44, (Şubat 2009),s.13-14.

⁹⁸⁷ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 18, 7.Birleşim, Cilt 1, Yasama Yılı 1, 12 Ocak 1988 ve **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 18, 23.Birleşim, Cilt 2, Yasama Yılı 1, 17 Şubat 1988,s.530.

⁹⁸⁸ Ibid. ve “Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Batı Trakya Türk Azınlığının Durumu Hakkında TBMM'de Genel Görüşme Açılmasına İlişkin Önergenin Görüşülmesi Vesilesiyle Yaptığı 9 Ocak 2007'deki Konuşma”, **Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikası'nın Ufukları**, Ankara: TC Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 2007,s.695.

⁹⁸⁹ **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 18, 39.Birleşim, Cilt 51, Yasama Yılı 4, 28 Kasım 1990,s.388-389.

“...dikkate alınması gereken bir husus da Batı Trakya Türk Toplumunun karşı karşıya bulunduğu güçlüklerin, halen Türk-Yunan ilişkilerinin içinde bulunduğu durumdan soyutlanamayacağı gerçeğidir.”⁹⁹⁰ Bu bağlamda Soğuk Savaş sonrası dönemde Türk-Yunan ilişkilerinde hem Kıbrıs, hem de Ege sorunlarında yaşanan önemli gelişmeler,⁹⁹¹ Batı Trakya politikasına da yansımaktadır. Batı Trakya Türkleri’ne yaklaşımın söz konusu sorunlarda izlenen politikaları zayıflatmamasına dikkat edilmektedir. Örneğin, 1990’lı yılların başında “biz, Türkiye olarak, soydaşlarımızın haklarını korumak için, her düzeyde mücadele edeceğiz”⁹⁹² gibi söylem düzeyindeki vurguların iki ülke arasındaki diyalog sürecine Batı Trakya Türkleri’nin sorunlarının da dâhil edilmesi şeklinde bir yansıması olmamıştır.⁹⁹³ Batı Trakya Türkleri ile ilgili politikayı sınırlandıran bir etmen olarak değerlendirebileceğimiz Yunanistan ile ilişkilerin gidişatını belirleyen konulardaki gelişmeler Soğuk Savaş sonrasında da etkisini sürdürmüştür.

1990’lı yıllarda Türk-Yunan ilişkilerinin gündemini belirleyen konu başlıkları, Kıbrıs meselesinin Avrupa Birliği’nin gündemine alınması, Ege Denizi’ne ilişkin egemenlik sorunları, Türkiye’nin AT/AB’ye üyelik sürecinde ve Kürt sorununda Yunanistan’ın tutumu olmuştur. Güney Kıbrıs Rum Kesimi’nin Kıbrıs Cumhuriyeti olarak Avrupa Birliği’ne üyeliği, Türk-Yunan ilişkilerinde hâlihazırdaki anlaşmazlığı Türkiye’nin üye olmadığı bir kurumun çatısı altına taşımıştır. Ege Denizi’nde yaşanan sorunlar Kardak Adası ile ilgili 1996 yılında yaşanan krizle yeniden gündemin üst sıralarına yükselmiştir. Türkiye’nin AB’ye üyelik sürecinde Yunanistan’ın vetosu da yine bu dönemde ikili ilişkileri en fazla meşgul eden konular arasında olmuştur. 1997 yılında Yunanistan’ın vetosu nedeniyle Türkiye’nin adaylığının kabul edilmeyip, Kıbrıs’ın tam üyeliğinin gerçekleşmesi Türkiye açısından AB üyeliği önündeki en büyük engelin Yunanistan olduğu algısını oluşturmuştur. Kürt sorunu ile ilgili Yunan milletvekillerinin 1994 ve 1996 yıllarında Suriye’de Abdullah Öcalan’la görüşmesi gibi tutumları da Türkiye’de rahatsızlık uyandırmıştır.⁹⁹⁴ Bu meselelerde yaşanan kriz dönemleri Batı Trakya’daki azınlığa bakışı da etkilemiştir. Bu çerçevede Türkiye’nin

⁹⁹⁰ TBMM Tutanak Dergisi, , Dönem 17, 7.Birleşim, Cilt 31, Yasama Yılı 4, 30 Eylül 1986,s.265.

⁹⁹¹ Melek M. Fırat, “Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan Dış Politikasının Yeniden Biçimlenişi”, Mustafa Türkes ve İlhan Uzgel (drl.), **Türkiye’nin Komşuları**, Ankara: İmge Yayınları, 2002,s. 21–75.

⁹⁹² “ Yılmaz: Batı Trakya Türkleri En Az Bizim Kadar Türktür”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl:2, Sayı:9, (Mart-Nisan 1989), s.41.

⁹⁹³ Bu dönemdeki Türk-Yunan ilişkilerinin analizi için bakınız: Melek Fırat, “Yunanistan ile İlişkiler”, Baskın Oran(Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşı’ndan Bugüne Olgular, Belgeler ve Yorumlar Cilt II** içinde (440-480), İstanbul: İletişim Yayınları,2002.

⁹⁹⁴ Akgönül,s. 201.

yaşadığı sorunlar karşısında güç elde etmek üzere azınlığı hatırladığı söylenebilir. Bu çerçevede örneğin, Türkiye'nin AB üyeliği sürecinde Rum azınlığına yönelik izlenen politikalara getirilen eleştiriler yoğunlaştığı dönemde, Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarını daha fazla gündeme getirmektedir. Bu durumu Meclis'te konu ile ilgili artan tartışmalardan da takip etmek mümkündür. Örneğin Avrupa Parlamentosu'nun, Türkiye'nin kendi Rum azınlığının haklarını yeterince tanımadığını belirtmesinin ardından Meclis'te yapılan bir toplantıda şöyle bir görüş dile getirilmektedir:

“ ...Şimdi biz diyoruz ki, azınlıklar konusunu tek taraflı olarak görmeyin, azınlıklar konusunun iki boyutuna da bakalım. İstanbul'daki Rumların durumu nedir, Batı Trakya'daki Türklerin durumu nedir, bunu araştırmak lazım. Ama bakıyoruz, Türkiye'yi eleştiren yabancıların içinde, neredeyse hiçbiri Batı Trakya'yla ilgili bir kelime söylemiyor. İstanbul'daki Rumların dini hakları hakkında çok şey söylüyorlar. Peki, Batı Trakya'daki Türklerin dini hakları nedir; bundan bahseden yok... O bakımdan, bunları yok farz ederek, bütün mesele sanki sadece İstanbul'daki azınlıkların haklarıymış gibi düşünürsek yanlış yaparız. İstanbul'daki azınlıkların haklarını tanımayalım mı; tam tersine, çağdaş bir ülke, demokratik bir ülke hangi hakları tanıyor ise biz de o hakları tanıyacağız; ama bir şartla, siz de bir Avrupa Birliği ülkesi olarak, Türk soydaşlarının haklarını tanıyacaksınız...”⁹⁹⁵

Yine bu bağlamda Türkiye, Batı Trakya Türkleri'nin müftü seçimi konusundaki görüşlerini Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılmasının gündeme gelmesiyle birlikte daha fazla vurgulamaktadır.⁹⁹⁶ Örneğin Başbakan Erdoğan'a göre, “Ruhban Okulu konusu çok boyutlu bir süreci gerektiriyor... Tabii burada Batı Trakya'daki Türk azınlığımızın Yunanistan hükümetinden talepleri de göz önünde bulundurulmalıdır. Yunan Hükümeti de aynı zamanda bu konulara eğilmek ve din adamlarının sorunlarına, liderlik, işsizlik ve azınlık dernekleriyle ilgili sorunlara çözüm getirmelidir.”⁹⁹⁷ Bu açıklamalar Soğuk Savaş sonrasında da Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarına bakışta “karşılıklılık ilkesinin” hâlâ etkili olduğunu göstermektedir. Ancak Dışişleri tarafından “karşılıklılık” yerine “paralel adımlar” ifadesinin kullanıldığı,

⁹⁹⁵ TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 22, Birleşim 102, Yasama Yılı 4, 16 Mayıs 2006, s.32.

⁹⁹⁶ “Sinirli Değilim, Dertliyim Dertli- Başbakan Recep Tayyip Erdoğan, NTV Canlı Yayınında Murat Akgün'ün Ekonomi, İç ve Dış Siyasi Gündemle İlgili Sorularını Yanıtladı”, Ntvmsnbc, 11 Haziran 2009, <http://www.ntvmsnbc.com/id/24974630/> (Erişim: 15 Haziran 2009)

⁹⁹⁷ Milliyet, “Ruhban Okulu'na Batı Trakya Kriteri”, 4 Ocak 2010. Benzer şekilde Avrupa Birliği Başmüzakerecisi Devlet Bakanı Bağış da “Türkiye'nin vatandaşları olan Ortodoks cemaatinin dini ihtiyaçlarını karşılamak durumunda olduğunu, ama aynı zamanda Yunanistan'ın da Batı Trakya Türk Azınlığının sorunlarına çözüm getirmesi gerektiğine inandığını” belirtmektedir. “Bağış: Ruhban Okulu Açılmalı”, TGRT Haber Online, 28 Haziran 2009, www.tgrthaber.com.tr <http://www.tumgazeteler.com/?a=5252665> (Tarihi: 04 Eylül 2009)

böylece kullanılan dilin ilişkilerde yaşanan olumlu gelişmeler⁹⁹⁸ nedeniyle yumuşadığı görülmektedir.⁹⁹⁹ Avrupa Birliği üyeliği süreci Ankara'nın Batı Trakya Türkleri'ne ilgisini daha sık gündemde tutmasına neden olmakla birlikte, izlenen politikaların genel çizgilerini etkileyecek nitelikte bir değişim yaratmamaktadır. Türkiye'nin sorunlar karşısındaki tepkisi, Yunanistan'ın Avrupa Birliği üyesi olarak azınlıklarına yönelik politikalarını gözden geçirmesi ve Lozan başta olmak üzere ikili anlaşmalardan kaynaklanan yükümlülüklerini yerine getirmesi yönünde yaptığı eleştiriler ve uyarılar ile sınırlı kalmaktadır.¹⁰⁰⁰

Bu dönemde Türkiye'nin kültürel, siyasi ve ekonomik alanda girişimlerini arttırdığı Batı Trakya'ya yapılan ziyaretlerin yoğunlaşmasında görülebilir. Soğuk Savaş döneminde yapılan birkaç ziyaret dışında bölgenin Türk yetkililerinin ilgisini çektiğini söylemek zordur ancak Soğuk Savaş sonrasında gerek muhalefet parti temsilcilerinin, gerekse de hükümet temsilcilerinin bölgeyle temasları artmıştır.¹⁰⁰¹ Özellikle son yıllarda Başbakan ve Dışişleri Bakanı, TBMM Avrupa Birliği Uyum Komisyonu üyelerinin, Adalet Bakanı ve Diyanet İşleri Başkanı gibi devletin üst düzey yetkililerinin sorunları “yerinde tespit etmek üzere” bölgeyi ziyaret ettikleri görülmektedir.¹⁰⁰² Ayrıca yine bu bağlamda, TRT tarafından bölgenin sorunlarının gündeme getirildiği programların yayınlanması ile onlara karşı duyarsız kalınmadığı mesajı verilmektedir.¹⁰⁰³ Çeşitlenen politika araçları arasında ekonomik yardımlar yine bu dönemde en sık kullanılan araçlardan biri haline gelmiştir. Türkiye'nin Gümülcine'de Ziraat Bankası'nın bir şubesi açması¹⁰⁰⁴ ile azınlığa kredi olanakları sağlayarak onların yaşadıkları ülkelerde yaşam koşullarının iyileştirilmesine yönelik bir katkıda bulunduğunu söyleyebiliriz. Benzer şekilde Avrupa Birliği fonlarının desteği

⁹⁹⁸ 1999'dan itibaren Türk-Yunan ilişkilerindeki gelişmelerin bir analizi için bkz: Şahnaz Yılmaz ve Ziya Öniş, “Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?”, *Political Science Quarterly*, Vol.123,Number 1, Spring 2008,s.123–149. Faruk Sönmezoğlu and S. Gülden Ayman, "The Roots of Conflict and the Dynamics of Change in Turkish-Greek Relations", Christos Collias and Gülay G.Şenesen (eds.), *Greece and Turkey: In the 21st Century: Conflict and Cooperation*, New York: Nova Press,2003,ss. 38-47.

⁹⁹⁹ İsminin Açıklanması İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹⁰⁰⁰ “Ankara wants more from Athens on Minority Rights”, *Turkish Daily News*, 13 Şubat 2007; “ Turkey says Greek Package on Turkish Minority Rights “Insufficient”, *BBC Monitoring International Reports*, 12 Şubat 2007; “AKP votes down motion on Western Thracian Turks”, *Turkish Daily News*, 11 Ocak 2007.

¹⁰⁰¹ Detaylı bilgi için: TBMM *Tutanak Dergisi*, Dönem 19, 110.Birleşim Cilt 86,Yasama Yılı 4, 16 Mayıs 1995,s.203–210.

¹⁰⁰² Ayrıntılı bilgi için: “Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Batı Trakya Türk Azınlığın Durumu Hakkında TBMM'de Genel Görüşme Açılmasına İlişkin Önerenin Görüşülmesi Vesilesiyle Yaptığı 9 Ocak 2007'deki Konuşma”, *Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikası'nın Ufukları*, Ankara, TC Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 2007,s.687–698.

¹⁰⁰³ Batı Trakyalı gazeteci Hülya Emin'in hazırlayıp sunduğu “ Biz Buradayız” programı hakkında bilgiler için www.bizburadayiz.net . Program 58 bölüm yayınlanmıştır.

¹⁰⁰⁴“Ziraat Bankası, Türk-Yunan İlişkilerine İvme Kazandıracak”, *Zaman Online Gazetesi*, 17 Şubat 2009 (Erişim: 18 Şubat 2009).

ile Trakya valilikleri arasında “Sınır Ötesi İşbirliği Ağı” kurulmuş; Türk-Yunan Sivil Diyalogu kapsamında, Edirne Belediyesi ve Dedeoğaç Belediyesi ‘kardeş belediye’ olarak ortaklaşa işbirliği projeleri yürütmektedirler.¹⁰⁰⁵ Bu tür projeler Batı Trakya’da yaşayan Türk azınlık ile Türkiye arasındaki kültürel ilişkileri güçlendirmekte ve azınlığın yaşam koşullarının iyileşmesine katkılar sağlama yanında onların “unutulmadıkları” algısını da güçlendirmektedir. Fakat her ne kadar azınlıklara unutulmadıkları mesajı verilmeye çalışılsa da, kurumsal düzeyde Batı Trakya Türkleri’ne yapılan yardımların sınırlı olduğu dikkatleri çekmektedir. Örneğin, 1990’lı yıllarda Türk Cumhuriyetler’e yaptığı yardımlarla kıyaslandığında TİKA’nın bölgeye yönelik faaliyetleri oldukça azdır.¹⁰⁰⁶

Bu dönemde gerek Türkiye’de, gerekse de Almanya’da kurulan derneklerle ilişkilerin de daha güçlü bir şekilde sürdürüldüğünü görmekteyiz. Derneklerin Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi’ne yaptıkları başvuruları Türkiye’nin organize ettiğini iddia eden görüşler karşısında,¹⁰⁰⁷ “biz sadece onların faaliyetlerini izliyoruz” denilmektedir. Derneklerin sivil toplum kuruluşları olduklarını belirten diplomatlar, “doğrudan organik bağımız yok, olamaz da” diyerek söz konusu iddiaları reddetmektedir.¹⁰⁰⁸ Ancak Avrupa Birliği nezdinde bu konuda girişimde bulunamamalarının sebebini “yapılması gereken ev ödevleri” olarak açıklamaları¹⁰⁰⁹ ve diğer platformlardan yapılacak girişimleri desteklediklerini belirtmeleri, derneklerin faaliyetlerini “sadece izledikleri” görüşünü zayıflatmaktadır. Ayrıca Türkiye’nin azınlık grupları içinde kendi görüşlerine yakın kesimlerle işbirliğini sürdürdüğünü söyleyebiliriz. Buna verilebilecek örneklerden biri son yıllarda Batı Trakya’da kurulan Batı Trakya Azınlığı Kültür ve Eğitim Şirketi (BAKEŞ)’tir.¹⁰¹⁰ Bu vakıf niteliğindeki şirketin de Türkiye tarafından finanse edildiği iddia edilmektedir.¹⁰¹¹

¹⁰⁰⁵ Çimen Turan, Müfide Pekin, Sefer Güvenç, “Alan Araştırması Raporu: Lozan Mübadilleri Vakfı Sunumu”, **Meriç’in İki Yakası** (AB Desteği ile Lozan Mübadilleri Vakfı ve Azınlık Grupları Araştırma Merkezi (KEMO) İşbirliği ile Hazırlanan Proje) Müfide Pekin ve Konstantinos Tsitselikis (drl.), İstanbul: Ekin Ajans Matbaacılık, Kasım 2008, s.30-31.

¹⁰⁰⁶ TİKA Etkinlikleri Hakkında Detaylı Bilgi İçin: Nükrettin Parlak, **Orta Asya-Kafkasya-Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları (1992–2003)**, Ankara: TİKA Yayınları, No 91, 2007.

¹⁰⁰⁷ Jeanne Hersant Menares, “ Mobilization for Western Thrace and Cyprus in Contemporary Turkey: From Far Right to the Lexicon of Human Rights”, Joel Beinin & Frederic Vairel (Ed.) **Social Movements, Mobilization and Contestation in the Middle East and North Africa**, Stanford: Stanford University Press
http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/41/03/60/PDF/Hersant_HAL_version_2.pdf (Erişim:15 Ekim 2010).

¹⁰⁰⁸ İsminin Açıklanması İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi’nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹⁰⁰⁹ Ibid.

¹⁰¹⁰ “B.A.K.E.Ş. 7 Mayıs 2007 tarihinde 44 kurucu üyeye İskeçe’de kurulmuş kar amacı gütmeyen, vakıf niteliğinde bir şirkettir. Batı Trakya Türk Azınlığının eğitim ve kültür seviyesinin yükseltilmesine katkı sağlayacak her alanda

Kıscacası Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye, yeni faktörlerin etkisi altında Batı Trakya Türkleri'nin sorunlarına resmi politik söylemde daha fazla vurgu yapmaktadır. Bu bağlamda da süreklilik gösterdiğini belirttiğimiz hedeflerine ulaşmak için farklı dış politika araçları kullanmaya başlamıştır. Ancak bu durum, Batı Trakya Türkleri'ne yaklaşımında bir değişim yaşandığı anlamına gelmemektedir.

C. Değerlendirme

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Batı Trakya politikası hem milliyetçi hem jeopolitik olarak nitelendirilebileceğimiz akraba devlet politikalarından izler taşımaya devam etmektedir. Bu nedenle Türkiye açısından hem araçsal, hem de etnik bağ Batı Trakya'daki azınlığı dış politika gündemine taşımaya neden olmuştur. Ancak araçsal nedenlerin Batı Trakya Türkleri'nin hatırlanmasında payı daha fazla olmuştur.

Soğuk Savaş döneminde de olduğu gibi azınlığın “soydaş” olarak nitelendirilmesine ve “Türk” kimliklerini korumaları konusunda yapılan diplomatik girişimlere devam edilmektedir. Akraba devlet olarak azınlık ile arasındaki “etnik bağa” özel bir önem atfedildiğini ve böylece bu bağ siyasi elitlerin azınlığın sorunları karşısında duyarlı olmalarına neden olmaktadır. Örneğin, mecliste yapılan görüşmelerde dile getirilen “*Bayrağımız, sınırlarımız dışında yaşayan soydaşlarımızın da buldukları yerde güvenlik içinde demokratik hak ve hürriyetlerini kullanma ve yaşamalarına imkân vermelidir, yeterli olmalıdır...*”¹⁰¹² ifadesi de bu görüşü kanıtlar niteliktedir. Bu dönemde de resmi söylemlerde azınlığa duyarlı bir bakış olduğunun bir diğer örneğini 1992 yılında Başbakan Süleyman Demirel'in bir açıklamasında görebiliriz. Başbakan Demirel'in “*Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğu günden beri sizleri en başta dikkate almıştır. Batı Trakya'daki kardeşlerimizi unutmak mümkün değildir, sizi orada bırakan biziz. Ama ne yapalım, devlet dağıldı, siyasette böyle konjonktürler olagelmıştır*”¹⁰¹³ demeci tarihsel önemi nedeniyle de azınlığın korunması için taşınan sorumluluğu göstermektedir. Dışişleri Bakanlığı diplomatları da “Batı

çalışmalar yapmak, Türk dilini ve kültürünü araştırıp-geliştirmeye yönelik, eğitimsel, pedagojik, kültürel, tarihi ve genel olarak bilimsel araştırma ve çalışmalarını gerçekleştirmek, İlköğretim, Ortaöğretim ve Yüksek Öğretim kurumları, çocuk yuvaları, ana okulları kurmak, şirket tüzüğüne uygun olarak yerli ve yabancı kurum ve kuruluşlarla işbirliği yapmak B.A.K.E.Ş.'in genel amaçları arasındadır.”

Resmî İnternet Sitesi: <http://www.pekem.org.tr/default.asp?P=AnnouncementsRead&id=5>

¹⁰¹¹ Bu konuda Çalışan Bir Akademisyen ile Görüşme, İstanbul,25 Nisan 2010.

¹⁰¹² TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 19, 3, 1992,s. 405.

¹⁰¹³ “Başbakan Süleyman Demirel'in Batı Trakya Türk Heyetini Kabulünde Yaptığı Konuşma, 14 Nisan 1992,” **Başbakan Süleyman Demirel'in Konuşmaları (1.3.1992-31.5.1992)**, Ankara: Başbakanlık Basın Merkezi, 1992, s. 272.

Trakya Türkleri'nin sorunlarının Türk-Yunan ilişkilerinin gündeminin hep üst sırasındadır” diyerek konuya verdikleri önemi vurgulasalar da¹⁰¹⁴, bu söylem dış politika pratiklerine aynı ölçüde yansımamıştır. Türkiye'nin Yunanistan ile ilişkilerinde ya da kendi güvenliği ile ilgili konularda sağlayacakları destek azınlığı “hatırlamasına” neden olur. Dolayısıyla soydaşlık söylemi ne derecede duygusal bir yakınlık göstergesidir sorusu akla gelmektedir.

Ayrıca daha önceleri de altını çizdiğimiz gibi Lozan Antlaşması'nın sağladığı hukuki zemin ve uluslararası hukuk çerçevesinde gelişen insan hakları daha müdahaleci bir olma konusunda imkân yaratmaktadır. Bunu Cumhurbaşkanı Gül'ün şu sözleri özetlemektedir: “ *Artık bugünkü dünyada ülkeler, kendi sorunumla sadece kendim ilgilenirim, başka ülke ilgilenmez diyemez. Hele AB gibi bir topluluğa üye olmuş olan bir ülkenin sorunları herkesi yakından ilgilendirir. Önemli olan bunların yapıcı bir üslup içinde ele alınması*”.¹⁰¹⁵ Ancak burada Türkiye'nin insan hakları ihlalleri konusunda normatif bir politika izlediği için mi azınlık ile ilgilendiği yoksa kendi azınlık sorunları karşısında Avrupa Birliği başta olmak üzere çeşitli kuruluşlardan aldığı eleştiriler nedeniyle mi onları hatırladığı tartışma konusudur.

Resmi söylem düzeyinde “insani açıdan” konuya yaklaştığını belirten Ankara, ne zaman insan hakları konusunda yapması gereken ev ödevleri gündeme taşınsa, AB üyesi Yunanistan'da yaşayan azınlıklarını “hatırlamaktadır”. 1990'lı yıllarda AT/AB'ye tam üyelik başvurusu sırasında da görüldüğü gibi kendisine insan hakları konusunda eleştiriler yapıldığı dönemlerde, sorunları neredeyse kronik hale gelen Batı Trakya Türkleri'nin antlaşmalardan doğan haklarının ihlal edilmesi konusunda uluslararası girişimlerde bulunmuştur. Örneğin son yıllarda AB üyeliği sürecinde yapılan reformlardan Vakıflar Yasası görüşmelerinde bu durumun somut bir göstergesi yaşanmıştır. İstanbul'da yaşayan Rumların vakıflarına ilişkin konular gündeme geldiğinde Batı Trakya'daki Türklerin vakıfları konusunda açıklamalar yapılmaktadır.¹⁰¹⁶

¹⁰¹⁴ İsminin Açıklanması İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹⁰¹⁵ “Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün Batı Trakya Türk Azınlığın Durumu Hakkında TBMM'de Genel Görüşme Açılmasına İlişkin Önerenin Görüşülmesi Vesilesiyle Yaptığı 9 Ocak 2007'deki Konuşma”, **Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikası'nın Ufukları**, Ankara, TC Dışişleri Bakanlığı Yayınları, 2007,s.695.

¹⁰¹⁶ Vakıflar Yasası hakkında detaylı bilgi için bakınız: Dilek Kurban ve Konstantinos Tsitselikis, **Bir Mütakabiliyet Hikâyesi: Yunanistan ve Türkiye'de Azınlık Vakıfları**, İstanbul:TESEV Yayınları, Temmuz 2010. http://www.tesev.org.tr/UD_OBJC/PDF/DEMP/vakiflar-tr-grc-tr.pdf (Erişim:1 Ağustos 2010).

Benzer şekilde bazı azınlık üyelerinin de işaret ettiği gibi yine resmi söylem çerçevesinde “azınlıkların her iki ülkede de dostluğu pekiştiren köprü rolü oynaması gerektiği” şeklindeki açıklamalar da azınlıklara araçsal bir yaklaşımın olduğunun göstergesidir. Oysa onların talebi Türk-Yunan ilişkilerinde bir araç oldukları için Türkiye’nin ilgisini çekmek yerine, kendi varlıklarının ve yaşadıkları insan hakları sorunlarının başlı başına bir ilgi nedeni olması gerektiği yönündedir.¹⁰¹⁷ Türk-Yunan ilişkilerinde Kıbrıs ve Ege Denizi’ne ilişkin sorunlarda olumlu gelişmeler yaşandığında kendilerinin “unutulmamasını” istemektedirler.

Batı Trakya’dan gelen göç hareketlerinin önlenmesi ve Türkiye’de yaşayan vatansız konumundaki azınlık üyelerine vatandaşlık verilmemesi de onların Yunanistan ile ilişkilerinde güç unsuru olarak kullanılabilmesi için azınlığı yaşadıkları yerlerde kalmaya zorlama politikasının bir parçası olarak değerlendirilebilir. Dışişleri Bakanlığı, Türkiye’de yaşayan vatansız konumundaki Batı Trakyalılar hakkında kesin verinin olmadığını ancak belirli ikamet süreleri ve başvuru koşullarını yerine getirenlere vatandaşlık verilmesi için “girişimler yapıldığını” belirtmektedir.¹⁰¹⁸

Türkiye’nin Yunanistan ile ilişkilerinde güç elde etmek üzere Batı Trakya Türkleri’nin meselelerini birer araç olarak kullandığı görüşünü savunanlardan bazıları, Türkiye’nin asıl hedefinin yayılcılık olduğunu ve Batı Trakya’da bir Türk devleti kurmak istediğini iddia etmektedir.¹⁰¹⁹ Soğuk Savaş sonrasında Yunanistan’da kimi çevreler, Türkiye’nin ‘Yunanistan’ı Slav komşularından ayırarak Karadeniz’den Adriyatik’e uzanan, yaklaşık 5,5 milyon Müslümanın yaşadığı bölgede lider rolünü üstlenerek stratejik önemini arttırmaya çalışacağını’ vurgulamış, kimileri ise Batı Trakya’ya yönelik yayılcı politikalar izleneceği düşüncesini savunmuştur.¹⁰²⁰ Bu görüşü destekleyenler daha da ileri giderek Lozan Antlaşması’nı değiştirmek ve Pan-Türkist ideolojiyi yayma hedefleri taşıdığını belirtmektedirler.¹⁰²¹

¹⁰¹⁷ Sinan Kavaz, “ Trakya’nın İki Tarafı Arasında Köprü Olarak Azınlıklar”, **Meriç’in İki Yakası** (AB Desteği ile Lozan Mübadilleri Vakfı ve Azınlık Grupları Araştırma Merkezi (KEMO) İşbirliği ile Hazırlanan Proje), Müfide Pekin ve Konstantinos Tsitselikis (drl.), İstanbul: Ekin Ajans Matbaacılık, Kasım 2008,s.84–85.

¹⁰¹⁸ İsminin Açıklanması İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi’nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹⁰¹⁹ Paul Hıdıroğlu, **Western Thrace in The Light of The National Ideal of the Turks**, Athens: Herodotos, 1990.

¹⁰²⁰ Türkiye’nin 1974 Kıbrıs müdahalesi Yunanistan’da Batı Trakya’ya yönelik de benzer politikalar izleneceği endişesini yaratmıştır. Soğuk Savaş’ın sona ermesi bu bağlamda tehdit algılamasını arttırmıştır. Ş.İnan Rüma, “The Shelter in the Cycles of Reason and Anger: Greek Foreign Policy in the Balkans and Greek-Bulgarian Relations”, **The Turkish Yearbook**, Vol.39, (2008) ,s.29 ve Paul Hıdıroğlu, **Thrace in the Light of the National Ideal of the Turks, 1985–1991**, Athens: Herodotos, 1991,s.103

¹⁰²¹ Ibid.

Her ne kadar bazı durumlarda Türkiye'nin azınlığa yaklaşımında belirleyici olan Yunanistan ile sorun yaşadığı konularda güç elde etme isteği olsa da, bu görüşün iddia ettiğinin aksine Ankara'nın temel hedefinin Lozan dengesinin korunmasıdır. Böylece azınlıklarla ilişkisinde onları ayrılıkçılığa sevk edecek bir politikayı benimsemediği ortadadır. Dışişleri Bakanlığı'nın akraba devlet olarak Batı Trakya Türkleri'ne vermek istediği mesajın "siz Yunanistan'ın sadık vatandaşınız. Orada huzur içinde yaşamanızdan memnuniyet duyarız" olduğu özellikle vurgulanmaktadır.¹⁰²² Azınlığın sorunlarına Yunanistan ile ikili ilişkileri çerçevesinde çözüm getirmeyi öncelikli olarak tercih ettiği, ancak uluslararası kurumlar nezdinde yaptığı girişimler ya da azınlığa eğitim ve ekonomi alanlarında destek sağlayarak tek taraflı girişimlerde bulunmaktadır. Türkiye'nin Batı Trakya ile ilgili temel hedefi burada yaşayan azınlığın kimliğini koruyarak Yunanistan'ın siyasi sistemi ile bütünleşmesidir. Türkiye'nin hem soydaşlık söylemi üzerinden duygusal nedenlerle hem de diğer araçsal nedenlerle azınlıklar ile ilgilenmesinin sınırlarını çizen "dış politika anlayışıdır." Bu bakış açısı Türkiye'nin imkân ve kabiliyetleri doğrultusunda Lozan'da elde edilen statükoya zarar vermeden azınlıklar ile ilgili konuları dış politika gündemine taşımada yol gösterici olmaktadır. Başka bir ifadeyle " Batı Trakyalı Türkler Yunanistan'ı vatan, bizi anavatan olarak görmeye devam ettikçe onların yanında olacağız"¹⁰²³ diyerek akraba devlet rolünü üstleneceğini belirten Ankara'nın dış politika davranışlarını yönlendiren ve sınırlandıran bu anlayıştır. Burada statükoculuğun da nasıl anlaşıldığının altını çizmek gerekir. 1991 yılında Meclis konuşmasında dönemin Dışişleri Bakanı bu prensibin nasıl anlaşıldığını şu sözlerle ifade etmiştir:

" Türkiye'nin gerçekçilik prensibinden hareketle ve "Yurtta Sulh, Cihanda Sulh" ilkesi ışığında uygulanan dış politikasının üç temel ilkesi ilişkilerde istikrar, mütekabiliyet ve işbirliğidir. Bizim istikrar anlayışımız hızla gelişen ve değişen dünya dinamikleriyle çelişkili bir statükoculuk değildir. Türk dış politikasında istikrar ilkesi, uluslararası ortamın evriminin daha iyi, daha adil ve daha dengeliye doğru düzenli bir süreklilik içerisinde değişiminin desteklenmesini ifade eder. Milletlerarası normların ve kurumların, insanlığın ortak tecrübeleri ve tarihten aldığı dersler ışığında, akılcı tadil ve reformlarla yenileştirilmesine açıktır. Ancak bu normlar ve kurumlarla, keyfi bir biçimde veya cebir ve şiddet yöntemlerine başvurarak oynanmaya

¹⁰²² İsminin Açıklanması İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹⁰²³ Ibid.

kalkışılması, Türk dış politikasının ne ikili, ne bölgesel, ne de küresel çerçevelerde kabul edemeyeceği davranışlardır.”¹⁰²⁴

Dolayısıyla bu ilke, mevcut yapının korunması için harekete geçmeyi de içeren ve gerektiğinde aktif olabilen bir dış politika yaklaşımını ifade etmek için kullanılır. Bu bağlamda azınlıklarla kurduğu ilişkilerin korunması ve geliştirilmesi için izlediği politikalar da mevcut düzeni sarsmadan sorunlara çözüm arayışını gerektirir. Ancak böyle bir bakış açısından değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Batı Trakya politikasının iddia edilenin aksine, yayılmacı bir politika olmadığı anlaşılabilir.

III. IRAK'TAKİ TÜRKMENLER VE TÜRKİYE

Irak'ın Kuveyt'i işgali karşısında Soğuk Savaş sonrası Birleşmiş Milletler'in ilk defa ortak bir karar alarak yaptığı müdahale, Irak ve bölge ülkeleri açısından yeni bir dönemi simgelemiştir. Bundan böyle Irak'ın parçalanma tehdidi bölge ülkeleri açısından öncelikli bir güvenlik sorunu haline dönüşmüş, 36.paralelin kuzeyinde oluşturulan uçuşa yasak bölge Iraklı Kürtlerin yıllarca beklediği otonomi ideallerini gerçekleştirmek için yeni fırsatlar sunmuştur. Bu durum Türkiye için hem Irak ile ikili ilişkilerinin geleceği, hem de ayrılıkçı Kürt hareketi ile mücadelesi açısından önemli güvenlik problemlerini de beraberinde getirmiştir. Soğuk Savaş sonrası dönemde bir diğer önemli dönüm noktası da ABD'nin 2003 yılında Irak'ı işgal etmesiyle başlayan süreçtir. O nedenle Türkiye'nin Türkmenler ile ilişkisini Körfez Savaşı sonrası ve 2003 Savaşı sonrası olmak üzere iki alt başlıkta incelemek uygun gözükmektedir.

Türkiye'nin dış politikasının bu dönemdeki temel hedefleri Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasını sağlamak, kuzey Irak'taki otorite boşluğundan PKK'nın faydalanarak güçlenmesini ve Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmalarını önlemek şeklinde özetlenebilir. Bu hedefleri gerçekleştirmek üzere oluşan yeni ortamda Irak politikasında Türkmenlerin ise daha fazla ön plana çıktığı görülmektedir. Türkmenlere yönelik yaklaşım zaman zaman gerek medyada gerekse akademik çalışmalarda “Türkiye'nin Türkmen kartını kullandığı” şeklinde ifade edilmiştir.¹⁰²⁵ Gerçekte

¹⁰²⁴ “1991 Yılı Bütçe Görüşmelerinde Dışişleri Bakanı Ahmet Kurtcebe Alptemoçin'in Konuşması, 15.12.1991”, **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**, Cüneyt Yenigün (drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s. 42.

¹⁰²⁵ **Zaman**, “Türkmen Kartı Yanlış Açıldı”, 27 Ekim 1996 ve **Zaman**, “Gözler Türkmenler'de”, 4 Eylül 1996.

“Türkmen kartı” dış politikada nasıl kullanılmıştır? Başka bir ifadeyle Türkiye’nin Türkmenlere ilgisi sadece bölgedeki hedeflerini gerçekleştirmek için onların araçsallaştırılmasının mı yoksa varlıklarını sürdürmeleri konusunda kimliksel bir desteğin tezahürü müdür? Bu bölümde bu sorunun yanıtı aranacaktır.

A. Körfez Savaşı’ndan Sonra Türkiye ve Türkmenler

1.Körfez Savaşı’ndan Sonra Türkmenlerin Konumu

1991 yılı Irak’taki diğer etnik gruplar gibi Türkmenlerin göç tarihleri açısından da bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.¹⁰²⁶ Sirkeci’ye göre 1990 yılından sonra Türkmenlerin neredeyse %80’i yurtdışına göç etmek zorunda kalmıştır.¹⁰²⁷ Körfez Savaşı sonrasındaki Kürtlerin ayaklanmalarını kimyasal silah kullanarak bastıran Irak yönetiminin kendilerine yönelik de benzer politikalar takip edebileceği korkusu ile İran ve Türkiye’ye kaçmayı başaran Türkmenler baskı politikalarından kurtulabilmişler; geride kalanlar ise Irak’ın yeni koşullarında var olma mücadelesine girmiştir.

Körfez Savaşı’nda güneyden saldırıya geçen koalisyon güçleri ile kuzey Irak’ta Bağdat rejimine karşı ayaklanan Kürtler arasında kalan Türkmenler, kendi deyimleri ile “iki ateş” arasında kalmışlardır. 17 Nisan 1991’de gerçekleşen Huzur Harekâtı’ndan sonra 36.paralelin kuzeyinde oluşturulan uçuşa yasak bölge Türkmenlerin tamamını kapsamadığı için coğrafi ve bununla ilintili olarak bir siyasi bölünmüşlüğü de beraberinde getirmiştir.

36.paralelin kontrolü altında kalan bölge Duhok, Erbil ve Süleymaniye gibi Türkmenlerin yaşadığı kentleri kapsarken, Musul ve Kerkük bu kontrolün dışında bırakılmıştır. Demirci’ye göre, Çekiç Güç himayesinde kalan bölgenin etnik yapısına bakıldığında %15’i Türkmen, %75’i Kürt toplumundan oluşmuştur.¹⁰²⁸ Böylece Türkmenlerin bir kısmı Saddam rejimi altında yaşamaya devam etmiş, bir kısmı da uluslararası güç tarafından korunan ve yerel Kürt güçler Kürdistan Yurtseverler Birliği (KYB) ve Kürdistan Demokratik Partisi (KDP) arasında iktidarın paylaşıldığı bir otorite

¹⁰²⁶ Didem Daniş, “İstanbul’daki Iraklı Göçmenlerin Parçalı Eklemlenme Sürecinde Toplumsal Ağlar”, Barbara Pusch, Tomas Wilosozovski (hızl.). Mutlu Çomak Özbatur (çev.) **Türkiye’ye Uluslararası Göç**, İstanbul: Kitap Yayınları, 2010, s. 211.

¹⁰²⁷ İbrahim Sirkeci, *Turkmen in Iraq and International Migration of Turkmen*, **Report for Global Strategy Institute**, Ankara: Ocak,2005,s.28.

¹⁰²⁸ Fazıl Demirci, “ Irak Türkleri-Kuzey Irak ve Türkiye İlişkileri”, **Yeni Türkiye, Türk Dış Politikası Özel Sayısı**, Cilt:1, No:3,(1995),s.353–354.

altında varlığını sürdürmüştür. Saddam Hüseyin'in liderliğindeki merkezi yönetim rejiminde yaşayan Türkmenlere yönelik ise asimilasyon politikaları şiddetlenmiş, özellikle 1991 yılında Altunköprü Katliamı olarak da bilinen Erbil'de yapılan saldırılar Türkmenler açısından kimliklerinin yok sayılmasına yönelik önemli bir travma yaratmıştır.¹⁰²⁹ Kerkük'te yaşayan Türkmenler banliyölerde inşa edilen mahallelere yerleştirilerek zorunlu iskân politikasına maruz bırakılmış, taşınmaz mal varlıklarının alım ve satım işlerine el koyulmuş, istihdam olanakları engellenmiştir.¹⁰³⁰

Kuzey Irak'ta kalan Türkmenler açısından da bu dönemde olumlu gelişmelerin yaşandığını belirtmek zordur. KDP ve KYB tarafından 1992 yılında oluşturulan Kürt Meclisi'ne katılmayan Türkmenler ve Kürtler arasındaki mücadele 2003 Irak Savaşı'na kadar şiddetini arttırarak sürmüştür. Meclis seçimlerine sadece Kürt vatandaşların katılmasına izin verildiği ve böylelikle de Türkmenlerin dışlandığını belirten görüşler yanında, Türkmenlerin Türkiye'nin de etkisinde kalarak bilinçli bir tercihle dışarıda kaldığını belirten görüşler bulunmaktadır.¹⁰³¹ Örneğin, Irak Türkmen Cephesi Ankara temsilcisi Hicran Kazancı "...Bizimkiler Kürt bölgesinin tanınmasını kökten reddedince Türkmenler tamamen sürecin dışında kaldı" şeklinde¹⁰³² bu dönemdeki Türkiye'nin politikasının etkisinde kaldığını belirtmektedir. Türkmenlerin bir bölümü Kürt meclisine katıldıkları takdirde bağımsız bir Kürt devleti kurulmasına giden bir sürecin parçası olacaklarını düşünmüşlerdir. Dolayısıyla bu dönemde de Türkiye ile ilişkileri Türkmenlerin Irak'ta nasıl bir konumda olacaklarını belirleyen önemli bir unsurdur.

31 Ağustos 1996'da Irak ordusunu Erbil'e davet eden KDP'nin, Türkmen partilerinde çalışanlara saldırılara yardım etmesi Kürtler ve Türkmenler arasındaki güç mücadelesini daha da derinleştirmiştir.¹⁰³³ Irak'ın kuzeyinde oluşan *de facto* otonom bölgede meydana gelen bu mücadeleler Türkmenlerin siyasi açıdan örgütlenmelerinin önünü açmıştır.

¹⁰²⁹ Bu dönemde Saddam Hüseyin'in denetimindeki merkezi hükümetin Türkmenlere uyguladığı baskı politikaları hakkında detaylı bilgiler için bakınız: Şemsettin Küzeci, **Kerkük Soykırımları**, Ankara: Teknoed Yayınevi, 2004.s.208; Suphi Saatçi, **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**, İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003, s.271.

¹⁰³⁰ Saatçi, s. 277-279.

¹⁰³¹ Philip Robins, "The Overlord State: Turkish Policy and Kurdish Issue", **International Affairs**, Vol.69,No.4, (Oct.1993), s. 325.

¹⁰³² Cansu Çamlıbel, "Barzani ile Türkiye Görüşür, Biz Görüşemeyiz", **Hürriyet Pazar**, 3 Ekim 2010.

¹⁰³³ Saatçi, s. 280.

1980 yılında Türkmenlerin ilk siyasi organizasyonu olarak kurulan Irak Milli Demokratik Türkmen Örgütü'nün 1985 yılında kapatılmasının ardından, 1988 yılında Milli Türkmen Partisi kurulmuştur.¹⁰³⁴ Türkmenler arasında Şii ve Sünni olmak üzere mezhepsel farklılık bulunması, demokratik bir siyasal kültürde örgütlenme deneyimi yaşamamaları ve kurulan partilerin liderleri arasındaki kişisel çekişmeler çok parçalı bir siyasi yapı ortaya çıkarmıştır. 1991 sonrası 20'den fazla Türkmen partisi kurulduğu belirtilmektedir.¹⁰³⁵ Bu örgütler arasında birlik sağlamak için 24 Nisan 1995'te Erbil'de Irak Türkmen Cephesi (ITC) kurulmuştur.¹⁰³⁶ Irak Milli Türkmen Partisi, Türkmen Birlik Partisi ve Türkmen Bağımsızlık Hareketi ITC'yi kuran partiler arasındadır.¹⁰³⁷ ITC'yi oluşturan bu partiler arasındaki görüş farklılıkları 19 Aralık 1995'te silahlı çatışmalar yaşanacak derecede artmış, Türkmen Bağımsızlar Hareketi cepheye kalan tek parti durumuna gelmiştir.¹⁰³⁸

ITC sadece Irak içinde değil, Irak dışında da örgütlenme ağını güçlendirmiş, Ankara, Berlin, Londra ve Washington gibi merkezlerde temsilcilikler açarak Türkmenlerin sorunlarını uluslararası platformlarda dile getiren bir nevi "Türkmenlerin sözcüsü" konumuna gelmiştir.¹⁰³⁹ ITC'nin teşkilat yapılanması incelendiğinde partiler üstü bir örgütlenme anlayışıyla Türkmen toplumunun ihtiyaç duyacağı her türlü hizmeti vermeyi hedeflediği görülür. Eğitim, kültür, sosyal ve ekonomik yardımlar yanında sağlık hizmetleri de sunmaktadır. Sahip olduğu maddi kaynakların desteğiyle televizyon ve radyo kanalları bulunmaktadır.

ITC şemsiyesi altında yaşanan siyasi çekişmeler cephe dışında başka siyasi yapılanmalara yol açmıştır. Bunlar ITC'ye yakın partiler, Şii Türkmen partiler ve Kürtlerin desteği ile kurulmuş partiler olmak üzere üç grup altında incelenebilir.¹⁰⁴⁰ Dolayısıyla 1991 sonrası süreçte siyasi bir bütünlük içinde bulunan Türkmen

¹⁰³⁴ ITC Eski Başkanı Turhan Ketene'ye göre partinin kuruluşu 1991 Körfez Savaşı'nın ilk aylarına rastlar. Ayrıntılı bilgi için bakınız: "Irak Türkmen Cephesi Eski Başkanı Turhan Ketene ile 8 Temmuz 2010 Tarihindeki Mülakat", **ORSAM Söyleşileri 2, Irak Türkmenleri 1**, Rapor No:40, Mayıs 2011,s.36-38.

¹⁰³⁵ Bilgay Duman, "Irak'ta Türkmen Varlığı", **ORSAM Rapor No:33**, Ankara: ORSAM, Mart 2011,s.25.

¹⁰³⁶ Bilgay Duman, "15.Yılında Irak Türkmen Cephesi", **ORSAM Analiz**, 24 Nisan 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=766> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2010).

¹⁰³⁷ Bilal Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınları, 2004, s. 213. Eylül 2003'te Türkmen Kardeşlik Ocağı ve Türkmen İslami Hareketi ITC'ye katılmıştır. Duman'ın verdiği bilgilere göre ITC'yi oluşturan partiler şunlardır: Milli Türkmen Partisi, Türkmeneli Partisi, Türkmen Bağımsız Hareketi, Türkmen İslam Hareketi, Türkmeneli Vakfı ve Türkmen Kardeşlik Ocağı. Bilgay Duman, "15.Yılında Irak Türkmen Cephesi", **ORSAM Analiz**, 24 Nisan 2010, Bilgay Duman, "15.Yılında Irak Türkmen Cephesi", **ORSAM Analiz**, 24 Nisan 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=766> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2010).

¹⁰³⁸ Ayşe Hür, "Irak Politikası Sağlıksız", **Radikal**, 07 Şubat 2005.

¹⁰³⁹ Bilal Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınları, 2004,s.216-217.

¹⁰⁴⁰ Ibid, s.219-223.

toplumundan söz etmek mümkün görünmemektedir. Ağustos 1996'da Irak ordusunun Erbil'deki Türkmen partilerine müdahalesi sonrası Türkiye'nin de desteğiyle Mart 1997'de tüm Türkmen parti ve kuruluşları bir araya getirilerek Erbil Protokolü imzalanmıştır.¹⁰⁴¹ 5 Temmuz 1997'de Birinci Türkmen Kurultayı, 20-22 Kasım 2002'de İkinci Türkmen Kurultayı ve 13 Eylül 2003'te üçüncü Türkmen Kurultayı Kerkük'te yapılmıştır.¹⁰⁴² Ancak ortak hareket etmeleri kolay olmamıştır. Türkmenleri siyasi açıdan farklı kulvarlara yönlendiren Türkiye ile ilişkileri ve Irak'ın geleceğinde nasıl bir konumda olacakları konusundaki farklı siyasi vizyonlarıdır.

Türkiye ile ilişkileri Türkmenler arasında siyasi açıdan farklılık yaratan unsurlardan biri olmuştur. ITC'nin Türkiye tarafından kurulduğu, yönetim kadrosunun Türkiye tarafından belirlendiği ve bu nedenle de ITC çatısı altında hareket eden partilerin Türkiye'nin Irak politikasından farklı bir politika izlemesine sıcak bakılmadığı ifade edilmektedir.¹⁰⁴³ Böylece ITC içinde yer alan Türkmenlerin Türkiye'nin "beşinci kolu" olarak hareket ettiği iddia edilmiştir.¹⁰⁴⁴

ITC'ye yöneltilen eleştiriler çeşitli muhalif grupların oluşmasına zemin hazırlamıştır. Irak'ta Türkmenlerin kimliklerini korumak için silahlı mücadele içinde olunması gerektiğini savunan gruplar, Kürt güçlerle işbirliği yapılmasına olumlu yaklaşan gruplar ve ITC'nin Sünni Türkmenleri temsil ettiğini düşünen Şii Türkmenlerden oluşan grupların temsil ettiği farklı partiler bulunmaktadır.¹⁰⁴⁵

Türkmenlerin Irak'ın geleceğine dair farklı vizyonları olması onlar arasındaki ayrışmayı arttıran bir başka unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Irak'ın kuzeyinde Kürtlerin elde ettiği haklar göz önünde tutulduğunda Türkmenlerin de benzer haklara sahip olması ve gerekirse bağımsız bir bölgeye sahip olması gerektiğini savunan gruplar¹⁰⁴⁶ ve Irak'ın toprak bütünlüğü içinde yaşadıkları sorunlara çözüm arayan gruplar olmak üzere iki Türkmen grubundan söz etmek mümkündür. Irak Türkmen

¹⁰⁴¹ Ayşe Hür, "Irak Politikası Sağlıksız", **Radikal**, 07 Şubat 2005.

¹⁰⁴² Vahram Petrosyan, "The Iraqi Turkomans and Turkey", **Journal of Iran and Caucasus**, Vol:7,No: 1-2,(2003); Ayşe Hür, "Irak Politikası Sağlıksız", **Radikal**, 07 Şubat 2005.

¹⁰⁴³ Eski ITC Yürütme Konseyi Üyesi Esad Erbil'in Görüşleri Hakkında Bknz: "Leading Member Interviewed on Iraqi Turkoman Front's History, Ties With Turkey", **BBC Monitoring Middle East**, 18 Şubat 2007.

¹⁰⁴⁴ Petrosyan, s.287.

¹⁰⁴⁵ Şii Partiler arasında Türkmen İslami Birlik Partisi, Türkmen Vefa Hareketi, Türkmen İslam Hareketi; Kürtlerin kurduğu Türkmen partileri arasında ise Türkmen Kardeşlik Partisi, Türkmen Birlik Partisi, Demokratik Türkmen Cephesi Topluluğu sayılabilir. Ayrıntılı bilgi için Şimşir,s.220-221.

¹⁰⁴⁶ Türkmeneli Partisi 1994'te kurulur, 2000'de de ITC'den ayrılır. Türkmenlerin yaşadığı illeri kapsayan Türkmeneli bölgesine özerklik verilmesini talep eder. Türkmençe'nin resmi dil olmasını ister. Parti hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Duman, "Irak'ta Türkmen Varlığı", s. 30.

Birliği ve Türkmen Ulusal Derneği gibi bazı siyasi gruplar bağımsız bir Türkmen devleti kurulmasını istemektedirler.¹⁰⁴⁷ ITC ve onunla aynı paralelde siyaset üreten diğer partiler ise ayrılıkçı politikaları reddetmişlerdir.

Türkmenler arasındaki coğrafi ve siyasi bölünmüşlük Türkiye'den beklentileri de çeşitlendirmiştir. Bu bağlamda 2003 savaşına kadar bu gruplar içinde Türkiye'nin siyasi ve maddi desteğine sahip olması ITC'nin diğer gruplara nazaran Türkmenler adına hareket etmesini kolaylaştırmıştır. Türkmenlerin Körfez Savaşı sonrasındaki genel konumlarını incelediğimizde karşımıza çıkan bu tabloda Türkiye nasıl bir rol oynamıştır?

2. Ankara'nın "Türkmen Kartı": 1991–2003 Dönemi Türkiye'nin Türkmen Politikası

Körfez Savaşı ile birlikte Ankara'nın Bağdat yönetimi ile ilişkisi eskiye döndürülemeyecek derecede değişmiştir. Zira artık Bağdat rejimi ve kuzey Irak'taki yerel Kürt güçler olan KDP ve KYB tarafından oluşturulan otorite ile ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Böylece Irak ile Kürt ayrılıkçı hareketleri çerçevesinde yapılan işbirliği zemini de ortadan kalkmıştır. Bu dönemde Türkiye'nin temel hedeflerinin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve kendi güvenliğine birincil tehdit olarak gördüğü PKK'nın bölgeye yerleşmesinin önüne geçmek olduğu görülmektedir.¹⁰⁴⁸ Ayrıca bu dönemde Saddam sonrası oluşacak siyasi yapıya dair kaygıların da belirleyici olmaya başladığı söylenebilir.

Türkiye'nin dış politika hedeflerini daha belirgin bir şekilde analiz ettiğimizde Özcan'a göre, üç dönemlendirme yapmamız mümkündür. 1991–1995 arası Kuzey Irak'taki yerel güçlerle PKK'ya karşı operasyonel bir ilişkinin kurgulandığı dönem olarak nitelendirilebilir. 1995–1999 arası ise Ankara'nın Kuzey Irak'ta askeri operasyonlar düzenleyerek bölgedeki etkin Kürt güçleri arasındaki çatışmalara son vermek üzere barış girişimlerinde yer aldığı ve tampon bölge oluşturarak TSK unsurlarının bölgeye yerleştirildiği dönem olarak değerlendirilebilir. 1999–2003 yılları arasındaki zaman dilimi ise, Öcalan'ın yakalanması ile dış politikada önceliğin PKK'nın etkisizleştirilmesinden ziyade Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması olmaya başlayan

¹⁰⁴⁷ Irak Türkmen Birliği Partisi, Bölgesel Kürt Yönetimi'ni tanıır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bakınız: Vahram Petrosyan, "The Iraqi Turkomans and Turkey", *Journal of Iran and Caucasus*, Vol:7,No: 1-2,(2003); s.296-298.

¹⁰⁴⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, 20.Dönem,2.Yasama Yılı, 51.Birleşim, 28 Ocak 1997.

ve bu bağlamda da “Kürt devleti ilanının müdahale nedeni sayılacağı” şeklinde bir yaklaşımla Kürt güçlerin bağımsızlıklarının sınırlandırılmaya çalışıldığı bir dönem olarak ele alınabilir.¹⁰⁴⁹ Bu bağlamda Türkiye’nin Türkmenlerle ilişkisini göz önüne aldığımızda, Soğuk Savaş dönemine kıyasla 1991–1995 arası dönemde Türkmenlerin daha fazla “hatırladığını” ve onlara gösterilen desteğin 1996–2003 yılları arasında daha belirginleştiğini söyleyebiliriz.

a. Türkmenlere Yönelik Politikanın Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

Altunışık’ın da belirttiği gibi Türkiye’nin Irak politikasının ana eksenini oluşturan toprak bütünlüğünün korunması düşüncesi Irak ile ilgili diğer konularda izlediği politikalara doğrudan etki etmektedir.¹⁰⁵⁰ Bu bağlamda Türkmenler ile ilişkisini Irak’ın toprak bütünlüğünün korunmasına verdiği öncelik çerçevesinde belirlemiştir. Başka bir deyişle Irak Türkmenlerinin ayrılıkçı yöntemleri dışlayarak yeni oluşmaya başlayan düzende varlıklarını sürdürmelerine destek olmak ve mevcudiyetlerini korumak adına göç etmelerini engellemek bu dönemde Türkmenler ile ilişkisinde temel hedefleri oluşturmuştur. Ancak Türkiye’nin hem Irak yönetimi ile ilişkilerini sürdürmeye çalışarak “toprak bütünlüğünün korunması” ilkesine bağlı kaldığını belirtmesi, hem de kuzey Irak’taki yönetim ile kurduğu ilişkilerin Irak’ın *de facto* parçalanmasına giden süreci açması 90’lı yılların sonuna dek dış politikasında çözülmesi gereken önemli bir sorun olarak karşısına çıkmıştır. Böylece bu dönemde Türkmenler politikasında “Irak’ın içişlerine karışmama” ilkesinin gözetilmesi de değişen koşullar nedeniyle oldukça güç bir hale gelmiştir. Ankara, bir yandan Türkmenlerin yeni oluşan ortamda siyasi denklemlere dâhil edilmesine dönük diplomatik desteğini arttırırken, diğer yandan da izlediği politikaların Saddam rejimi altında yaşayan Türkmenlere zarar getirmesini önlemeye çalışarak hassas bir dengeyi gözetmek durumunda kalmıştır.

Körfez Savaşı sonrasında Türkmenlerin yaşam koşullarının gitgide zorlaştığı ve bunun sonucu olarak Türkiye’ye göç ettikleri bir ortamda¹⁰⁵¹ Türkiye’nin

¹⁰⁴⁹ Gencer Özcan, “Dört Köşeli Üçgen Olmaz: Irak Savaşı, Kürt Sorunu ve Bir Stratejik Perspektifin Kırılması”, **Foreign Policy (Türkiye Baskısı)**, (Mart-Nisan-Haziran 2003), s.38–49.

¹⁰⁵⁰ Meliha Benli Altunışık, “Turkey and Iraq: Challenges of Transition”, Nurşin A. Güney ve Fuat Aksu (ed.), **Proceedings of the International Conference on The New Iraq**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, 22 Mart 2005.

¹⁰⁵¹ Savaş sonrası BM tarafından Irak’a uygulanan ambargo ekonomik ve sosyal sorunlar yanında ciddi sağlık problemlerini de beraberinde getirerek bölgeden Türkiye başta olmak üzere diğer ülkelere göç hareketlerine neden

Türkmenler ile ilgili hedeflere ulaşması oldukça güçleşmiştir. Bu bağlamda onların ortak hareket edebilecekleri siyasi örgütlenmelerine yardım etmek, Arap ve Kürtler karşısında Irak toplumunun “kurucu unsuru” olduklarını vurgulayarak kimliklerini korumaları konusunda destek vermek ve Irak’ın yeni siyasi düzenine dair yapılan planlarda Türkmenlerin de hesaba katılması gerektiğini vurgulamak bu dönemde Türkiye’nin yaklaşımında öne çıkan başlıca unsurlardır. 1996 sonrasında ise Türkmenlere kuzey Irak’taki güç boşluğu karşısında ortaya çıkan oluşumlar içinde “değer bulması, aktif rol alması” yönünde destek verilmiştir.¹⁰⁵²

1992 yılında KYB ve KDP’nin kuzey Irak’ta Bölgesel Kürt Yönetimi’ni kurmalarının ardından Türkiye PKK karşısında yerel güçlerle işbirliği yapmış ancak aynı zamanda da Irak Milli Türkmen Partisi’nin kurulmasına yardım ederek KDP ve KYB arasındaki güç mücadelelerinde Türkmenlerin de siyasi bir aktör olarak ortaya çıkmasına destek vermiştir.¹⁰⁵³ Türkiye açısından önceliğin Irak’ın toprak bütünlüğünün korunması olduğu için 36.paralelin kuzeyindeki bölgesel yönetimin kurulması sırasında Türkmenlerin katılımını desteklememesi de bu yönde bir politikanın izlerini taşımaktadır.¹⁰⁵⁴ Ancak Türkiye’nin hem Saddam rejimi karşısında Irak’ın toprak bütünlüğünü savunduğunu ifade etmesi, hem de kuzey Irak’ta bu politikayla ters düşen bağımsız bir yapılanmaya destek vermesi Türkmenlerin bu politikada nasıl bir yer alacağı konusunda soru işaretleri yaratmıştır. Yerel Kürt güçlerin bağımsız bir oluşuma gidilmeyeceği yönündeki açıklamaları ve kuzey Irak’ta yerleşen PKK’ya karşı işbirliği yapması Türkiye açısından daha önemli olduğu için bu bağlamda Türkmenler ikincil planda kalmıştır. Ancak bu durum onları “unuttuğu” anlamına gelmemektedir.

Türkiye’nin 2003’e kadar Türkmenlere artan ilgisinin önemli bir göstergesi 1995 yılında Türkmenlerin kurduğu siyasi örgütlenmeleri tek bir çatı altında toplama politikasıdır. Irak Türkmen Cephesi’nin kurulmasının Türkiye’nin Türkmenlere bu döneme kadar sağladığı sosyal ve kültürel yardımların siyasi platforma da taşındığı şeklinde yorumlanmıştır.¹⁰⁵⁵ Böyle bir siyasi oluşum sayesinde Türkiye, kuzey Irak’ta bağımsız bir Kürt devleti oluşumu karşısında kendi görüşlerini destekleyen Türkmen

olmuştur. Didem Danış, “Irak’tan Uzağa:1991 Sonrası Dışarı Göç”,**Ortadoğu Analiz**, Cilt 1,Sayı 6, (Haziran 2009),s.16–22.

¹⁰⁵² “1997 Dışişleri Bakanlığı Bütçe Görüşmeleri, 13 Aralık 1996”, **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**, Cüneyt Yenigün (der.), Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s. 302.

¹⁰⁵³ Vahram Petrosyan, “ The Iraqi Turkomans and Turkey”, **Journal of Iran and Caucasus**, Vol:7,No: 1–2,(2003); s.291.

¹⁰⁵⁴ Özcan, s.41.

¹⁰⁵⁵ **Milliyet**, “Saddam’a karşı Türkmen Cephesi”, 20 Ağustos 1995,s.23.

gruplarla ilişkisini güçlendirmiştir. Türkmen Cephesi'nin Irak'taki tüm Türkmenleri kapsadığını söylemek zordur zira Türkmenlerin bahsettiğimiz siyasi ve dini farklılıkları Türkiye'nin Sünni Türkmen gruplarla daha fazla işbirliği içinde olması ile sonuçlanmıştır. Bu nedenle 2003'ten sonra Irak'taki tüm Türkmen gruplara ulaşılabilirdiği bir ortamda Irak Türkmen Cephesi'nin Şii Türkmen gruplardan fazla destek görmediği Dışişleri yetkililerince de kabul edilmiştir.¹⁰⁵⁶

1996 yılına gelindiğinde gerek kuzey Irak bölgesel Kürt yönetimi içinde yaşanan güç mücadeleleri nedeniyle oluşan istikrarsız ortamın etkisinde, gerekse de Türk Silahlı Kuvvetlerinin bölgede yaptıkları operasyonlarla PKK etkisinin kırılmaya başlaması ile Irak politikasında Türkmenler ön plana çıkabilmiştir. Bu bağlamda 1996 yılında KDP ve KYB arasında ateşkes sağlanmasına yönelik başlatılan Ankara süreci toplantılarına Türkmenlerin de dâhil edilmesi ve bölgede konuşlandırılan Barış İzleme Gücü'ne Türkmenlerin katılmalarının sağlanması da bu durumun bir göstergesidir. Türkiye'nin Türkmen Cephesi'ne sağladığı destek sonucunda Türkmenler, Kürt güçler arasındaki ateşkesin denetiminde rol alarak bölgesel denklemlerde yer alan bir aktör konumuna gelmişlerdir.¹⁰⁵⁷ Böylece Türkiye açısından Türkmenlerin diğer gruplar arasında söz sahibi olması “varlıklarının kabul edilmesini” de kanıtlamıştır.¹⁰⁵⁸

Türkiye'nin attığı adımlardan biri de Türkmenlerin çoğunluk olarak yaşadığı diğer kentlerin Çekiç Güç himayesi altına alınması yönünde verdiği destektir.¹⁰⁵⁹ 1996 yılında dönemin Dışişleri Bakanı Tansu Çiller ABD yetkilileri ile yaptığı görüşmelerde Türkmenlerin güvenliğini sağlamak üzere Çekiç Güç'ün sınırlarının genişletilmesine yönelik taleplerini dile getirmiştir. Türkiye'nin özellikle 1996'da KDP'nin Saddam Hüseyin rejiminden destek alarak Türkmen Cephesi ile giriştiği silahlı mücadele karşısında Türkmenlerin haklarını korumak üzere aktif bir şekilde girişimlerde bulunduğunu görmekteyiz. Bu çerçevede sadece Çekiç Güç himayesindeki Türkmenler ile değil, bu himaye dışında kalan Türkmenlerle de ilgilenildiği görülmektedir. Örneğin, Dışişleri Bakanlığı Eylül 1997'de Bağdat'a yapılan ziyarette Türkmenlerin durumunun gündeme getirildiğini belirterek “insani mülahazalarla soydaşlarımızın zarar görmesinin önlenmesi istenmekte, üst düzey

¹⁰⁵⁶ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara: 26 Mayıs 2010.

¹⁰⁵⁷ *TBMM Tutanak Dergisi*, 20.Dönem, 3.Yasama Yılı, 7.Birleşim, 23 Ekim 1997.

¹⁰⁵⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, 20.Dönem, 2.Yasama Yılı, 51.Birleşim, 28 Ocak 1997.

¹⁰⁵⁹ **Zaman**, “Türkmenlere Çekiç Güç Şemsiyesi”, 4 Eylül 1996.

girişimlerimizin yanı sıra, Irak'ın Ankara Büyükelçiliği ve Bağdat Büyükelçiliğimiz tarafından Irak yönetimi nezdinde girişimler yapılmaktadır” diyerek Irak'taki tüm Türkmenlere karşı hissettiği sorumluluğu göstermektedir.¹⁰⁶⁰ Bu girişimlerden de görüleceği gibi Türkiye'nin Türkmenlerin haklarını korumak konusunda bu dönemde daha istekli olduğunu söylemek mümkündür.

Türkiye'nin Türkmenleri korumak üzere diplomatik girişimlerini arttırmasına bir diğer örnek de Saddam rejiminin sona ereceğine dair görüşlerin güç kazanmasıyla birlikte bu defa da Türkmenlerin rejim sonrasındaki siyasi yapıda yer almaları için sağlanan diplomatik destektir.¹⁰⁶¹ Bunun en belirgin örneği 1999 yılında dönemin başbakanı Bülent Ecevit tarafından hazırlandığı öne sürülen bölgesel güvenlik planında Türkmenlere açıkça destek verilmesidir.¹⁰⁶² Planda temel hedefin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması ve kuzey Irak'ta Kürtlerin bağımsız bir devlet kurmalarının engellenmesi yanında ilk defa Türkmenlere de yer verilerek Irak hükümetinin etnik farklılık gözetmeksizin Irak toplumunun tüm unsurlarına insan hakları ve eşitlik çerçevesinde yaklaşması gerektiği vurgulanmıştır. Dünya kamuoyunun da Türkmenlerin varlığından haberdar edilmesinin önemi belirtilmiş; Bağdat rejimine de Türkmenlere tanıyacağı haklar sayesinde ulusal bütünlüğünü koruyabileceği mesajı verilmiştir. Böylece bu planla birlikte Türkiye'nin Irak politikasında insan haklarına vurgu yaparak Türkmenlerle ilgiliye başladığı görülmektedir.

Türkmenlere verilen diplomatik desteğe bir başka örnek de 2003 savaşı öncesinde Iraklı muhalefet gruplarının toplantılarında Türkmenlerin de temsil edilmeleridir.¹⁰⁶³ 2002 yılından itibaren Irak'a müdahale edeceği anlaşılan ABD ile yapılan müzakerelerde Türkmenlerin Araplar ve Kürtler gibi Irak'ın kurucu unsurları arasında olduğunun vurgulanması ve bu eşitliği bozabilecek, Kerkük ve Musul gibi Türkmenlerin yerleşim yerlerinin tek bir etnik grubun denetimine girmesine neden olacak gelişmeler karşısında Türkiye'nin müdahale edeceğini vurgulamasıdır.¹⁰⁶⁴ Şimşir'in Dışişleri Bakanlığı arşivlerini kaynak göstererek ifade ettiğine göre,

¹⁰⁶⁰ “Adana Milletvekili Orhan Kavuncu'nun Kuzey Irak'ta Yaşayan Türkmenlere Uygulanan Baskı ve Şiddete İlişkin Sorusu ve Dışişleri Bakanı İsmail Cem'in yazılı cevabı”, **TBMM Tutanak Dergisi**, 20.Dönem, 3.Yasama Yılı, 7.Birleşim, 23 Ekim 1997.

¹⁰⁶¹ Derya Sazak, “Ecevit'in Türkmen Kartı”, **Milliyet**, 14 Ocak 2002; Fikret Bila, “Ecevit: Irak'ı Çözmeliyiz”, **Milliyet**, 15 Ocak 2002.

¹⁰⁶² David Nissman, “Turkomans Included in Ecevit's Revised Regional Security Plan”, **Radio Free Europe, Iraq Report**, 15 Ocak 1999. <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/1999/5-050299.html> (Erişim: 15 Ağustos 2010).

¹⁰⁶³ Şimşir, s.248-249.

¹⁰⁶⁴ Fikret Bila, “Güres: Irak'a Gireriz”, **Milliyet**, 26 Temmuz 2006.

“Türkiye’nin Irak’a ilişkin kırmızı çizgileri: Irak’ın toprak bütünlüğünün ve ulusal birliğinin korunması, bağımsız bir Kürt devletinin ortaya çıkmasına yol açacak gelişmelere izin verilmemesi, Türkmenlerin haklarının güvence altına alınması, Irak’ın doğal kaynaklarının merkezi yönetimin denetiminde kalması, Kerkük ve Musul’un Kürtlerin kontrolüne geçmemesi...” şeklinde sıralanmıştır.¹⁰⁶⁵ Türkmenlerin savaş sonrası düzende nasıl bir konumda yer alacakları konusu Ankara açısından önem taşıyan konuların başında gelmiştir. Bu bağlamda 2003 savaşına giden süreçte Iraklı muhalifler toplantılarına Türkmenlerin de davet edilmeleri konusunda diplomatik girişimlerini arttırmıştır.¹⁰⁶⁶

Yapılan diplomatik girişimler ve söylem düzeyinde Türkmenlerin dış politikada daha fazla vurgulanması yanında Türkiye’nin başka araçlarla da hedeflerine ulaşmaya çalıştığı görülmektedir. Örneğin Kızılay ve TİKA vasıtasıyla bölgeye insani yardım götürülmüş, Türkmenlere ITC aracılığıyla maddi destek sağlanmıştır. Ayrıca Türkmenlere yönelik bir başka politika aracının da Irak’taki istikrarsızlık nedeniyle Türkiye’ye göç etmek zorunda kalanların bir kısmının Türkiye’ye kabul edilmesidir. Irak’tan Türkiye’ye gerçekleşen göç hareketlerinin nitelikleri hakkında elimizde yeterli bilgi mevcut değildir ancak yapılan tahminlere göre örneğin, Saatçi’ye göre 15 bine yakın Iraklı Türk, Şemdinli ve Yüksekova’ya yerleştirilmiş, 7 bine yakın Türk de İran’a sığınmıştır.¹⁰⁶⁷ Danış’a göre bu dönemde Türkiye’ye gelen Türkmenler İskân Kanunu’nun “Türk soylu ve kültüründen olanlara” sağladığı ayrıcalık etkisiyle diğer Iraklı göçmenlerden farklı olarak oturma izinlerini kolaylıkla almıştır.¹⁰⁶⁸ Ancak Türkmen politikasının temel niteliklerinden biri olan Türkmenlerin yaşadıkları bölgede kalmaları politikası, Türkmenlerin Türkiye’ye göçlerinin daha sonraki yıllarda çeşitli uygulamalarla sınırlandırılmasına neden olmuştur.¹⁰⁶⁹

İncelediğimiz bu zaman dilimi içinde Türkiye’nin Türkmenlere ekonomik ve siyasi yönden destek verdiği görülmekte, kimi zaman verilen siyasi desteğin askeri boyutta bir silah yardımına da dönüştüğü ifade edilmektedir. Örneğin 1996 yılından

¹⁰⁶⁵ Şimşir, s.244.

¹⁰⁶⁶ **Cumhuriyet**, “Irak’ın Yapılanma Sürecinde Türkiye, Türkmenlerin Yanında Olacak”, 19 Kasım 2003.

¹⁰⁶⁷ Suphi Saatçi, **Tarihi Gelişim İçinde Irak’ta Türkmen Varlığı**, İstanbul: Tarih Araştırmaları ve Dökümantasyon Merkezleri Kurma ve Geliştirme Vakfı, 1996, s.253-254.

¹⁰⁶⁸ Didem Danış, “İstanbul’daki Iraklı Göçmenlerin Parçalı Eklemlenme Sürecinde Toplumsal Ağlar”, Barbara Pusch, Tomas Wilosozovski (hızl.). Mutlu Çomak Özbatır (çev.) **Türkiye’ye Uluslararası Göç**, İstanbul: Kitap Yayınları, 2010, s. 211.

¹⁰⁶⁹ Danış 1990’lı yılların ortalarına kadar kolayca vatandaşlık alabilen Türkmenlerin 2003 yılından itibaren oturma izni ve vatandaşlık alma gibi konularda ciddi zorluklarla karşılaştığını belirtmektedir. Bakınız: Ibid, s. 213; *TBMM Tutanak Dergisi*, 20.Dönem, 3.Yasama Yılı, 7.Birleşim, 23 Ekim 1997.

itibaren Barış Gücü'ne katılan Türkmenlere silah yardımı yapıldığı, bölgede görev yapan Türk Özel Timleri'nin de kimi zaman Türkmenlere kendilerini savunmak üzere silah desteği sağladığı iddia edilmektedir.¹⁰⁷⁰

Türkiye'nin Türkmenlerin koruyucusu olma rolünü üstlenmekteki hevesini, siyasi elitlerin onları “kendisinden” olarak gördüğünü meclis konuşmaları sırasında Türkmenlerden “soydaşlar” olarak bahsedilmesinde görmekteyiz.¹⁰⁷¹ Benzer şekilde mecliste yapılan tartışmalar sırasında muhalefet partilerinden de “*Kuzey Irak Türkmenleri, bu milletin bir parçasıdır. Onlarla ilgilenip, hayati sorunlarını çözmek, Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri'nin asli görevidir*” şeklinde görüşler ifade edilmiş Dışişleri'nin yaptığı girişimler yetersiz bulunmuştur.¹⁰⁷² Her ne kadar Türkmenlere yapılan yardımlar ve söylemlerdeki vurgu görece artsa da Türkiye'nin Türkmenleri dış politika gündemine taşınmasını sınırlayan çeşitli faktörler mevcuttur.

Bunların en başında da Soğuk Savaş döneminde olduğu gibi kendi güvenlik sorunu olan ayrılıkçı Kürt hareketi ve bu dönemde faaliyetlerini arttıran PKK ile mücadelesi gelmektedir. Körfez Savaşı sonrasında Kuzey Irak'ta oluşan güç boşluğunun PKK tarafından doldurulması Türkiye açısından öncelikli güvenlik sorunu olmuştur ve PKK karşısında KDP ve KYB ile işbirliği yapıldığı dönemlerde kimi görüşler Türkiye'nin Türkmenlere verdiği desteğin azaldığını belirtmektedir.¹⁰⁷³ 1999 yılında PKK lideri Öcalan'ın yakalanması ve 1995-1999 yılları arasında Türkiye'nin bölgede yaptığı askeri operasyonlar sonucu PKK'nın gücünün zayıfladığı bir ortamda Türkiye'nin kurulmasından endişe ettiği bağımsız bir Kürt devleti oluşumu karşısında bölgeye müdahalede elini güçlendirecek bir unsur olarak Türkmenleri gündemde tuttuğu iddia edilmektedir.¹⁰⁷⁴ Dolayısıyla Türkiye'nin Türkmenlerin bölgedeki varlıklarını korumalarına yönelik istek Türkiye'nin kendi güvenliği için araçsallaştırılmasına yönelik stratejik bir yaklaşımın göstergesidir. Bu çerçevede Körfez Savaşı nedeniyle oluşan yeni ortamlarla birlikte Irak ve ayrılıkçı Kürt hareketinin

¹⁰⁷⁰ Faruk Mercan ve Ufuk Şanlı, “4 Temmuz'un Üç Generali Neden Emekliye Sevk Edildi?”, **Aksiyon**, 2 Temmuz 2007.

¹⁰⁷¹ “1997 Dışişleri Bakanlığı Bütçe Görüşmeleri, 13 Aralık 1996”, **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**, Cüneyt Yenigün (drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2004, s. 302. *TBMM Tutanak Dergisi*, 20.Dönem, 3.Yasama Yılı, 7.Birleşim, 23 Ekim 1997.

¹⁰⁷² “Refah Partisi (RP) Hatay Milletvekili Mehmet Sılay'ın, Irak Türkmenlerinin dramına ve bu konuda Türkiye'nin sorumluluklarına ilişkin gündem dışı konuşması”, *TBMM Tutanak Dergisi*, 20.Dönem, 2.Yasama Yılı, 99.Birleşim, 28 Mayıs 1997, s.7-8.

¹⁰⁷³ International Crisis Group, “**Turkey and Iraqi Kurds: Conflict or Cooperation?**”, Middle East Report, No:81, Brussels, International Crisis Group, 13 Kasım 2008.

¹⁰⁷⁴ Ibid.

Irak'taki seyrine yönelik politikalarda değişen parametreler Türkmenlere önceki dönemlere kıyasla daha fazla ilgi gösterilmesine neden olmuştur.

Bu sınırlılıklar gözetildiğinde Türkiye'nin kendi güvenlik kaygıları ön planda olduğunda Türkmenleri “unuttuğunu” ya da ikincil planda bıraktığını belirtmemiz mümkündür. Aynı şekilde bağımsız Kürt devleti kurulması gibi tehdit algılamalarının artmaya başladığında ise gelişmelere müdahale edebilmek üzere Türkmenleri “hatırladığı” ve onları siyasal aktör olarak çeşitli politikalarla güçlendirmeye çalıştığı görülmektedir.

B. 2003 Irak Savaşı ve Sonrasında Türkmenler ve Türkiye

ABD'nin Irak'ı 2003 yılında işgali sonrasında Irak'ta meydana gelen rejim değişikliği ve sonuçları sadece Irak'ın değil, Irak'a komşu ülkelerin de kaderini değiştiren önemli bir dönüm noktası olarak kabul edilebilir. Zira bu tarihten sonra Irak'ta yaşanan istikrarsızlık komşu ülkelerin güvenlikleri açısından da önemli sonuçlar yaratmıştır. Irak Savaşı ile birlikte ortaya çıkan gelişmeler Türkmenler açısından da yeni bir dönemi başlatmıştır.

1. 2003 Sonrası Irak'ta Türkmenlerin Konumu

2003 yılında ABD'nin müdahalesi öncesi yapılan son Iraklı muhalif gruplar toplantısı sonucu yayınlanan Ankara Deklarasyonu'nda “gelecekteki Irak'ta Irak'ın kurucu halkları Araplar, Kürtler, Türkmenler, Süryaniler, Keldaniler ve diğerlerinin hak ve özgürlüklerinin korunması asıl olacaktır” ifadesi kabul edilmiş, Kuzey Irak'taki Türkmenlerden Irak Geçici Yönetimi'nde temsil edilmek üzere üç isim belirlenmiştir.¹⁰⁷⁵ Ancak 1 Mart tezkeresi sonrasında ABD'nin Kürt güçlerle işbirliği yaparak Saddam rejimini devirmesi Kürtlerin Saddam sonrası Irak siyasetinin belirleyici unsurlarından biri haline gelmesine olanak tanımıştır. Oluşan yeni koşullarda savaş öncesi beklentilerinin karşılandığını görmeyen Türkmenler açısından 2003 sonrası süreç yeni bir varlıksal mücadele dönemini başlatmıştır.¹⁰⁷⁶

¹⁰⁷⁵ **Akşam**, 11 Mart 2003.

¹⁰⁷⁶ İzzettin Kerküklü'ye göre ABD, Türkiye'de 1 Mart tezkeresinin reddedilmesinin öfkesini Irak'ta yaşayan Türkmenlerden çıkarmıştır. Kerkük'te Türkmenler devlet dairelerinde görevlendirilmemiş, şehre 350.000 kadar Kürt getirilerek demografik yapı Kürtler lehine değiştirilmiştir. İzzettin Kerkük, “ABD'nin Türkmen Politikası”, **Kardaşlık**, Sayı:25,Ocak-Mart 2005.

ABD'nin Irak müdahalesinden sonra yönetimi Irak halkına devretme süreci Temmuz 2003'te Irak Geçici Yönetim Konseyi'nin oluşturulması ile başlamış, 8 Mart 2004'te kabul edilen Irak Geçici İdare Yasası ile birlikte Saddam sonrası siyasi yapının nasıl şekilleneceği ortaya çıkmıştır.¹⁰⁷⁷ 2005'te yapılan meclis seçimleri, vilayet yönetimleri yerel seçimleri ve anayasa referandumu ile ABD'nin öncülüğünde kurulan Geçici Yönetim Konseyi yerini Irak toplumunun belirlediği temsilcilerden oluşan meclise bırakmıştır.¹⁰⁷⁸ 15 Ekim 2005'te de Irak Anayasası kabul edilmiştir.¹⁰⁷⁹

Irak Anayasası'nın Türkmenleri ilgilendiren maddeleri 4. maddenin 1. ve 4. fıkrası, 14. maddesi ve 125. maddeleri olarak sıralanabilir. Anayasanın 4. maddesinin 1.fıkrası Irak'ın resmi dillerinin Arapça ve Kürtçe olduğunu belirtmekte ancak Türkmenlerin de anadillerinde eğitim olanaklarına kavuşturulmaları için devletin resmi düzenlemeler yapmasını öngörmektedir. Yine aynı maddenin 4. fıkrasında Türkmenlerin yoğun olarak yaşadıkları bölgelerde Türkmenlerin ana dillerinin resmi dil olarak kullanılabileceği kabul edilmiştir. Anayasanın 14. maddesi kanun önünde etnik, dil, din ayrımı olmaksızın herkesin eşit olarak kabul edileceğini belirtirken, 125. maddesi Türkmenlerin idari, siyasi, kültürel ve eğitim haklarını hukuk garantisi altına almaktadır.¹⁰⁸⁰ Her ne kadar Türkmenler anayasada haklar elde etseler de 2003 sonrası dönemde Irak siyasetini belirleyen aktörler arasında bulunamamıştır. Bu dönemde Sünni Araplar, Şii Araplar ve Kürtler Irak siyasal yaşamının belirleyici aktörleri olarak karşımıza çıkmaktadır.¹⁰⁸¹

2003'ten itibaren Türkmenlerin Irak'taki konumlarını değerlendirdiğimizde 2005 yılına kadar siyasi bölünmelerin belirgin olduğu ve bu nedenle ortak bir strateji etrafında hareket edemedikleri görülür. Ancak 2005'ten sonraki dönemde temsil oranlarını güçlendirmek için siyasi bölünmeleri nispeten azaltarak gerek seçimlerde gerekse de Kerkük gibi tüm Türkmen grupları ilgilendiren ortak sorunlarda birlikte hareket etmek üzere adımlar atmaya başladıkları belirtilebilir.

¹⁰⁷⁷ Fareh A.Jabar, "The Constitution of Iraq:Religious and Ethnic Relations",**Micro Study Report**, London: Minority Rights Group International, 20 Aralık 2005, www.minorityrights.org/download.php?id=97

¹⁰⁷⁸ Gelişmeler hakkında bakınız: Bilgay Duman, "2003 Sonrasında Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 16, (Nisan 2010), s. 54-66.

¹⁰⁷⁹ Fareh A.Jabar, "The Constitution of Iraq:Religious and Ethnic Relations",**Micro Study Report**, London: Minority Rights Group International, 20 Aralık 2005, www.minorityrights.org/download.php?id=97

¹⁰⁸⁰ United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI), Iraqi Constitution, http://www.uniraq.org/documents/iraqi_constitution.pdf (Erişim :10 Ekim 2010).

¹⁰⁸¹ Kürt Koalisyonu %27 ve Şii blok Birleşik Irak Koalisyonu %48 oy olarak seçim sonucunda Şiiler ve Kürtlerden oluşan iki blok ortaya çıkarmıştır. A.Jabar,s.2.

Irak'ta 2003 sonrası Türkmenlerin konumuna baktığımızda en belirgin özellik yaklaşık 21 Türkmen partisinin siyasi hayatta temsil edilmesidir.¹⁰⁸² Partilerin büyük çoğunluğu Irak Türkmen Cephesi altında hareket ederken, bir kesimi KYB ve KDP tarafından desteklenmektedir.¹⁰⁸³ Siyasi partiler dışında birçok Türkmen sivil toplum örgütünün de faaliyetlerini arttığı gözlemlenmektedir.¹⁰⁸⁴ Siyasi, dini ve kişisel çıkarlar bakımından partiler arasında yaşanan çekişmeler Türkmen toplumunun seçimlerde farklı partilerden seçilmelerine ve bu nedenle de tek bir blok halinde hareket edememelerine neden olmuştur. Örneğin 2004 yılındaki meclis seçimlerinde azınlık statüsünde değerlendirilmişler, 2005 yılındaki seçimlere Türkmen koalisyonu¹⁰⁸⁵ olarak adlandırılan bir oluşumla katılan Türkmenler Kerkük, Bağdat, Diyala, Selahaddin, Erbil, Musul ve Vasit eyaletlerinde seçimlere ittifak yapmadan katılmış, bazılarına ise ittifak yaparak katılmıştır.¹⁰⁸⁶ Koalisyon dışında Türkmenlerin bir bölümünün de seçimlere Kürt ve Şii Arapların kurduğu partilerin listelerinden de katıldığı görülmektedir. Ayrıca gerek seçimlere katılım oranının gerekse de anayasa hazırlık komisyonunda görev yapmada isteksiz davranmaları mecliste temsil oranlarını düşürmüştür. Böylece 2005'te geçici hükümet için yapılan seçimler sonrası Türkmenler Irak Türkmen Cephesi'nden 3, Birleşik Arap İttifakı'ndan 5, Kürt Listesi'nden de 4 milletvekiline ve kabinede ise iki bakanlık koltuğuna sahip olmuşlardır.¹⁰⁸⁷ Anayasanın yürürlüğe girmesinden sonra 15 Aralık 2005'teki seçimlerde ITC'nin koalisyonlara girmeden seçimlere katıldığı, değişik partilerin listesinden Irak Ulusal Meclisi'nde 9 Türkmen milletvekilinin seçildiği görülmektedir. 2006'da kurulan hükümet sonrasında Türkmenler bir bakanlıkla temsil olanağına sahip olmuştur.

7 Mart 2010'da yapılan yeni seçimlerde de Türkmenler tek bir liste halinde seçimlere katılamamışlardır. Ancak bu seçimlerde yenilik olarak nitelendirebileceğimiz

¹⁰⁸² Bu partiler hakkında ayrıntılı bilgiler için bakınız: Bilgay Duman, "Irak'ta Türkmen Varlığı", **ORSAM Rapor No:33**, Ankara: ORSAM, Mart 2011.

¹⁰⁸³ 12'den fazla parti de Bölgesel Kürt Yönetimi'nde faaliyet göstermektedir. Bölgesel Yönetim Türkmenlere 111 kişilik bölgesel parlamentoda 5 kişilik kontenjan milletvekili kotası vermiştir. Ibid, s.41.

¹⁰⁸⁴ Bilgay Duman, "Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı", **ORSAM Rapor no:19**, Ankara: ORSAM, Haziran 2010,s.17-27 ve Bilgay Duman, "Irak'ta Türkmen Varlığı", **ORSAM Rapor No:33**, Ankara: ORSAM, Mart 2011.

¹⁰⁸⁵ Türkmenler Irak Türkmen Cephesi adında bir listeyle seçime girerlerken Türkmen Milliyetçi Hareketi önce farklı bir listeyle seçimlere katılacağını açıklamış, ardından da Türkmen Cephesi'ne destek vermeye karar vermiştir. Koalisyonla Türkmen Meclis Başkanı, ITC Yürütme Kurulu Başkanı, ITC içindeki ve ona paralel olarak hareket eden partiler katılmıştır. Bilgay Duman, "2003 Sonrasında Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 16, (Nisan 2010), s.58.

¹⁰⁸⁶ Ibid.s.,57-58.

¹⁰⁸⁷ "Irak Meclisi'nden Kabineye Onay", **Cnn Türk**, 21 Nisan 2005, <http://www.cnntrk.com/2005/dunya/04/28/irak.meclisinden.kabineye.onay/91688.0/index.html> (Erişim:08 Ekim 2010)

bir karar alınarak hangi siyasi ve ideolojik görüşe sahip olunursa olunsun Irak parlamentosunda Türkmenlerin sayılarının arttırılması ve böylece bir Türkmen grubu oluşturmak temel bir hedef olarak belirlenmiştir.¹⁰⁸⁸ Seçimlerde Irak Türkmen Cephesi İyad Allavi başkanlığındaki Irak Ulusal Listesi ile ittifak yapmıştır. Seçim sonrası Türkmen Cephesi Musul'da 3, Kerkük'te 2 milletvekili çıkararak Türkmen Hareketi içinde en fazla milletvekiline sahip hareket olmuştur. Fakat seçimlere ittifak yapılarak girildiği ve Türkmen adını taşıyan bir siyasi yapının seçimlerde yer almaması düşünüldüğünde bir bütün kitle olarak 2005 seçimlerine kıyasla siyasi alanda önemli bir gelişme gösterdiğini söylemek mümkün değildir. Ancak Irak Türkmen Cephesi eski parlamentoda bir milletvekili ile temsil edilirken, yeni dönemde altı milletvekili çıkararak hareket açısından önemli bir ilerleme kaydetmiştir.¹⁰⁸⁹ 7 Mart 2010'da yapılan seçimler sonrası Irak meclisinde ITC'den seçilenlerle birlikte 10 Türkmen milletvekili ve 3 bakan görev yapmaktadır.¹⁰⁹⁰ Sonuç olarak Irak'ın geneline baktığımızda Bölgesel Kürt Yönetimi idaresi altında, Kerkük, Musul, Telafer, Diyala ve Tuzurmatu'da Türkmenlerin siyasi faaliyetlerini yoğunlaştırdığını görmekteyiz.

Bu dönemde Türkiye'ye yakınlığı ile bilinen Irak Türkmen Cephesi'nde de bir dönüşüm yaşanmaktadır. Anayasada bölgesel Kürt yönetiminin Erbil, Duhok ve Süleymaniye gibi Türkmenlerin yaşadığı şehirleri kapsamaması, anayasada Kerkük'ün statüsünün yapılacak bir referandumla belirleneceğinin ifade edilmesi, Şii Türkmenlerin Şii partilere destek vermesi ve yapılan seçimlerde Türkmenlerin tek bir kimlik altında başarı elde edememeleri bu dönüşümü yaratan başlıca gelişmeler olmuştur.

ITC Bölgesel Kürt Yönetimi idaresindeki Erbil'deki merkezini 2003'te Kerkük'e taşımıştır. Bu durumun Türkmenlerin yaşadığı güvenlik sorunlarının yanında Kerkük'ün konumunun Türkmenler açısından taşıdığı öneme bağlı olarak alınan bir karar sonucunda gerçekleştiği belirtilmektedir.¹⁰⁹¹ Başka bir görüşe göre 1990'ların ortasında "Erbil Türktür, Türk kalacaktır" söyleminin 2003 ile birlikte Kerkük ile ikame edildiği bir döneme geçilmiştir.¹⁰⁹² 2008 yılında ise tüm Türkmenlerin ortak hareket ettiği partiler üstü bir örgütlenme yerine siyasi parti haline gelmiştir. ITC'nin siyasi

¹⁰⁸⁸ Bilgay Duman, "2003 Sonrasında Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 16, (Nisan 2010), s.62.

¹⁰⁸⁹ Ibid.

¹⁰⁹⁰ Bilgay Duman, "Irak'ta Türkmen Siyaseti Çağ Atlıyor", **ORSAM Analiz**, 11 Mayıs 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1849> (Erişim Tarihi:12 Mayıs 2011)

¹⁰⁹¹ Ayşe Hür, "Irak Politikası Sağlıksız", **Radikal**, 07.02.2005.

¹⁰⁹² Hicran Kazancı, "Irak'ın Siyasal Süreçleri ve Türkmenler", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 1, Sayı 7, (Temmuz-Ağustos 2009),s.108.

parti haline dönüşmesi ve bölgesel Kürt yönetimi ile ilişki kurmak istememesi gibi nedenlerle partiden kopuşlar meydana gelmiştir.¹⁰⁹³ Örneğin Erbil'deki Türkmen Bağımsız Hareketi 2009'da ITC'den ayrılmıştır. Bölgesel Kürt Yönetimi'ndeki mecliste temsil edilerek bu yönetim ile ilişkilerin sürdürülmesinin Türkmen milletinin menfaati açısından önemli olduğunu düşünmektedir. Oysa Irak Türkmen Cephesi bölgesel Kürt yönetimi idaresi altında tüm Türkmenlerin temsil edilemeyeceğini ve kendilerinin bu yönetimi tanımadıklarını belirtmektedir. Bağdat merkezli siyaset üreterek tüm Türkmenleri biraraya getirmeyi hedeflediklerini açıklamaktadırlar.¹⁰⁹⁴

Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkiler konusundaki görüş ayrılıklarının yanında Kerkük'ün statüsünün belirlenmesi de savaş sonrası süreçte Türkmen toplumu için önemli bir meydan okuma sunmaktadır. Anayasa'da Kerkük'ün statüsü hakkında referandum yapılması öngörülmesi bu tarihi kentin Türkmenler, Araplar ve Kürtler arasında yaşanan siyasi mücadelelere yeniden sahne olmasına neden olmuştur.¹⁰⁹⁵

2003 Irak Savaşı sonrası kabul edilen geçici yasaya göre Kerkük'ün ve onun gibi hangi bölgeye bağlanacağı belli olmayan kentlerin statüleri 2007 yılı sonuna kadar yapılacak bir referanduma göre belirlenecektir. 2005'te kabul edilen anayasa da üç aşamalı bir süreç ile Kerkük'ün konumunu belirlemeyi planlamıştır.¹⁰⁹⁶ Buna göre önce Baas Partisi iktidarı boyunca Kerkük'e zorunlu göçle getirilen Arapların geri gönderilmesi ile normalleşme sürecinin gerçekleşmesi, ardından nüfus sayımının yapılması ve son olarak da bölgenin merkezi yönetime mi yoksa Bölgesel Kürt Yönetimi'ne mi bağlı kalacağını belirleneceği referandumun yapılması öngörülmektedir. Ancak Irak'ta gerçekleşen demografik hareketlilik sonucunda Kerkük'teki nüfus konusunda farklı görüşler ortaya çıkmaktadır. Kürtlere göre Kerkük onların tarihsel kentidir ve Bölgesel Kürt Yönetimi'ne bağlanmalıdır. İddialara göre Kürtler, bölge ülkelerinden ve Irak'ın diğer bölgelerinde yaşayan Kürtlere çeşitli imkânlar tanıyarak onları Kerkük'e yerleştirmektedir.¹⁰⁹⁷

2003 Irak Savaşı sırasında Kerkük'te tapu ve nüfus kayıtlarında yaşanan gelişmeler göz önüne alındığında gerçekten de Kerkük'ün bugünkü demografik yapısı

¹⁰⁹³ ORSAM Söyleşileri 2, Irak Türkmenleri 1, Rapor No:40, Ankara: ORSAM, Mayıs 2011.

¹⁰⁹⁴ ORSAM Söyleşileri 2, Irak Türkmenleri 1, Rapor No:40, Ankara: ORSAM, Mayıs 2011,s.7-35.

¹⁰⁹⁵ Kürtlere göre Kerkük onların Kudüs'üdür. Araplar ise Saddam rejimindeki Araplaştırma politikaları ile bölgeye yerleştiklerinden çoğunluğun kendilerinde olduğunu iddia etmektedirler. **The Economist** ,“A Hint of harmony, at last, and the Kirkuk Conundrum”, December 5, 2009,s.39.

¹⁰⁹⁶ Denise Natalie, “ The Kirkuk Conundrum”, **Ethnopolitics**, Vol:7, No:4,2008,s.433-443.

¹⁰⁹⁷ “Kaos ve İç Çatışma Çıkabilir”, **Türkmen Cephesi Haberler**, 2 Ağustos 2010.

ne Kürtlerin, ne Arapların, ne de Türkmenlerin iddialarını yansıtmamaktadır. Irak Türkmen Cephesi'ne göre "Kerkük'teki sorunların çözümü siyasidir ve bunların çözümü güç paylaşımı ile gerçekleştirilmelidir."¹⁰⁹⁸ Irak Türkmen Cephesi Başkanı Erşad Salihli'ye göre Türkmenler Kerkük'te Araplar ve Kürtler arasında bir denge unsurudur. Kentin özel bir statüsü olması gerektiğini savunarak petrol gelirlerinden de elde edilecek kaynakların adil paylaşımının yapılmasını ifade etmektedirler. Türkmenler siyasi açıdan birlik içinde hareket edemeseler de Kerkük gibi onlar için "millî" davalarda biraraya gelebileceklerini belirtmektedirler.¹⁰⁹⁹ Bu bağlamda Irak Türkmen Cephesi organı olan Türkmen Meclisi yeni bir yapılanma kararıyla tüm Türkmenleri ilgilendiren sorunlarda toplumu harekete geçirecek bağımsız bir yapılanma içine girdiği görülmektedir.¹¹⁰⁰

"Bizim için 2003 yeni bir başlangıçtı. Çok şey bekliyorduk. Ama 2003'ten sonra çok daha ağır baskılar, hareketler, saldırılar gördük.." diyen Irak Türkmen Cephesi Eski Başkanı Saadettin Ergeç'e göre Türkmenler yeni dönemde de baskı politikasına maruz kalmaktadır.¹¹⁰¹ Bu nedenle Kerkük'ün statüsünün nasıl belirleneceği sadece Irak'ın gelecekteki istikrarı açısından değil, Türkmenlerin de Irak'taki konumları açısından önemini korumaya devam etmektedir.

Türkmenler arasındaki siyasi ve dini farklılıklar sebebiyle bütüncül bir kitleden söz etmek mümkün olmasa da Irak Türkmen Cephesi altında temsil edilen Türkmenlerin önemli bir kısmı Türkiye'yi haklarını korumaya destek olan bir akraba devlet olarak görmeye devam etmektedir. Türkmenler açısından kafa karışıklığı yaratan onlarla ilgilenen devlet kurumlarının zaman içinde farklılık göstermesi ve bu nedenle de Türkiye tarafından tek elden bir politika yürütülmediği düşüncesidir. Çalışma süresince görüşülen Türkmenlerden bir kısmı Türkiye'nin onlara sağladığı desteğin önemini vurgularken, bir kısmı da bu desteğin yeterli olmadığını belirtmekte, özellikle son yıllarda Bölgesel Kürt Yönetimi ile geliştirilen ilişkiler nedeniyle kendilerinin "unutulduklarını" belirtmektedirler.¹¹⁰² Ancak Türkiye'nin Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkilerini geliştirmesi ve Erbil'de konsolosluk açmasıyla ITC'nin de Erbil'deki

¹⁰⁹⁸ Cansu Çamlıbel, "Barzani ile Türkiye Görüşür, Biz Görüşemeyiz", **Hürriyet Pazar**, 3 Ekim 2010.

¹⁰⁹⁹ Bu görüşler için bakınız: **ORSAM Söyleşileri 2, Irak Türkmenleri 1**, Rapor No:40, Ankara: ORSAM, Mayıs 2011.

¹¹⁰⁰ Bilgay Duman, "Irak'ta Türkmen Siyaseti Çağ Atıyor", **ORSAM Analiz**, 11 Mayıs 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1849> (Erişim: 12 Mayıs 2011)

¹¹⁰¹ "Irak Seçimleri Öncesi Türkmenler ve Kerkük", **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 13, (Ocak 2010).

¹¹⁰² Ankara'da Bir Türkmen Öğrenci ve Türkmen Kökenli Bir Bürokrat ile Yapılan Mülakat, Ankara, 25 Mayıs 2010.

şubesini yeniden faaliyete geçirmeye başlayacağı belirtilmektedir. Bu da Iraklı Kürtler ve Türkmenler arasında bir yumuşama yaratacağını göstermektedir.¹¹⁰³

Günümüzde Türkmenler Irak'ta yaşadıkları yerlere daha fazla yatırımın yapılmasını (Bu bağlamda zaman zaman Telafer'de Türkiye'ye ikinci bir sınır kapısı olarak Ovacık'ın açılmasını bu çerçevede dile getirmektedirler) ve bölgedeki Türk firmalarının Türkmenlere iş olanakları sunmasını talep etmektedirler.¹¹⁰⁴ Bu bağlamda akraba devlet olarak gördükleri Türkiye'den beklentileri, etnik kimliklerinin korunması ve sosyo-ekonomik koşullarının iyileştirilmesi yönünde destek şeklinde sıralanabilir.

Her ne kadar sosyo-ekonomik sorunlar yaşansa da, Irak'ta Saddam dönemine kıyasla Türkmenlerin siyasi yaşama katılımlarının sağlanması, Anayasa'da haklarının korunmasına yönelik birtakım maddelerin konulması önemli gelişmeler olarak kaydedilmelidir. Ayrıca bu dönemde Türkmenler arasındaki coğrafi açıdan bölünmüşlüğü ortadan kalkması da Türkmenlerin ayrı bir kimlik bilinci içinde varlıklarını sürdürebilmeleri açısından fırsatlar sunmaktadır. Ankara'da ORSAM'da yapılan Türkmen Aydınları Toplantıları Türkiye'de yaşayan Türkmenleri biraraya getirerek Irak'taki Türkmenler ile bağlantıyı güçlendirmeyi hedeflemektedir. Yapılan toplantılarda Türkmen toplumu kuzey Irak'ta, özellikle de Kerkük'te varlıklarını korumayı en temel hedef olarak belirttikten sonra, okul ve dil eğitimi gibi eğitim alanlarında ve işsizlik gibi ekonomik yaşamdaki sorunlarını dile getirmektedir.¹¹⁰⁵

Fakat bu ortak bilinç içinde hareket etmelerini kısa vadede beklemek güç görünmektedir. Bunun nedenlerinden biri Irak yönetimlerinin uzun yıllar uyguladığı asimilasyon politikaları sonucunda Türkmenlerin kimliklerini açıkça ifade etmede karşılaştığı korkuların onları Arap kimliğini tercih etmeleri sonucunu yaratmasıdır. Demokratik bir kültürde hareket etme deneyiminden yoksun olmalarının yanında parti liderleri arasında kişisel çıkar çatışmalarının yoğun olarak yaşanması da tek bir lider etrafında toplanmalarını engellemektedir.¹¹⁰⁶ Dolayısıyla bu Türkmen gruplarının ortak

¹¹⁰³ Hasan Kanbolat, " Irak'ta Türkmenlere Yönelik Şiddet Neden Tırmanıyor", **ORSAM Analiz**, 29 Mayıs 2011. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1989> (Erişim: 2 Haziran 2011).

¹¹⁰⁴ "Ovacık Sınır Kapısı Açılırsa, Türkmenlerle Direkt Bağlantı Kurulur", **Haberler.com**, 5 Mayıs 2007, <http://www.haberler.com/ovacik-sinir-kapisi-acilirse-turkmenlerle-direkt-haberi/>

¹¹⁰⁵ 18 Şubat 2009'dan beri Ankara'da gerçekleşen toplantıların tutanakları için bakınız: Türkmen Aydınları Toplantıları, ORSAM, <http://www.orsam.org.tr/tr/toplantilar.aspx?Tur=4>

¹¹⁰⁶ "Türkmen Halkının Hedefleri" Başlıklı 11.Türkmen Aydınları Toplantısı'nın Tam Metni", Ankara:ORSAM,25 Aralık 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/toplantilar.aspx?Tur=4>
"Türkmenlerin Hedefleri Üzerine Düşünceler" Başlıklı 12.Türkmen Aydınları Toplantısı'nın Tam Metni, Ankara:ORSAM, 5 Mart 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/toplantilar.aspx?Tur=4>

bir bilinç içinde hareket etmelerini beklemek uzun vadede gerçekleşebilir. İşte tam da bu noktada onları ortak paydada hareket etmeye yönlendirecek önemli bir aktör olarak Türkiye karşımıza çıkmaktadır.

2003 sonrası Irak'ın siyasi yaşamındaki konumlarını analiz ettiğimiz Türkmenler ile Türkiye arasındaki ilişkinin bu dönemde nasıl bir seyir izlediği ve Türkiye'nin bu dönemde onlarla ilişkilerini nasıl kurguladığı sorularına yanıtlar sonraki bölümde aranacaktır.

2. 2003 Sonrası Türkiye'nin Türkmen Politikasının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin en temel kaygısı Irak'taki istikrarsızlığın kendi güvenliği açısından yaratacağı sonuçlar olmuştur. Türkiye'nin güvenlik endişelerini yoğunlaştıran gelişmelerin başında da savaş süresince ABD ile işbirliği yapan Kürt grupların, savaş sonrasında bağımsız bir devlet kurmaya yönelik adımlar atmasıdır. Bu çerçevede de Kerkük'te yaşanan tapu ve nüfus kayıtlarına yönelik Kürt gruplar tarafından yapılan girişimler endişeleri arttırmıştır. Ayrıca PKK'nın da bu ortamdan yararlanarak eylemlerini güçlendirmesinden duyulan güvenlik endişeleri Türkiye'nin Irak politikasının gündeminin üst sıralarına yerleşmiştir. Böylece hem Irak'ın savaş sonrası siyasi yapılanmasının nasıl olacağı, hem de bu süreçte Kerkük gibi petrol bakımından zengin bir kentin kontrolünün nasıl planlanacağı gibi konular Türkiye'nin Irak ile ilgili öncelikli gündem maddelerini oluşturmuştur. Söz konusu güvenlik endişeleri ise Ankara'nın, dış politikada Türkmenleri en fazla bu dönemde “hatırlamasına” neden olmuştur.

2003'te Bağdat rejiminin devrilmesi Türkiye'nin Türkmenler ile olan ilişkisinde de yeni bir dönemi simgelemiştir. Ancak Irak'ın siyasi yapısında ortaya çıkan bu değişim, Türkiye'nin Türkmenler'e yaklaşımında bir “kırılma” yarattığı şeklinde algılanmamıştır.¹¹⁰⁷ Türkiye Dışişleri'ne göre Irak savaşının Türkmen politikasına getirdiği en temel yenilik Körfez Savaşı ile birlikte Türkmenler arasında ortaya çıkan coğrafi bölünmüşlüğü ortadan kalkması ve Türkiye'nin bu yeni

¹¹⁰⁷ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

koşullarda “tüm Türkmenlere ulaşabilme imkânına sahip olmasıdır.”¹¹⁰⁸ Fakat Ankara tarafından bir “kırılma” olarak nitelendirilmese de, bu dönemde Türkmen politikasında gözlemleyebileceğimiz birtakım yeni unsurlardan söz etmek mümkündür. Bu unsurların neler olduğunu daha net bir şekilde ortaya koymak için incelediğimiz dönemde Türkmen politikasındaki temel parametrelere bakmak gerekir.

Bu dönemde de Türkmen politikasında gözlemleyebileceğimiz en temel özellik, Türkmenlere yaklaşımın Irak politikasında izlenen genel stratejilerden bağımsız değerlendirilmediğidir. Bu bağlamda Türkiye'nin en temel hedefi Türkmenlerin Irak'ta oluşan yeni siyasi düzene Araplar ve Kürtler gibi Irak toplumunun “kurucu unsurunu oluşturan” bir aktör olarak siyasi, sosyal ve ekonomik haklarını koruyarak katılmalarını ve Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünün korunmasına yönelik izlediği politikaya destek olmak üzere siyasi bir güce dönüşmelerini sağlamaktadır. Türkmen politikasının temel niteliklerinin izlerini dönemin Dışişleri Bakanı Abdullah Gül'ün yaptığı açıklamada takip etmek mümkündür:

“Irak'ın bağımsızlığının, egemenliğinin, toprak bütünlüğünün ve siyasi birliğinin korunması ve Irak'ın doğal kaynaklarının Irak halkının tümüne ait olduğu ve halkın tümünün refahı için kullanılması gibi ilkeleri, kararlılıkla savunmaya devam etmektedir. Yine bu çerçevede Irak nüfusunun üç esas unsurundan birini teşkil eden Türkmenlerin, bu konularına uygun hak ve çıkarlarının teminat altına alınması, barış ve refah içerisinde saygın Irak vatandaşları olarak yaşayabilmelerinin temin edilmesi, can ve mal güvenliklerinin her ortama korunması da tarafımızdan büyük önem atfedilen bir konudur.”¹¹⁰⁹

Bu kaygılar doğrultusunda ve Irak'ta değişen koşullar altında Türkmenlere verilen siyasi destek artmış; Irak'ın toprak bütünlüğünün korunması konusu ile doğrudan ilgili olarak ele alınan Kerkük'ün statüsünün Türkmenleri dışlamayan bir çözüm ile belirlenmesi için aktif bir çaba sarfedilmiştir. Bu çerçevede de Türkiye hem Kerkük konusunda, hem de savaş sonrası Irak'taki siyasi gelişmelerde Türkmenlerin haklarını korumak adına akraba devlet rolünü üstlenmeye daha hevesli olmuştur.

Böylece Türkmenler dış politikada, bağımsız Kürt devletinin kurulmasına yönelik tehdit algılamalarının artması nedeniyle bu oluşum karşısında Türkiye'ye müdahale etme gücü sağlayacak birer unsur olarak hatırlanmışlardır.

¹¹⁰⁸ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹¹⁰⁹ “2003 Dışişleri Bakanlığı Bütçe Görüşmeleri 26 Mart 2003”, Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika, **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**, Cüneyt Yenigün (drl.), Ankara: Nobel Yayınları, 2004,s. 468.

a. Türkiye'nin Kerkük Konusundaki Yaklaşımı ve Türkmenler

Irak'taki rejim değişikliği sonrasında Kerkük'ün statüsünün nasıl belirleneceği konusu “kentlin sahip olduğu petrol kaynaklarının sadece bir grubun denetiminde olmasının diğer gruplar arasında yaratacağı güvenlik sorunu bakımından, böyle bir durumun Türkmenlerin varlığının yok sayılmasına yol açmasından ve de tarihi nedenlerle tüm etnik grupların ortak mirasını taşıyan şehrin sadece bir topluluk ile özdeşleştirilmemesi gerektiğinden”¹¹¹⁰ Türkiye açısından önemli bir güvenlik sorunu haline gelmiştir. Bu bağlamda Kerkük'teki topluluklar arasında yaşanabilecek çatışmanın Türkiye'de de iç güvenlik sıkıntılarına yol açacağı ifade edilmiş; “Türkmenlere olan sorumluluk” çerçevesinde Arap ve Kürt gruplara kıyasla, savunma açısından zayıf bir konumda oldukları için onlara yardım edilmesi gerekeceği vurgulanmıştır.¹¹¹¹ Fakat görüleceği gibi Kerkük, Türkiye açısından sadece burada yaşayan Türkmenlerin haklarının korunması açısından değil, bölgenin sahip olduğu petrol kaynaklarının yerel Kürt güçlerin denetiminde olması halinde ileride kurulması muhtemel bir Kürt devletinin için de önemli bir aşama yaratacağı düşüncesiyle önem taşımıştır. Bu siyasi nedenden ötürü de Türkiye'nin Türkmenleri dış politika gündemine taşıdığı görülmektedir.

Bağdat rejiminin sona ermesinden sonra Kerkük'te gerçekleşen demografik hareketlilik içinde Kürtlerin nüfus yoğunluklarını arttırmalarına Ankara'nın tepkisini Başbakan Erdoğan'ın ifadesiyle “Kerkük'te meydana gelen gelişmelere seyirci kalamayız”¹¹¹² şeklinde dile getirdiği görülmektedir. Irak Savaşı öncesinde de Türk askerinin bölgeye gönderilmesi seçeneklerinin de gündeme getirildiği sıralarda dönemin Milli Savunma Bakanı Sabahattin Çakmakoglu'nun Musul ve Kerkük ile ilgili “...Karşı olduğumuz bir oluşum içerisinde, öz ve öz, asırlardır Türk yurdu olan Musul ve Kerkük'ün böyle bir hevese razı olmak suretiyle Kürt şehri olarak isimlendirilmesine 'Evet' dememiz asla mümkün değildir.”¹¹¹³; “...Musul, Kerkük K. Irak'ta yaşayan Türk soydaşlarımızın, Türkmenlerimizin bölgesidir, buna kem gözle bakılmasına

¹¹¹⁰ Murat Yetkin, “Türkiye ile Irak Kürtleri Kerkük Konusunda Anlaşıyor”, **Radikal**, 9 Temmuz 2004.

¹¹¹¹ Murat Yetkin, “Irak Seçimleri ve Kerkük Gerilimi”, **Radikal**, 27 Ocak 2005.

¹¹¹² **Zaman**, “Kerkük'ün Yeni Karabağ Olmasına İzin Vermeyiz”, 1 Ekim 2007. <http://www.tumgazeteler.com/?a=1886534> (Erişim: 5 Ekim 2010).

¹¹¹³ **Yeni Şafak**, “Musul ve Kerkük Kürt Şehri Değil”, 18 Ağustos 2002. <http://www.tumgazeteler.com/?a=138129>

tahammülümüz olmaz.”¹¹¹⁴ şeklindeki söylemleri de bu sert tutumu yansıtmıştır. Bu söylemler sonraları daha ılımlı bir çizgiye çekilse de, 2007 yılında Dışişleri Bakanı Gül’ün, "Irak'ın sınırları ayırdır, onlarla sınır kavgamız da yoktur. Ancak bu, oralardaki akrabalarımızın geleceklerine ilgisiz kalacağız anlamına gelmemelidir. Nasıl Irak küçük bir Ortadoğu ise Kerkük de küçük bir Irak'tır" şeklindeki açıklaması Türkiye'nin Kerkük konusundaki "hassasiyetlerinin" devam ettiğini açıkça ortaya koymaktadır.¹¹¹⁵ Burada akrabaların kimler olduğu konusunda muğlâklık olsa da Kerkük'ün Bölgesel Kürt Devleti'ne bağlanmasından duyulan güvenlik endişesi, bu akrabalık bağının Türkmenleri kastettiğini göstermektedir.

Türkiye'nin Kerkük'ün statüsünü belirleyecek olan referandumun ertelenmesi için diplomatik düzeyde yaptığı girişimler ve Irak'ta meydana gelen siyasi istikrarsızlık sonucu, 2007 yılından beri söz konusu referandum, önceki aşamalar gerçekleşmediği için yapılamamıştır. Ankara'nın Kerkük sorununun çözümü konusundaki yaklaşımı şu şekilde ifade edilmektedir: *"Kerkük'ün statüsünün belirlenmesi dayatma olmayacak şekilde; bugün içinde yaşayanlar kadar oraya yerleştirilmiş kişileri de kapsayacak şekilde üzerinde uzlaşa olan bir formülle çözülmeli. Kerkük'te yaşayan tüm topluluklar birbirleri ile mücadeleye girmesin, biri diğeri üzerinde tahakküm kurmasın diye Bağdat'a bağlı özel statüde bir yapılanmaya sahip olması oldukça önemlidir. Böylece üzerinde uzlaşaya varılan bir çözüm referanduma sunulabilir.”¹¹¹⁶ Buradan da anlaşılacağı gibi Türkiye Kerkük'ün anayasanın 140.maddesine göre yapılacak bir referandum ile Kürt bölgesine bağlanmasına karşı bir tutum sergilemektedir ancak son dönemde sert politik söylemini değiştirerek daha ılımlı bir söylem benimsemiştir. Böyle bir yaklaşıma neden olan Irak'ta yaşanan siyasi gelişmeler olduğu kadar, Türkmenlere yönelik izlenen yeni stratejidir.*

b. Türkmenlere İhtiyatlı Yaklaşım: "Yeni Türkmen Politikası"

Türkiye açısından Kerkük konusu dışında gerek Türkmenlerin hakları gerekse kendi güvenlik kaygıları açısından önem taşıyan bir diğer konu da Irak'taki siyasi yönetim yapısının nasıl şekillendiğidir. 2004 yılındaki Geçici Dönem Irak Devleti Yasası'ndan sonra Ocak 2005'te yeni Anayasa'nın kabul edilmesiyle birlikte

¹¹¹⁴ **Zaman**, Dışişleri Uyardı: Irak Politikamız Değişmedi", 22 Ağustos 2002

¹¹¹⁵ **Zaman**, " Halepçe'de Kürtlere Sahip Çıktık, Türkmenlere de İlgisiz Kalamayız", 19 Ocak 2007.

¹¹¹⁶ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

coğrafi esaslara dayalı federasyon yönetiminin kabul edilmesi, Kürt hükümeti ve parlamentosunun kurulması, Kerkük gibi yönetiminin nasıl yapılacağı konusunda uzlaşmaya varılmayan bölgelerin oluşması savaş sonrası dönemde Irak'ta meydana gelen önemli gelişmelerdir. Ankara coğrafi temele dayalı federasyon tezine başta karşı çıksa da oluşan yeni sistemi “tatmin edici” olmamakla birlikte, “yaşayabilir” bulmuştur.¹¹¹⁷ Türkiye, gerek anayasa yapım sürecinde, gerekse Ocak 2005 seçimlerinde Türkmenlere destek vererek siyasi sürecin dışında kalmamalarına çalışmıştır.

Fakat 2005'ten sonra Türkiye, Irak'ın tüm grupları arasında eşit mesafede olduğunu belirterek, Irak politikasında sadece Türkmenlerin haklarının gözetilmesine yönelik hassasiyetini dile getirdiği etnik bağ vurgusunu törpülemiştir. Şii ve Sünni Türkmenler arasında “yaşadığı sorunlarda ortak hareket etmeleri için uzlaşma zemini” hazırlamaya yönelik politikalar izleyerek Irak'ın siyasi yapısında kendi çabalarıyla etkin bir yere sahip olmaları gerektiğini vurgulamaya başlamıştır. Böylece 2003'ten sonra siyasi olarak değil, sorunlar bazında Türkmenlerin bir araya getirilmesine dönük bir politika takip edilmektedir.¹¹¹⁸ Örneğin Türkmenlerin hepsini ilgilendiren konularda işbirliği yapılması teşvik edilmektedir. Türkmen dilinde eğitim yapılması konusunda, Kerkük'ün geleceğinin belirlenmesi konusunda konu bazında işbirliğini ilerleterek birbirleri ile iletişim güçlerini arttırmak hedeflenmektedir. Bu sayede Şii ve Sünni Türkmen ayrımının azaltılması düşünülmektedir. Böylece Türkiye'nin 1990'ların ortalarında izlediği Türkmen politikasından edindiği deneyimlerle daha farklı bir strateji izlediği söylenebilir.

Bu farklı stratejiye neden olan birçok faktörden söz etmek mümkündür. Türkmenlerin 2005 yılının Ocak ve Aralık aylarında yapılan seçimlerde Türkiye'nin beklediğinden daha az oy elde etmesi, kuzey Irak'taki Bölgesel Kürt Yönetimi'nin güçlenmesi; Türkiye'nin devam eden PKK sorunu neticesinde güvenlik endişelerinin sürmesi ve Türkiye'nin kendi Kürt sorunu bağlamında izlediği politikalar Türkmenler ile ilişkisinde daha mesafeli bir tutum takınmasına neden olmuştur.

Bu yeni tutuma neden olan Türkmenlerden kaynaklanan faktörlere değindiğimizde, Türkmen toplumundaki siyasi ve mezhepsel bölünmüşlüğün onların

¹¹¹⁷ Bilal Şimşir, **Türk-İrak İlişkilerinde Türkmenler**, Ankara: Bilgi Yayınları, 2004, s.514.

¹¹¹⁸ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

ortak hareket etmelerine önemli bir engel teşkil ettiğinin bu dönemde daha belirgin olmasıdır. 2003 sonrası süreçte Türkmenlerin siyasi konumlarını incelediğimizde de gördüğümüz gibi, Türkmen toplumu siyasi sürece dâhil olmak için isteksiz davranmış ve aralarındaki siyasi farklılıklar nedeniyle seçimlerde ortak bir çatı altında hareket etmeleri mümkün olmamıştır. Irak'ta yıllarca baskı altında yaşamış olduklarından etnik kimliklerini açıkça ifade etme konusunda yaşadıkları sorunlar da bu duruma eklendiğinde Türkmen toplumunun tahmin edilen nüfusları oranında temsil edilmedikleri öne sürülmektedir.¹¹¹⁹

Bu nedenle Ankara bu dönemde Türkmenler arasındaki Sünni ve Şii ayrımının önemini ve bu doğrultuda kendi politikaları çerçevesinde onları yönlendirmenin güçlüğüne anlamıştır. Irak Türkmen Cephesi'nin Şii Türkmenlere ulaşmada yetersiz kaldığını kabul etmiştir.¹¹²⁰ Yeni dönemde Türkmenlerin daha aktif rol oynamalarını isteyerek Şii ve Sünni Türkmenler arasında ve Irak Türkmen Cephesi ve diğer partiler arasında bulunan sorunların çözümünü “ortak sorunlar temelinde” tüm grupları biraraya getirerek bulmaya çalışmaktadır. Türkiye'nin “kendi ayaklarınız üzerinde durun” mesajı verdiği Türkmenlerden beklentisi Irak Özel Temsilcisi Osman Korutürk tarafından 2005 yılında şu şekilde açıklanmıştır: “...*demokratik süreçte Irak Türkmen Cephesi'nden daha geniş, daha kapsamlı Irak Türkmenler Cephesi denilebilecek bir demokratik örgütlenme yapabilirler. Türkmenler bugün Irak'ın 3. büyük etnik grubu. Bu ağırlıklarını siyasete, idareye taşıyabilirler. Bulgaristan Türkleri gibi... Irak Türkmenleri de bu düzeye gelebilir.*”¹¹²¹

Türkiye'nin değişen Türkmen politikasının nedenlerinden bir diğerini kendi Kürt sorunu bağlamında yaşanan gelişmeler oluşturmaktadır. 2003 sonrası özellikle de yukarıda belirttiğimiz Kerkük konusunda sert politik söylemlerin benimsenmesinin Türkiye'nin kendi kimlik sorunları karşısında izlediği tutumunu kuzey Irak'ta da Türkmenleri savunarak sürdürdüğü şeklinde yorumlanmış ve böylece Irak'ın toprak bütünlüğünü koruma politikasını kendi kendine zorlaştırdığı

¹¹¹⁹ Türkmenler Irak toplumu içindeki nüfuslarının yaklaşık 2,5 milyon olduğunu belirtirken, başka kaynaklara göre bu sayı abartılmaktadır. Ayrıntılı bilgi için: Tarık Oğuzlu, “Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq”, *Journal of Muslim Minority Affairs*, Vol:24, No:2, (2004), s.310

Türkiye Dışişleri'ne göre de Irak'taki Türkmen nüfusu ifade edilen bu rakamın oldukça altındadır. İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹¹²⁰ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹¹²¹ Fikret Bila, “Yeni Türkmen Politikası Oluşturdu”, *Milliyet*, 21 Mart 2005.

belirtilmiştir.¹¹²² Türkiye'nin Türkmenleri Irak politikasında ön plana çıkarması Kürtler karşısında onları bir güç unsuru, "beşinci kolu" olarak kullandığı algısına neden olmuştur.

Ayrıca, Kuzey Irak politikasında "Kürtler" karşısında "Türkmenler" vurgusunu arttırması Ocak 2005 seçimlerinden sonra Kürtlerin Irak meclisindeki çoğunluğu elde etmeleri ve Türkiye'de "Kürt meselesinde" 2005 sonrası "açılım" yapılmasına yönelik yaşanan gelişmeler nedeniyle oldukça güçleşmiştir. Dış politikada Irak bağlamında ortaya çıkan 'etnik referansla dış politika yürütme pratiği' Türkiye'de Kürt kökenli vatandaşlar tarafından da eleştirilmiştir.¹¹²³ Bu nedenle Irak'taki tüm halkların "kardeş" olarak görüldüğü ifade edilmiş, Irak'taki Kürtlerin de Türkiye'nin akrabaları olduğu belirtilmiştir.¹¹²⁴ Başka bir ifadeyle söylem düzeyinde sadece Türkmenlerin değil, diğer Irak halklarının da haklarının korunmasına yönelik bir duruşun geliştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

Resmi söylemdeki değişikliğin önemli bir diğer de nedeni PKK'nın tasfiyesi için kuzey Irak yönetimi ile de ilişkilerin geliştirilmesi ve çeşitlendirilmesi gerektiği düşüncesidir. Ancak söylem düzeyinde böyle bir yaklaşım sergilense ve Irak'taki tüm etnik gruplara eşit mesafede olunarak Irak'ın toplumsal güvenliğinin sağlanmasına yönelik adımlar atılsa da;¹¹²⁵ Türkiye'nin Türkmenlere daha duyarlı bir politika izlediği görülür.

Bunun önemli bir göstergesi 2010 seçimlerinde Türkmenlere seçimlere katılma stratejileri konusunda yapılan yardımlardır. 2010 Irak seçimleri öncesi Türkmenlerin birlikte hareket etmeleri konusunda yapılan girişimler Türkiye'nin Türkmenlerin siyasi güç kazanmaları konusunda verdiği açık desteği gözler önüne

¹¹²² Zeynep Özden Oktav, "Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri", **Ortadoğu Etütleri**, Sayı 2, Cilt 1, (Ocak 2010),s.57.

¹¹²³ Ayşegül Sever, "Türk Dış Politikasında Çok Yönlü Bir Etmen Olarak 'Irak' Problemi", **Irak Açmazı: Türkiye Açısından Temel Parametreler**, S.Gülden Ayman (drl.), İstanbul: TÜSİAD Dış Politika Forumu Yayınları, Ocak 2008,s.16-17.

¹¹²⁴ **Sabah**, "Gül: Türkmenler de Kürtler de Akrabamız", 14 Ocak 2007.

¹¹²⁵ Bu girişimler, Dışişleri Bakanlığı tarafından "Ülkemiz, Irak'ta barış ve güvenliğin tesisi ile bu ülkede demokratik bir yapı kurulmasına destek olmak amacıyla Irak'taki tüm etnik ve dini gruplarla yararlı bir diyalog tesis etmiş, bu çerçevede bir yandan söz konusu gruplarla düzenli görüşmeler sürdürülürken, diğer yandan da her gruptan çeşitli partilerin mensuplarına ülkemizde eğitim programları düzenlenmiştir. Ülkemiz, bu şekilde, Irak'taki ulusal uzlaşma kültürünün geliştirilmesine katkıda bulunmayı amaçlamıştır" şeklinde ifade edilmektedir. Bknz: TC Dışişleri Bakanlığı, **Irak Siyasi Durum Genel Bilgi Notu/İkili Ziyaretler**, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim: 20 Ekim 2010).

sermiştir. Başbakan Erdoğan'ın açıklamalarında verilen "birlik olun" mesajları¹¹²⁶, Cumhurbaşkanlığı tarafından tüm Türkmen partilerine yönelik Ankara'da yapılan toplantılar¹¹²⁷ bu görüşü desteklemektedir. Türkmenlere hem konu bazında ilerleyen bir işbirliği kültürü kazandırmak, hem de seçimlerde farklı partilerden aday gösterilmelerine olanak tanıyan bir seçim stratejisi benimsemeleri yönünde verilen destek son seçimlerdeki başarılarında önemli bir rol oynamıştır. Ayrıca Kerkük konusunda Irak Türkmen Cephesi yetkilileri ile Türkiye'nin tutumunun birebir örtüşmesinden de Irak halklarından Türkmenlere diğerlerine oranla daha fazla yakınlık atfedildiğini göstermektedir.

Türkmenlere yönelik değişen stratejinin bir başka vechesi de politika uygulamalarına yönelik değişikliklerde görülebilir. Kurumsal düzeyde Türkmenler ile ilgilenen kurumların çeşitliliği onlara yönelik izlenen politikaların izlerini takip etmeyi zorlaştırmıştır. Türkmenlere yönelik oluşturulan stratejilerin Kürt sorunu gibi stratejik konuları da gündeme getirmesi sadece Dışişleri'nin değil, askeri ve devletin diğer güvenlik kurumlarının da konuyla ilgilenmesine neden olmuştur.

PKK ile mücadelede askeri kurumların ön planda olması özellikle 2003'e kadar kuzey Irak'a yapılan müdahaleler ile güçlenmiştir. Dolayısıyla bu çerçevede de Türkmenler, Genelkurmay Başkanlığı tarafından görevlendirilen özel birliklerin güvencesi altına alınmıştır. Dışişleri Bakanlığı'nın Türkmenlere ihtiyatlı yaklaşımı ve askerinin izlediği politika zaman zaman örtüşmeyince tek elden politika izlenmesi güç hale gelmiştir. Gerek bu dönemde Özel Harekât Dairesi'nde görev yapmış emekli bir yarbay ile, gerekse Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi ile yapılan görüşmede Türkmenlere yönelik politikalarda bu çokbaşlılıktan bahsedilmiştir.¹¹²⁸ Kuzey Irak'la ilgili politikaların 1997 yılına kadar ağırlıklı olarak MİT'in görev alanında olduğu, 1997'den sonra ise Genelkurmay Başkanlığı'nın alanına girdiği ve 2003'ten sonraki süreçte de Dışişleri Bakanlığı'nın yürütülen politikaların koordinasyonunu sağladığı ifade

¹¹²⁶ "TC Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Türkmenlere Mesajı", **Irak Türkmen Cephesi, Kerkuk.Net**, 3 Mart 2010. <http://www.kerkuk.net/haberler/haber.aspx?dil=1055&metin=2010030335> (Erişim: 1 Ekim 2010)

¹¹²⁷ "Iraklı Türkmenlerle İftar:Sizleri Birlik ve Beraberlik İçinde Görmek En Büyük Arzumuz", TC Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi, 3 Eylül 2010, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48167/irakli-turkmenlerle-iftar-sizleri-birlik-ve-beraberlik-icinde-gormek-en-buyuk-arzumuz.html> (Erişim: 1 Ekim 2010)

¹¹²⁸ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Genelkurmay Başkanlığı Irak Özel Harekât Birimi'nden Emekli Bir Yarbay ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 27 Mayıs 2010. İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

edilmektedir.¹¹²⁹ 1992 yılından itibaren kuzey Irak'a gönderilen askeri gücün dolayısıyla da Genelkurmay Başkanlığı'nın etkisinin azaltılarak, Dışişleri Bakanlığı'nda Irak Savaşı sırasında kurulan "harekât komitesinin" görevini halen sürdürdüğü ifade edilmektedir.¹¹³⁰

Türkmen politikasında Genelkurmay Başkanlığı'nın etkisinin azaltılmasına yol açan gelişmeler arasında 2003 yılında Süleymaniye'de ABD ve Türkiye arasındaki "çuval krizinin" de etkili olduğu ifade edilmektedir.¹¹³¹ Bu bağlamda yeni dönemde Türkmenlerle ilişki içinde olan çeşitli devlet kurumları arasında geçmişte yaşanan koordinasyon eksikliğinin de giderilmesi hedeflenmektedir.

2003 sonrası süreçte Türk-Amerikan ilişkilerinde yaşanan gelişmelerin de Türkmen politikasında artan bir etkisinden söz etmek mümkündür. ABD'nin savaş sonrasında Irak siyasetinde belirleyici bir aktör konumuna gelmesi ve Kürt güçler ile ilişkilerinin de güçlenmesi nedeniyle Türkiye'nin Türkmenlere yönelik hassasiyetlerini ABD nezdinde de yaptığı girişimlerde dile getirdiği görülmektedir.¹¹³² Bazı görüşler, Türkmenler ile geliştirilen ilişkilerin Türk-Amerikan ilişkilerine zarar vermemesine

¹¹²⁹ Faruk Mercan ve Ufuk Şanlı, "4 Temmuz'un Üç Generali Neden Emekliye Sevk Edildi?", **Aksiyon**, Sayı 656, (2 Temmuz 2007), <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-17817-26-4-temmuzun-uc-generalini-neden-emekliye-sevk-edildi.html> (Erişim: 1 Ekim 2010) ve İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹¹³⁰ 2003'e kadar Genelkurmay Başkanlığı Harekât Dairesi Özel Kuvvet Birimleri, Milli İstihbarat Teşkilatı ve Dışişleri Bakanlığı tarafından ortaklaşa belirlenen politikaların yerini 1 Mart sonrası süreçte Dışişleri Bakanlığı'nın tek elden yürüttüğü politikalara bıraktığı belirtilmektedir. 2008 yılından beri de Genelkurmay'ın Türkmenler ile ilgili konulara "karışmadığı" ifade edilmektedir. Murat Yetkin, "Ankara Irak için Harekât Komitesi Kurdu", **Radikal**, 16 Ekim 2004.

İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹¹³¹ 4 Temmuz 2003'te Türk Özel Kuvvet birliklerinin irtibat bürosu olarak kullandıkları bir bina ABD askerleri tarafından basılarak 11 Türk askeri ve bazı Irak Türkmen Cephesi yetkilileri Kerkük'e atanan Kürt vali Mustafa Abdullah'a suikast planları yapma hazırlığı içinde oldukları gerekçesiyle tutuklanmıştır. Türk Özel Kuvvet askerlerine yapılan suçlamalardan bir diğeri de bir Türkmen liderin öldürülmesi ya da öldürtülmesi yönünde hazırlıklar yapıldığı şeklindedir. ABD askeri istihbarat yetkililerinin Türk tarafındaki muhataplarına bu bilgiyi iletmeden müdahalede bulunmaları 1 Mart tezkeresi sonrası zarar gören ilişkileri daha da zora sokmuştur. Süleymaniye olayının ardından ABD ve Türkiye arasında kurulan araştırma grubunun çalışma sonuçları hiçbir zaman açıklanmamıştır. Bu döneme kadar PKK karşısında bölgede görev yapan Türk güvenlik güçleri de böylece ABD otoritesi ve Kürt güçlerin bu otorite altındaki konumlarını kabul etmiştir. Yetkin'e göre Özel Kuvvetler Komutanı Tümgeneral Kadir Ercan ve yardımcısı Tuğgeneral Abdullah Kılıçarslan olaydan yaklaşık bir ay sonra yapılan Yüksek Askeri Şurası'nda görev süreleri dolmadığı halde başka görevlere atanmaları ve Genelkurmay Harekât Başkanı Korgeneral Köksal Karabay'ın da terfi ettirilmemesi Süleymaniye'de yaşanan olayların bir sonucu olarak okunmalıydı. Süleymaniye olayı bağlamında yapılan başka bir iddiaya göre Türkiye'nin 1960'larda Kıbrıs'ta kurulan Türk Mukavemet Teşkilatı'na benzer bir yapıyı Kerkük'te kurarak Türkmenlerin kendilerine yapılan saldırılar karşısında onların direniş güçlerini arttırmak üzere faaliyetlerde bulunduğunun ortaya çıkmasıdır. Murat Yetkin, **Tezkere, Irak Krizinin Gerçek Öyküsü**, İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları, Ocak 2004, s.220; Murat Yetkin, "Süleymaniye'de Gerçekte Neler Oldu?", **Radikal**, 20 Şubat 2007.

¹¹³² **Türk-Amerikan İlişkileri- Son Gelişmeler**, TÜSIAD-Boğaziçi Üniversitesi Dış Politika Forumu Bülteni, Aralık 2005.

özen gösterildiğini belirtmektedir.¹¹³³ Ancak Türkmenlerin yoğun olarak yaşadığı Telafer'e düzenlenen ABD operasyonları iki ülke ilişkilerinde önemli bir gerginlik yaratmış, Dışişleri Bakanı Abdullah Gül, Telafer kasabasına yönelik Amerikan saldırılarına bir son verilmemesi halinde, Washington'la Irak konusundaki işbirliğini kesme tehdidinde bulunmuştur.¹¹³⁴ Dolayısıyla aksi yönde görüşlere rağmen Türkiye'nin gerektiğinde Türkmenleri korumak üzere adımlar atmaktan çekinmediği görülmektedir.

Her ne kadar Türkmenlere yönelik politikada birtakım strateji değişikliğine gidilse de Ankara'nın politika araçlarında bir değişim olduğundan söz edemeyiz. Gerek ABD, gerekse 2005'ten sonra Irak ile ilişkilerinde Türkmenler ile ilgili sorunları çözme konusunda diplomasiye öncelik vermektedir.¹¹³⁵

Diplomatik girişimler yanında ekonomik, insani yardım şeklinde de Türkmenlere destek verildiği görülmektedir. 1990'lı yılların ortalarından itibaren ITC'ye sağlanan maddi yardımların¹¹³⁶ 2003 sonrasında da devam ettiği belirtilmektedir.¹¹³⁷ Bu yardımlar dışında insani yardım adı altında destek sağlayan kuruluşların başında da Türk Kızılayı gelmektedir. Kızılay'ın Türkmenlere yaptığı yardımlar genellikle yaralılara yardım götürme, sağlık hizmeti sunma sınırları içinde olmuştur. Türk Kızılayı'nın 1995 yılından beri Kerkük, Musul ve Telafer gibi Türkmenlerin yaşadığı yerlere Dışişleri Bakanlığı ve Genelkurmay Başkanlığı ile işbirliği içinde yaptığı insani yardımların maddi karşılığı yaklaşık 12.9 milyon dolar olarak ifade edilmiştir.¹¹³⁸

Türk Kızılayı'nın yanında TİKA'nın da Türkmenlere yönelik sınırlı da olsa bazı yardımları olduğu görülmektedir ancak, TİKA'nın Irak'ta ofisi bulunmamaktadır. Bu durum da kuruluşun bölgede etkin faaliyet yürütememesinin

¹¹³³ Öyle ki iddialara göre, Türkiye Türkmenlerin savaş sonrasında işgal karşıtı yayınlar bile yapmasını istememiştir. Türkmeneli TV'de Çalışmış Bir Türkmen ile Yapılan Görüşme, Ankara, 25 Mayıs 2010.

¹¹³⁴ "Türkiye'den ABD'ye Telafer Uyarısı", **BBC Turkish.Com**, 14 Eylül 2004. http://www.bbc.co.uk/turkish/europe/story/2004/09/040914_turkey_us_iraq.shtml (Erişim: 1 Ağustos 2010).

¹¹³⁵ Gündüz Aktan, "Türk-Amerikan İlişkileri (1)", **Radikal**, 3 Şubat 2005 ve Şimşir, "Türk-İrak İlişkileri..", s.303.

¹¹³⁶ "Leading Member Interviewed on Iraqi Turkoman Front's History, Ties with Turkey", **BBC Monitoring Middle East**, 18 Şubat 2007.

¹¹³⁷ Charles Recknagel ve Muhammad Tahir, "Iraq's Turkomans Feel New Political Strength", **Radio Free Europe**, 1 Nisan 2010.

¹¹³⁸ "Türk Kızılayı Telafer'e İnsani Yardım Malzemeleri Gönderecek", **Türkmeneli TV**, 11 Temmuz 2009, <http://www.turkmenelitv.com/tv/haberler/70-turk-kizilayi-telefere-qinsani-yardim-malzemelerini-gonderecek-.html> (Erişim: 19 Ekim 2010)

nedenlerinden biri olarak gösterilmektedir.¹¹³⁹ Ancak burada sadece Irak'ın istikrarsız ortamından kaynaklanan nedenler değil, TİKA'nın Irak'ta gerçekleştireceği faaliyetlerin meşruiyetini gerçekleştirebilmek için yasal mevzuata yönelik düzenlemelerin gerçekleşmesi gerekmektedir. TİKA'nın teknik yardım kuruluşu olarak sadece Türkmenlere değil, Irak'ın kalkınmasına hizmet edecek geniş çapta projeler yürütmesi de bu çerçevede mümkün hale gelecektir. TİKA'nın ülkedeki siyasi yapının konsolidasyonu sağlandıkça, aktivitelerini arttırmak üzere bu yönde adımlar attığı da görülmektedir.¹¹⁴⁰

Yine bu dönemde Türkmen politikasında kullanılan araçlardan biri de Türkiye'ye göç eden Türkmenlere sağlanan bazı kolaylıklardır.¹¹⁴¹ Hâlihazırdaki Vatandaşlık Kanunu'nda yabancı bir ülke vatandaşının Türk vatandaşlığını alma süresi 5 yıl, ancak bu kişi "Türk soyundan" geliyorsa bu süre 2 yıl olarak düzenlenmiştir.¹¹⁴² Ancak, Türkmenler ile ilgili, diğer "dış Türkler" için de geçerli olan, temel prensip yaşadıkları ülkelerde kalmalarının teşvik edilmesi olduğundan vatandaşlık elde etmeleri konusunda devlet kurumları isteksiz davranmaktadır. Parla ve Danış'ın yaptığı bir çalışmada vatandaşlık edinmeyle ilgili karşılaştıkları güçlükler sıralanarak, Türkiye'de yaşayan Türkmenlerin durumunu açıklayacak en uygun kavramın "nafile soydaşlık" olduğu belirtilmektedir.¹¹⁴³ Ancak bazı dönemlerde Türkmenler için çıkarılan kararlar ikamet ve çalışma izni almalarını kolaylaştırmaktadır.¹¹⁴⁴ 23 Şubat 2009'da Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe giren "Çalışma İzninden Muaf Tutulacak Türk Soylu Yabancılara Dair Yönetmelik" ise 7 Mart 2009'dan önce ikamet tezkeresi almış olan Batı Trakya, Irak, Çin (Doğu Türkistan), Afganistan ve Bulgaristan uyruklu Türk soylu

¹¹³⁹ Irak'tan Sorumlu TİKA Yetkilisi İle Mülakat, Ankara, TİKA Genel Merkezi, 25 Mayıs 2010.

¹¹⁴⁰ "Irak Cumhurbaşkanı Yardımcısı Tarık Haşimi'den TİKA'ya Ziyaret", **TİKA Haber**, 24 Eylül 2010. http://www.tika.gov.tr/tr/Icerik_Detay.asp?Icerik=1454 (Erişim: 19 Ekim 2010).

¹¹⁴¹ 1934 İskân Kanunu'nun 3. maddesi "Türkiye'de yerleşmek maksadı ile dışarıdan münferiden gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler (...) ve müctemian gelmek isteyen Türk soyundan meskûn veya göçebe fertler ve aşiretler ve Türk kültürüne bağlı meskûn kimseler iş bu kanunun hükümlerine göre" diyerek bu kişilerin "muhacir" olarak tanımlanacağını belirtmektedir. Türk soyundan kabul edilen Türkmenler de Türkiye'de oturma izni alabilmekte ve vatandaşlık elde edebilmektedir. Didem Danış, "İstanbul'daki Iraklı Göçmenlerin Parçalı Eklemlenme Sürecinde Toplumsal Ağlar", Barbara Pusch, Tomas Wilosozovski (hızl.). Mutlu Çomak Özbatur (çev.) **Türkiye'ye Uluslararası Göç**, İstanbul: Kitap Yayınları, 2010, s. 211.

¹¹⁴² 29 Mayıs 2009'da kabul edilen değişikliklerle Türk Vatandaşlığı Kanunu'nda 11.maddesinde Türk vatandaşlığını kabul etmek isteyen yabancılarda geriye dönük 5 yıl kesintisiz ikamet süresinin Türk soylu yabancılar için 31 Aralık 2010 tarihine kadar 2 yıl olarak uygulanmasına karar verilmiştir. **Türk Vatandaşlığı Kanunu, No:5091, Kabul Tarihi 29.05.2009, 12 Haziran 2009 tarihli 27256 nolu Resmi Gazete**, <http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090612.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090612.htm> ; **Hürriyet**, "TC Vatandaşlık Kanunu'nu Onayladı", 11 Haziran 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/11846191.asp> (Erişim: 1 Ekim 2010).

¹¹⁴³ Ayşe Parla ve Didem Danış, "Irak ve Bulgaristan Türkleri: Göçmen, Dernek ve Devlet", **Toplum ve Bilim**, Sayı 14, (2009),s.131-158.

¹¹⁴⁴ Bilgay Duman, "Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı", **ORSAM Rapor no:19**, Ankara: ORSAM, Haziran 2010, s.10.

yabancıların çalışma izninden muaf tutularak çalışabilmelerini sağlamaktadır. Böylece Türkmenlere sadece siyasi alanda diplomatik destek verilmemekte, sosyo-ekonomik koşullarına etki edecek düzenlemeler yapacak şekilde politikalar izlenmektedir.

Özellikle 2003 Savaşı'ndan sonra Türkmenlerin Türkiye ile ilişkilerini güçlendiren iletişim kanalları çoğalmıştır. Hem Türkmenlerin kurduğu dernekler çeşitlenmiş, hem de daha önce bahsettiğimiz gibi Türkiye'nin politikalarını kurumsal düzeyde yönlendiren aktörler artmıştır. Türkiye'de yaşayan Türkmenlerin örgütlenmeleri açısından da çeşitli destekler sağlandığı görülmektedir.¹¹⁴⁵ Duman'ın yaptığı kapsamlı çalışmaya göre şu anda Türkiye'de 10 kadar Türkmen kuruluşu aktif olarak faaliyet göstermektedir.¹¹⁴⁶ Türkmen derneklerinin bir bölümüne Türkiye'nin maddi desteğinin boyutlarının da oldukça yüksek olduğu ifade edilmektedir.¹¹⁴⁷

Daha önce de belirttiğimiz gibi tüm gruplara eşit mesafe politikası ile bir yandan Türkmenleri “Türkiye'nin beşinci kolu” olarak algılanmasından korurken, öte yandan Türkmenlere yönelik “hassasiyetini” sürdürmekte ve böylece kendi politikaları ile uyumlu Türkmen gruplar ile arasındaki etnik bağı siyasi bağa dönüştürerek akraba devlet rolünü üstlenmeye devam etmektedir. Bu durumu gerek akademik düzeyde, gerekse de meclis tartışmalarında Türkmenlerin son yıllarda Irak politikasında “geri plana itildiği” eleştirilerine cevaben Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun sözleri şu şekilde özetlemektedir: “*Biz ne Musul'u, ne Telafer'i, ne de Kerkük'ü unutmuyoruz. Irak'a olan ilgimiz o derece yoğundur ki, hem Musul'da, hem Erbil'de, hem Basra'da, hem Kerkük'te olmaya devam edeceğiz.*”¹¹⁴⁸

C. Değerlendirme

Türkiye'nin Türkmenler ile ilişkisinin 1990 sonrası dönemde daha fazla ön planda tutulması onlarla paylaşılan etnik bağın dış politikaya yansımalarının bir sonucu mudur? Yoksa Irak'ın parçalanmasından duyduğu güvenlik endişelerinin neden olduğu

¹¹⁴⁵ Ayrıca Türkiye dernekler yoluyla Türkmenlere geçici yenilenebilir ikamet izni vererek Irak'taki seçimlere katılmasını sağlamaktadır. Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği'nin 2005 Irak seçimlerinde uygulanan bu politikadaki rolü için bakınız: Daniş ve Parla, s. 154.

¹¹⁴⁶ Türkiye'de faaliyette bulunan Türkmen kuruluşları Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği, Türkmen Aydınlar Derneği, Antalya Irak Türkmen Birliği ve Dayanışma Derneği, Türkmeneli İnsan Hakları Derneği, Irak Türkmenleri Kardeşlik ve Kültür Derneği, Irak Türkleri Adalet Yardımlaşma ve Dayanışma Derneği, Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı, Kerkük Vakfı, İhsan Doğramacı Erbil Vakfı, Türkmen Danışma Meclisi olarak sıralanabilir. Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: Bilgay Duman, “Türkiye'ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye'deki Türkmen Varlığı”, **ORSAM Rapor no:19**, Ankara: ORSAM, Haziran 2010

¹¹⁴⁷ Türkmeneli TV Eski Çalışanı Bir Türkmen ile Yapılan Mülakat, Ankara, 25 Mayıs 2010.

¹¹⁴⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, 23.Dönem, 4.Yasama Yılı,128.Birleşim, 2 Temmuz 2010.

güç kazanma isteğinin bir göstergesi midir? Dışışleri'ne göre bu sorunun cevabı Türkmenlere hissedilen “duygusal yük”ün bir sonucudur. Oysa Türkmenlerin daha çok Türkiye'nin dış politika çıkarları doğrultusunda hatırlandığı görülmektedir.

İncelediğimiz zaman dilimleri içinde Türkmenlerin dış politikada daha fazla hatırlanması hem dış faktörler olarak nitelendirebileceğimiz Körfez Savaşı ve 2003 Irak savaşı gibi bölgesel gelişmelerden, hem de kendi iç dinamikleri bağlamında Kürt sorununda yaşanan gelişmelerden kaynaklanmaktadır.

1991 Körfez Savaşı ile kuzey Irak'ta uluslararası güvence altında oluşan otonom bölge ve Saddam Hüseyin'in liderliğinde Bağdat rejiminin mevcudiyetini koruması ikili bir yapı ortaya çıkarmış, 2003 Irak Savaşı ise bu yapıyı ortadan kaldırarak Saddam rejimine son vermiştir. Irak'ta yaşanan bu gelişmeler Türkiye'nin güvenlik algılamalarına doğrudan etkiye bulunmuştur. Öncelikle Irak'ın *de facto* parçalanması 1990'lı yıllara kadar ikili ilişkilerde ayrılıkçı Kürt hareketleri karşısında yapılan işbirliğinin de sonu anlamına gelmiştir. PKK'nın kuzey Irak'taki Kürt güçler ile zaman zaman işbirliği yaparak bu bölgeye yerleşmesi ise sözkonusu tehdit algılamalarını güçlendirmiştir. 2003 sonrası süreçte Irak'ın toprak bütünlüğü korunamadığı takdirde bağımsız bir Kürt devleti oluşmasının kendi sınırları içindeki Kürtlerin de benzer taleplerde bulunabileceği endişesini arttırması Türkmenlerin siyasi denklemlere dâhil edilmesine neden olmuştur.

Türkmenlerin yerleşim bölgelerinin petrol üretimi açısından önemli Kerkük ve Musul gibi vilayetler olması ve Kürtlerin de bu bölgeleri kapsayan bir devlet kurma düşüncesi karşısında 1990'lı yılların ortalarından itibaren Türkmenleri siyasi güce dönüştürme konusunda aktif çaba göstermiştir. 2003 sonrasında ise Türkmenlere sağladığı desteği arttırmakta, yeni Türkmen stratejisi olarak yukarıda değindiğimiz gibi tüm Türkmen grupları tek bir çatı altında toplama politikasını sürdürmektedir. Dolayısıyla Türkmenleri hatırlamasına neden olan Irak'ın değişen siyasi koşullarında Kürt grupların güçlenmesinin kendi Kürt sorunu üzerindeki etkisidir.

Bu bağlamda Türkiye'nin bu dönemde Türkmenlere ilgisinin araçsal nedenlerden kaynaklandığını açıklayan görüşler, onun “Türkmen kartı”nı kullanarak

kuzey Irak'ta yaşanan gelişmelere müdahil olduğunu savunmuştur.¹¹⁴⁹ Bu görüşü savunanlar, özellikle 2003 sonrası dönemde bu savlarını destekleyen birçok gelişmenin ortaya çıktığını belirtmektedirler. 1 Mart tezkeresinin reddedilmesinin Türkiye'nin Irak savaşı sonrası yaşanan gelişmelerde etkin bir rol oynamasını engellediğini ve bu nedenle Türkmenlerin haklarını savunmak gerekçesiyle Irak siyasetinde söz sahibi olmaya çalışmasının, Irak'taki gelişmelere müdahale edebilmek üzere meşru bir zemin sağladığı belirtilmiştir. Irak Savaşı öncesinde mecliste görüşülen 1 Mart tezkeresinde Türkmenlerden hiç söz edilmemesi¹¹⁵⁰ ve sonrasında Türkmenleri korumak üzere Irak'a asker gönderilmesinin istenmesi, Türkmenlere yönelik bu araçsal duruşun bir göstergesi olmuştur.¹¹⁵¹

Bu görüşleri savunanlara göre Türkiye'nin Kerkük konusunda yaptığı bazı açıklamaları, onlara askeri silah yardımı yapıldığına ilişkin birtakım bilgiler, daha önce bahsettiğimiz “Çuval krizinde” iddia edildiği gibi, 2003'te Irak savaşı öncesi ve sonrasında bölgeye Türk askerlerinin gönderilebilmesi için Türkmenleri kullanarak Irak'ta karışıklık çıkarmaya çalıştığı ve böylece onları “beşinci kolu” olarak kullandığı şeklinde yorumlanmaktadır. Irak Türkmen Cephesi'ne verilen destek de yine bu çerçeveden değerlendirilmiş, Kızılay'ın Erbil'deki ofisinin Türkmenleri yönlendirdiği merkezlerinden biri olduğu ileri sürülmüştür.¹¹⁵²

Bu yorumlar karşısında Dışişleri'ne göre Türkiye, Türkmenleri bir güç unsuru olarak görmemektedir çünkü “Türkmenlerin sağlayacağı desteğe ihtiyaç duymadan da Irak ile ilgili politikasını belirleyebilir”; Kuzey Irak'ta Kürt güçler ve PKK karşısında stratejiler geliştirebilir.¹¹⁵³ Dolayısıyla Türkmenlere gösterilen ilgi onlar için hissedilen “duygusal yük”ün bir tezahürüdür.¹¹⁵⁴ Bu bağlamda da “duygusal yük” tanımı Türkmenler ile paylaşılan ortak etnik bağı ve Türkiye açısından taşıdıkları tarihsel önemi kastetmektedir. Türkmenlerin büyük bir grubunun da Türkiye'den destek talepleri bu yükün ağırlığını arttırmaktadır. Bu çerçevede Türkmenlerin Irak toplumunun kurucu unsuru olduklarındaki ısrarlı tutumlarını da duygusal yükten

¹¹⁴⁹ Vahram Petrosyan, “ The Iraqi Turkomans and Turkey”, *Journal of Iran and Caucasus*, Vol. 7, No:1-2,2003,s. 286.

¹¹⁵⁰ Şimşir de 1 Mart tezkeresindeki bu eksikliğin altını çizmektedir. Şimşir,s.385.

¹¹⁵¹ International Crisis Group, **Turkey and Iraqi Kurds: Conflict or Cooperation?**,Middle East Report, No:81, Brussels: International Crisis Group, 13 Kasım 2008.

¹¹⁵² Petrosyan, s.287.

¹¹⁵³ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

¹¹⁵⁴ Ibid.

kaynaklanan stratejik bir tercih olduğunu vurgulamaktadırlar. Ayrıca Türkmenlerin Türkiye'nin bölgedeki gücünü arttıran bir unsur olmalarından ziyade hatta bazı durumlarda Türkiye'nin izlediği politikaları zayıflatıcı bir etkide bulunarak bir "sırt yüküne" dönüştüğünden bahsetmektedirler.¹¹⁵⁵ Ancak Türkiye'nin resmi politikası değerlendirildiğinde müdahale için hukuki zeminin güçlendiğinde ve kendi güvenliğine tehdit yaratan gelişmeler olduğunda, başka bir deyişle kendi çıkarlarını ön planda tutarak Türkmenleri dış politika gündemine taşıdığını görmekteyiz. Dolayısıyla Dışişleri'nin "duygusal yük" olarak açıkladığı nedenler, onların gerektiğinde araçsallaştırılmasını destekleyecek duyarlılık olarak dış politikaya yansımaktadır.

Özetlersek Soğuk Savaş sonrası dönemde Türkiye'nin Türkmenleri dış politika gündemine taşımasına ya da ikincil planda bırakmasına etki eden faktörler Körfez Savaşı ile birlikte Irak'ın içinde bulunduğu koşulların ve bu nedenle de Türkiye-İrak ilişkilerinin değişmesi, Türkiye'nin Kürt sorunu çerçevesinde izlediği politikalar ve Türkmenlerin siyasi ve sosyal yapılarından kaynaklanan faktörler olarak sıralanabilir. Dolayısıyla Ankara, sadece etnik bağ etkisiyle dış politikasını belirlememektedir. Örneğin eğer Türkiye'nin dış politikasında "etnik bağ" eksenli bir yaklaşımın olduğunu düşünürsek, 1990'lı yıllarda ve sonrasında Irak'ta meydana gelen değişimler neticesinde Türkmen odaklı bir politika izlemesini beklemek mümkün olabilirdi. Ancak, incelediğimiz gibi Türkiye'nin bu dönemde Türkmenlere yaklaşımının temel parametrelerinde bir değişim olmamıştır. Bu dönemde de Türkiye'nin Irak'ın toprak bütünlüğünü savunduğu ve önceliğin kendi güvenliğine yönelik algıladığı tehditlerin bertaraf edilmesine verildiği görülmektedir. Bu bağlamda Türkmenler ile ilişkisinin de bu politikaları destekleyecek şekilde oluşturulmasına dikkat edilmiştir. Her ne kadar Irak hükümetleri Türkmenlere yönelik Türkiye'nin beşinci kolu olduklarına dair suçlamalar yapmış olsa da, Türkiye'nin Türkmenler ile ilişkisini Irak'ta istikrarsızlık yaratmak üzere kurgulamadığı Türkmenler arasında silahlı direnişi ve Irak'tan bağımsızlığı savunan Türkmen gruplara destek vermediği görülmektedir.

Son olarak değerlendirmemiz ışığında Soğuk Savaş sonrası dönemde de Türkiye'nin Türkmen politikasının Sabanadze'nin kuramsal bölümde analiz ettiğimiz

¹¹⁵⁵ Bu bağlamda Türkmenlere verilmek istenen azınlık statüsünün sağlayacağı kontenjan milletvekilliklerini onların kurucu unsur olduklarını savundukları gerekçesiyle kabul etmemelerinin Türkiye'nin Türkmenlerin seçimlerde başarılı olması için daha fazla çaba göstermesine neden olduğu belirtilmektedir. İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Irak Dairesi'nden Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 26 Mayıs 2010.

jeopolitik akraba devlet politikalarının izlerini taşımakta olduğunu,¹¹⁵⁶ normatif bir yaklaşım sergilemediğini belirtmek mümkündür.

IV. BULGARİSTAN'DAKİ TÜRKLER VE TÜRKİYE

Soğuk Savaş sonrası “dış Türkler” içinde en olumlu gelişmelerin yaşandığı grup Bulgaristan’daki Türkler olmuştur. Soğuk Savaş’ın bitişi ile birlikte Bulgaristan’daki rejim değişikliği Türk azınlığın yaşam koşullarına doğrudan etkide bulunmuştur. Kasım 1989’da Bulgaristan Komünist Partisi (BKP) lideri Jivkov’un iktidardan uzaklaşmasının ardından Bulgaristan’da yaşayan Türklere sosyo-kültürel ve siyasi haklarının yeniden verilmesiyle hem ülkenin siyasi yaşamında hem de yıllarca baskı altında kimliklerini korumaya çalışan Türk azınlığın var olma mücadelesinde yeni bir sayfa açılmıştır.

Soğuk Savaş’ın son yıllarında yaşanan asimilasyon politikasının iki ülke ilişkilerini ciddi bir bunalıma sürüklemesinin ardından komünizm sonrası azınlığın konumundaki düzelme iki ülke ilişkilerini “olağanüstü iyi” şeklinde tanımlanan bir seviyeye yükseltmiştir.¹¹⁵⁷ Bu bağlamda Türkiye’nin Bulgaristan’da yaşayan Türklere bakışına etki eden faktörleri incelediğimizde azınlığın içinde bulunduğu koşulların değişiminden ve dolayısıyla uluslararası gelişmelerden oluşan dış faktörlerin ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu yeni dönemde Türkiye’nin azınlığa yaklaşımında devamlılık unsurlarını görebileceğimiz gibi bazı yeni uygulamalara da tanık olmaktadır. Fakat Bulgaristan tarafında kimi milliyetçi kesimlerde oluşan kanının¹¹⁵⁸ aksine, Soğuk Savaş’ın sona ermesinin Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türklere yönelik izlediği politikayı yayımlamaya dönüştürecek yönde gelişeceğinin ileri sürülmesi inandırıcı bir iddia değildir.

¹¹⁵⁶ Natalie Sabanadze, “ Minorities and Kin-States”, **Helsinki Monitor**, No:3, 2006.

¹¹⁵⁷ Richard Crampton, “Bulgaria and the Development of the Balkans since 1989 – lecture at the Woodrow Wilson International Center for Scholars on February 18, 1999”, **East European Studies Newsletter**, Mayıs-Haziran, 1999, s.11.

¹¹⁵⁸ Bu görüşler hakkında bakınız: Rossen Vassilev, “ Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, **The Global Review of Ethnopolitics**, Vol.1, No:2, (December 2001), s. 40; **Cumhuriyet**, “Bulgaristan’da Türk fobisi”, 8 Kasım 1993.

A. Belene Kampı'ndan Meclis'e: Bulgaristan'daki Dönüşüm Süreci ve Türk Azınlık

*“Komünist rejim döneminde Türklerin adlarının değiştirilmesi, en yeni tarihimizin en utanç verici sayfalarından biriydi... Geçmiş olsun.”*¹¹⁵⁹

Bulgaristan Cumhurbaşkanı Peter Stayanov

Avrupa tarihinin en büyük göç hareketlerinden birinin aktörü konumunda olan Türk azınlık açısından Bulgaristan'da yaşanan dönüşüm süreci gerek Bulgaristan'daki konumları açısından, gerekse de anavatanları olarak gördükleri Türkiye ile ilişkileri açısından yeni bir dönemi simgeliyordu. Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi 1980'li yılların ortalarında Belene adasındaki kamplara sürülen, isimleri zorla değiştirilen Türk azınlığa uygulanan asimilasyon politikaları komünizm sonrası dönemde resmi açıdan en üst düzeyde eleştirilmiştir. Bu dönüşüm sürecinin fitilini yakan gelişmelerin başında kuşkusuz Bulgaristan'ın Soğuk Savaş sonrası Batı dünyası ile yakınlaşmaya duyduğu ihtiyaç gelmiştir. Fakat resmi düzeyde gerçekleşen günah çıkarma olarak nitelendirilebilecek bu söylemlerin ve ileride görebileceğimiz çeşitli uygulamaların kaynağında bu düşünce bulursa da, toplumsal düzeyde de Türk azınlığın Bulgaristan'ın siyasi yaşamına sağlanmasında başka dinamiklerin de rolü olduğu hesaba katılmalıdır. Burada ileri sürülen argümanların en başında da asimilasyon politikalarının komünist parti elitleri arasındaki uygulamalarla sınırlı kalması gelmektedir.¹¹⁶⁰ Bu görüşü savunanlara göre Jivkov rejiminin isim değiştirme süreciyle birlikte doruğa çıkan insan hakları ihlalleri karşısında başlatılan protesto gösterilerinde Bulgarların Türkleri desteklemesi söz konusu politikaların halk tabanında destek bulmadığını göstermektedir.

Gerçekten de Balkan coğrafyasında Soğuk Savaş sonrası tanık olunan etnik çatışmalar benzeri bir durum Bulgaristan örneğinde yaşanmamıştır. Bu nedenle demokrasiye geçiş sürecinin nispeten barışçıl bir ortamda gerçekleşmesi “Bulgar tarzı bir etnik model” kavramını yaratmıştır.¹¹⁶¹ Türkiye'nin de bu dönemde yapıcı bir rol oynayarak NATO üyesi olmanın sağladığı güç avantajlarını Türk azınlığı kışkırtmak üzere kullanmaması azınlığın sorunlarına Bulgaristan içinde çözüm aramasını sağlamıştır. 10 Kasım 1989'da BKP lideri Jivkov'un yerine Dışişleri Bakanı

¹¹⁵⁹ TBMM Genel Kurul Tutanağı, 20. Dönem 2. Yasama Yılı 127. Birleşim, 29 Temmuz 1997, s.9.

¹¹⁶⁰ Bu görüş ile ilgili olarak bakınız: J.Warhola ve O.Boteva, “Turkish Minority in Contemporary Bulgaria”, *Nationalities Papers*, Vol.31, No:3, (Winter 2003), s.255–279.

¹¹⁶¹ Bernd Rechel, “The Bulgarian Ethnic Model- Reality or Ideology?”, *Europe-Asia Studies*, Vol.59, No:7, (November 2007), s.1201–1215.

Mladenov'un iktidara gelişiyle Aralık 1990'a kadar süren totalitarizmin tasfiyesi olarak nitelendirilen bir dönem yaşanmıştır. 12 Temmuz 1991 tarihinde kabul edilen yeni anayasa ve Ekim 1991'de yapılan seçimler anti-komünist örgütlerden oluşan Demokratik Güçler Birliği'nin (DGB)¹¹⁶² iktidara gelmesi ile demokrasiye geçiş süreci de başlamıştır. 1992 yılında Avrupa Konseyi üyesi, 2004'te NATO ve 2007'de Avrupa Birliği üyesi olan Bulgaristan'da yaşanan demokratikleşme süreci azınlık politikalarına da yansımıştır. 1999 yılında "Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi" kabul edilmiştir.¹¹⁶³ Bu siyasi gelişmelerin hazırladığı uygun zeminde Türk azınlık, Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) vasıtasıyla önemli bir toplumsal ve siyasi aktör konumuna gelmiştir.

1. Hak ve Özgürlükler Hareketi'nin Yükselişi

1992 yılında yapılan nüfus sayımında Bulgaristan'daki Türklerin 662.700 olarak toplam nüfusun yaklaşık %9'unu oluşturdukları tespit edilmiştir.¹¹⁶⁴ 2001 sayımında ise 762.516 kişi anadilini Türkçe olarak ifade etmiştir.¹¹⁶⁵ Türk kimliği ile kendilerini tanımlayanların oranı ise toplam nüfusun %9.4'üdür.¹¹⁶⁶ Demografik açıdan kesin bilgilere sahip olunmasa da Bulgaristan nüfusunun önemli bir bölümünü oluşturmalarına rağmen anayasada ulusal azınlık statüsünde değildir.

1991 yılında kabul edilen Anayasa ile komünizm dönemi resmen sona ermiş, Bulgaristan'ın güçler ayrılığına dayalı demokratik hukuk devleti olduğu ilan edilmiştir. Anayasa ulusal birliğin ve toprak bütünlüğünün korunmasına özel önem vererek hukuksal ve siyasi uygulamalarda ulusal azınlık kavramını kullanmamıştır.¹¹⁶⁷ Ulusal azınlıktan bahsedilememesinin temel nedeni azınlıkların ayrılıkçı eğilimler içinde olabileceği düşüncesidir.¹¹⁶⁸ Anayasa tartışmaları sırasında Kıbrıs örneğine atıfta bulunularak etnik farklılıklara dayalı olarak bölünme tehlikesinden sıklıkla bahsedilmiştir. Bu nedenle anayasa ülke içindeki etnik unsurları Bulgar ulusunun bir

¹¹⁶² 8 Bağımsız örgüt ve birlikten oluşan Bulgar Tarım Halk Birliği ve Sosyal Demokrasi Partisi tarafından kurulmuştur. DGB'yi oluşturan örgütlerin listesi için: Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, İstanbul: Der Yayınları, 1999,s. 87. Ayrıca bu dönemde Bulgar Komünist Partisi (BKP) de adını değiştirerek Bulgar Sosyalist Partisi (BSP)'ne dönuşmüştür.

¹¹⁶³ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampı'ndan Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul: İletişim Yayınları,2005, s.386-387.

¹¹⁶⁴ Warhola ve Boteva, s.256 ve Talip Küçükcan, "Reclaiming Identity: Ethnicity, Religion and Politics Among Turkish Muslims in Bulgaria and Greece", **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol: 19,No:1, 1999,s.56-57.

¹¹⁶⁵ Bulgaria National Statistics Institute, <http://www.nsi.bg/indexen.php> (Erişim: 1 Nisan 2011).

¹¹⁶⁶ Rechel, s.1204.

¹¹⁶⁷ Georgi Karasimeonov, "The Constitutional Rights of Minorities in Bulgaria", 1999, http://www.cecl.gr/RigasNetwork/databank/REPORTS/r9/BU_9_Konstantinov.html (Erişim: 15 Mart 2011).

¹¹⁶⁸ Özgür,s. 55.

parçası görerek “ayrılmaz bütünlüğünden” söz etmektedir.¹¹⁶⁹ Bu çerçevede de içinde bulunduğu özel koşullarla uluslararası antlaşmalardan doğan yükümlülüklerini bağdaştırmaya çalışarak azınlıklara kollektif haklar yerine bireysel haklarının korunacağını garantisini vermiştir. Örneğin anayasanın 36. maddesinde anadili Bulgarca olmayan vatandaşların anadilde eğitim görme hakkından söz etmektedir.¹¹⁷⁰ Ayrıca 1999’da onaylanan “Avrupa Konseyi Ulusal Azınlıkların Korunmasına İlişkin Çerçeve Sözleşmesi”yle de ülkesinde azınlıkların bulunduğunu kabul etmiştir. Dolayısıyla Türk azınlık, ulusal azınlık olarak anayasada tanımlanmasa da uluslararası antlaşmalar ve anayasadan kaynaklanan çeşitli haklara sahip bir azınlık grubunu oluşturmaktadır.

Bu dönemde Bulgaristan açısından azınlığa ayrılmış eğilimleri olabileceği korkusu ile bakmasına neden olan en önemli gelişme, azınlığın akraba devleti olan sınır komşusu Türkiye’nin NATO üyesi olarak güç kabiliyetlerini koruyarak Soğuk Savaş’tan çıkması ancak kendisinin Varşova Paktı’nın feshedilmesiyle güç yetenekleri açısından Türkiye’den daha zayıf bir konumda olmasıdır. Bu bağlamda Bulgaristan’ı endişelendiren Türkiye’nin Kıbrıs’taki gibi bir müdahalede bulunma ihtimali olmuştur. Türkiye tarafından bu tür korkuları pekiştiren bazı söylemlerin de kullanıldığı görülmüştür. Örneğin 1987’de dönemin başbakanı Turgut Özal, Bursa’ya gelen göçmenlere yaptığı bir konuşmada “soydaşlar konusunda Kıbrıs sorunu gibi bir çözüm bulunacağını söylemiş” bu da ikili ilişkilerdeki gerginliği arttırmıştır.¹¹⁷¹ Türkiye’den algılanan tehditlerin arttığı bir ortamda çoğunluğunu Türk azınlığın oluşturduğu HÖH’ün siyasal partiye dönüşerek 1991 seçimlerine katılması bazı çevreler tarafından tepkiyle karşılanmış, Türkiye’nin “beşinci kolu” olarak hareket edeceği endişesi yaratmıştır.¹¹⁷²

Böyle bir atmosferde 1989 Mayıs’ta yapılan en büyük anti-komünist direniş hareketlerinin organize edilmesinde de önemli bir rol oynayan HÖH, 22 Aralık 1989’da hareketin liderlerinin hapis cezalarının kaldırılmasıyla 4 Ocak 1990’da yeraltı direniş

¹¹⁶⁹ Rossen Vassilev, “Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol.1, No:2, (December 2001),s.40 ve Lilia Petkova, “The Integration Process of The Turkish Minority in Bulgaria in the Post-Cold War Era”, *Kakanian Revisited*, 27.06.2002, s.2. <http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/LPetkova1.pdf> (Erişim: 11 Ocak 2011)

¹¹⁷⁰ National Assembly of Republic of Bulgaria, “Constitution of Bulgaria”, <http://www.parliament.bg/en/const> (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2011)

¹¹⁷¹ Ömer Lütem, *Türk-Bulgar İlişkileri, Cilt 1, 1983–1985*, Ankara: ASAM Yayınları, 2000,ss.123–124.

¹¹⁷² Rossen Vassilev, “Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, *The Global Review of Ethnopolitics*, Vol.1, No:2, (December 2001),s. 40-45.

örgütünden partiye dönüşmüştür. Direniş hareketinden parti örgütlenmesine geçiş süreci kolay olmamıştır. Hareket içindeki fraksiyonlar arasındaki rekabet sonucunda ılımlı, pragmatik ve demokratik yöntemlerin benimsenmesini savunan kesimler baskın gelmiştir.¹¹⁷³ Parti Tüzüğü'nün 1.maddesinde “ *örgütün Bulgaristan'da bulunan bütün etnik, dinsel, kültürel toplulukların hak ve özgürlüklerini ülkenin Anayasa ve yasalarına, Uluslararası İnsan Hakları Paktı'na ve uluslararası antlaşmalara uyarak savunma ve Bulgaristan yurttaşlarının birliğine katkıda bulunmak amacıyla kurulduğu belirtilmektedir*”.¹¹⁷⁴ Tüzüğe göre “*Bulgaristan'ın birliği ve bütünlüğü taraftarı olan, bütün Bulgar yurttaşlarının eşit hak ve özgürlüklerini tanıyan ve anlaşma, beraberlik arzulayan, nasyonel şovenizme, revanşizme, İslam fundamentalizmine ve dinsel fanatizme karşı çıkan her Bulgar yurttaşı*”nın HÖH'ün üyesi olabileceği belirtilmiştir. 1990-1997 yılları arasında HÖH'ün milletvekilliğini yapmış olan Prof.Dr.İbrahim Tatarlı'ya göre HÖH “totaliter rejime karşı yürütülen savaşın, çok partili parlamenter demokrasi koşullarında varisi ve devamcisıdır.”¹¹⁷⁵ Partinin güç kullanımına karşı bir duruş sergilemesi ve Bulgaristan'ın toprak bütünlüğünün korunması ilkesine bağlılığı onu ulusal bir parti konumuna getirmiştir. Partinin siyaset anlayışının temelinde yapısal iki öge bulunmaktadır: Bulgaristan halkının ulusal çıkarları ve Bulgaristan yurttaşlarının ulusal, etnik, dil ve dini azınlıkların hak ve özgürlükleridir. Ahmet Doğan 1989 Mayıs olaylarının 10.yıldönümünde yaptığı bir konuşma partinin kuruluş felsefesini açıklamaktadır:

“ *HÖH'ün daha Ocak 1990'da kurulduğu zaman ülkede ve dünyada yeni politik gerçekleri göz önünde bulundurması gerekiyordu. Direniş zamanında totaliter rejimin gözünde yıkıcı bir güç olan Hareket, yapıcı bir siyasi özne haline gelmekteydi. O, yönetimde bulunanlardan temel hak ve özgürlüklerinin ihsan olarak umacağımız yerde, bunların yaşam değerleri olarak yasal yollardan kazanılması ve tanınmalarının koşullarını oluşturmasına reel olarak katılmalıydı. Kısa bir zaman içinde etnik ve dinsel kimlik ilkesini genelleştiren bir örgütten, sosyal toplumda etnik ve din kimliği ile balans ve uyumu arayan bilinçli olan bir siyasi güç haline dönüşmesini gerekli kılıyordu. Nihayet, hareketin ayrılıkçı ve kendi kabuğuna kapanması yerine temel etnik ve dinsel kimliğinin geliştirilmesi stratejisi önem kazandı. Bu da sınırların kaldırılması, topluma entegre olmak demektir. Bu ise*

¹¹⁷³ Antoine Roger, “ The European Union as a Political Incentive for Ethnic Minorities: Evidence from Post-Communist Bulgaria and Romania”, **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Volume 5, Number 1, (2003), s.9-24.

¹¹⁷⁴ Özgür, s.96

¹¹⁷⁵ İbrahim Tatarlı, “Hak ve Özgürlükler Hareketi, Yurtta ve Balkanlar'da Demokrasi, İşbirliği ve Güvenliğin Etkin Faktörüdür”, **HÖH 5. Milli Konferansı'na Sunulan Bildiri**, Sofya: 15-16 Şubat 2003,s.9.

HÖH'ün ancak ve ancak ülkedeki diğer demokratik güçlerle birlikte, eşit olarak aktif katılımı demektir.”¹¹⁷⁶

Böylece HÖH ayrılıkçı eğilimleri olmayan, sadece Türk azınlığın değil, tüm azınlıkların insan haklarını korumayı hedefleyen bir parti olarak ortaya çıkmıştır. Ayrıca parti Bulgar toplumunda var olan korkular karşısında Türkiye ile ilişkilerinde de mesafeli davranmaya özen göstermiştir. Türkiye ile ilişkileri hakkında bir soruya Ahmet Doğan'ın verdiği şu yanıt söz konusu ihtiyatlı tutumu göstermektedir: “*Türkiye bizim komşumuzdur. Bulgar Türkü olarak Türkiye'ye karşı duygularım herhangi bir Bulgar vatandaşından farksızdır*”.¹¹⁷⁷

HÖH üyeleri kendilerini Bulgar ulusunun bir parçası olarak görseler ve ayrılıkçı eğilimleri olmasa da partinin Anayasa'nın 11.maddesine¹¹⁷⁸ aykırı şekilde etnik temele dayalı olarak kurulduğu ve bu nedenle kapatılması gerektiğini düşünen eski komünist rejimi temsil eden bazı çevreler Anayasa Mahkemesi'ne kapatma davası açmışlardır.¹¹⁷⁹ Fakat Anayasa mahkemesi verdiği kararda HÖH'ün hedeflerinde uluslararası antlaşmalarla düzenlenen etnik, dinsel ve dilsel azınlıkların kültürel kimliklerini savunmayı, hak ve özgürlüklerini garantiye almayı öngördüğünü ve bu yönde siyasal faaliyet yürüttüğü, tüzüğünde ve icraatlarında Anayasa'ya aykırı bir durum olmadığını ifade etmiştir.¹¹⁸⁰ Sonuçta HÖH ilk olarak 10-17 Haziran 1990'da yapılan seçimlere katılarak Meclis'e girmiş, 13 Ekim 1991'de yapılan seçimlerde de 24 milletvekili çıkarmıştır. DGB iktidarı HÖH'ün dışarıdan verdiği destek ile kurulmuştur.

Partinin lideri Ahmet Doğan, DGB gibi mevcut siyasi oluşumlar çerçevesinde değil de tek başlarına özerk bir siyasi oluşum içinde hareket etmelerinin hem Bulgaristan'ın demokrasiye geçiş sürecinde, hem de partinin geleceği açısından daha iyi bir sonuç yarattığını belirtmektedir.¹¹⁸¹ Azınlığın 1984–1989 gelişmelerinden kaynaklanan mobilizasyonunun devam etmesi, parti disiplininin güçlü ve katı olması,

¹¹⁷⁶ A.Doğan, **Bulgaristan ve Dünya Düzeni**, Sofya:2000, s. 45-46 Aktaran: Tatarlı,s. 17.

¹¹⁷⁷ **Milliyet**, “HÖH Kilit Parti”, 21 Ekim 1991, s. 17.

¹¹⁷⁸ Anayasanın 11. maddesinin orijinali : “ there shall be no political parties on ethnic, racial, or religious lines nor parties which seek the violent seizure of state power”. National Assembly of Republic of Bulgaria, “Constitution of Bulgaria”, <http://www.parliament.bg/en/const> (Erişim: 11 Ocak 2011)

¹¹⁷⁹ HÖH'ün siyasal parti olarak kabul edilip edilmemesi ve etnik ve dinsel temele dayandığı, faaliyetlerini Türkçe yürüttüğü, dinsel ortaklığı kullanarak Pomakları sindirme politikası izlediği ve halkı dinsel ve etnik temele dayalı olarak ayrımcılığa sevk ettiği iddialarıyla dava açılmıştır. Dava süreci hakkında detaylı bilgi için bakınız: Özgür, s.109–114.

¹¹⁸⁰ Özgür, s. 114.

¹¹⁸¹ “HÖH Başkanı Ahmet Doğan'ın Faaliyet Raporu”, **HÖH 7. Milli Konferansı**,16 Aralık 2009, http://turkiye.dps.bg/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1 (Erişim: 11 Mart 2011)

Türkiye’den geri dönen azınlık mensuplarının sayılarının artması ve etkili yöntemlerle taleplerini iletmeleri 1990–1991 seçimlerinde başarılı olmasını sağlamıştır.¹¹⁸² Fakat Temmuz 1990- Eylül 1991 arası Bulgaristan Büyük Halk Meclisi’nde üçüncü büyük parlamenter güç olan HÖH temsilcileri meclis yönetiminden veya meclis komisyonlarından izole edilmiş, bu nedenle de parlamento çalışmalarında pasif davranmış, taleplerini parlamento dışı mitingler, grevlerle dile getirmiştir. Böyle bir ortamda da konunun içeriğine göre DGB ve BSP arasında hareket eden bir parti olmuştur. 1994 yılında yapılan seçimlerde %5.44’lük bir oy oranı ile önceki seçime nispeten güç kaybetmiştir. HÖH’ün oy potansiyelini kaybetmesine yol açan gelişmelerin içinde en önemlisi ekonomik sorunlardır.¹¹⁸³

1989–2001 yılları arasında siyasi çalkantılarla geçen bir dönemden sonra 2001 seçimlerinde %7.45’lik oy oranı ile koalisyon ortağı haline gelmiş 2005 seçimlerinde ise %12.81’lik oy ile bu konumunu sürdürmüştür.¹¹⁸⁴ 2001-2005 yılları arasındaki icraatları, çift kutuplu modelin ve onunla ilgili olan toplumdaki siyasi davranışların çatışmacı özelliklerinden arındırılması ve bertaraf edilmesiyle başlamıştır. Bu dönemdeki iktidar koalisyon tecrübesine sahip olması 2005 sonrasındaki deneyimleri açısından önem taşımıştır.¹¹⁸⁵ 2009 seçimlerinde ise kazandığı %14.6’lık bir oyla yine Meclis’te temsil olanağı elde etmiştir. HÖH’ün elde ettiği bu oy oranlarını analiz ettiğimizde, zaman zaman oy oranlarında kayıplar yaşasa da %4’lük seçim barajını aşmakta zorlanmadığını, etnik sorunları hedef alan bir partiden koalisyon ortağı olmasıyla birlikte ulusal sorunlarda da söz sahibi olan kapsayıcı bir partiye dönüştüğünü görebiliriz. Örneğin, denizcilik, sınır, vergi politikaları gibi ulusal temelde yaşanan sorunlar karşısında siyasalar üretmekte, parti üyelerinin %50’den fazlası etnik Bulgarlardan oluşmaktadır. 1990’dan günümüze HÖH’ün Meclis’teki mevcudiyeti Türk azınlık için önemli kazanımlar sağlamıştır.

¹¹⁸² Özgür, s.207.

¹¹⁸³ 16 Mayıs 1996’da “Kara Cuma” krizi olarak da bilinen ekonomik krizle doruk noktasına ulaşan mali sorunlar sadece azınlığı değil, tüm toplumu oldukça etkilemiştir. Bu dönemde yıllık enflasyon oranı %578.6’ya ulaşırken, devlet üç ayı aşkın bir süre maaşları ödeyemez duruma gelmiştir. Böylece yaşanan sorunlardan çıkış yolu “AB ve NATO gibi Avro-Atlantik bloğa” sığınmakta aranmıştır. Aralık 1999’da AB ile katılım görüşmelerine başlaması ekonomik açıdan fayda sağladığı kadar azınlık haklarının iyileştirilmesine dönük talepleri de beraberinde getirmiştir. AB üyeliği süreci 1998 yılında anadili Bulgarca olmayan Bulgar vatandaşlarının devlet destekli programlara katılmasını öngören bir yasanın kabul edilmesine, “Yeniden Doğuş” süreci ile ilgili olarak arşivlerin açılmasına olanak tanımıştır. Bu süreç içinde HÖH de işsizlik ve göç gibi azınlığın önemli sorunlarına çözüm bulma konusunda yetersiz kalması nedeniyle oy oranını yitirmiştir. Richard Crampton, **Bulgaristan Tarihi**, Nuray Ekici (çev.) İstanbul: Jeopolitika Yayınları,2007, s.217, 222-223. Özgür, s. 214-216.

¹¹⁸⁴ Ibid.

¹¹⁸⁵ “HÖH Başkanı Ahmet Doğan’ın Faaliyet Raporu”, **HÖH 7. Milli Konferansı**,16 Aralık 2009, http://turkiye.dps.bg/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1 (Erişim Tarihi: 11 Mart 2011)

Bu kazanımlardan ilki “Doğan Yasası” olarak da bilinen 1989’daki göç hareketlerinden sonra Türklerin ülkeden sürülmeden önce satmak zorunda bırakıldıkları eşyaların, evlerin iade edilmesi ve 1989 Mart-Aralık döneminde işten atılanların işlerine geri alınması ile ilgili kanunun çıkarılmasıdır. Kuşkusuz Bulgaristan’daki Türkler açısından en önemli gündem maddesi zorunlu göçle Türkiye’ye gitmek zorunda kalan ancak daha sonra geri dönenlerin toplumsal sisteme yeniden nasıl entegre edileceğidir. Bu konuda sağladığı çözüm önerisi ile Doğan Kanunu azınlığın sorunlarını çözüme ulaştırma açısından önemlidir. Azınlığın bu temel barınma ve iş sorunu dışında anayasa ile sahip olduğu sosyo-kültürel haklarına kavuşması da bir diğer önemli gündem maddesidir. Anadilin okutulmasına ilişkin olarak da HÖH devlet okullarında, lise seviyesine kadar ders programı dâhilinde haftada 4 saat Türk dilinin okutulması ve pedagoji enstitüleri ile Türk Filolojisi’nin tekrar açılması gibi talepleri dile getirmiştir.¹¹⁸⁶ Sonuçta anadilin ortaokulda seçmeli ders olarak haftada 4 saate kadar okutulması, Eğitim Bakanlığı’nın gerekli malzemeleri ve elemanları sağlaması şeklinde kanun düzenlenmiştir.¹¹⁸⁷ Haftada 3 gün birer saat Türkçe yayın yapan radyo kanalı açılmıştır.¹¹⁸⁸ Bu konuların dışında HÖH gündeminde azınlığın yoğun olarak yaşadığı bölgelerde ekonomik krizin etkisi nedeniyle oluşan işsizlik ve diğer ekonomik sorunlar ele alınmıştır.¹¹⁸⁹ Ekonomik sorunların yanında azınlık açısından önemli bir kurum olan Müftülük ile ilgili yaşanan sıkıntılarda da HÖH aktif bir rol oynamıştır.¹¹⁹⁰

¹¹⁸⁶ Bulgaristan Okullarında Türk Dili Eğitimi, *Hak ve Özgürlük*, Sayı 3, 25 Şubat-3 Mart 1991, s.3 Aktaran: Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, İstanbul: Der Yayınları, 1999, s. 188.

¹¹⁸⁷ Özgür, s.189.

¹¹⁸⁸ Ibid, s.190.

¹¹⁸⁹ Merkezi planlı ekonomiden pazar ekonomisine geçiş temel geçim kaynağını tütün üretiminden sağlayan azınlık açısından oldukça zor bir dönemi beraberinde getirmiştir. Tütün ürünlerinin üreticiden ucuz fiyatlara alınması ve aynı ürünlerin ucuzca ithal edilmesi üreticinin iç pazarda rekabet gücünü zayıflatmıştır. Bu alanda karşılaşılan bir diğer sorun da özelleştirme uygulamaları sonucu topraksız kalanlara devlet toprağı verilmesi ile ilgili kanunun uygulanmaması ile ortaya çıkan toprak sorunudur. Bunun sonucunda başka geçim kaynağı olmayan azınlık işsizlik nedeniyle göç etmek zorunda kalmıştır. HÖH’ün bu ekonomik sorunların çözümü konusunda yeterli derecede başarı sağlayamadığı görülmektedir Özgür, s.194–195 ve Rossen Vassilev, “Post-Communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, **The Global Review of Ethnopolitics**, Vol.1, No:2, (December 2001),s.49–52.

¹¹⁹⁰ Soğuk Savaş sonrası Bulgaristan’da yaşayan azınlık üyeleri açısından en önemli konulardan biri de komünist rejim tarafından atanan müftüler yerine kendi seçtikleri müftülerin atanmasıdır.1951 tarihli Diyanet İşleri Tüzüğü yürürlükten kaldırılmış, başmüftü ve bölge müftülerinin seçimle işbaşına gelecekleri kabul edilmiştir. 19 Eylül 1992’de gerçekleşen Bulgaristan Müftüleri Konferansı’nda komünist dönemde atanan başmüftü Nedim Gencev yerine azınlık Fikri Salih Hasan’ı başmüftü olarak seçmiştir. Fakat 1992–1994 yılları arasında eski müftü görevini bırakmamış, 1994’te BSP iktidara geldiğinde güçlenerek yeniden Nedim Gencev’in başmüftü seçildiği ilan edilmiştir. Atanmış ve seçilmiş müftü krizinin yaşandığı bir süreçte HÖH, azınlığın seçtiği müftüleri tanıdığını belirterek azınlığa maddi ve manevi desteğini vermiştir. Müftülük sorunu ise halen devam etmekte, 2005 yılında yapılan müftü seçimlerine muhalefet eden eski yönetimin açtığı dava aleyhte sonuçlanınca, 2008’de yeni seçimler yapılmış ancak bu seçimlere de itiraz edilmiştir. Konu Yüksek Mahkeme’ye taşınmıştır. Eğer Yüksek Mahkeme kararı yine aleyhte çıkarsa Batı Trakya’dakine benzer seçilmiş ve atanmış müftü krizinin yaşanması kaçınılmaz olacaktır. Bülent Ayan, “Birleştirici Olacağım”, **Milliyet**, 22 Eylül 1992; Özgür,s.204; Kader Özlem, “Balkanlar’da Türk Kimliği ve İzi Kaybolmayacak”, Bulgaristan Baş Müftüsü Mustafa Aliş Hacı ile Söyleşi, **Balkanlarda Türk Kültürü**, Sayı:79, (Ocak-Şubat 2010), s.19.

HÖH sadece Bulgaristan’da değil, uluslararası platformlarda da azınlığın sorunlarını dile getirmek ve çözüm bulmak adına önemli adımlar atmıştır. 1990-1991 döneminde BSP’nin etnik gerilimi kışkırttığı dönemde HÖH; Avrupa Konseyi, AGİK ve BM nezdinde girişimde bulunur.¹¹⁹¹ Ayrıca İslam Konferansı Örgütü’nün de Bulgaristan’daki Türklerin sorunlarını gündemde tutmak için çalışmalar yapmıştır. Bulgaristan’ın 2007’de AB üyesi olmasıyla AB parlamentosunda da HÖH temsilcilerinin temsil edilmeleri azınlığa dair sorunların uluslararası platformlarda duyurulabilmesi açısından da önemli bir işlev görmektedir.¹¹⁹² Örneğin müftülük sorunu ile ilgili gelişmeler HÖH milletvekillerinin etkisiyle Avrupa Komisyonu’nun gündemine alınabilmiştir.¹¹⁹³

HÖH azınlık sorunlarını göç etme yöntemi ile değil, kendi siyasi aktörlerini ortaya çıkararak yapması, çifte vatandaşlık, gasp edilen emlakların iadesi, isimlerin iadesi, belediyelerde temsil sorunu, Türkçe’nin serbestçe kullanılması, kültür derneklerinin kurulması gibi birçok alanda açılımlar sağlamıştır. En önemli kazanımı ise Bulgaristan’daki Türklerin yaşadıkları sorunlarının çözümünü Ankara’dan beklemelerini değil, kendi kendilerine üretmeleri için önemli bir platform yaratmasıdır.¹¹⁹⁴ Böylece azınlığın Türk kimliğini güçlü bir biçimde benimsemesini sağlamıştır.¹¹⁹⁵ Hatta Pomakların da kendilerini Türk olarak tanımlayarak HÖH’ün azınlıklar için sağladığı avantajlardan yararlanmak istedikleri görülmektedir.¹¹⁹⁶ Bu nedenle HÖH, Bulgaristan’daki Türklerin tarihinde önemli bir dönemeci temsil etmektedir.

HÖH’ün 20 yıl boyunca Bulgaristan’ın siyasi yaşamındaki rolü değerlendirildiğinde önemli işlevleri yerine getirmesine rağmen yaptığı icraatlar azınlık tarafından yeterli görülmemiş ve bu durum hem HÖH dışında başka siyasi oluşumların

¹¹⁹¹ Özgür, s. 289.

¹¹⁹² **Milliyet**, “3 Türk Avrupa Parlamentosu’nda”, 21 Aralık 2006.

¹¹⁹³ “The Leader of ALDE has promised to inform the European Commissioner Viviane Reding about the Problems related to the Chief Mufti’s Office”, Hak ve Özgürlükler Hareketi Resmi Sitesi, 29 November 2010, <http://www.dps.bg/en/events/254/the-leader-of-the-alliance-of-liberals-and-democrats-for-europe-has-promised-to-inform-the-european-commissioner-viviane-reding-about-the-problems-rel.aspx#> (Erişim: 3 Nisan 2011).

¹¹⁹⁴ Nurcan Özgür, “1989 Yılı Zorunlu Göçün Bilançosu”, **Zorunlu Göçün 20.Yılı Anma Töreni Konuşması**, Kırklareli, 7 Haziran 2009 <https://groups.google.com/group/bulturk/msg/d2399408c5f79d9a?hl=tr> (Erişim: 2 Şubat 2011).

¹¹⁹⁵ Ali Eminov, **Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria**, London: Hurst&Company, Institute of Muslim Minority Affairs, 1997 ve Wollfang Höpken, “From Religious Identity to Ethnic Mobilization: The Turks of Bulgaria before, under and since Communism”, Hugh Poulton and Suha Taji-Farouki (eds.), **Muslim Identity and the Balkan State** içinde (54–81), London: Hurst&Company, 1997.

¹¹⁹⁶ Höpken, s.76.

doğmasına hem de yükselen milliyetçi partilerin oy tabanlarını genişletmelerine neden olmuştur.

2.Hak ve Özgürlükler Hareketi'ne Tepkiler ve Türk Azınlığın Güncel Sorunları

HÖH'ün lider kadrosunun hem azınlık üyelerinden, hem de Bulgaristan toplumunun diğer kesimlerinden çeşitli tepkilerle karşılaştığını görmekteyiz. Yaklaşık 20 yıldır aktif olarak siyasi yaşama katılan HÖH Partisi içinde yaşanan çeşitli uyuşmazlıklar sonucunda bazı kesimler ayrılarak kendi partilerini kurmuştur. 24 Mayıs 1994'te kurulan Demokratik Değişim Partisi merkez sağ bir çizgiye sahip olmuş, ülke içinde her türlü özerkliği reddederek ülkenin üniter bütünlüğünün korunması gerektiğini savunmuştur.¹¹⁹⁷ HÖH içindeki siyasi çekişmeler nedeniyle Kırcalı milletvekili Mehmet Hoca tarafından kurulan bu parti seçimlerde yeterli oy kazanamamıştır. Bir başka muhalif oluşum ise 1988-1992 yılları arasında Başmüftülük yapan Nedim Gencev'in kurduğu Müslüman Demokrat Partisi'dir. Bu isimle partinin kurulması kabul edilmeyince Şubat 1994'te Demokrasi ve Adalet Partisi'ni kurmuştur. Parti amacının Bulgaristan'daki tüm Müslümanları temsil etmek olarak belirlemiştir. Bu bağlamda HÖH'ün etnik Türkleri temsil ettiğini ve tüm Müslümanları kucaklayıcı olmadığını savunmuştur.¹¹⁹⁸ Bunlar dışında Birleşme Partisi, Yeniden Doğan Türk Demokratik Partisi ve Türk Demokrat Partisi kurulmuştur.¹¹⁹⁹ Adem Kenan liderliğindeki Türk Demokrat Partisi (TDP) HÖH ve diğer partilerin tek ve bölünmez bir Bulgar milleti oluşturma politikalarını desteklememekte, Bulgaristan'da federal bir yapının kurulmasını talep etmektedir. TDP'nin tüzüğünde Türk ulusal azınlık kavramı kullanılırken, Bulgaristan'da kültürel ve idari özerkliklerin kurulmasında aktif bir rol oynanacağı ifade edilmiştir. Parti kurucuları Bulgaristan'ın Türk ve Bulgar cumhuriyetlerinden oluşan federal bir devlet olması gerektiğinden bahsetmiş, bu hedefler de partinin Anayasa Mahkemesi tarafından kabul edilmemesi sonucunu yaratmıştır.¹²⁰⁰ Adem Kenan'ın Bulgaristan, Makedonya ve Avusturya'dan 13 temsilcisi tarafından kurulan "Bulgaristan'da Yaşayan Türklerin Ulusal Self

¹¹⁹⁷ Cumhuriyet, "Bulgaristan'da Yeni Türk Partisi", 1 Haziran 1994.

¹¹⁹⁸ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampı'ndan Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 433.

¹¹⁹⁹ Dayıoğlu, s. 434.

¹²⁰⁰ Ibid.

Determinasyon ve Kendini Koruması için Girişim Komitesi” gibi oluşumlar TDP’nin etkisinin halen devam ettiğini göstermektedir.¹²⁰¹

HÖH içinde muhalefet seslerinin yükselmesi azınlığın çeşitli sorunlarından kaynaklanan memnuniyetsizlikten beslenmektedir. Örneğin, azınlık din özgürlüğü alanında ve devlet görevlerine atanma konusunda ayrımcılık gibi sorunlarla karşı karşıyadır.¹²⁰² Bulgaristan’daki Türkler, 2000 yılından beri devam eden Bulgaristan ulusal kanalından yapılan 10 dakikalık Türkçe televizyon ve radyo yayınlarının yeterli olmamasından, yaşadıkları yerlere istihdamı arttıracak yatırımların yapılmamasından yakınmaktadır.¹²⁰³ HÖH partisinin de bu çerçevede Türklerin isteklerine yeterli cevap vermediği eleştirileri yapılmaktadır.¹²⁰⁴ Partinin lider kadrosuna yönelik yolsuzluklara karıştıkları¹²⁰⁵ ya da Ahmet Doğan’ın komünist dönemde ajan olarak görev yaptığı gibi¹²⁰⁶ çeşitli iddialar ortaya atılmıştır. Bunlar partinin meşruiyetine gölge düşürmektedir.

Ayrıca partinin seçim dönemlerinde Türk azınlığı hatırladığı ancak diğer dönemlerde unuttuğu azınlık üyeleri tarafından sıklıkla dile getirilmektedir.¹²⁰⁷ Özellikle 2001 ve 2005 yıllarında koalisyon ortağı olarak Meclis’te görev yaptığı dönemlerde azınlığın ekonomik alanda karşılaştığı sorunları çözmek için harekete geçmediği, sadece parti kadrosunun iktidar sayesinde ekonomik konumlarını güçlendirdiği iddia edilmektedir. Bu nedenle iktidar olma fırsatını iyi değerlendiremediği ya da seçmen tabanını memnun edemediği düşünülmektedir.

Azınlık içinde HÖH’e ne derecede güvenildiği ya da ondan beklentileri ne derecede karşıladığı konusunda yapılan tartışmalar bir yana, Bulgaristan siyasi yaşamının diğer aktörleri de HÖH partisine yönelik çeşitli iddiaları dile getirmektedir. HÖH karşısında rakip partilerin türemesi ve azınlık oylarını hedeflemesi aslında siyasetin doğası gereği beklenen bir durumdur. HÖH’e muhalif kesim tarafından iki

¹²⁰¹ “Adem Kenan, Türklerin haklarını savunacak parti kurdu”, **Bulgar Türk Haber Ajansı**, 9 Ekim 2005.

¹²⁰² Dayıoğlu, s. 463-466, 480.

¹²⁰³ “20.Yılında 89 Göçü” Temalı Sempozyumda Azınlık Mensupları Tarafından Dile Getirilen Sıkıntılar, Yıldız Teknik Üniversitesi, İstanbul, 7-8 Aralık, 2009.

¹²⁰⁴ Erjada Progonati, “Bulgaristan’da Türk Düşmanlığı Yeniden mi Hortluyor?”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu**, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 30 Temmuz 2009. www.sde.org.tr (Erişim: 9 Kasım 2009)

¹²⁰⁵ Ahmet Doğan, Tsankov Kamık adlı baraj projesinin danışmanlığı için aldığı 1,5 milyon leva nedeniyle sorgulanmış ve para cezasına çarptırılmıştır. **Kırcaali Bugün**, “HÖH Lideri Ahmet Doğan Sorgulandı”, 22 Temmuz 2010.

¹²⁰⁶ **Milliyet**, “Komünist Ajan Listesi Açıklandı”, 05 Eylül 2007.

¹²⁰⁷ İsimlerinin Açıklanmasını İstemeyen Bulgaristan Türkleri ile Yapılan Görüşme, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 8 Aralık 2009.

temel düzlemde eleştiriler getirilmektedir. Birincisi demokrasiye geçiş sürecinde ekonomik ve sosyal sorunlarda HÖH'ün de iktidarın bir parçası olarak rol oynamasından doğan memnuniyetsizlik, diğeri ise partinin Türkiye ile ilişkileri konusundadır.

Bulgaristan'ın demokrasiye ve pazar ekonomisine geçiş sürecinde yaşanan ekonomik sıkıntılar arasında kırsal kesimde yaşayanların önemli bir bölümünün işlerini kaybetmesi, buna karşılık belirli kesimlerin ise zenginleşmesi ile ortaya çıkan toplumsal gerilim bulunmaktadır. Mart 2000'de AB ile üyelik görüşmelerine başlayan Bulgaristan için ekonomik reformların yapılması, ekonomi dışındaki AB taleplerinin karşılanması ve de dış politikada AB ve NATO yanlısı tutum sergilenmesi üyelik sürecinin başarıyla sonuçlanması için gerekli üç adımı oluşturmuştur.¹²⁰⁸ Ekonomi alanında izlenen yeni para politikaları ve özelleştirmeler yanında AB standardında üretim yapılmasına yönelik baskılar nedeniyle birçok işletme kapatılmış, ekonomik reformlar başta emekliler olmak üzere sabit gelirli kesimleri oldukça olumsuz etkilemiştir. Bunun dışında en önemli sorun ise işsizliktir. 2002'de yapılan araştırmalara göre genel işsizlik %18.1 iken, 25 yaş altı işsizlik oranları % 35.6 olarak tespit edilmiştir. Kişi başına düşen milli gelir AB ortalamasının dörtte biri kadardır.¹²⁰⁹ Uzun yıllar komünizm ideolojisiyle yönetilen halkın serbest piyasa ekonomisine geçişle birlikte eşitlikçi düzenden uzaklaşması özellikle geliri düşük kesimler tarafından kolay hazmedilememiştir. Bu nedenle zenginleşen kesimlere karşı toplumsal tepkilere yol açmakta, suç oranlarında artış görülmekteydi. Bu tepkileri daha da arttıran siyasette görülen yolsuzluk vakalarıdır.¹²¹⁰ AB tarafından gerçekleşen yardım ve teşviklerin halk yararına kullanılmadığı veya hortumlandığına yönelik endişeler hâkim olmuştur. Ayrıca AB üyelik sürecinin azınlık toplumlarına anadilde eğitim gibi çeşitli haklar sağlaması da milliyetçi kesimlerin tepkisini çekmekte, AB'nin ulusal egemenliğe zarar vereceği öne sürülerek AB karşıtlığı yükselişe geçmiştir. İşte böyle bir ortamda da yabancı düşmanlığı yapan, "Bulgaristan'ı Bulgarlara Verin" şeklinde siyasi propaganda yürüten ATAKA (Hücum) partisi ortaya çıkmıştır.

Geçiş sürecinde kaybedenler olarak nitelendirilen toplumsal kesimin milliyetçi duygularını önce yaptığı TV programları ile harekete geçiren gazeteci Volen

¹²⁰⁸ Crampton, s. 220.

¹²⁰⁹ Ibid.

¹²¹⁰ Geçiş döneminde yaşanan sıkıntılar hakkında ayrıntılı bilgiler için bakınız: Crampton, s. 221-232.

Siderov önderliğinde Ulusal Birlik ATAKA koalisyonu birçok milliyetçi örgütle birlikte 2005 seçimlerine katılmış ve 21 milletvekili çıkarmayı başarmıştır.¹²¹¹ Bundan sonra parti lideri Siderov, koalisyonu ATAKA Partisi'ne dönüştürerek milliyetçi söylemleriyle öne çıkan muhalif duruşlarını sürdürmüştür.¹²¹² 2009 seçimlerinde de %9.36 oy oranı ile meclise girmeyi başarmıştır.

ATAKA'nın seçmen kitlesinin büyük bir bölümünü geçiş döneminde kaybedenler kesimi olarak nitelendirilen işsiz kitleler ve azınlıkların elde ettiği haklardan rahatsız olan milliyetçi çevreler oluşturmaktadır.¹²¹³ 1989'da başlayan dönüşüm sürecinde ortaya çıkan "siyasi sistemden ve onun yarattığı elitlerden nefret eden ve öç almak isteyen" kitlelerin seçmen tabanını oluşturduğu belirtilmektedir.¹²¹⁴ Bu bağlamda Türk karşıtlığı söylemler üzerinden siyasi sisteme karşı muhalefetlerini dile getirmektedirler. Başka bir deyişle, Türk azınlığın geçiş sürecinde elde ettiği kazanımları, HÖH'ün siyasi yaşamda önemli bir aktör konumuna gelmesini ve Avrupa Birliği üyeliği sürecinde azınlıklara tanınan hakların genişletilmesini Bulgar milliyetçiliğini harekete geçirmek üzere araçsallaştırmaktadırlar. Siderov amaçlarının "Bulgaristan'ın Türkleşmesinin önüne geçmek olduğunu belirtmektedir".¹²¹⁵ Bulgar toplumunun hafızasında güçlü bir şekilde yer alan Türkiye tarafından ilhak edilme korkusunu canlandırmaya çalışan parti Türk karşıtlığı söylemlerini arttırmakta ve HÖH aleyhinde propaganda faaliyetlerine devam etmektedir. Siderov yaptığı bir açıklamada HÖH lideri Doğan'ın siyasi elitler izin verdiği için iktidara geldikleri takdirde HÖH'ün faaliyetlerine izin vermeyeceklerini belirtmiştir.¹²¹⁶ HÖH'ün yerleşik sistemle birlikte hareket ettiği için geçiş sürecinde yaşanan sıkıntılardan sorumlu olduğu düşünülmektedir.

2009 seçimleri sonrası azınlık hükümeti kuran Boyko Borisov liderliğindeki Bulgaristan'ın Avrupalı Kalkınması için Yurttaşlar Partisi (GERB) de

¹²¹¹ ATAKA hakkında karşılaştırmalı bir analiz için bakınız: Yüksel Taşkın, "Europeanization and Extreme Right in Bulgaria and Turkey: Unveiling Similarities between Ataka Party and Red Apple Coalition", **Southeastern Europe**, Vol:35, (2011), s.95-119.

¹²¹² ATAKA'nın Bulgaristan siyasi yaşamındaki yeri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Emilian Kavalski, "Do Not Play with Fire": The End of the Bulgarian Ethnic Model or the Persistence of Inter-Ethnic Tensions in Bulgaria?", **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol:27, No:1, (2007) ,s. 28 ve Nikolai Genov, "Radical Nationalism in Contemporary Bulgaria", **Review of European Studies**, Vol:2, No:2, (December 2010), s. 35-53.

¹²¹³ Muzaffer Vatanserver ve Elma Jelovac, "Is There a Davutoglu Impact on Turkish-Bulgarian Relations?", **The Journal of Turkish Weekly**, 5 January 2011, <http://www.turkishweekly.net/news/110970/-jtw-interview-is-there-a-davutoglu-impact-on-turkish-bulgarian-relations.html> (Erişim: 11 Mart 2011)

¹²¹⁴ Mediapool News Agency, 26 June 2005 Aktaran Kavalski, s. 29.

¹²¹⁵ Mediapool, 20 February 2006 Aktaran Kavalski, s.29

¹²¹⁶ Kavalski,s.31

Türk karşıtlığı söylemleri ile güçlenen sağ partilerden biridir. Parti 2009 seçimleri öncesinde HÖH'ün iktidarının yozlaşması üzerine kurulu bir söylem geliştirmiştir. Parti lideri Ahmet Doğan hakkında yolsuzluk iddiaları gündeme gelmiş, bir baraj projesine danışmanlık yaparak 1 milyon Euro kazandığı iddia edilmektedir. Ocak 2011'de Yüksek İdare Mahkemesi'nde görüşülmeye başlayan davada HÖH yetkilileri ve Doğan kendilerine yapılan suçlamaları reddetmişlerdir.¹²¹⁷ Azınlık üyeleri arasında da HÖH'ün icraatlarından memnun olmayan kesimler seslerini yükseltmektedir. Bazı Türklerin HÖH'ü sevmemelerine rağmen sadece partiyi kendilerine ait hissettikleri için oy verdikleri görülmektedir. Bu nedenle GERB de bu hoşnutsuzluktan faydalanarak siyasi mücadelede HÖH karşısında yer almaktadır.

HÖH nezdinde Türk azınlık karşıtlığı söylemlerinin artmasındaki bir diğer neden de partinin Türkiye ile ilişkileridir. Bazı kesimlerin iddialarına göre HÖH, Türkiye gibi güçlü bir akraba devleti olması nedeniyle Bulgaristan'da bu denli güçlü bir parti olarak hareket edebilmiştir. Bu nedenle HÖH de Türkiye'nin beşinci kolu olarak değerlendirilmelidir. HÖH iktidarı döneminde Türkiye ile ilişkilerin geliştirildiği, Türkiye'nin çıkarlarına zarar verecek şekilde kararlar alınmasını önlediği iddia edilmektedir.¹²¹⁸ Bu iddiayı güçlendiren örnek olarak 10 Mayıs 2006'da ATAKA partisinin Bulgar meclisine getirdiği "Ermeni soykırımını tanıma" önerisi tartışmalarında HÖH desteği ile Türkiye aleyhine bir karar çıkmaması verilmektedir.¹²¹⁹ HÖH'ün AB ve NATO gibi Batı kurumlarıyla üyelik sürecini desteklemesi de Türkiye ile daha yakın olma politikasının bir parçası olarak yorumlanmıştır. Bu görüşe göre azınlığın AB kurumlarındaki mevcudiyeti Türkiye'nin AB'deki çıkarlarını korumak üzere bir lobi işlevi göreceği için HÖH üyelik sürecini desteklemiştir.¹²²⁰

1989 sonrası dönemde Bulgaristan'ın siyasi yaşamında HÖH'ün yükselişi partinin ayrılıkçılığı hedeflememesi ve "silahsız savaş" söylemini benimsemesi kadar Türkiye'nin de desteği sayesinde olmuştur. Pomaklar ve Romanlar, Türklere kıyasla hala ayrımcılığa uğramakta ve pozitif haklardan mahrum kalmaktadırlar. Oysa Türkiye

¹²¹⁷ Yana Buhner Tavanier, " Ottoman Past Dogs Sofia-Ankara Relations", *Balkan Insight*, 22 Aralık 2010, <http://www.balkaninsight.com/en/article/ottoman-past-dogs-sofia-ankara-relations> (Erişim : 12 Mart 2011)

¹²¹⁸ Haykaram Nahapetyan, " The Turks of Bulgaria: The 5 th Column of Ankara", *21 st Century*, No:1, (2007), s. 40.

¹²¹⁹ Hasibe Özdal, "Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde Ermeni Unsuru", *USAK Stratejik Gündem*, 31 Mart 2008. www.usakgundem.com. (Erişim: 10 Şubat 2010)

¹²²⁰ Nahapetyan, s. 40.

gibi güçlü bir akraba devleti olan Türklerin konumu ise daha farklıdır.¹²²¹ İşte bu nedenle de bazı görüşlere göre aslında “Bulgar tarzı etnik model” Türklere tanınan haklar sayesinde elde edilen bir başarı öyküsünü anlatmaktadır. Bulgaristan’ın bu model söylemini AB ve diğer Batılı kuruluşlara azınlık sorunlarını çözdüğü ve bu nedenle de azınlık hakları konusunda derse ihtiyacı olmadığı mesajını göndermek için kullandığı ifade edilmektedir. Geçiş döneminde Türkiye ile geliştirilen ilişkiler de bu modelin korunması gerekliliğini yaratmıştır. Bu nedenle Türkiye’nin desteği azınlık açısından oldukça önemli bir işlev görmüştür. Ancak daha önce değindiğimiz gibi yükselen milliyetçi hareketler “Bulgar tarzı etnik modeli” tehdit eden nedenlerden biri olmaktadır.¹²²²

Türk azınlık mensupları ise söz konusu milliyetçi hareketlerden rahatsızlık duymaktadır ancak onlara göre Türk karşıtlığı söylemlerin güçlenmesinden ziyade karşılaştıkları ekonomik sorunlar onlar açısından toplumsal barışı tehdit eden gelişmelerin fitilini yakacaktır. İşsizlik sorunlarına çözüm bulunmadıkça ve HÖH’ün yönetici ekibi yeni yüzlere kavuşmadıkça onlara göre Türk azınlığın da daha sert söylemler benimseyen partiler karşısında benzer oluşumlara gideceği beklenmelidir.¹²²³

Azınlık ve Türkiye ilişkilerinde de bu dönemde dönüşüm yaşanmaktadır. Bulgaristan’daki Türkler, 1989 sonrası döneme kadar mücadele etmekten çok yaşadıkları toprakları terketmeyi tercih etmişlerdir. Oysa bu dönemde HÖH gibi bir partiye sahip olmaları yaşadıkları sorunlara kendi başlarına çözüm üretmeye çalışmalarına neden olmuş ve önceki yıllara oranla akraba devlet olarak Türkiye’den beklentilerini azaltmıştır. Ayrıca Bulgaristan’ın Avrupa Birliği üyesi olması ve bu sayede elde ettiği serbest dolaşım hakkı da Bulgaristan’daki Türklerin yüzlerini Türkiye’ye değil, Avrupa ülkelerine dönmesine neden olmaktadır.¹²²⁴

Türkiye’den beklentilerini azaltan bir diğer faktör de Türkiye’nin vatandaşlık ve göç politikalarını değiştirmesidir. Bazı çalışmaların da işaret ettiği gibi Bulgaristan’dan Türkiye’ye gerçekleşen göçler artık döngüsel bir süreçte ilerlemekte,

¹²²¹ “ Bulgarian Romany Leaders Criticize Lack of Acceptance”, **RFE/RL Newslines**,7, 13, Part II, 22 Ocak 2003.

¹²²² Rechel, s. 1211.

¹²²³ İsimlerinin Açıklanmasını İstemeyen Azınlık Temsilcileri ile Yapılan Görüşme, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 8 Aralık 2009.

¹²²⁴ Ibid. AB üyelik sürecinin azınlık üzerinde etkisi için bakınız: Galina Lozanova, Bozhidar Alexiev, Georgeta Nazarska, Evgenia Troeva-Grigorova ve Iva Kyurkchieva, “ A Case Study on Muslim Minorities in the SCR of Bulgaria”, **EUROREG International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations**,Sofia, December 2006, http://www.imir-bg.org/imir/reports/Bulgaria_Muslims_case_study_FINAL-ed.pdf (Erişim: 12 Ocak 2009).

başka bir ifadeyle, gelenler Türkiye ve Bulgaristan arasında gidip gelmektedirler. Böyle bir süreci yaratan 89 göçü ve sonrasında göçmenlerin Türkiye’de yaşadıkları uyum sorunları ve Türkiye’nin uyguladığı politikalarıdır.¹²²⁵ 1984–1989 yılları arasında “anavatan Türkiye” imgesinin Bulgaristan’daki Türkler için tek umut kaynağı olması, sınırın kapalı olması ve haberleşme imkânlarının kısıtlı olması ile birleşince anavatanın “idealize” edilmesine neden olmuştur. Ancak bu idealize edilen anavatan algısı yaşanan ekonomik sorunlar ve özellikle 89 zorunlu göçü ile gelenlerin Türkiye’de yaşadıkları kimlik sorunları ile hayal kırıklıklarına yol açmıştır. “Bulgaristan’da Türk, Türkiye’de Bulgar (gâvur) genellemesine” maruz kaldıklarını ifade eden göçmenler için¹²²⁶ “geri dönebilmek” bu nedenle mümkün olabilmıştır. Son yıllarda yapılan araştırmaların da ortaya koyduğu gibi anavatan olarak tahayyül ettikleri mekânın Bulgaristan olması sebebiyle de Türkiye’ye gelenler uzun süreli kalmak istememektedirler. Parla’nın bir çalışmasında gerçekleştirdiği mülakatta Türkiye’de çalışan bir Türk azınlığın sözleri bu durumu özetlemektedir: “ *Orada hala yapacak işimiz olsaydı buraya gelmezdik. Niye gelelim ki? Bizim anavatanımız Bulgaristan*”.¹²²⁷ Dolayısıyla “anavatan Türkiye” imgesi daha ayrıntıları ile değerlendireceğimiz Türkiye’nin uygulamaları, gerekse de Bulgaristan’da yaşanan değişim süreci nedeniyle değişmektedir.

Yaklaşık 50 yıllık bir süreçte Bulgaristan’daki Türklerin kimlikleri dışardan gelen müdahalelerle önce sosyalist Türk olmuş, sonra zorla Müslümanlaştırılmış Bulgar olmuş ve en son olarak da demokratik Bulgaristan’da yaşayan vatandaşlar olmuştur.¹²²⁸ Kısacası Bulgaristan yeni dönemde azınlıkların varlığını inkâr etme sürecinden onların varlıkları ile birarada yaşama sınavı vermektedir. İşte bu nedenle komünizm rejimi sonrası dönemi Bulgarlar açısından “ötekileri” ile yüzleşme dönemi olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır. Yüzleştikleri ötekilerini ne kadar kendilerinden kabul edebilecekleri hem Türk azınlığın taleplerine hem de Bulgaristan’ın uluslararası konumunda meydana gelen gelişmelere bağlı olacaktır.

¹²²⁵ Hasine Şen, “Sınırın “Öteki” Tarafı: Göç ve Bulgaristan Türkleri”, Gönül Pultar ve Tahire Erman (Ed.), **Türkiye Kültürleri** içinde (249–269), İstanbul: Tetragon İletişim Hizmetleri, 2005,s.259–264.

¹²²⁶ Ibid, s.260-261.

¹²²⁷ Ayşe Parla, “Irregular Workers or Ethnic Kin? Post-1990s Labour Migration from Bulgaria to Turkey”, **Journal of International Migration**, Vol. 45, No:3, (2007), s.164.

¹²²⁸ Ali Eminov, “The Turks in Bulgaria: Post-1989 Developments”, **Nationalities Papers**, Vol.27, No.1, (1999), s. 52.

Her ne kadar Bulgaristan Anayasası ulusal azınlıkların varlığını kabul etmese de, imzaladığı sözleşmelerde din, dil ve etnik bakımından farklı özelliklere sahip Bulgar vatandaşlarının haklarını koruma sorumluluğunu üstlenmiştir. Ayrıca bir ülkede yönetim tarafından resmen kabul görmemesi etnik, dil ve din temeline dayalı olarak farklılıklar taşıyan azınlık gruplarının o ülkede bulunmadığı anlamına gelmemektedir. HÖH de Türk azınlık olma bilincini koruması ile bu anlamda birleştirici bir rol oynamıştır. Azınlığın bu başarı öyküsü ardında Türkiye'nin verdiği destek ise yadsınamaz önemdedir. Bu desteğin Türkiye'nin dış politikasında nasıl yansıma bulduğunu aşağıdaki bölümde irdedeceğiz.

B. Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklere Yaklaşımının Temel Nitelikleri ve Politika Araçları

“Yeniden Doğuş” süreci ve ardından yaşanan göç Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinin tarihinin karanlık sayfalarından birini oluşturmuştur. 10 Kasım 1989'da Bulgaristan Devlet Başkanı Jivkov'un görevi bırakması sonucu yerine gelen yeni iktidar yaşananları siyasi hata olarak yorumlayarak sadece Türkiye ile değil, uluslararası toplumla ilişkisinde de yeni bir sayfa açmak üzere ilk adımı atmıştır. Türkiye açısından 1989'da komünizm rejiminin çökmesinin altında yatan temel nedenlerden biri 1984-1989 yılları arasında uygulanan asimilasyon politikalarıdır. Bu bağlamda Soğuk Savaş'ın sona ermesi hem Türkiye-Bulgaristan ilişkileri, hem de Türk azınlık açısından kırılma noktasıdır.¹²²⁹ Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk onyılında da Türkiye'nin Bulgaristan ile ilişkilerindeki öncelikli gündem maddesi Türk azınlığın konumu olmuştur.

Bu dönemde Türkiye azınlık ile ilişkisini, Bulgaristan ile ikili ilişkilerinde ve genel olarak Balkan politikasında istikrar ve güven sorunu yaratmayacak şekilde sürdürmüştür. Ayrıca “*azınlıkların yaşadıkları ülkede güvenli ve huzurlu, onurlu hayat sürmelerini ve o ülkedeki diğer vatandaşlarla eşit sosyal güvenlik haklarına sahip, yaşadıkları ülkeye katkı sağlayan, nüfus oranlarına göre siyasi yapılarda temsil edilen ve Türkiye ile bağlarını koparmayan*” birer vatandaş olmaları hedeflenmiştir.¹²³⁰ Böylece Soğuk Savaş dönemi boyunca ikili ilişkilerde sorun oluşturan ve mali külfeti artan göç hareketlerini de azaltmayı istediği görülmektedir. Bu dönemde dikkatimizi

¹²²⁹ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi'nde Görevli Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 29 Mayıs 2010.

¹²³⁰ İsminin Açıklanmasını İstemeyen Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi'nde Görevli Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 29 Mayıs 2010.

çeken bir başka unsur da azınlık politikasındaki araçların çeşitlenmesi, Dışişleri Bakanlığı yanında yeni aktörlerin de politika yapım sürecine etkilerinin artmasıdır.

1.Bulgaristan’da Geçiş Süreci, Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) ve Türkiye

1990 yılında Kuveyt’te biraraya gelen Türkiye Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz ve mevkidaşının görüşmesinde iki ülke uzun bir aradan sonra ilk kez “aynı dili konuştuklarını” belirterek insan hakları üzerine ortak bir deklarasyon yayınlamışlardır.¹²³¹ Ankara açıkça Bulgaristan ile ilişkilerini geliştirmesinin Türk azınlığın yeni dönemdeki konumuna bağlı olduğunu belirtmiştir. Jivkov sonrası dönemde Türklerin isimlerinin geri verilmesi, işlerine dönmelerine olanak tanınması ve de en önemlisi Türk azınlığın direniş örgütlerinden HÖH’ün yasal parti olarak kabul edilmesi ve 1990 ve 1991 seçimlerinde mecliste temsil gücü kazanmaları Türkiye-Bulgaristan ilişkilerindeki tansiyonu oldukça düşürmüştür.¹²³² Bulgaristan’ın attığı adımlar yanında bu dönemde Türkiye’nin de yapıcı rolü geçiş sürecine olumlu katkılar sağlamıştır.

Daha önce de belirtildiği gibi Bulgaristan’ın Varşova Paktı’nın dağılmasıyla birlikte askeri güç bakımından NATO üyesi Türkiye’ye kıyasla zayıf bir durumda olması milliyetçi kesimlerde Türk azınlığa yönelik “Kıbrıs” benzeri bir politika izleneceği endişesi yaratmıştır.¹²³³ Aksine Ankara, Soğuk Savaş sonrası geçiş dönemi yaşayan Bulgaristan’a askeri bir tehdit oluşturmadığını güven arttırıcı önlemler ve üst düzey ziyaretlerle göstermiştir. Örneğin 1992’de Türkiye Dışişleri Bakanı Hikmet Çetin’in ardından Milli Savunma Bakanı da Sofya’yı ziyaret etmiştir. Bu ziyaretler sonunda 6 Mayıs 1992’de iki ülke Dostluk, İyi Komşuluk, İşbirliği ve Savunma Antlaşmaları imzalamışlardır.¹²³⁴ Ankara imzaladığı askeri antlaşmalar yanında Bulgaristan’ın NATO üyeliği konusunda da destek vermiştir. Bunun nedenlerinden birini Bulgaristan’ın Türk azınlığa çeşitli haklar sağlaması oluştururken, diğer neden

¹²³¹ Birgül Demirtaş Coşkun, “Turkish-Bulgarian Relations in the Post-Cold War Era: The Exemplary Relationship in the Balkans”, *The Turkish Yearbook*, Vol.32, (2001), s.35.

¹²³² Birgül Demirtaş Coşkun, *Bulgaristan’la Yeni Dönem, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri*, Ankara: ASAM Yayınları, 2001,s. 51-53.

¹²³³ Rossen Vassilev, “ Post-communist Bulgaria’s Ethnopolitics”, *Ethnopolitics*, Vol:1, No: 2, 2001, s. 37-53.

¹²³⁴ İlhan Uzel, “Türkiye ve Balkanlar: İstikrarın Sağlanmasında Türkiye’nin Rolü”, *Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası*, Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (drl.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, s.100-101.

Türkiye'nin dış politikasında Balkanlarda istikrar ve güvenliğin sağlanması önceliğidir. Sovyetler Birliği'nin ve Yugoslavya'nın dağılmasının etnik çatışmalara yol açması¹²³⁵ Bulgaristan'da da benzer gelişmeler yaşanacağı yönünde beklentiler yaratmıştır. Bu çerçevede Ankara, sınır komşusunda etnik bir çatışmanın yaşanmaması için Bulgaristan'daki Türkler ile ilişkilerini bir istikrarsızlık unsuru olarak kullanmamıştır.¹²³⁶ Bulgaristan'daki Türklerin akraba devleti olarak oynadığı bu yapıcı rol, "Bulgar tarzı etnik modelin" oluşmasına önemli bir katkı sağlamıştır.

Türkiye'nin bu yapıcı rolü azınlıklara dair sorunların ikili ilişkilerin gündeminden kaldırılması anlamı taşımamıştır. Türkiye'nin bu dönemde de azınlığa bakışının temel ekseninde, yaşadıkları ülkelerde ayrılıkçılığı dışlayan yöntemleri kullanarak sosyal, ekonomik ve siyasal yaşama aktif olarak katılmaları düşüncesi bulunmaktadır.¹²³⁷ Bu politikanın bir tezahürü olarak Bulgaristan'da komünizm sonrası geçiş döneminde Türk azınlıkların kurduğu partiler içinde anayasal değişiklik ya da otonomi gibi birtakım talepleri olan Türk Demokrasi Partisi gibi oluşumlar yerine Bulgaristan ile bütünleşme yanlısı bir politika izleyen Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi'ne destek verildiği görülmektedir.¹²³⁸ 1991 yılında HÖH'ün anayasaya aykırılığı gerekçesiyle açılan dava sürecinde dönemin Dışişleri Bakanı Mesut Yılmaz "HÖH'ün siyasi parti başvurusunun kabul edilmemesinin Türk-Bulgar ilişkilerini olumsuz yönde etkileyeceğine inandığını" belirten bir mektubu BSP'ye ileterek konuya verilen önemi göstermiştir.¹²³⁹

Fakat Türkiye'nin bu konuda desteğini sınırlayan etmenlerden biri, kendi Kürt sorunu çerçevesindeki politikalarıdır. Özellikle Soğuk Savaş sonrası dönemde bu sorun bağlamında toprak bütünlüğüne yönelik tehdit algılamalarının artmasının bir sonucu olarak "dış Türk" grupların yaşadıkları devletlerle ilişkilerinde "içişlerine karışmama" prensibine daha fazla hassasiyet göstermektedir. Bazı PKK üyelerinin ve çeşitli organizasyonlarının Bulgaristan'a yerleşmesi ve BSP'nin bazı üyelerinin PKK'ya

¹²³⁵ Ayrıntılı bilgi için: Uzgel,s.86–118;Gülden Ayman,"2000'li Yıllarda Balkanlar ve Türkiye",**Türk Dış Politikası: 1919–2008**, Haydar Çakmak (drl.), Ankara: Barış Platin KitapLtd. Şti,2008,s.936–944.

¹²³⁶ Birgül Demirtaş Coşkun, **Bulgaristan'la Yeni Dönem, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri**, Ankara: ASAM Yayınları, 2001,s. 52-57.

¹²³⁷ Mustafa Türkeş, " Türkiye'nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim", **Avrasya Dosyası**, Cilt 14, Sayı 1, (2008) , s.253–280.

¹²³⁸ Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi'nden ayrılan Adem Kenan tarafından kurulan Türk Demokrasi Partisi programında Bulgaristan'da bir federasyon kurulması gerektiğini ve federal yapı içinde yer alan birimlerin kendi cumhuriyetlerini kurma hakkına sahip olmasını savunmaktaydı. Maria Koinova, "Kin-state Intervention in Ethnic Conflicts: Albania and Turkey Compared", **Ethnopolitics**, Vol:7, No:4, (2008), s.374;Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampı'ndan Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul:İletişim Yayınları,2005,s.434.

¹²³⁹ **Milliyet**, "Hak ve Özgürlükler'e Parti Kurma İzni Verin", 22 Ağustos 1991, s. 15.

destek vermesi Türkiye'nin azınlık ile ilgili yaptığı girişimlerde karşı bir koz olarak sunulmuştur.¹²⁴⁰ Bu nedenle Türkiye'nin HÖH partisine ihtiyatlı bir yaklaşım çerçevesinde destek verdiği görülmektedir. Türkiye'nin izlediği bu siyaseti Sofya eski büyükelçilerinden Yalçın Oral'ın sözleri özetlemektedir: “HÖH bir Bulgaristan örgütüdür. Bize göre o, Bulgaristan'ın siyasal sürecinin bir parçasıdır. Onu ayrı olarak kabul etmiyoruz. Türkiye'nin HÖH'e desteği manevidir. Bu desteğin temeli Hareket'in üye kitlesinde-Bulgaristan Türkleri'ndedir”.¹²⁴¹ Dolayısıyla, Türk azınlık tarafından kurulan bu partinin Türkiye'nin “beşinci kolu” olarak algılanmaması gerektiği önemle vurgulanmıştır.

HÖH'ün siyasi gelişmelerde etkin bir rol oynamaya başlaması, Bulgaristan'ın isim değiştirme sürecinde kaybettiği uluslararası prestijini yeniden kazanmak ve Soğuk Savaş sonrası Avrupa Konseyi, NATO ve Avrupa Birliği gibi Batı kurumlarına üyelik sürecinde Türkiye'nin desteğine ihtiyaç duyması ikili ilişkilere 1990'lar boyunca ivme kazandırmıştır. Gelişen siyasi ve askeri ilişkilere ekonomik alanda da işbirliği eklenmiştir. Bulgaristan'ın serbest pazar ekonomisine geçmesiyle gerçekleşen özelleştirmelerin Türkiye'deki yatırımcıların ilgisini çekmesi, coğrafi yakınlığı nedeniyle ucuz taşıma olanakları sunması ve Eximbank aracılığıyla sağlanan kredilerle Türkiye 1990'ların başlarında ekonomik ilişkiler açısından önemli bir ticaret ortağı haline getirmiştir.¹²⁴² 1990'da 42 milyon dolar olan ticaret hacmi, 2000'lere geldiğinde 718 milyon dolara yükselmiştir.¹²⁴³ Bulgaristan'a yatırım yapan Türk firmalarının sayısı 1500'ü bulmuştur.¹²⁴⁴

Bulgaristan'daki Türklerin HÖH partisi vasıtasıyla siyasi yaşama katılmaları ve bu sayede Türkiye açısından Bulgaristan ile ilişkilerinde önemli bir destek sağlamasının yanında bu dönemde Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklere yaklaşımında değişim olarak ifade edebileceğimiz en önemli unsur azınlığın Türkiye'ye göç etmelerinin önlenmesine yönelik aktif bir çaba gösterilmesidir. Bulgaristan'la ilişkilere artan işbirliği içinde Türk azınlığın yeniden hatırlanmasına neden olan en

¹²⁴⁰ Nurcan Özgür, “1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk Sönmezoğlu (drl.), İstanbul: Der Yayınları, 2004, s. 614–622.

¹²⁴¹ “Yalçın Oral: Turtsiya Podkrepya DPS Moralno”, 24 Çasa, Broy 282, (Sofiya: 21 Oktomvri 1994), s. 13 Aktaran Özgür, “1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, s. 618.

¹²⁴² Demirtaş, s.41–42.

¹²⁴³ Dış Ticaret Müsteşarlığı, “Ülkelere Göre İthalat ve İhracat İstatistikleri”, 2000, <http://www.dtm.gov.tr/dtmweb/index.cfm?action=detayrk&yayinID=1116&icerikID=1225&dil=TR> (Erişim: 3 Nisan 2011)

¹²⁴⁴ “Bulgaristan'da 1500 Türk Şirketi Var”, **PatronTurk**, 9 Ekim 2010, <http://www.patronturk.com/bulgaristanda-1500-turk-sirketi-var> (Erişim: 21.03.2011)

önemli gelişme geçiş sürecinde meydana gelen ekonomik kriz dolayısıyla işsiz kalan Türk azınlığın Türkiye'ye göç etme eğilimlerinin artmasıdır.

1989'da yaşanan büyük göç hareketinden sonra da Türkiye'ye göçler devam etmiştir. 1989–1992 yılları arasında 299.548 kişi göç ederken, 493 kişi aile birleşmeleri nedeniyle Türkiye'ye gelmiştir. 1989–1997 yılları arasında toplam olarak göç edenlerin sayısı 300.041'dir. Bunlar içinde 125.248'i geri dönerken, 174.793'ü Türk vatandaşlığına alınmıştır.¹²⁴⁵ 1993–1996 yılları arasında kısa süreli vizelerle Türkiye'ye gelen ancak geri dönmeyen 76 bin civarında Türk azınlığın bulunduğu bilinmektedir. Bulgaristan'daki Türklerin yaşadığı ekonomik sorunlar nedeniyle Türkiye'ye göç etmek istemesi ve Türkiye'ye kısa süreli vizelerle gelenlerin vize sürelerinin bitiminde ülkelerine geri dönmemesi bu defa gizli göç sorununu ortaya çıkarmıştır.¹²⁴⁶ 1989'da yaşanan göç benzeri bir durumun yaşanmaması için gizli göçe dönük gelişlerin engellenmesi ve törpülenmesi için etkin önlemlerin alınması kaçınılmaz olmuştur. 1992,1994 ve 1996 yıllarında Başbakanlıkça talimatlar yayınlanarak Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'ye “illegal girişlerini ve kaçak olarak barınmalarını önlemek üzere” tedbirler alınmıştır.¹²⁴⁷ Ankara açısından gizli göçü sınırlamak getirdiği mali külfet nedeniyle önemlidir zira dünyada nüfus artış hızının en fazla yaşandığı ve göç alan bir ülke konumunda olması dışında 1990'ların ortalarından itibaren şiddetini arttıran terör hareketleri nedeniyle savunma harcamalarının artması ekonomik açıdan zor bir durum yaratmaktadır. Bu nedenle azınlığın “*problemlerinin Türkiye'ye taşınarak burada çözümlenmesi yerine mahalinde çözümlenmesi gereği*” sıklıkla vurgulanarak,¹²⁴⁸ Bulgaristan ile geliştirilecek iyi komşuluk ilişkilerinin azınlığın yaşam koşullarına olumlu yansımaları olacağı ifade edilmektedir. Bu çerçevede 1998 yılından itibaren 89 göçmenlerine tanınan çifte vatandaşlık politikası da¹²⁴⁹ azınlığın iki ülke arasında gidip

¹²⁴⁵ “ İstanbul Milletvekili Yusuf Pamuk'un 1989 yılından bu yana Bulgaristan'dan göç eden soydaşların sayısına ilişkin sorusu ve İçişleri Bakanı Murat Başesgioğlu'nun yazılı cevabı”, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20, Cilt 38, Yasama Yılı 3, 27. Birleşim, 11.12.1997,s. 432.

¹²⁴⁶ “İçişleri Bakanı Meral Akşener'in Gündem dışı Konuşması”, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20,Cilt 21, Yasama Yılı 2, 60.Birleşim, 25.2.1997,s.142–143.

¹²⁴⁷ “Turist, akraba ziyareti ve grup vizesiyle gelenlerin vizeleri sonunda ülkelere dönmeleri istenmiş, vize usul ve esasları yeniden belirlenmiştir. Grup vizesiyle geliş gidişlerde daha dikkatli davranılması ve göç niyetiyle gelecekleri sezilenlere vize verilmemesi esasları getirilmiştir”. Ibid, s.143.

¹²⁴⁸ “İçişleri Bakanı Meral Akşener'in Gündem Dışı Konuşması”, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20,Cilt 21, Yasama Yılı 2, 60.Birleşim, 25.2.1997,s.142-143; “ Bursa Milletvekili Orhan Şen'in Ülkemize Göç Eden Bulgaristan ve Ahıska Türklerine İlişkin Gündem Dışı Konuşması ve Devlet Bakanı Abdülhaluk Çay'ın Cevabı”, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 21, Cilt:58 Yasama Yılı: 3, 80.Birleşim, 6 Nisan 2001, s 551

¹²⁴⁹ “1989-1994 yılları arasında zorunlu göçe tabi tutularak göçmen vizesiyle gelenler 2510 Sayılı İskan Kanunu uyarınca 257910 kişi vatandaşlığa alınmıştır.” **TBMM Tutanak Dergisi**, 66.Dönem, 2. Oturum, 26.2.2002, s.63.

Çifte Vatandaşlık için bakınız: Zeynep Kadirbeyoğlu, “ National Transnationalism: Dual Citizenship in Turkey”, Thomas Faist (Ed.),**Dual Citizenship in Europe: From Nationhood to Societal Integration** içinde (127–146), GBR: Ashgate Publishing, 2007.

gelmesini kolaylaştırarak Türkiye açısından önemli bir akraba devlet politikası aracı olmuştur.¹²⁵⁰

Vatandaşlık ve göç politikaları ile tek taraflı uygulamalar yanında Türklerin yaşadıkları yerlere yatırımlar yaparak göç engellenmeye çalışılmıştır. Örneğin, HÖH vasıtasıyla Türkiye'den Bulgaristan'a ekonomik yardımlar gitmiştir.¹²⁵¹ Ayrıca Türkiye'deki bazı firmaların Bulgaristan'da kağıt ve tekstil fabrikaları kurmaları Türklere istihdam olanakları sunması açısından önemlidir.¹²⁵²

2000'li yıllara gelindiğinde Türk azınlık açısından en önemli sorunlar, müftülük ve eğitim alanlarında yaşanmıştır. Bu sorunlar karşısında Türkiye'nin duyarsız kalmadığı görülmektedir. Azınlığın Türk kimliğini güçlendirmek üzere eğitim alanında önemli yardımlarda bulunmuştur. Sofya'daki Yüksek İslam Enstitüsü'nün masraflarının bir bölümü Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı'nca karşılanmaktadır.¹²⁵³ Bu okullar dışında 1993'ten itibaren değişik yüksek öğrenim kurumlarında eğitim görmek üzere azınlık öğrencileri Türkiye'ye gönderilmekte, eğitim masrafları da Milli Eğitim Bakanlığı tarafından karşılanmaktadır. Yılda yaklaşık 80 öğrenciye tanınan bu burs olanakları HÖH'e oy veren bölgelerden seçilmiştir. Ayrıca 1994'te BSP iktidarı döneminde azınlığın Türkçe eğitim görme hakkı elinden alınmış olduğu için Türkçe'nin yeniden okutulması için ulusal bilinci yüksek azınlık üyeleri yetiştirmek üzere bu yöntem seçilmiştir. Masrafları Türkiye'de karşılanmak üzere Türkçe öğretmenlerinin de Türkiye'de düzenlenen kurslara katılmasına destek verilmiş, ilkokullarda okutulacak ders kitapları da Türkiye Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanmıştır.¹²⁵⁴

Azınlığın din eğitimi konusunda da Türkiye'nin aktif bir rol oynadığını görmekteyiz. Azınlığın din alanındaki ihtiyaçlarının Türkiye tarafından karşılanmadığı dönemlerde devreye Arap ülkeleri ve örgütlerinin girdiğini gördüğü için azınlığın dini

¹²⁵⁰ Nurcan Özgür-Baklacioğlu, "Dual Citizenship, Extraterritorial Elections and National Policies: Turkish Dual Citizens in the Bulgarian-Turkish Political Sphere", Osamu Ieda (Ed.), **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde (319–358) Sapporo: Hokkaido University, Slavic Research Centre, 2006, s.354.

¹²⁵¹ Nurcan Özgür, **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**, İstanbul: Der Yayınları, 1999, s. 340–344. 1989–1996 yılları arasında ekonomik nedenlerden ötürü 200.000 civarında Türk'ün illegal yollardan Türkiye'ye göç ettiği bilinmektedir. Türkiye-Bulgaristan arasındaki gizli göç hakkında detaylı bilgi için: Nurcan Özgür, "1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri", Faruk Sönmezoglu (dr.), **Türk Dış Politikasının Analizi**, İstanbul: Der Yayınları, 2004, s.618.

¹²⁵² Sadi Özdemir, "Türkiye'den Bulgaristan'a Yatırım Akımı", **Hürriyet Online**, 08 Haziran 2001.

¹²⁵³ Bursa Milletvekili Kemal Demirel'in Balkanlardaki Soydaşlarımıza Yönelik Politikalara İlişkin Başbakan'dan Sorusu ve Devlet Bakanı Mehmet Aydın'ın Cevabı", **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:22, Cilt:109, Yasama Yılı:4, 53.Birleşim, 24 Ocak 2006, s. 174–176.

¹²⁵⁴ Ali Dayıoğlu, **Toplama Kampı'ndan Meclis'e, Bulgaristan'da Türk ve Müslüman Azınlığı**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2005, s. 397-401

liderleri ile yakın ilişki kurmuştur. Başmüftülük ile beraber çalışarak cami inşaatlarına destek vermek, Türkiye’de din adamlarına dini eğitim olanakları sağlamak gibi çeşitli olanaklar sunmaktadır.¹²⁵⁵

Ayrıca Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç edenlerin Türkiye’deki konumları da azınlık ve Türkiye ilişkilerinin önemli bir gündem maddesi olmuştur. Ankara Bulgaristan’la sosyal hizmet anlaşması yaparak 89 göçü ile Türkiye’ye gelen göçmenlerin emeklilik hakları ve sosyal güvencelerinin sağlanması için çeşitli girişimlerde bulunmuştur. Kısacası Türkiye-Bulgaristan ilişkileri ekonomi, siyasi ve askeri alanlarda gelişmeye devam ederken Türk azınlığa dair sorunlarda da tek taraflı veya Bulgaristan ile görüşme yoluyla işbirliği içinde çözüm bulmaya çalışmıştır.

2004 yılında NATO’ya ardından 2007 yılında da AB’ye üyeliği Bulgaristan ve Türkiye ilişkileri açısından da önemli bir dönemeci simgelemiştir. Böylece Soğuk Savaş’tan beri ayrı bloklarda yer alan iki ülke artık ortak bir Batı ittifakının üyeliğini paylaşmaya başlamıştır. Böylece Türk-Bulgar ilişkilerinde işbirliği daha güçlü bir zemine taşınmıştır.

2. Bulgaristan’da Milliyetçiliğin Yükselişi, Türk Azınlık ve Türkiye

Türkiye açısından Bulgaristan’ın Avrupa Birliği üyesi olması memnuniyet verici bir durum yaratmaktadır. AB üyeliğinin etkisi sadece belirli alanlarda reformların önünü açmasında değil, serbest piyasa ekonomisinin konsolide olması açısından sabit gelirlere olan etkisi nedeniyle de Bulgaristan’ın sosyo-ekonomik yapısında ve siyasi duruşunda önemli bir rol oynamıştır. Batı kurumları ile uyumlu, bu kurumların benimsediği ilkeleri içselleştiren bir komşu olması Türkiye açısından önem taşımaktadır.¹²⁵⁶ Bu çerçevede Ankara’nın Bulgaristan’ın AB ve NATO üyelik sürecine verdiği desteğin Balkanlar politikası ile uyumlu olduğunu ifade etmek mümkündür.

Ankara’nın Balkanlar politikası bölgesel sahiplenme ve kapsayıcılık olarak ifade edilebilecek iki temel prensibe ve bu prensiplerin şekillendirdiği hedeflere dayanmaktadır. Bu hedefler ise herkes için güvenlik, üst düzey siyasi diyalog, karşılıklı ekonomik bağımlılık yaratma, çok etnili ve çok kültürlü toplumsal yapıların muhafaza

¹²⁵⁵ Ibid, s. 466

¹²⁵⁶ Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi’nde Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010.

edilmesi şeklinde özetlenebilir.¹²⁵⁷ Bu hedeflere ulaşmanın en temel yolu da Balkan ülkelerinin Avrupa Konseyi, Avrupa Birliği gibi çeşitli Batı kuruluşları ile bütünleşmesinin desteklenmesidir. Türkiye nasıl bir Balkanlar görmek istediğini şu şekilde ifade etmektedir: “Avrupa’nın ayrılmayan parçası, refah, enerji nakil hatlarının da istikrarlı ve böylece güvenli bir ortamda pazarlara ulaştırılması, başka bir deyişle bölgesel istikrar unsurlarının uluslararası güvenliğin korunması konusunda önemli bir rol oynaması. Balkan ülkelerinin birbirlerinin egemenliklerine, toprak bütünlüklerine, bölgesel barış ve istikrara katkı sağlayan birer aktör olarak bölgede varlıklarını devam ettirmelerinin sağlanmasıdır”.¹²⁵⁸ Bu amaçlar göz önünde tutulduğunda Ankara’ya göre Bulgaristan’da yaşayan Türk azınlığa yönelik politikalar da bu güvenlik ve istikrar arayışlarını zedelemeyecek şekilde, Bulgaristan’ın toprak bütünlüğü ve egemenliğine saygı çerçevesinde oluşturulmaya devam etmektedir.¹²⁵⁹ Bu bağlamda Ankara’nın HÖH’e destek vermeye devam ettiğini, çeşitli göçmen dernekleri ve sivil toplum kuruluşları aracılığıyla azınlığın sorunlarına çözüm üretmeye çalıştığını görmekteyiz.

Bulgaristan’ın AB üyesi olması Türkiye ile ilişkilerinde 2007 yılından itibaren yeni bir dönemi başlatmıştır. Soğuk Savaş’ın sona erdiği ilk yıllarda Türkiye’den algılanan tehdit nedeniyle yaşanan korku yerini Türkiye ile ilişkilerinde AB üyeliğini kullanabileceği bir güç unsuruna bırakmıştır. 2005 ve 2009 seçimlerinde milliyetçi partilerin oy potansiyellerini arttırmaları da Türk karşıtlığı söylemleri güçlendirmiştir. Azınlığın ekonomik sorunları da bu tabloya eklendiğinde hem göç eğilimlerini arttırması bakımından hem de Bulgaristan’daki Türklerin kazanımlarına tehdit oluşturması nedeniyle Türkiye’nin azınlığın sorunlarına öncelik verdiğini görmekteyiz.

Türkiye açısından bugün Bulgaristan’daki Türklerin en önemli sorunları ekonomik yaşamla ilgilidir. Emeklilik hakları, siyasi süreçlere katılımları, kentsel ve kırsal kesimde yaşayanların koşulları, yaşadıkları bölgelere yatırım yapılmaması, sahip oldukları sosyal haklar, azınlık üyelerinin kendi aralarında birlik oluşturamaması, başka bir deyişle tam bir siyasi çatı altında toplanmamaları Ankara’dan bakıldığında azınlığın temel sorunları olarak değerlendirilmektedir.¹²⁶⁰ Ayrıca bugün iktidarda olan GERB

¹²⁵⁷ Ibid.

¹²⁵⁸ Ibid.

¹²⁵⁹ Ibid.

¹²⁶⁰ Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi’nde Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası’nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010.

veya mecliste olan ATAKA partisinin azınlık hakları konusunda gösterdiği çekincelere ya da azınlığın sorunlarına karşı kayıtsız kalması, milliyetçiliğin yükselişe geçmesi gibi birtakım sorunlarda HÖH'ün seçmen kitlesinin desteğini kaybetmesinin önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir.¹²⁶¹ Bu sorunların çözümü bakımından son yıllarda HÖH partisinin yetersiz kaldığı belirtilmektedir. Ancak Ankara'ya göre HÖH, Bulgaristan'daki Türklerin tarihi bakımından bir kilometre taşıdır. HÖH'ün işlevinden memnuniyet onların diğer “dış Türk” gruplara bir model olarak sunulmasında da görülmektedir.¹²⁶² Bu nedenle Ankara'ya göre parti siyasi yaşamda yerini muhafaza etmelidir. Son yıllarda partinin yöneticilerinin adlarının yolsuzluklarla anılması önemli bir sorun olarak değerlendirilmektedir. Bu anlamda eksikliklerini gidermesi için “siyasi nadasa bırakılması” gerekmektedir.¹²⁶³ Dışişleri'nin HÖH'ün Bulgaristan siyasi yaşamındaki rolünden memnun olduğu ancak partinin azınlığın sorunlarına çözüm üretmesi konusunda son yıllarda bazı endişeler taşıdığı ve bu nedenle de partinin yönetim kadrosunun değişmesinin zamanı geldiğini düşündüğü görülmektedir.¹²⁶⁴

Bu dönemde Türkiye'nin izlediği politikada ortaya çıkan bir diğer yeni parametre de, Bulgaristan'daki Türklerin Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne üyeliği sürecinde ihtiyaç duyduğu lobi desteğine sağlayacakları katkılardır. 10 Mayıs 2006'da ATAKA partisinin Bulgar meclisine getirdiği “Ermeni soykırımını tanıma” önerisi tartışmalarında HÖH desteği ile Türkiye aleyhine bir karar çıkmamıştır.¹²⁶⁵ Türkiye'nin AB üyeliğinin referanduma götürülmesi tartışmalarında da HÖH desteği ile referandum tarihinin belirlenmemesi yönünde bir karar alınmıştır.¹²⁶⁶

Türkiye resmi söylem düzeyinde HÖH'e manevi olarak destek verdiğini belirtse de özellikle 2001'den itibaren Türkiye'deki göçmen dernekleri ile birlikte hareket ederek HÖH'e destek sağlamak üzere çifte vatandaşların oy kullanmalarına imkân sağlamıştır.¹²⁶⁷ 2001'de Türkiye'de kullanılan oy oranı 36.000 civarında iken bu

¹²⁶¹ Ibid.

¹²⁶² Fikret Bila, “Yeni Türkmen Politikası Oluşturdu”, **Milliyet**, 21 Mart 2005.

¹²⁶³ Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi'nde Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010.

¹²⁶⁴ Ibid.

¹²⁶⁵ Hasibe Özdal, “Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde Ermeni Unsuru”, **USAK Stratejik Gündem**, 31 Mart 2008. www.usakgundem.com (Erişim: 10.02.2010)

¹²⁶⁶ “Muzaffer Vatansever, “GERB İktidar Olmanın Sorumluluğunu Yerine Getirdi”, Selime Hasan Rida (hızl.), **USAK Stratejik Gündem**, 23 Ekim 2010, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1768> (Erişim: 8 Şubat 2011).

¹²⁶⁷ Ayşe Parla ve Didem Daniş, “Irak ve Bulgaristan Türkleri: Göçmen, Dernek ve Devlet”, **Toplum ve Bilim**, Sayı 14, (2009),s.153.

sayı 2005'te 43.600'e ulaşmıştır.¹²⁶⁸ ATAKA ve GERB gibi milliyetçi partilerin güç kazanması Türkiye'nin azınlığa daha fazla destek vermesine neden olmaktadır.

Ankara derneklerin dış politikanın yürütülmesine sağladıkları katkı bağlamında göçmenlerin vatandaşlık, emeklilik hakları gibi çeşitli konular yanında, Bulgaristan'a geri dönen Türk azınlığın da içinde bulunduğu koşullardan, sorunlarından haberdar olunmasını sağlamak açısından önemli işlevler gördüklerini düşünmektedir.¹²⁶⁹ Dernekler dışında devletin resmi kurumları bakımından da TİKA ve "Yurtdışı Türkler Başkanlığı" gibi çeşitli kurumların kullanılan politika araçlarını çeşitlendirdiğini söyleyebiliriz.

TİKA'nın Bulgaristan'daki faaliyetleri oldukça sınırlıdır, çünkü TİKA ofisinin açılması konusunda Bulgaristan makamları ile birtakım teknik konular nedeniyle anlaşma sağlanamamıştır.¹²⁷⁰ Fakat koordinasyon ofisinin açılmaması TİKA bünyesinde proje yürütülmesine engel teşkil etmemektedir. Örneğin TİKA, Bulgaristan'daki Türklerin yoğun olarak yaşadığı bölgelerde cami restorasyonu gibi kültürel projeler gerçekleştirmektedir.¹²⁷¹ AB katılım öncesi yardım aracı çerçevesinde "sınır ötesi işbirliği programı" ile sınır bölgelerinde ekonomik ve kültürel işbirliğini güçlendiren projelerin devam ettiği görülmektedir.¹²⁷²

TİKA yanında Diyanet İşleri Başkanlığı vasıtasıyla da azınlığın din alanında yaşadığı yeni sorunlara destek sağlanmaktadır. Din hizmetleri, eğitim hizmetleri, araç-gereç yardımı, malzeme yardımı, insani yardımlar, yatırım hizmetleri, yayın hizmetleri ve Başmüftülük kurumuna finansal yardım gibi çeşitli alanlarda Diyanet İşleri Başkanlığı'nın aktif bir şekilde rol aldığı görmektedir.¹²⁷³ Bu kurumlar dışında Kültür Bakanlığı tarafından da kültürel faaliyet gösteren dernek ve vakıflara, azınlığın çıkardığı

¹²⁶⁸ Dayıoğlu, s. 452-453.

¹²⁶⁹ Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi'nde Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Diplomat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 29.05.2010.

¹²⁷⁰ TİKA'da Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Bürokrat ile "Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler" Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010.

¹²⁷¹ "Devlet Bakanı Faruk Çelik'ten Bulgaristan'a Ziyaret", **TİKA Bülten**, 29 Temmuz 2010, http://www.tika.gov.tr/tr/Icerik_Detay_ASP?Icerik=1440 (Erişim: 15 Mart 2011).

¹²⁷² Avrupa Birliği tarafından başlatılan ve finanse edilen Sınırötesi İşbirliği Programı, Orta ve Doğu Avrupa'nın sınır bölgeleri ile AB'nin diğer aday ülkelerle bitişik bölgelerinde sınırötesi işbirliğini geliştirmeyi hedeflemektedir. Söz konusu program, Türkiye ve Bulgaristan sınır bölgesinde yaşam düzeyini artırma amacıyla ortak çalışma prensibine dayanmaktadır. Ayrıntılı Bilgi İçin Bakınız: **TİKA Sınırötesi İşbirliği Programı**, <http://soi.tika.gov.tr/fmIcerikGoster.aspx?GENEL=16&ALT=14&ALTKONU=29>, Devlet Planlama Teşkilatı, "Türkiye- Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı", http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbp/Programlar/CBC_bilgi.html (Erişim: 22 Temmuz 2009).

¹²⁷³ "Bursa Milletvekili Kemal Demirel'in Balkanlardaki Soydaşlarımıza Yönelik Politikalara İlişkin Başbakanın Sorusu ve Devlet Bakanı Mehmet Aydın'ın Cevabı", **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem:22, Cilt:109, Yasama Yılı:4, 53.Birleşim, 24 Ocak 2006, s. 174-176.

gazete ve dergilere destek sağlanmaktadır.¹²⁷⁴ Devlet kurumlarının sağladığı maddi yardımlar yanında göçmen derneklerinin de projelerinin desteklenmesi yoluyla da azınlığın kültürel kimliklerini korumaları hedeflenmektedir. Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türk azınlık politikasını oluşturması ve uygulaması aşamasında farklı kurumların rol alması kimi diplomatlara göre çok parçalı bir yapı oluşturması açısından dezavantaj sağlaması yerine aslında avantaj sağlamaktadır. Ancak bu durum Bakanlığın tüm bu parçalı yapıyı tek elden koordine etmesi ile işlev görür.¹²⁷⁵

Sonuç olarak Türkiye-Bulgaristan ilişkileri son onyılıda karşılıklı üst düzey ziyaretlerin artması ve gelişen ekonomik işbirliği neticesinde olumlu bir seyir izlemektedir. Gündemde yer alan konular Türkiye'nin AB üyelik süreci, enerji alanında işbirliği ve Türk karşıtlığı söylemleri ile yükselişe geçen milliyetçi çevrelerin Türk azınlık üzerindeki etkisidir. Bulgaristan'ın siyasi hayatında etkili olmaya başlayan GERB ve ATAKA gibi milliyetçi partiler Türkiye'nin son yıllarda Balkanlar'da izlediği aktif politikadan da endişe duymaktadırlar. Özellikle Ankara'nın Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu'nun öne sürdüğü “stratejik derinlik” kavramı çerçevesinde Balkanlar'da tarihi ve kültürel bağları ön plana çıkaran politikası bazı çevreler tarafından “yeni Osmanlılık” olarak değerlendirilmektedir.¹²⁷⁶ Bulgar toplumsal hafızasında güçlü bir yere sahip olan “Osmanlı esareti” metaforu bu dönemde milliyetçi çevreler tarafından Türkiye'nin yayılmacı bir politika izlediğine dönük propagandalara neden olmaktadır. Bazı görüşlere göre Bulgaristan, Türkiye'nin güç kapasitesini arttırmamasından rahatsızlık duymakta ve bu nedenle AB üyelik süreci gibi Türkiye açısından önem taşıyan konularda kendi AB üyeliğini kullanarak avantaj sağlamaya çalışmaktadır.¹²⁷⁷ Bulgaristan toplumunda var olan önyargıları da harekete geçirerek HÖH'ün ve Türk azınlığın, Türkiye'nin “beşinci kolu” olarak hareket ettiğini ileri sürmektedir. Dolayısıyla, her ne kadar ilişkilerde son yıllarda artan ziyaretlerde de görüldüğü gibi olumlu ilişkiler yaşansa da¹²⁷⁸ Bulgaristan'daki Türk azınlığın

¹²⁷⁴ Ibid, s. 164.

¹²⁷⁵ Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi'nde Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010.

¹²⁷⁶ “ Is There a Davutoğlu Impact on Turkish-Bulgarian Relations”, Muzaffer Vatanser'in Plamen Ralchev ile Mülakatı, **Journal of Turkish Weekly**, 5 Ocak 2011, www.turkishweeklynet/print.asp?type=1&id=110970 (Erişim : 23 Ocak 2011)

¹²⁷⁷ Ömer E.Lütem, “Bulgaristan'ın Tazminat Talebi”, **Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Bülten**, 7 Ocak 2010, www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=301 (Erişim: 10 Şubat 2011) ve Yana Bührer Tavanier, “ Otoman Past Dogs Sofia-Ankara Relations”, *Balkan Insight*, 22 December 2010, <http://www.balkaninsight.com/en/article/ottoman-past-dogs-sofia-ankara-relations> (Erişim: 12 Nisan 2011).

¹²⁷⁸ “Bulgaristan ile Türkiye Arasında Siyasi İlişkiler”, **BG-Türk Haber Ajansı**, 06 Temmuz 2004

konumundaki gelişmeler iki ülke ilişkilerinin üzerinde “demoklesin kılıcı” gibi durmaktadır.¹²⁷⁹

C. Değerlendirme

Soğuk Savaş sonrasında Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türkler ile ilişkilerinde uyguladığı politikalar Sabanadze'nin milliyetçi, jeopolitik ve normatif olarak kategorize ettiği akraba devlet politikalarının tümünden izler taşımaktadır. Bu dönemde Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve buna bağlı olarak azınlığın yaşam koşullarında meydana gelen gelişmeler Türkiye'nin izlediği politikalara en fazla etki eden faktörler olmuştur.

Soğuk Savaş'ın sona ermesi Bulgaristan'da demokrasiye geçiş sürecini başlatmış, bu da Türk azınlığın yaşam koşullarında olumlu gelişmeler yaratmıştır. Öyle ki 1980'lerde Belene Kampı'na sürülen Türk azınlık, 2000'lere gelindiğinde iktidar ortağı olabilmıştır. Bunda Türk azınlığın birlik içinde hareket ederek taleplerini azınlık bilinci içinde dile getirme başarısını göstermeleri kadar akraba devlet olarak Türkiye'nin de bu süreçte mütecaviz politikalar yerine ihtiyatlı bir yaklaşım sergilemesinin payı büyüktür. Örneğin, Soğuk Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında Bulgaristan ile ilişkilerinde sahip olduğu güç avantajını azınlıkları Truva atı olarak istikrarsızlık yaratmak üzere kullanmamıştır. Aksine Bulgaristan'ın Batı kurumları ile bütünleşmesini desteklemiş, bu durumun Türk azınlığın da yaşam koşullarına olumlu yansıtacağını düşünmüştür. Türkiye'nin dış politika önceliği Bulgaristan'da geçiş sürecinde Balkanlar coğrafyasında tanık olunan etnik çatışmaların benzerlerinin yaşanmaması ve böylece istikrarın korunması olmuştur. Fakat bu ihtiyatlı yaklaşım Ankara'nın azınlığı unuttuğu anlamına gelmemektedir.

Soğuk Savaş döneminde izlediği politikaların devamı olarak azınlığın Türk kimliklerini açıkça ifade etmeleri konusunda desteği sürmektedir. Örneğin, bu dönemde de azınlıklar “soydaş” olarak nitelendirilmiş, 89 sonrası devam eden göç sürecinde “*Türkiye, kendisine uzanan eli, hele bu el soydaşının eli ise hiçbir zaman boş çevirmemiştir. Nitekim yıllarca bu insanlara kucak açmıştır, açmaya da devam edecektir, çünkü bu insanların sığınacağı başka da bir çatı, başka da bir yurt*

¹²⁷⁹ Dışişleri Bakanlığı Balkan Dairesi'nde Görevli İsminin Açıklanmasını İstemeyen Bir Diplomat ile “Türk Dış Politikası'nda Dış Türkler” Konulu Mülakat Notları, Ankara, 28 Mayıs 2010.

yoktur”¹²⁸⁰ ya da “özbeöz kardeşlerimiz, soydaşlarımız bizim bir parçamızdır; onların sıkıntıları bizim de sıkıntılarımızdır... Onlara sahip çıkmak, bizim ulvi vazifemiz ve tarihin bize yüklediği mukaddes bir görevdir”¹²⁸¹ şeklinde söylemler benimsenmiştir. Ayrıca bu dönemde azınlık ile ilişkilerinde kullandığı dış politika araçları da çeşitlenmiştir. TİKA, Diyanet İşleri Başkanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı, Kültür Bakanlığı gibi devlet kurumlarının sağladığı kültürel ve ekonomik destek yanında belediyeler gibi yerel yönetimler arasında da işbirliği projeleri artmaktadır. Ancak her ne kadar söylem düzeyinde azınlığa kucak açmaya devam edileceği ifade edilse de ekonomik gücün yetersizliği ve Bulgaristan’daki Türklerin göç etme eğilimlerinin artmasıyla sınır bölgelerinin güvenliğinin de tehlikeye girmesinden duyulan endişe pratikte azınlığın göç etmelerini engellemeye yönelik tedbirlerin alınmasını gerektirmiştir. Vize uygulaması ve çifte vatandaşlık hakkı tanıma gibi politikalar azınlığın yaşadığı yerlerde kalmalarına dönük söylemlerini güçlendiren önemli araçlar olmuştur.

Böyle bir politika, Türkiye’nin insani unsurları dikkate alan bir politikadan ziyade çıkar odaklı bir yaklaşım sergilediği eleştirilerine neden olmuştur.¹²⁸² Azınlığın yaşadığı yerlerde siyasi yaşama katılan birer aktör olmasının arzulanması ve HÖH’ün de bu doğrultuda desteklenmesinin asıl nedeninin Türkiye’nin azınlığı AB üyelik sürecinde lobi faaliyeti yürütecek bir güç unsuru olarak kullanmak istediği şeklinde yorumlar yapılmaktadır. Bu bağlamda HÖH’ün Bulgaristan ile ilişkilerin geliştirilmesinde olumlu bir işlev görmesi ve “Ermeni soykırımı” yasa tasarısında görüldüğü gibi Türkiye aleyhine alınabilecek kararları engellemesi bu çerçevede değerlendirilmektedir.

Kısacası, Türkiye’nin “dış Türkler” politikasında süreklilik sağlayan temel niteliklerin Soğuk Savaş sonrasında Bulgaristan’da yaşayan Türklere yönelik politikasında etkili olduğunu görmekteyiz. Türk-Bulgar ilişkilerinde egemenlik sorunlarının ve karşılıklılık aranmasına neden olacak Türkiye’de yaşayan önemli bir oranda Bulgar kökenli azınlığın olmaması, Soğuk Savaş’ın sona ermesi gibi dış

¹²⁸⁰ “ Bursa Milletvekili Orhan Şen’in Ülkemize Göç Eden Bulgaristan ve Ahıska Türklerine İlişkin Gündem Dışı Konuşması ve Devlet Bakanı Abdülhaluk Çay’ın Cevabı”, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 21, Cilt:58 Yasama Yılı: 3, 80.Birleşim, 6 Nisan 2001, s 551.

¹²⁸¹ “İçişleri Bakanı Meral Akşener’in Gündem dışı Konuşması”, **TBMM Tutanak Dergisi**, Dönem 20,Cilt 21, Yasama Yılı 2, 60.Birleşim, 25 Şubat 1997,s.142–143.

¹²⁸² Haykaram Nahapetyan, “ The Turks of Bulgaria: The 5 th Column of Ankara”, **21 st Century**, No:1, (2007), s. 40.

faktörlerin Türkiye'nin izlediği politikalara etki etmesini kolaylaştırmaktadır. İncelediğimiz dönemde bu faktörlerin etkisi altında ve süreklilik ilkelerinin ışığında Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklere ilgisini arttırdığını söyleyebiliriz; ama görüldüğü gibi bu tutum Türkiye'nin amaçlarında ve bu çerçevede belirlediği araçlarda bir değişimi ifade etmemekte, sadece dış politika araçlarının çeşitlenmesi anlamına gelmektedir.

V.KARŞILAŞTIRMA VE SONUÇ

Araştırmamızda değerlendirdiğimiz zaman dilimleri içinde “dış Türklerin” resmi söylemde en fazla gündeme getirildiği, onlara yönelik ilginin resmi kurumlarda vücut bulduğu dönem Soğuk Savaş sonrasıdır. Fakat söylem düzeyinde ortaya çıkan ve TİKA, “Dış Türklere Sorumlu Devlet Bakanlığı”, “Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı” gibi kurumlara yansıyan bu ilgi Türkiye'nin dış politikasına bir değişim olarak yansımamıştır. Siyasi elitlerin zihinlerinde “Adriyatik'ten Çin Seddi'ne Bir Türk Dünyası” algısı oluşması heyecan yaratsa da Dışişleri Bakanlığı “dış Türklere” ihtiyatlı yaklaşımını korumuştur. Örneğin “Dış Türkler Bakanlığı”nın Dışişleri'nin girişimleri ile kurulmadığı belirtilmektedir.¹²⁸³

Ankara'nın “dış Türklerle” ilgili temel hedefi bu dönemde de göç etmelerini önleyerek yaşadıkları yerlerde Türk kimliklerini koruyarak varlıklarını sürdürmelerini sağlamaktır. Ancak Soğuk Savaş sonrası bölgesel dinamiklerde meydana gelen değişimler, mevcut statükonun sürdürülmesi için daha aktif bir politika izlenmesini gerekli kılmıştır. Bu bağlamda ekonomik, kültürel araçların çeşitlenmesi, eğitim olanaklarının sunulması, azınlıkların yaşadıkları yerlere yatırım yapılması, üst düzey ziyaretler ve söylemleri güçlendirmesi mevcut hedefleri koruma adına atılan aktif politikaların adımları olarak değerlendirilebilir. Böylece Soğuk Savaş'ın “dış Türklerle” arasına koyduğu algısal sınırları da ortadan kaldırmak üzere, değişen koşulların etkisi altında ortaya çıkan fırsatları değerlendirerek onlarla arasındaki kültürel ve siyasi bağları yeniden güçlendirmeye çalışmıştır.

¹²⁸³ Yüksel Taşkın, “Milliyetçi Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Kimliğini Türk Dünyası Ölçeğinde Yeniden Tanımlama Çabaları ve Dış Politika Gündemine Etkileri”, **Sivil Toplum ve Dış Politika**, Semra C. Mazlum ve Erhan Doğan (drl.), İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006,s.191.

Fakat “dış Türklere” yönelik çeşitlenen politika araçları onları ne zaman hatırlayıp unuttur sorusuna verilen yanıtlarda karşımıza Soğuk Savaş öncesi dönemlere kıyasla değişik bir tablo çıkarmamaktadır.

Bu dönemde “dış Türklerin” ne zaman hatırlandığına baktığımızda şöyle bir resim sunabiliriz:

a) Azınlıklar kriz yaşadıklarında dış politika uygulayıcılarının dikkatini çekmektedir.

Soğuk Savaş sonrası süreçte Bulgaristan’daki Türkler, Irak Türkmenleri ve Batı Trakya Türkleri yaşam koşulları açısından dönüşüm yaşamışlardır. Bulgaristan’daki Türkler asimilasyon politikası karşısında kimliklerini koruma mücadelesi verdikleri bir dönemden kurdukları siyasi parti ile parlamentoda temsil olanağına sahip oldukları bir konuma ulaşmışlardır. Irak Türkmenleri de 2003 sonrası dönemde mecliste temsil edilebilmişler, çeşitli anayasal haklara kavuşmuşlardır. Batı Trakya Türkleri ise temsil bakımından baraj nedeniyle kendi partileri ile temsil edilemeseler de çeşitli dernekler ve kurumlar vasıtasıyla Türk kimliklerini sürdürmekte, uluslararası kuruluşların desteğini sağlamaktadırlar. Her üç grubun da bu dönemde kimliklerini koruma ve haklarını elde etme konusunda daha bilinçli hareket ettiğini belirtmek mümkündür. Ancak bu olumlu gelişmeler yanında çeşitli sorunlarını korumuşlar ve karşılaştıkları kriz dönemlerinde de Türkiye’den müdahale beklentisini sürdürmüşlerdir. Türkiye de onların sorunlarına duyarsız kalmamıştır. Bu bölümde değerlendirdiğimiz gibi Yunanistan’da Sadık Ahmet davalarına ve müftü seçimleri konusuna destek vermiş, Bulgaristan’da Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi’nin(HÖH) parlamento seçimlerine katılması engellendiğinde müdahalede bulunmuş, Irak Türkmenleri örneğinde Saddam sonrası süreçte Kerkük’te olduğu gibi yaşanan çeşitli krizlerde tepkisini dile getirmiştir.

b) Azınlıklar diplomatik müdahale için hukuki zemin güçlü olduğunda hatırlanır.

Bu dönemde de Türkiye’nin “dış Türkler” ile ilişkisinde yaşadıkları devletlerin içişlerine karışmama prensibine hassasiyet göstermeye devam ettiğini belirtmemiz mümkündür. Bu bağlamda Türkiye’nin diplomatik girişim yaparak “dış Türklere” duyarlılığını dış politikaya yansıtması “dış Türklerin” yaşadığı devlet ile

arasında onlar ile ilgili bir antlaşma olduğunda ya da müdahalesi için hukuki zemini güçlü olduğunda daha görünürdür.

Bu çerçevede Lozan Antlaşması nedeniyle Batı Trakya Türkleri'nin karşılaştıkları sorunlarda tepkisini diğer gruplar için yaptığı müdahalelere nazaran daha fazla ortaya koyabilmiştir. Müftü seçimleri, azınlığın eğitim hakları gibi birçok konuda Dışişleri Bakanlığı'nın yaptığı açıklamalarda Ankara'nın Atina'yı Lozan Antlaşması'ndan kaynaklanan yükümlülükleri yerine getirmeye davet ettiğini görürüz. Fakat Irak Türkmenleri örneğinde gördüğümüz gibi ikili ilişkilerde müdahale için bir antlaşmaya dayalı hukuki zemin olmadan da diplomatik girişimler yaparak akraba devlet rolünü üstlenmiştir. Buna neden olan da kendi güvenliğine algıladığı tehditler ve bu çerçevede “dış Türklerin” konumudur.

c) Türkiye kendi güvenliğine tehdit algıladığında azınlıkları hatırlar.

Soğuk Savaş sonrası dönemde de ikili ilişkilerde güç ve güvenlik elde etme kaygıları ekseninde “dış Türklerin” dış politika gündemine taşındığını belirtebiliriz. Türkiye’de yaşayan azınlıkların sorunları konusunda uluslararası kurumların eleştirilerine uğradığında AB üyesi ülkelerde yaşayan azınlıklar gündeme getirilmektedir. Ayrıca “dış Türklerin” içinde Türkiye'nin izlediği politikalara farklı sesler çıkmaya başladığında onları birarada tutabilmek üzere politika araçlarını çeşitlendirerek aktif bir rol oynamaktadır.

Daha önce ayrıntılandığımız gibi Türkiye'nin Avrupa Birliği üyeliği sürecinde azınlıklar konusunda uğradığı eleştiriler karşısında AB üyesi Yunanistan'da Batı Trakya Türkleri'nin yaşadığı sıkıntılar dile getirilmektedir. Bunun en somut örneği de Heybeliada Ruhban Okulu'nun açılması gündeme geldiğinde Ankara'nın da Batı Trakya'daki müftü seçimindeki sorunları dile getirmesidir. Keza Türkiye'deki Kürt sorunu da Irak Türkmenleri'nin bu dönem daha fazla dış politika gündemine taşınmasında etkili olmuştur. Irak'ta meydana gelen gelişmelerin bağımsız bir Kürt devleti oluşumuna gitmesinden duyduğu endişe ve bu bağlamda toprak bütünlüğüne algıladığı tehdit Kerkük gibi konularda Türkmenlerin Kürtler karşısında güçlendirilmesi için aktif politikalar takip edilmesini sağlamıştır.

Bu çerçevede değerlendirebileceğimiz bir diğer konu da “dış Türklerin” Türkiye'nin yaşadıkları ülke ile ilişkilerinde izlediği politikalara zarar verecek

oluşumlar içinde olduğu zaman gündeme getirilmeleridir. “Dış Türklere” yaşadıkları ülkeler içinde sorunlarına çözüm aramaları gerektiği mesajı verilirken, bu politikayı benimseyen siyasi gruplara destek verilmiştir. Örneğin “dış Türk” gruplarından hiçbiri içinde ayrılıkçılığı savunan kesimlere destek vermemiştir. Batı Trakya Türkleri örneğinde gördüğümüz gibi Azınlık Danışma Kurulu desteklenmekte, Türkiye’nin görüşlerine muhalif kesimlere Türkiye’ye girişlerinde vize vermeyi zorlaştıran kara liste uygulaması yapıldığı bile iddia edilmektedir. Bulgaristan’da Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi’ne (HÖH) destek verilmekte, bu parti karşısında ayrılıkçı projelere sahip Türk Demokrasi Partisi gibi oluşumlar ilgi görmemektedir. Irak örneğine baktığımızda ise Irak Türkmen Cephesi, Kürtlerin desteklediği Türkmen partiler, Türkmenlerin bazı kesimlerinin desteklediği silahlı mücadeleyi savunan partiler karşısında güçlendirilmektedir. Böylece Türkiye’deki ayrılıkçı Kürt hareketlerin “dış Türklerin” yaşadıkları ülkeler tarafından kendisine karşı bir koz olarak kullanılmasını da önlemek istemektedir.

Tüm bu koşullar “dış Türklere” duyarlılığın dış politikaya yansımalarına etki etse de Ankara’nın bazı durumlarda da onları hatırlamadığı ya da dış politika gündemine taşımadığı görülmektedir.

a) *“Dış Türklerin” yaşadıkları devlet ile ikili ilişkilerinde ekonomik ve siyasi açılardan işbirliği yapılıyorsa, sorunları gündeme getirilmez ya da ikincil planda kalır.*

Bulgaristan’da yaşayan Türklerin 89 göçü nedeniyle karşı karşıya kaldıkları emeklilik, sosyal haklar gibi sorunların aradan uzun bir zaman geçmesine rağmen bir antlaşma çerçevesinde çözüme kavuşmaması Türkiye-Bulgaristan ilişkilerinde ekonomik ve siyasi ilişkilerdeki işbirliğinin gölgesi altında kalmıştır. Yunanistan ile ilişkilerin gündemindeki Kıbrıs ve Ege Denizi’ne ilişkin egemenlik sorunlarının mevcudiyeti azınlığın sorunlarına çözüm bulmak üzere somut adımlar atılmasını öncelikli bir konu haline getirememektedir. Irak Türkmenleri örneğine baktığımızda ise gerek Bölgesel Kürt Yönetimi ile ilişkiler, gerekse de Irak hükümeti ile ilişkiler işbirliği çerçevesinde ilerledikçe Türkmenleri korumak üzere benimsenen katı söylemlerden uzaklaşıldığı görülmektedir.

Dolayısıyla Soğuk Savaş sonrası dönemde de azınlık gruplarının niteliklerinden kaynaklanan faktörler, yaşadıkları ülkeler ile ikili ilişkilerin gündeminde öne çıkan sorunlar, Kürt sorunu gibi kendi iç dinamiklerinden ve uluslararası/bölgesel dinamiklerde meydana gelen gelişmelerden kaynaklanan faktörler Ankara'nın "dış Türklere" olan ilgisinin neden ve nasıl dış politikaya etki ettiğini belirlemektedir.

Bu bağlamda "dış Türklere" yaklaşımında kendi çıkarlarına öncelik vermesi normatif politikalar yerine milliyetçi unsurlar barındıran jeopolitik yaklaşımı öne çıkaran akraba devlet politikaları izlemesine neden olmaktadır.

SONUÇ

Bir devlet sınırları dışında yaşayan başka bir devletin vatandaşlığına sahip azınlık grupları ile neden, hangi koşullarda ve nasıl ilgilenir? Bu araştırma “dış azınlıklar” ve “akraba devlet” kavramları çerçevesinde öncelikle bu sorulara yanıt aramıştır. Rogers Brubaker’dan ilham alarak, bir devletin akraba devlet rolü üstlenmesine etki eden, azınlıkların niteliklerinden kaynaklanan faktörler, dış azınlıkların yaşadıkları ülke ile ikili ilişkilerinden kaynaklanan faktörler, kendi iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler, uluslararası/bölgesel dinamiklerden kaynaklanan faktörler olmak üzere dört seviyede gruplandırılan faktörler belirlemiştir. Bu faktörler etkisinde devletlerin bazen güç ve güvenlik kaygılarını ön planda tutarak “araçsal”; bazen ise “duygusal” nedenlerle azınlıklara yaklaştıklarını ve bu çerçevede de milliyetçi, jeopolitik ve normatif olmak üzere üç kategoride politikalar izlediğini başka bir deyişle devletlerin sadece bir kategoride değerlendirilen nedenlere dayalı olarak hareket etmediğinin altını çizmiştir. Bu nedenle uluslararası ilişkiler kuramlarından realizm ve konstrüktivist yaklaşımı birlikte değerlendirmenin daha açıklayıcı bir analiz çerçevesi oluşturduğunu göstermiştir.

İkinci olarak araştırma bu kavramsal ve kuramsal çerçeveye ışığında, Osmanlı İmparatorluğu’nun dağılması sonrası sınır komşularında önemli oranda dış azınlık grubuna sahip olan Türkiye’nin bu grupları dış politikasında hangi koşullarda, neden ve nasıl “hatırladığını” ve hangi koşullarda, neden “unuttuğunu” değerlendirmiştir. Bulgaristan’daki Türkler, Batı Trakya’daki Türkler ve Irak Türkmenleri’ni ifade etmek üzere “dış Türkler” kavramının daha uygun olduğunu belirterek hem ulusal kimliğinin etnik bir zeminde tanımlanan Türklük algısı etrafında bu gruplarla paylaşılan etnik bağın, hem de çıkarlarının Türkiye’nin akraba devlet rolünü üstlenmesine zemin hazırladığını göstermiştir. Ancak “dış Türklere” duyarlılığın dış politikaya yansımalarının sınırlarını dış politika anlayışının çizdiğini, böylece Ankara’nın kendi güvenliğini ön planda tutan bir yaklaşım ile bu rolü belirli koşullar altında ihtiyatla yüklendiğini ortaya koymuştur.

“Dış Türklere” ilginin dış politikaya yansımada kimi görüşler “duygusal yük” olarak nitelendirilen onlarla paylaşılan ortak kimlik, tarihi miras ve coğrafi

yakınlığın etkisi olduğunu vurgularken, kimi görüşler ise bu ilginin kaynağında güç ve güvenlik kazanma isteğinin olduğunu belirtmektedirler.

Dışişleri Bakanlığı bürokratlarının görüşlerini ve siyasilerin söylemleri analiz edildiğinde Osmanlı İmparatorluğu eski tebaası olan bu gruplarla paylaşılan ortak kimlik, tarihi miras ve coğrafi yakınlık onların haklarını korumak ve Türk kimliklerini sürdürmelerine destek vermek için sorumluluk taşımalarına neden olmaktadır. Bu yaklaşımın izleri ele aldığımız dönemler boyunca devletin resmi söylemlerinde bu grupların “soydaş” olarak nitelendirilmelerinde ve bazı dış politika pratiklerinde görülmektedir.

Örneğin Ankara, Osmanlı millet sisteminin etkisiyle din temelinde kendilerini tanımlayan bu gruplara “Türklük” bilincini kazandırmak üzere aktif bir çaba göstermiştir. Erken Cumhuriyet döneminde sahip olduğu sınırlı imkânlarla bile ülkedeki modernleşme hareketlerinin azınlık gruplarına da yansımaları için Türkçe gazetelere harf göndermiş, okullara kitap yardımları yapmıştır. Kısacası Türkiye kimliğini oluşturken “dış Türkleri” de kendisinin bir uzantısı olarak dönüştürmeyi hedeflemiştir. Söz konusu kültürel yardımlar Soğuk Savaş döneminde imkânlardaki kısıtlılık nedeniyle eğitim alanında burs olanakları sunulması şeklinde sınırlı bir alanda sürse de Soğuk Savaş sonrasında artarak kurumsal bir yapıya bürünmüştür.

Azınlık mensuplarının Türkiye’de eğitim olanaklarına sahip olması “Türklük” bilincini korumaları açısından önemli işlevler görmüştür. Örneğin Türkiye’de burslu okuyarak Irak’a dönen Türkmenler Irak’taki siyasi örgütlenmelerini kuran lider kadrosunu oluşturmuştur. Benzer şekilde Batı Trakya’daki Türkler de, Yunanistan’ın uyguladığı eğitim politikaları nedeniyle Türkiye’ye gelerek öğrenimlerini tamamlamışlar, Türkiye ile kurdukları bağı Batı Trakya’daki dernekler, yayın organları ile sürdürmektedirler. Bulgaristan’da Hak ve Özgürlükler Hareketi (HÖH) içinde görev alan Türklerin birçoğunun Türkiye’deki okullarda eğitim gördükten sonra Bulgaristan’a geri dönenler olduğu ifade edilmektedir.¹²⁸⁴ Ayrıca çalışmamızda değindiğimiz gibi Diyanet İşleri Daire Başkanlığı tarafından yapılan yardımlar Bulgaristan ve Batı Trakya’daki azınlıkların dini kimliklerini korumalarına yardımcı olmaktadır.

¹²⁸⁴ Hasine Şen, “Sınırın “Öteki” Tarafı: Göç ve Bulgaristan Türkleri”, Gönül Pultar ve Tahire Erman (Ed.), **Türkiye Kültürleri** içinde (249–269), İstanbul: Tetragon İletişim Hizmetleri, 2005.

Türkiye'nin "dış Türklere" ilgisi tek taraflı kültürel yardımlar dışında diplomatik girişimleriyle de ortaya çıkmaktadır. Soğuk Savaş'ın dış politika üzerindeki sınırlayıcı etkisine rağmen azınlıkların yoğun baskı politikalarına maruz kaldıkları kriz dönemlerinde diplomatik müdahaleler yapılmış, uluslararası kurumlar nezdinde sorunları gündeme getirilmiştir. Bu girişimlerin en yoğun görüldüğü azınlık grubu ise Bulgaristan'daki Türkler olmuştur. "Yeniden Doğu" olarak adlandırılan asimilasyon politikaları sırasında Ankara'nın uluslararası kuruluşlarda yaptığı girişimler sonuç vermiş ve azınlık açısından Belene kampından Bulgar meclisine gidecek sürecin önünü açmıştır. "Dış Türklerin" kriz dönemlerinde yüzlerini Türkiye'ye çevirerek yardım bekledikleri dönemlerde kayıtsız kalınmadığı göç olanaklarının sunulmasında, geçici ikamet izinleriyle çalışma imkânları verilmesinde de görülebilir.¹²⁸⁵

Ancak Türkiye, "dış Türklere" etnik bağ nedeniyle hissedilen "duygusal yük" etkisinde yaklaştığını ifade etse de sadece bu motivasyon unsurlarına dayalı olarak hareket etmemiştir. Araştırmanın birinci bölümünde de değerlendirildiği gibi bir devletin akraba devlet rolünü üstlenmesi için sadece dış azınlıkları ile paylaştığı etnik bağ yeterli olmamaktadır. Bu rolü üstlenmesi ya da bazı durumlarda da üstlenmemesi siyasi bir sürecin sonucunda gerçekleşmektedir. Dolayısıyla Türkiye de bu duruma istisna değildir. "Dış Türklere" ilgisinin temelinde siyasi nedenler de bulunmaktadır.

Bu nedenlerin en başında da "dış Türklerin" birer güvenlik kaynağı olarak görülmeleri gelmektedir. Sınır bölgelerinde yaşamaları nedeniyle "dış Türkler" hem güvenlik açısından hem de yaşadıkları ülke ile Türkiye'nin ilişkileri açısından güç unsuru yaratmaları bakımından önem taşımışlardır. Bu duruma en çarpıcı örnek Batı Trakya Türkleri'dir. Yunanistan-Türkiye ilişkilerinde yaşanan sorunlardan doğrudan etkilenen azınlıklar, Türkiye açısından hem kendi Rum azınlığına yönelik izleyeceği politikalarda hem de ilişkilerin gündemindeki diğer sorunlarda güç kazandıracak birer araç olarak görülmüşlerdir. Yunanistan vatandaşlığından çıkarılan Batı Trakyalı Türklere vatandaşlık verilmemesi, yaşadıkları baskılara rağmen göç etmelerine izin verilmemesi, karşılaştıkları ekonomik, dini ve siyasi sorunlara çözüm bulunması konusunda yetersiz kalınması onlara yaklaşımda insani yaklaşımlar yerine dış politika çıkarlarına hizmet etmek üzere araçsal bir yaklaşım olduğunu göstermektedir. Benzer

¹²⁸⁵ Burada daha önce değindiğimiz bir bilgiyi yeniden hatırlatalım. 23 Şubat 2009'da Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe giren "Çalışma İzninden Muaf Tutulacak Türk Soylu Yabancılara Dair Yönetmelik" 7 Mart 2009'dan önce ikamet tezkeresi almış olan Batı Trakya, Irak, Çin (Doğu Türkistan), Afganistan ve Bulgaristan uyruklu Türk soylu yabancılardan çalışma izninden muaf tutularak çalışabilmelerini sağlamaktadır.

şekilde Irak Türkmenleri'ni korumaya yönelik hissedilen sorumluluğun kaynağında da Irak'taki Kürtler karşısında onların birer güç unsuru olarak görülmesi düşüncesinin de olduğu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca Türkiye “dış Türklerin” karşı karşıya olduğu sorunlara tepki gösterirken kendi güvenliğini ve çıkarlarını ön planda tutarak yaklaşmıştır. Irak ile Körfez Savaşı öncesi ayrılıkçı Kürt hareketler karşısında yapılan işbirliğinin sürmesi için 1959 ve 1980 yıllarında yaşadıkları kriz dönemlerinde yapılan sınırlı diplomatik müdahaleler dışında Türkmenlerin sorunlarını çözme konusunda somut adımlar atılamamıştır. 1980'li yıllarda Bulgaristan'daki asimilasyon sürecine sert tepki gösteren Türkiye'nin, aynı dönemde Türkmenlerin de benzer politikalara maruz kalmasına sessiz kalışının ardında yatan nedenlerin en önemlisi Irak ile ilişkilerindeki işbirliği ve istikrarı sürdürmektir. Ancak 2003 Irak Savaşı öncesinde Türkmenleri korumak adına askeri müdahalede bulunabileceği şeklinde bir söylem benimsenmesi, Kerkük konusundaki tutumu onlara sadece “duygusal yük” etkisiyle bakılmadığını ortaya koymaktadır. Bulgaristan örneğinde ise komünizm tehdidinin yoğun olarak hissedildiği 1960'lı yılların başında Bulgaristan'daki Türklerin sorunları gündeme getirilirken, 1970'li yıllarda Jivkov rejiminin Türklere uygulamaya başladığı asimilasyon politikaları karşısında ekonomik alanda geliştirilen işbirliği nedeniyle tepki göstermekte isteksiz davranması güç ve güvenlik elde etme isteği nedeniyle de onlara yaklaşmasının sınırları olduğunu göstermiştir.

Bu nedenle Türkiye'nin hangi faktörlerden etkilenerek akraba devlet rolünü üstlendiğini ya da üstlenmediğini analiz etmek için çalışmanın kuramsal bölümünde belirlenen dört seviyedeki faktörleri dikkate almak gerektiği belirtilmiştir. Azınlıkların niteliğinden kaynaklanan faktörler içinde azınlık gruplarının şiddetli asimilasyon politikalarına maruz kaldıkları krizler yaşayıp yaşamadıkları, ortak bir azınlık bilinci içinde talepler geliştirip geliştiremediklerini değerlendirilmiştir. Türkiye'nin iç dinamiklerinden kaynaklanan faktörler içinde Türkiye'nin kendi ülkesindeki azınlık grupları ile ilişkileri ve bu bağlamda Kürt sorununun etkisine bakılmıştır. “Dış Türklerin” yaşadıkları devletlerle ilişkilerinden kaynaklanan faktörler içinde ise Bulgaristan, Yunanistan, Irak ile ilişkilerindeki işbirliği ve çatışma yaratan konuların azınlık sorunlarının ikili ilişkilerin gündemine taşınıp taşınmamasını nasıl etkilediği incelenmiştir. Uluslararası/bölgesel dinamiklerden kaynaklanan faktörler içinde ise

Soğuk Savaş'ın başlangıcı, bitişi, Körfez Savaşı, Irak Savaşı ve AB üyeliği gibi gelişmelerin etkisi değerlendirilmiştir. Kendi sınırları içinde azınlık sorunları ve ayrılıkçı bir Kürt hareketi ile karşı karşıya olmasının “dış Türklerle” ilişkilerini sınırlandıran unsurlar olarak karşısına çıktığı vurgulanmıştır. Bu faktörler kümesi dış politikada “dış Türklerin” bazı durumlarda hatırlamasına, bazı durumlarda da unutulmasına neden olmuştur.

Bu çerçevede araştırmanın sonucunda Türkiye'nin “dış Türkleri” ne zaman “hatırladığı”, ne zaman “unuttuğuna” ilişkin şu saptamaları yapmamız mümkündür:

Türkiye'nin “dış Türkleri” hangi koşullarda “hatırladığını” ya da akraba devlet rolü üstlendiğini şöyle belirtebiliriz:

a) *Ankara, “dış Türkleri” kriz yaşadıkları dönemlerde hatırlar.*

b) *Hukuki müdahale zemini güçlü olduğunda, başka bir deyişle, azınlık koruma antlaşması varsa, uluslararası hukukta insan hakları koruması alanında müdahale için uygun bir zemin varsa “dış Türkleri” hatırlar.*

c) *Gerek ikili ilişkilerinde, gerekse de kendi azınlık grupları ile ilişkilerinde kendi güvenliğine tehdit algıladığında “dış Türkleri” daha fazla gündeme getirir.*

Türkiye'nin “dış Türkleri” hangi koşullarda “unuttuğunu” ya da akraba devlet rolü üstlenmediğini ise şöyle belirtebiliriz:

a) *“Dış Türklerin” yaşadıkları devlet ile ikili ilişkilerinde ekonomik veya siyasi açılardan işbirliği yapılıyorsa, onların sorunlarının gündeme getirilmediği ya da ikincil planda kaldığı görülür.*

b) *“Dış Türkler” için izlediği politikalar kendi ülkesindeki azınlık politikasını olumsuz yönde etkileyecekse “dış Türkleri” gündeme getirmemeyi tercih eder.*

Kısacası her üç dönemde de Türkiye, “dış Türklerin” yaşadıkları devletlerle ikili ilişkilerinde elde edeceği kazançları ya da kayıpları düşünerek onları dış politika gündemine taşıyıp taşıyamama kararı vermektedir. Başka bir deyişle, kendi güvenliği ve

çıkarları tepkisini ve hangi politika araçlarını kullanacağını belirlemektedir. Gerek kriz anlarında yaptığı müdahalelerde, gerekse de azınlıkları bir güç unsuru olarak ikili ilişkilerinde ön plana çıkarmak istediğinde güvenlik ve istikrarı bozmayacak şekilde ihtiyatlı bir tutum takip etmiştir.

Böylece Türkiye sahip olduğu sınırlardan duyduğu memnuniyet ve Lozan Antlaşması'nda elde ettiği kazanımların sürmesi için statükoya verdiği önem nedeniyle dış politikada “devlet” güvenliğini ön planda tutmaktadır. Hem uluslararası sistemdeki güç pozisyonu, sahip olduğu kaynaklar ve güvenlik önceliği dikkate alınarak oluşturduğu gerçekçi yaklaşım, hem de bu yaklaşıma dayanılarak benimsenen statükoculuk, yurttan barış dünyada barış, iyi komşuluk gibi normların sürekli uygulanmasından kaynaklanan bu düşünsel yapı akraba devlet rolünü ihtiyatla yüklenmesine neden olmaktadır. Ulusal kimliğindeki etnik vurgu “dış Türkleri” korumak için harekete geçmesine, Malik Müftü'nün deyişiyle, “cesaret” veriyorsa, dış politika anlayışı da ona “ihtiyat” kazandırmaktadır.¹²⁸⁶ Bu bağlamda Sabanadze'nin akraba devlet politikaları tipolojisi içinde milliyetçi unsurlar barındıran ancak daha çok jeopolitik olarak nitelendirilebilecek politikalar izlemektedir.

Bu tabloya bakıldığında Ankara'nın genel bir “dış Türkler” politikasından söz etmek mümkün müdür?

Türkiye'nin genel bir “dış Türkler” politikası yerine incelediğimiz zaman dilimleri boyunca süreklilik içinde takip ettiği hedefleri olduğunu belirtmek daha uygundur. Zira “dış Türklerin” yaşadıkları üç ülke ile Türkiye'nin ilişkilerinin her biri farklı özellikler taşımakta, bu da onlara yönelik politika üretirken farklı unsurları dikkate almasına yol açmaktadır. Bu da her bir azınlık için özel politikalar üretilmesine neden olmaktadır. Ancak yine de resmi söylemler ve politikalar Türkiye'nin genel yaklaşımında:

a) “Dış Türklerin” yaşadıkları ülkelerde Türk kimliklerini koruyarak diğer vatandaşlarla eşit haklara sahip olarak siyasi, sosyal yaşama katılmalarının sağlanması,

¹²⁸⁶ Türkiye'nin dış politikasında “cesaret” ve “ihtiyat” unsurları için bakınız: Malik Mufti, “Daring and Caution in Turkish Foreign Policy”, **Middle East Journal**, Vol.52, No.1, (Winter, 1998), s. 32-50.

b) “Dış Türklerin” mümkün olduğunca Türkiye’ye göç etmelerinin önlenmesi,

c) “Dış Türklerin” bütünlüğünün korunması, başka bir deyişle hem ortak bir bilinç içinde hareket etmelerinin, hem de Türkiye’nin yaşadıkları ülkelere yönelik politikalarına muhalif yapılanmalar içinde olmamalarının sağlanması şeklinde sıralayabileceğimiz hedeflerin bulunduğunu göstermektedir.

Erken cumhuriyet döneminde “dış Türklerin” göç etmelerini mümkün olduğunca engellemeye çalışan Ankara, Soğuk Savaş döneminde karşılaştıkları baskılar nedeniyle göç eğilimlerinin artmasıyla bu hedefi korumakta zorlanmıştır. Bu çerçevede sınırlı göç olanakları sunulmuştur. Ayrıca Soğuk Savaş döneminde imkânlardaki kısıtlılık ve dış politika üzerindeki sınırlayıcı etki, “dış Türklerle” arasındaki sınırları daha da derinleştirmiştir. Böylece uzun vadeli hedefler belirlenmiş ve buna uygun olarak kaynak aktarımı yapılan politikalardan ziyade kriz dönemlerinde “tepkisel” politikalar izlenmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında uluslararası/bölgesel dinamiklerde yaşanan gelişmeler “dış Türklerin” konularında da değişimi beraberinde getirmiştir. Bu dönem hem bu değişen koşulların etkisiyle, hem de Türkiye’nin dış politika manevra alanını genişleterek politika araçlarını çeşitlendirmesiyle “dış Türkler” ile arasındaki sınırlar saydamlaştırmaya başlamaktadır. İletişim kanallarının artması, siyasi örgütlenmelerine daha fazla destek sağlanması, ekonomi ve eğitim alanlarında daha fazla yardım sağlanması bu çerçevede öne çıkan politika araçlarıdır. Bu sayede hem “dış Türklerin” Türk kimliklerini korumalarına yardımcı olması kolaylaşırken hem de yaşadıkları yerlerde kalması gerektiği şeklindeki görüşünü daha güçlü bir şekilde dile getirebilmektedir. Kısacası Cumhuriyetin kuruluşundan günümüze hem dış dinamikler hem de iç dinamikler etkisiyle evrimini sürdüren bir politikadan bahsetmek mümkündür.

Son olarak vurgulanması gereken bir nokta Türkiye’nin “dış Türklerle” ilişkisinin nasıl bir seyir izleyeceği konusunda önümüzdeki yılların çeşitli meydan okumalar sunabileceğidir. Bu meydan okumaların bir bölümü Türk kökenli grupların kendilerini ve Türkiye’yi nasıl algıladıklarından, bir bölümü de Türkiye’deki gelişmelerden kaynaklanabilecektir.

“Dış Türkler” açısından bakıldığında yaşam koşullarında meydana gelen değişimler karşısında kimliklerini korumak ve yaşadıkları ülkelerde sorunlarını çözmek için kendi kurumları çerçevesinde siyaset üretmeye başladıkları, bu bağlamda da Türkiye’den beklentilerini azaltmaya başladıklarını belirtebiliriz. Bulgaristan ve Batı Trakya örneklerinde azınlıkların çifte aidiyet hissi taşımalarının yarattığı zorlukları başka bir kimliğe sığınarak aşmaya çalıştıkları görülür. Avrupa Birliği üyesi ülkede yaşamaları azınlıkların bir bölümünün “Avrupalılık” kimliğini tercih etmek istemesine neden olmaktadır. Irak Türkmenleri’nin bir kesimi özellikle 2003 Irak Savaşı sürecinde ve sonrasında Türkiye’nin izlediği politikalar nedeniyle hayal kırıklıkları yaşadıklarını dile getirmekte ve Irak’ta ayakta kalabilmek için kendi çözüm yollarını oluşturmaya çalıştıklarından bahsetmektedirler.

Türkiye’ye göç edenlerin karşılaştıkları ekonomik ve kimlik sorunları da “anavatan” Türkiye algısının değişmekte olduğunu göstermektedir. Siyasi yaşama katılacak kurumsal yapılarının partiler bazında, sosyal, dini örgütlenmeler bakımından güçlenmeye başlaması azınlık toplumları içinde farklı seslerin yükselmesine neden olmaktadır. Ancak “dış Türklerin” zihinlerindeki “anavatan” imgesi değişmeye başlasa ve farklı taleplere sahip toplumsal kesimler ortaya çıksa da gerek azınlık temsilcileri yapılan görüşmelerden elde ettiğimiz izlenimler, gerekse de literatürden ortaya çıkan sonuç Türkiye’yi hala akraba devlet olarak gördükleri yönündedir. Bunun kaynağında ise yaşadıkları ülkelerde “öteki” olarak görülmeye devam etmeleri ve bu nedenle de kendilerinden olarak algılandıkları Türkiye ile bağlarını sürdürmeye istekli olmalarıdır. İşte tam da bu noktada Türkiye’nin onları ne kadar kendisinden görmeye devam edeceği ve bu çerçevede de akraba devlet rolünü üstleneceği önem kazanmaktadır.

Türkiye açısından bakıldığında, iç siyasette Türk kimliğine kimlerin dâhil edildiği, kimlerin dışarıda kaldığı ve bununla ilintili olarak anayasal vatandaşlık¹²⁸⁷ gibi çeşitli tartışmaların gündemde olması kuşkusuz “soydaşlık” kavramını ve bu bağlamda da “dış Türkler” ve dış politika ile arasındaki bağı sorgulatmaktadır. Bu duruma son yıllardan verilebilecek örneklerden biri Barış ve Demokrasi Partisi (BDP)’nin Yurtdışı Türkler Başkanlığı’nın kuruluşu sırasında mecliste getirdikleri eleştirilerdir.¹²⁸⁸ Bu tartışma sırasında sınırları aşan bir ulus tahayyülüne sahip olan siyasi elitlerin

¹²⁸⁷ Türkiye’deki vatandaşlık tartışmaları hakkında bakınız: Ayşe Kadioğlu, “Vatandaşlığın Ulustan Arındırılması: Türkiye Örneği”, *Vatandaşlığın Dönüşümü Üyelikten Haklara*, Ayşe Kadioğlu (Hızl.), İstanbul: Metis Yayınları, 2008 (Birinci Basım), s.31–55.

¹²⁸⁸ *TBMM Tutanak Dergisi*, 23.Dönem, 4. Yasama Yılı, 77.Birleşim, 24 Mart 2010, s.54.

“vatandaş” ve “soydaş” ayrımına gitmesi ve etnik Türklük kavramının resmi kurumlar nezdinde güçlendirilmesi Meclis’te BDP’li milletvekilleri tarafından

“ ...Bulgaristan’da yaşayan Türkler, Kuzey Irak’ta yaşayan Türkmenler “soydaş” tanımına girerken, Irak’ta, Suriye’de, İran’da yaşayan Kürtler soydaş sayılmamaktadır; doğrudur ama bu durum büyük bir çelişkiyi de içinde barındırmaktadır. Siz, kalkıp vatandaşlık bağıyla bağlı olanları Türk sayacaksınız, böylece ülkede yaşayan Kürtleri ve diğer etnik grupları Türk soyuna dahil edeceksiniz ama onların komşu ülkelerinde yaşayan soydaşlarını tamamen dışlayacaksınız, yok sayacaksınız!...”

sözleriyle eleştirilmiştir. Böylece iç kamuoyunda farklı sesler çıkmaya başlamıştır. Ayrıca Türkiye’nin Kürt sorunu çözüme kavuşmadıkça başka bir ülkenin vatandaşı olan azınlıklarla ilişkisinde de hareket yeteneği sınırlanacaktır. Tüm bunlarla birlikte Soğuk Savaş sonrasında Dışişleri Bakanlığı yanında başka aktörlerin de “dış Türklere” yönelik politikalar üretmeye başlamasının dış politikada gözetilen hassas dengelere olası etkileri de hesaba katıldığında önümüzdeki yıllarda Türkiye’nin akraba devlet rolünü üstlenirken daha fazla ihtiyatlı olması beklenebilir.

EKLER

Ek 1. 26 Mayıs 2010 Tarihinde TC Dışışleri Bakanlığı Yunanistan Dairesi'nde Gerçekleştirilen Mülakat Soruları

- Türkiye'nin sınır komşularında yaşayan Türk azınlıkları sizce en uygun hangi terimle açıklayabiliriz? Siz bu grupları tanımlamak için “dış Türkler” terimini uygun buluyor musunuz? Bulmuyorsanız, yerine nasıl bir kavram kullanırdınız? Batı Trakya'da yaşayan Türkleri “dış Türk” terimi içinde ifade edebilir miyiz?
- Batı Trakya'da yaşayan Türklerin demografik bilgileri hakkında farklı görüşler olduğu bilinmektedir. Siz, bu bölgede yaşayan Türk azınlığın demografik durumu ile ilgili olarak hangi kaynakları temel alıyorsunuz?
- Türkiye'nin komşularında yaşayan Türk kökenli azınlıklara yönelik genel bir politikası var mı? Yoksa, izlenen politikalar bu grupların yaşadıkları ülkeler bazında mı belirleniyor? Sizce Cumhuriyet'in kuruluşundan beri Batı Trakya yönelik politikasını analiz ettiğimizde süreklilik gösteren en önemli prensipler hangileri olmuştur?
- Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine yönelik yaklaşımı belirli çıkarlar ve prensipler çerçevesinde mi belirleniyor? Belirli çıkarlar ve prensipler çerçevesinde belirleniyorsa bu felsefenin en önemli dayanakları nelerdir?
- Günümüzde sizce Batı Trakya Türklerinin en önemli sorunu nedir?
- Türk-Yunan ikili ilişkileri içinde Batı Trakya Türkleri meselesi nasıl bir konumdadır?
- Türkiye azınlığın sorunlarının çözümü için nasıl bir yaklaşım benimsemiştir? Ben Türkiye'yi “akraba devlet” olarak kabul ediyorum. Siz ne dersiniz?
- Türkiye Yunanistan ile ilişkilerinde azınlıklar konusunda hangi kurumları kullanıyor? Sizce Batı Trakya Türklerinin sorunları için uluslararası kuruluşlar nezdinde yeterince girişimlerde bulunuyor mu?
- Yunan Vatandaşlık Yasası'nın 19. maddesi nedeniyle Yunanistan vatandaşlığından çıkarılan Türk azınlığın durumu hakkında Türkiye nasıl bir yaklaşım benimsemektedir? Bu madde nedeniyle Türkiye'de yaşayan “vatansız” konumdaki azınlık üyeleri için nasıl tedbirler alınmaktadır?
- Avrupa Birliği'nden sağlanan fon kaynakları akışının Batı Trakya Türkleri özelinde nasıl bir etkisi var?

- Son yıllarda Batı Trakya'ya resmi düzeyde yapılan ziyaretlerin arttığı görülmektedir. Bölgedeki Türk azınlığa yönelik bu ilginin sizce en önemli sebebi nedir?
- Sizce Türkiye'nin Batı Trakya Türklerine yönelik politikalarına etki eden Dışişleri Bakanlığı dışında başka aktörler var mı? Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları izlenen politikalara etkide bulunabiliyor mu?
- Kurumsal düzeydeki "Yurtdışı Türkler Başkanlığı" gibi yeni oluşumları nasıl değerlendiriyorsunuz? Böyle bir kurumsal yapının Batı Trakya Türk azınlığına yönelik politikalara nasıl bir etkisinin olması beklenmektedir?

Ek 2. 28 Mayıs 2010 Tarihinde TC Dışişleri Bakanlığı Balkan ve Orta Avrupa Dairesi'nde Gerçekleştirilen Mülakat Soruları

- Türkiye'nin sınır komşularında yaşayan Türk azınlıkları sizce en uygun hangi terimle açıklayabiliriz? Siz bu grupları tanımlamak için “dış Türkler” terimini uygun buluyor musunuz? Bulmuyorsanız, yerine nasıl bir kavram kullanırdınız? Bulgaristan'da yaşayan Türkleri “dış Türkler” terimi içinde ifade edebilir miyiz?
- Bulgaristan'da yaşayan Türklerin demografik bilgileri hakkında farklı görüşler olduğu bilinmektedir. Siz, buradaki Türk azınlığın demografik durumu ile ilgili olarak hangi kaynakları temel alıyorsunuz?
- Türkiye'nin komşularında yaşayan Türk kökenli azınlıklara yönelik genel bir politikası var mı? Yoksa, izlenen politikalar bu grupların yaşadıkları ülkeler bazında mı belirleniyor? Sizce Cumhuriyet'in kuruluşundan beri Bulgaristan'daki Türklere yönelik politikasını analiz ettiğimizde süreklilik gösteren en önemli prensipler hangileri olmuştur?
- Türkiye'nin Bulgaristan'daki Türklere yaklaşımı belirli çıkarlar ve prensipler çerçevesinde mi belirleniyor? Belirli çıkarlar ve prensipler çerçevesinde belirleniyorsa bu felsefenin en önemli dayanakları nelerdir?
- Günümüzde sizce Bulgaristan'daki Türklerin en önemli sorunu nedir?
- Türkiye, Bulgaristan'da yaşayan Türklerin sorunlarının çözümü için nasıl bir yaklaşım benimsemiştir? Ben Türkiye'yi “akraba devlet” olarak kabul ediyorum. Siz ne dersiniz?
- Bulgaristan'ın Avrupa Birliği üyesi olması azınlığın yaşam koşullarını nasıl etkiledi? Bulgaristan'ın AB üyeliği Türkiye'nin azınlığa yönelik izlediği politikalara nasıl yansdı?
- Bazı görüşlere göre 1990 sonrası Bulgaristan'daki Türklere yönelik “çifte vatandaşlık” uygulamasının Türkiye'nin en önemli dış politika aracı olduğu fikrine katılır mısınız?
- Hak ve Özgürlükler Hareketi Partisi'ni nasıl değerlendiriyorsunuz? Partinin Bulgaristan siyasi hayatındaki rolünden memnun musunuz? Sizce parti azınlığın sorunlarına çözümler üretebiliyor mu?
- Sizce Türkiye'nin Bulgaristan'da yaşayan Türklere yönelik politikalarına etki eden Dışişleri Bakanlığı dışında başka aktörler var mı? Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları izlenen politikalara etkide bulunabiliyor mu?

- Kurumsal düzeydeki “Yurtdışı Türkler Başkanlığı” gibi yeni oluşumları nasıl değerlendiriyorsunuz? Böyle bir kurumsal yapının Türkiye’nin Bulgaristan’daki Türk azınlığa yönelik izlediği politikaya nasıl bir etkisi olması beklenmektedir?

Ek 3. 26 Mayıs 2010 Tarihinde TC Dışışleri Bakanlığı Irak Dairesi'nde Gerçekleştirilen Mülakat Soruları

- Türkiye'nin sınır komşularında yaşayan Türk azınlıkları sizce en uygun hangi terimle açıklayabiliriz? Siz bu grupları tanımlamak için “dış Türkler” terimini uygun buluyor musunuz? Bulmuyorsanız, yerine nasıl bir kavram kullanırdınız? Sizce, Irak'taki Türk kökenli grupların Irak Türkleri ya da Türkmenleri olarak ifade edilmeleri arasında nasıl bir fark var?
- Irak'ta yaşayan Türkmenlerin demografik bilgileri hakkında farklı görüşler olduğu bilinmektedir. Siz, buradaki Türkmenlerin demografik durumu ile ilgili olarak hangi kaynakları temel alıyorsunuz?
- Türkiye'nin komşularında yaşayan Türk kökenli azınlıklara yönelik genel bir politikası var mı? Yoksa, izlenen politikalar bu grupların yaşadıkları ülkeler bazında mı belirleniyor? Türkiye'nin Türkmenlere olan yaklaşımını Cumhuriyet'in kuruluşundan beri analiz ettiğimizde sizce süreklilik gösteren en önemli prensipler hangileri olmuştur? Sizce Türkiye, Irak'ta Türkmenler odaklı bir politika izlemiş midir ya da günümüzde izliyor mu?
- Türkmenlerin yaşadıkları sorunlar karşısında Türkiye nasıl bir yaklaşım izlemektedir?
- Türkiye'nin Türk kökenli gruplara yaklaşımı belirli çıkarlar ve prensipler çerçevesinde mi belirleniyor? Belirli çıkarlar ve prensipler çerçevesinde belirleniyorsa bu felsefenin en önemli dayanakları nelerdir?
- Türkiye, komşu ülkelerde yaşayan Türkler için nasıl roller oynuyor? Ben Türkiye'yi “akraba devlet” olarak kabul ediyorum. Siz ne dersiniz?
- Sizce Soğuk Savaş'ın bitişi Türkiye'nin komşularındaki azınlık gruplarına yönelik diplomatik duruşunda değişim yarattı mı? ABD'nin 2003'te Irak'a müdahalesi Türkiye'nin Türkmenler ile ilişkisini nasıl etkilemiştir?
- Kurumsal düzeydeki “Yurtdışı Türkler Başkanlığı” gibi yeni oluşumları nasıl değerlendiriyorsunuz? Bu kurumsal değişimin Türkmenler ile ilişkisine nasıl bir yansıması olacağı beklenmektedir?
- Sizce Türkiye'nin sınır komşularında yaşayan Türklere yönelik politikalarına etki eden Dışışleri Bakanlığı dışında başka aktörler var mı? Türkiye'deki sivil toplum kuruluşları izlenen politikalara etkide bulunabiliyor mu?

- Kerkük sorununa Türkiye'nin yaklaşımı nedir? Bu yaklaşımda Türkmenlerin durumu ne derecede etkilidir?
- Irak'ta Türkmenlerin siyasi örgütlenmeleri açısından çok parçalı bir yapılanma içinde olduğu görülmektedir. Bu durumda Türkiye nasıl bir yaklaşım izlemektedir?
- Türkiye'nin Irak'ta yaşayan Türkmenlere yönelik bir azınlık oldukları yönünde bir strateji izlemesinin ne gibi avantaj/dezavantajları olabilir?

KAYNAKÇA

Mülakatlar

Yunanistan Dairesi'nde Görevli Bir Diplomat ile Görüşme, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26 Mayıs 2010.

Irak Dairesi'nde Görevli Bir Diplomat ile Görüşme, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 26 Mayıs 2010.

Balkanlar ve Orta Avrupa Dairesi'nde Görevli Bir Diplomat ile Görüşme, Ankara: Dışişleri Bakanlığı, 28 Mayıs 2010.

TİKA'nın Irak Projeleri Yetkilisi ile Görüşme, Ankara: TİKA, 27 Mayıs 2010.

TİKA Yetkilisi ile Görüşme, Ankara: TİKA, 27 Mayıs 2010.

Avrasya İncelemeleri Merkezi Başkanı Emekli Büyükelçi Ömer E. Lütem ile Görüşme, Ankara: AVİM, 27 Mayıs 2010.

Orsam Danışmanı Habib Hürmüzlü ile Görüşme, Ankara: ORSAM, 25 Mayıs 2010.

Orsam Ortadoğu Uzmanı Oytun Orhan ile Görüşme, Ankara: ORSAM, 25 Mayıs 2010

Genelkurmay Başkanlığı Irak Özel Harekât Birimi'nden Emekli Bir Yarbay, Ankara:27 Mayıs 2010.

Türkmeneli TV'de Çalışmış Bir Türkmen ile Yapılan Görüşme, Ankara: 27 Mayıs 2010

İsminin Açıklanmasını İstemeyen Gülen Cemaati Üyesi Bir Akademisyen ile Görüşme, İstanbul, 5 Şubat 2011.

İsimlerinin Açıklanmasını İstemeyen Bulgaristan Göçmenleri ile Görüşme, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 8 Aralık 2009.

Arşiv Kaynakları

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.0.018.01.02/96.73.1

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10.00/116.810.8

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/242.637.8.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/243.645.20.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10/239.617.3.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/241.631.29.

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi, 030.10/116.810.8

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/256.725.12.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.259.742.10
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 490.01/586.23.3
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/259.742.14
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 490.01.586.23.3
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.241.631.38
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.241.627.26
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01/17.97.3.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01/242.637.8.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10.241.630.25
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/241.631.8
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/243.645.20.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10/239.617.3.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/240.619.10
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.010/241.628.9
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,490.01/585.20.2.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/242.633.7
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/239.617.3.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.10/239.617.1
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10/243.646. 6.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.01.65.405.2
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01.02.268.46.9.
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.18.01.02.125.22.1
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri, 030.01.02.276.4.17
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10/259.742.10
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10/259.742.14
Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.10/107.697.5

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.01/40.238.13

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivleri,030.01/123.790.1

Kitaplar

Ahmed, Feroz. **Demokrasi Sürecinde Türkiye (1945–1980)**. Ahmet Fethi (çev.), İstanbul: Hil Yayınları, 1992.

Akçura, Yusuf. **Üç Tarz-ı Siyaset**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1976

Aksu, Fuat. **Türk-Yunan İlişkileri**. Ankara: SAEMK, 2001.

Akşin, Aptülahat. **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.

Aktar, Ayhan. **Türk Milliyetçiliği, Gayrimüslimler ve Ekonomik Dönüşüm**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2006.

Al-Hirmizi, Ershad. **The Turkoman and Iraqi Homeland**. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları, 2003.

Arı, Kemal. **Büyük Mübadele, Türkiye'ye Zorunlu Göç (1923–1925)**.5.Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2009.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Cilt I. Nimet Arsan (drl.), 2.Baskı, Ankara Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü:1961.

Aybar, Celal. **Bulgaristan Nüfusu**. İstanbul: Devlet Matbaası, 1935.

Aydemir, Şevket Süreyya. **Tek Adam Mustafa Kemal (1922–1938)**, İstanbul: Remzi Kitabevi, 1969

Aydınlı, Ersel. **Batı Trakya Faciasının İç Yüzü**. İstanbul: Akın Yayınları, 1971.

Ayman, S.Güliden, Tülay Ayalp Kılıçdağı ve Aydın Sezer. **Avrupa Birliği'ne Katılım Sürecinde Türkiye'nin Komşu ve Çevre Ülkeler Politikası**. İstanbul: TÜSİAD-Dış Politika Forumu Yayınları, 2007.

Ayman, S.Güliden. **Neorealist Bir Perspektiften Soğuk Savaş Sonrası Yunan Dış Politikası: Güç, Tehdit ve İttifaklar**. Ankara: SAEMK,2001.

Aykan, Mahmut Bali. **Türkiye'nin Kuveyt Krizi (1990-1991) Politikası: 1998 Yılından Geriye Dönük Bir Yeniden Değerlendirme**, Ankara: Dış Politika Enstitüsü, 1998.

Bahçeli, Tözün. **Greek-Turkish Relations since 1955**. Boulder: Westview Press, 1990.

Barkey, Karen ve Mark Von Hagen. **After Empire, Multiethnic Societies and Nation-Building, The Soviet Union and the Russian, Ottoman and Habsburg Empires**. Boulder: Westview Press, 1997.

- Baş, Hakan. **Unutulan Batı Trakya Türkleri**. İzmir: Umay Yayınları, 2005.
- Batıbey, Kemal Şevket. **Batı Trakya Türk Devleti (1919–1920)**. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1991.
- Bozdağlıoğlu, Yücel. **Turkish Foreign Policy and Turkish Identity A Constructivist Approach**. NewYork: Routledge, 2003.
- Brown, Michael. **Ethnic Conflict and International Society**. Princeton: Princeton Uni. Press,1993.
- Brubaker, Rogers. **Nationalism Reframed**. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Claude, Inis. **National Minorities: An International Problem**. NewYork: Greenwood Publishers,1969.
- Connor, Walker. **Ethnonationalism The Quest for Understanding**. Princeton: Princeton University Press,1994.
- Cordell, Karl ve Stefan Wolff. **Germany's Foreign Policy towards Poland and the Czech Republic, Ostpolitik Revisited**. London: Routledge Press, 2005.
- Crampton, Richard. **Bulgaristan Tarihi**. Nuray Ekici (çev.). İstanbul: Jeopolitika Yayınları,2007.
- Çağaptay, Soner. **Türkiye’de İslam, Laiklik ve Milliyetçilik; Türk Kimdir? Özgür Bircan (çev.)**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2009.
- Çavuşoğlu, Naz. **Uluslararası İnsan Hakları Hukuku’nda Azınlık Hakları**. 2.Baskı. İstanbul: Su Yayınları, 2001.
- Dayıoğlu, Ali. **Toplama Kampı’ndan Meclis’e, Bulgaristan’da Türk ve Müslüman Azınlığı**. İstanbul: İletişim Yayınları,2005.
- Demirci, Fazıl. **Irak Türklerinin Dünü-Bugünü**. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1991.
- Demirözü, Damla. **Savaştan Barışa Giden Yol, Atatürk-Venizelos Dönemi Türk-Yunan İlişkileri**. İstanbul: İletişim Yayınları,2007.
- Demirtaş-Coşkun, Birgül. **Bulgaristan’la Yeni Dönem, Soğuk Savaş Sonrası Ankara-Sofya İlişkileri**. Ankara: ASAM Yayınları, 2001.
- Deringil, Selim. **Denge Oyunu İkinci Dünya Savaşı’nda Türkiye’nin Dış Politikası**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 1994.
- Dinç, Nihat. **Gönüllü Diplomat**. İstanbul: İthaki Yayınları, 1998.
- Durgun, Sezgi. **Memalik-i Şahane’den Vatan’a**, İstanbul: İletişim Yayınları, 2011
- Eminov, Ali. **Turkish and Other Muslim Minorities of Bulgaria**. London: Hurst&Company, Institute of Muslim Minority Affairs,1997.

- Erdeha, Kamil. **150'likler Yahut Milli Mücadele'nin Muhasebesi**. İstanbul: Tekin Yayınevi, 1998.
- Ertuğrul, Ümit. **Irak Türkleri ve Türkiye**. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları, 2006.
- Gabriel, Sheffer. **Diaspora Politics**. NewYork:Cambridge University Press, 2003.
- Georgeon, François. **Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900–1930)**. Ali Berktaş (çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, Ocak 2009.
- Geray, Cevat. **Türkiye'den ve Türkiye'ye Göçler ve Göçmenlerin İskanı (1923-1961)**. Ankara: Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Enstitüsü Yayınları, Ocak 1962.
- Gurr, Ted ve Barbara Harf (Ed.). **Ethnic Conflict in World Politics**. Boulder: Co:Westwiew Press, 1994.
- Gürün, Kamuran. **Bükreş-Paris-Atina Büyükelçilik Anıları**. İstanbul: Milliyet Yayınları, 1994.
- Güven, Dilek. **6-7 Eylül Olayları**. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2005
- Güvenç, Bozkurt. **Türk Kimliği**. Boyut Kitapları: Nisan 2008.
- Hale, William. **Turkey, the US and Iraq**. London: SOAS Middle East Studies, 2007.
- Heraclides, Alexis. **Yunanistan ve "Doğudan Gelen Tehlike" Türkiye**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003.
- Hidiroglou, Paul. **Thrace in the Light of the National Ideal of the Turks, 1985–1991**. Athens: Heredotos, 1991.
- Hill, Christopher. **Changing Politics of Foreign Policy**, London: Palgrave Macmillan, 2003.
- Holsti, Kalevi. **The State, War and the State of War**. Cambridge: Cambridge University Press, 1956.
- Hürmüzlü, Ersat. **Türkmenler ve Irak**. İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları,2003.
- İnalçık, Halil. **Doğu-Batı Makaleler II**. Ankara: Doğu-Batı Yayınları, 2009.
- İnan, Arı (hızl.). **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları**. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1982.
- Kamil, İbrahim. **Bulgaristan'daki Türklerin Hakları**. Ankara: Yükseköğretim Kurumu Matbaası, 1989.
- Karakoç, Ercan. **Atatürk'ün Dış Türkler Politikası**. İstanbul: IQ Kültür, Sanat Yayıncılık,2004.
- Kaya, Ayhan ve Ferhat Kentel. **Euro-Türkler Türkiye ile Avrupa Birliği Arasında Köprü mü, Engel mi?** İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2005

- Kaya, Ayhan. **Berlin'deki Küçük İstanbul**. İstanbul: Büke Yayınları, 2000.
- Kayılı, Ali Gökhan. **The İraqi Turkmen (1921–2005)**, İstanbul: Kerkük Vakfı Yayınları, 2008.
- Keskiöglü, Osman. **Bulgaristan'da Türkler**. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1985.
- Kili, Suna ve Şeref Gözübüyük. **Sened-i İttifak'tan Günümüze Türk Anayasa Metinleri**. İstanbul: İş Bankası Yayınları, 2006.
- King, Charles ve Neil J.Melvin. **Nations Abroad: Diaspora Politics and International Relations in the former Soviet Union**. Colarado: Westwiew Press,1998.
- Konukman, Ercüment .**Tarihi Belgeler Işığında Büyük Göç ve Anavatan**.Kutlay Doğan (Hzl.), Ankara: 1990
- Köprülü, Ziyad. **İrak'ta Türk Varlığı**. Ankara: Örnek Limited Şti, 1996.
- **İnsan Hakları Açısından Irak Türkleri**. Ankara: Irak Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği,1992.
- Kuneralp, Zeki. **İkili Rapor/Rapport Des Deux, Türkiye ve Yunanistan Arasında Muallakta Bulunan Meseleler Hakkında Hal Sureti Teklif Etmekle Mükellef Türk-Yunan İkili Komitesi Çalışmaları (Mayıs-Ağustos 1959)**. İstanbul:İsis Yayıncılık, 1997.
- Kut, Şule. **Balkanlar'da Kimlik ve Egemenlik**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları:2006.
- Lake, David ve Donald RothChild (Ed.).**The International Spread of Ethnic Conflict**, New Jersey: Princeton University Press, 1998.
- Landau, Jacob. **Pan-Turkism From Irredentism to Cooperation**. Bloomington:Indiana University Press, 1995.
- Larabee, F.Stephen ve Ian O. Lesser. **Turkish Foreign Policy in an Age of Uncertainty**. Santa Monica CA:Rand Corporation,2003.
- Lundgren, Asa. **İstenmeyen Komşu Türkiye'nin Kürt Politikası**. Necla Ülkü Kuglin (çev.). İstanbul: Kitap Yayınevi, 2008.
- Lütem, Ömer. **Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989, Cilt 1, 1983-1985**. Ankara: ASAM Yayınları, 2000.
- **Türk-Bulgar İlişkileri 1983-1989, Cilt II, 1986-1987**. Ankara: ASAM Yayınları, 2000.
- Mandacı, Nazif ve Birsen Erdoğan. **Balkanlarda Azınlık Sorunu: Yunanistan, Arnavutluk, Makedonya ve Bulgaristan'daki Azınlıklara Bir Bakış**. Ankara: Stratejik Araştırmalar ve Etüdlere Milli Komitesi (SAEMK), 2001.

- Marufoğlu, Sinan. **Osmanlı Döneminde Kuzey Irak (1831–1914)** , İstanbul: Eren Yayınları, 1998.
- Morgenthau, Hans. **Uluslararası Siyaset**. Baskın Oran ve Ünsal Oskay (çev.). Ankara:Siyasal Kitabevi, 1979.
- Moynihan, Daniel Patrick. **Pandemonium: Ethnicity in International Politics**. Oxford: Oxford Uni. Press,1993.
- Oran, Baskın. **Küreselleşme ve Azınlıklar**. Ankara: İmaj Yayınevi, 2001.
- . **Türkiye’de Azınlıklar Kavramlar, Teori, Lozan, İç Mevzuat, İçtihat, Uygulama**. 4.Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları, 2008.
- . **Türk-Yunan İlişkilerinde Batı Trakya Sorunu**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 1991
- Ostergaard-Nielsen, Eva. **Transnational Politics Kurds and Turks in Germany**. New York: Routledge, 2003.
- Ostergaard-Nielsen, Eva. **Transnational Politics Kurds and Turks in Germany**. London: Routledge,2003.
- Ömeroğlu, Aydın. **Batı Trakya Türkleri’nin Bölge Ekonomisindeki Yeri ve Geleceği**. İstanbul: Diyalog Yayınları,1998.
- Özcan, Sevinç. **Rus Azınlıklar**. İstanbul:Küre Yayınları,2005.
- Özdoğan, Günay Göksu. **“Turan”dan “Bozkurt”a Tek Parti Döneminde Türkçülük (1931–1946)**, İsmail Kaplan (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2002.
- Özgür, Nurcan. **Etnik Sorunların Çözümünde Hak ve Özgürlükler Hareketi**. İstanbul: Der Yayınları, 1999.
- Parlak, Nükrettin. **Orta Asya-Kafkasya-Balkan Ülkeleriyle İlişkiler ve Türk Dış Yardımları (1992–2003)**. Ankara:TİKA Yayınları, 2007.
- Poulton, Hugh ve Suha Taji-Farouki. **Muslim Identity and the Balkan State**. London: Hurst&Company,1997.
- Poulton, Hugh. **Top Hat, Grey Wolf and Crescent**. London: Hurst&Company,1997.
- Saatçi, Suphi. **Tarihten Günümüze Irak Türkmenleri**. İstanbul: Ötüken Yayınları, 2003.
- Sander, Oral. **Türkiye’nin Dış Politikası**. Melek Fırat (drl.).Ankara: İmge Yayınevi,2002.
- Saray, Mehmet. **Türkiye ve Yakın Komşuları**. Ankara:Atatürk Araştırma Merkezi,2006.
- Schechterman, Bernard ve Martin Slann (Ed.). **Ethnic Dimension in International Relations**, Westport CT: Praeger Publishers,1993.

- Sever, Ayşegül. **Soğuk Savaş Kuşatmasında Türkiye, Batı ve Orta Doğu, 1945-1958**. İstanbul: Boyut Yayınları, 1997
- Sheffer, Gabriel. **Modern Diasporas in International Relations**. NewYork: St. Martin's Press, 1986.
- Smith, Anthony. **Milli Kimlik**. 3.Basım. İstanbul: İletişim Yayınları, 2004.
- Somersan, Semra. **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Soysal, İlhami. **150'likler Kimdiler? Ne Yaptılar? Ne Oldular?** İstanbul:Gür Yayınları, 1988.
- Sönmezoğlu, Faruk. **II. Dünya Savaşı'ndan Günümüze Türk Dış Politikası**. İstanbul: Der Yayınları,2006.
- Sönmezoğlu, Faruk. **Türkiye-Yunanistan İlişkileri**. İstanbul: Der Yayınları, 2000.
- Şimşir, Bilal. **Bulgaristan Türkleri**. Ankara: Bilgi Yayınları, 1986.
- **Türk-Irak İlişkilerinde Türkmenler**. Ankara: Bilgi Yayınevi, 2004.
- **Türk Yazı Devrimi**, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1992.
- Şimşir,Bilal (Ed.). **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents : 1985 Volume I**. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990.
- **The Turks of Bulgaria in International Fora Documents : 1986 Volume II**. Ankara : Türk Tarih Kurumu, 1990.
- Todorov, Nikolay. **Bulgaristan Tarihi**. Veysel Ataman (çev.). İstanbul: Öncü Kitabevi, 1979.
- Tüzün, Süleyman. **İkinci Dünya Savaşı'nda Türkiye'de Dış Türkler Tartışmaları (1939-1945)**. Isparta: Fakülte Kitabevi,2005.
- Waltz, Kenneth. **Theory of International Politics**. New York: McGraw-Hill, 1979.
- Wendt, Alexander. **Social Theory of International Politics**.9.Basım. NewYork: Cambridge Uni.Press, 2006.
- Winrow, Gareth ve Kemal Kirişçi. **Kürt Sorunu Kökeni ve Gelişimi**. 4.Basım. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları,2002.
- Winrow, Gareth. **Turkey in Post-Soviet Eurasia**. London: The Royal Institute of International Affairs, 1995.
- Wolff, Stefan. **Disputed Territories The Transnational Dynamics of Ethnic Conflict Settlement**. NewYork:Berghahn Books,2003.
- Yenigün, Cüneyt. **Soğuk Savaş Sonrasında TBMM ve Dış Politika**. Ankara: Nobel Yayınları, 2004.

- Yıldırım, Onur. **Diplomasi ve Göç; Türk-Yunan Mübadelesinin Öteki Yüzü**. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- Yıldız, Ahmet. **Ne Mutlu Türküm Diyebilene: Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919–1938)**. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001.
- Yılmaz, Meşkure. **Türklerin Dünyası ve Türkiye'nin Dış Türkler Politikası**. Ankara: Kripto Yayınları, 2010.
- Zürher, Erik Jan. **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi**,. Yasemin Saner Gönen (çev.), İstanbul: İletişim Yayınları, 2005.

Makaleler

- Ahmet, Işık Sadık. “Bir İnsan Hakları Dramı: Batı Trakya”, **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II**. 16 Mart 1997, ss.1793–1799.
- Ahmet, Sadık. “Batı Trakya’da Yaşayan Türk Toplumunun Şikâyetleri ve İstekleri”, **Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni, Batı Trakya’da Azınlık Hakları Konusunda Ağırlıklı Sayı**, , Cilt:15,Sayı:1-2, (1995),s. 1-15.
- Akgönül, Samim. “Towards Minority Policies Beyond Reciprocity? The EU, Greece and Turkey”, Ottan Anastasakis, Kalypso Aude Nicolaidis ve Kerem Öktem (Ed.). **In the Long Shadow of Europe: Greeks and Turks in the Era of Postnationalism** içinde. Leiden: Brill Publishers, 2009,ss. 191–217.
- Akıllıoğlu, Tekin. “Bulgaristan’ın Türk Azınlığa Karşı Giriştiği Uygulamaların Uluslararası İnsan Hakları Bakımından İncelenmesi”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları**. Cilt 44, Sayı 3–4, Yıl 1989, ss. 139–153.
- Akıman, Nazmi. “Türk-Yunan İlişkilerinin Değerlendirilmesi (1974-1997)”, **Çağdaş Türk Diplomasisi:200 Yıllık Süreç Sempozyumuna Sunulan Bildiriler**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987,ss.579-586.
- Akın, Veysi. “Yunanistan’ın Türk Azınlığı Vatansızlaştırma Siyaseti: Batı Trakya Türklerinin Haymatlos/Vatansızlık Sorunu”. **Stratejik Araştırmalar Dergisi (SAREM)**. Sayı 4, Yıl 2, Aralık 2004,ss. 137–161.
- Alantar,Zeynep.“Türk Dış Politikası’nda Milletler Cemiyeti Dönemi”,**Türk Dış Politikası’nın Analizi**.Faruk Sönmezoğlu (drl). İstanbul: Der Yayınları, 2004,ss.99–129.
- Alpkaya, Gökçen. “İnsan Hakları Konusu”, Baskın Oran (Ed.). **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss. 188–201.
- Anagnostou, Dia. “Nationalist Legacies and European Trajectories:Post-communist Liberalization and Turkish Minority Politics in Bulgaria”. **Southeast European and Blacksea Studies**. Vol.4, No:1, 2005,ss.89-111.

- .“Breaking the Cycle of Nationalism:The EU, Regional Policy and the Minority of Western Thrace, Greece”, **South European Society and Politics**, Vol:6, No:1, 2001,ss.99-124.
- Antoniou, Dimitris. “ Western Thracian Muslims in Athens”, **Balkanologie**, December 2005, Vol.9, No: 1-2, <http://balkanologie.revues.org/index579.html?file=1> (11 Ekim 2010)
- Aydın, Mustafa. “ Between Euphoria and Realpolitik: Turkish Foreign Policy Toward Central Asia and the Caucasus”, Tareq Ismail ve Mustafa Aydın (Ed.). **Turkey’s Foreign Policy in the 21st Century, A Changing Role in World Politics** içinde. London:Ashgate Publishing,2003,ss.139-161.
- Aydın, Mustafa. “ Rüzgâra Karşı Durmak: Türk Dış Politikası Kırılmadan Esneyebilir mi?”, **Foreign Policy Türkiye Baskısı**, Eylül-Kasım 2005,ss. 48–58.
- . “Determinants of Turkish Foreign Policy: Historical Framework and Traditional Inputs”. **Middle Eastern Studies**. Vol.35, No:4, October 1999, ss.152-186.
- . “Twenty Years Before, Twenty Years After: Turkish Foreign Policy at the Threshold of 21st Century”. Tareq Ismail ve Mustafa Aydın (Ed.). **Turkey’s Foreign Policy in the 21st Century, A Changing Role in World Politics** içinde. London: Ashgate Publishing,2003,ss.3–27.
- . “ Global Değişim ve Genişleyen Türk Dünyası: Türkler ve Türkler”, **Türkiye’nin Dış Politika Gündemi**, Şaban Çalış, İhsan Dağı ve Ramazan Gözen (drl.), Ankara: Liberte Yayınları, 2001, ss.271-291.
- Aydın, Mustafa. “Türk-Yunan İlişkilerinde Şüpheli İyimserlik”.**Türk-Yunan İlişkilerinde Eski Sorunlar, Yeni Arayışlar**.Birgül Demirtaş Coşkun(der.),Ankara:ASAM Yayınları, 2002,ss.212-238.
- Aydın, Suavi. “Türk Kavramının Sınırları”, **Birikim, Etnik Kimlik ve Azınlıklar Özel Sayısı**, 3.Baskı, Mart-Nisan 1995, ss.50-65.
- Ayman, S. Gülden. “Türk Dış Politika Seçkinlerinin Ortadoğu Algılamaları ve Irak Savaşı”, **Akademik Ortadoğu**, Cilt 1, Sayı 1, 2006, ss.1–21.
- . “Irak İşgali, Komşuluk ve Dış Politika”. **Foreign Policy Türkiye Baskısı**. Eylül-Kasım 2005. ss. 59–65.
- . “2000’li Yıllarda Balkanlar ve Türkiye”. **Türk Dış Politikası, Türk Dış Politikası: 1919-2008**.Haydar Çakmak (drl.). Ankara: Barış Platin Kitap Ltd. Şti,2008,s.936-944
- . “Türk-Yunan İlişkilerinde Güç ve Tehdit”, Faruk Sönmezoğlu (Ed.), **Türk Dış Politikası’nın Analizi** içinde. İstanbul: Der Yayınları, 1998,ss.543-554.
- . “Türkiye’nin Ege Politikasında Müzakere ve Caydırıcılık” , **En Uzun On Yıl**, Gencer Özcan and Şule Kut (der.), İstanbul: Boyut, 1998, ss. 285–325.

- Aykan, Mahmut Bali. “Türkiye’nin Dış Politika Anlayışı”, **Türk Dış Politikası: 1919–2008**, Haydar Çakmak (drl.), Ankara: Barış Platin Kitap Ltd. Şti, 2008, s.31–38.
- Baest, Torsten F. “Bulgaristan”. **Dünün ve Bugünün Defteri, Dünya Sorunları, Doğu Avrupa Dosyası**, Neşe Ozan (çev.). Ragıp Zarakolu (drl.). İstanbul: Alan Yayıncılık, 1990, ss.390-414.
- Baklacıoğlu, Nurcan Özgür. “Dual Citizenship, Extraterritorial Elections and National Policies: Turkish Dual Citizens in the Bulgarian Political Sphere”, Osamu Ieda (Ed.). **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** içinde. Sapporo: Hokkaido University Slavic Research Center, 2006, ss. 319-359.
- .“Türkiye’nin Balkan Politikasında Rumeli ve Balkan Göçmen Dernekleri: Beklentiler, Roller ve Sorunlar”, **Sivil Toplum ve Dış Politika**. Semra C. Mazlum ve Erhan Doğan (drl.). İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006, ss. 77–119.
- Batu, Hamit. “New Developments in Turkish Foreign Policy”. **Foreign Policy**. Vol.5, No:4, 1976, ss.5-17.
- .“Türkiye’nin Dış Siyaseti”. **Dışişleri Belleteni**. Sayı 6, Mart 1965, ss.21-26.
- Bauböck, Rainer. “Stakeholder Citizenship and Transnational Political Participation: A Normative Evaluation of External Voting”. **Fordham Law Review**. Vol.75, No.5, April 2007, ss.2393-2447.
- Baydar, Nazif. “Balkanlardan Göç”. **Yeni Türkiye Türk Dünyası Özel Sayısı II**. Sayı:16, 1997, s.1769-1770.
- Bilgin, Mustafa Sıtkı. “Türk-İrak İlişkilerinin Tarihsel Boyutu (1534-2002)”, Ümit Özdağ, Sedat Laçiner ve Serhat Erkmén (Ed.). **Irak Krizi (2002-2003)** içinde. Ankara: ASAM Yayınları, 2003, ss.213-235.
- Bishku, Michael B. “Turkish-Bulgarian Relations: From Conflict and Distrust to Cooperation”. **Mediterranean Quarterly**. Vol.14, No:2, Spring 2003, ss. 77–94.
- Björkdahl, Annika. “Norms in International Relations: Some Conceptual and Methodological Reflections”. **Cambridge Review of International Affairs**, Vol.15, No:1, 2002, ss.9-23.
- Bojkov, Victor. “Bulgaria’s Turks in the 1980s: A Minority Endangered”. **Journal of Genocide Research**. 6, 3, 2004, ss.343-369.
- Borou, Christina. “The Muslim Minority of Western Thrace in Greece: An Internal Positive or an Internal Negative “Other” ? **Journal of Muslim Minority Affairs**. Vol.29, No:1, March 2009, ss.5-26.
- Boussiakou, Iris Kalliopi. “The Educational Rights of the Muslim Minority under Greek Law”. **Journal of Ethnopolitics and Minority Issues in Europe**. Vol.6, Issue 1, 2007, ss. 1-25.

- Boyar, Ebru ve Kate Fleet. "A Dangerous Axis: The Bulgarian Müftü, the Turkish Opposition and the Ankara Government 1928–1936". **Middle Eastern Studies**, Vol.44, No:5, 2008, ss.775–789.
- Brenda Shaffer, "Introduction: The Limits of Culture", Brenda Shaffer (Ed.). **The Limits of Culture, Islam and Foreign Policy** içinde. Cambridge: The MIT Press, 2006, ss.1–27.
- Brubaker, Rogers. "National Minorities, Nationalizing States and External National Homelands in the New Europe". **Daedalus**. Vol.124, No:2, Spring 1995, ss.110–125.
- Brunnbauer, Ulf. "The Perception of Muslims in Bulgaria and Greece: Between Self and the Other". **Journal of Muslim Minority Affairs**. Vol.21, No.1, 2001, ss. 39-61.
- Bulut, Esra. "Friends, Balkans, Statesmen Lend Us Your Ears: The Trans-State and State in Links between Turkey and the Balkans". **Ethnopolitics**. 5,3, 2006, ss. 309–326.
- Burchill, Scott. "Realism and Neorealism". Scott Burchill (Ed.). **Theories of International Relations** içinde. London:Palgrave, 2001, ss.70-103.
- Carment, David. "The Ethnic Dimension in World Politics: Theory, Policy and Early Warning". **Third World Quarterly**. Vol.15, No:4, 1994, ss.551–582.
- Caspersen, Nina. "Between Puppets and Independent Actors: Kin-State Involvement in the Conflicts in Bosnia, Croatia and Nagorno-Karabakh". **Ethnopolitics**. Vol.7, No:4, 2008, ss.357-372.
- Chafetz, Glenn. "The Struggle for a National Identity in Post-Soviet Russia". **Political Science Quarterly**. Volume 111, 4, 1996-1997, ss.661-688.
- Chandra, Kanchan. "What is Ethnic Identity? and Does it Matter?". **Annual Review of Political Science**. 9, 2006, ss.397–424.
- Chazan, Naomi. "Approaches to the Study of Irredentism". Naomi Chazan (Ed.). **Irredentism and International Politics**. the USA: Lynne Rienner Publishers, 1991, s.1-8.
- Chiva, Christina. "Ethnic Minority Rights in Central and Eastern Europe: The Case of the Hungarian Status Law". **Government and Opposition**. Vol.41, No:3, 2006, ss.401–421.
- Cin, Turgay. "The Current Problems of the Turks of Western Thrace in Greece As a Member of the European Union". **Ege Akademik Bakış**. Cilt 9, 4, 2009, ss. 1527–1544.
- Cordell, Karl ve Stefan Wolff. "Germany as a Kin-State: The Development and Implementation of a Norm-Consistent External Minority Policy towards Central and Eastern Europe". **Nationalities Papers**. 35,2, 2007, ss.289–315.

- Coşar, Nevin ve Sevtap Demirci. “ The Musul Question and the Turkish Republic: Before and After the Frontier Treaty”. **Middle Eastern Studies**. Vol.42, No:1, January 2006,ss.123–132.
- Coşkun, Birgül Demirtaş .“Turkish-Bulgarian Relations in the Post-Cold War Era: The Exemplary Relationship in the Balkans”. **The Turkish Yearbook**, Vol.32, 2001, ss.25-60.
- Coufoudakis, Van. “ Greek- Turkish Relations, 1973–1983 The View from Athens”, **International Security**, Vol.9, No.4, Spring 1985,ss.185-217.
- Çağaptay, Soner. “Kemalist Dönemde Göç ve İskân Politikaları: Türk Kimliği Üzerine Bir Çalışma”, Defne Orhun (çev.). **Toplum ve Bilim**. 93, 2002, ss. 218–239.
- Çalış, Şaban. “Turkey’s Balkan Policy in the Early 1990s”.**Turkish Studies**.Vol.2, No.1, 2001, ss.135-146.
- . “Ulus, Devlet ve Kimlik Labirentinde Türk Dış Politikası”. **Liberal Düşünce**. Sayı 13, No:4, Kış 1999,ss.5–21.
- Çavuşoğlu, Naz .“Azınlıkların Korunmasına İlişkin Uluslararası Normlar”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**. Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.). İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006, ss.241-261
- Çelikpala, Mitat. “From Immigrants to Diaspora: Influence of the North Caucasian Diaspora in Turkey”. **Middle Eastern Studies**. Vol.32,No.3, 2006,ss.423-444.
- Dağıstanlı, Mustafa Alp. “Kürt Sorununa Sınırsız Çözüm”. **Foreign Policy (Türkiye Baskısı)**, Mayıs-Haziran,2006,ss.74-82.
- Danış, Didem. “Irak’tan Uzağa:1991 Sonrası Dışarı Göç”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt 1,Sayı 6, Haziran 2009,ss.16–22.
- . “İstanbul’daki Iraklı Göçmenlerin Parçalı Eklemlenme Sürecinde Toplumsal Ağlar”, Barbara Pusch, Tomas Wiloszovski (hızl.). Mutlu Çomak Özbatır (çev.) **Türkiye’ye Uluslararası Göç** içinde. İstanbul: Kitap Yayınları, 2010, ss.191-224.
- Davis, David R. ve Will Moore. “Ethnicity Matters: Transnational Ethnic Alliances and Foreign Policy Behaviour”. **International Studies Quarterly**. 41,1,1997, ss. 171–184.
- Davis, David R.; Keith Jagers ve Will H. Moore. “ Ethnicity, Minorities and International Conflict”, Patrick James and David Carment (Ed.). **Wars in the Midst of Peace** içinde. Pittsburgh: Pittsburgh University Press, 1997,ss.148-163.
- De Jong, Frederick. “ Greek Policies Concerning The Muslims in Western Thrace As Reflected In Paul Hıdıroglou’s Western Thrace In The Light of The National Ideal Of The Turks”. **Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni, Batı**

- Trakya’da Azınlık Hakları Konusunda Ağırlıklı Sayı.** 15, 1–2,1995,ss.43-49.
- Değerli, Esra. “Türkiye’nin Bulgaristan’a Yönelik Dış Politikası (1918–1938)” , Mustafa Bıyıklı (Ed.). **Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi** içinde. İstanbul: Bilimevi Basın Yayın Ltd.Şti, 2008,ss.51-106.
- Demirtaş Coşkun, Birgül. “ Systemic Changes and State Identity: Turkish and German Responses”, **Insight Turkey**, Vol.10, No.1, 2008,ss.31–54.
- Demirci, Fazıl. “ Irak Türkleri-Kuzey Irak ve Türkiye İlişkileri”, **Yeni Türkiye, Türk Dış Politikası Özel Sayısı**, Cilt:1, No:3,1995.ss.353–354.
- Dere, Ali. “The PRA of Turkey: The Emergence, Evolution and Perception of Its Religious Services Outside of Turkey”, **The Muslim World.** 98, 2-3, 2008,ss.291-301.
- Dimitrov, Vesselin. “In Search of a Homogeneous Nation: The Assimilation of Bulgaria’s Turkish Minority, 1984–1985”. **Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe.** Vol.2, 2000,ss.1-21.
- Dragonas, Thalia. “ Negotiation of Identities: The Muslim Minority in Western Thrace”. **New Perspectives on Turkey.** Vol.30,2004,ss.1-25.
- Duman, Bilgay. “2003 Sonrasında Irak Siyasetinde Türkmenler ve 2010 Seçimleri”, **Ortadoğu Analiz**, Cilt 2, Sayı 16, Nisan 2010, ss. 54–66.
- Düzgören, Koray. “Kuzey Irak Kürt Yönetimi”.Seyfettin Gürsel ve Diğerleri (Ed.). **Türkiye’nin Kürt Sorunu** içinde. İstanbul: TÜSES Yayınları, 1996,ss.87-126.
- E.Ziegler, Charles. “The Russian Diaspora in Central Asia: Russian Compatriots and Moscow’s Foreign Policy”. **Demokratizatsiya**, Vol. 13, Issue 5 (Winter 2006),ss.103–126.
- Eminov, Ali .“The Turks in Bulgaria:Post-1989 Developments”. **Nationalities Papers.**Vol.27, No.1, 1999,ss.31-55.
- Erder, Sema. “Uluslararası Göçte Yeni Eğilimler:Türkiye “Göç Alan” Ülke mi?”, **Mübeccel Kıray için Yazılar, Armağan Dizisi.** İstanbul:Bağlam Yayınları, 2000,ss.235-259.
- Erhan, Çağrı ve Ömer Kürkçüoğlu. “Ortadoğu’yla İlişkiler”. Baskın Oran (ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2003, ss.124–158.
- Erhan, Çağrı ve Tuğrul Arat. “AT’yle İlişkiler”. Baskın Oran (Ed.). **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt II** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss.83-102.
- Evera, Stephan Van. “Hypotheses on Nationalism and the Causes of War” Charles Kupchan (Ed.). **Nationalism and Nationalities in New Europe** içinde, NewYork: Cornell Uni. Press, 1995, ss.136-158.

- Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “Ortadoğu ile İlişkiler”. Baskın Oran(Ed.). **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar , Cilt 1** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002,ss.615-635.
- Fırat, Melek ve Ömer Kürkçüoğlu. “Batı Avrupa ile İlişkiler”. Baskın Oran (Ed.). **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss. 258–292.
- Fırat, Melek. “Soğuk Savaş Sonrası Yunanistan Dış Politikasının Yeniden Biçimlenişi”, **Türkiye’nin Komşuları**, Mustafa Türkeş ve İlhan Uzgel (drl.). Ankara: İmge Yayınları, 2002,ss. 21–75.
- . “Yunanistan ile İlişkiler”. Baskın Oran (Ed.), **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1** içinde. İstanbul: İletişim Yayınları, 2001,ss.325-357.
- Figueroa-Aramoni, Rodulfo. “A Nation beyond Its Borders: The Program for Mexican Communities Abroad”. **Journal of American History**. Vol.86,No.2, 1999, ss.537–544.
- Fumagalli, Matteo. “Ethnicity, state formation and foreign policy: Uzbekistan and ‘Uzbeks Abroad’ ”. **Central Asian Survey**. Vol:26, No:1, March 2007,ss.105-122.
- Gangloff, Sylvie. “The Impact of The Ottoman Legacy on Turkish Foreign Policy in the Balkans (1991-1999)”, Sylvie Gangloff (Ed.).**The Perception of Ottoman Legacy in the Balkans** içinde. Paris: L’Harmattan, 2005.
- Genov, Nikolai. “Radical Nationalism in Contemporary Bulgaria”. **Review of European Studies**. Vol:2, No:2, December 2010, ss. 35-53.
- Göçek, Fatma Müge. “Türkiye’de Çoğunluk, Azınlık ve Kimlik Anlayışı”. **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.). İstanbul:TESEV Yayınları, Mart 2006, ss.64-79.
- Guibernau, Montserrat. “Antony Smith on Nations and National Identity: A Critical Assessment”.**Nations and Nationalism**, Vol:10, No:1/2, 2004, ss.125-141.
- Heraclides, Alexis. “Secessionist Minorities and External Involvement”. **International Organization**,44,3,Yaz 1990, ss. 341-378.
- Hikmet Öksüz, “ Batı Trakya’dan Türkiye’ye Göçün Sebepleri”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (hzl.). Çorum: Karam Yayınları,2006,ss.57–85.
- Holsti, K.J. “National Role Conceptions in the Study of Foreign Policy”. **International Studies Quarterly**. Vol.14, No:3,1970, ss.233–309.
- Höpken, Wolfgang. “From Religious Identity to Ethnic Mobilization: The Turks of Bulgaria before, under and since Communism”. Hugh Poulton and Suha Taji-Farouki (Ed.). **Muslim Identity and the Balkan State** içinde. London: Hurst&Company, 1997, ss.54-81.

- Hür, Ayşe. “ Misak-ı Milli’nin bitmeyen istismarı”, **Radikal**. 2 Kasım 2006.
- . “Irak Politikası Sağlıksız”, **Radikal**. 7 Şubat 2005.
- Hürmüzlü, Habib. “ Kerkük Petrolleri ve Türkmenler”.**Global Strateji, Irak Türkmenleri Özel Sayısı**. Yıl:3, Sayı:9, İlkbahar 2007,ss. 143–152.
- Jepperson, Ronald L.,Alexander Wendt ve Peter J.Katzenstein. “ Norms, Identity and Culture in National Security”, Peter J.Katzenstein (Ed.). **The Culture of National Security, Norms and Identity in World Politics** içinde. NewYork: Columbia University Press, 1996, ss.33–79.
- Kadirbeyoğlu, Zeynep. “ National Transnationalism: Dual Citizenship in Turkey”, Thomas Faist (Edt.),**Dual Citizenship in Europe: From Nationhood to Societal Integration** içinde. GBR: Ashgate Publishing, 2007,ss.127-146.
- Kardos, Gabor. “Role for Kin-States”. Osamo Ieda (Eds.).**Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?** İçinde. Sapporo: Hokkaido University,Slavic Research Centre,2006, ss.127–137.
- Karpat, Kemal. “The Turks of Bulgaria: The Struggle for National-Religious Survival of A Muslim Minority”. **Studies on Turkish Politics and Society: Selected Articles and Essays**. Leiden,NLD:Brill,2003.
- Kavalski, Emilian. “ Do Not Play with Fire”: The End of the Bulgarian Ethnic Model or the Persistence of Inter-Ethnic Tensions in Bulgaria?”. **Journal of Muslim Minority Affairs**, 27,1, 2007,ss.25-36.
- Kavaz, Sinan. “ Trakya’nın İki Tarafı Arasında Köprü Olarak Azınlıklar”, **Meriç’in İki Yakası** (AB Desteği ile Lozan Mübadilleri Vakfı ve Azınlık Grupları Araştırma Merkezi (KEMO) İşbirliği ile Hazırlanan Proje) Müfide Pekin ve Konstantinos Tsitselikis (drl.). İstanbul: Ekin Ajans Matbaacılık, Kasım 2008,s.84–85.
- Kazancı, Hicran. “Irak’ın Siyasal Süreçleri ve Türkmenler”. **Ortadoğu Analiz**. Cilt 1, Sayı 7, Temmuz-Ağustos 2009,ss.106-108.
- Kemp, Walter .“ The Responsibility to Protect Minorities: Is the Kin-State a Problem or Solution?”, Walter Kemp, Vesselin Popovski ve Ramesh Thakur (Ed.), **Blood and Borders The Responsibility to Protect and the Problem of the Kin-State** içinde. Tokyo:United Nations University Press, 2011,ss.1-7.
- Kerkük, İzzettin. “ABD’nin Türkmen Politikası”, **Kardaşlık**, Sayı:25,Ocak-Mart 2005.
- King, Charles ve Neil J.Melvin, “ Diaspora Politics: Ethnic Linkages, Foreign Policy and Security in Eurasia”, **International Security**. Vol.24, No:3, Winter 1999/2000,ss. 108–138.
- Kirişçi, Kemal. “ From Second World War Immigration From Balkan Countries to Turkey”. **New Perspectives on Turkey**. Spring 12, 1995,ss.61–77.

- “ Türkiye ve Kuzey Irak’taki Kürt Güvenlik Bölgesi”, **Avrasya Dosyası, Kuzey Irak Özel Sayısı**, İlkbahar 1996,Cilt:3, Sayı:1,ss.7-22.
- “Disaggregating Turkish Citizenship and Immigration Practices”. **Middle Eastern Studies**. Vol.36, No:3, July 2000, ss.1-22.
- “ New Patterns of Turkish Foreign Policy Behaviour”, Çiğdem Balım (Ed.), **Turkey: Political, Social and Economic Challenges in the 1990s**, Leiden: Brill, 1995,s.1–21.
- Koinova, Maria. “Kin-state Intervention in Ethnic Conflicts: Albania and Turkey Compared”, **Ethnopolitics**, Vol.7,No.4, 2007, ss.373–390.
- Korkut, Şenol. “ The Diyanet of Turkey and Its Activities in Eurasia after the Cold War”. **Acta Slavica Japonica**,28,2009, ss.117–139.
- Kowert, Paul ve Jeffrey Legro. “Norms, Identity and Their Limits: A Theoretical Reprise”. Peter J.Katzenstein (Ed.). **The Culture of National Security, Norms and Identity in World Politics** içinde. NewYork: Columbia University Press, 1996, ss.451–498.
- Kowert, Paul A. “ National Identity: Inside and Out”. **Security Studies**, Vol:8, Cilt:2,ss.1-34
- Köksal, Yonca. “ Minority Policies in Bulgaria and Turkey: The Struggle to Define a Nation”. **Southeast European and Black Sea Studies**. Vol.6, No:4, ss.501-521.
- “Transnational Networks and Kin-States: The Turkish Minority in Bulgaria, 1878-1940 ”. **Nationalities Papers**. Vol.38,No:2, 2010, ss.191–211.
- Köni, Hasan. “Uluslararası İnsan Hakları ve Irak Türkleri”, **Irak Türkleri Sempozyumu Bildirileri**, Mahir Nakip ve Ziyad Köprülü (hızl.). Ankara: Gazi Üniversitesi Yayınları, 30 Ocak 1987,s.91-94.
- Kurubaş, Erol. “ Etnik Sorun-Dış Politika İlişkisi Bağlamında Kürt Sorununun Türk Dış Politikasına Etkileri”.**Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi**. Cilt 1, No 1, 2009, ss.39–69.
- Kushner, David. “Self-perception and Identity in Contemporary Turkey”. **Journal of Contemporary History**, Vol. 32, No:2, 1997, ss.219-233.
- Kut, Gün. “ Yeni Türk Cumhuriyetleri ve Uluslararası Ortam”. **Bağımsızlığın İlk Yılları**, Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Nihal İncioğlu, Gün Kut, Şule Kut, Nesrin Sungur (drl.). Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994,ss.9–24.
- Kut, Şule. “Türkiye’nin Soğuk Savaş Sonrası Dış Politikasının Ana Hatları”. **Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar, En Uzun On Yıl**,Gencer Özcan ve Şule Kut (drl.). İstanbul:Boyut Yayınları,1998, ss.55-56.

- “Yeni Türk Cumhuriyetleri’nin Dış Politikaları”, Büşra Ersanlı, Günay Göksu Özdoğan, Nihal İncioğlu, Gün Kut, Şule Kut, Nesrin Sungur (drl.), **Bağımsızlığın İlk Yılları**, Ankara: TC Kültür Bakanlığı Yayınları, 1994, ss. 243–280.
- Küçükcan, Talip. “Reclaiming Identity: Ethnicity, Religion and Politics Among Turkish Muslims in Bulgaria and Greece”, **Journal of Muslim Minority Affairs**, Vol: 19,No:1, 1999,s.49–68.
- Kürkçüoğlu, Ömer. “Türkiye-İrak İlişkilerinde Son Gelişmeler”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt:27, Sayı:4, 1972,ss.247-253.
- Kymlicka, Will. “The Internationalization of Minority Rights”.**ICON: International Journal of Constitutional Law**. Vol.6,No:1, 2008, ss.1-32.
- Laçiner, Ömer. “İrak Kürtleri, Bulgaristan Türkleri ve Milliyetçilik”.**Birikim**.Sayı 3, Temmuz 1989,ss.72–73.
- Laçınok, Nevra Yaraç. “Turgut Özal”. **Türk Dış Politikası’nda Liderler**, Ali Faik Demir (hzl.). İstanbul: Bağlam Yayınları, ss. 537-639.
- Landau, Jacob M. “ The Ups and Downs of Irredentism: The Case of Turkey”,Naomi Chazan (Ed.). **Irredentism and International Politics** içinde. The USA: Lynee Rienner Publishers, 1991, ss. 81–96.
- Lapid, Joseph ve Friedrich Kratochwill. “Revisiting the National: Toward an Identity Agenda in Neorealism”. Joseph Lapid ve Friedrich Kratochwill(Ed.). **The Return of Culture and Identity in IR Theory** içinde. The USA:Lynne Reiner Publisher, 1996, ss.105-129.
- Lee, Chulwoo. “South Korea: The Transformation of Citizenship and State-Nation Nexus” **Journal of Contemporary Asia**. Vol.40, Issue 2, Mayıs 2010,ss.230–251.
- Lütem, Ömer. “ The Past and Present State of the Turkish-Bulgarian Relations”. **Dış Politika**. No:1–4, 1999,ss.64–77.
- Macar, Elçin. “Müftünün Yetkileri Tartışması”. **Azınlıkça**. Sayı 44, Şubat 2009,ss.13–14.
- Mahon, Milena. “The Turkish Minority Under Communist Bulgaria- Politics of Ethnicity and Power”. **Journal of Balkan and Near Eastern Studies**, Vol.1,No:2, 1999, ss. 149-162.
- Mango, Andrew. “Reflections on the Atatürk Origins of Turkish Foreign Policy and Domestic Linkages”, Alan Makovsky ve Sabri Sayarı (Ed.). **Turkey’s New World, Changing Dynamics in Turkish Foreign Policy** içinde. USA: The Washington Institute for Near East Studies, 2000,ss.9–19.
- Melvin, Neil ve Charles King. “Conclusion: Diasporas, International Relations, and Post-Communist Eurasia”. Charles King ve Neil Melvin (Ed.).**Nations**

Abroad, Diaspora Politics and International Relations in the Former Soviet Union içinde. New York: Westview Press:1998, ss.209–229.

Melvin, Neil. “The Russians: Diaspora and the End of Empire”, Charles King ve Neil Melvin (Ed.). **Nations Abroad, Diaspora Politics and International Relations in the Former Soviet Union**, New York: Westview Press:1998,ss.27-57.

Menares, Jeanne Hersant. “Mobilization for Western Thrace and Cyprus in Contemporary Turkey: From Far Right to the Lexicon of Human Rights”, Joel Beinin & Frederic Vairel (Ed.) **Social Movements, Mobilization and Contestation in the Middle East and North Africa**, Stanford: Stanford University Press http://halshs.archives-ouvertes.fr/docs/00/41/03/60/PDF/Hersant_HAL_version_2.pdf (Erişim:15 Ekim 2010).

Mirkova, Anna. “Citizenship Formation in Bulgaria: Protected Minority or National Citizens”. **Journal of Muslim Minority Affairs**. Vol.29, No.4,December 2009,ss. 469-482.

Moore, Will H.“Ethnic Minorities and Foreign Policy”.**SAIS Review**.Vol.22, No:2,2002, ss.77-91.

Nahapetyan, Haykaram. “The Turks of Bulgaria: The 5 th Column of Ankara”. **21 st Century**, No:1, 2007,ss.33-49.

Natalie, Denise. “The Kirkuk Conundrum”. **Ethnopolitics**,7:4,2008, ss.433-443.

Oğuzlu, Tarık. “Endangered Community: The Turkoman Identity in Iraq”. **Journal of Muslim Minority Affairs**. Vol.24, No:2, 2004,ss.309–325.

Oka, Natsuko. “The Triadic Nexus in Kazakistan: A Comparative Study of Russians, Uigurs, and Koreans”, Osamo Ieda (Ed.). **Beyond Sovereignty:From Status Law to Transnational Citizenship? içinde**. Sapporo:Hokkaido University Slavic Eurasian Studies, No:9, 2006; ss. 359–380.

Oktav, Zeynep Özden. “Çok Boyutlu Türk Dış Politikasına Bir Örnek: Türkiye-Irak-Bölgesel Kürt Yönetimi Arasında Gelişen İlişkiler ve Nedenleri”. **Ortadoğu Etütleri**. Sayı 2, Cilt 1,2010,ss.53-74.

Okutan, Çağatay. “Teori ve Uluslararası Metinlerde Azınlık Tanımı”, **Ankara Üniversitesi SBF Dergisi**. Cilt 59,2, Nisan-Haziran 2004,ss.59-75.

Oran, Baskın. “‘Türkiye’de Herkes Eşittir, Azınlık Yoktur’ ile ‘Azınlık Değiliz, Asli ve Kurucu Unsuruz’ Üzerine”, **Radikal, Cumhuriyet Eki**. 29 Ekim 2004.

----- . “Human and Minority Rights in Greece:The Inhanlı Land Dispute File”, **Milletlerarası Münasebetler Türk Yıllığı**. Cilt 18, 1978, ss.28–38.

----- . “Kalanların Öyküsü, 1923 Mübadele Sözleşmesi’nin Birinci ve Özellikle de İkinci Maddesinin Uygulanmasından Alınacak Dersler”, **Ege’yi Geçerken**,

- 1923 Türk-Yunan Nüfus Mübadelesi**, Renée Hirschon (drl.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Nisan 2007,ss.161–185.
- . “ Türk Dış Politikasının Kuramsal Çerçevesi”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1. Baskın Oran (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2001, ss.20–29.
- . “Balkan Müslümanlarında Dinsel ve Ulusal Kimlik”. **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt 48, Yayın Sayısı:1–4, 1993,ss.121–147.
- . “Kürt Milliyetçiliği: Doğuşu ve Gelişmesi”, Seyfettin Gürsel ve Diğerleri (Ed.), **Türkiye’nin Kürt Sorunu** içinde. İstanbul: TÜSES Yayınları, 1996,ss.33–46.
- . “Lozan Barış Antlaşması”, **Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar**, Cilt 1. Baskın Oran (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2002, ss.215–238
- . “Reciprocity in Turco-Greek Relations: The Case of Minorities”, Samim Akgönül (Ed.) **Reciprocity Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics** içinde. İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları: 2008,ss.35-39.
- . “Türk Dış Politikası ve Batı Trakya”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk Sönmezoglu (drl.), İstanbul: Der Yayınları,2004 (3.Basım),ss. 527-541.
- . “Türk Dış Politikası: Temel İlkeler ve Soğuk Savaş Ertesindeki Durumu Üzerine Notlar”.**Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**. Cilt 51, Yayın Sayısı:1–4, 1996, ss.353–370.
- Öge, Akın. “ ‘Dış Türkler’ odaklı faaliyet gösteren resmi kuruluşlar”. **Toplum ve Bilim**. Sayı 116, 2009,ss. 187-215.
- Öksüz, Hikmet. “ Batı Trakya Türk Basınında Atatürkçü Bir Gazete: İnkılâp (1930-1931)”, **Batı Trakya Türkleri**, Hikmet Öksüz (hzl.). Çorum: Karam Yayınları,2006,ss.191-205.
- Öktem, Kerem. “ New Islamic Actors After the Wahabbi Intermezzo: Turkey’s Return to the Muslim Balkans”, Research Paper, European Studies Centre, University of Oxford, December 2010. <http://www.balkanmuslims.com/pdf/Oktem-Balkan-Muslims.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2011).
- Özcan, Gencer . “Dört Köşeli Üçgen Olmaz: Irak Savaşı, Kürt Sorunu ve Bir Stratejik Perspektifin Kırılması”. **Foreign Policy** (Türkiye Baskısı). Mart-Nisan-Haziran 2003,ss.38-49.
- . “ Doksanlı Yıllarda Türkiye’nin Değişen Güvenlik Ortamı”, **En Uzun On Yıl, Türkiye’nin Ulusal Güvenlik ve Dış Politika Gündeminde Doksanlı Yıllar**, Şule Kut ve Gencer Özcan(drl.). İstanbul: Boyut Yayınları, Kasım 1998,ss.13-45.

- . “ Turkey’s Changing Neighbourhood Policy”. **Milletlerarası Münasebetler Türk Yılığ**. Cilt 35, 2004,ss.1-15.
- . “ Türk Dış Politikasında Süreklilik ve Değişim: Balkanlar Örneği’, **Yeni Balkanlar, Eski Sorunlar**.Kemâli Saybaşılı ve Gencer Özcan (drl.).İstanbul: Bağlam, 1997,ss. 207–226.
- Özcan, Mesut. “Irak: Ortadoğu’nun Etnik ve Kültürel Minyatürü”. **Değişen Toplumlar, Değişmeyen Siyaset: Ortadoğu**. Fulya Atacan(drl.). İstanbul: Bağlam Yayınları, 2004, ss. 157-180.
- Özdağ, Muzaffer. “Siyasi ve Hukuki Vehçesi ile Dış Türkler Meselesi”, **Türkiye ve Türk Dünyası Jeopolitiği, Muzaffer Özdağ, Toplu Eserler: 4**, Çetin Güney (drl.). Ankara: Avrasya Bir Vakfı Yayınları, 2003.
- Özdoğan, Günay Göksu. “ Türk Ulusçuluğu ve Türkî Cumhuriyetler: Kuramsal ve Tarihsel Bir Yaklaşım”. **Toplum ve Bilim**. Sayı 62, Yaz-Güz 1993, ss.57–77.
- Özgür, Nurcan. “ 1989 Yılı Zorunlu Göçün Bilançosu”, **Zorunlu Göç’ün 20.Yıl Anma Töreni’nde Konuşma Metni**, Kırklareli, 7 Haziran 2009.
<http://www.balkanlar.net/forum/index.php?topic=20589.0>
- . “1989 Sonrası Türkiye-Bulgaristan İlişkileri”, **Türk Dış Politikasının Analizi**, Faruk Sönmezoğlu (drl.). İstanbul: Der Yayınları, 2004, ss. 614–622.
- . “Balkan Devletlerinin Dış Politika Uygulamalarında Etnik Sorunların Rolü (1989-1997)”. **Uluslararası Politika’da Yeni Alanlar ve Yeni Bakışlar**. Faruk Sönmezoğlu (drl.). İstanbul: Der Yayınları,1998,ss.197–248.
- Palabıyık, Mustafa. “Sadabad Paktı (8 Temmuz 1937): İttifak Kuramları Açısından Bir İnceleme”, **Ortadoğu Etüdleri**. Cilt:2,Sayı:3,2010,ss.149–179.
- Pallis, A.A. “The Greek Census of 1928”. **The Geographical Journal**. Vol.73,No:6, June 1929, ss.543-548.
- Parla, Ayşe ve Didem Danış. “ Irak ve Bulgaristan Türkleri: Göçmen, Dernek ve Devlet”, **Toplum ve Bilim**. Sayı 14, 2009,ss.131–158.
- Parla, Ayşe. “Irregular Workers or Ethnic Kin? Post-1990s Labour Migration from Bulgaria to Turkey”. **Journal of International Migration**. Vol. 45, 3, 2007, ss.157-179.
- Pasic, Sujata Chakrabarti .“Culturing International Relations Theory: A Call for Extension”, Yosef Lapid and Fredrich Kratochwil (Ed.).**The Return of Culture and Identity in IR Theory**,Colorado: Lynee Reinner Publishers,1996,ss.85-105.
- Pazarcı, Hüseyin. “ Uluslararası Hukuk ve Antlaşmalar Yönünden Bulgaristan’daki Türklerin Statüsü”.**Ankara Üniversitesi Bulgaristan’da Türkler Sempozyumuna Sunulan Bildiriler**. Ankara: Ankara Üniversitesi Rektörlüğü Yayınları, 10 Nisan 1985, ss.15–27.

- . “Ege Denizi’ndeki Türk-Yunan Sorunlarının Hukuki Yönü”. **Türk-Yunan Uyuşmazlığı**. Semih Vaner (drl.). İstanbul: Metis Yayınları, 1989,ss. 106–126.
- Petkova, Lilia. “The Ethnic Turks in Bulgaria: Social Integration and Impact on Bulgarian-Turkish Relations, 1947–2000”. **Ethnopolitics**. 1,4, 2002, ss. 42-59.
- . “The Integration Process of The Turkish Minority in Bulgaria in the Post-Cold War Era”, **Kakanian Revisited**, 27 Haziran 2002.
<http://www.kakanien.ac.at/beitr/fallstudie/LPetkova1.pdf>
- Popovic, Alexandre. “Turks of Bulgaria (1878-1985)”. **Central Asian Survey**, Vol.5, No:2, 1986,ss.1-32.
- Preece, Jennifer Jackson. “ Minority rights in Europe: From Westphalia to Helsinki”. **Review of International Studies**. Vol.23,1997, ss.75-92.
- Rechel, Bernd. “ The Bulgarian Ethnic Model- Reality or Ideology?”. **Europe-Asia Studies**. Vol.59, No:7, November 2007,ss.1201–1215.
- Reis, Michele. “Theorizing Diaspora: Perspectives on “ Classical” and “Contemporary” Diaspora”. **International Migration**. Vol.42,2,2004,ss.41-56.
- Reus-Smit, Christian. “Constructivism”, Scott Burchill (eds.). **Theories of International Relations** içinde. London: Palgrave, 2001, ss.209–231.
- Robins, Philip. “ The Overlord State: Turkish Policy and Kurdish Issue”. **International Affairs**. Vol.69,No:4, 1993,ss.657–676.
- Roe, Paul. “Securitization and Minority Rights: Conditions of Desecuritization”. **Security Dialogue**. Vol.35, No:3, ss.279–294.
- Roger, Antoine. “ The European Union as a Political Incentive for Ethnic Minorities:Evidence from Post-Communist Bulgaria and Romania”. **Journal of Southern Europe and the Balkans**, Volume 5, Number 1, 2003, ss.9-24.
- Rüma, Şadan İnan. “ The Shelter in the Cycles of Reason and Anger: Greek Foreign Policy in the Balkans and Greek-Bulgarian Relations”. **The Turkish Yearbook**. Vol.39,2008, ss.19-50.
- Sabanadze, Natalie.“ Minorities and Kin-States”. **Helsinki Monitor**. No:3, 2006,ss.244-256.
- Saideman, Stephan. “ Conclusion: Thinking Theoretically about Identity and Foreign Policy”, Shirley Telhami ve Michael Barnett (Ed.). **Identity and Foreign Policy in the Middle East** içinde. New York: Cornell Uni. Press, 2002,ss.169-200.
- . “Explaining International Relations of Seccessionist Conflicts: Vulnerability and Ethnic Ties”. **International Organization**. Vol.51, No:4,1997,ss. 721–753.

- . "The Power of the Small: The Impact of Ethnic Minorities on Foreign Policy". **SAIS Review**. Vol. 22, No. 2, 2002, ss. 93–105.
- Sander, Oral. "Türk-Bulgar İlişkileri", **Türkiye'nin Dış Politikası**, Melek Fırat (drl.), Ankara: İmge Yayınları, 3. Baskı, ss. 179–195.
- Sever, Ayşegül. "Türk Dış Politikası'nda Çok Yönlü Bir Etmen Olarak 'Irak' Problemi", Gülden Ayman (Ed.). **Irak Açmazı: Türkiye Açısından Temel Parametreler** içinde. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi-TÜSİAD Dış Politika Forumu Yayınları, 2008, ss. 7-28.
- . "Irak Kürt Siyasetindeki Gelişmelerin Türkiye-Irak İlişkilerine Yansımaları 1958–1975", **Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan**, Ankara: Türk Tarih Kurumu (VII. Dizi, Sayı 229), 2008, s. 655–677.
- Shain, Yossi ve Aharon Barth. "Diasporas and International Relations Theory". **International Organization**. Vol. 57, No. 3, 2003, ss. 449–479.
- Singer, David J. "The Level of Analysis Problem in International Relations", **World Politics**, Vol. 14, No: 1, 1961, ss. 72-92.
- Singh, Amitabh. "Hungarian Status Law : A Model for Kin-Minority Protection?", Osamu Ieda (Ed.). **Beyond Sovereignty: From Status Law to Transnational Citizenship?**. Hokkaido University: 21st Century Slavic Research Program, Slavic Eurasian Studies, No: 9, 2006; ss. 303-318.
- Soysal, İsmail. "1937 Sadabat Paktı", İsmail Soysal (Ed.). **Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç** içinde. Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1999, ss. 327–342.
- Sönmezoğlu, Faruk. "Türk Dış Politikasının Ana Ekseninde Bir Sapma Olduğu Söylenemez", Habibe Özdal, Osman Bahadır Dinçer, Mehmet Yeğin (Ed.). **Mülakatlara Türk Dış Politikası** içinde. Ankara: USAK Yayınları, 2009, s. 115-137.
- Sönmezoğlu, Faruk ve S. Gülden Ayman, "The Roots of Conflict and the Dynamics of Change in Turkish-Greek Relations", Christos Collias and Gülay G. Şenesen (eds.), **Greece and Turkey: In the 21st Century: Conflict and Cooperation**, New York: Nova Press, 2003, ss. 38-47.
- Suhrke Astri ve Lela Garner Noble, "Spread or Containment: The Ethnic Factor", Astri Suhrke and Lela Garner Noble (Ed.). **Ethnic Conflict in International Relations** içinde, USA: Praeger Publishers, 1977, s. 212-233.
- Şahin, Bahar. "Türkiye'nin Avrupa Birliği'ne Uyum Süreci Bağlamında Kürt Sorunu: Açılımlar ve Sınırlar", **Türkiye'de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (drl.). İstanbul: TESEV Yayınları, Mart 2006, ss. 122-160.

- Şen, Hasine. “ Sınırın “Öteki” Tarafı: Göç ve Bulgaristan Türkleri”. Gönül Pultar ve Tahire Erman (Ed.). **Türkiye Kültürleri** içinde. İstanbul:Tetragon İletişim Hizmetleri, 2005,ss.249-269.
- Şimşir, Bilal. “ Bulgaristan Türkleri Üzerine Araştırmalar ve Belgeler I, 1950 Yılı Türk-Bulgar Nota Düellosu”, **Türk Kültürü**, Sayı: 272, Yıl: XXIV, Aralık 1985,ss.500–514.
- “ Bulgaristan Türkleri ve Göç Sorunu”,**Bulgaristan’da Türk Varlığı Bildiriler 7 Haziran 1985**, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1987, ss.47-66.
- Tarhanlı, Turgut. “ Lozan’da Mütakabiliyet Yok”, **Radikal**, 28 Eylül 2006.
- Taşkın, Yüksel. “Milliyetçi Sivil Toplum Kuruluşlarının Türk Kimliğini Türk Dünyası Ölçeğinde Yeniden Tanımlama Çabaları ve Dış Politika Gündemine Etkileri”, **Sivil Toplum ve Dış Politika**. Semra C. Mazlum ve Erhan Doğan (drl.). İstanbul: Bağlam Yayınları, 2006, ss.181-209.
- “Europeanization and Extreme Right in Bulgaria and Turkey: Unveiling Similarities between Ataka Party and Red Apple Coalition”, **Southeastern Europe**, Vol:35, 2011, ss.95-119.
- Tavanier, Yana Buhner. “ Otoman Past Dogs Sofia-Ankara Relations”, *Balkan Insight*, 22 December 2010, <http://www.balkaninsight.com/en/article/ottoman-past-dogs-sofia-ankara-relations> (Erişim Tarihi: 12 Nisan 2011).
- Toumarkine, Alexandre. “Kafkas ve Balkan Göçmen Dernekleri: Sivil Toplum ve Milliyetçilik”. Fatma Gökmen Uygur (çev.).**Türkiye’de Sivil Toplum ve Milliyetçilik**, Stefanos Yerasimos (Ed.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2002 (2. Baskı),ss.425-450.
- Tsitselikis, Konstantinos. “ Reciprocity as a Regular Pattern for the Treatment of Greece’s Turkish/Muslim Minority”,Samim Akgönül (Ed.).**Reciprocity Greek and Turkish Minorities Law, Religion and Politics** içinde. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008,ss.69–103.
- Turan, Ömer. “ Irak’ın Milletler Cemiyeti’ne Girerken Yayınladığı Deklarasyonda ve Anayasalarında Türk ve Diğer Azınlıkların Hakları”. **Avrasya Dosyası**. Cilt 3, Sayı 1,İlkbahar, 1996,s.23-36.
- Türkeş, Mustafa. “Türkiye’nin Balkan Politikasında Devamlılık ve Değişim”.**Avrasya Dosyası**. Cilt 14, Sayı 1, 2008, ss.253-280.
- Uzgel, İlhan. “The Role of Muslim Minorities in Interstate Relations in the Balkans”. **The Turkish Yearbook**. Vol. 21, 1982–1991,ss.95-132.
- “Türkiye ve Balkanlar: İstikrarın Sağlanmasında Türkiye’nin Rolü”, **Günümüzde Türkiye’nin Dış Politikası**. Barry Rubin ve Kemal Kirişçi (drl.),İstanbul:Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2002, ss. 86–118.

- Üstel, Füsün. “Türk Ocakları ve “Dış Türkler”. , Semih Vaner(Ed.) Ercan Eyüboğlu (çev.), **Unutkan Tarih Sovyet Sonrası Türkdilli Alan** içinde. İstanbul: Metis Yayınları,1997, s. 53-66.
- Vasileva, D. “Bulgarian Turkish Emigration and Return”. **International Migration Review**, Vol.26, No.2, Summer 1992, ss. 342-352.
- Vassilev, Rossen. “ Post-communist Bulgaria’s Ethnopolitics”. **Ethnopolitics**. Vol.1, No:2, 2001, ss. 37-53.
- Voutira, Eftihia. “ Post-Soviet Diaspora Politics: The Case of the Soviet Greeks”. **Journal of Modern Greek Studies**, 24, 2006,ss.379–414.
- Warhola, James ve Orlina Boteva. “ The Turkish Minority in Contemporary Bulgaria”. **Nationalities Papers**. Vol.31, No:3, 2003, ss.255-279.
- Warner, Elizabeth. “Unilateral Preferences Granted to Foreign National Minorities by a Kin-State: A Case Study of Hungary’s “Status Law”.**Georgetown Journal of International Law**. Vol.35,2004,ss.379-432.
- Wendt, Alexander .“The Agent-Structure Problem in International Relations Theory”, **International Organization**, Vol. 41, No.3, Summer 1987, ss.335–370.
- .“ Anarchy is What States Make of It: The Social Construction of Power Politics”, **International Organization**, Vol.46, No:2, Spring 1992,ss. 391–426.
- Wolff, Stefan. “German Minorities in East and West: A Comparative Overview and Outlook”. Stefan Wolff (Ed.). **German Minorities in Europe Ethnic Identity and Cultural Belonging** içinde. NewYork: Berghahn Books, 2000,ss.219–233.
- . “ The Politics of Homeland Irredentism and Reconciliation in the Policies of German Federal Governments and Expellee Organizations toward Ethnic German Minorities in Central and Eastern Europe 1949-99”. Krista O’Donnell, Renate Bridenthal ve Nancy Reagin (Ed.). **The Heimat Abroad, The Boundaries of Germanness** içinde. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2005,ss.287-313.
- . “Changing Priorities or Changing Opportunities? German External Minority Policy, 1919–1998”, Stefan Wolff (Ed.). **German Minorities in Europe Ethnic Identity and Cultural Belonging** içinde. New York: Berghahn Books, 2000, ss.183–205.
- . “Conceptualizing Conflict Management and Settlement”. Stefan Wolff ve Ulrich Schneckler (Ed.).**Managing and Settling Ethnic Conflicts** içinde. London: C.Hurst&Co., 2004,ss.1-17.
- . “Bilateral Ethnopolitics after the Cold War: The Hungarian Minority in Slovakia, 1989-1999”. **Perspectives on European Politics and Society**. Vol.2, No:2, 2003, ss.159-195.

- Wright, Quincy. “ The Mosul Dispute”. **The American Journal of International Law**. Vol:20, No. 3,1926, ss.453–464.
- Yavuz, Hakan. “ Turkish Identity and Foreign Policy in Flux: The Rise of Neo-Ottomanism”, **Critique: Critical Middle Eastern Studies**, 7,12, March 1998, ss. 19-41.
- Yeğen, Mesut. “Yurttaşlık ve Türklük”. **Toplum ve Bilim**. 93, Yaz 2002, ss.200-217.
- Yeltener, Meltem. “ Adnan Menderes”, **Türk Dış Politikası’nda Liderler**, Ali Faik Demir (hzl.). İstanbul: Bağlam Yayınları, 2007,ss.116–121.
- Yılmaz, Şuhnaz ve Ziya Öniş. “Greek-Turkish Rapprochement: Rhetoric or Reality?”. **Political Science Quarterly**.Vol.123,Number 1, 2008,ss.123-149.
- Yumul, Arus. “Azınlık mı Vatandaşlık mı?”, **Türkiye’de Çoğunluk ve Azınlık Politikaları: AB Sürecinde Yurttaşlık Tartışmaları**, Ayhan Kaya ve Turgut Tarhanlı (der.).İstanbul:TESEV Yayınları, Mart 2006, s.101-121.
- Yuval-Davis, Nira. “Aidiyetler: Yerlilik ile Diaspora Arasında”, **21.Yüzyılda Milliyetçilik**, Umut Özkırımlı (drl.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2008,ss.140-158.
- Ziegler, Charles E. “The Russian Diaspora in Central Asia:Russian Compatriots and Moscow’s Foreign Policy”,**Demokratizatsiya**,14,1,2006,s.103-126.

Diğer Yayınlar

Resmi Belgeler

- “ Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras’ın Türkiye-İran Hudut İtilafnamesi ve Ruslarla İmzalanan Protokol Hakkında 18 Haziran 1932 tarihinde TBMM’de Yaptığı Konuşma” , **Türkiye Dış Politikası’nda 50 Yıl, Cumhuriyetin İlk On Yılı ve Balkan Paktı (1923-1934)**, Ankara:TC Dışişleri Bakanlığı, Ocak 1974 ,s.68-71
- “Turkey and Its Neighbors”, Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, www.turkishembassy.org, 27.05.2008
- “Turks Living Abroad”, Republic of Turkey Ministry of Foreign Affairs, www.mfa.gov.tr ,26.11.2007
- “Türk ve Rum Nüfus Mübadelesine İlişkin Sözleşme ve Protokol, 30 Ocak 1923”, Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye’nin Siyasal Andlaşmaları (I.Cilt 1920–1945), İsmail Soysal(ed.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

“Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun”, *Resmi Gazete*, Kanun No: 5978, 6 Nisan 2010, Sayı 27544, Kabul Tarihi 24 Mart 2010.

Abdullah Gül, **Yeni Yüzyılda Türk Dış Politikası'nın Ufukları**, T.C.Dışişleri Bakanlığı Yayınları, Temmuz, 2007.

Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyoneri Thomas Hammarberg'in Raporu, Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komisyonu, CommDH (2009)9, Strasbourg:19 Şubat 2009.

Basında Dış Türkler, Bibliyografya, VI, (Makale, Yorum ve Haberler),1 Ocak 1996–30 Haziran 2000, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı, Yayın No:22, Ankara: 2001.

Başbakan Süleyman Demirel'in Konuşmaları, 1.3.1992–31.5.1992, Ankara: Başbakanlık Basın Merkezi, 1992.

Devlet Planlama Teşkilatı, “Türkiye- Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı”, http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbp/Programlar/CBC_bilgi.html (Erişim Tarihi: 22 Temmuz 2009).

Dış Siyaset Belgeleri (31Mart 1975-1 Mart 1976) II, Ankara: Başbakanlık Halkla İlişkiler ve Enformasyon Dairesi Başkanlığı, 1976

Government Office for Hungarians Abroad, <http://www.hhrf.org/htmh/en/?menuid=02>, (19 Mayıs 2010).

Gül İnanc, **Türk Diplomasisinde Irak (1978–1997)**,İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,2008.

Irak Siyasi Durum Genel Bilgi Notu/İkili Ziyaretler, TC Dışişleri Bakanlığı, <http://www.mfa.gov.tr/turkiye-irak-siyasi-iliskileri.tr.mfa> (Erişim Tarihi: 20 Ekim 2010).

Lozan Barış Andlaşması (Traite de Paix), 24 Temmuz 1923, **Tarihçeleri ve Açıklamaları ile Birlikte Türkiye'nin Siyasal Andlaşmaları (I.Cilt 1920–1945)**, İsmail Soysal (der.), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2000.

National Assembly of Republic of Bulgaria, “Constitution of Bulgaria”, <http://www.parliament.bg/en/const> (Erişim Tarihi: 11 Ocak 2011)

Republic of Turkey, Ministry of Foreign Affairs, “Turkish Minority of Western Thrace”, www.mfa.gov.tr, 16 Mayıs 2008

TC Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı Resmi İnternet Sitesi, <http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=23> ,10 Kasım 2009.

TC Başbakanlık Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı, Resmi Web Sitesi, <http://www.tika.gov.tr/TR/Icerik.ASP?ID=23> .(Erişim:21 Temmuz 2009)

- TC Başbakanlık Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Daire Başkanlığı, 2010 Faaliyet Raporu, <http://www.ytb.gov.tr/Files/Document/faaliyet-raporu-2010.pdf> (Erişim Tarihi: 05.05.2011)
- TC Devlet Bakanlığı Resmi İnternet Sitesi, www.devlet.gov.tr, (Erişim:21 Temmuz 2009).
- TC Devlet Planlama Teşkilatı, “Türkiye-Bulgaristan Sınır Ötesi İşbirliği Programı”, http://www.dpt.gov.tr/bgyu/abbp/Programlar/CBC_bilgi.html
- TC Dışişleri Bakanlığı, “Batı Trakya Türk Azınlığı”, <http://www.mfa.gov.tr/bati-trakya-turk-azinligi.tr.mfa> , (15 Aralık 2009) .
- TİKA Sınırötesi İşbirliği Programı,
<http://soi.tika.gov.tr/frmIcerikGoster.aspx?GENEL=16&ALT=14&ALTKONU=29>
- TRT 2006 Genel Yayın Planı, Yayın Planlama ve Koordinasyon Daire Başkanlığı,
www.trt.net.tr (Erişim Tarihi: 27 Kasım 2007)
- Türk Vatandaşlığı Kanunu, No:5091, Kabul Tarihi 29.05.2009, 12 Haziran 2009 tarihli 27256 nolu Resmi Gazete,
<http://www.resmigazete.gov.tr/main.aspx?home=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090612.htm&main=http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2009/06/20090612.htm>
- Türkiye Dışındaki Türkler Bibliyografyası**, Cilt 1 ve 2., TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı, Yayın No 5 ve 6, Ankara:1992.
- Irak Türkleri Bibliyografyası**, TC Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Dökümantasyon Dairesi Başkanlığı, Yayın No:12, Ankara:1994.
- United Nations Assistance Mission for Iraq (UNAMI), **Iraqi Constitution**, http://www.uniraq.org/documents/iraqi_constitution.pdf (Erişim:10 Ekim 2010).
- Yunanistan Dışişleri Bakanlığı, General Secretariat for Greeks Abroad, 2009,
<http://www.ggae.gr/frontoffice/portal.asp?cpage=NODE&cnode=1&clang=1> (17 Mayıs 2010)

TBMM Tutanak Dergisi, Birleşim 10, Cilt 32, 18.Dönem, Yasama Yılı 3, 29.9.1989.

TBMM Tutanak Dergisi, Birleşim 7, 20. Dönem, Yasama Yılı 3, 23.10.1997.

TBMM Tutanak Dergisi, Birleşim 51, 20. Dönem, Yasama Yılı 2, 28.01.1997

TBMM Tutanak Dergisi, Birleşim 99, 20. Dönem, Yasama Yılı 2, 28.05.1997.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 5, Birleşim 43, 18.Dönem, 1. Yasama Yılı, 30.03.1988.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 21, Birleşim 47, 18.Dönem, 2. Yasama Yılı, 19.12.1988.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 22, Birleşim 54, 18.Dönem, 2. Yasama Yılı, 12.01.1988

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 36, Birleşim 46, 18.Dönem, 3. Yasama Yılı, 14.12.1989

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 40, Birleşim 72, 18. Dönem, 3. Yasama Yılı,01.02.1990

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 53, Birleşim 49, 18. Dönem, 4. Yasama Yılı, 15.12.1990

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 66, Birleşim 6, 19.Dönem, 4.Yasama Yılı, 14.09.1994.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 19, Birleşim 13, 17. Dönem, 3. Yasama Yılı, 08.10.1985

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 18, Birleşim 39, 20.Dönem, 2. Yasama Yılı, 24.12.1996

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 30, Birleşim 112, 20.Dönem, 2. Yasama Yılı, 26.06.1997

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 58, Birleşim 80, 21. Dönem, 3. Yasama Yılı,06.04.2001

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 76, Birleşim 25, 21. Dönem, 4. Yasama Yılı,23.11.2001

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 119, Birleşim 99, 22.Dönem, 4. Yasama Yılı,09.05.2006

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, Birleşim 94, 18.Dönem, 2. Yasama Yılı, 30.05.1989

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 33, Birleşim 27, 18. Dönem, 3. Yasama Yılı, 07.11.1989.

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 55, Birleşim 80, 19.Dönem, 3. Yasama Yılı, 23.03.1994

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 86, Birleşim 110, 19.Dönem, 4. Yasama Yılı,16.05.1995

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 5, Birleşim 54, 20.Dönem, 1. Yasama Yılı, 21.05.1996

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 15, Birleşim 86, 17.Dönem, 2. Yasama Yılı, 16.04.1985

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 54, Birleşim 105, 22. Dönem, 2. Yasama Yılı, 23.06.2004

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 90, Birleşim 123, 22. Dönem, 3. Yasama Yılı, 01.07.2005

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 2, Birleşim 23, 18.Dönem, 1. Yasama Yılı, 17.02.1988

TBMM Tutanak Dergisi Cilt 60, Birleşim 118, 18. Dönem, 4. Yasama Yılı, 16.05.1991

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 1, Birleşim 14, 19. Dönem 1. Yasama Yılı, 11.12.1991

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 75, Birleşim 23, 17. Dönem, 3. Yasama Yılı, 31.10.1985

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 24, Birleşim 75, 20. Dönem, 2. Yasama Yılı, 01.04. 1997

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 28, Birleşim 98, 18. Dönem, 2. Yasama Yılı, 07.06.1989

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 40, Birleşim 70, 18.Dönem, 3.Yasama Yılı, 30.01.1990

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 12, Birleşim 59–60, 17.Dönem, 2. Yasama Yılı,
12.02.1985

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 19, Birleşim 9, 17.Dönem, 3. Yasama Yılı, 26.09.1985

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 63, Birleşim 13, 22. Dönem, 3. Yasama Yılı, 03.11.2004

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 40, Birleşim 98, 17. Dönem, 4. Yasama Yılı, 05.04.1987

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 3, Birleşim 68, 17.Dönem, 1. Yasama Yılı, 22.05.1984

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 34, Birleşim 41, 18.Dönem, 3.Yasama Yılı, 05.12.1989

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 39, Birleşim 64, 18.Dönem, 3. Yasama Yılı,16.01.1990

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 77, Birleşim 67, 22. Dönem, 3. Yasama Yılı, 08.03.2005

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 38, Birleşim 27, 20.Dönem, 3. Yasama Yılı, 11.12.1997

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 23, Birleşim 50, 21.Dönem, 2.Yasama Yılı, 20.01.2000

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 1, Birleşim 14, 18.Dönem, 1. Yasama Yılı, 27.01.1988

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 2, Birleşim 23, 18.Dönem, 1.Yasama Yılı, 17.02.1988

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 78, Birleşim 73, 19.Dönem, 4. Yasama Yılı, 26.01.1995

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 143, Birleşim 47, 22. Dönem, 4. Yasama Yılı, 30.06.2006

TBMM Tutanak Dergisi, Cilt 31, Birleşim 2, 17.Dönem, Yasama Yılı 4, 02.09.1986

TBMM Tutanak Dergisi, 84.Birleşim, 27.04.1989.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17,68.Birleşim, Cilt 3, Yasama Yılı I, 22.05.1984.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 17,7.Birleşim, Cilt 31, Yasama Yılı 4, 30.09.1986.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 18, Cilt 1, Yasama Yılı 1, Birleşim 14, 27.01.1988.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 22, Birleşim 16, 16.05. 2006.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 18, Cilt 1, Yasama Yılı 1,Birleşim 7, 12.1.1988.

TBMM Tutanak Dergisi, Dönem 22, Cilt 43, Yasama Yılı 5, Birleşim 47, 09.01.2007.

Tezler

- Aarbakke, Vemund. “The Muslim Minority of Greek Thrace”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. The University of Bergen, 2000.
- Chousein, Ali. “Continuities and Changes in the Minority Policy of Greece, The Case of Western Thrace”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Ortadoğu Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2005.
- Ganguly, Rajat. “Role of Ethnic Kin States in Secessionist Movements: A Comparative Study of Secessionist Movements in South Asia”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. The Graduate School of Tulane University, 1996.
- Öge, Akın. “Türkiye’de Resmi Milliyetçiliğin Türklük Kavrayışı: Dış Türklerden Sorumlu Devlet Bakanlığı ve Türk İşbirliği ve Kalkınma İdaresi Başkanlığı (TİKA), **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2009.
- Özgür-Baklacıoğlu, Nurcan. “Devletlerin Dış Politikaları Açısından Göç Olgusu: Balkanlar’dan Türkiye’ye Arnavut Göçleri (1920–1990)”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2003.
- Popa, Anca. “In the Grey Zone: The Status of Hungarians Living Outside Their Countries: An Assessment of Hungarian Kin-State Policies in the Post-Communist Era”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Central European University, Haziran 2006. (Erişim tarihi: 18.11.2007)
- Şentürk, Cem. “Avrupa Batı Trakya Türk Federasyonu Batı Trakya Türk Azınlığının Siyasal Örgütlenme Sürecine İlişkin Bir İnceleme”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2006.
- Tufan, Tarık. “Irak’ta Türkmen Azınlık ve Kerkük’lü Göçmenler”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**. Marmara Üniversitesi Ortadoğu ve İslam Ülkeleri Enstitüsü, 2001.
- Uzer, Umut. “Turkish Foreign Policy between Kemalist State Identity and State Interests: The Cyprus and Karabakh Cases”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. The Graduate Faculty of the University of Virginia, 2006.
- Yağcıoğlu, Dimostenis. “From Deterioration to the Improvement in Western Thrace, Greece: A Political Systems Analysis of a Triadic Ethnic Conflict”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. The Graduate Faculty of the University of George Mason, 2004.
- Yanık, Lerna. “Brothers Apart? The Role of Ethnic Affiliation in the Making of Turkish Foreign Relations”, **Yayınlanmamış Doktora Tezi**. The Faculty of the Graduate School of Arts and Sciences of Georgetown University, 2002.

Yılmaz, Selçuk. “Irak Türkmenlerine Yapılan Katliamlar ve Bunun Türk Kamuoyuna Yansımaları (1924-1959)”, **Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi**.Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, 2005.

Raporlar

“HÖH Başkanı Ahmet Doğan’ın Faaliyet Raporu”, HÖH 7. Milli Konferansı,16 Aralık 2009, http://turkiye.dps.bg/index.php?option=com_frontpage&Itemid=1 (Erişim: 11 Mart 2011)

A.Jabar, Fareh. “The Constitution of Iraq:Religious and Ethnic Relations”, **Minority Rights Group International, Micro Study Report**. London, 20 Aralık 2005, www.minorityrights.org/download.php?id=97 (Erişim Tarihi:21 Mayıs 2011)

Aggestam, Lisbeth. Role Conceptions and the Politics of Identity in Foreign Policy. **ARENA Centre for European Studies Working Papers, 99/8**. Oslo, 15 Şubat 1999. www.arena.uio.no/publications/wp99_8.htm (Erişim Tarihi: 19 Ekim 2007).

Çetinsaya, Gökhan. “Irak Raporu”, **SETA Raporu**. Ankara,Nisan 2006.

Duman, Bilgay. “Irak’ta Türkmen Varlığı”, **ORSAM Rapor No:33**.Ankara, Mart 2011.

----- “Türkiye’ye Yönelik Türkmen Göçü ve Türkiye’deki Türkmen Varlığı”,**ORSAM Rapor No:10**. Ankara, Haziran 2010.

European Commission for Democracy Through Law (Venice Commission), **Report on the Preferential Treatment of National Minorities by Their Kin-State, adopted by the Venice Commission at its 48th Plenary Meeting**, Venice, 19–20 October 2001, CDL-INF (2001), 1, [http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF\(2001\)019-e.asp](http://www.venice.coe.int/docs/2001/CDL-INF(2001)019-e.asp)

Helsinki Watch Report, “Greece: Improvements for Turkish Minority; Problems Remain”, Vol.4,Issue 6,20 Nisan 1992.

International Crisis Group. **Turkey and Iraqi Kurds: Conflict or Cooperation?** No:81, 13 Kasım 2008.

Kurban, Dilek ve Konstantinos Tsitselikis. Bir Mütakabiliyet Hikâyesi: Yunanistan ve Türkiye’de Azınlık Vakıfları. **Türkiye Ekonomik ve Sosyal Etüdler Vakfı (TESEV) Raporu**. İstanbul, Temmuz 2010. http://www.tesev.org.tr/UD_OBJS/PDF/DEMP/vakiflar-tr-grc-tr.pdf (Erişim Tarihi: 1 Ağustos 2010).

Lozanova, Galina, Bozhidar Alexiev, Georgeta Nazarska, Evgenia Troeva-Grigorova ve Iva Kyurkchieva. A Case Study on Muslim Minorities in the SCR of Bulgaria, **EUROREG International Centre for Minority Studies and Intercultural Relations**, Sofia,December 2006.http://www.imir-bg.org/imir/reports/Bulgaria_Muslims_case_study_FINAL-ed.pdf (Erişim Tarihi:21 Mayıs 2010).

- Lantschner , Emma ve Roberta Medda. “ Protection of National Minorities through Bilateral Agreements in South-Eastern Europe”, **Draft Report Prepared for the 8th Meeting of Government Offices for National Minorities**, European Academy of Bozen/Bolzano, Strasbourg, 21-22 May 2001.
- Minority Rights Group International, **The Role of Minorities in International and Transborder Relations in Central and Eastern Europe**, A Skills Exchange Workshop, 30 April-3 May 1998, Varşova, Polonya, <http://www.unhcr.org/refworld/pdfid/469cbfdb0.pdf> (Erişim: 19 Haziran 2011).
- Myuhtar, Fatme. “ The Human Rights of Muslims in Bulgaria in Law and Politics since 1878”, **Bulgarian Helsinki Committee Report**. Sofia, November 2003http://www.bghelsinki.org/upload/resources/2003_Muslims_en.doc (Erişim Tarihi: 10 Nisan 2010)
- Oğuzlu, Tarık. The Turkomans as a Factor in Turkish Foreign Policy: Socio-Political and Demographic Perspectives, **Dış Politika Enstitüsü Raporu**. Ankara, 2001. <http://www.foreignpolicy.org.tr/documents/books/turkomans.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Kasım 2008).
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Söyleşileri 2. **Irak Türkmenleri 1, Rapor No:40**. Ankara, Mayıs 2011.
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM). “ **Türkmen Halkının Hedefleri**” **Başlıklı 11.Türkmen Aydınları Toplantısı'nın Tam Metni**. Ankara, 25 Aralık 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/toplantilar.aspx?Tur=4> (Erişim Tarihi: 10 Mayıs 2011).
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM). “**Türkmenlerin Hedefleri Üzerine Düşünceler**” **Başlıklı 12.Türkmen Aydınları Toplantısı'nın Tam Metni**. Ankara, 25 Mart 2011, <http://www.orsam.org.tr/tr/toplantilar.aspx?Tur=4> (Erişim Tarihi:10 Mayıs 2011).
- Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM). **12.Türkmen Aydınları Toplantısı'nın Tam Metni**. Ankara, 5 Mart 2011.
- Park, Bill. “Turkey’s Policy Towards Northern Iraq: Problems and Perspectives”, **Adelphi Paper 374**. London, May, 2005.
- Progonati, Erjada. “Bulgaristan’da Türk Düşmanlığı Yeniden mi Hortluyor?”, **Stratejik Düşünce Enstitüsü Raporu**, Ankara: Stratejik Düşünce Enstitüsü, 30 Temmuz 2009. www.sde.org.tr (Erişim: 9 Kasım 2009)
- Shichor, Yitzak. Ethno-Diplomacy: The Uyghur Hitch in Sino-Turkish Relations, **The East-West Center Policy Studies**, **53**. Honolulu,2009. <http://www.eastwestcenter.org/fileadmin/stored/pdfs/ps053.pdf> (Erişim Tarihi: 10 Aralık 2009).
- Sirkeci, İbrahim. “Turkmen in Iraq and International Migration of Turkmen”, **A Report for Global Strategy Institute**.Ankara, Ocak,2005.

Triandafyllidou, Anna ve Dia Anagnostou. “Yunanistan’ın Batı Trakya Müslümanları: Bölgesel Kalkınma Stratejileri ile İlgili Tavsiyeler, Politika Özeti”, Yunan Avrupa ve Dış Politika Vakfı, (ELIAMEP), Fulya Memişoğlu ve Dimostenis Yağcıoğlu (çev.). Hellenic Foundation for European and Foreign Policy, Athens, Greece, Mayıs 2006.

Whitman, Lois. Destroying Ethnic Identity: The Turks of Greece. **Helsinki Watch Report**. NewYork, August 1990.

Tebliğler

Altunışık, Meliha Benli. “Turkey and Iraq: Challenges of Transition”, Nurşin A. Güney ve Fuat Aksu (ed.), **Proceedings of the International Conference on The New Iraq**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, 22 Mart 2005.

Dayıoğlu, Ali. “ Changing Aspects of Minority Policy in Bulgaria after 1989: The Case of the Muslim/Turkish Minority”, Mehmet Hacısalihoğlu ve Fuat Aksu (Ed.). **International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU**. İstanbul: OBİV ve Yıldız Teknik Üniversitesi. 16 Mayıs 2007, ss.

Fumagalli, Matteo. “Ehnicity and Foreign Policy: Uzbekistan and ‘Uzbeks Abroad’ ”, **Paper Presented at the Annual Conference of the Political Studies Association of Ireland**, University College Cork, 20-22 October, 2006

Hersant, Jean. “ Mobilizations for Western Thrace and Cyprus in Contemporary Turkey: From the Far Right to the Lexicon of Human Rights”, **texte présenté dans le cadre du 10th Mediterranean Research Meeting, workshop “Social Movements in the Middle East and North Africa”**, Institut Universitaire Européen, Florence, 25-28 mars 2009 (<http://halshs.archives-ouvertes.fr/halshs-00403858/fr/>).

Krasmir, Kanev. “Muslim Minorities and the Democratisation Process in Bulgaria”, Mehmet Hacısalihoğlu ve Fuat Aksu (edt.), **Proceedings of the International Conference on Minority Issues in the Balkans and the EU**, İstanbul, Yıldız Teknik Üniversitesi, 16 Mayıs 2007.

Lana, Wylie. “Seeking Prestige: A Foreign Policy Goal”, **48th Annual International Studies Association Convention**, Chicago: February 28th -March 4th 2007.

Lütem, Ömer E. “1984-89 Dönemi Türkiye’nin Bulgaristan Politikası ve 89 Göçü”, **20.Yılında 89 Göçü Sempozyumu Bildirisi**, İstanbul: Yıldız Teknik Üniversitesi, 7-8 Aralık 2009.

Memişoğlu, Fulya. “The European Union’s Minority Rights Policy and Its Impact on the Development of Minority Rights Protection in Greece”, **Paper Prepared for 3rd Hellenic Observatory PhD Symposium on Contemporary Greece: Structures, Context and Challenges**, London, Hellenic Observatory, European Institute, LSE, June 14–15, 2007.

- Sata, Robert. “The Quadric Model of Ethnic Relations: The Hungarian Minorities in Romania and Slovakia”, Changing Europe Summer School II, “Crises and Conflicts in Eastern European States and Societies: Stumbling Blocks or Stepping Stones for Democratisation?”, Warsaw, 2 – 8 September 2007
- Tatarlı, İbrahim. “Hak ve Özgürlükler Hareketi, Yurtta ve Balkanlar’da Demokrasi, İşbirliği ve Güvenliğin Etkin Faktörüdür”, **HÖH 5. Milli Konferansı’na Sunulan Bildiri**, Sofya: 15-16 Şubat 2003
- Uygun, Oktay. “ TCK 301: Türklük ve Türk Milleti Kavramları”, “**301. Madde Değişikliği ile İfade Özgürlüğü’ne Yaklaşıldı mı?**” Konulu Seminer, **Heinrich Böll Stiftung Derneği**, İstanbul, 6 Haziran 2008, [http:// old.boell-tr.org/images/cust_files/080704160813.pdf](http://old.boell-tr.org/images/cust_files/080704160813.pdf) (Erişim Tarihi: 15 Aralık 2011).
- Wolff, Stefan. “Security Risks or Security Assets? External Minorities in Central and Eastern Europe”, **Paper Presented at American Political Science Association, 95th Annual Conference**, Atlanta, 1999

Seçilmiş Gazete ve Dergi Haberleri

- “ Batı Trakya’da Türklük ve Türk Kimliği İnkâr Edilemez”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl 1, Sayı 2,(Ocak-Şubat 1988),
- “ Bulgarian Romany Leaders Criticize Lack of Acceptance”, **RFE/RL Newslines**,7, 13, Part II, 22 Ocak 2003.
- “ Erdoğan: Batı Trakya’ya vize insanlık suçudur”, **Balkan Sentezi**, Sayı:42, Yıl:4, (Eylül 2006)
- “ Is There a Davutoğlu Impact on Turkish-Bulgarian Relations”, Muzaffer Vatanserver’in Plamen Ralchev ile Mülakatı, **Journal of Turkish Weekly**, 5 Ocak 2011, www.turkishweeklynet/print.asp?type=1&id=110970 (Erişim : 23 Ocak 2011)
- “ TC Başbakanı Turgut Özal Batı Trakya’da da Bekleniyor”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl 1, Sayı 4, Mayıs-Haziran 1988
- “ The Leader of ALDE has promised to inform the European Commissioner Viviane Reding about the Problems related to the Chief Mufti’s Office”, Hak ve Özgürlükler Hareketi Resmi Sitesi, 29 November 2010, <http://www.dps.bg/en/events/254/the-leader-of-the-alliance-of-liberals-and-democrats-for-europe-has-promised-to-inform-the-european-commissioner-viviane-reding-about-the-problems-rel.aspx#> (Erişim: 3 Nisan 2011).
- “20 Aralık’ta Bütün Batı Trakyalı’nın Kalbi Selanik’te Attı”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl 2, Sayı 7-8, Ocak-Şubat 1988-1989,s.14-15.
- “20 Aralık’ta Bütün Batı Trakyalı’nın Kalbi Selanik’te Attı”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl 2, Sayı 7-8, Ocak-Şubat 1988-1989,s.14-15.

- “29 Ocak’ta Batı Trakya Türk’ü Bir Tarih Yazdı”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Mart-Nisan 1988, Yıl 1, Sayı3, s.9.
- “Batı Trakya Türkleri İslam Konferansı’nda”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl:3, Sayı:18, Mayıs-Haziran-Temmuz 1990, s.8.
- “Bulgaristan ile Türkiye Arasında Siyasi İlişkiler”, **BG-Türk Haber Ajansı**, 06 Temmuz 2004
- “Bulgaristan’da 1500 Türk Şirketi Var”, **PatronTurk**, 9 Ekim 2010, <http://www.patronturk.com/bulgaristanda-1500-turk-sirketi-var> (Erişim: 21.03.2011)
- “Bulgaristan’daki Türk Azınlığı Davası Milletlerarası Forumlarda Savunuluyor”, **Türk Kültürü, Atatürk Sayısı**, Sayı: 271, Yıl: XXIV, Kasım 1985, s. 445-453.
- “Davos’ta 31.1.1988 Tarihindeki Türk-Yunan Ortak Bildirisi” **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl:1, Sayı:3, Mart-Nisan 1988
- “Dr.Sadık Ahmet, Selanik’te Yargılandı”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Yıl 1, Sayı 5, Temmuz-Ağustos 1988, s. 4-10.
- “İraklı Türkmenlerle İftar:Sizleri Birlik ve Beraberlik İçinde Görmek En Büyük Arzumuz”, TC Cumhurbaşkanlığı Resmi Web Sitesi, 3 Eylül 2010, <http://www.tccb.gov.tr/haberler/170/48167/irakli-turkmenlerle-iftar-sizleri-birlik-ve-beraberlik-icinde-gormek-en-buyuk-arzumuz.html> (Erişim: 1 Ekim 2010)
- “Muzaffer Vatansever, “GERB İktidar Olmanın Sorumluluğunu Yerine Getirdi”, Selime Hasan Rida (hızl.), **USAK Stratejik Gündem**, 23 Ekim 2010, <http://www.usak.org.tr/makale.asp?id=1768> (Erişim: 8 Şubat 2011).
- “Özal: Türkiye’nin Önünde Hacet Kapıları Açılmıştır”, **Türkiye Günlüğü**, Sayı 19, (Yaz 1992).
- “TC Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan’ın Türkmenlere Mesajı”, **Irak Türkmen Cephesi, Kerkuk.Net**, 3 Mart 2010. <http://www.kerkuk.net/haberler/haber.aspx?dil=1055&metin=2010030335> (Erişim: 1 Ekim 2010)
- “Türk-Bulgar Ortak Bildirisi”, **Türk Kültürü**, Sayı:27, Yıl: VII, Kasım 1972, s. 36-37.
- “Yılmaz: Batı Trakya Türkleri en az bizim kadar Türk’tür”, **Batı Trakya’nın Sesi**, Mart-Nisan 1989, Yıl:2, Sayı 9, s.41.
- Bila, Fikret. “Ecevit: Irak’ı Çözmeliyiz”, **Milliyet**, 15 Ocak 2002.
- Cumhuriyet**, “ Bulgaristan’da Yeni Türk Partisi”, 1 Haziran 1994.
- Çamlıbel, Cansu. “Barzani ile Türkiye Görüşür, Biz Görüşemeyiz”, **Hürriyet Pazar**, 3 Ekim 2010.

- Duman, Bilgay. “15.Yılında Irak Türkmen Cephesi”, **ORSAM Analiz**, 24 Nisan 2010, <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=766> (Erişim Tarihi: 8 Mayıs 2010).
- Hürriyet**, “TC Vatandaşlık Kanunu’nu Onayladı”, 11 Haziran 2009, <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/11846191.asp> (Erişim: 1 Ekim 2010).
- Kanbolat, Hasan. “ Irak’ta Türkmenlere Yönelik Şiddet Neden Tırmanıyor”, *Orsam Analiz*, 29 Mayıs 2011. <http://www.orsam.org.tr/tr/yazigoster.aspx?ID=1989> (Erişim Tarihi: 2 Haziran 2011).
- Kırcaali Bugün**, “ HÖH Lideri Ahmet Doğan Sorgulandı”, 22 Temmuz 2010.
- Lütem, Ömer E. “Bulgaristan’ın Tazminat Talebi”, **Avrasya İncelemeleri Merkezi (AVİM) Bülten**, 7 Ocak 2010, www.avim.org.tr/degerlendirmetekli.php?makaleid=301 (Erişim:10 Şubat 2011)
- Mercan, Faruk ve Ufuk Şanlı. “4 Temmuz’un Üç Generali Neden Emekliye Sevk Edildi?”,**Aksiyon**,Sayı 656, (2 Temmuz 2007), <http://www.aksiyon.com.tr/aksiyon/haber-17817-26-4-temmuzun-uc-generalini-neden-emekliye-sevk-edildi.html> (Erişim: 1 Ekim 2010)
- Milliyet** ,“ HÖH Kilit Parti”, 21 Ekim 1991, s. 17.
- Milliyet** ,“ Komünist Ajan Listesi Açıklandı”, 05 Eylül 2007.
- Milliyet**, “Hak ve Özgürlükler’e Parti Kurma İzni Verin”, 22 Ağustos 1991, s. 15.
- Milliyet**. “Akropolis:Gümülcine Konsolosluğu Batı Trakya’da Huzursuzluk Yaratıyor”, 6 Ekim 1977,s.9.
- Milliyet**. “Aktulga:Oniki Ada ve Batı Trakya Meselesi Kurcalanmalıdır”, *Milliyet*, 26.01.1975,s.6.
- Nissman, David. “Turkomans Included in Ecevit’s Revised Regional Security Plan”, **Radio Free Europe,Iraq Report**, 15 Ocak 1999. <http://www.globalsecurity.org/wmd/library/news/iraq/1999/5-050299.html> (Tarihi: 15 Ağustos 2010).
- Onsunoğlu, İbrahim. “TBMM Başkanı Köksal Toptan Batı Trakya Ergenekon’unu Savunuyor”, **Azınlıkça**, Sayı 44, Şubat 2009.
- Özdal, Hasibe. “ Türkiye-Bulgaristan İlişkilerinde Ermeni Unsuru”, **USAK Stratejik Gündem**, 31 Mart 2008. www.usakgundem.com. (Erişim: 10 Şubat 2010)
- Özlem, Kader. “ Balkanlar’da Türk Kimliği ve İzi Kaybolmayacak”, Bulgaristan Baş Müftüsü Mustafa Aliş Hacı ile Söyleşi, *Balkanlarda Türk Kültürü*,Sayı 49, Ocak-Şubat 2010, s. 18–25.
- Sabah**, “ Gül: Türkmenler de Kürtler de Akrabamız” , 14 Ocak 2007.

- Sazak, Derya. "Ecevit'in Türkmen Kartı", **Milliyet**, 14 Ocak 2002
- Son Posta**. "Kerkük"teki Katliamın Tüpler Ürperten Tafsilatı", 25 Temmuz 1959.
- Sungur, Nevin. "Vatansızlar", **National Geographic Türkiye**, Mayıs 2005.
- Tercüman**. "Türkiye-Irak İlişkileri Gerginleşiyor", 7 Ocak 1980.
- Topuzoğlu, Saadettin. "Dış Türklerin İnsanca Yaşama Hakkı", **Türk Dünyası**, Yıl 11, Sayı 42, 1976.
- Vatansever, Muzaffer ve Elma Jelovac, "Is There a Davutoglu Impact on Turkish-Bulgarian Relations?", **The Journal of Turkish Weekly**, 5 January 2011, <http://www.turkishweekly.net/news/110970/-jtw-interview-is-there-a-davutoglu-impact-on-turkish-bulgarian-relations.html> (Erişim: 11 Mart 2011)
- Yetkin, Murat. "Ankara Irak için Harekât Komitesi Kurdu", **Radikal**, 16 Ekim 2004.
- "Irak Seçimleri ve Kerkük Gerilimi", **Radikal**, 27 Ocak 2005.
- "Süleymaniye'de Gerçekte Neler Oldu?", **Radikal**, 20 Şubat 2007.
- "Türkiye ile Irak Kürtleri Kerkük Konusunda Anlaşıyor", **Radikal**, 9 Temmuz 2004.

Taranan Gazeteler

Milliyet

Hürriyet

Son Posta

Radikal

Tercüman

Taranan Dergiler

Türk Kültürü

Türk Dünyası

Azınlıkça

Batı Trakya'nın Sesi

Balkanlar'da Türk Kültürü

Kardaşlık